Människan i industrisamhället

AV TORGNY T. SEGERSTEDT OCH AGNE LUNDQUIST

Del II *Fritidsliv–Samhällsliv*

SNS

STUDIEFÖRBUNDET NÄRINGSLIV OCH SAMHÄLLE

MÄNNISKAN I INDUSTRISAMHÄLLET

Fritidsliv — Samhällsliv

AV TORGNY T. SEGERSTEDT

OCH

AGNE LUNDQUIST

Studieförbundet Näringsliv och Samhälle

SNS vill

- vidga och sprida kunskapen om ekonomiska och sociala förhållanden och om näringslivets och samhällets funktioner och arbetssätt;
- främst inom näringslivet men även i vidare kretsar stimulera intresset för samhällsekonomiska och andra allmänna frågor såväl som för arbetslivets problem, och för positiva insatser i vad avser forskning, diskussion och individuellt ställningstagande rörande dessa frågor, för att därigenom
- bidra till att skapa förutsättningar för en allmän politik som tillfredsställer kraven på snabb ekonomisk utveckling och socialt framåtskridande.

SNS verkar

genom vetenskaplig forskning,
genom studier och debatt i lokala grupper,
genom centrala konferenser och kurser och
genom att publicera resultaten från dessa verksamhetsfält.

Forskning

i ekonomiska, sociologiska och andra samhällsvetenskapliga problem och i företagsadministrativa frågor bedrivs av vetenskapsmän inom eller utom SNS.

Lokalgrupper

har bildats runt om i landet av personer i företags- och arbetsledande ställning för studium och diskussion av resultaten från forskningsarbetet och av andra aktuella ämnen. Inom lokalgrupperna försiggår en betydelsefull verksamhet i mindre *arbetsgrupper* — f. n. över 50 stycken — som mera ingående bearbetar särskilda ämnesområden.

Konferenser och kurser

kring företagsledningS- och samhällsproblem anordnas på olika håll med deltagande av representanter för näringsliv, stats- och kommunalförvaltning, arbetarrörelsen, universitet och högskolor samt andra institutioner.

Publikationer

Resultaten av forskningsarbetet utges i SNS skriftserie — se omslagets tredje och fjärde sidor.

Småskriftserien Studier och debatt innehåller sammanfattningar av större utredningar liksom rapporter om mindre omfattande undersökningar. SNS publicerar också debattinlägg eller handlingsprogram, i vilka forskare och arbetsgrupper framlägger sina synpunkter på av dem behandlade problem.

MÄNNISKAN I INDUSTRISAMHÄLLET

DEL II

MÄNNISKAN I INDUSTRISAMHÄLLET

Fritidsliv — Samhällsliv

Av

TORGNY T. SEGERSTEDT

OCH

AGNE LUNDQUIST

STUDIEFÖRBUNDET NÄRINGSLIV OCH SAMHÄLLE

MAN IN INDUSTRIALIZED SOCIETY

VOLUME I: LIFE WITHIN THE PLANT

VOLUME II: LEISURE TIME AND COMMUNITY LIFE

An English summary of the two volumes
will be published separately

STOCKHOLM 1955. KUNGL. BOKTRYCKERIET P. A. NORSTEDT & SÖNER

ANMÄLAN

Industrisociologin var redan från SNS start ett av de områden som vår samhällsvetenskapliga forskningsverksamhet inriktades på. Detta fält var då helt obearbetat i Sverige. Den omfattande undersökning om människans anpassning i industrisamhället som påbörjades 1948 och vars resultat slutredovisas i denna bok — problemen rörande arbetslivet behandlas som bekant i en tidigare utgiven volym — blev således den första i sitt slag i landet. Sedan dess har SNS fortsatt den industrisociologiska forskningen och har i flera olika utredningar sökt belysa exempelvis industritjänstemannakårens tillväxt under de senaste tjugo åren, industritjänstemännens inställning till näringslivet och till fackliga och politiska frågor, kvinnliga industriarbetares anpassning i arbets- och fritidsliv samt nu senast i en pågående utredning företagets interna kommunikationsproblem. — En betydelsefull biprodukt av det stora utredningsarbete som avslutas genom föreliggande volym har varit att många ur de första kullarna av svenska sociologer härigenom fått sin första träning i industrisociologisk forskningsmetodik. Kanske inte minst i detta ligger betydelsen av Segerstedts och Lundquists undersökning för den utredningsverksamhet som numera försiggår på området vid en rad andra institutioner och i enskilda företags regi.

Ehuru det hör till ovanligheterna att i anmälan av en skrift avtacka författarna, vill SNS begagna tillfället att här uttrycka sin stora uppskattning av utredningsmännens insats. Denna undersökning kom under arbetets gång att få en omfattning som man kanske inte från början räknat med och har därför krävt ett ovanligt långvarigt och tålmodigt engagemang från undersökningsledningens sida.

Liksom vid utarbetandet av den första delen av denna undersökning har SNS sökt att även i slutskedet tillföra arbetet företagens och arbetsmarknadsorganisationernas synpunkter genom en rådgivande kommitté som ett flertal gånger sammanträtt med utredningsmännen. I kommittén har denna gång deltagit direktör Ragnar Sachs, AB

Nordiska Kompaniet, ordförande, ingenjör Karl-Erik Dahlbeck, AB Bofors, kapten Axel Edström, ASEA, sekreterarna Arne Henrikson, Nils Kellgren och Nils Ramstén, LO, fil. lic. Anders Rosenquist, Husqvarna Vapenfabriks AB, civilingenjör Ralf Thorburn, ASEA, fil. dr Jan Wallander, IUI, personalchef Gunnar Wallmark, AB Scania-Vabis, samt SNS direktör, docent Hans B. Thorelli. SNS ber här att få tacka för denna medverkan. Det bör kanske än en gång påpekas att kommittén endast haft en rådgivande uppgift. Manuskripten har också på SNS uppdrag lästs och kommenterats av docent Gudmund Smith, Lund. Vi tackar honom för detta arbete.

Envar författare av större vetenskapliga verk kan intyga, att steget från ett mer eller mindre färdigt manuskript till den tryckta skriftens framläggande på bokhandelsdisken innebär åtskilligt arbete. Sekreterare Stina Thyberg vid SNS kansli har under senaste året ägnat en betydande del av sin tid åt redigeringsarbete, tryckeriförhandlingar och korrekturgranskning av denna skrift. Fil. stud. Bertil Olsson har svarat för sakregistret — som omfattar även den föregående delen — och andra sammanställningar och har även biträtt vid korrekturläsningen.

Dispositionen av denna skrift avviker från den föregående delens såtillvida att de båda utredningsmännen här tar upp materialet från var sin utgångspunkt i två från varandra relativt fristående avdelningar. Licentiat Lundquist ger sålunda i avdelning I en ingående redovisning av det stora materialet, medan professor Segerstedt i avdelning II anknyter vissa delar av undersökningsresultaten till de samhällsklassbegrepp och det gruppmedvetande som antas prägla dagens samhälle. I de fall då även avdelning I innehåller statistiskt material som kan tänkas vara av intresse för Segerstedts resonemang i avdelning II har vid redigeringen nothänvisningar gjorts till dessa. Däremot har man inte funnit anledning att ge särskilda hänvisningar i omvänd riktning från avdelning I till avdelning II. Den sammanfattning slutligen som utgör avdelning III och som har utarbetats av Segerstedt omfattar hela denna skrift.

Stockholm i maj 1955.

Axel Iveroth

FÖRORD

Det arbete som ligger bakom det i denna volym rapporterade forskningsarbetet började planeras sommaren 1948. Under hösten 1948 och våren 1949 utformades planerna närmare vid en rad diskussioner både i speciella expertgrupper, sammankallade av SNS, och på Sociologiska institutionen i Uppsala. Vi tyckte den gången att vi togo god tid på oss och grundligt diskuterade igenom våra problem. Det är heller inte säkert att vi med vår dåvarande erfarenhet av fältarbetets metodik och våra kunskaper om arbetslivets dynamik skulle ha kunnat komma mycket längre och kunnat göra våra planer mycket precisare. Nu efteråt kunna vi nog som en allmän erfarenhet fastslå, att ju mera tid man ägnar åt det förberedande arbetet och ju mer man tänker igenom vad det är man verkligen vill ha reda på, vilka frågor det är man ställer till sitt material, desto fortare går sedan bearbetningen av det insamlade materialet.

Det egentliga fältarbetet började i oktober 1949 och pågick sedan med smärre avbrott till juli 1950. Varje intervju var en tidskrävande affär — kanske var den i längsta laget både för intervjuobjekt och för intervjuare. Den gången voro vi en smula osäkra hur vårt intervjuarbete skulle uppfattas av intervjuobjekten. Vi väntade att rätt många skulle med misstro se på relativt unga akademikers inträngande på arbetsplatserna med allehanda egendomliga frågor. Våra erfarenheter äro emellertid uteslutande positiva. De allra flesta av dem som av slumpen blivit utvalda att besvara våra frågor ställde sig generöst till förfogande och gjorde utan tvivel så gott de kunde att besvara våra frågor, vilka väl ofta måste ha låtit både långsökta och närgångna. Vi ha senare haft samma erfarenhet från andra företag och från undersökningar ute i fältet; människor äro villigare än man kan tro att låta sig utfrågas. För oss är det därför ytterst angeläget att tacka alla de personer som den gången ställde sig till förfogande och besvarade våra frågor: det är dock ytterst tack vare dem som detta första industrisociologiska arbete kunde komma till stånd.

Allt som allt utgjorde de intervjuade 2 766 personer. Av dessa voro 1 848 personer anställda i de fem företagen. 918 utgjorde hustrur till

intervjuade anställda. De fabriksanställda intervjuades under arbetstid, och intervjuaren var placerad i något lämpligt rum i närheten av arbetsplatsen. Samtalet måste kunna gå ostört, och samtidigt voro vi angelägna om att inte draga i väg med vårt intervjuobjekt för långt från hans ordinarie arbetsplats. De fruar som intervjuades uppsöktes i hemmen — där var intervjusituationen sålunda en annan. Men även vid dessa hembesök gick det förvånansvärt lätt att få kontakt med de uppsökta personerna. Intervjuarna hade även en bestämd känsla av att människorna verkligen strävade efter att ge genomtänkta svar på våra frågor. Det är klart att det är ett rent subjektivt intryck, men vi måste ändå bekänna vår oförmåga att tro att vi medvetet utsattes för en i så fall väl genomförd drift.

De intervjuade voro uttagna genom ett stickprovsförfarande och visade sig vid en senare kontroll väl representera företagen i dess helhet. Intervjuerna togo i allmänhet bortåt två timmar, men intervjutidens längd varierade rätt kraftigt. Den kortaste intervjun räckte tjugo minuter, den längsta sex timmar.

Ett absolut villkor för att ett intervjuförfarande som detta skall kunna genomföras är att man på förhand diskuterat dess syfte och dess utförande med alla berörda parter. Det är självklart att man måste ha företagsledningens godkännande och helhjärtade stöd, annars går det överhuvudtaget inte att genomföra. Men därjämte måste man klarlägga för alla personalkategoriers representanter vad det är man tänker göra och varför man tänker göra det, och man måste se till att dessa informationer verkligen sprida sig i företaget. Vi äro helt övertygade om att fullständig öppenhet är absolut av nöden, om industrisociologiska undersökningar skola kunna genomföras. Även om man skickar ut observatörer på avdelningarna, måste deras uppgift förut vara tillkännagiven. Intet är farligare än om den vetenskapliga forskningen får smak av spioneri.

Vi hade denna gången förmånen att få ett starkt och värdefullt stöd från alla berörda parter inom de fem företag vi skulle undersöka. De fem företagen voro Husqvarna Vapenfabriks AB, Junex Konfektions AB, Svenska Kullagerfabriken Katrineholmsverken, AB Pump-Separators Gjuterier och Telefonaktiebolaget L. M. Ericsson i Katrineholm. Vi vilja här åter upprepa det varma tack vi framförde i del I av detta arbete, både till de fem företagens ledning, som på ett så generöst sätt ställde sina företag till förfogande för vår vetenskapliga nyfikenhet, och till alla de olika personalkategoriernas organisationer,

som så beredvilligt hjälpte oss att introducera oss bland sina medlemmar.

Jag bör kanske än en gång understryka, att företagen inte befunno sig i någon sådan situation att de behövde tillkalla vetenskaplig hjälp. När de läto oss komma in i företagen var det endast därför att de förstodo att vetenskapligt arbete på detta område kunde bli värdefullt.

Sedan materialet blivit insamlat, återstod formulärens överflyttning på hålkort med vad det innebär av kodning och stansning. När hålkorten väl voro stansade började själva sorterandet, och efter sorterandet följde den strida strömmen av tabeller. De allra flesta ha både i denna del och i den föregående framställts av fil. kand. Sulo Aunver, vilken vi tacka även denna gång för hans utomordentliga arbetsprestation. Tabellströmmen har varit strid, och lic. Lundquist och jag ha ibland känt oss som jag antager timmerflottare kunna känna sig när de stå mitt uppe i en timmerbröt och förgäves försöka få stockarna att flyta vidare.

I vår strävan att få tabellmassan in i rätta fåror ha vi haft god hjälp av den rådgivande kommitté som genom SNS försorg ställts till vårt förfogande; de ha ofta sett skogen när vi bara sett träd. För deras tålamod med oss be vi att få tacka.

Det är väl även alldeles självklart att vi känna ett starkt behov att tacka de personer på SNS kansli som vi ständigt besvärat med våra bekymmer och problem. Vi tänka då i första hand på fil. dr Jan Wallander och hans efterträdare docenten Hans B. Thorelli samt våra vakande samveten filosofie kandidaterna Arne Lundmark och Stina Thyberg.

Men vi skulle vilja sluta där vi började: genom att tacka Tore Browaldh och Axel Iveroth som en gång satte igång detta arbete. Det tog längre tid än de tänkt, och kanske ha de ofta ångrat sin impulsivitet; det vore roligt om de tyckte som vi, att arbetet ändå varit väl värt att utföra.

Uppsala i maj 1955.

Torgny T. Segerstedt

FÖRKORTNINGAR OCH DEFINITIONER

H-a: Huskvarna.
K-m: Katrineholm.
HVA: Husqvarna Vapenfabriks AB, Huskvarna.
Junex: Junex Konfektions AB, Huskvarna.
LME: Telefonaktiebolaget L M Ericsson, Katrineholm.
PSG: AB Pump-Separators Gjuterier, Katrineholm.
SKF: AB Svenska Kullagerfabriken Katrineholmsverken.

Arb.: arbetare.
Arb.l.: arbetsledare.
Tjm.: tjänstemän (som regel inklusive arb.l.).

G.: gift.
Og.: ogift.
Fg.: förut gift.

S.: skild
Ä.: änka, änkling

GM.: gifta män.
GK.: gifta kvinnor (förvärvsarbetande i något av ovanstående företag).
OgM.: ogifta män.
OgK.: ogifta kvinnor.

Hu.: hustrur till intervjuade män (ej förvärvsarbetande i något av ovanstående företag).
Kv.: kvinnor.

Inf.: infödda.
Infl.: inflyttade.

P: sannolikheten för att en skillnad mellan två grupper uppstått av ren slump.
Signifikant skillnad (avvikelse): sannolikheten för att skillnaden (avvikelsen) uppstått av ren slump är mindre än 0.05.
c. s.: ej signifikant skillnad ($P > 0.20$).
n. s.: nära signifikant skillnad ($P : 0.20—0.05$).
fg: frihetsgrad; vid signifikansangivandet i texten har frihetsgradernas antal utsatts i avdelning I, dock endast då det överstiger 1.
C: styrkan av ett signifikant samband.

Parentes kring tabellvärden innebär att värdena uträknats på absoluta tal understigande 11.

AVDELNING I

Agne Lundquist

ANPASSNING I HEM OCH SAMHÄLLE

FRITIDSVERKSAMHET

KAPITEL I

HYPOTESER

Denna framställning skall handla om människans anpassning under fritiden och om sambandet mellan anpassning under fritid och i arbete. Innan vi redogör för olika gruppers eller kategoriers anpassning i olika situationer och försöker analysera orsakerna till bättre eller sämre anpassning, skall vi helt kort redogöra för den teoretiska modell som uppställts för undersökningen och för de viktigaste antaganden som gjorts om orsaksrelationen mellan anpassning och vissa faktorer. Först bör då framhållas, att den teoretiska modellen är av relativt enkelt slag.[1] Vidare är de grundläggande hypoteserna varken många eller komplicerade. Vi har begränsat oss av två skäl: dels har vi undvikit att ställa hypoteser, som vi här inte har möjligheter att pröva, dels har vi av många tänkbara hypoteser endast uppställt dem, som vi funnit vara mest rimliga och därför kunnat ställa entydigt (enkelsidigt).

Det bör understrykas, att de antaganden som görs om vissa faktorers betydelse för individens anpassning under fritid och i arbete alla görs under förutsättning av i övrigt lika förhållanden. Sådana »lika förhållanden» har vi i största möjliga utsträckning sökt säkra, dels genom att urvalet av undersökta personer skett slumpmässigt, dels genom att vissa andra faktorer hållits konstanta då betydelsen av en viss faktor undersökts. Vidare har vi inte gjort några antaganden om *hur mycket* var och en av de studerade faktorerna betyder för anpassningen utan nöjt oss med att anta *att* de betyder något. Våra hypoteser utesluter alltså inte, att det kan göras ytterligare antaganden av sociologisk eller psykologisk natur om vad som är av betydelse för människors anpassning i den totala livssituationen eller i vissa delar av den.[2]

[1] En redogörelse för den allmänna teori av vilken vissa delar närmare utvecklas och prövas i denna framställning lämnas i SEGERSTEDT, T. T. & LUNDQUIST, A., Människan i industrisamhället. Arbetslivet. SNS, Stockholm 1952, kap. I.

[2] Ett sätt att närma sig anpassningsproblemet från en mer psykologisk utgångspunkt redovisas av Gudmund Smith och Andreas Lund i LUND, A., Kvinnor i industriarbete. Studier och debatt 1953: 3, SNS, Stockholm 1954.

Prövningen av de i förväg uppställda antagandena kan ge anledning till nya sådana eller göra tidigare osäkra antaganden mer rimliga. I de fall vi finner att de kan prövas med redan insamlade data skall en sådan prövning ske. Om detta inte är möjligt, skall vi dock redovisa dem, för att de skall kunna prövas vid senare undersökningar.

I. ANSPRÅK OCH ANPASSNING

Med en individs anpassning menas i denna framställning den grad i vilken hans anspråk och förväntningar blivit uppfyllda. Den kan också beskrivas som relationen mellan hans anspråk och förväntan inför ett objekt och objektets faktiska beskaffenhet. Om objektet i ett visst avseende motsvarar eller överträffar anspråken säges anpassningen vara god i detta avseende, om objektet inte når upp till anspråksnivån föreligger missanpassning eller vantrivsel.

Vårt primära syfte med undersökningen har varit att studera individens anpassning i industrisamhället, medan anspråksnivån eller objektets faktiska nivå endast är av sekundärt intresse som förklaring till olika individers anpassning.[1] I anspråken på ett objekt antar vi att det ingår känslo- och handlingstendenser.[2] Då objektet aktualiseras i form av en symbol (man talar t. ex. om arbetet) eller genom att uppträda i verkligheten, aktualiseras även känslan och handlingselementet i anspråken och kan komma till uttryck. Vid konfrontationen mellan anspråk och objekt uppstår således en känsla av tillfredsställelse eller besvikelse, alltefter hur väl objektet motsvarar anspråken. Om känslan av besvikelse är stark, återverkar detta på handlingstendensen i anspråken. Detta kan då ta sig uttryck i ett försök att omskapa objektet så att det står i överensstämmelse med anspråken. Då vi i en intervju ställer frågor av typen »Tycker Ni att Er förman visar tillräcklig uppskattning av Ert arbete» kommer den mot förmannens beteende i just detta avseende aktualiserade känslan till uttryck i svaret. Om vi håller oss till det enkla fallet av två svarsalternativ — ja och nej — kan vi alltså tolka ja-svaret som ett uttryck för att anspråken på förmannens sätt att visa uppskattning sammanfaller med hans verkliga beteende, medan ett nej-svar visar, att anspråken inte blivit uppfyllda. I detta fall har vi fått ett grovt mått på

[1] I SEGERSTEDT & LUNDQUIST, a. a., kap. II och III, lämnas en redogörelse för undersökningsmetoderna och en beskrivning av de undersökta företagen.

[2] Jfr SEGERSTEDT & LUNDQUIST, a. a., s. 16 ff.

individens anpassning i arbetet i ett visst avseende. Vi har fått det utan att behöva studera vare sig de krav den underordnade har på en överordnads uppskattning eller hans verkliga beteende.

Vi har nu behandlat anpassning som ett statiskt begrepp: som den grad i vilken en persons förväntningar är uppfyllda *i ett givet ögonblick*. Man kan även se anpassningen som en dynamisk företeelse: som den process genom vilken anspråksnivån och objektets nivå närmar eller avlägsnar sig från varandra. I det fallet har alltså anpassningen tidsdimension och kan av den anledningen bäst studeras, om studiet utsträckes under en längre tid. Det är dock möjligt att dra rätt långtgående slutsatser om vilka faktorer som påverkar processen även ur uppgifter insamlade vid en viss tidpunkt. Detta kan ske genom att jämföra anpassningen hos kategorier av individer som är lika i fråga om tidsfaktorer (ålder, anställningstid osv.), men olika i fråga om de faktorer vilkas betydelse för anpassningen vi vill undersöka.

Anpassning enligt vår definition och betraktad som process kan ske på tre sätt.

1. Objektet anpassas uppåt, så att det närmar sig anspråksnivån, medan denna blir oförändrad. Man »slår inte av på sina fordringar». Genom anspråkens konfrontation med objektet utlöses ett handlande hos individen.
2. Anspråken anpassas nedåt, så att deras nivå närmar sig objektet. Man »slår av på sina krav».
3. Både objekt och anspråk ändrar nivå, så att de närmar sig varandra. Detta är väl vad som oftast inträffar. På analogt sätt kan processen gå i riktning mot ökad missanpassning.

Anpassningen vid en viss given tidpunkt är följaktligen ett resultat av följande faktorer:

1. anspråksnivån vid en viss given tidigare tidpunkt,
2. objektets nivå vid en viss given tidigare tidpunkt,
3. förändringar i anspråksnivån samt
4. förändringar i objektets nivå.

En person som t. ex. får en ny anställning har, då han börjar jobbet, vissa anspråk på det, grundlagda av t. ex. tidigare erfarenheter eller vad han hört sägas om det. Om arbetet inte motsvarar anspråken uppstår besvikelse, som kan vara så stark, att han söker ett annat arbete. Han försöker alltså förändra objektet för anspråken. Samtidigt kan det emellertid inträda en förändring i kraven genom den

nya erfarenheten av arbetet eller genom arbetskamraters och arbetsbefäls inflytande.

Om vi vill komma fram till en fullständig förståelse av skillnaden mellan olika individers anpassning, måste vi således studera dessa fyra komponenter i anpassningsprocessen. Vilka möjligheter har vi till detta med den uppläggning av undersökningen som vi bestämt oss för? Vi har gått direkt på ett konstaterande av anpassningen utan att ta omvägen över anspråksnivån eller objektets faktiska beskaffenhet. Men om vi vill komma längre än till ett konstaterande av att olika kategorier människor är olika väl anpassade i det ena eller andra avseendet (vilket i och för sig är av intresse), måste vi ta hänsyn till de två komponenterna i anpassningen, anspråk och objekt. Beror skillnaden i anpassning huvudsakligen på att de olika individerna har olika anspråk på en likartad situation eller på att situationerna är olika, medan deras anspråk är i stort sett desamma. Om anspråken är olika, varav beror denna olikhet? Vi kommer att i många fall ge svar på dessa frågor. Låt oss t. ex. anta, att vi finner att arbetarna är mer missnöjda med sina bostäder än tjänstemännen. Detta kan bero antingen på att de har sämre bostäder än tjänstemännen eller på att de har större krav på bostäderna än dessa. Det kan också vara en kombination av dessa två faktorer, som ger upphov till den sämre anpassningen. Vår analys av skillnaden kan gå stegvis på följande sätt.

1. Vi jämför de två kategorierna i fråga om bostädernas beskaffenhet: kvalitet, utrustning, utrymme m. m. Om de inte skiljer sig i dessa avseenden, måste skillnaden i anpassning bero på att de två grupperna har olika krav på sin bostad. Samma gäller om skillnaden går i motsatt riktning, dvs. om arbetarna har *bättre* bostäder än tjänstemännen.

2. Vi undersöker vilka faktorer som medverkat till de olika anspråksnivåerna (se hypoteser nedan).

3. I det fall att arbetarna har sämre bostäder än tjänstemännen, har vi att söka i varje fall en del av orsakerna till deras sämre anpassning i själva detta faktum. För att utröna om det dessutom finns skillnader i de två gruppernas krav på bostaden, jämför vi arbetare och tjänstemän med lika beskaffade bostäder. Om arbetarna även då är mer missnöjda än tjänstemännen, drar vi slutsatsen att de har större krav på bostaden, vilket tillsammans med den förut konstaterade sämre beskaffenheten på deras bostäder gör, att de som kategori betraktade inte är lika bra anpassade som tjänstemännen.

4. Nästa steg blir även i detta fall att analysera hur olikheten i anspråk uppstått.

Vi kan också tänka oss det fallet, att arbetare och tjänstemän är lika anpassade till sin bostadssituation, trots att deras bostäder skiljer sig i fråga om beskaffenhet. Även då drar vi slutsatsen, att deras krav på bostaden är olika.

II. ANSPRÅKENS UPPKOMST

Vad som bestämmer anspråksnivån har blivit föremål för en rad laboratoriemässiga experiment och fältundersökningar, vilkas resultat publicerats framförallt i amerikansk sociologisk och psykologisk litteratur.[1] Man räknar med två faktorer som avgörande för vid vilken nivå anspråken på ett objekt kommer att stanna: å ena sidan tidigare erfarenhet av objektet, å andra sidan den sociala miljöns press främst i form av normer och sanktioner. Då en person t. ex. söker sig ett nytt arbete av visst slag, kan han ha tidigare erfarenhet av just det arbetet och väntar sig därför att det skall vara beskaffat på visst sätt, utföras med vissa tekniska hjälpmedel, ge en viss inkomst osv. Samtidigt är hans förväntan på arbete och arbetsbetingelser influerad av de normer och värderingar som han mött i tidigare arbetsgrupper, i fackföreningen eller i samhällslivet överhuvudtaget: han har vissa krav på säkerheten mot olycksfall och ohälsa, på arbetsbefälets beteende, på medinflytande på arbetsplatsen m. m. Det sker sålunda ett samspel mellan dessa två faktorer, erfarenhet av och jämförelse med tidigare objekt å ena sidan och de normer och värderingar som är förhärskande i den omgivande sociala miljön å andra sidan. Ibland kan tidigare erfarenhet och sociala normer sammanfalla och gör då anspråken starkt grundade, ibland skiljer de sig åt, och anspråken blir mera osäkra och mera beroende av tillfälligheter. I vissa fall kan den förra faktorn vara den avgörande, i andra fall den senare.[2]

Förutom jämförelsen mellan nu-situationen och den tidigare erfarenheten är även jämförelsen i den aktuella situationen med andra

[1] Jfr SHERIF, M. & CANTRIL, H., The Psychology of Ego-Involvements, N. Y. 1947, där översikter lämnas över en rad undersökningar på området.

[2] I SHERIF, M. & CANTRIL, H., a. a. redogörs för en del experiment, där de två faktorernas betydelse för förväntan studerats; se t. ex. s. 67—70, 80 f, 121—124. SHERIF, M., An Outline of Social Psychology, N. Y. 1948, s. 139—155, 162—177.

individer av betydelse för anpassningen.[1] Anspråken på arbetet och arbetsmiljön, för att återknyta till det nyssnämnda exemplet, är sålunda inte endast beroende av min tidigare erfarenhet av arbetslivet utan även av beskaffenheten av mina kamraters arbete. Om deras arbete ger större ekonomiskt utbyte än mitt eget, kommer mina anspråk på inkomsten att bli högre än som skulle blivit resultatet enbart av min egen tidigare erfarenhet. Vi kan därför anta, att ju större iakttagbara differenser det finns mellan olika personer i fråga om tillgång på ett visst objekt, desto högre blir anspråksnivån bland de personer som har objektet i lägre grad, dvs. desto större blir skillnaden mellan anspråkens och objektets nivå, desto sämre blir anpassningen.

Detsamma gäller om den sociala miljöns press genom normer och sanktioner. För att förklara anpassningen måste man betrakta både den sociala miljö som individen tidigare tillhört och den han nu tillhör. Det är då lämpligt att skilja mellan tidigare normsystem och nu-normsystem. Om vi vill avskärma det inflytande som tidigare erfarenhet eller social press utövat från nu-erfarenhet och nu-normsystem, är det nödvändigt att ta hänsyn till tidsfaktorer sådana som ålder, anställningstid i företaget och tid från inflyttningen till orten. Det förefaller nämligen rimligt att anta, att kontinuiteten i upplevelserna liksom tidpunkten för dem är av betydelse för grundläggande av anspråken. Sålunda är anspråksnivån fastare utbildad dvs. mindre mottaglig för påverkan från annat håll, ju längre tid erfarenheten eller normerna fått öva sitt inflytande, och den är fastare ju mera oavbrutet dessa faktorer fått verka och ju tidigare i en människas liv de börjat öva sitt inflytande.

Detta innebär, att om vi vill pröva en hypotes att den sociala bakgrunden, t. ex. landsbygdsmiljö kontra stadsmiljö, är betydelsefull för anspråksnivån, så måste vi ta hänsyn till åldern — barndomsmiljön kan ju inte vara lika för yngre och äldre personer — till hur lång tid som förflutit sedan man bröt upp från ursprungsmiljön och till hur ofta man flyttat från en miljö till en annan. Om vi vidare vill undersöka nu-faktorernas inverkan, måste vi ta hänsyn till hur länge och hur oavbrutet de fått verka, t. ex. hur länge man tillhört en social gruppbildning, haft ett visst arbete, varit knuten till företaget eller

[1] Jfr t. ex. CHAPMAN, D. W. & VOLKMAN, J., A Social Determinant of the Level of Aspiration. J. Abn. & Soc. Psych., Vol. 34, s. 225 ff. 1939).

bott i orten. Då vi vill undersöka betydelsen av tidigare och nuvarande erfarenhet eller normpåverkan, måste vi med andra ord hålla vad vi kallat tidsfaktorerna konstanta. Detta är också nödvändigt med hänsyn till den objektiva sidan av anpassningsprocessen: det tar tid att påverka objektet, så att det närmar sig anspråksnivån. Främst på grund av det sist nämnda kan vi beträffande tidsfaktorernas betydelse uppställa några antaganden, vilkas riktighet vi får tillfälle att senare pröva. Under i övrigt lika omständigheter antas sålunda, att

1. äldre personer är bättre anpassade än yngre,
2. de som bott i orten en längre tid är bättre anpassade än de som nyligen flyttat in, samt att
3. de som arbetat en längre tid i företaget är bättre anpassade än de nyanställda.

När vi nu övergår till att diskutera vilka antaganden vi kan göra beträffande erfarenhetens och de sociala normernas betydelse för anspråksnivån, gör vi det under förutsättning att hänsyn tagits till tidsfaktorernas betydelse, dvs. dessa hålls konstanta.

Ju mer realistiska anspråken är, desto bättre blir anpassningen när individen konfronteras med objektet. Chanserna för att anspråken skall vara realistiska ökas givetvis ju större likheten är mellan individens nuvarande och tidigare situation. Både hans tidigare erfarenhet av objektet och de sociala normer som uttalats beträffande objektet kan då väntas bättre överensstämma med hans nuvarande erfarenhet av det. Vi kommer att i vår framställning ta upp till undersökning betydelsen av följande *bakgrundsfaktorer:*

1. faderns yrke, dvs. den sociala miljö i vilken individen vuxit upp,
2. om fadern arbetat eller icke arbetat i samma företag som den undersökta personen,
3. utbildningen och
4. födelseorten (om man är född i orten eller inflyttad).

Av *nu-faktorer* skall vi ta upp följande till behandling:

5. yrke (arbetare eller tjänsteman),
6. kön och
7. social participation (tillhörighet till formella och informella grupper).

Utöver tidsfaktorerna skall alltså hänsyn tas till sju olika variabler vid förklaring av anpassningen. Innebörden av social participation och de sätt på vilka den kan påverka anpassningen skall senare dis-

kuteras särskilt. Då vi nu vill presentera de grundantaganden vi uppställt beträffande de övriga faktorernas betydelse, måste vi först erinra om att undersökningen gäller industrianställdas anpassning i industrisamhällen.

Vidare bör framhållas, att vi inte har en hypotes för var och en av dessa faktorers betydelse för anpassningen i alla avseenden. I vissa fall kommer vi att anta, att någon eller några av dem inte spelar någon roll alls. I de fall vi uppställer hypoteser kommer de att ha följande innebörd.

1. Faderns yrke inverkar på en individs anpassning på så sätt, att ju mer individens yrke liknar faderns, desto bättre anpassad är individen. En industriarbetare t. ex. vars far var industriarbetare är bättre anpassad än en vars far var hemmansägare. Hans anspråk på den industriella miljön har varit mera realistiska.

2. Av samma skäl är en person vars far arbetat i samma företag som han själv bättre anpassad än om fadern arbetat i annat företag.

3. En person som vuxit upp i den stad där han nu bor är bättre anpassad än en persom som vuxit upp på annan ort. Detta kan hänga samman både med att han haft bättre möjligheter att påverka sin objektiva situation och med att hans anspråk blivit mer realistiska.

4. Med ökad skolutbildning höjs anspråksnivån, vilket innebär att personer med utbildning under i övrigt lika förhållanden är sämre anpassade än personer utan utbildning.

5. Arbetare är bättre anpassade än tjänstemän.

6. Män är bättre anpassade än kvinnor.

III. SOCIAL PARTICIPATION OCH ANPASSNING

Tidigare har konstaterats, att deltagande i föreningsliv står i samband med benägenhet att byta arbete på så sätt, att sannolikheten för att en person skall byta arbete är mindre ju fastare han är engagerad i föreningslivet.[1] Om vi skulle använda omsättningen på arbetskraft som ett mått på anpassning i arbetsmiljön, skulle vi alltså kunna säga, att anpassningen blir bättre ju livligare föreningsdeltagandet är. Nu har vi definierat anpassning på ett annat sätt, men då mycket talar för att det finns ett positivt samband mellan å ena sidan uppfyllandet av anspråken på arbete och arbetsförhållanden och å andra

[1] SEGERSTEDT & LUNDQUIST, a. a. s. 242 och 245 f.

sidan benägenheten att byta arbete,[1] framträder även den sociala participationen som en faktor av betydelse för anpassningen. Innan vi framlägger de antaganden därom som det kan vara rimligt att göra, skall vi dock först något diskutera olika former av social participation.

Först kan vi göra en klassificering av den sociala participationen.

1. Social participation som innebär tillhörighet till grupper:
   a) formella och
   b) informella.
2. Social participation som inte innebär tillhörighet till grupper.

Till de formella grupperna räknar vi sådana som har vald styrelse och skrivna stadgar. De vanligaste är föreningar och organisationer. De informella grupperna saknar styrelse och skrivna stadgar. I den kategorien kommer bekantskaps- och vängrupper samt familjegruppen.

I den sociala participation som inte innebär tillhörighet till grupper är kontakten med andra människor som regel av mera ytlig och flyktig natur. Hit räknas besök på bio, teater, konsert, idrottstävlingar m. m. Den kan sägas utmärkas av att man gör vissa saker i andras närvaro men inte i gemenskap med andra.

Den sociala participationen kan ha olika struktur. I synnerhet två typer är av intresse. Å ena sidan kan man vara medlem i många grupper men med ringa engagemang i varje grupp. Å andra sidan kan medlemskapet inskränka sig till en eller ett fåtal grupper, som man ägnar stort intresse, vilket främst visar sig i att man ofta sammanträffar med övriga medlemmar i gruppen eller har förtroendeuppdrag. Den förra typen kan vi kalla extensiv, den senare intensiv social participation. Under den extensiva typen faller även participation som inte innebär tillhörighet till viss grupp. Det förefaller rimligt att anta, att dessa två huvudtyper står i olika samband med anpassningen i arbete och fritidsliv.

Den sociala participationen kan förmodas spela en roll för anpassningen på tre olika sätt: 1. dels är den i sig själv en form av anpassning, 2. dels grundläggs genom den anspråk i olika riktningar, och 3. dels underlättar viss form av social participation i sig själv anpassningen även i andra avseenden.

1. Tillhörighet till grupper är ett medel att få vissa förväntningar och anspråk uppfyllda. Detta är mest uppenbart när det gäller fackliga

[1] Segerstedt & Lundquist, a. a. s. 243 f.

organisationer, då man genom dessa vill säkra vissa ekonomiska krav, men denna aspekt kan även läggas på tillhörighet till andra organisationer eller föreningar, såsom nykterhetsföreningar eller religiösa organisationer. De flesta formella grupper har uppstått kring ett visst preciserat syfte: att tillvarata ekonomiska intressen, att främja nykterheten, att utbreda viss religiös tro osv. Detta har förblivit det uttalade *huvudsyftet*. Vid sidan av de ursprungliga och huvudsakliga mål som uppställts brukar som regel uppstå (till en början) *sekundära mål*, mot vilka gruppens aktivitet inriktas, så att den t. o. m. kan ta större utrymme än aktiviteten mot det ursprungliga målet.[1]

Så kan t. ex. fack-, nykterhets- och religiösa föreningar ta upp studie-, hobby- och idrottslig verksamhet på sina program. På detta sätt kan gruppens funktioner utökas så att den kan bidra till att fylla allt fler förväntningar och anspråk hos medlemmarna. En funktionsrik grupp kan därigenom vinna fler medlemmar än en grupp med få funktioner, och dess medlemmar blir mindre attraherade av andra grupper och begränsar så sitt medlemskap till ett fåtal grupper. Man kan även anta, att gruppen uppfyller anspråk och behov olika för olika medlemmar. Medlemmar med hög status och prestige i gruppen har sålunda större möjligheter att få sina anspråk eller behov uppfyllda inom gruppen, eftersom de har större inflytande på inriktningen av gruppens verksamhet.[2] Därav följer att medlemmar med hög status eller prestige kan antas begränsa sin tillhörighet till ett fåtal grupper.

Talet om status och prestige leder över till en annan funktion hos gruppen. Det kan antas, att det finns förväntningar och anspråk som kan uppfyllas genom tillhörighet till en grupp, oavsett de mål som gruppen utåt eftersträvar. Det är dels behovet av prestige, status, uppskattning, dels behovet av gemenskap och kontakt med andra människor.[3]

Prestige och status skulle alltså ge tillfredsställelse i sig själva vid sidan av den tillfredsställelse som kan uppnås genom det inflytande på gruppens gemensamma målsättning som de medför. När det gäller de informella grupperna är denna funktion den dominerande, medan

[1] Krech, D. & Crutchfield, R. S., Theory and Problems of Social Psychology, N.Y. 1948, s. 382.

[2] Krech, D. & Crutchfield, R. S., a. a. s. 381.

[3] Krech, D. & Crutchfield, R. S., a. a. s. 383.

social participation utan tillhörighet till grupper ger mycket litet av denna sorts tillfredsställelse.

2. Genom de normer och värderingar som gäller inom en grupp grundlägges anspråk hos individerna.[1] Beträffande vissa grupper är det uppenbart vilka objekt normerna behandlar: från fackföreningen utgår normer gällande lönen, arbetets art, säkerheten på arbetsplatsen osv., från den religiösa föreningen normer för det personliga umgänget osv. I andra fall kan man inte i förväg anta, att det uttalas normer i gruppen beträffande ett visst objekt. Finns det t. ex. i en frikyrklig förening normer beträffande arbetet? Hur är de i så fall beskaffade? Utsägs det att man skall vara nöjd med sitt arbete, även om det är enkelt och anspråkslöst? I ett sådant fall kan det uppstå konflikt mellan de normer som utgår från den fackliga ledningen och dem som utgår från ledningen i frikyrkoförsamlingen. Osäkerheten om normer och normers beskaffenhet måste bli ännu större i fråga om de informella gruppbildningarna.

Överhuvudtaget kan vi inte uppställa ett generellt antagande om vilken effekt tillhörigheten till sociala grupper har på anspråken och därmed på anpassningen. I de fall man kan ställa entydiga hypoteser måste de ställas med hänsyn till en viss gruppbildning. I de flesta fall kan man inte göra entydiga antaganden utan måste nöja sig med att konstatera om det överhuvudtaget finns något samband mellan grupptillhörigheten och anpassningen. Ett konstaterat samband kan i sin tur ge upphov till en ny entydig hypotes om normer av viss beskaffenhet i gruppen, vilka påverkar anspråken och därmed anpassningen. Denna hypotes kan däremot inte prövas i denna undersökning.

3. Även på ett tredje sätt antar vi att social participation är av betydelse för anpassningen: god anpassning i den sociala participationen tenderar att medföra god anpassning även i andra avseenden. Detta sker på två sätt. Dels kan känslan av tillfredsställelse med grupptillhörigheten vara så stark, att den tenderar att »färga av sig» på övriga attityder, dels kan gruppens funktioner vara så mångsidiga, att de flesta förväntningar blir uppfyllda genom gruppen. Förankringen i gruppen är då så stark, att anspråken på företeelser utanför gruppens liv är av ringa vikt. Genom vilken mekanism inflytande på anpassningen sker kan vi inte konstatera, men vi kan klarlägga *om* påverkan sker. Tidigare erfarenhet gör det troligt att så är fallet.[2]

[1] SEGERSTEDT & LUNDQUIST, a. a. s. 17 ff.

[2] SEGERSTEDT & LUNDQUIST, a. a. s. 242 ff.

De hypoteser vi skall uppställa och pröva beträffande sambandet mellan social participation och anpassning ansluter sig till detta resonemang om de tre sätt på vilka sambandet uppstår och kan formuleras så.

I. 1. Ju mer intensivt man deltar i en grupp, desto färre grupper är man medlem av.
   2. Ju högre prestige eller status man har i en grupp, desto färre grupper är man medlem av.
   3. Ju fler funktioner en grupp har som man tillhör, dvs. ju mer differentierad dess verksamhet är, desto färre grupper är man medlem av.

II. Individer tillhörande en viss grupp skiljer sig från individer tillhörande en annan grupp i anpassningen till sådana objekt för vilka de båda grupperna har olika normer.

III. 1. Ju mer intensiv den sociala participationen är, desto bättre är anpassningen. Omvänt gäller alltså, att ju mer extensiv eller ytlig den sociala participationen är, desto sämre är anpassningen.
   2. Ju högre prestige eller status man har i en grupp, desto bättre anpassad är man.
   3. Ju fler funktioner en grupp har som man tillhör, desto bättre anpassad är man.

Vart och ett av dessa antaganden kommer att specificeras närmare i samband med prövningen av dem.

IV. ORTENS BESKAFFENHET OCH ANPASSNINGEN

Vår undersökning av individens anpassning i industrisamhället har gjorts i de två industriorterna Huskvarna och Katrineholm. Dessa två städer är av olika ålder och har haft olika betingelser för sin framväxt. Under de senaste decennierna har emellertid de två städernas utveckling gått i samma riktning, så att skillnaden mellan dem i de flesta avseenden nu är obetydlig. Detta innebär att sådana faktorer som befolkningens sammansättning med hänsyn till antalet infödda och inflyttade, till ålder, kön, civilstånd, rörlighet m. m. inte företer några större olikheter mellan de två orterna. Även den institutionella utrustningen är likartad.[1]

De huvudantaganden vi kan uppställa beträffande skillnader i

[1] Se kap. II.

människornas anpassning mellan de två orterna grundar sig följaktligen inte på olikheter i institutionell utrustning eller befolkningsstruktur. Istället utgår vi från det faktum, att i den ena staden — Huskvarna — ett företag varit och är dominerande, medan den andra inte i samma grad fått sin utveckling bestämd av ett visst företag. Vidare antar vi, att de frikyrkliga rörelser som sedan lång tid haft ett starkt fäste i Jönköping—Huskvarna-trakten övat inflytande på människornas förväntningar och därmed på deras anpassning. Dessa faktorer — ett företags dominans och frikyrkligheten — kan båda antas ha haft en integrerande funktion, så att det uppstått starkare samband mellan anspråken på olika objekt. Vår hypotes för detta kan formuleras på följande sätt.

Det finns ett fastare samband mellan anpassningen i olika avseenden i Huskvarna än i Katrineholm. Detta hänger samman med följande faktorer.

a) HVA spelade en dominerande roll vid utformningen av samhället. Huskvarna var intill senare tid liktydigt med HVA och dess anställda. Ett patriarkaliskt system var rådande, i det att ledningen för HVA hade hand om kyrko- och skolfrågor, ålderdoms- och fattigvård, byggde bostäder åt de anställda osv. Därför bör attityderna mot företag och arbete å ena sidan och mot samhället och dess institutioner å den andra hänga närmare samman i Huskvarna än i Katrineholm. I synnerhet bör detta visa sig bland den infödda befolkningen.

b) De normer och värderingar som utgår från frikyrkligheten kan antas vara av mera generell natur, så att de påverkar individernas förväntningar i flera avseenden. Frikyrkligheten och det patriarkaliska systemet kan dessutom i många fall ha förstärkt varandra i sitt inflytande på förväntningarna.

V. NÅGOT OM DISPOSITIONEN AV FRAMSTÄLLNINGEN

Vår framställning kommer inte att uteslutande syssla med prövningen av de huvudantaganden som här presenterats. Det genomgående temat är visserligen människors anpassning i industrisamhället, men före analysen av anpassningen i ett visst avseende kommer vi att lämna en deskription av densamma och av de faktorer som kan förklara den. Därvid kommer olika kategorier, såsom yngre och äldre, män och kvinnor, arbetare och tjänstemän, infödda och inflyttade,

att jämföras med varandra. Vår deskription och analys skall omfatta dessa större områden:

1. familjen (storlek, struktur, standard, social participation),
2. bostaden (objektiv beskaffenhet, anpassning),
3. ortens institutioner,
4. yttre social participation (utanför hemmet),
5. social participation och anpassning på fritid och i arbete samt
6. samband mellan olika former av anpassning.

I fråga om intervjumaterialets utnyttjande bör redan nu göras ett par påpekanden. Då vi här huvudsakligen behandlar människornas anpassning under fritiden, har vi för att få ett enhetligare material undantagit de personer som inte är bosatta i själva städerna. Endast då vi uppehåller oss uteslutande vid anpassningen i arbetsmiljön, är personer boende utanför städerna medtagna. Vidare har i vissa fall endast en eller ett par undergrupper av totalmaterialet behandlats. Anledningen till en sådan inskränkning har antingen varit önskan att få så enhetliga kategorier som möjligt, att det behandlade problemet haft ringa relevans för övriga grupper eller att något visst särantagande prövats.

KAPITEL II

BESKRIVNING AV ORTERNA

I. TVÅ STÄDER VÄXER UPP

A. KATRINEHOLM

1. Geografisk belägenhet

En avgörande faktor vid valet av plats för nya järnvägsstationer under tidigare perioder av det svenska järnvägsbyggandet var markägarnas villighet att släppa till jord. Deras huvudsynpunkt var oftast, att stationsplatsen inte fick ta i anspråk god och välbelägen åkerjord. Därför kom många av stationerna att läggas vid sidan av de historiska samhällsbildningarna.[1] Detta gällde även Katrineholm. Stationen byggdes i en ödebygd i Stora Malms nordvästra hörn, mitt ute i ett stort sumpmarksområde och vid sidan av de traditionella färdvägarna. Till landsvägen Stockholm—Norrköping, som gick fram 3 à 4 kilometer söder om stationen, ledde endast smala och bottenlösa fästigar. Det berättas att det var mycket svårt att ta sig fram torrskodd till stationen.[2] För att stigarna skulle bli framkomliga, måste plankor läggas ut på de fuktigaste ställena. Det dröjde också länge, innan området blev tillfredsställande dränerat, så att bebyggelsen inte behövde ta hänsyn till översvämningarna på vårarna.

Under dylika geografiska betingelser är det självklart, att det inte fanns någon nämnvärd bebyggelse på den plats där stationen placerades. Inom det område som nu upptas av de bebyggda delarna av Katrineholms stad fanns endast några mindre utgårdar, lydande under de stora godsen som ägde så gott som alla markområden i

[1] HECKSCHER, E. F., Till belysning af järnvägarnas betydelse för Sveriges ekonomiska utveckling. Stockholm 1907.

[2] En stor del av uppgifterna om stadens utveckling under de första decennierna har hämtats ur artiklar i ortstidningarna. Jag står därvid i tacksamhetsskuld till fru Elin Håkansson, Katrineholm, som beredvilligt ställt sin klippsamling till förfogande och givit mig anvisning på övriga källor.

Stora Malms kommun. Att det fanns personer som ansåg att betingelserna för en järnvägsstation här inte var de allra bästa vittnar Nyköpingsbladet om redan 1861, innan byggnadsarbetet påbörjades.[1] Även om tillkomsten av stationen år 1862 hade till följd, att en del människor slog sig ned i den omedelbara närheten, ändrade platsen dock inte karaktär nämnvärt under de första 15 åren. Några andra vägar än de ursprungliga tillkom inte. Först år 1875 ålades fastighetsägarna att hålla gatan utanför sin tomt i ordning. Denna underhållsskyldighet kvarstod till efter stadsblivandet, medan anläggandet av gator hafts om hand av samhället sedan 1910. Att gatorna även senare inte var av bästa beskaffenhet omvittnar ett protokoll från ett sammanträde med municipalstyrelsen år 1889. Frågan gällde uppsättande av elektrisk belysning, och man uttalade, att vid en gatukorsning intill torget »har behov visat sig att en lykta bleve uppsatt för att hindra trafikanter att köra omkull och ned i diket vid anförda gatuhörn».[2] Man förstår gatans beskaffenhet, om man tänker på att det knappast gällde någon fortåkning med dåtida ox- och hästskjutsar. Markens beskaffenhet medförde också, att platsen genomkorsades av öppna diken, nödvändiga för dräneringen. Dessa gjorde också tjänst som kloakledningar, tills täckta ledningar började dras fram i början av 1890-talet. Sålunda gick ett öppet dike tvärs över torget, vilket så sent som 1894 till stor del var besått med havre.

2. Belägenhet i det sociala fältet

Vi nämnde att platsen geografiskt sett låg i utkanten av de gamla samhällsbildningarna. Detta kan illustreras av att närmaste kyrka var Stora Malms ungefär en mil från stationen, att skolan fanns vid Stora Djulö 4 km bort, att närmaste läkare bodde vid Forssjö bruk, dit det var cirka en mil och att apotek och barnmorska fanns i Stensjö. Stensjö hade för övrigt före Katrineholms stations tillkomst börjat bli centrum för häradet.

Denna geografiska isolering måste i sig själv vara ett hinder för inlemmandet av befolkningen runt Katrineholms station i den hävdvunna sociala gemenskap som socknen utgjorde. Denna gemenskap var i första hand av kyrklig karaktär. Det var genom kyrkans normer

[1] 8 mars 1861.

[2] Ljus över staden 1896—1946. En historik över eldistributionen i Katrineholm, sammanställd vid Kommunala Elverksaktiebolaget i Katrineholm. Katrineholm 1946, s. 4.

och sanktionsåtgärder som den enskilda människans beteende även i det dagliga livet i stor utsträckning reglerades. Nu tillkom också det förhållandet, att de människor som bosatte sig vid stationen kom från helt olika trakter utan kontakt med traktens befolkning och dess sedvänjor och därigenom också med ringa möjligheter att inordnas i den existerande sociala gemenskapen. Dessa människor var alltså i stor utsträckning hänvisade till att skapa ett eget socialt system. Kyrkan förhöll sig dock inte passiv, utan försökte infoga de nyinflyttade bebyggarna i sin gemenskap. Redan omkring 1870, då befolkningen runt stationen inte kan ha uppgått till mer än ett par hundra personer, började statskyrkopräster hålla gudstjänster mera sporadiskt inne i samhället, och efter 1881 hölls regelbundna gudstjänster.

3. Sociala grupper

Här liksom i övriga delar av landet började den utomkyrkliga religiösa aktiviteten samla de människor som statskyrkan inte kunde hålla kontakt med. Redan på 1860-talet fanns en missionsförsamling i Stora Malm, vilken verkade i anslutning till Evangeliska Fosterlandsstiftelsen. Den avlöstes år 1879 av baptistförsamlingen i Katrineholm, och år 1882 bildades Immanuelsförsamlingen, vilken var en frukt av Svenska Missionsförbundets verksamhet. Som den tredje i ordningen av de större frikyrkliga rörelserna gjorde Frälsningsarmén sitt intåg 1892.

Den andra grenen av det senare artonhundratalets stora folkrörelser — nykterhetsrörelsen — representerades i Katrineholm av logen Familjevännen av IOGT från 1882, den första och största nykterhetsföreningen. Den följdes något senare av en NTO-förening, Blå bandet, Verdandi och Järnvägsmännens nykterhetsförening. Många av medlemmarna i dessa organisationer var säkerligen bosatta ute på rena landsbygden, men huvuddelen var Katrineholms-bor.

Slutligen kan nämnas, att arbetarrörelsen uppstod sist av de större rörelserna i Katrineholm liksom på de flesta ställen i landet. De första arbetare som sammanslöt sig var träarbetarna.[1] Det skedde år 1888, men det gick mycket trögt framåt under de första åren, så att verksamheten tidvis låg helt nere. Orsaken var inte endast att söka i arbetsgivarens motstånd utan också i bristande intresse från arbetarnas

[1] Carlsson, E., Katrineholms träindustriarbetarefackförening 50 år. Katrineholm 1938, s. 6.

sida. Det dröjde till efter sekelskiftet, innan nästa fackförening bildades, då det var metallarbetarnas och målarnas tur att sammansluta sig år 1901, följda av murare, skräddare och grovarbetare fram till år 1905.[1] Ur fackföreningsrörelsen, enkannerligen Träarbetarfackföreningen, växte också den politiska arbetarrörelsen fram. År 1902 beslöt nämligen denna förening att bilda Katrineholms arbetarkommun, till vilken så småningom de andra föreningarna anslöt sig. Samma initiativtagare hade den folketshusförening som bildades följande år.[2]

1880- och 1890-talen var överhuvudtaget en livlig period, när det gällde föreningsbildande. Många av föreningarna blev mycket kortlivade, en del finns kvar ännu i dagens Katrineholm. Vi skall här inte uppehålla oss närmare vid dem utan endast nämna några namn för att ange arten av föreningsfloran. En av de allra tidigaste sammanslutningarna var en musikkår, bildad av stationsinspektoren redan på 1860-talet och bestående av anställda vid järnvägen. Senare, 1872, bildades av postmästaren på platsen en ny kår, sammansatt till övervägande del av stationsskrivare och postexpeditörer. Den upphörde år 1885. Dessa två kårer följdes på 90-talet och vid sekelskiftet av ytterligare ett par tre sammanslutningar, som hade uteslutande musikutövning på programmet. Om alla dessa gällde, att kärnan utgjordes av järnvägens och postens personal. Utan tvivel hade dessa föreningar en stor mission att fylla i det lilla samhället. De gav både vinter- och sommarkonserter och utgjorde på så sätt en sammanhållande faktor för den fåtaliga befolkningen. Andra organisationer med kulturellt syfte var läs- och diskussionsklubb och dansklubb eller lekstuga med folkdans på programmet. Båda dessa hade sin blomstringstid under 90-talet. Idrottsrörelsen och skarpskytterörelsen kom också båda till samhället under detta årtionde, velocipedklubb och lawntennisklubb 1896 respektive 1897 och skyttegille 1899.

Alla de nämnda organisationerna och sammanslutningarna fyllde sannolikt ett behov hos befolkningen vid sidan av de i programmen upptagna. Det är omvittnat, att de tidigare folkrörelserna haft sitt rekryteringsfält främst bland grupphemlösa individer, individer som av en eller annan anledning ryckts ut ur den sociala gemenskap de tillhört, vare sig det varit ur familje- eller grannskapsgemenskapen.

[1] Katrineholms fackliga centralorganisation. 25-årsberättelse. Katrineholm 1935, s. 2.

[2] CARLSSON, E., a. a., s. 16 f.

I detta nya stationssamhälle utgjordes invånarna under den första tiden uteslutande av inflyttade personer, alltså sådana som i varje fall lämnat den grannskaps- (by- eller socken-)gemenskap de tidigare tillhört men som också i de flesta fall hade sina närmaste anhöriga på stort avstånd. För dem blev föreningarna en samlingspunkt och skapare av nya mänskliga relationer. Genom dem kan anpassningen till den nya miljön antas ha underlättats i betydande grad.

4. Skötseln av för hela befolkningen gemensamma angelägenheter

De olika föreningarna och informella gruppbildningarna hade ersatt den sociala gemenskap som inte kunde nås inom den gamla samhällsbildningens ram. Genom dem kunde olika kategorier människor samlas kring vissa gemensamma mål och få sina behov tillfredsställda, vare sig det gällde religiös uppbyggelse, nykterhet, fackliga frågor eller förströelse. Detta var mål som inte omfattades av hela stationssamhällets befolkning. Dylika gemensamma frågor avgjordes under de två första decennierna efter stationssamhällets tillkomst av Stora Malms kyrkliga och kommunala myndigheter. I vissa avseenden hade dock samhället tidigt blivit betraktat som en självständig enhet.

I ett samhälle vid sidan om den hävdvunna gemenskapen utan dennas alla informella möjligheter att reglera människornas beteenden blir alltid ordningens upprätthållande ett viktigt problem. Redan på 1870-talet fick Katrineholm sin första polis, vilken i början av 1880-talet fick bemyndigande att som länsman verkställa åtal mot brott och förseelser, begångna på ett avstånd av högst 2 km från stationen.

Redan tidigt på 1860-talet hade samhället fått småskola, som inrättades i ett av de gamla torpen intill stationen. Den följdes år 1882 av en folkskola. Men allt fler behov uppenbarade sig, allteftersom befolkningen ökade och bebyggelsen blev alltmer sammanträngd, behov som var speciella för Katrineholm och inte kunde påräkna de övriga församlingsbornas intresse. Redan före 1880-talet blev därför den utbrytning ur Stora Malms kommun aktuell som kom till stånd år 1883 då Katrineholm bildade eget municipalsamhälle.[1]

[1] Strutz, O., Katrineholms municipalsamhälle åren 1883—1916. Uppgifter samlade ur tillgängliga handlingar. Katrineholm 1933, s. 4. Redogörelsen för tillkomsten av de gemensamma anläggningarna och institutionerna bygger till stor del på detta arbete.

Därmed kan grundläggningsperioden med dess fria och vildvuxna utveckling sägas vara till ända. Den avlöstes av en period av samling kring gemensamma angelägenheter, och under de följande åren tillkommer en rad för stationssamhällets invånare gemensamma anläggningar och institutioner. Brandkår bildades 1884, vari kärnan utgjordes av järnvägens folk. Gatubelysning inrättades 1885, genom att tolv fotogenlyktor hängdes upp i de mest trafikerade delarna av samhället. De öppna avloppsdikena, vilka utgjorde en stor hälsofara, började ersättas med täckta diken. Början gjordes på privat initiativ omkring 1890, då de enskilda gårdsägarna fick tillåtelse att efter myndigheternas anvisningar själva ordna med avloppsledningar, vilka sedan skulle övertas av samhället. Omkring sekelskiftet skedde ett mera planmässigt utbyggande av avloppsnätet. Utbyggnaden fortskred i sådan takt, att det 1905 fanns avlopp för 86 procent av fastigheterna. Vidare anlades vattenledningssystem (1906) och elektricitetsverk (1907). Telefon och telegraf hade man fått förlagda till Katrineholm redan 1881. Under slutet av 1880-talet inrättades fattigstuga, där hjonen fick fritt husrum men inte kost. Fattigvården vilade ännu på enskild välgörenhet och bekostades genom insamlingar och anordnande av basarer och föreställningar. För detta ändamål hade en särskild välgörenhetsförening bildats 1887. Fattigstugan ersattes 1902 av Lövåsens vårdhem, som ännu är i bruk.

I början av 1890-talet öppnades läkarpraktik i Katrineholm. Tidigare hade behovet av läkarvård nödtorftigt fyllts genom att provinsialläkaren, som var stationerad i Forssjö, hade mottagning två gånger i veckan inne i Katrineholm och lasarettsläkaren i Flen, som också var järnvägsläkare i Katrineholm, hade mottagning för allmänheten en gång i veckan. Den första tandläkaren i Katrineholm öppnade sin praktik år 1896. Under 1890-talet fick samhället även eget apotek. Medicin hade förut fått tas från Stensjö eller Flen.

Närmaste lasarett var länslasarettet i Flen och epidemisjukhuset i Bie. Denna ordning gällde till 1905, då epidemisjukhus byggdes i samhället, medan man fick vänta på vanligt lasarett till 1915, då Kullbergska sjukhuset grundades genom donerade medel.

I kyrkligt avseende har Katrineholm aldrig blivit en självständig enhet, utan tillhör än i dag Stora Malms församling. I visst avseende intog staden dock, som förut nämnts, en särställning genom att gudstjänster tidigt började hållas där av församlingens prästerskap. Från 1899 har det även funnits särskild pastorsexpedition för Katrineholm.

Detta år invigdes kyrkogården i stationssamhället, och 1903 var dess egen kyrka färdig att tas i bruk.

Den allt större omfattningen av de gemensamma angelägenheterna åskådliggöres enklast genom några siffror för utgiftsstaten. År 1890 uppgick den till endast 1 200 kronor, 1895 till 3 600, 1900 till 7 300, 1905 till 14 543, 1910 till 54 453 och 1916, det sista året före stadsblivandet, till 150 000 kronor.[1]

5. Katrineholm som centrum för bygden

De nu nämnda allmännyttiga inrättningarna och institutionerna var med något undantag avsedda för samhällets eget bruk. Katrineholms växande betydelse visade sig emellertid också därigenom, att det alltmera kom att betraktas som ett centrum för stora delar av västra Södermanlands landsbygd. Detta kan illustreras av att länets hushållningssällskap dit förlade marknader, utställningar och möten av skilda slag.[2] Sålunda började man redan 1867 hålla länets enda utställning och premiering av lantbruksprodukter i Katrineholm. Den försiggick tre à fyra gånger årligen ända fram till 1891 och omfattades med stort intresse; tusentalet nötkreatur utställdes här varje år. Likaså hölls här från 1870-talet länets enda ullmarknad, vilket fortsatte till 1904, då endast en person saluförde ull. I slutet av 1870-talet började även hållas månatliga torgdagar i Katrineholm, och under en period på 80-talet var årliga hästpremieringar förlagda hit.

Dessa olika möten hade självfallet stor betydelse för varuomsättningen överhuvudtaget. Till dem kom lantbefolkningen för att sälja sina produkter, husdjurs-, åkerbruks- och hemslöjdsalster, och här fick de tillfälle att tillhandla sig allehanda nyttigheter av ditresta affärsmän. Under första tiden skedde handeln många gånger i form av byteshandel, då det var ont om kontanter.

Även i många andra avseenden skedde en centralisering in mot det nya stationssamhället av den omgivande bygdens verksamhet. Sålunda flyttades häradets tingshus och sparbank till Katrineholm år 1881, båda var förut förlagda till Stensjö. I slutet av årtiondet öppnade Södermanlands läns enskilda bank kontor här. Ungefär vid samma tid placerades distriktets veterinär i Katrineholm, och 1900 flyttades provinsialläkaren från Forssjö till stationssamhället.

[1] STRUTZ, O., a. a., s. 44.

[2] Bidrag till Sveriges officiella statistik. H. Kungl. Maj:ts Befallningshafvandes femårsberättelser, 1871—1905.

6. Näringsliv

Denna koncentration in mot Katrineholm betingades av de goda kommunikationerna. Sedan järnvägen mot Norrköping öppnats 1866, var Katrineholm en viktig knutpunkt på det svenska stambanenätet, efter södra stambanans fullbordande kanske den allra mest betydande. Här sammanströmmade trafiken från södra Sverige och kontinenten med Stockholms—Göteborgstrafiken. Då banorna därjämte sammanknöt Södermanlands bördigaste och folkrikaste trakter med varandra över Katrineholm, blev detta samhälle den naturligaste platsen för utbyte av varor mellan närbelägna och avlägset liggande trakter. Det fick sin betydelse inte minst för exporten av nötkreatur och hästar, vilka under 70- och 80-talen var av betydande omfattning. Samma synpunkter kan hävdas, när det gäller den övriga handelns och industriens utveckling i Katrineholm. Det är framförallt tre företag som Katrineholm har att tacka för sin framväxt som industristad: G. Fredrikssons snickerifabrik, anlagd 1876, försäljningsfirman Kullberg & Co, grundad 1878, och Grönkvists Mekaniska Verkstad från 1886.

Den förstnämnda fabriken sysselsatte under den första tiden 10 à 15 man. Dess tillverkning bestod då huvudsakligast av packlådor, stoppspån till möbler, spadskaft m. m. Dessutom sågades timmer. Tillverkningen utökades sedan med trädgårdsmöbler, »universalmöbel» och villabyggen i olika delar av landet. Även på världsmarknaden fick de s. k. Katrineholmsmöblerna avsättning. Några år efter sekelskiftet stod omsättningen på sin höjdpunkt och omkring 250 man sysselsattes i produktionen. Under åren efter första världskriget skedde en kraftig nedgång i verksamheten, så att arbetarantalet vid slutet av 1920-talet endast uppgick till omkring 100 man. Snickerifabriken nedlades då, och man övergick helt till träförädling.

Firman Kullberg & Co har gjort sin insats för Katrineholms uppblomstring genom återförsäljning av de lantbruksmaskiner som tillverkades av Grönkvists Mekaniska Verkstad. Den var och är även återförsäljare för ett stort antal andra fabriker i Sverige och är nu känd som Nordens största grosshandelsfirma för lantbruksredskap.

Om Grönkvists Mekaniska Verkstad, vilken är föregångare till en av de undersökta industrierna, skall här endast sägas, att den grundades för att tillgodose behovet av hovslageri för den omgivande trakten men att den tidigt började tillverkning av hästräfsor. År 1887

tillverkades 2 hästräfsor på beställning, tre år senare 70 stycken. Antalet arbetare var till en början två, 1889 sex och 1892 ett 50-tal. Detta senare år tillverkades inte mindre än 1 500 hästräfsor.

Dessa firmor satte tydliga spår efter sig i befolkningsutvecklingen. Katrineholms befolkning, som år 1876 utgjordes av omkring 300 personer, fördubblades på fyra år till 600 år 1880 och fördubblades sedan för varje 10-årsperiod så att den 1900 uppgick till omkring 4 700 personer. Utvecklingen kan även avläsas i gods- och persontransporterna vid Katrineholms station. De förra steg från i genomsnitt 20 ton per dag år 1880 till cirka 180 ton vid sekelskiftet, de senare från 90 till 190 personer dagligen under samma period.[1]

Omkring sekelskiftet utgjorde Katrineholms samhälle den mest betydande delen av Stora Malms kommun vad beträffar invånarantal och fyrktal. Då uppstod önskemålet att samhället skulle få helt bestämma i alla egna angelägenheter och slippa den tungrodda apparat som de gemensamma stämmorna utgjorde. Förslaget om skilsmässa från Stora Malm väcktes redan 1901 men blev därefter föremål för olika kommittéers arbete i ungefär femton år, så att det dröjde till i januari 1917 innan Katrineholm erhöll stadsrättigheter.[2] Vid denna tidpunkt hade Katrineholm 6 615 invånare.[3]

B. HUSKVARNA

Huskvarna har inte på samma sätt som Katrineholm vuxit upp som ett direkt resultat av 1800-talets industrialiserings- och urbaniseringsprocess. Då järnvägsstationen år 1862 invigdes i den ödebygd där Katrineholm nu ligger, hade namnet Huskvarna funnits i närmare 350 år. Under ännu längre tid hade industriell eller hantverksmässig verksamhet i någon form bedrivits inom nuvarande Huskvarna stads gränser.[4] Sedan 175 år fanns där ett gevärsfaktori, vars arbetare med familjer snart kom att bilda ett samhälle på båda sidor om Huskvarnaån. Faktoriet sysselsatte omkring år 1860 drygt 200 arbetare.[5]

[1] Bidrag till Sveriges officiella statistik. L. Statens Jernvägstrafik, 1880—1900.

[2] STRUTZ, O., a. a., s. 9 ff.

[3] Se tab. II: 1, s. 39.

[4] UGGLAS, S. AF, Huskvarna 1689—1917. Historisk översikt av gevärsfaktoriets uppkomst och utveckling från äldsta tider till år 1917. Jönköping 1917, s. 5 ff.

[5] GÖRANSSON, E., Husqvarna vapenfabrik 1689—1939. En historik över dess utveckling under tvåhundrafemtio år. Stockholm 1939, s. 103.

I Katrineholm fanns inga naturliga förutsättningar för uppkomsten av ett samhälle, utan dessa skapades genom järnvägarna. Huskvarna hade fallen i ån, vilka utnyttjats såsom kraftkälla sedan 1200-talet, och det låg väl till ur kommunikationssynpunkt intill Vättern och vid de historiska färdvägarna. För Huskvarna medförde däremot inte stambanan, som blev färdig 1864, några större omvälvningar vare sig i socialt eller ekonomiskt avseende. Den gick vid sidan av det befintliga samhället, och det dröjde till långt in på 1900-talet, innan hållplats och senare station inrättades vid Huskvarna. Förutsättningar saknades under alla omständigheter för att orten skulle utvecklas till ett centrum för den kringliggande bygden. Därtill låg södra Vätterbygdens historiska medelpunkt, Jönköping, för nära. Denna stad var under detta skede en av de mera betydande i landet med cirka tjugotusen invånare i slutet av 1880-talet.[1]

Huskvarna var liktydigt med Huskvarna gevärsfaktori. Befolkningen utgjordes av arbetare vid fabriken, bostäderna låg i anslutning till fabriken och var dennas egendom. Inom detta lilla samhälle hade utbildats ett socialt system eller fält, skilt från huvudkommunen Hakarps. Många funktioner som tidigare utövats av hela församlingen hade brutits ut och tagits om hand av faktoriet och dess styresmän, liksom de flesta nya behov som uppstod fylldes genom deras åtgöranden. På detta sätt kom det patriarkala system som tidigare varit lagstadgat genom styresmännens husbonderätt över arbetarna att leva kvar länge. Arbetaren blev genom detta system föremål för arbetsgivarens uppsikt eller omsorger både i arbetet och under fritiden, på samma sätt som tjänarna på en bondgård hade rätt till försörjning av bonden när de blev sjuka eller gamla men även kunde bestraffas vid förseelser.

Fattigvården var det första område på vilket Huskvarna fått självstyrelse. Sedan 1798 utgjorde det eget fattigvårdssamhälle, vars angelägenheter avgjordes på bystämma. Kostnaderna för fattigvården bestreds dels av anslag från gevärsfaktoriet, dels av personliga avgifter och fördelades på direkta understöd och skötseln av faktoriets fattighus.[2]

Huskvarna var ett av de första samhällena i landet med ordnat

[1] Bidrag till Sveriges officiella statistik. H. Kungl. Maj:ts Befallningshafvandes femårsberättelser åren 1886—1890. Jönköpings län, tab. 1.

[2] LINDSTAM, R., Huskvarna krönika. En historik över Huskvarna-bygden och dess äldre släkter. Huskvarna 1923—1926, s. 363, 521 f.

skolväsen.[1] Redan år 1822 lät styresmannen för faktoriet ställa i ordning skollokal och anställa lärare, vilken från 1827 till 1879 även tjänstgjorde som brukspredikant. Under samma tid användes skollokalerna också som brukskapell. Lokaler och inventarier bekostades av företaget ända till 1907, då den nyblivna köpingen tog ansvaret för folkskoleundervisningen. För de löpande utgifterna debiterades fram till 1880-talet en personlig avgift av en krona av den inom området mantalsskrivna befolkningen, resten tillsköts av bolaget. Huskvarna samhälle — eller snarare bolaget, då skolans räkenskaper fördes som särskilt konto hos detta ända till 1901 — hade sålunda helt och hållet egen ekonomisk förvaltning för skolfrågorna. I gengäld var det efter 1879 helt befriat från kostnader för undervisningen i övriga delar av Hakarps kommun. I slutet av 1800-talet steg antalet barn i folkskolorna hastigt från 65 år 1877 till över 800 när samhället fick köpingsrättigheter år 1907.

Förutom vanlig folkskola tillkom redan år 1880 tvåårig fortsättningsskola vilken senare ersattes med högre folkskola. Denna utveckling gjorde omfattande nybyggnader nödvändiga ungefär vart tionde år. Den sista stora utbyggnad vid vilken företaget svarade för samhällets del av kostnaderna skedde 1901, men även efter 1907 bekostade bolaget till vissa delar underhållet av lokalerna.

Då bolaget sålunda svarade för huvudparten av samhällets skolväsen, var det självklart att verkställande direktören skulle inta en ledande ställning i skolrådet. Inga beslut av större betydelse för skolväsendet kunde fattas utan hans sanktionering. Till 1879 var, som förut påpekats, lärartjänsten förenad med tjänsten som brukspredikant. Från detta år till 1898 fanns inte särskild brukspredikant, utan pastorn i Hakarp utförde mot ersättning av bolaget de kyrkliga förrättningarna och höll gudstjänst i kapellet. Från sistnämnda år till 1907, då en komministerbefattning inrättades i Hakarps församling, fanns åter av företaget avlönad präst till tjänst för Huskvarnas befolkning.

Som gudstjänstlokal användes fortfarande efter ett par om- och tillbyggnader den gamla till skollokal och kapell ändrade krutförrådsbyggnaden. Under åren 1907—1908 lät emellertid direktör Wilhelm Tham och bolaget uppföra den nuvarande kyrkan, som överlämnades till köpingen.

Även i andra för samhället gemensamma angelägenheter var

[1] LINDÉN, A., Berättelse om Huskvarna skola 1822—1916. Jönköping 1916.

bolaget initiativtagare och finansiär. Det bebyggda områdets omfattning höll sig konstant under hela 1800-talet ända fram till omkring 1880.[1] Även efter bolagets expansion och därmed ökade arbetarstam fr. o. m. detta årtionde skedde det mesta av byggnationen på bolagets mark ända fram mot sekelskiftet. Detta hade till följd att alla gemensamma anläggningar som hade samband med bostäderna kunde planeras och utföras av bolaget.[2] Anläggning av gator, vatten- och avloppsledningar, belysningsnät, skötsel av renhållning och brandskydd var företagets angelägenheter ända tills samhället fick köpingsrättigheter.

Bostadsbyggandet var från år 1880 till dess samhället blev stad så gott som helt beroende av bolagets åtgöranden.[3] Dels byggde bolaget egna bostäder, dels hyrde det ut eller sålde tomter mot låga avgifter för egnahem och lämnade byggnadslån mot förmånliga villkor. Genom dylika åtgärder hade fram till omkring 1910 skapats mellan 200 och 300 lägenheter i bolagets egna hus och 500 à 600 i de anställdas egnahem. En liknande bostadspolitik har drivits även under den efterföljande tiden.

Hälsovårdsnämnd inrättades tidigt för att ha uppsikt över de sanitära förhållandena. Den stod under ledning av företagets överingenjör, och ledamöterna valdes av bolagets arbetare.[4]

Behovet av läkarvård fylldes genom att alla anställda med familjemedlemmar vid sjukdom hade fri läkarvård, vilken sköttes av fabriksläkaren och två av bolaget avlönade sjuksystrar. Den övriga befolkningen måste söka läkare i Jönköping, ända tills privatläkare öppnade praktik i Huskvarna ett par år in på 1900-talet. Ytterligare ett par år senare fick samhället eget apotek.

Husqvarna Vapenfabrik, Gevärsfaktoriets efterföljare sedan 1867, hade sålunda ensam haft ansvaret för att de nya behov fylldes som uppstod, då samhället växte och antog mer stadsliknande karaktär. Då bebyggelsen spred sig till områden, över vilka bolaget inte hade

---

[1] WEILER, G., Huskvarna. En geografisk monografi. Jönköping 1916, s. 22.

[2] WEILER, G., a. a., s. 22.; WEILER, G., Huskvarna. Huskvarnaposten, 1911: 8B; UGGLAS, S. AF, a. a., s. 85 f., 101; LINDSTAM, R., a. a., s. 543.

[3] UGGLAS, S. AF, a. a., s. 85 f., 99 f. GÖRANSSON, E., a. a., s. 130 f. HELLNER, B., Några kulturhistoriska notiser över Huskvarna stads äldre bebyggelse. (Meddelande från Norra Smålands fornminnes- och Jönköpings läns hembygdsförbund.) Jönköping 1939.

[4] GÖRANSSON, E., a. a., s. 133.

kontroll, blev det aktuellt att söka inordna även dessa i planeringen för samhället i stort. Detta möjliggjordes genom att samhället på bolagets begäran omvandlades till köping år 1907.[1] Det hade då en folkmängd av 4 680 invånare. År 1911 blev Huskvarna stad. Vid den tidpunkten uppgick befolkningen till 5 887 personer.

II. HUSKVARNA OCH KATRINEHOLM FRÅN STADSBLIVANDET TILL TIDEN FÖR UNDERSÖKNINGEN

I och med att de två orterna blev städer, blev den institutionella ramen för den fortsatta utvecklingen lika, vilket hade till följd att en del tidigare olikheter mellan dem så småningom kom att försvinna. Det skulle föra för långt att här i detalj skildra den fortsatta utvecklingen på olika områden. Vi skall därför begränsa oss till att i stora drag jämföra utvecklingen i de två städerna för att sedan övergå till en mer detaljerad jämförelse mellan dem vid tiden för undersökningen.

A. BEFOLKNING

Från stadsblivandet, då folkmängden var 5 887 personer i Huskvarna och 6 615 personer i Katrineholm, har städerna hållit ungefär samma takt i befolkningsutvecklingen (tab. II: 1).

Tab. II: 1. Årliga medelfolkmängden i femårsperioder[2]

	Huskvarna		Katrineholm	
År	Medelfolkmängd	Årlig ökning ‰	Medelfolkmängd	Årlig ökning ‰
1911—15	6 178	22.3	4 558	117.2
1916—20	7 302	36.3	7 282	51.2
1921—25	8 000	0.3	7 697	6.9
1926—30	8 104	4.4	7 705	3.5
1931—35	8 251	10.8	7 877	8.3
1936—40	9 038	15.9	10 038	55.2
1941—45	9 969	26.5	11 523	27.8
1946—49	11 505	36.9	13 535	31.4

[1] Ugglas, S. af, a. a., s. 104 f; Weiler, G., Huskvarna. En geografisk monografi, s. 22.

[2] Källor: SOS. Befolkningsrörelsen, 1910—1949.

Utvecklingen har inte haft ett jämnt förlopp, utan tider av stark befolkningstillväxt har följts av tider av stagnation. Tre utvecklingsfaser är särskilt framträdande på båda orterna. Från omkring 1910 till omkring 1920 sker en relativt stark uppgång, starkare i Katrineholm än i Huskvarna, beroende delvis på inkorporering från den övriga kommunen. Under de följande femton à tjugo åren till omkring 1935 ökade folkmängden endast obetydligt. Tiden från mitten av 1930-talet till 1950 slutligen utmärks av kraftig befolkningsökning i båda städerna.

En befolkningsökning eller befolkningsminskning uppstår som ett resultat av de fyra faktorerna in- och utflyttning, födelser och dödsfall. För båda orterna har, som framgår av tab. II: 2, inflyttningsöverskottet betytt ojämförligt mest för befolkningsökningen, även om det under ett par perioder förbytts i ett överskott av utflyttade.

Tab. II: 2. Befolkningsrörelsen i promille av årliga medelfolkmängden i femårsperioder[1]

År	Huskvarna				Katrineholm			
	Infl.	Utfl.	Rörlighet	Födelseöverskott	Infl.	Utfl.	Rörlighet	Födelseöverskott
1911—15	60.7	41.8	102.5	3.4	—	—	—	—
1916—20	[a]88.9	[a]59.8	[a]148.7	[a]7.1	[b]158.8	[b]131.9	[b]290.7	[b]17.0
1921—25	41.5	47.5	89.0	5.7	82.8	98.7	181.5	8.9
1926—30	37.3	35.7	73.0	2.8	74.6	74.8	149.4	3.7
1931—35	42.2	33.0	75.2	1.6	33.0	29.8	62.8	1.8
1936—40	55.4	45.4	100.8	5.9	39.9	31.1	70.0	3.5
1941—45	66.2	50.9	117.1	11.2	41.2	31.1	72.3	10.2
1946—49	89.7	62.3	152.0	9.5	89.8	70.1	160.0	11.7

[a] 1916—19. [b] 1917—20.

Om vi tar summan av inflyttningar och utflyttningar som ett mått på rörligheten, finner vi att rörligheten var avsevärt större i Katrineholm än i Huskvarna till omkring 1930, och större i Huskvarna än i Katrineholm från 1930 till omkring 1945. Under åren närmast före undersökningen var rörligheten ungefär densamma i de två samhällena.

[1] Källor: SOS. Befolkningsrörelsen 1910—1949.

Om vi betraktar befolkningens sammansättning i fråga om ålder och kön finner vi att utvecklingen även här varit likartad i de två städerna.[1] I fråga om åldersfördelningen består den mest betydande förändringen i, att antalet barn under 15 år minskar under 1930-talet här liksom i de flesta andra städer. I fråga om könsfördelningen är förändringen mellan 1920 och 1950 obetydlig. I båda städerna utgör männen ungefär hälften av befolkningen med någon övervikt i Katrineholm för kvinnorna under de senare årtiondena.

B. BOSTÄDER

Vi kommer senare att ägna stort utrymme åt bostadsfrågan. Det kan dock vara motiverat att redan nu säga något om utvecklingen i de två städerna under årtiondena efter stadsblivandet.

Utrymmesstandarden har under hela perioden varit lägre i Huskvarna än i Katrineholm (tab. II: 3).[2] Denna skillnad kvarstår även vid undersökningstillfället, ehuru en fortgående utjämning skett.[3]

Tab. II: 3. Antal boende per 100 rum

År	Huskvarna	Katrineholm
1913	164	139
1920	159	144
1924	146	127
1933	127	121

Huskvarnas i jämförelse med Katrineholm äldre bebyggelse resulterar i en mindre andel lägenheter med centralvärme och badrum, en skillnad som utjämnats under senare decennier (tab. II: 4).

Tab. II: 4. Lägenheter med centralvärme eller badrum i procent av totalantalet lägenheter[4]

	Centralvärme		Badrum	
År	H—a	K—m	H—a	K—m
1920	2	5	1	5
1933	13	17	8	9
1945	51	54	44	44

[1] SOS. Folkräkningen 1920: II, 1930: II, 1940: II, 1945: II, 1950: II.

[2] SOS. Hyresräkningen år 1924: II. Boendeförhållandena, tab. L.

[3] Se s. 53. Jfr dock även s. 109 ff, där den intervjuade personalen i de båda orterna jämförs.

[4] Källor: SOS. Allmänna bostadsräkningen år 1920, tab. 2; SOS. Allmänna bostadsräkningen 1933 och därmed sammanhängande undersökningar, tab. III; SOS. Bostäder och hushåll. Enligt allmänna bostadsräkningen 1945 och därtill anslutna undersökningar, tab. 149.

Som tidigare nämnts stöddes egnahemsverksamheten av Husqvarna Vapenfabrik. Detta visar sig i större andel lägenheter i Huskvarna än i Katrineholm som bebos av ägaren. År 1924 utgjordes 26 procent av lägenheterna i Huskvarna av sådana lägenheter mot 20 procent i Katrineholm.[1] Denna skillnad kvarstod vid undersökningstillfället.[2] Vidare byggde detta företag bostäder för uthyrning till de anställda, vilket gav till resultat att 20 procent av alla lägenheter i Huskvarna år 1924 var upplåtna av arbetsgivare till anställd. I Katrineholm gällde detta om endast 10 procent av lägenheterna.[3] Även vid undersökningstillfället kan vi notera en liknande skillnad mellan de två städerna.[4]

Att Huskvarna-bornas bostäder varit och är något sämre än Katrineholms-bornas vad beträffar utrymme och utrustning kompenseras av att hyrorna varit och är lägre. Medelhyran per rum och år vid tre bostadsräkningar var följande (tab. II: 5).[5]

Tab. II: 5. Medelhyran per rum och år

År	Huskvarna	Katrineholm
1913	59	90
1920	107	179
1933	127	204

Även skillnaden i hyresnivåns höjd kvarstod vid undersökningstillfället.

C. NÄRINGSLIV

I ett avseende, näringslivets struktur, har den skillnad som fanns mellan de två orterna vid tiden för stadsblivandet kvarstått i stort sett oförändrad till nutiden.

---

[1] SOS. Hyresräkningen år 1924: II, tab. 1.

[2] Se s. 52.

[3] SOS. Hyresräkningen år 1924: II, tab. 1.

[4] Se s. 52.

[5] SOS. 1912—1914 års allmänna bostadsräkningar. Del I. Allmän redogörelse, tab. 9; SOS. Allmänna bostadsräkningen år 1920, tab. C; SOS. Allmänna bostadsräkningen år 1933, tab. IV.

Tab. II: 6. Befolkningens fördelning på huvudgrupper av yrken[1]

Yrken	Huskvarna				Katrineholm			
	1920	1930	1940	1950	1920	1930	1940	1950
Jordbruk med binäringar	1.9	1.4	1.0	0.8	2.3	2.8	3.7	2.7
Industri och hantverk	83.4	77.6	80.5	79.9	54.8	51.0	57.4	59.5
Handel och samfärdsel	5.6	9.4	10.1	11.8	27.7	28.3	25.7	27.9
Allmän tjänst och fria yrken	2.2	3.4	4.3	5.2	4.7	6.3	7.7	8.4
Husligt arbete	1.3	3.3	4.2	1.0	4.1	4.1	5.5	1.5
F. d. yrkesutövare m. fl.	5.6	4.9	*	*	6.4	7.5	*	*
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

* Ingen uppgift på grund av ändrad redovisning i den officiella statistiken

Som framgår av tab. II: 6 har industri och hantverk varit dominerande på båda orterna. Mest utpräglad har dominansen varit i Huskvarna. På andra plats har gruppen handel och samfärdsel kommit, men i det fallet är relationen mellan städerna omvänd: en större andel av Katrineholms befolkning än av Huskvarnas har fått sin försörjning av dessa näringar.

D. POLITISKA FÖRHÅLLANDEN

De politiska förhållandena har varit likartade i Huskvarna och Katrineholm. Om vi först betraktar rösternas fördelning vid stadsfullmäktigeval, finner vi större stabilitet i Katrineholm än i Huskvarna (tab. II: 7). Vidare kan vi notera att socialdemokraterna och de liberala partierna under hela perioden varit starkare i Katrineholm än i Huskvarna och att kommunisterna haft färre anhängare i den förra staden än i den senare. Antalet stadsfullmäktigeledamöter har under perioden varit trettio i båda städerna. Högerns mandat har i Huskvarna sjunkit från tolv till två och i Katrineholm från nio till tre. De liberala par-

[1] Källor: SOS. Folkräkningen 1920: IV, 1930: III, 1940: III, 1950: IV.

Tab. II: 7. Röstfördelningen i procent vid stadsfullmäktigeval[1]

År	Huskvarna					Katrineholm				
	Höger	Liberaler, frisinnade, folkpartister	Soc.-dem.	Kommunister	Övriga	Höger	Liberaler, frisinnade, folkpartister	Soc.-dem.	Kommunister	Övriga
1922	41	18	23	18	—	30	20	38	12	—
1926	35	13	45	4	3	21	22	57	—	—
1930	25	14	54	7	—	21	22	57	—	—
1934	12	22	56	10	—	16	22	59	3	—
1938	11	16	54	11	8	12	20	64	4	—
1942	8	17	53	13	9	12	22	63	2	1
1946	6	18	55	15	6	13	21	58	8	—
1950	9	19	60	8	4	9	24	65	2	—

tiernas representanter har i Huskvarna varierat mellan fyra och sju och i Katrinehom varit sex eller sju. Socialdemokraterna fick 1922 sju representanter i Huskvarna och tolv i Katrineholm. Efter denna tidpunkt har antalet varierat mellan fjorton och tjugo i den förra staden och mellan sjutton och tjugo i den senare. Vid undersökningstillfället var mandatfördelningen följande.

	Höger	Folkparti	Soc.dem.	Kommunister	Övriga
Huskvarna	2	5	17	5	1
Katrineholm	4	7	17	2	—

E. SAMMANFATTNING

Vi har nu på några punkter studerat utvecklingen i Katrineholm och Huskvarna från 1910-talet till tiden för vår undersökning. Vi har därvid konstaterat att vissa av de olikheter som fanns vid periodens början kvarstår vid dess slut, medan andra skillnader blivit mindre framträdande. Till de förra kan vi räkna befolkningens fördelning på huvudgrupper av yrken, till de senare bostadstillgången och bostads-

[1] Källor: SOS. Kommunala valen, 1922—1950.

standarden. När det gäller befolkningsutvecklingen har överensstämmelsen mellan de två orterna varit stor. De svängningar i befolkningstalen som uppträtt har i stort sett gått jämsides i Huskvarna och i Katrineholm. I fråga om politiska förhållanden har skillnaden mellan de två städerna varit ringa. Katrineholm har dock uppvisat något större stabilitet än Huskvarna.

III. HUSKVARNA OCH KATRINEHOLM VID TIDEN FÖR UNDERSÖKNINGEN

A. BELÄGENHET I DET SOCIALA FÄLTET

I vår skiss över de två samhällenas framväxt har vi sett, att det ena samhället mer och mer kom att bli en centralort för stora delar av den omgivande bygden, medan det andra samhället på grund av närheten till ett större och av ålder mera betydande samhälle inte kom att spela tillnärmelsevis samma roll i detta avseende. Den viktigaste förutsättningen för det förra samhällets betydelse var järnvägen, det senare berördes endast föga av kommunikationernas utbyggnad.

Denna skillnad består ännu i våra dagar. Tydligast framträder den i storleken av de två städernas handelsområden.[1] Medan Huskvarna kan räkna endast cirka 4 000 invånare inom sitt handelsområde för varaktiga konsumtionsvaror, är motsvarande tal för Katrineholm ungefär tre gånger så stort eller nära 12 000. Skillnaden mellan de två orternas »tandläkargräns» (gräns för område vars invånare anlitar ortens tandläkare) är ännu större: Huskvarnas tandläkargräns omfattar endast cirka 3 000 personer, medan ungefär 12 000 personer beräknas ha Katrineholm som sin tandläkarort. Katrineholms »advokatgräns» beräknas omfatta drygt 3 000 invånare. Huskvarna täcker inte alls något område i detta avseende. Handelsområdets storlek kan även på annat sätt mätas i folkmängdssiffror.[2] Enligt detta mått har Katrineholm närmare dubbelt så stort handelsområde som Huskvarna: 26 000 invånare mot 14 200. Om man använder ytterligare ett annat mått för att få begrepp om influensområdets storlek — avståndet från stadens centrum till influensområdets yttergräns — finner man att för Huskvarna gränsen för varaktiga konsumtionsvaror där den är

[1] Jfr Geografiska Institutionens vid Handelshögskolan i Stockholm *Tätortsregister*, red. av Sven Dahl, stencil.

[2] Ibid. »Tätortsregistrets uppbyggnad», s. 3.

närmast ligger endast ett par km från stadens centrum och där den ligger längst bort cirka 15 km. Motsvarande tal för Katrineholm är 15 och 25 km.

Skillnaden i de två städernas influensområden har sin motsvarighet i en skillnad i befolkningens yrkesfördelning.[1] I båda orterna är industrien den dominerande näringsgrenen, men dominansen är mer utpräglad i Huskvarna än i Katrineholm. Den förra staden ligger i detta avseende främst bland svenska städer. Inte mindre än 82 procent av dess befolkning har sin försörjning av industri och hantverk. Katrineholms-borna har endast till 58 procent sitt levebröd av dessa näringar. I fråga om handel och samfärdsel är förhållandet det motsatta. Handeln ger sålunda bärgning åt endast 7 procent av Huskvarna-borna mot 14 procent för Katrineholm, samfärdseln åt 2 resp. 11 procent. I det förra avseendet gör sig närheten till Jönköping gällande för Huskvarna, i det senare ger järnvägen direkt eller indirekt sin försörjning åt en stor del av Katrineholms invånare. Även i fråga om allmän förvaltningstjänst och fria yrken kan vi notera en skillnad. I Huskvarna har 5 procent av befolkningen sitt levebröd av dessa yrken mot 8 procent i Katrineholm.

Av industrigrenarna är metallindustrien den dominerande i båda städerna, men övervikten är mest utpräglad i Huskvarna. Av en inom industrien (inklusive byggnadsverksamhet) sysselsatt befolkning på 3 989 personer i denna stad arbetade 3 067 eller 77 procent inom metallindustrien, medan endast 1 676 eller 51 procent av Katrineholms 3 319 i industrien verksamma hade sin utkomst från denna bransch. Ännu tydligare framgår ensidigheten i Huskvarnas näringsliv av att 61 procent av den *totala* förvärvsarbetande befolkningen var sysselsatt inom metallindustrien, och det till inemot 100 procent i ett enda företag. I Katrineholm utgör motsvarande kategori endast 29 procent, fördelade på ett flertal industrier.

Den näst största industrigrenen är i båda orterna textil- och beklädnadsindustrien som i Huskvarna sysselsätter 7 och i Katrineholm 10 procent av den industriverksamma befolkningen.

Skillnaden i mångsidighet mellan de två städernas näringsliv kan även utläsas ur antalet fackföreningar och deras medlemstal. I Katrineholm fanns 1950 33 avdelningar med ett sammanlagt medlemstal av 5 468, medan det i Huskvarna fanns endast 9 avdelningar med 3 589

[1] SOS. Folkräkningen 1945: V, tab. 4.

medlemmar. Antalet medlemmar i LO i procent av folkmängden var i Katrinehom 38 och i Huskvarna 28.[1]

Jönköping är centralort för södra Vätterbygden och även för staden Huskvarna, som i många avseenden är en beroendeort till Jönköping. Detta kan utläsas ur den ojämna yrkesfördelningen i Huskvarna. Beroendet är emellertid inte enkelriktat. Om Huskvarna-borna är beroende av Jönköping för inköp av varor och utnyttjande av tjänster, så är många av Jönköpings-borna beroende av Huskvarna för sin försörjning. Drygt 1 000 personer som bor utanför det administrativa Huskvarna åker dagligen till och från sitt arbete i Huskvarna.[2] En stor del av dessa, kanske majoriteten, bor i det centrala Jönköping eller i samhällena Sanna och Vättersnäs, administrativt tillhörande Jönköping men bebyggelsemässigt anslutna till Huskvarna. Detta beroende har till följd en väl utvecklad kommunikation mellan de två städerna. Enligt trafikräkning på busslinjen mellan de båda städerna under två dagar — en tisdag och onsdag i oktober 1949 — reste under den ena dagen 1 827 och under den andra 2 050 personer från Jönköping till Huskvarna. Antalet resande i motsatt riktning var 1 874 resp. 1 994. Fördelad på olika tider under dygnet såg resandeströmmen ut på följande sätt.

	Klockan				
Tisdag	5–9	9–12	12–16	16–20	20–24
Jönköping—Huskvarna	396	167	464	564	236
Huskvarna—Jönköping	383	204	506	633	148
Onsdag					
Jönköping—Huskvarna	436	156	443	553	462
Huskvarna—Jönköping	431	200	391	790	182

Av dessa siffror kan inte dras några slutsatser om hur stor proportion av de resande som var Jönköpings- resp. Huskvarna-bor. Mycket talar dock för att det stora flertalet var Huskvarna-bor, som reste till och från Jönköping. De flesta av dem som kom från Jönköping till Huskvarna före klockan 9 på morgonen var troligen sådana som reste till sitt arbete i Huskvarna, medan strömmen i motsatt riktning bestod dels av människor som for till sitt arbete, dels av folk som for för att göra inköp eller uträtta andra ärenden i Jönköping. De flesta

[1] Landsorganisationens medlemstal vid årsskiftet 1950/51. Stockholm 1952.
[2] Generalplan för Huskvarna, s. 8 (Bardel och Nordling, Maskinskrift.)

resorna i båda riktningarna förekommer under eftermiddags- och kvällstimmarna, då folk reser hem från sina arbeten och då Huskvarna-borna ger sig iväg till 7-föreställningarna på bio i Jönköping. Biografbesöken kommer tydligt tillsynes i statistiken för onsdagarna, då resandefrekvensen stegras under tiden 16—20 och under de sista timmarna av dygnet.

Tab. II: 8. Män. H--a. Antal besök i Jönköping per månad

Antal besök	Arbetare					Tjänstemän				
	Ålder					Ålder				
	-30	31-40	41-50	51-60	61-	-30	31-40	41-50	51-60	61-
—1 ...	22.9	48.9	50.9	63.1	72.2	16.0	23.5	40.0	26.7	(42.8)
1—2 ...	8.4	13.2	17.3	5.3	9.3	16.0	2.9	8.9	20.0	(14.3)
2—3 ...	4.6	3.7	0.0	1.8	1.9	4.0	5.9	2.2	6.7	(0.0)
3—4 ...	0.8	5.3	3.9	3.5	0.0	0.0	8.8	0.0	0.0	(0.0)
4—5 ...	36.6	20.5	23.1	22.8	28.6	28.0	32.4	33.3	40.0	(42.9)
5—7 ...	0.8	1.6	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	(0.0)
8— ...	25.9	6.8	4.8	3.5	0.0	36.0	26.5	15.6	6.6	(0.0)
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	(100.0)
Antal	131	190	104	57	54	25	34	45	15	7

Tab. II: 9. Kv. H—a. Antal besök i Jönköping per månad

Antal besök	Arbetare				Tjänstemän		
	Ålder				Ålder		
	-30	31-40	41-50	51-	-30	31-40	41-
—1 ...	35.2	43.1	32.5	50.0	20.6	35.7	33.4
1—2 ...	15.5	11.7	17.5	4.5	14.7	17.9	8.3
2—3 ...	5.6	2.0	0.0	0.0	2.9	3.6	0.0
3—4 ...	2.8	2.0	2.5	0.0	2.9	0.0	0.0
4—5 ...	28.2	33.3	42.5	36.4	38.2	21.4	41.7
5—7 ...	1.4	5.9	0.0	0.0	1.5	0.0	8.3
8— ...	11.3	2.0	5.0	9.1	19.1	21.4	8.3
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	71	51	40	22	68	28	12

Den intervjuade befolkningen i Huskvarna har studerats även med avseende på antalet besök i Jönköping per månad och de vanligaste ärendena dit. Tabell II: 8 och II: 9 visar en tendens att tjänstemän oftare än arbetare och yngre personer oftare än äldre besöker Jönköping.

De vanligaste ärendena framgår av nedanstående tabell.

	Besök i affärer	Besök hos släkt, bekanta	Sjuk-besök	Läkar-besök	Bio, dans, restau-rang	För-enings-liv	Sport	Annat	Antal alter-nativ
Män	19.7	23.3	4.2	4.2	20.7	5.4	8.8	13.7	831
Kvinnor....	28.2	24.6	4.4	5.4	23.6	2.8	0.8	10.2	390

De vanligaste ärendena är alltså besök i affärer, besök hos bekanta samt nöjen. Skillnaden mellan männens och kvinnornas ärenden är främst, att kvinnorna går mera i affärer än männen och männen mera på sporttillställningar än kvinnorna.

B. INSTITUTIONELL UTRUSTNING

1. Bostadsförhållandena

Både Huskvarna och Katrineholm har utpräglad villabebyggelse. Enligt bostadsräkningen 1945 fördelade sig *lägenheterna* i de två städerna på följande sätt efter husets storlek (tab. II: 10).[1]

Tab. II: 10. Lägenheterna fördelade efter husens storlek mätt i antal lägenheter

	I hus med nedanstående antal lägenheter							
	1	2	3–4	5–9	10–19	20–	S:a	Antal
Huskvarna	8.4	30.1	29.3	18.7	10.6	2.9	100.0	3 318
Katrineholm	12.8	19.6	18.8	29.2	13.0	6.6	100.0	4 112
Orter med 10 000—30 000 inv.	17.0	22.2	19.4	20.0	12.8	8.6	100.0	217244

[1] SOS. Bostäder och hushåll. Enligt allmänna bostadsräkningen 1945 och därtill anslutna undersökningar. Byggnadsverksamhet och bostadsförhållanden. Stockholm 1952, tab. 3 och 143.

Huskvarna har alltså större delen av sina lägenheter i hus av villatyp — två tredjedelar av bostäderna finns i hus med fyra lägenheter eller mindre. Motsvarande tal för Katrineholm är avsevärt mindre, cirka hälften av lägenheterna. I jämförelse med hela riket har Huskvarna större andel mindre hus än genomsnittligt, medan Katrineholm har färre än genomsnittligt.

Förutom av antal lägenheter per hus karakteriseras villabebyggelse av husens höjd och belägenhet. I fråga om hushöjden visar en jämförelse mellan de två städerna, att Huskvarna har en något större andel av lägenheterna i hus av en eller två våningars höjd. Procentsiffrorna ser ut på följande sätt (tab. II: 11).[1]

Tab. II: 11. Lägenheterna fördelade efter husens storlek mätt i antal våningar

	I hus med nedanstående antal våningar					
	1	2	3	4–	Summa	Antal
Huskvarna	6.9	78.2	14.9	0.0	100.0	3 318
Katrineholm	12.8	65.1	21.0	1.1	100.0	4 112
Orter med 10 000— 30 000 inv.	14.0	64.2	15.7	6.1	100.0	217 244

Huskvarna avviker här från orter av jämförlig storlek i samma riktning som tidigare, dvs. det har större proportion bostäder i låga hus. Katrineholm skiljer sig däremot föga från de övriga orterna.

I fråga om belägenheten kan husen klassificeras som fristående hus eller som hus i kringbyggda kvarter. Ett utpräglat villasamhälle utmärkes givetvis av ett stort antal hus av den förra typen. I våra två städer fördelade sig lägenheterna efter husens belägenhet på detta sätt (tab. II: 12).[2]

Tab. II: 12. Lägenheterna fördelade på hus med olika belägenhet

	I hus med nedanstående belägenhet					
	Gatuhus i kringbyggt kvarter	Gårdshus i kringbyggt kvarter	Fristående hus	Okänt	S:a	Antal
Huskvarna	13.8	1.0	84.5	0.7	100.0	3 318
Katrineholm	33.6	6.5	59.8	0.1	100.0	4 112
Orter med 10 000— 30 000 inv.	28.8	3.7	67.5	0.0	100.0	217 244

[1] Ibid., tab. 7 och 144.
[2] Ibid., tab. 11 och 145.

I denna jämförelse skiljer sig Huskvarna markant från Katrineholm genom att ha större andel lägenheter i fristående hus. Även i jämförelse med landet i övrigt är avvikelsen betydande. Katrineholm däremot visar även i detta fall närmare överensstämmelse med övriga jämförbara orter i riket. Den avvikelse som föreligger går i motsatt riktning mot Huskvarna, dvs. det finns mindre proportion lägenheter i fristående hus och större proportion i kringbyggda kvarter än i övriga orter av motsvarande storlek.

Sammanfattningsvis kan vi uttrycka resultatet av jämförelsen mellan de två städerna vad beträffar bostadsbebyggelsens karaktär på detta sätt. Båda städerna har utpräglad villabebyggelse. Detta tar sig uttryck i att stor del av lägenheterna finns i hus med få lägenheter i varje, i hus av ringa höjd och i hus med fristående läge i motsats till hus i kringbyggt kvarter. Huskvarna skiljer sig dock på alla tre punkterna från Katrineholm genom att ha större andel av lägenheterna i hus av villatyp.

Även ifråga om lägenheternas storlek skiljer sig de två städerna rätt avsevärt. Den procentuella fördelningen av lägenheterna på olika storlekskategorier ser ut på följande sätt (tab. II: 13).[1]

Tab. II: 13. Lägenheterna fördelade efter storlek

	1 r, 1 k, 1 rkv m. fl.	1 rk	2 rk	3 rk	4 o. fl. rk	Summa	Antal
Huskvarna	7.7	27.7	45.0	13.3	6.3	100.0	3 318
Katrineholm	13.9	29.6	36.8	10.9	8.8	100.0	4 112
Orter med 10 000—30 000 inv.	15.7	25.5	32.8	14.5	11.5	100.0	217 244

Huskvarna har alltså mindre andel smålägenheter och lägenheter av den största kategorien, medan de mellanstora lägenheterna (2 rk o. 3 rk) är relativt talrikare representerade där än i Katrineholm, som i fördelningen närmare ansluter sig till övriga tätorter i landet av samma storleksordning.

Som framgått av historiken uppmuntrades egnahemsverksamheten

[1] Ibid., tab. 53 och 150.

bland HVA:s anställda fr. o. m. slutet av 1800-talet, varjämte bolaget självt började bygga bostäder för sina anställda. Denna verksamhet har fortsatt även fram till nutiden, medan någon byggnation av motsvarande storleksordning inte bedrivits av Katrineholmsbolagen. Denna skillnad i företagens inflytande på samhällsutvecklingen har satt sina spår i ägarförhållandet på följande sätt (tab. II: 14).[1]

Tab. II: 14. Lägenheterna fördelade efter upplåtelseform

	Uthyrd i öppna marknaden	Upplåten i bost.-socialt syfte	Upplåten av arb.-giv. till anställd	Bost.-rätts-läg.	Begagnad av ägaren	Övriga	S:a	Antal
Huskvarna .	35.2	0.8	15.0	14.4	28.4	6.2	100.0	3 318
Katrineholm	56.3	1.4	8.1	5.2	23.3	5.7	100.0	4 112
Orter med 10 000— 30 000 inv.	49.6	1.8	9.7	5.8	26.5	6.6	100.0	217 244

Den största skillnaden mellan de två orterna ligger i andelen lägenheter uthyrda i öppna marknaden. Katrineholm har avsevärt större proportion sådana lägenheter än både Huskvarna och övriga jämförbara orter. Vidare har Huskvarna fler av företag ägda lägenheter upplåtna till anställda och fler bostadsrättslägenheter och övriga av ägaren begagnade lägenheter. I alla nu nämnda avseenden skiljer sig Huskvarna även från övriga orter av samma storleksklass i riket.

Jämför vi sedan lägenhetsstandarden i de två orterna, kan vi konstatera, att Huskvarna har större andel lägenheter med brister av något slag:[2] 9.4 procent bristlägenheter mot 5.5 procent i Katrineholm. Lägenheterna fördelade sig på följande sätt som framgår av tab. II: 15.[3]

Denna indelning motsvarar vad man brukar kalla moderna, halvmoderna och omoderna lägenheter, vilken benämning vi i fortsättningen kommer att använda. Förutom att Huskvarna har fler bristlägenheter (till större delen utan CV) än Katrineholm, har det också

[1] Ibid., tab. 53 och 150.

[2] Definition av begreppet bristlägenhet se SOS. Bostäder och hushåll, s. 93.

[3] Ibid., tab. 68 och 149.

Tab. II: 15. Lägenheterna fördelade efter kvalitet

	Med CV och enskilt badrum	Med CV utan enskilt badrum	Utan CV	Bristlägenheter	Summa
Huskvarna	32.0	17.1	41.5	9.4	100.0
Katrineholm	30.2	23.1	41.2	5.5	100.0
Orter med 10 000—30 000 inv.	28.2	27.7	26.7	17.4	100.0

mindre andel halvmoderna lägenheter, medan de moderna och omoderna utgör ungefär samma andel i de två städerna. I förhållande till övriga tätorter i riket har dessa två städer mindre andel bristlägenheter, men i gengäld större andel omoderna lägenheter bland icke bristlägenheterna.

Ett mått som brukar användas för att karakterisera bostadsstandarden är boendetätheten, antalet personer som bebor en viss rumsenhet. Måttet har varierat något: ibland har man räknat barn under en viss ålder som halv personenhet och räknat köket som jämställt med övriga rum, medan man i andra fall räknat barnen som hela personer och undantagit köket. Numera används i bostadsräkningarna två mått jämsides:[1] å ena sidan antalet boende per rum med köket inräknat i rumsantalet, å andra sidan antalet boende per rum med köket undantaget. I båda fallen räknas barn som hela personenheter. Vi skall i denna framställning begagna det mera rigorösa måttet, så att barn räknas som hela personenheter och köket undantas från antalet rum.

Förutom med antalet boende per rum brukar man även karakterisera utrymmesstandarden genom att ange bostaden som trångbodd eller icke trångbodd. Trångbodd räknas bostaden vara om den bebos av mer än två personer per rum. I utrymmesstandard skilde sig de båda städerna icke avsevärt.[2] Antalet trångbodda lägenheter utgjorde i Huskvarna 25.7 procent av totalantalet, och i Katrineholm 22.8 procent. I Huskvarna bodde vid senaste bostadsräkningstillfället 34.4 procent av befolkningen i trångbodda lägenheter, i Katrineholm 31.1 procent. Av barnen bodde likaså en något högre procent i Hus-

[1] Ibid., s. 163.

[2] Statistisk årsbok för Sverige 1954, tab. 224; Allmänna bostadsräkningen 1945. Tabell IV. Begagnade bostadslägenheter fördelade efter storlek och antal boende. (Statistiska Centralbyråns arkiv.)

kvarna i trångbodda lägenheter, 50.8 procent mot 48.4 procent i Katrineholm. På det hela taget kan alltså utrymmesstandarden sägas vara något lägre i Huskvarna än i Katrineholm.

Vi kan sammanfatta jämförelsen mellan de två städerna i fråga om bostadens beskaffenhet på följande sätt. 1. I Huskvarna är större andel av lägenheterna belägna i hus av villakaraktär. 2. I Huskvarna är mindre del av lägenheterna uthyrda i öppna marknaden och större del ägarlägenheter eller företagslägenheter. 3. Lägenheterna i Huskvarna har något lägre standard i fråga om såväl kvalitet som utrymme. Den lägre standarden kompenseras av att hyresnivån genomgående är lägre för alla typer av lägenheter.[1]

2. Institutioner för barnfamiljer

Vid undersökningstillfället 1949—1950 fanns i båda städerna två *lekskolor*, vilka i Huskvarna kunde ta emot tillsammans 180 och i Katrineholm 140 barn dagligen. Något *daghem* där husmödrar kunde lämna in sina barn för hela dagen fanns inte i Katrineholm. Huskvarna hade ett sådant för cirka 30 barn. I Katrineholm fanns vidare *barnrikehus* för ett 40-tal familjer och ett upptagnings- och genomgångshem för barn. Hemhjälpsverksamhet med fem hemvårdarinnor var organiserad i Katrineholm, vilket också bör räknas till anordningar som främst gagnar barnfamiljerna.

Sammanfattningsvis kan sägas, att anordningarna för familjer med barn var något fler i Katrineholm än i Huskvarna.

Barnavårdsnämnden är den institution som främst har ansvaret för samhällets barnavård.[2] Den tar hand om barn för samhällsvård och skyddsuppfostran, övervakar fosterbarnsvården, utser barnavårdsmän, beviljar bidragsförskott, utreder behov av mödrahjälp och beviljar fria semesterresor för barn och mödrar. Av tab. II: 16 framgår, att barnavårdsnämndens verksamhet under de fyra år som föregick vår undersökning var mera omfattande i Katrineholm än i Huskvarna.[3] I fråga om de korrektiva åtgärderna skyddsuppfostran, samhällsvård och varningar är det svårt att avgöra, om den större aktiviteten från nämndens sida främst varit påkallad av större behov

[1] SOS. Bostäder och hushåll, tab. 151.

[2] Elmér, Å., Svensk socialpolitik. Malmö 1950, s. 255 ff.

[3] Barnavårdsnämndens verksamhet 1946—1949. Huskvarna. Maskinskrift; Katrineholms stads socialvård. Berättelse över 1949 års verksamhet, tab. XIV—XXIV. Katrineholm 1950.

Tab. II: 16. Barnavårdsnämndens verksamhet

År	Skydds-uppfostran		Samhällsvård		Varningar		Fosterbarnskontroll		Bidragsförskott		Barnavårdsförordnanden	
	H–a	K–m	H–a	K–m	H–a	K–m	H–a	K–m	H–a	K–m	H–a	K–m
1946.....	14	7	16	24	3	25	45	45	17	16	76	146
1947.....	8	4	11	19	13	19	44	34	12	23	79	174
1948.....	4	4	11	22	9	4	39	39	23	47	81	191
1949.....	4	3	13	23	5	6	48	32	21	57	87	188
Medeltal	7.5	4.5	12.8	22.0	7.5	13.5	44	37.5	18.3	35.8	80.8	174.8

eller varit en följd av dess större vaksamhet. Den förra förklaringen förefaller troligast, då de två städerna skiljer sig åt även i fråga om utbetalande av bidragsförskott och tillsyn av barn utom äktenskapet. I dessa fall finns ju inte så mycket utrymme för nämndens eget initiativ. Det större antalet bidragsförskott i Katrineholm behöver inte tolkas så att antalet tredskande fäder är relativt större där utan sammanhänger, som framgår av det stora antalet förordnanden av barnavårdsmän, med avsevärt högre andel barn födda utom äktenskapet. Moralen är alltså på detta område betydligt strängare i Huskvarna.

Antalet ansökningar om mödrahjälp liksom antalet bifallna ansökningar är också större i Katrineholm (tab. II: 17). Detta hänger förmodligen samman med den större frekvensen utomäktenskapligt födda barn men kan även tyda på en sämre ekonomisk standard i denna stad.

Tab. II: 17. Barnavårdsnämndens verksamhet. Mödrahjälp

År	Ansökningar		Beviljade		Procent av antalet födda	
	H–a	K–m	H–a	K–m	H–a	K–m
1946	90	79	37	56	17	20
1947	62	93	33	74	15	37
1948	65	72	43	53	17	17
1949	56	62	39	37	18	15
Medeltal	68	77	38	55	17	22

3. Utbildning och kulturinstitutioner

Förut har skildrats, hur Huskvarna långt innan det utgjorde en administrativ enhet var föregångare på skolväsendets område genom att tidigare än de flesta orter i vårt land införa skolplikt för de bruksanställdas barn. Redan på 1880-talet började även högre skolformer växa fram. Detta försprång i förhållande till Katrineholm och andra städer har dock inte kunnat hållas till nutiden. Skolförhållandena var vid tiden för undersökningen i stället ganska typiska för en medelstor svensk stad: 7-årig folkskoleundervisning, samrealskola, yrkes- och verkstadsskola. Högre allmänt läroverk finns i Jönköping, varför även denna skolform är relativt väl tillgodosedd för Huskvarna-borna. Förhållandena är likartade i Katrineholm med undantag av att ett nyinrättat högre allmänt läroverk finns där. Därtill kommer praktiska skolor och ett enskilt läroverk med tillsammans omkring 1 000 elever, vilka till ca 90 procent kommer från andra orter. Möjligheterna till skolutbildning var alltså vid undersökningstillfället inte mer gynnsamma i Huskvarna; de kan tvärtom sägas vara något mindre gynnsamma än i Katrineholm.

Beträffande kulturinstitutioner kan nämnas, att stadsbibliotek finns i båda städerna. I Huskvarna utgjordes bokbeståndet vid slutet av 1949 av ca 15 000 band och i Katrineholm av ca 27 000 band. Även låneverksamheten var något mer omfattande i Katrineholm än i Huskvarna: under en femårsperiod fram t. o. m. 1949 utlånades årligen i genomsnitt nära 60 000 band i Katrineholm mot cirka 44 000 i Huskvarna. Låntagarnas antal var år 1949 i Huskvarna 1 930, i Katrineholm 2 150.

Vidare fanns i Huskvarna ett nyinvigt hembygdsmuseum. Katrineholms-borna hade vissa möjligheter att få se teaterföreställningar i den nybyggda läroverksaulan, som inretts för detta syfte. Där gavs även konserter. Huskvarna hade däremot inte någon teaterlokal, utan dess invånare fick söka sig till Jönköping, om de ville se teaterföreställningar. Föreläsningsverksamhet bedrevs i Huskvarna i ABF:s regi, medan särskild föreläsningsförening var verksam i Katrineholm. Antalet offentliga föreläsningar var något större i Katrineholm liksom antalet besökande per föreläsning.[1] Därjämte bedrev de olika föreningarna och organisationerna bildningsverksamhet av skiftande

[1] Verksamhets- och revisionsberättelser 1947—1950. ABF:s lokalavdelning Huskvarna. Jönköping 1948—1950; Verksamhetsberättelse från Katrineholms föreläsningsförening 1947—1950. Maskinskrift.

karaktär.[1] Detsamma gäller om förströelserna. De icke föreningsanslutna fick för sin förströelse nöja sig med biografer och dans. Huskvarna hade två biografer och Katrineholm tre. Offentliga danstillställningar förekom i Huskvarna endast i Folkets Park, i Katrineholm dessutom på Stadshotellet och vid enstaka tillfällen på idrottsplatserna. I vardera staden fanns två idrottsplatser.

4. Sjuk- och åldringsvård

Sjuk- och åldringsvården är i stort sett likartat ordnad i de två städerna. I Huskvarna finns inte något lasarett, utan stadens invånare är hänvisade till Jönköpings lasarett. Denna olägenhet uppvägs delvis av att det finns tandpoliklinik, mödra- och barnavårdscentral samt ett hem för kroniskt sjuka med ca 50 platser. Huskvarna får sitt behov av vård för själssjuka fyllt på nära håll, nämligen i Jönköping.

Katrineholm har vanligt lasarett, medan epidemisjukhus inte finns på närmare håll än Flen eller Eskilstuna. Därjämte är Södermanlands läns vårdhem för sinnesslöa förlagt till Katrineholm.

I båda städerna finns pensionärshem med ungefär 50 resp. 75 lägenheter och ålderdomshem med ett 30-tal platser i Huskvarna och ett 50-tal platser i Katrineholm.

5. Nykterhetsvård

Nykterhetsnämnden är den institution som har främsta ansvaret för samhällets nykterhetsvård.[2] Om denna gäller kanske i ännu högre grad än om barnavårdsnämnden, att omfattningen av dess verksamhet inte behöver vara ett direkt uttryck för behovet av nykterhetsvård inom samhället. En mer omfattande verksamhet i en ort än i en annan behöver inte vara tecken på, att nykterhetstillståndet är sämre i den förra än i den senare. Det kan även vara uttryck för större vaksamhet eller effektivitet i nämndens verksamhetsformer eller för strängare normer i samhället överhuvud beträffande bruket av alkohol. Man kan även förmoda, att ett mera statiskt samhälle med ringa rörlighet och många infödda uppmärksammar alkoholmissbruk mera. Med dessa överväganden i tankarna bör vi betrakta statistiken över de två nykterhetsnämndernas verksamhet.

Om vi då först ser hur många personer som under femårsperioden

[1] Se Bil. 3.

[2] ELMÉR, Å., a. a., s. 191 f.

före vår undersökning blivit föremål för nämndens uppmärksamhet får vi följande tal (tab. II: 18).[1]

Tab. II: 18. Antal personer som blivit föremål för nykterhetsnämndens uppmärksamhet

	År					
	1945	1946	1947	1948	1949	Medeltal
Huskvarna	85	90	84	87	94	88
Katrineholm	34	31	54	75	86	56

Det är alltså avsevärt fler personer i Huskvarna än i Katrineholm som haft kontakt med nykterhetsnämnden. Om detta skall tas som uttryck för att nykterheten varit mindre i Huskvarna, stämmer det illa med vad man kunnat vänta med tanke på frikyrklighetens stora utbredning där och därmed följande strängare normer för bruket av spritdrycker. Dock har inte alla som varit föremål för nämndens uppmärksamhet även blivit föremål för dess åtgärder. De olika åtgärder nämnden kan vidta är varning, övervakning, avstängning från utskänkningsställen, läkarbehandling och intagning på alkoholistanstalt. De kan givetvis kombineras med varandra. Följande åtgärder har vidtagits av nämnden i de två städerna (tab. II: 19).

Tab. II: 19. Åtgärder vidtagna av nykterhetsnämnden

År	Läkarbehandling		Enbart avstängning		Varning		Övervakning		Intagning å anstalt		Summa	
	H-a	K-m	H-a	K-m	H-a	K-m	H-a	K-m	H-a	K-m	H-a	K-m
1945..	4	0	21	4	6	11	6	9	0	3	37	27
1946..	2	0	14	7	9	7	6	13	0	1	31	28
1947..	4	3	7	2	14	11	11	12	2	5	38	33
1948..	5	4	12	11	12	11	8	10	2	7	39	43
1949..	5	10	11	13	13	9	8	10	2	4	39	46
Medeltal	4.0	3.4	13.0	7.4	10.8	9.8	7.8	10.8	1.2	4.0	36.8	35.4

[1] Nykterhetsnämndens årsberättelse. Huskvarna. Maskinskrift 1945—1949; Katrineholms stads socialvård, tab. XXIX—XXXI.

Antalet vidtagna åtgärder är alltså väsentligt lägre än antalet individer som blivit föremål för uppmärksamhet. Störst är skillnaden i Huskvarna. Detta tyder på att nämndens vaksamhet och/eller allmänhetens villighet att fästa uppmärksamhet på dem som nyttjar alkohol varit större i Huskvarna. Att nykterhetstillståndet inte varit sämre där än i Katrinehom bestyrkes även av statistiken över fylleriförseelser, begångna av i staden boende. (tab. II: 20).

Tab. II: 20. Fylleriförseelser

År	Enbart fylleri		Fylleri i samb. med brott		Summa		Hemmahörande i staden		Dömda på annan ort	
	H-a	K-m	H-a	K-m	H-a	K-m	H-a	K-m	H-a	K-m
1945.....	57	66	7	16	64	82	58	20	42	13
1946.....	*	68	*	5	65	73	56	31	41	11
1947.....	*	64	*	26	23	90	*	38	33	21
1948.....	*	60	*	10	47	70	*	29	36	23
1949.....	*	36	*	12	*	48	*	36	37	24
Medeltal		58.8		13.8	50.0	72.6		30.8	38.0	18.4

* Uppgift saknas.

Av denna tabell kan utläsas, att Huskvarna-borna begått färre förseelser än Katrineholms-borna. Däremot är i Huskvarna andelen förseelser begångna av personer hemmahörande i staden större än i Katrineholm. Vidare har fler av Huskvarnas fyllerister än av Katrineholms uppträtt berusade på annan ort. Det finns skäl att anta att denna andra ort är Jönköping.

Vi kan sammanfatta jämförelsen mellan de två städerna beträffande nykterhetstillståndet och nykterhetsvården på följande sätt. Fylleriförseelser begångna av personer bosatta i staden är fler i Katrineholm än i Huskvarna. Trots detta är de av nykterhetsnämnden vidtagna åtgärderna av ungefär samma omfattning i de båda orterna. Antalet personer som blivit föremål för nykterhetsnämndens uppmärksamhet är t. o. m. avsevärt större i Huskvarna än i Katrineholm. Under de första åren av vår jämförelse uppgick detta antal i Katrineholm inte ens till antalet för fylleriförseelser dömda. Detta tyder på antingen att nämnderna tillämpat helt olika normer för vad som

skall betraktas som alkoholmissbruk, eller att personer som missbrukat alkohol lättare undgått nämndens uppmärksamhet i Katrineholm. Mycket talar för det sistnämnda förhållandet med tanke på att rörligheten bland befolkningen är större i Katrineholm (jämför det stora antalet fylleriförseelser begångna av personer ej hemmahörande i Katrineholm).

6. Brott och förseelser

Städernas olika belägenhet i det sociala fältet kan även förklara de olikheter som finns i beskaffenheten av uppdagade brott och förseelser.[1] Antalet registrerade brott och förseelser under en femårsperiod fram till vår undersökning var i genomsnitt något högre i Huskvarna än i Katrineholm, 508 resp. 484 per år. Den mest påfallande skillnaden ligger emellertid inte i det absoluta antalet utan i handlingarnas fördelning. Största skillnaden gäller brott mot vägtrafikstadgan. I Huskvarna noterades i medeltal 168 sådana förseelser årligen (33 % av totalantalet) mot 82 i Katrineholm (17 %). Därnäst kommer skillnaden i fylleriförseelser med 37 st. (7.2 %) mot 70 (14.3 %). Här är alltså antalet större i Katrineholm. I fråga om trafikförseelserna ligger det nära till hands att anta, att det är den livliga trafiken på rikshuvudvägen genom Huskvarna som är anledning till den högre siffran. I det senare fallet förklaras skillnaden av att Katrineholm är inköpsställe för spritdrycker för stora delar av den omgivande bygden och dessutom har fler utskänkningsställen än Huskvarna. Huskvarna har först under senare år fått inköpsställe och restaurang med spriträttigheter. För den omgivande bygden är vidare Jönköping den naturliga inköpsorten. I den högre siffran för Katrineholm ingår alltså förseelser begångna av tillfälliga besökare i större utsträckning än i Huskvarna.

Ytterligare skillnader värda att noteras är större andel förfalskningar, förskingringar och skadegörelse i Katrineholm, men mindre andel förargelseväckande beteende. I fråga om övriga brott, såsom stöld, snatteri, misshandel, är proportionerna ungefär lika i de två städerna. Kategorien stöld och snatteri är för övrigt den största med 34 procent av totala antalet brott i Huskvarna och 36 procent i Katrineholm.

---

[1] Arbetsredogörelse för polisverket i Huskvarna resp. Katrincholm 1940—1949. Maskinskrift.

7. Organisationer

Föreningar och organisationer har studerats närmare i Huskvarna med avseende på verksamheten och medlemskårens sociala rekrytering. Resultatet av detta studium redovisas i Bil. 3.

Som helhetsomdöme om föreningsfloran kan sägas, att det inte finns några större skillnader mellan de två städerna, med undantag av att de fackliga organisationerna är olika representerade beroende på näringslivets olika struktur. I övrigt är de flesta kända typer av föreningar och organisationer representerade. Antalet sammanslutningar av föreningskaraktär överstiger i båda städerna 100-talet.

IV. SAMMANFATTNING

De två städer som valts för våra sociologiska undersökningar har i sina tidigare skeden helt olika utveckling. Å ena sidan har vi Huskvarna, med gammal industriell tradition, dominerad av en stor industri och med kvarlevor av gammal patriarkalism ända in i de senaste decennierna. Å andra sidan har vi Katrineholm, som uppstått som resultat av det slutande 1800-talets järnvägsbyggande och industrialisering, som inte dominerats av någon viss industri och som haft föga av gammaldags patriarkaliskt styrelsesätt. I ena fallet har företagets, samhällets och individernas liv varit nära sammanvävda med varandra, i andra fallet har de gestaltat sig sida vid sida.

De två orternas utvecklingslinjer har emellertid alltmer närmat sig varandra. De yttre resultaten av olikheten i den historiska utvecklingen är nu inte många. Bortsett från näringslivets olika struktur kan vi spåra dem i t. ex. bostadsförhållandena. Som följd av en patriarkaliskt driven bostadspolitik i Huskvarna äger befolkningen där i större utsträckning sina bostäder. Andra olikheter mellan de två städerna, som dock knappast är historiskt betingade, är att bostadsstandarden, åldringsvården och anordningarna för barnfamiljer är något bättre i Katrineholm. Kanske kan man däremot se den strängare moralen i Huskvarna, som yttrar sig i mindre antal utomäktenskapligt födda barn och mindre antal fylleriförseelser, som ett resultat av ett mera slutet samhällssystem, präglat av kvardröjande patriarkalism och frikyrklig atmosfär.

KAPITEL III

FAMILJEN

I. INLEDNING

Detta kapitel kommer främst att behandla familjelivet. Begreppet familjeliv tas då i vidsträckt bemärkelse som all aktivitet som medlemmarna i en familj utövar huvudsakligast i hemmet. Framställningen skall börja med en redogörelse för de undersökta familjernas storlek och struktur, varvid även sådana frågor som hustruns förvärvsarbete och hjälp i hemmet behandlas. Därefter övergår vi till en redogörelse för familjens kulturella standard, i vilken ingår bokinnehav (omfattning och kvalitet), läsning av dagliga tidningar, veckotidningar och tidskrifter samt förekomsten av musikinstrument i hemmet. I ett sista avsnitt behandlas det sociala liv som huvudsakligen försiggår i hemmet, nämligen umgänge med släkt, grannar, arbetskamrater och övriga vänner och bekanta.

Den utförligaste behandlingen kommer att ägnas åt den gifta personalen, varav männen är den största gruppen. Förutom att jämförelser kommer att göras mellan män och kvinnor och mellan gifta och ogifta, skall inom dessa kategorier arbetare jämföras med tjänstemän, infödda med inflyttade och yngre med äldre. Dessutom jämförs i viss utsträckning personal från de olika företagen och från de olika orterna med varandra.

II. HUSHÅLLET

A. HUSHÅLLETS STORLEK

1. Gifta män

Storleken av de gifta männens hushåll redovisas i tab. III: 1 och 2. Vi har där jämfört infödda med inflyttade, arbetare med tjänstemän (inklusive arbetsledare) samt olika åldersgrupper med varandra. De inföddas och inflyttades hushåll skiljer sig obetydligt i fråga om stor-

lek. Den tendens som kan iakttas går i riktning mot mindre hushåll bland de infödda. Likaså är skillnaden mellan arbetare och tjänstemän varken betydande eller entydig. De olika åldersgrupperna tenderar att skilja sig på så sätt, att de största hushållen finns i åldrarna 31—50 år och de minsta i åldrarna över 50 år. Dessa skillnader är dock inte signifikanta.

Skillnaden mellan olika kategorier har även analyserats under hänsynstagande till andra faktorer. Så har infödda arbetare jämförts med inflyttade arbetare i samma åldersgrupp och företag, infödda tjänstemän med inflyttade tjänstemän i samma ålder och företag, arbetare

Tab. III: 1. GM. Olika kategorier fördelade efter hushållsstorlek

Antal personer i hushållet	Huskvarna				Katrineholm			
	Inf.		Infl.		Inf.		Infl.	
	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.
2	21.6	31.3	26.7	18.6	28.2	12.5	24.9	29.4
3	40.1	40.6	36.2	27.1	35.9	37.5	28.3	35.3
4	25.5	21.9	22.7	31.4	25.6	12.5	26.3	17.6
5	5.1	3.1	10.4	14.3	5.1	25.0	14.6	11.8
6	4.5	0.0	2.4	4.3	5.1	12.5	2.4	5.9
7—	3.2	3.1	1.6	4.3	0.0	0.0	3.4	0.0
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	157	32	251	70	39	8	205	34

Tab. III: 2. GM. Ålder och hushållsstorlek

Antal personer i hushållet	Huskvarna					Katrineholm				
	-30	31-40	41-50	51-60	61-	-30	31-40	41-50	51-60	61-
2	26.3	12.2	16.7	36.0	55.9	18.0	16.0	16.7	45.7	79.0
3	52.6	38.4	31.2	36.0	29.4	36.0	36.0	31.2	21.7	10.5
4	19.3	30.2	29.0	21.3	10.3	26.0	26.7	27.1	21.7	10.5
5	0.0	15.1	10.1	5.3	1.5	16.0	16.0	15.6	6.5	0.0
6	1.8	2.9	5.8	0.0	2.9	2.0	5.3	4.2	2.2	0.0
7—	0.0	1.2	7.2	1.3	0.0	2.0	0.0	5.2	2.2	0.0
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	57	172	138	75	68	50	75	96	46	19

med tjänstemän i samma ålder och företag osv. Även om vi på detta sätt renodlar kategorierna, framträder inte några säkra skillnader i hushållets storlek mellan arbetare och tjänstemän, infödda och inflyttade, yngre och äldre eller mellan Huskvarna och Katrineholm.

2. Gifta kvinnor

Det finns en tendens bland de förvärvsarbetande gifta kvinnorna att arbetare har större hushåll än tjänstemän (tab. III: 3). Tendensen är säkerställd i Huskvarna men inte i Katrineholm. Här framträder således tydligt en skillnad mellan kvinnliga arbetare och kvinnliga tjänstemän som inte kom till synes då samma kategorier bland gifta män jämfördes med varandra.

Tab. III: 3. GK. Arbetare och tjänstemän fördelade efter hushållsstorlek

Antal personer i hushållet	Huskvarna		Katrineholm	
	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.
2	42.5	75.0	43.5	54.5
3	38.3	15.0	43.5	27.3
4	15.1	10.0	13.8	18.2
5	1.4	0.0	0.0	0.0
6—	2.7	0.0	0.0	0.0
	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	73	40	23	11
Signifikans	$\chi^2 = 9.75$, 1 fg, P: 0.01—0.001		e. s.	

Då skillnaden inte kan förklaras med olika åldersfördelning och därav följande skillnad i barnantal, ligger det närmast till hands att tolka den som en verklig skillnad mellan de två yrkeskategorierna: en gift kvinnlig tjänsteman med stor familj är inte lika benägen att ha förvärvsarbete som en gift kvinnlig arbetare med stor familj. Detta kan i sin tur hänga samman med att deras män också har skilda yrken.

De förvärvsarbetande gifta kvinnornas hushåll är mindre än de gifta männens. Den skillnaden är säkerställd i följande utsträckning.

	Huskvarna		Katrineholm	
	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.
χ^2	8.80	28.60	3.48	2.07
P	0.01—0.001	< 0.001	0.10—0.05	0.20—0.10

Då endast mellan en fjärdedel och en tredjedel (se sid. 67) av de jämförda männens hustrur har förvärvsarbete, kan av denna skillnad utläsas att gifta kvinnors förvärvsarbete är en funktion av familjens storlek. Detta bekräftas av undersökningen av hustruns förvärvsarbete (se sid. 68).

B. HUSHÅLLETS SAMMANSÄTTNING

1. Gifta män

De hushåll som här behandlas består av minst man och hustru. Ett utmärkande drag i äldre tiders hushåll både i stad och på land var, att det bestod av flera (i allmänhet tre) generationer. Dessutom bodde ofta andra släktingar och tjänstefolk tillsammans med familjen. Hur mycket finns kvar av detta i ett nutida stadshushåll? Låt oss börja med barnen. Som framgår av tab. III: 4 finns inte några entydiga skillnader mellan de olika grupperna i fråga om antalet hemmaboende barn.

Tab. III: 4. GM. Antal hemmavarande barn

Antal barn	Huskvarna				Katrineholm			
	Inf.		Infl.		Inf.		Infl.	
	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.
0	21.7	34.4	24.8	18.3	30.8	12.5	27.1	29.4
1	41.4	40.6	36.3	29.6	41.0	37.5	30.5	38.2
2	26.7	18.8	23.9	29.6	25.6	12.5	25.6	23.5
3	3.8	3.1	9.9	14.1	2.6	25.0	12.3	5.9
4 —	6.4	3.1	5.0	8.4	0.0	12.5	4.4	2.9
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	157	32	252	71	39	8	203	34

Om vi jämför olika kategorier med hänsyn tagen till övriga faktorer, finner vi inte heller då någon säker skillnad. Antalet hemmaboende barn hänger alltså inte samman med om man är inflyttad eller

infödd, arbetare eller tjänsteman, yngre eller äldre, bosatt i Huskvarna eller Katrineholm.

Det är inte vanligt vare sig i Huskvarna eller Katrineholm att släktingar — andra än föräldrar och barn — bor i familjen. I Huskvarna hade endast tre procent och i Katrineholm åtta procent av de intervjuade familjerna någon släkting boende i familjen. Skillnaden mellan de två orterna är dock säkerställd. Någon skillnad mellan arbetare och tjänstemän, infödda och inflyttade eller mellan olika åldersgrupper kan inte iakttas i detta avseende.

Ännu mindre vanligt är att personer som inte är släkt med familjen ingår i hushållet. Endast ett par procent av samtliga hushåll har någon sådan medlem. I det fallet finns ingen skillnad mellan Huskvarna och Katrineholm.

Inneboendesystemet, dvs. att man har rum uthyrda, är lika ovanligt i Huskvarna som i Katrineholm. Mer än 90 procent av totala antalet undersökta hushåll har ingen inneboende. Någon skillnad mellan infödda och inflyttade, arbetare och tjänstemän eller mellan olika åldrar kan inte iakttas.

2. *Gifta kvinnor*

De förvärvsarbetande gifta kvinnorna har följande antal barn under 15 år (tab. III: 5).

Tab. III: 5. GK. Antal hemmavarande barn

Antal barn	Huskvarna		Katrineholm	
	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.
0	55.4	77.5	69.6	54.5
1	31.1	12.5	21.7	27.3
2	10.8	10.0	8.7	18.2
3—	2.7	0.0	0.0	0.0
	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	74	40	23	11
Signifikans	$\chi^2 = 4.54$, 1 fg, P: 0.05—0.02		e.s.	

Det är alltså drygt hälften av de förvärvsarbetande gifta kvinnorna, som inte har något minderårigt barn. Skillnaden mellan arbetare och tjänstemän går i väntad riktning i Huskvarna men inte i Katrineholm. De gifta kvinnorna skiljer sig även i detta avseende avsevärt från de gifta männen, av vilka det endast är cirka en fjärdedel som inte har något minderårigt barn. Skillnaden mellan de två grupperna är signifikant i följande utsträckning.

	Huskvarna		Katrineholm	
	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.
χ^2	26.86	33.52	15.27	2.66
P	< 0.001	< 0.001	< 0.001	0.20—0.10

Samma slutsats av denna differens som nyss gjordes då det gällde familjestorleken kan dras med ännu större skäl då det gäller barnantalet. Benägenhet till förvärvsarbete bland gifta kvinnor är alltså en funktion av antalet hemmaboende barn.

C. HUSTRUNS FÖRVÄRVSARBETE

Vid hemintervjuerna tog vi även reda på i vilken utsträckning hustrun har förvärvsarbete utanför hemmet. Sådant arbete kan vara av stadigvarande eller tillfällig natur och kan vara hel- eller deltidsarbete. Av nedanstående tabell framgår, hur stor andel av hustrurna i olika personalkategorier som har förvärvsarbete (tab. III: 6).

Tab. III: 6. Hustrur med förvärvsarbete i procent av totalantalet hustrur

Mannens yrke	HVA		Junex		SKF		PSG		LME	
	%	Total antal	%	Total antal	%	Total antal	%	Total antal	%	Total antal
Arb.	23.4	406	30.4	23	34.6	182	30.8	53	46.2	13
Arb.l.	7.4	27	18.7	16	36.4	11	0.0	5	33.3	3
Tjm.	20.8	53	21.4	14	14.3	21	50.0	2	—	—

Först kan noteras, att det är signifikant fler arbetarhustrur i Katrineholm än i Huskvarna som har förvärvsarbete ($\chi^2 = 8.16$, 2 fg, P : 0.02—0.01; hänsyn tagen till åldern). Liknande skillnad framträder

som en stark tendens även bland arbetsledarna, medan tjänstemännen i de två städerna skiljer sig obetydligt. En jämförelse mellan de olika personalkategorierna totalt sett ger till resultat att arbetarhustrurna visar en icke säkerställd tendens att i större utsträckning än tjänstemännens och arbetsledarnas hustrur ha förvärvsarbete. Om vi jämför de två grupperna män under 40 år och över 40 år, finner vi ingen skillnad i frekvensen förvärvsarbetande hustrur, vilket är något förvånande. Man skulle ju ha väntat, att den äldre gruppen skulle ha färre förvärvsarbetande hustrur. Att det inte framträder någon skillnad kan ha sin grund i att begreppet förvärvsarbete även omfattar deltidsarbete och att de högre ålderskategorierna i större utsträckning har dylikt arbete. Skillnaden kan med andra ord ligga i arbetsdagens längd. En annan utjämnande faktor är givetvis den, att många hustrur i den yngre gruppen är hindrade att ta arbete utanför hemmet på grund av att de har minderåriga barn.

Detta för oss åter över till frågan om sambandet mellan familjestorlek och hustruns förvärvsarbete. Man kan ju rimligtvis anta, att det är kvinnorna med de små familjerna som har arbete utanför hemmet. Men vilken roll spelar mannens inkomst? Sjunker frekvensen förvärvsarbetande hustrur med högre inkomst? Den första frågan får vi svar på i nedanstående tabell (tab. III: 7).

Tab. III: 7. Förvärvsarbetande hustrur i procent av totalantalet hustrur med olika hushållsstorlek.

Mannens yrke	Hushållets storlek					
	2 pers.	3 pers.	4 pers.	5 pers.	6 pers.	7– pers.
Arb.:						
Huskvarna	30.7	20.1	16.7	20.6	15.4	20.0
Katrineholm.....	43.5	38.3	25.4	28.1	42.8	14.3
Tjm.:						
Huskvarna	23.8	19.3	6.9	9.0	0.0	0.0
Katrineholm.....	36.4	20.0	14.3	16.7	33.0	0.0

Den tydligaste gränsen går i Huskvarna mellan 2-personershushållen och övriga hushåll, vilket också gäller för tjänstemännen i Katrineholm. För arbetarna i Katrineholm går skiljelinjen snarare mellan 3-personershushåll och större hushåll.

Hustrur i 2-personershushåll bland arbetarna skiljer sig i Huskvarna signifikant från övriga arbetarhustrur där ($\chi^2 = 5.55$, P: 0.02—

0.01), medan de i Katrineholm endast visar en svag tendens till avvikelse. Tillsammans med 3-personershushållen skiljer de sig dock säkert från de större hushållen ($\chi^2 = 4.73$, P: 0.05—0.02). Skillnaden mellan tjänstemannahushåll av olika storlek är inte säkerställd.

Svaret på den andra frågan — om de förvärvsarbetande är att finna i familjer där mannen har låg inkomst — blir, att ett sådant samband inte kan fastställas i vårt material, ehuru det finns en svag tendens i den riktningen. Varken i Huskvarna eller Katrineholm, bland arbetare eller tjänstemän finns nämligen signifikanta samband mellan dessa två faktorer.

I Katrineholm blev hustrurna även tillfrågade, hur de trivs med att ha förvärvsarbete. Som helhetsomdöme kan sägas, att de är väl tillfreds med att ha sysselsättning utanför hemmet — 86 procent av arbetar- och 90 procent av tjänstemannahustrurna säger sig trivas.

De gifta kvinnor i Katrineholm som inte har förvärvsarbete tillfrågades, om de skulle vilja ha ett sådant. Den frågan gav till resultat, att cirka 45 procent av alla personalkategorier uttryckte önskemål om arbete utanför hemmet. Som väntat är detta önskemål vanligare i de yngre äktenskapen än i de äldre. Vad som kanske förvånar är, att önskan är så pass vanlig även i de högre åldersklasserna. Fördelningen av ja- och nej-svar efter mannens ålder framgår av tab. III: 8.

Tab. III: 8. K—m. Hustruns önskemål om förvärvsarbete

Skulle Ni vilja ha ett förvärvsarbete?	Mannens ålder				
	–30 år	31–40 år	41–50 år	51–60 år	61– år
Ja	65.5	52.9	49.2	21.2	17.6
Nej	34.5	47.1	50.8	78.8	82.4
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	29	51	65	33	17

Skillnaden mellan de olika åldersklasserna (under och över 40 år) är väl säkerställd ($\chi^2 = 9.30$, P: 0.01—0.001).

De vanligaste motiven för de hemmavarande hustrurnas önskan om förvärvsarbete är att få egna pengar, att få omväxling och att kunna hjälpa till med hemmets ekonomi. Frekvensen av olika motiv bland arbetar- och tjänstemannahustrur (inklusive arbetsledarhustrur) är följande (tab. III: 9).

Tab. III: 9. K—m. Hemmavarande hustrurs motiv för önskan om förvärvsarbete

Mannens yrke	Egna pengar	Omväxling	Hemmets ekonomi	Annat	S:a %	Antal
Arb.	54.5	20.8	19.5	5.2	100.0	77
Tjm.	30.8	38.5	23.1	7.6	100.0	13

Det finns alltså en tendens bland tjänstemannahustrur att vilja ha arbete mera för omväxlingens skull och mindre för att få egna pengar.

De olika åldrarnas motiv för önskan om arbete utanför hemmet varierar också något. Sålunda är det en starkare tendens bland de lägre åldrarna att vilja ha arbete för att kunna hjälpa till med hemmets ekonomi ($\chi^2 = 2.50$, P: 0.20—0.10).

Vilka är då skälen till att de hustrur som önskar sig ett arbete utanför hemmet inte har skaffat sig ett sådant? De vanligaste skälen är, att de måste vara hemma för barnens skull eller på grund av hemmets skötsel i övrigt, att de inte tror sig orka med ett förvärvsarbete och att mannen är emot det. Bland arbetar- och tjänstemannahustrur fördelar sig dessa skäl på följande sätt (tab. III: 10).

Tab. III: 10. K—m. Hemmavarande hustrurs motiv för att ej skaffa sig önskat förvärvsarbete.

Mannens yrke	Barnen	Hemmets skötsel	Orkar ej	Mannen emot	Annat skäl	S:a %	Antal
Arb.	51.4	13.9	16.7	5.6	12.4	100.0	72
Tjm.	33.3	33.3	20.0	6.7	6.7	100.0	15

De olika åldrarna skiljer sig — inte helt oväntat — i motiveringen på så sätt, att de yngre oftare anger barnen som det främsta hindret, medan de äldre oftare anför hemmets skötsel och bristande krafter (tab. III: 11). Skillnaden mellan åldrarna är signifikant ($\chi^2 = 22.82$, 4 fg, $P < 0.001$).

Här har nu redogjorts för varför de hemmavarande hustrur som skulle vilja ha ett förvärvsarbete inte anser sig kunna ta ett sådant. I stort sett samma faktorer återkommer som motivering bland dem som inte skulle vilja ha arbete utanför hemmet. Skillnaden mellan

Tab. III: 11. K—m. Hemmavarande hustrurs motiv för att ej skaffa sig önskat förvärvsarbete.

Mannens ålder	Barnen	Hemmets skötsel	Orkar ej	Mannen emot	Annat skäl	S:a %	Antal
–40 år ...	71.1	11.1	4.4	4.4	8.9	100.0	45
41– år ...	23.8	23.8	30.9	7.1	14.3	100.0	43

dessa båda kategorier kan då sägas vara, att de förra anser ett arbete utanför hemmet värdefullt och anför vissa faktorer som skäl för att de tyvärr inte kan ha det, medan de senare ställer sig negativa till ett arbete och anför samma faktorer som skäl för sin negativa inställning. Dessutom tillkommer ett viktigt argument mot förvärvsarbete, nämligen att man trivs med att vara hemma. De olika motiveringarnas frekvens bland arbetare och tjänstemän framgår av tab. III: 12.

Tab. III: 12. K—m. Hemmavarande hustrurs motiv för att inte vilja ha förvärvsarbete

Mannens yrke	Barnen	Hemmets skötsel	Orkar ej	Trivs i hemmet	Annat	S:a %	Antal
Arb.	25.3	26.6	30.4	15.2	2.5	100.0	79
Tjm.	30.8	7.7	30.8	30.8	0.0	100.0	13

Skillnaden mellan de två kategorierna är inte på någon punkt säkerställd, ehuru ett par starka tendenser till skillnader kan noteras.

Skillnaden mellan de olika ålderskategorierna är i stort sett desamma som tidigare noterats (tab. III: 13). Åldrarna under 40 år anger i större utsträckning barnen som skäl till att de inte önskar något arbete, medan åldrarna över 40 år anser sig inte orka med ett arbete. Skillnaden mellan de två åldersgrupperna är helt säkerställd ($\chi^2 = 26.49$, 3 fg, $P < 0.001$).

Tab. III: 13. K—m. Hemmavarande hustrurs motiv för att inte vilja ha förvärvsarbete

Mannens ålder	Barnen	Hemmets skötsel	Orkar ej	Trivs hemma	Annat	S:a %	Antal
–40 år ...	48.5	24.2	0.0	21.2	6.1	100.0	33
41– år ...	13.6	23.7	47.5	15.2	0.0	100.0	59

D. HJÄLP I HEMMET

1. Gifta män

I detta sammanhang är det av intresse att se, hur stor del av familjerna som har någon hjälp i hemmet. Att det finns hembiträde är ytterst sällsynt. I hela gruppen gifta män är det endast fyra tjänstemannafamiljer i Huskvarna — 4 procent av hela antalet tjänstemannafamiljer där — som har sådan hjälp. Familjer som håller sig med barnjungfru är ännu ovanligare.

Tillfällig hjälp av typen städhjälp är däremot inte så sällsynt. Sådan hjälp finns i följande procent i arbetar- och tjänstemannahemmen i de båda orterna:

Huskvarna		Katrineholm	
Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.
4.9	20.0	4.0	11.9

Skillnaden mellan arbetar- och tjänstemannafamiljer, innebärande att de senare oftare har hjälp i hemmet, är i Huskvarna väl säkerställd ($\chi^2 = 21.50$, $P < 0.001$) och yttrar sig i Katrineholm som en stark tendens ($\chi^2 = 3.04$, P: 0.10—0.05). Det finns en genomgående tendens bland både arbetar- och tjänstemannafamiljerna i såväl Huskvarna som Katrineholm, att de äldre familjerna i större utsträckning än de yngre har städhjälp. Denna tendens blir signifikant i det sammanslagna materialet ($\chi^2 = 5.23$, P: 0.05—0.02).

Även när det gäller förekomsten av tvätthjälp i hemmet (Katrineholm), finns en tendens till skillnad mellan arbetare och tjänstemän. Av de förra säger sig 13.4, av de senare 35.7 procent anlita tvätthjälp. Mellan olika åldersgrupper finns ingen skillnad i detta avseende.

2. Gifta kvinnor

Även i de intervjuade förvärvsarbetande gifta kvinnornas hem förekommer städ- och tvätthjälp och barnjungfru i ringa omfattning. Man kunde vänta sig, att hemhjälp skulle vara vanligare i denna kategori än i familjer där hustrun oftast inte har förvärvsarbete (kategorien gifta män). Att så inte är fallet kan förklaras av att de förvärvsarbetande kvinnorna har färre hemmavarande barn.

Här liksom vid motsvarande jämförelse bland männen framträder en tendens att tjänstemännen oftare än arbetarna har hjälp i hemmet.

E. SAMMANFATTNING

På de föregående sidorna har vi behandlat familjens storlek och sammansättning. Vi har därvid främst jämfört arbetare med tjänstemän, yngre med äldre och Huskvarna-hushåll med Katrineholms-hushåll.

I fråga om familjestorleken har vi bland de gifta männen inte funnit några säkra skillnader mellan de olika kategorierna, även om vi kan notera en tendens till mindre hushåll bland infödda än bland inflyttade och bland de äldre i jämförelse med yngre. Däremot finns tydliga skillnader mellan arbetare och tjänstemän inom gruppen gifta kvinnor, i det att arbetarna både har större hushåll och fler minderåriga barn än de kontorsanställda. De gifta förvärvsarbetande kvinnorna visar sig genomgående ha mindre familjer än de gifta männen.

Beträffande hushållsstrukturen kan dessutom sägas, att antalet hushåll i vilka ingår andra personer än föräldrar och barn är ringa. Detta gäller genomgående för alla kategorier. Den enda säkra skillnaden är den mellan Katrineholms- och Huskvarna-hushållen, i det att flera av de förra har någon släkting boende hos sig.

Hustruns ställning i familjen har även studerats. Det finns en tendens till större andel förvärvsarbetande hustrur i Katrineholm än i Huskvarna. Denna skillnad mellan de två orterna är säkerställd inom kategorien arbetare. Vidare kan man notera en tendens till större frekvens förvärvsarbetande hustrur i arbetarfamiljerna i jämförelse med arbetsledare och tjänstemän. Däremot finns ingen skillnad i detta avseende mellan yngre och äldre, om gruppen män under 40 år jämförs med gruppen män över 40 år.

Det finns ett klart samband mellan hustruns förvärvsarbete och familjens storlek. Hustrun i de mindre hushållen har nämligen oftare förvärvsarbete än hustrun i de större. Däremot finns inget säkert samband mellan mannens inkomst och hustruns arbete utanför hemmet.

En mycket stor del av de förvärvsarbetande hustrurna uppger sig trivas med att ha ett arbete utanför hemmet.

Inemot hälften av de hustrur som inte har något arbete utanför hemmet uttrycker önskemål därom. I detta fall finns ingen skillnad

mellan olika personalkategorier, men väl mellan åldrarna. Medan ungefär två tredjedelar av hustrurna i de yngre äktenskapen skulle vilja ha förvärvsarbete, gäller detta om mindre än en femtedel av hustrurna i de äldre. Motiven för önskan om arbete är främst, att man vill ha egna pengar och omväxling och att man vill hjälpa till med hemmets ekonomi. Att man inte har tagit något arbete, trots att man önskar det, beror på att man har små barn, behöver sköta hemmet, inte orkar eller att mannen är emot det.

I stort sett samma faktorer anförs även av dem, som uppger sig inte önska ett arbete utanför hemmet. Dessutom tillkommer för dem ett viktigt motiv: att de trivs hemma.

I samband med frågan om hustruns förvärvsarbete har det även varit av intresse att se förekomsten av hjälp i hemmet. Hembiträde eller barnjungfru är ytterligt sällsynta i både arbetar- och tjänstemannahushåll. Däremot är tillfällig hjälp som städ- och tvätthjälp rätt vanlig. Den förra typen av hemhjälp är signifikant vanligare i tjänstemannahushåll än i arbetarfamiljer och i äldre familjer i jämförelse med yngre. Samma tendens framträder även beträffande tvätthjälp vid jämförelse mellan arbetare och tjänstemän.

III. FAMILJENS KULTURELLA STANDARD

Som kriterier på hemmets kulturella standard har använts förekomsten av böcker, tidskrifter, tidningar och musikinstrument i hemmet.

A. BÖCKER I HEMMET

1. Gifta män

Vid intervjuerna i hemmet har gjorts en uppskattning av antalet böcker. Det är alltså i det fallet fråga om en rent kvantitativ aspekt. Därjämte har i Katrineholm gjorts en kvalitativ bedömning av bokinnehavet: om det är skön- eller facklitteratur och inom dessa kategorier vilket slag av litteratur som dominerar. Givetvis har det inte kunnat bli fråga om någon ingående granskning, varför det är relativt grova klassificeringar som gjorts. Om vi först börjar med antalet böcker i hemmet, så framgår av tab. III: 14, hur arbetare och tjänstemän i de olika företagen skiljer sig från varandra.

Tab. III: 14. GM. Bokinnehav

Antal böcker	HVA		Junex		SKF		LME		PSG	
	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.
– 10..	16.2	8.5	31.8	0.0	18.9	6.3	15.4	(0.0)	26.4	(28.6)
11– 25..	22.5	4.2	13.6	17.2	18.3	3.1	0.0	(0.0)	22.6	(0.0)
26–100..	50.3	40.8	36.4	55.2	55.6	68.8	61.5	(66.7)	41.5	(28.6)
101–500..	10.7	39.4	18.2	24.1	7.2	21.8	23.1	(33.3)	9.4	(42.8)
501– ..	0.3	7.0	0.0	3.5	0.0	0.0	0.0	(0.0)	0.0	(0.0)
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	382	71	22	29	180	32	13	(3)	53	(7)

Den genomgående tendensen är, att tjänstemannahemmen har fler böcker än arbetarhemmen. Skillnaden är säkerställd i följande omfattning, då hänsyn tas även till ålder och födelseort.

	Huskvarna				Katrineholm			
	Inf.		Infl.		Inf.		Infl.	
	– 40 år	41 –	–40 år	41–	– 40 år	41–	–40 år	41 –
χ^2 ...	—	3.81	8.68	10.63	—	—	4.36	2.31
P	e.s.	0.05–0.02	0.01–0.001	0.01–0.001	e.s.	e.s.	0.05–0.02	0.20–0.10

En jämförelse mellan infödda och inflyttade visar en tendens till fler böcker i de inföddas hem. Denna tendens är dock säkerställd endast bland arbetare i Huskvarna i den lägre ålderskategorien ($\chi^2 = 4.00$, P: 0.05—0.02) men uppträder dessutom som en stark tendens bland de äldre arbetarna i samma stad ($\chi^2 = 1.84$, P: 0.20—0.10).

Mellan de olika åldersklasserna eller mellan individer från de två olika städerna finns inga framträdande skillnader i detta avseende.

2. Gifta kvinnor

De tendenser som visat sig bland de gifta männen bekräftas delvis bland de gifta förvärvsarbetande kvinnorna. Sålunda är böcker vanligare i de kvinnliga tjänstemännens hem än i de kvinnliga arbe-

tarnas. Denna skillnad är säkerställd i Huskvarna och framträder som en tendens i Katrineholm ($\chi^2 = 8.69$, 2 fg, P: 0.02—0.01 resp. $\chi^2 = 2.65$, P: 0.20—0.01).

Däremot finns inga entydiga skillnader mellan infödda och inflyttade, yngre och äldre eller mellan personal från de två olika orterna.

Om man jämför de förvärvsarbetande gifta kvinnornas hem med männens (vilkas hustrur till övervägande delen inte är förvärvsarbetande), finner man att bokinnehavet i stort sett är lika.

B. BÖCKERNAS BESKAFFENHET

I Katrineholmsundersökningen har bokinnehavet uppdelats på fack- och skönlitteratur. Storleken av dessa två kategorier framgår av nedanstående tabell (tab. III: 15).

Tab. III: 15. K—m. GM. Antal volymer fack- och skönlitteratur

Skönlitteratur			Facklitteratur		
Antal vol.	Arb.	Tjm.	Antal vol.	Arb.	Tjm.
0	18.3	9.5	0	45.5	14.3
1–25.....	31.3	23.8	1–10.....	25.2	28.6
26–50.....	29.7	31.0	11–25.....	16.7	19.1
51–	20.7	35.8	26–	12.6	38.2
	100.0	100.0		100.0	100.0
Antal	246	42	Antal	246	42
Signifikans	$\chi^2 = 3.18$, 1 fg, P: 0.10—0.05		Signifikans	$\chi^2 = 13.22$, 1 fg, P < 0.001	

Av tabellen kan utläsas två saker. Å ena sidan kvarstår den skillnad som tidigare kunnat noteras, i det att tjänstemannahemmen har fler böcker av både fack- och skönlitterär art. Å andra sidan är skillnaden mellan arbetare och tjänstemän störst då det gäller facklitteratur. Tabellen visar också att skillnaden mellan innehavet av skönlitteratur och innehavet av facklitteratur är större bland arbetarna än bland tjänstemännen. Bland arbetarna är det nämligen avsevärt fler som saknar facklitteratur än som saknar skönlitteratur.

Hemintervjuerna har även sökt notera arten av den fack- resp. skönlitteratur som förekommit i hemmen. Någon kvantitativ precisering gjorde man därvid inte, utan tog endast med de största grupperna. Dessa noteringar har sedan i efterhand klassificerats. Skönlitteraturen har klassificerats som lyrik, reseskildringar, religiös och uppbyggelselitteratur, romaner (ej serier), Svalans, FiB:s, BFB:s och Tidens serier samt övriga romanserier. Hur dessa olika kategorier förekommer i arbetar- och tjänstemannahem framgår av nedanstående tabell (tab. III: 16).

Tab. III: 16. K—m. GM. De vanligaste slagen av skönlitteratur

	Arb.	Tjm.
Lyrik	5.7	5.4
Reseskildringar	3.7	5.4
Religiös m. m. litt.	12.3	7.1
Romaner	34.3	44.6
Svalans, FiB:s, BFB:s och Tidens serier	36.0	26.8
Övriga serier	8.0	10.7
	100.0	100.0
Antal klassificeringar	300	56

Det är alltså inte stor skillnad mellan arbetare och tjänstemän i förekomsten av olika slags skönlitteratur. Det finns dock en tendens, att tjänstemannahemmen har mer av enstaka romaner och mindre av serieromaner och religiös litteratur.

Tab. III: 17. K—m. GM. De vanligaste slagen av facklitteratur

	Arb.	Tjm.
Allm. uppslagsverk	34.9	33.3
Läkarböcker	6.0	4.2
Teknisk litt.	4.7	19.4
Historisk litt.	9.3	13.9
Biologisk litt.	10.7	6.9
Övriga	34.4	22.2
	100.0	100.0
Antal klassificeringar	215	72

Facklitteraturen har klassificerats i allmänna uppslagsverk, läkarböcker, teknisk, historisk, biologisk samt övrig facklitteratur. Förekomsten av de olika typerna i arbetar- resp. tjänstemannahem framgår av tab. III: 17.

Skillnaden mellan de två kategorierna i fråga om arten av facklitteratur är signifikant ($\chi^2 = 18.04$, 5 fg, P: 0.01—0.001). Störst är skillnaden i förekomsten av teknisk litteratur.

C. VECKOTIDNINGAR OCH TIDSKRIFTER

1. Gifta män

Först skall vi här se på antalet veckotidningar som läses av de gifta männen. Detta framgår av tab. III: 18, som också ger möjligheter till jämförelse mellan arbetare och tjänstemän.

Tab. III: 18. GM. Läsning av veckotidningar och tidskrifter

Antal	HVA		Junex		SKF		PSG		LME	
	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.
0	10.3	10.1	21.7	17.9	30.2	25.0	32.1	27.3	0.0	(20.0)
1	11.5	8.9	13.1	10.7	25.1	16.7	32.1	18.2	14.3	(40.0)
2	25.1	20.3	30.4	32.1	21.6	19.4	26.8	18.2	7.1	(0.0)
3	20.9	16.5	13.1	14.3	12.1	16.7	0.0	18.2	42.9	(20.0)
4— 5 ..	26.8	25.3	13.1	17.9	9.0	5.6	3.6	18.2	28.6	(20.0)
6—10...	5.4	15.2	8.7	7.1	2.0	2.8	5.4	0.0	7.1	(0.0)
11—.....	0.0	3.8	0.0	0.0	0.0	13.9	0.0	0.0	0.0	(0.0)
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	407	79	23	28	199	36	56	11	14	(5)

Vid denna jämförelse kan inga större skillnader mellan de två personalkategorierna iakttas, ehuru tendensen är att tjänstemännen läser fler tidskrifter. Däremot framträder skillnader mellan Huskvarnapersonalen å ena sidan och Katrineholms-personalen å andra. Om vi signifikansprövar dessa skillnader under hänsynstagande till personalkategori, ålder och födelseort (infödd eller inflyttad) finner vi följande grader av säkerhet i slutsatserna.

	Inf.				Infl.			
	Arb.		Tjm.		Arb.		Tjm.	
	-40 år	41-	-40 år	41-	-40 år	41-	-40 år	41-
χ^2 ...	8.19	24.00	—	—	17.74	50.51	8.78	7.53
fg	5	5	—	—	5	5	5	5
P	0.20–0.10	< 0.001	e.s.	e.s.	0.01–0.001	< 0.001	0.20–0.10	0.20–0.10

Det är alltså starka tendenser bland personalen i Huskvarna att läsa fler veckotidningar eller tidskrifter än Katrineholms-borna.[1] I synnerhet gäller detta arbetarna. Mellan olika ålderskategorier och mellan infödda och inflyttade kan inga säkra skillnader iakttas i fråga om antalet tidskrifter.

2. Gifta kvinnor, ogifta män och kvinnor

Vi har även jämfört arbetare med tjänstemän, infödda med inflyttade, yngre med äldre, samt personer från Huskvarna med personer från Katrineholm inom var och en av kategorierna gifta kvinnor, ogifta kvinnor och ogifta män. Den jämförelsen har utfallit på följande sätt.

Ogifta manliga tjänstemän tenderar att läsa fler tidskrifter än ogifta arbetare. Den tendens som visade sig bland de gifta männen bekräftas alltså här. Skillnaden mellan de två personalgrupperna är säkerställd i Huskvarna ($\chi^2 = 8.07$, 2 fg, P: 0.02—0.01). Motsatt tendens visar sig emellertid då ogifta kvinnliga tjänstemän jämförs med ogifta kvinnliga arbetare. Arbeterskornas högre läsfrekvens är nära säkerställd för totalantalet ogifta kvinnor ($\chi^2 = 2.80$, P: 0.10—0.05). Bland gifta kvinnor finns ingen enhetlig olikhet mellan arbetare och tjänstemän i fråga om antalet lästa veckotidningar.

I orten födda och inflyttade skiljer sig inte i någon av kategorierna i det nu behandlade avseendet. Inte heller mellan yngre och äldre finns några säkra skillnader, men det är en genomgående tendens, att de lägre åldrarna bland de gifta kvinnorna läser flest veckotidningar.

En jämförelse mellan de två orterna i fråga om antalet lästa tidskrifter resulterar inte i några säkra skillnader inom någon av de nu behandlade kategorierna.

[1] Jfr *TS-boken 1950*, utgiven av Tidningsstatistik Aktiebolag, Stockholm 1950, »TS-anslutna veckotidningar och tidskrifter», tidningsområde n:r 33 och 61.

3. Jämförelse mellan gifta och ogifta, män och kvinnor

Om vi slutligen jämför gifta och ogifta, män och kvinnor, finner vi delvis motstridande tendenser i de två orterna. I Huskvarna är gifta män flitigare läsare av veckotidningar och tidskrifter än de gifta kvinnorna ($\chi^2 = 5.76$, P: 0.02—0.01), medan motsatta förhållandet råder i Katrineholm ($\chi^2 = 9.25$, P: 0.01—0.001).

Likaså läser de gifta männen i Huskvarna fler tidningar än de ogifta männen ($\chi^2 = 17.66$, $P < 0.001$), medan de i Katrineholm visar en motsatt tendens ($\chi^2 = 2.37$, P: 0.20—0.10). I båda orterna läser de gifta kvinnorna fler veckotidningar än de ogifta. Skillnaden är dock inte säkerställd (P: 0.30—0.20 för resp. ort). Ogifta män och ogifta kvinnor skiljer sig inte nämnvärt från varandra i detta avseende.

D. VECKOTIDNINGARNAS BESKAFFENHET

De uppgivna veckotidningarna och tidskrifterna har klassificerats som förströelse-, förenings-, fack-, uppbyggelse- samt andra tidningar. Frekvensen av de olika typerna bland arbetare och tjänstemän (gifta män) framgår av tabellen nedan (tab. III: 19). Vid granskningen av

Tab. III: 19. GM. Veckotidningar och tidskrifter fördelade efter typ

Typ av tidning	HVA		Junex		SKF		PSG		LME	
	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.
Förströelse	48.2	43.5	55.2	40.9	57.6	33.9	72.9	42.9	31.4	(28.6)
Förenings	40.5	27.5	44.8	27.3	28.1	28.6	16.7	42.9	31.4	(57.1)
Fack	5.0	25.4	0.0	20.5	4.9	26.8	4.2	0.0	2.9	(14.3)
Uppbyggelse ...	6.3	3.6	0.0	11.4	3.9	5.4	4.2	7.1	0.0	(0.0)
Annan	0.0	0.0	0.0	0.0	5.4	5.4	2.1	7.1	34.3	(0.0)
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	679	138	29	44	209	56	48	14	35	(7)

tabellen måste man hålla i minnet, att det är en relativt stor procent som överhuvudtaget inte regelbundet läser någon veckotidning (tab. III: 18). Av tabellen framgår, att tjänstemännen tenderar att läsa mer facktidskrifter och mindre förströelse- och föreningstidskrifter än arbetarna. Denna skillnad är i de flesta fall säkerställd, även då hänsyn tas till sådana faktorer som ålder och födelseort, vilket framgår av nedanstående översikt.

	Huskvarna				Katrineholm			
	Inf.		Infl.		Inf.		Infl.	
	−40 år	41−	−40 år	41−	−40 år	41−	−40 år	41−
χ^2 ...	19.20	9.39	25.96	23.46	6.90	—	8.66	9.28
fg	3	3	3	3	3	—	3	3
P	< 0.001	0.05–0.02	< 0.001	< 0.001	0.10–0.05	c.s.	0.05–0.02	0.05–0.02

En jämförelse mellan inföddas och inflyttades samt mellan yngres och äldres läsvanor visar ingen skillnad.

E. DAGLIGA TIDNINGAR

1. Antal tidningar

I Katrineholms-undersökningen har vi noterat antalet dagliga tidningar som läses av olika personalkategorier, vilket redovisas i nedanstående tabell (tab. III: 20).

Tab. III: 20. K—m. GM. Antal dagliga tidningar

Antal tidningar	Arb.		Tjm.	
	Inf.	Infl.	Inf.	Infl.
1	22.7	29.6	45.5	23.9
2	45.4	57.5	27.3	57.2
3	29.5	10.6	27.3	14.3
4—	2.3	2.2	0.0	4.8
	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	44	226	11	42

Som framgår av tabellen, finns inga väsentliga skillnader mellan arbetare och tjänstemän. Enda skillnaden mellan på orten födda och inflyttade är, att de infödda yngre arbetarna läser fler tidningar än de inflyttade arbetarna i samma åldersgrupp ($\chi^2 = 11.58$, 2 fg, P: 0.01—0.001). Inte heller mellan de olika åldersgrupperna finns

några olikheter. Enda undantaget utgör de inflyttade arbetarna, av vilka de äldre läser fler tidningar än de yngre ($\chi^2 = 12.43$, 2 fg, P: 0.01—0.001).

2. Utgivningsort

En uppdelning av tidningarna har gjorts dels efter utgivningsort, dels efter politisk färg. Att Katrineholms-befolkningen i större utsträckning än Huskvarna-borna läser huvudstadspress, är vad som kunde väntas med tanke på närheten till Stockholm (tab. III: 21).

Tab. III: 21. GM. Dagliga tidningar. Utgivningsort

Utgivningsort	HVA		Junex		SKF		PSG		LME	
	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.
Ortstidn.	77.0	66.0	67.9	64.5	63.1	63.0	67.5	50.0	61.9	(37.5)
Huvudstadstidn.	16.5	27.0	25.0	31.1	31.1	33.3	32.5	41.0	33.3	(62.5)
Hembygdstidn. .	2.1	0.0	7.1	2.2	1.3	0.0	0.0	4.5	4.8	(0.0)
Annan	4.4	7.0	0.0	2.2	4.5	3.7	0.0	4.5	0.0	(0.0)
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	522	115	28	45	312	54	83	22	21	(8)

Vidare framgår av tabellen, att tjänstemännen i båda orterna relativt mer än arbetarna läser stockholmspress och i mindre utsträckning ortstidningar. Den förra skillnaden — mellan städerna — är dock säkerställd endast bland arbetarna. Signifikanstalen är följande.

	χ^2	fg	P
Inf. Arb. -40 år	11.72	2	0.01--0.001
» Arb. 41- »	6.89	2	0.05--0.02
Infl. Arb. -40 »	7.64	3	0.10--0.05
» Arb. 41- »	22.47	3	< 0.001

Skillnaden mellan arbetare och tjänstemän framträder genomgående, även då hänsyn tas till födelseort och ålder, men den är signifikant endast bland yngre inflyttade i Huskvarna ($\chi^2 = 9.93$, 3 fg, P: 0.02—0.001) och nära signifikant bland äldre inflyttade i samma stad ($\chi^2 = 6.01$, 3 fg, P: 0.20—0.10). Skillnaden mellan de två kategorierna kan således inte ha sin förklaring i att tjänstemännen i mindre utsträckning än arbetarna är födda i orten.

Att det finns en tendens bland de i orten födda att i större utsträckning än de inflyttade läsa ortstidningar är vad som kunnat väntas. Denna skillnad är dock helt säkerställd endast bland yngre arbetare i Huskvarna ($\chi^2 = 10.81$, 3 fg, P: 0.02—0.01). Mellan yngre och äldre finns däremot inga säkra skillnader.

3. Politisk färg

Förekomsten av tidningar med olika politisk färg bland arbetare och tjänstemän i de skilda företagen framgår av tab. III: 22.

Tab. III: 22. GM. Dagliga tidningar. Politisk färg

Politisk färg	HVA		Junex		SKF		PSG		LME	
	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.
Höger....	13.0	38.8	22.2	29.8	4.5	7.6	0.0	5.3	5.9	(0.0)
Folkp.....	34.3	35.2	38.9	53.2	53.0	67.9	48.5	57.9	76.5	(83.3)
Soc. dem..	48.8	28.2	30.6	14.9	41.0	24.5	50.5	36.8	17.6	(16.7)
Komm. ..	2.6	1.4	2.7	0.0	0.6	0.0	0.0	0.0	0.0	(0.0)
Annan ...	1.3	1.4	5.6	2.1	0.9	0.0	1.0	0.0	0.0	(0.0)
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	613	142	36	47	336	53	99	19	17	(6)

I samtliga företag förekommer det fler folkpartitidningar och färre socialdemokratiska tidningar bland tjänstemännen än bland arbetarna. I det större företaget, HVA, är dock skillnaden mellan de två kategorierna obetydlig när det gäller läsning av folkpartitidningar. Vidare är, med undantag för arbetarna i detta företag och i PSG, folkpartipressen överhuvudtaget vanligare bland de industrianställda. Den säkerhet varmed skillnaden mellan arbetare och tjänstemän framträder, då hänsyn tas till födelseort och ålder, framgår av nedanstående översikt.

	Huskvarna				Katrineholm			
	Inf.		Infl.		Inf.		Infl.	
	−40 år	41−	−40 år	41−	−40 år	41−	−40 år	41−
χ^2 ...	6.31	11.28	17.55	25.47	—	—	—	5.05
fg	3	3	4	4	—	—	—	3
P	0.10–0.05	0.02–0.01	0.01–0.001	< 0.001	e.s.	e.s.	e.s.	0.20–0.10

Mellan inflyttade och infödda och mellan yngre och äldre finns inga säkra skillnader att notera. Däremot skiljer sig, som framgår av tab. III: 22, Huskvarna-bor och Katrineholms-bor från varandra. Denna skillnad visar sig främst som en skillnad i förekomsten av höger- och folkpartipress, medan den socialdemokratiska pressen är ungefär lika företrädd. Detta sammanhänger troligen med å ena sidan den redan konstaterade större förekomsten av huvudstadstidningar i Katrineholm, å andra sidan skillnader i den lokala pressens politiska inriktning.[1]

Om hänsyn tas till personalkategori, födelseort och ålder, är skillnaden mellan Huskvarna och Katrineholm säkerställd i följande omfattning.

	Arbetare				Tjänstemän			
	Inf.		Infl.		Inf.		Infl.	
	−40 år	41−	−40 år	41−	−40 år	41−	−40 år	41−
χ^2....	7.79	—	24.03	25.59	3.96	—	10.54	11.15
fg....	3	—	4	4	2	—	2	3
P	0.10–0.05	c.s.	< 0.001	< 0.001	0.20–0.10	c.s.	0.01–0.001	0.02–0.01

4. Intresseinriktning

a. Gifta män

Till samtliga intervjuade ställdes frågan: »Vad tycker Ni är intressantast att läsa?» (Endast ett svarsalternativ.) Det avgivna svaret klassificerades senare som sport, politik, nyheter, kultur (om böcker, konst, musik), serier, annat. Om vi som vanligt jämför arbetare och tjänstemän i de olika företagen med varandra, finner vi inga större skillnader (tab. III: 23).

Den mest framträdande olikheten gäller läsningen av artiklar som rör sport och politik, i det att arbetarna tenderar att vara mer intresserade av sport än tjänstemännen och de senare mer intresserade av politik än arbetarna. Totalt sett är intresset för rena dagsnyheter

[1] Jmf TS-boken 1950, »Samtliga dagstidningar», tidningsområde n:r 33 och 61.

Tab. III: 23. GM. Intresseinriktning vid tidningsläsning

Intressantast att läsa i daglig tidning	HVA		Junex		SKF		PSG		LME	
	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.
Sport	24.5	14.6	9.1	18.9	23.3	18.2	18.2	9.0	14.3	(40.0)
Politik	28.8	36.6	31.8	27.0	17.7	27.3	32.8	36.5	14.3	(20.0)
Nyheter	38.7	36.6	50.0	43.3	48.5	43.2	43.6	45.5	57.1	(20.0)
Kultur	5.4	9.8	9.1	10.8	5.0	9.0	1.8	0.0	0.0	(0.0)
Serier	0.0	0.0	0.0	0.0	2.5	0.0	1.8	0.0	0.0	(0.0)
Annat	2.6	2.4	0.0	0.0	3.0	2.3	1.8	9.0	14.3	(0.0)
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	429	82	22	37	202	44	55	11	14	(5)

det mest dominerande, varefter följer politik och sport, medan kultur och serier fångar största intresset endast hos ett fåtal.

En jämförelse mellan yngre och äldre (med hänsynstagande till födelseort och personalkategori) visar tydliga skillnader i intresseinriktning. Största olikheten framträder i fråga om intresset för sporten på politikens och andra nyheters bekostnad. Den procentuella fördelningen av intresset bland personer under och över 40 år gamla framgår av tabell III: 24.

Tab. III: 24. GM. Intresseinriktning vid tidningsläsning. Jämförelse yngre—äldre

Intressantast att läsa i daglig tidning	Huskvarna				Katrineholm			
	Arb.		Tjm.		Arb.		Tjm.	
	−40 år	41−	−40 år	41−	−40 år	41−	−40 år	41−
Sport	31.9	16.0	20.9	13.2	39.3	8.5	30.3	3.7
Politik	26.8	31.1	27.9	36.8	14.5	25.5	21.2	37.0
Nyheter	34.3	43.7	37.2	39.5	36.8	57.5	36.4	48.1
Kultur	5.6	5.5	11.6	9.2	2.6	5.2	12.1	3.7
Serier	0.0	0.0	0.0	0.0	4.3	0.7	0.0	0.0
Annat	1.4	3.7	2.4	1.3	2.5	2.6	0.0	7.5
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	213	238	43	76	117	153	33	27

I alla fyra grupperna är alltså de yngre mer intresserade av sport och mindre av politik och dagsnyheter än de äldre. Även med denna uppdelning framträder arbetarnas större intresse för sportnyheterna.

Den signifikansanalys av skillnaderna mellan yngre och äldre som gjorts (med hänsynstagande till födelseort och personalkategori) har givit följande resultat.

	Huskvarna				Katrineholm			
	Arb.		Tjm.		Arb.		Tjm.	
	Inf.	Infl.	Inf.	Infl.	Inf.	Infl.	Inf.	Infl.
χ^2 ...	3.78	16.14	—	—	5.88	31.29	2.26	1.97
fg	3	4	—	—	1	4	1	1
P	0.30–0.20	0.01–0.001	e.s.	e.s.	0.02–0.01	< 0.001	0.20–0.10	0.20–0.10

Om man är född i orten eller inflyttad visar sig däremot inte medföra några säkra skillnader i intresseriktning.

b. Gifta kvinnor, ogifta män och kvinnor

Samma jämförelser som nu gjorts inom gruppen gifta män har även företagits bland gifta kvinnor och bland ogifta män och kvinnor och har i dessa grupper utfallit på följande sätt.

Bland den kvinnliga personalen, gifta och ogifta, finns ingen skillnad mellan arbetare och tjänstemän. Däremot skiljer sig ogifta manliga arbetare och ogifta manliga tjänstemän däri, att arbetarna intresserar sig mera för sporten och mindre för andra artiklar än tjänstemännen. Den tendens som noterades inom kategorien gifta män bekräftas således bland de ogifta männen. Skillnaden är säkerställd i åldersgruppen över 30 år ($\chi^2 = 13.38$, 3 fg, P: 0.01—0.001).

Liksom bland de gifta männen finns även i övriga grupper ten-

	Huskvarna				Katrineholm			
	Arb.		Tjm.		Arb.		Tjm.	
	–30 år	31–	–30 år	31–	–30 år	31–	–30 år	31–
χ^2 ...	42.83	55.49	13.75	13.66	12.38	7.56	21.20	7.64
fg	3	3	3	3	3	3	3	3
P	< 0.001	< 0.001	0.01–0.001	0.01–0.001	0.01–0.001	0.10–0.05	< 0.001	0.10–0.05

denser till större intresse för sporten bland de yngre än bland de äldre. Dessa tendenser är dock inte här så starka som i gruppen gifta män (P-värden omkring 0.20).

Om männens och kvinnornas intresseinriktning jämförs under hänsynstagande till bostadsort, yrke och ålder, framträder de skillnader som redovisas i tablå på föregående sida.

Olikheten är genomgående densamma: männen intresserar sig oftare i första hand för sport och politik, kvinnorna för övriga nyheter. Skillnaden är mest markant i fråga om intresset för sporten.

F. MUSIKINSTRUMENT

Intresset för musikutövning har mätts med två frågor: »Spelar Ni något musikinstrument?» och »Finns något musikinstrument i hemmet?» Den sistnämnda frågan ställdes endast i Katrineholm.

Om vi först behandlar svaren på den första frågan, finner vi i tab. III: 25 en tendens att tjänstemännen i större utsträckning än arbetarna kan traktera något instrument.

Tab. III: 25. GM. Musikutövning

Spelar Ni något instrument?	HVA		Junex		SKF		PSG		LME	
	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.
Ja	19.5	27.8	30.4	6.9	17.3	27.8	23.2	27.3	21.4	(40.0)
Totalantal	406	79	23	29	202	36	11	14	14	(5)

Undantag utgör tjänstemännen vid Junex. Skillnaden mellan arbetare och tjänstemän är signifikant i HVA ($\chi^2 = 5.07$, P: 0.05—0.02) och framträder som en ej säkerställd tendens i det totala Katrineholms-materialet (P: 0.20—0.10). Några säkra skillnader mellan infödda och inflyttade, mellan yngre och äldre eller mellan personer från de två orterna kan inte noteras.

Liknande skillnader mellan arbetare och tjänstemän framträder även i grupperna gifta och ogifta kvinnor samt ogifta män. Det är sålunda i Huskvarna signifikant vanligare bland gifta och ogifta kvinnliga tjänstemän än bland arbetare av samma kön och civilstånd, att man kan spela något instrument ($\chi^2 = 12.77$, $P < 0.001$ resp.

$\chi^2 = 5.87$, P: 0.02—0.01). Samma skillnad visar sig som en icke säkerställd tendens i grupperna ogifta män i de två orterna och ogifta kvinnor i Katrineholm (P-värden kring 0.20).

Det finns inga skillnader mellan gifta och ogifta i fråga om kunnighet att spela musikinstrument. Däremot skiljer sig män och kvinnor något i detta avseende. Sålunda visar de manliga arbetarna i båda orterna en tendens att oftare än de kvinnliga kunna spela något instrument (P: 0.30—0.20 resp. 0.10—0.05 för Huskvarna och Katrineholm), medan motsatt tendens framträder då man jämför manliga och kvinnliga tjänstemän i Huskvarna ($\chi^2 = 5.61$, P: 0.02—0.01).

Arbetare och tjänstemän skiljer sig åt i fråga om det slags instrument de kan spela. Piano och fiol förekommer sålunda oftare bland tjänstemän än bland arbetare, medan dragspel är vanligare bland arbetarna än bland tjänstemännen (tab. III: 26). Denna skillnad är signifikant i kategorien gifta män och framträder som en tendens i övriga grupper.

Tab. III: 26. H—a + K—m. Musikinstrumentens art

Vilket instrument kan Ni spela?	Gifta män		Gifta kvinnor		Ogifta män		Ogifta kvinnor	
	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.
Piano	11.4	20.4	35.0	56.0	15.5	17.4	31.8	51.1
Fiol	21.9	37.0	0.0	0.0	15.5	21.7	0.0	0.0
Orgel	5.5	1.9	15.0	4.0	5.6	8.7	13.6	11.6
Dragspel	22.4	11.1	10.0	8.0	32.4	13.0	9.1	7.0
Guitarr	10.0	11.1	40.0	20.0	9.9	17.4	36.4	23.3
Annat	28.8	18.5	0.0	12.0	21.1	21.7	9.1	7.0
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	201	54	20	25	71	23	22	43
Signifikans	$\chi^2 = 10.40$, 2 fg, P: 0.01—0.001		$\chi^2 = 1.23$, 1 fg, P: 0.30—0.20		$\chi^2 = 2.70$, 2 fg, P: 0.30—0.20		$\chi^2 = 1.50$, 1 fg, P: 0.30—0.20	

Yngre och äldre skiljer sig inte signifikant från varandra och inte heller infödda och inflyttade. Det är dock något vanligare bland de äldre att kunna hantera dragspel och fiol, medan de yngre i något större utsträckning än de äldre kan spela övriga instrument.

Då vi så övergår till förekomsten av musikinstrument i hemmet, kan vi konstatera, att det är fler av Katrineholms-borna som har

musikinstrument i hemmet än som kan spela något instrument. Detta hänger givetvis samman med att även hustruns och barnens instrument inräknats i hemmets utrustning. Skillnaden mellan arbetare och tjänstemän framgår av tab. III: 27. Det är som synes avsevärt fler av de manliga tjänstemännens hem än av arbetarhemmen som har något musikinstrument, medan skillnaden mellan arbeterskorna och de kvinnliga tjänstemännen är den omvända. Skillnaden är helt säkerställd i gruppen gifta män och framträder som en stark tendens bland de gifta kvinnorna.

Tab. III: 27. K—m. Innehav av musikinstrument

Musikinstrument i hemmet?	Gifta män		Gifta kvinnor	
	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.
Ja	27.8	47.6	30.4	9.1
Totalantal	248	42	23	11
Signifikans	$\chi^2 = 5.72$ P: 0.02—0.01		$\chi^2 = 3.16$ P: 0.10—0.05	

Av tabellen framgår även, att det i gruppen arbetare inte finns någon skillnad mellan män och kvinnor i innehavet av musikinstrument, men att detta är fallet bland tjänstemännen. Musikinstrument förekommer nämligen mera sällan i de kvinnliga tjänstemännens hem ($\chi^2 = 3.92$, P: 0.05—0.02).

Arbetar- och tjänstemannahemmen tenderar att skilja sig också i fråga om vilket slags instrument som finns. Det visar sig nämligen, att piano och fiol är mindre vanliga i arbetarhemmen (tab. III: 28).

Tab. III: 28. GM. K—m. Innehav av olika sorts musikinstrument

Vilket slags instrument i hemmet?	Arb.	Tjm.
Piano	13.1	25.0
Fiol	22.4	31.2
Orgel	1.8	3.1
Dragspel	13.1	6.3
Guitarr	20.6	15.6
Annat	29.0	18.8
	100.0	100.0
Antal	107	32
Signifikans	$\chi^2 = 4.22$, 2 fg, P: 0.20—0.10.	

Denna skillnad motsvarar, som vi nyss sett, en skillnad i kunnighet att hantera olika sorters instrument.

Totalt sett (utan hänsynstagande till födelseort och personalkategori) skiljer sig yngre och äldre åt på så sätt, att det oftare finns musikinstrument i de äldres hem ($\chi^2 = 11.61$, $P < 0.001$). Däremot finns ingen skillnad mellan i orten födda och inflyttade.

G. SAMMANFATTNING

I detta avsnitt har gjorts jämförelser med avseende på familjens kulturella standard mellan arbetare och tjänstemän, infödda och inflyttade, yngre och äldre, män och kvinnor samt mellan personal i Huskvarna och personal i Katrineholm. I kulturell standard har då inräknats sådana faktorer som innehav av böcker och musikinstrument samt läsning av tidningar och tidskrifter.

Den stora och genomgående skillnaden finns mellan arbetare och tjänstemän. Tjänstemännen har fler böcker (både fack- och skönlitteratur) än arbetarna, de tenderar att läsa fler veckotidningar och fler tidskrifter än dessa, kan i större utsträckning spela något musikinstrument och har oftare något musikinstrument i hemmet.

Tjänstemannagruppens litteratur består, inte oväntat, i högre grad än arbetarnas av teknisk litteratur när det gäller facklitteraturen, i mindre grad av serieromaner och uppbyggelseböcker och i högre grad av enstaka romaner då det gäller skönlitteraturen. Samma tendenser återkommer i läsningen av veckotidningar eller tidskrifter. Tjänstemännen läser fler facktidskrifter och färre förströelse- och föreningstidskrifter än arbetarna.

Antalet dagliga tidningar är ungefär detsamma bland arbetare och tjänstemän. Däremot finns det skillnader mellan de två kategorierna i fråga om de dagliga tidningarnas beskaffenhet. Sålunda läser tjänstemännen — oavsett ålder och födelseort — oftare stockholmspress. Vidare läser de mer folkpartitidningar och mindre socialdemokratiska tidningar än arbetarna. Även på annat sätt skiljer sig de två personalkategoriernas läsvanor. En olikhet är, att arbetarna tenderar att vara mer intresserade av sportnyheterna och mindre intresserade av politiska artiklar än tjänstemännen.

Även i fråga om vilket musikinstrument man kan spela resp. har i hemmet föreligger det olikheter mellan arbetare och tjänstemän.

Piano och fiol är sålunda vanligare bland tjänstemännen, medan dragspel är vanligare bland arbetarna.

Infödda och inflyttade skiljer sig föga från varandra. De infödda tenderar att ha något fler böcker i hemmet än de inflyttade och att läsa något fler dagliga tidningar, varvid de oftare väljer en ortstidning. Däremot är likheten stor mellan de två grupperna i fråga om läsning av veckotidningar och tidskrifter och innehav och trakterande av musikinstrument.

De enda skillnader av betydelse som kan iakttas mellan yngre och äldre är att de yngre är mer intresserade av sportnyheterna i de dagliga tidningarna och mindre av övriga nyheter och politiska artiklar än de äldre. Vidare finns det oftare musikinstrument i de äldres hem än i de yngres. Även i kunnigheten att spela instrument finns någon skillnad, i det att de äldre oftare än de yngre kan spela dragspel och fiol.

Även män och kvinnor samt gifta och ogifta har i viss utsträckning jämförts i detta avsnitt av framställningen. När det gäller hemmets bokinnehav finns ingen skillnad mellan män och kvinnor. Däremot föreligger skillnader i läsning av veckotidningar och tidskrifter, skillnader som dock inte är entydiga. Sålunda är de gifta männen i Huskvarna flitigare läsare av veckotidningar och tidskrifter än de gifta kvinnorna, medan motsatsen gäller i Katrineholm. Sammanhängande med detta faktum är, att de gifta männen i Huskvarna även läser fler tidskrifter än de ogifta männen, medan även nu motsatt tendens uppträder i Katrineholm. I båda orterna läser de gifta kvinnorna fler veckotidningar än de ogifta.

En väntad skillnad i läsintresse när det gäller dagspress visar sig då män och kvinnor jämförs, i det att de förra är mer intresserade för sport och politik än de senare. Skillnaden är mest markant i fråga om sporten.

Slutligen har vissa jämförelser gjorts mellan personal från Huskvarna och personal från Katrineholm. I bokinnehavet finns ingen skillnad mellan de två orterna. Däremot läser man i Huskvarna fler veckotidningar och tidskrifter än i Katrineholm. När det gäller utgivningsort och politisk färg för de dagliga tidningar som läses av den undersökta befolkningen skiljer sig de två orterna som väntat på så sätt, att Katrineholms-borna läser mer huvudstadstidningar och mer folkpartipress. De läser däremot mindre högerpress än Huskvarna-borna.

IV. UMGÄNGE I HEMMET

Umgänge i hemmet med icke familjemedlemmar har delats upp på umgänge med släktingar, grannar, arbetskamrater och övriga vänner. De som överhuvudtaget uppgivit sig umgås med någon av dessa kategorier, har även angivit ungefär hur ofta man träffas. Det kan antas, att det här finns skillnader mellan olika kategorier, och därför skall arbetare och tjänstemän, infödda och inflyttade samt yngre och äldre jämföras med varandra. De fyra kategorierna, gifta män, gifta kvinnor, ogifta män och ogifta kvinnor, skall behandlas var för sig vid dessa jämförelser, men sammanfattningsvis kommer de även att jämföras med varandra. I tabellerna 1—16 (Bil. 4) finns umgänget för de olika kategorierna redovisat.

A. UMGÄNGE MED SLÄKTEN

Man kan vänta sig att finna skillnader mellan infödda och inflyttade i den riktningen, att de infödda har tätare kontakter med släktingarna, eftersom flera av deras släktingar bor i orten, medan de inflyttade ofta brutit upp ur den miljö där deras släktingar bor kvar. Detta antagande bekräftas av det insamlade intervjumaterialet, ehuru skillnaden mellan de två grupperna inte alltid är helt säkerställd. Helt säkerställd är den i följande fall och med följande värden.

Huskvarna	χ^2	P
Gifta män. Arbetare	6.18	0.01—0.001
» » Tjänstemän	7.67	0.01—0.001
Ogifta män. Totalt	5.18	0.05—0.02
Huskvarna + Katrineholm		
Gifta kvinnor. Tjänstemän	5.10	0.05—0.02
Ogifta » Arbetare	4.23	0.05—0.02

Det är en klar tendens, att skillnaden mellan infödda och inflyttade är tydligare i Huskvarna än i Katrineholm.

De två personalkategorierna arbetare och tjänstemän skiljer sig i fråga om intensiteten i umgänge med släktingar genom att de förra har livligare umgänge. Detta är isynnerhet fallet bland den inflyttade personalen, medan skillnaden mellan infödda arbetare och infödda

tjänstemän är ringa. Att differensen är större i kategorien inflyttade, kan förklaras av att arbetarna oftare än tjänstemännen är inflyttade från den närmast omgivande bygden och därför lättare kan uppehålla kontakten med anhöriga. Skillnaden mellan arbetare och tjänstemän är säkerställd i följande omfattning.

Huskvarna	χ^2	P
Gifta män. Inflyttade	4.79	0.05—0.02
Katrineholm		
Gifta män. Inflyttade	6.93	0.01—0.001
Huskvarna + Katrineholm		
Ogifta män. Totalt	11.08	0.01—0.001
Ogifta kvinnor. Totalt	7.99	0.01—0.001

Den genomgående tendensen är, att yngre umgås oftare med släktingar än äldre. Helt säkerställd är dock skillnaden mellan åldrarna endast bland gifta manliga arbetare i Huskvarna och Katrineholm ($\chi^2 = 3.88$, P: 0.05—0.02 resp. $\chi^2 = 6.29$, P: 0.02—0.01).

Även de två orterna skiljer sig åt i fråga om umgänget med släktingar. Katrineholms-borna umgås nämligen oftare med släkten än Huskvarna-borna. Den skillnaden är säkerställd eller nära säkerställd i följande omfattning.

Gifta män	χ^2	fg	P
Infödda arbetare. Under 40 år	4.02	1	0.05—0.02
Inflyttade arbetare. Under 40 år	5.52	2	0.10—0.05
Inflyttade arbetare. Över 40 år	5.61	2	0.10—0.05
Gifta kvinnor			
Arbetare	2.73	1	0.10—0.05
Ogifta kvinnor			
Arbetare	2.46	1	0.20—0.10

B. UMGÄNGE MED GRANNAR

En jämförelse mellan inflyttade och i orten födda ger inte några entydiga resultat i fråga om umgänget med grannarna. Enda säkerställda skillnaden är, att i Huskvarna de inflyttade bland gifta manliga tjänstemän något oftare än de infödda umgås med sina grannar ($\chi^2 = 4.74$, P: 0.05—0.02). I övriga kategorier av gifta män finns

ingen skillnad. Därjämte finns en tendens till liknande skillnad i gruppen ogifta män (P: 0.20—0.10 för totalantalet).

Det dominerande draget i en jämförelse mellan arbetare och tjänstemän i fråga om grannkontakterna är, att arbetarna umgås oftast med sina grannar. Detta är inte så tydligt bland de gifta männen som bland de ogifta männen och de gifta kvinnorna. I gruppen ogifta män totalt är skillnaden dock inte säkerställd (P: 0.20—0.10), vilket den däremot är i gruppen gifta kvinnor ($\chi^2 = 4.96$, P: 0.05—0.02).

Yngre och äldre personer skiljer sig endast obetydligt åt i fråga om kontakter med grannarna.

En jämförelse mellan Huskvarna- och Katrineholms-bor ger inte några säkra skillnader. Dock finns en svag genomgående tendens, att de senare även när det gäller grannarna har närmare kontakt än de förra.

C. UMGÄNGE MED ARBETSKAMRATER

Bland den gifta personalen synes det vara utan betydelse för umgänget med arbetskamraterna, om man är född i orten eller inflyttad: infödda och inflyttade umgås i ungefär lika stor utsträckning med sina kamrater från arbetet. Däremot har inom kategorien ogifta de inflyttade tätare kontakter med arbetskamraterna än de infödda. Detta gäller om både arbetare och tjänstemän i både Huskvarna och Katrineholm. Den skillnaden är genomgående men svag och nära signifikant endast i totalmaterialet ($\chi^2 = 3.56$, P: 0.10—0.05 och $\chi^2 = 2.72$, P: 0.10—0.05 för ogifta män resp. ogifta kvinnor).

Arbetare och tjänstemän skiljer sig föga åt i fråga om umgänge med arbetskamraterna. De tendenser till skillnader som dock kan iakttas, går i riktning mot livligare umgänge bland tjänstemännen.

Likaså kan noteras, att de yngre något oftare än de äldre umgås med sina arbetskamrater. Den skillnaden är signifikant eller nära signifikant i följande kategorier.

	χ^2	P
Huskvarna		
Gifta män. Arbetare	11.00	0.01—0.001
Katrineholm		
Gifta män. Tjänstemän	5.15	0.02—0.01
Huskvarna + Katrineholm		
Ogifta kvinnor	2.96	0.10—0.05

Ett undantag från denna allmänna tendens utgör manliga tjänstemän i Huskvarna, av vilka de äldre umgås med sina arbetskamrater något oftare än de yngre (totalt: $\chi^2 = 2.86$, P: 0.10—0.05).

En jämförelse mellan de båda orterna resulterar i föga enhetliga skillnader. Om vi först håller oss till de gifta männen, så finns där en tendens att de yngre arbetarna i Huskvarna håller ihop mer på fritiden än de yngre arbetarna i Katrineholm, medan å andra sidan de äldre arbetarna i Huskvarna umgås mindre än motsvarande grupp i Katrineholm. Bland tjänstemännen gäller motsatsen: de yngre tjänstemännen i Huskvarna umgås mindre med sina arbetskamrater än de yngre tjänstemännen i Katrineholm ($\chi^2 = 2.28$, P: 0.20—0.10) och de äldre tjänstemännen umgås mer i Huskvarna än i Katrineholm ($\chi^2 = 7.14$, P: 0.01—0.001). Bland gifta kvinnor och ogifta män finns tendenser till livligare umgänge i Huskvarna än i Katrineholm. Däremot umgås ogifta kvinnor i Huskvarna mindre med arbetskamraterna än motsvarande kategori i Katrineholm ($\chi^2 = 4.82$, 2 fg, P: 0.10—0.05).

D. UMGÄNGE MED ÖVRIGA VÄNNER

Av de gifta männen skiljer sig inte de i orten födda och de inflyttade åt i fråga om umgänge med övriga vänner. Däremot finns en tendens till skillnad i övriga kategorier på så sätt, att de infödda umgås oftare än de inflyttade. Den tendensen är säkerställd eller nära säkerställd i följande fall.

Huskvarna	χ^2	P
Gifta kvinnor. Tjänstemän	4.62	0.05—0.02
Huskvarna + Katrineholm		
Ogifta män. Totalt	2.02	0.20—0.10
Ogifta kvinnor. Totalt	3.98	0.05—0.02

Mellan arbetare och tjänstemän finns inga skillnader i någon annan kategori än de ogifta kvinnorna, av vilka tjänstemännen umgås oftare med vännerna än arbetarna ($\chi^2 = 6.39$, P: 0.02—0.01). Denna skillnad kan hänga samman med en skillnad mellan arbetare och tjänstemän i fråga om anslutning till religiös organisation. Bland de ogifta kvinnorna är nämligen tjänstemännen oftare än arbetarna medlemmar i sådan sammanslutning.[1] Umgänge med övriga vänner

[1] Jfr Kap. VI, s. 171 ff.

kan därför för dessa tänkas vara detsamma som umgänge med övriga religiöst anslutna.

Det är en allmän tendens, att yngre umgås oftare med vännerna än äldre. Signifikant är den skillnaden i kategorierna gifta manliga arbetare i Huskvarna ($\chi^2 = 7.57$, P: 0.01—0.001) och för totalantalet ogifta män ($\chi^2 = 4.07$, P: 0.05—0.02). Vidare framträder den som en tendens bland totalantalet ogifta kvinnor ($\chi^2 = 2.90$, P: 0.10—0.05).

Mellan personal från Huskvarna och från Katrineholm finns inga entydiga eller säkra skillnader i umgänget med vännerna.

E. JÄMFÖRELSE MELLAN GIFTA OCH OGIFTA, MÄN OCH KVINNOR

En jämförelse mellan gifta män och gifta förvärvsarbetande kvinnor visar ingen skillnad i fråga om umgänge med släkt och grannar (jfr nedanstående tablå).

Sannolikheten för att skillnaden mellan olika kategorier uppstått av ren slump

Jämförelse mellan	Umgänge med			
	släkt	grannar	arbetskamrater	övriga vänner
GM—GK				
Huskvarna ..	c.s.	c.s.	0.30—0.20	0.02—0.01
Katrineholm.	c.s.	c.s.	c.s.	c.s.
GM—OgM				
Huskvarna ..	0.01—0.001	0.01—0.001	0.01—0.001	< 0.001
Katrineholm.	0.01—0.001	0.20—0.10	0.05—0.02	< 0.001
GK—OgK				
Huskvarna ..	0.01—0.001	c.s.	c.s.	< 0.001
Katrineholm.	0.05—0.02	c.s.	0.20—0.10	0.01—0.001
OgM—OgK				
Huskvarna ..	0.20—0.10	c.s.	c.s.	0.02—0.01
Katrineholm.	c.s.	0.10—0.05	c.s.	0.05—0.02

Däremot finns i Huskvarna en svag tendens att kvinnorna oftare än männen umgås med arbetskamrater, och en signifikant tendens att de också oftare umgås med övriga vänner.

Liknande tendenser framträder, då ogifta män och ogifta kvinnor

jämförs med varandra. I det fallet visar männen i Katrineholm en svag tendens att ha tätare grannkontakter, medan kvinnorna i båda orterna oftare än männen umgås med övriga vänner.

Den största skillnaden i umgänge finner vi dock inte mellan män och kvinnor utan mellan gifta och ogifta. Sålunda umgås de gifta männen i både Huskvarna och Katrineholm oftare med släkt och grannar än de ogifta männen, medan de senare har tätare kontakter än de ogifta med arbetskamrater och övriga vänner. Likaså umgås de gifta kvinnorna oftare än de ogifta med sin släkt, medan de senare umgås flitigare med övriga vänner än de gifta.

F. SAMMANFATTNING

Undersökningen av det umgänge med icke familjemedlemmar som huvudsakligen sker i hemmet har visat, att de i orten födda har livligare umgänge med släktingar och vänner än de inflyttade, medan de senare har tätare kontakter med grannar och arbetskamrater än de infödda. Av de två personalkategorierna umgås arbetarna mest med släktingar och grannar, medan tjänstemännen tenderar att ha umgänge med arbetskamraterna. Yngre personer umgås klart oftare än äldre med både släkten, grannarna och vännerna.

En jämförelse mellan män och kvinnor visar inga större skillnader i umgängesfrekvens, när det gäller släkt, grannar och arbetskamrater. Däremot visar kvinnorna en klar tendens till tätare kontakter än männen med sina övriga vänner.

Det finns en klar skillnad mellan gifta och ogifta personer i detta avseende. De gifta umgås nämligen oftare än de ogifta med släkt och grannar, medan de senare umgås livligare än de gifta med arbetskamrater och övriga vänner.

Slutligen har även personal från de skilda orterna jämförts med varandra, vilket resulterat i den skillnaden att Katrineholms-borna umgås mer med släkt och grannar än Huskvarna-borna. I fråga om umgänget med arbetskamrater framträder motstridande tendenser till skillnader mellan de två orterna.

KAPITEL IV

BOSTADEN

I. INLEDNING

Den redogörelse för bostadsförhållandena som nu skall lämnas kommer att omfatta den gifta personalen i Huskvarna och Katrineholm, varvid män och kvinnor behandlas var för sig. Inom var och en av dessa huvudgrupper kommer vi att jämföra olika kategorier för att pröva de hypoteser som uppställts i kap. I. Sålunda skall vi undersöka följande faktorers betydelse för anpassningen i bostaden: arbetets art (arbetare eller tjänsteman), utbildning, ålder, anställningstid, födelseort (infödd eller inflyttad), tid för senaste flyttningen, faderns yrke och faderns arbetsplats.

Denna undersökning skall göras i enlighet med den modell som skisserats i inledningskapitlet.

1. Först gör vi en jämförelse med hänsyn till *bostadens objektiva beskaffenhet*. I objektiv beskaffenhet inräknar vi här typ, ägare, utrymme, modernitet och utrustning (se nedan).

2. Därefter jämför vi de olika kategorierna med hänsyn till *attityden mot bostaden*, dvs. anpassningen som den definierats i denna framställning. I detta sammanhang kommer vi även att redogöra för hemmafruarnas trivsel med bostaden och överensstämmelsen mellan deras och männens attityder.

3. Slutligen skall *sambandet* mellan bostadens beskaffenhet och attityden mot bostaden undersökas. Därvid skall ett försök göras att avgränsa betydelsen för anpassningen av var och en av de två faktorer som konstituerar anpassning, nämligen bostadens objektiva beskaffenhet och anspråken på bostaden. Vi skall med andra ord söka ett svar på följande fråga: beror de olikheter i anpassning som vi konstaterat mellan olika kategorier på olikheter i bostadens faktiska beskaffenhet eller på olikheter i anspråk på bostaden?

II. BOSTADENS BESKAFFENHET

Som kriterier på bostadens beskaffenhet har vi använt följande.

1. *Bostadstyp.* En uppdelning har gjorts på följande typer: lägenhet i hyreshus (inklusive radhus), lägenhet i villa, villa, småstuga, annan typ.

2. *Ägare.* I detta avseende har vi endast skilt på om innehavaren av bostaden äger den eller om den ägs av annan.

3. *Utrymmesstandard.* Denna har mätts med antalet boende per rum. Därvid har köket inte räknats med i rumsantalet, och ingen skillnad gjorts mellan barn och vuxna.[1] Ett grövre mått på utrymmesstandarden som också använts här är en uppdelning på trångbodda och icke trångbodda lägenheter. Som trångbodda har de lägenheter betecknats som bebos av mer än två personer per rum.

4. *Modernitet.* Vi har skilt mellan moderna, halvmoderna och omoderna lägenheter. Denna uppdelning grundar sig på förekomsten av centralvärme (CV) och enskilt badrum enligt följande: modern lägenhet har CV och enskilt badrum, halvmodern lägenhet har CV men saknar enskilt badrum, omodern saknar både CV och enskilt badrum.

5. *Utrustning.* Moderniteten utgör ett grovt mått på utrustningen. I ett finare mått som vi i viss utsträckning begagnat oss av har vi inkluderat förekomsten av följande saker: vattenledning, varmvatten, WC, CV, el-ljus, gas- eller elspis, kylskåp, bad- eller duschrum, telefon, radio, symaskin, diskmaskin, tvättmaskin, dammsugare och golvbonare. För var och en av dessa saker har bostaden tilldelats en eller två poäng[2], varefter de delats upp i fem klasser efter poängsumma: I (1—4 p.), II (5—8 p.), III (9—12 p.), IV (13—16 p.), V (17—20 p.). I detta mått ingår således även saker som normalt inte räknas till själva bostaden utan är uttryck för hushållets materiella standard i övrigt.

A. BOSTADSTYP

1. *Gifta män*

En jämförelse med avseende på bostadstyp mellan de olika företagen och mellan arbetare och tjänstemän visar ingen större skillnad mellan de olika företagens anställda inom varje ort, men orterna skiljer

[1] För olika sätt att beräkna utrymmesstandarden se SOS. Bostäder och hushåll, s. 163.

[2] Två poäng har tilldelats vattenledning, el-ljus och CV.

sig avsevärt på ett par punkter (tab. IV: 1). Sålunda bor fler av de anställda i Katrineholm i lägenheter i hyreshus, alltså i större hustyper, och i enfamiljsvilla, medan ett mindre antal än i Huskvarna bor i flerfamiljsvilla. Denna skillnad mellan de båda orterna är helt säkerställd för både arbetare och tjänstemän ($\chi^2 = 121.44$, 4 fg, $P < 0.001$ resp. $\chi^2 = 27.75$, 3 fg, $P < 0.001$). Däremot skiljer sig arbetare och tjänstemän vid samma företag endast obetydligt från varandra. Den skillnad som framträder mellan de två orterna är den väntade med hänsyn till orternas allmänna bostadsstruktur.[1]

Tab. IV: 1. GM. Bostadstyp

	HVA		Junex		SKF		LME		PSG	
	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.
Lägenhet										
i hyreshus...	25.5	25.3	30.4	22.6	54.1	52.8	92.3	(80.0)	63.6	60.0
i villa	42.0	38.0	43.5	45.2	18.4	22.2	0.0	(0.0)	9.1	0.0
Villa	8.6	15.2	0.0	3.2	18.9	19.4	0.0	(0.0)	18.2	20.0
Småstuga	1.5	0.0	0.0	6.4	1.5	0.0	0.0	(0.0)	5.4	0.0
Annan typ	22.5	21.5	26.1	22.6	7.1	5.6	7.7	(20.0)	3.6	20.0
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	405	79	23	31	196	36	13	(5)	55	10

2. Gifta kvinnor

Inte heller i kategorien gifta kvinnor finns några större skillnader mellan arbetare och tjänstemän i fråga om bostadstyp. En jämförelse mellan gifta män och gifta kvinnor visar inte några säkra skillnader i detta avseende. En svag tendens kan dock iakttas, att de gifta männen oftare än de gifta förvärvsarbetande kvinnorna bor i villor (P-värden mellan 0.20 och 0.10). En fråga som ligger nära tillhands är denna: vilka fördelar har den ena bostadstypen framför den andra? Edmund Dahlström har i en undersökning funnit, att en betydande del av befolkningen har »egnahemsattityd», dvs. man skulle föredra att bo i småstuga eller villa.[2] Det dominerande motivet för denna önskan är, att man där kan vara mera fri och oberoende. Vi har i vår undersökning tagit reda på attityden mot den bostadstyp

[1] Se kap. II, s. 49 ff.

[2] Dahlström, E., Trivsel i Söderort. Sthlm 1951, s. 137 ff.

som man för närvarande har — huruvida man skulle bo kvar i samma typ, om man hade möjligheter att välja, och, om man hellre skulle byta, vilken typ man skulle föredra och skälet till detta. Den första fråga vi ställde kring detta problem hade lydelsen: »Om Ni fritt kunde välja *bostadstyp*, skulle Ni då bo som nu i en . . .?» (varefter följde den nuvarande bostadstypen). Den andel av de gifta männen som föredrar nuvarande typ framför annan framgår av tab. IV: 2.

Tab. IV: 2. GM. Önskad bostadstyp. Jämförelse mellan personer med olika bostadstyp

Nuvarande bostadstyp	Önskar bo som nu?			
	Huskvarna		Katrineholm	
	Totalantal	% ja-svar	Totalantal	% ja-svar
Lägenhet i hyreshus.	138	20.3	180	27.2
» i villa	222	39.2	48	43.8
Villa	48	100.0	55	98.2
Småstuga	8	87.5	6	100.0
Annan	118	36.4	22	31.8

Det är alltså en avsevärd skillnad mellan önskemålen hos personer med olika bostadstyper. Minst nöjda med sin nuvarande typ av bostad är de som bor i hyreshus, varefter följer de som bor i lägenhet i villa och slutligen de som bor i småstuga eller villa som mest nöjda. Skillnaden mellan de olika kategorierna är väl säkerställd utom mellan dem som bor i villa och dem som bor i småstuga och mellan dem som har lägenhet i villa och dem som har »annan» bostadstyp. Däremot är skillnaden mellan de två orterna obetydlig. Inte heller tjänstemän och arbetare skiljer sig i detta avseende. Arbetare med lägenhet i hyreshus är alltså lika nöjda med sin lägenhetstyp som tjänstemän boende i hyreshus osv.

Svaren på en följdfråga ställd till de män som skulle välja en annan bostadstyp än den nuvarande bekräftar att det är villorna och småstugorna som är mest eftersökta (tab. IV: 3).

Varken mellan de två orterna eller mellan arbetare och tjänstemän finns någon skillnad.

Motiven för att välja den ena eller andra typen av bostad är varierande. De vanligaste motiven framgår av tab. IV: 4. Frågan ställdes som öppen fråga.

Tab. IV: 3. GM. H—a + K—m. Önskan om annan bostadstyp än den nuvarande.

Önskad bostadstyp	Nuvarande bostadstyp			
	Lägenhet i hyreshus	Lägenhet i villa	Annan	Summa
Lägenhet i hyreshus.	—	5.6	1.1	1.6
» i villa	3.2	—	3.4	2.8
Villa	66.4	80.6	79.8	72.8
Småstuga	22.3	11.3	13.5	17.1
Annan	8.1	2.5	2.2	5.7
	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	247	160	89	496

Tab. IV: 4: GM. H—a + K—m. Motiv för önskan om viss bostadstyp.

Motivering	Önskad bostadstyp		
	Lägenhet i villa	Villa	Småstuga
Fritt och oberoende av andra	33.3	50.0	70.0
För trädgårdens skull	44.4	16.1	19.5
Ekonomiskt fördelaktigt	0.0	2.9	2.4
Bättre för barnen	11.1	6.3	2.4
För fritidssysslor	0.0	2.9	0.0
Större utrymme	0.0	3.4	2.5
»Trivsammare»	0.0	2.9	0.0
Lugnare	0.0	1.4	2.5
»För att ha eget»	0.0	10.9	0.0
Annat	11.1	3.4	0.0
	100.0	100.0	100.0
Antal angivna motiveringar	9	174	41

Som sammanfattning av denna undersökning av önskemål om bostadstyp kan sägas, att det i båda orterna finns en utpräglad »egnahemsattityd». Liksom i Dahlströms anförda undersökning framträder en stark preferens för villa och småstuga, men i motsats till honom kan vi konstatera, att i våra undersökningsområden villan föredras framför småstugan. De uppgivna anledningarna till att man föredrar dessa två typer framför andra är också i stort sett desamma. En dominerande plats bland motiven intar önskan om oberoende av andra människor.

Även på annat sätt har vi möjligheter att undersöka vilken bostadstyp som är den mest uppskattade. Vi ställde nämligen en rad frågor för att utröna anpassningen till den nuvarande bostaden. Den mest generella av dessa är frågan »Är Ni nöjd med Er bostad?» Om vi jämför dem som bor i olika bostadstyper med varandra, framträder samma tendenser som tidigare (tab. IV: 5). Mest nöjda med sin bostad är de som har villa, småstuga eller lägenhet i villa, minst nöjda de

Tab. IV: 5. GM. Nöjda med bostaden i procent av totalantalet. Jämförelse mellan personer med olika bostadstyp.

Nuvarande bostadstyp	Huskvarna				Katrineholm			
	Arb.		Tjm.		Arb.		Tjm.	
	%	Total-antal	%	Total-antal	%	Total-antal	%	Total-antal
Lägenhet i hyreshus	57.7	111	85.2	27	55.1	158	56.7	30
i villa	69.8	179	75.0	44	56.1	41	37.5	8
Villa	88.2	34	100.0	14	83.3	48	77.8	9
Småstuga	100.0	6	100.0	2	100.0	6	—	—
Annan	85.6	97	79.2	24	64.7	17	100.0	5

som bor i hyreshus. Skillnaden mellan boende i de olika bostadstyperna är signifikant i följande omfattning:
Villa — Lägenhet i hyreshus: Arb. H—a, Arb. K—m;
Villa — Lägenhet i villa: Arb. H—a, Arb. K—m; Tjm. H—a, Tjm. K—m (i de två senare grupperna n. s.);
Småstuga — Lägenhet i hyreshus: Arb. H—a (n. s.), Arb. K—m;
Lägenhet i villa — Lägenhet i hyreshus: Arb. H—a.

Tjänstemännen intar i båda orterna i jämförelse med arbetarna en något avvikande attityd, i det att de som bor i hyreshus tenderar att vara mer nöjda med bostaden än de som har lägenhet i villa. Bland arbetarna är alltså tendensen den motsatta.

B. ÄGARE TILL BOSTADEN

1. Gifta män

Som förut konstaterats skiljer sig de anställda i de två orterna från varandra på så sätt, att Huskvarna-personalen i större utsträckning än Katrineholms-personalen bor i villor och småstugor. Detta för-

hållande medför även en skillnad i ägandet av bostäderna, vilket framgår av tab. IV: 6. Det är alltså signifikant mer vanligt i Huskvarnaföretagen än i Katrineholms-företagen att man äger sin bostad ($\chi^2 = 40.88$, $P < 0.001$ och $\chi^2 = 3.78$, P: 0.10—0.05 för arbetare resp. tjänstemän).

Tab. IV: 6. GM. Ägare till bostaden i procent av totalantalet. Jämförelse arbetare—tjänstemän.

	HVA		Junex		SKF		LME		PSG	
	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.
Egen	50.7	40.3	30.4	41.9	26.0	27.8	0.0	(0.0)	25.4	20.0
Totalantal	406	77	23	31	192	36	14	(5)	55	10

I Katrineholms-företagen kan vi inte notera någon skillnad mellan arbetare och tjänstemän i detta avseende, medan det finns en sådan skillnad i Huskvarna. I det större och äldre företaget tenderar arbetarna att äga sina bostäder i större omfattning än tjänstemännen, medan en tendens i motsatt riktning framträder i det mindre och yngre företaget.

Det kan väntas att de som är födda i staden oftare är ägare till sina bostäder än de som är inflyttade. De förra har ju i allmänhet haft längre tid på sig att skaffa sig villa eller småstuga i orten, eller också har de kunnat överta äganderätten till bostad, som en tidigare generation skaffat sig. Detta antagande visar sig vara riktigt vad beträffar Huskvarna men inte beträffande Katrineholm (tab. IV: 7). Medan

Tab. IV: 7. GM. Ägare till bostaden i procent av totalantalet. Jämförelse infödda—inflyttade.

	Huskvarna				Katrineholm			
	Arb.		Tjm.		Arb.		Tjm.	
	Inf.	Infl.	Inf.	Infl.	Inf.	Infl.	Inf.	Infl.
Egen	56.4	45.1	55.9	33.8	13.6	26.7	36.4	20.0
Totalantal	163	266	34	74	44	217	11	40
Signifikans	$\chi^2 = 4.75$ P: 0.05—0.02		$\chi^2 = 3.84$ P = 0.05		$\chi^2 = 2.72$ P: 0.10—0.05		e.s.	

både infödda arbetare och infödda tjänstemän i den förra orten i större utsträckning än motsvarande kategorier bland de inflyttade är ägare till bostaden, finns det i Katrineholm relativt fler ägare bland de inflyttade än bland de infödda arbetarna. Denna omständighet kan ses som ett resultat av de olika företagens bostadspolitik. Som tidigare påpekats (kap. II, s. 38) har egnahemsverksamheten sedan gammalt främjats av det större företaget i Huskvarna, och det är frukterna av denna verksamhet som kommit de infödda till godo. I Katrineholm har inget av företagen i samma utsträckning drivit sådan bostadspolitik. Följden är, att de infödda bor kvar i hyreslägenheterna, medan de inflyttade i större utsträckning löst sin bostadsfråga med att skaffa sig egna hem (villor eller småstugor), en bostadstyp som av olika anledningar (bostadsbrist, byggnadsreglering, förmånliga lånevillkor m. m.) blivit vanligare under de senaste decennierna.

Vi kan vänta oss, att ägandet av bostaden hänger samman med innehavarens ålder på så sätt, att ju äldre man är, desto större är sannolikheten för att man äger bostaden. Hur det förhåller sig med detta antagande framgår av tab. IV: 8. Det har där gjorts en grov uppdelning i två åldersklasser — över och under 40 år. Med något undantag visar det sig vara vanligare i den högre åldersgruppen, att man äger sin bostad. Skillnaden mellan åldrarna är signifikant bland arbetare och tjänstemän vid HVA och bland arbetare vid SKF med följande värden: HVA, arb.: $\chi^2 = 12{,}68$, $P < 0.001$; tjm.: $\chi^2 = 12{,}88$, $P < 0.001$; SKF, arb.: $\chi^2 = 10.71$, P: 0.01—0.001.

Tab. IV: 8. GM. Ägare till bostaden i procent av totalantalet i varje åldersgrupp.

Ålder	HVA		Junex		SKF		PSG	
	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.
—40 år	40.8	11.1	26.7	35.7	13.9	16.7	16.7	(33.3)
40— år	59.0	56.0	25.0	47.1	35.8	38.9	29.7	(0.0)

Slutligen skall vi undersöka, om det finns något samband mellan skolutbildning och ägande av bostaden. Vi har då gjort en grov uppdelning av de undersökta personerna på sådana som har endast folkskola och sådana som har ytterligare någon skolutbildning. Då det sannolikt finns ett samband mellan arbetets art och skolutbildning, har vi även hållit isär arbetar- och tjänstemannapersonal. Resultatet av jämförelsen framgår av tab. IV: 9.

Tab. IV: 9. GM. Ägare till bostaden i procent av totalantalet. Jämförelse mellan personer med olika skolutbildning.

	Huskvarna				Katrineholm			
	Arb.		Tjm.		Arb.		Tjm.	
	Folksk.	Annan	Folksk.	Annan	Folksk.	Annan	Folksk.	Annan
Egen	47.4	56.8	52.4	34.3	23.5	31.6	30.0	19.4
Totalantal	346	88	42	67	221	38	20	31
Signifikans	$\chi^2 = 2.13$ P: 0.20—0.10		$\chi^2 = 2.77$ P: 0.10—0.05		e.s.		e.s.	

Här framträder som synes två olika — ehuru ej säkerställda — tendenser: bland arbetarna är ökad skolutbildning associerad med större, bland tjänstemännen med mindre sannolikhet för ägarskap.

2. Gifta kvinnor

I vilken utsträckning de gifta kvinnorna har ägarbostäder framgår av tab. IV: 10.

Tab. IV: 10. GK. Ägare till bostaden i procent av totalantalet. Jämförelse arbetare—tjänstemän.

Ägare	Huskvarna		Katrineholm	
	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.
Egen	33.7	31.7	12.5	9.1
Totalantal	80	41	24	11
Signifikans	e.s.		e.s.	

Den skillnad som tidigare kunnat noteras mellan manliga anställda i de två orterna visar sig även nu. Här finns nämligen en tendens att Huskvarna-borna oftare än Katrineholms-borna äger sina bostäder ($P = 0.20$ och 0.30 för resp. arbetare och tjänstemän). I orten födda och inflyttade skiljer sig inte nämnvärt från varandra, ehuru tendenserna till olikheter är desamma som bland de gifta männen.

En jämförelse mellan gifta män och gifta kvinnor med hänsyn till ägandet av bostaden visar, att männen genomgående tenderar

att oftare äga sin bostad. Den skillnaden är säkerställd i gruppen arbetare i Huskvarna ($\chi^2 = 6.03$, P: 0.02—0.01) och nära säkerställd i det totala materialet (P: 0.10—0.05, summerade χ^2). Det kan erinras om att denna skillnad mellan män och kvinnor korresponderar med en tidigare noterad skillnad i fråga om bostadstyp, i det att männen tenderar att oftare bo i villor.

3. Jämförelse mellan olika kategorier under hänsynstagande till övriga faktorer

Den jämförelse mellan olika kategorier som nu presenterats har gjorts utan hänsynstagande till en rad faktorer som kan inverka på jämförelsen. För att exemplifiera kan vi peka på, att en jämförelse mellan olika åldersgrupper även bör ta hänsyn till anställningstiden i företaget eller till den tid som individerna har bott i orten. Det kan nämligen antas som tämligen självklart, att det finns ett positivt samband mellan de två sistnämnda faktorerna och åldern. Frågan är då: vilken faktor betyder mest för exempelvis ökat ägande av bostaden? Vi kommer då in på frågan om orsakssamband efter att tidigare endast ha uppehållit oss vid att konstatera faktiskt föreliggande skillnader mellan olika kategorier. Det blir då nödvändigt att försöka ytterligare isolera de skilda faktorerna från varandra, så att deras betydelse kan konstateras med hänsynstagande till en rad andra faktorer. Vilka faktorers inflytande som vi på detta sätt undersökt framgår av följande uppställning.

Kategori	*Klassificering*
Företag	HVA, Junex, SKF, PSG, LME
Yrke	Arbetare — Tjänstemän
Ålder	Under 40 år — Över 40 år
Anställningstid	Under 5 år — Över 5 år
Flyttningar	Infödda — Inflyttade
Tid från inflyttning till orten	Under 10 år — Över 10 år
Skolutbildning	Endast folkskola — Mer än folkskola
Faderns yrke	Jordbrukare — Ej jordbrukare
Faderns arbetsplats	Samma företag — Annat företag.

Då vi i fortsättningen t. ex. anför, att två företag skiljer sig på visst sätt från varandra, betyder det således, att de personer som jämförts har samma yrke, är i samma åldersgrupp, har samma anställningstid

osv. Detsamma gäller vilken annan jämförelse vi än gör.[1] Om de nu uppräknade faktorernas inflytande undersöks när det gäller ägandet av bostaden, kommer man till följande resultat. Jämförelsen mellan företagen visar, att ett företag (HVA) skiljer sig starkt signifikant ($P < 0.001$) från tre av de övriga (Katrineholms-företagen) genom att ha större proportion ägarbostäder. De övriga företagen skiljer sig inte säkerställt från varandra. Övriga faktorer är av betydelse i följande omfattning.

Yrke: arbetare visar en tendens att i större utsträckning än tjänstemän vara ägare till sina bostäder ($P = 0.195$).

Ålder: äldre personer visar en svag tendens att oftare än yngre äga sina bostäder ($P = 0.268$).

Anställningens längd: personer med lång anställningstid tenderar att oftare än övriga äga sina bostäder ($P = 0.171$).

Flyttningar: om man är infödd eller inflyttad är utan betydelse för bostadsägandet.

Tid från inflyttningen: bland de inflyttade är ägande av bostaden signifikant vanligare bland dem som bott längre tid i orten än bland dem som bott kortare tid ($P = 0.002$).

Skolutbildning: personer med mer utbildning än folkskola äger signifikant oftare sina bostäder än personer med endast folkskola ($P = 0.012$).

Faderns yrke: om fadern varit jordbrukare, finns en tendens till ägande i större utsträckning än om han haft annat yrke ($P = 0.181$).

Faderns arbetsplats: är utan betydelse i detta sammanhang.

4. Ägandeskap och attityd mot bostaden

Ytterligare en fråga av intresse som kan ställas är denna: vad betyder ägandet för trivseln med bostaden? Är de som äger sin bostad mer nöjda än de som inte äger den? Det förefaller troligt att så är fallet, av den anledningen att den som äger sin bostad har större möjligheter att anpassa den efter sina egna önskningar genom exempelvis reparationer och nyanskaffningar. Nedanstående tabell (tab. IV: 11) bekräftar detta antagande. De som äger bostaden är således genomgående mer nöjda i alla bostadstyper.

[1] Beträffande den statistiska metod som använts vid jämförelsen hänvisas till Nyquist, G., A study of denture sore mouth. Uppsala 1952. Statistical Appendix by G. Eklund. Vid klassificering av materialet efter ålder, anställningstid och tid från inflyttning har gränsdragningen gjorts på ett sådant sätt att bortfall av individer undviks vid den statistiska analysen.

Tab. IV: 11. GM. H—a + K—m. Nöjda med bostaden i procent av totalantalet. Jämförelse ägare—icke ägare till bostaden.

Är Ni nöjd med Er bostad?	Lägenhet i hyreshus		Lägenhet i villa		Villa		Annan	
	Egen	Annans	Egen	Annans	Egen	Annans	Egen	Annans
Ja	78.9	57.6	80.4	60.1	90.3	58.3	88.2	64.5
Totalantal	19	304	97	173	93	12	110	31
Signifikans	$\chi^2 = 2.55$ P: 0.20—0.10		$\chi^2 = 10.75$ P: 0.01—0.001		$\chi^2 = 6.85$ P: 0.01—0.001		$\chi^2 = 7.99$ P: 0.01—0.001	

C. UTRYMMESSTANDARD

1. Gifta män

Utrymmesstandarden har mätts i antalet boende per boningsrum. Vi har därvid betecknat bostäder med fler än två personer per rum som trångbodda. En jämförelse mellan arbetare och tjänstemän i de olika företagen visar, att arbetarna är trångbodda i större utsträckning än tjänstemännen (tab. IV: 12). I de två större företagen är skillnaden helt säkerställd resp. nästan säkerställd. Personalen från de två orterna skiljer sig åt på så sätt, att Katrineholms-företagens anställda är mer trångbodda än Huskvarna-företagens ($\chi^2 = 8.47$, P: 0.01—0.001 och $\chi^2 = 1.31$, P: 0.30—0.20 för arbetare resp. tjänstemän).

Tab. IV: 12. GM. Trångbodda i procent av totalantalet. Jämförelse arbetare—tjänstemän.

	HVA		Junex		SKF		LME		PSG	
	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.
Trångbodda ..	23.2	4.0	31.8	20.0	36.0	17.6	23.1	(33.3)	32.7	(0.0)
Totalantal	384	75	22	30	175	34	13	(3)	52	(4)
Signifikans	$\chi^2 = 8.34$ P: 0.01–0.001		e.s.		$\chi^2 = 3.55$ P: 0.10–0.05		e.s.		e.s.	

Vi har tidigare konstaterat, att de infödda i Huskvarna oftare är ägare till bostaden än de inflyttade, medan motsvarande tendens inte framträder i Katrineholm. Har vi någon skillnad mellan inflyttade och infödda, då det gäller bostadens utrymmesstandard? I det fallet kan vi enligt tidigare antaganden vänta oss, att de infödda skall ha bättre bostäder än de inflyttade. Hur det förhåller sig med detta framgår av tab. IV: 13. Förutom den tidigare iakttagna skillnaden mellan arbetare och tjänstemän kan vi där notera, att de inflyttade arbetarna i både Huskvarna och Katrineholm visar en svag tendens att vara mer trångbodda än de infödda. Någon motsvarande tendens kan inte iakttas bland tjänstemännen.

Tab. IV: 13. GM. Trångbodda i procent av totalantalet. Jämförelse infödda—inflyttade.

	Huskvarna				Katrineholm			
	Arb.		Tjm.		Arb.		Tjm.	
	Inf.	Infl.	Inf.	Infl.	Inf.	Infl.	Inf.	Infl.
Trångbodda ..	19.3	26.3	9.4	8.5	28.9	35.6	(25.0)	15.2
Totalantal	155	251	32	71	38	202	(8)	33
Signifikans	$\chi^2 = 2.19$ P: 0.20–0.10		e.s.		e.s.		e.s.	

Vidare kan vi vänta oss, att trångboddheten sammanhänger med åldern på så sätt, att de yngre åldrarna, som har fler hemmaboende barn, är mer trångbodda än de äldre. Tab. IV: 14 bekräftar, att det

Tab. IV: 14. GM. Trångbodda i procent av totalantalet. Jämförelse yngre—äldre

	Huskvarna				Katrineholm			
	Arb.		Tjm.		Arb.		Tjm.	
	–40 år	40–	–40 år	40–	–40 år	40–	–40 år	40–
Trångbodda ..	33.5	14.9	8.1	9.1	45.2	26.7	15.8	18.2
Totalantal	191	215	37	66	104	135	19	22
Signifikans	$\chi^2 = 18.41$ $P < 0.001$		e.s.		$\chi^2 = 8.10$ P: 0.01–0.001		e.s.	

förhåller sig så bland arbetarna, av vilka de yngre är mer trångbodda i båda orterna. Däremot skiljer sig yngre och äldre tjänstemän obetydligt i detta avseende.

Mellan mannens utbildning och familjebostadens utrymmesstandard råder ett samband så beskaffat, att personer med mer skolutbildning än vanlig folkskola har rymligare bostäder (tab. IV: 15). Detta samband är säkerställt bland tjänstemän i Huskvarna och nära säkerställt bland arbetare i båda orterna.

Tab. IV: 15. GM. Trångbodda i procent av totalantalet. Jämförelse mellan personer med olika skolutbildning.

	Huskvarna				Katrineholm			
	Arb.		Tjm.		Arb.		Tjm.	
	Folksk.	Annan	Folksk.	Annan	Folksk.	Annan	Folksk.	Annan
Trångbodda ..	25.2	16.7	21.1	1.5	36.9	24.3	20.0	16.7
Totalantal	325	78	38	66	203	37	15	24
Signifikans	$\chi^2 = 2.11$ P: 0.20–0.10		$\chi^2 = 9.30$ P: 0.01–0.001		$\chi^2 = 1.67$ P: 0.20–0.10		e.s.	

2. Gifta kvinnor

Nedanstående tabell (tab. IV: 16) visar fördelningen av trångbodda och rymliga lägenheter på arbetare och tjänstemän i gruppen gifta kvinnor i de två orterna.

Tab. IV: 16. GK. Procenten trångbodda. Jämförelse arbetare—tjänstemän.

	Huskvarna		Katrineholm	
	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.
Trångbodda	15.0	10.0	4.0	(11.1)
Totalantal	80	40	25	(9)
Signifikans	e.s.		e.s.	

Skillnaden mellan arbetare och tjänstemän är som synes obetydlig. Detsamma gäller skillnaden mellan personal från de två orterna och mellan infödda och inflyttade.

En jämförelse mellan gifta män och gifta kvinnor ger däremot även i detta fall tydliga skillnader. Tendensen är att de gifta männens familjer oftare är trångbodda än de gifta kvinnornas. Detta hänger tydligen samman med den tidigare konstaterade skillnaden i hushållsstorlek mellan de två grupperna. Skillnaden i utrymmesstandard är signifikant i kategorien arbetare i Katrineholm ($\chi^2 = 8.42$, P: 0.01—0.001), visar sig som en tendens i övriga kategorier och är väl säkerställd i det sammanslagna intervjumaterialet ($\chi^2 = 11.72$, P < 0.001).

3. Jämförelse mellan olika kategorier under hänsynstagande till övriga faktorer

Även i fråga om utrymmesstandarden har vi jämfört en rad kategorier med hänsynstagande till övriga faktorer.[1] Frågan är alltså: består exempelvis skillnaden mellan arbetare och tjänstemän även då vi tar hänsyn till ålder, anställningstid, utbildning osv.

Vad först tillhörigheten till visst företag beträffar, kan vi inte säkert finna, att den i och för sig betyder något för bostadens utrymmesstandard. Endast HVA:s anställda visar starka tendenser att skilja sig från de tre Katrineholms-företagen genom att ha färre trångbodda inom gruppen gift manlig personal. I övrigt visar sig följande faktorer vara av betydelse för bostadens beskaffenhet.

Yrke: arbetare är mer trångbodda än tjänstemän (P = 0.006).

Ålder: familjer där mannen är under 40 år gammal är mer trångbodda än familjer där mannen är över 40 år (P = 0.002).

Anställningens längd: är utan säker betydelse i detta avseende. Dock finns en tendens till mindre trångboddhet bland dem som varit anställda längre tid i samma företag (P = 0.298).

Flyttningar: om man är infödd eller inflyttad visar sig vara av ringa betydelse. Dock finns en svag tendens till rymligare bostäder bland de i orten födda (P = 0.227).

Tid från inflyttning till orten: personer som bott i orten mindre än 10 år är oftare trångbodda än personer som bott där längre tid (P = 0.038).

Skolutbildning: personer med uteslutande folkskola är oftare trångbodda än personer med högre skolutbildning än folkskola (P = 0.002).

Faderns yrke: faderns yrke är utan betydelse i detta sammanhang.

[1] Beträffande urvalet av undersökta faktorer se s. 107 f.

Faderns arbetsplats: om fadern arbetat i samma företag eller inte är utan betydelse för utrymmesstandarden.

Sammanfattningsvis kan vi alltså säga, att följande faktorer är av betydelse för hur rymlig bostad man har: arbetets art, åldern, hur länge man bott i orten samt skolutbildningen. Den kategori som kan väntas ha de allra rymligaste bostäderna är med andra ord tjänstemän över 40 år gamla med skolutbildning över folkskola, vilka har bott längre tid än 10 år på orten.

D. MODERNITET

1. Gifta män

Vi har skilt mellan moderna, halvmoderna och omoderna lägenheter.[1] Om vi jämför tjänstemän och arbetare, framgår, som synes av tab. IV: 17, att tjänstemännen i större utsträckning än arbetarna bebor moderna lägenheter och i mindre utsträckning omoderna. Skillnaden mellan de två personalkategorierna är säkerställd i två av de tre större företagen.

Tab. IV: 17. GM. Bostadens modernitet. Jämförelse arbetare—tjänstemän.

Modernitet	HVA		Junex		SKF		LME		PSG	
	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.
Modern . .	50.0	75.3	45.5	93.3	53.1	65.6	69.2	(100.0)	46.2	(25.0)
Halvmodern .	7.3	6.8	13.6	0.0	10.9	15.6	23.1	(0.0)	3.8	(50.0)
Omodern.	42.7	17.9	40.9	6.7	36.0	18.8	7.7	(0.0)	50.0	(25.0)
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	386	73	22	30	175	32	13	(3)	52	(4)
Signifikans	$\chi^2 = 14.87$ $P < 0.001$		$\chi^2 = 12.46$ $P < 0.001$		$\chi^2 = 1.24$ P: 0.30–0.20		e.s.		e.s.	

Det kan understrykas, att den skillnad mellan arbetare och tjänstemän som iakttagits här går i samma riktning som den vi tidigare noterade när det gällde utrymmesstandarden. Däremot ger en jämförelse mellan personal från de två orterna inte till resultat någon genomgående eller säker skillnad.

[1] Jfr s. 99.

Vi noterade tidigare, att infödda arbetare har rymligare bostäder än inflyttade arbetare. Återkommer denna skillnad i fråga om moderniteten? Tab. IV: 18 ger svar på den frågan. Det finns en sådan skillnad, som är nästan säkerställd i Huskvarna och visar sig som en svag tendens i Katrineholm. De infödda gifta arbetarna har alltså modernare bostäder än de inflyttade. Däremot framträder en motsatt tendens bland tjänstemännen, vilken är säkerställd i Huskvarna.

Tab. IV: 18. GM. Bostadens modernitet. Jämförelse infödda—inflyttade.

Modernitet	Huskvarna				Katrineholm			
	Arb.		Tjm.		Arb.		Tjm.	
	Inf.	Infl.	Inf.	Infl.	Inf.	Infl.	Inf.	Infl.
Modern.....	55.8	46.0	65.6	87.3	57.9	51.5	(87.5)	60.6
Halvmodern..	4.5	9.5	9.4	2.8	7.9	10.4	(12.5)	18.2
Omodern	39.7	44.5	25.0	9.9	34.2	38.1	(0.0)	21.2
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	156	252	32	71	38	202	(8)	33
Signifikans	$\chi^2 = 3.28$ P: 0.10–0.05		$\chi^2 = 5.32$ P: 0.05–0.02		e.s.		c.s.	

Vi konstaterade, att äldre personer har den bästa utrymmesstandarden. Motsatsen gäller i fråga om bostadens modernitet, vilket framgår av tab. IV: 19. Det är nämligen personer i den högre åldersgruppen

Tab. IV: 19. GM. Bostadens modernitet. Jämförelse yngre—äldre.

Modernitet	Huskvarna				Katrincholm			
	Arb.		Tjm.		Arb.		Tjm.	
	–40 år	40–	–40 år	40–	–40 år	40–	–40 år	40–
Modern	53.1	46.8	76.3	58.5	59.6	47.4	84.2	50.0
Halvmodern..	8.3	6.9	10.5	1.5	13.5	7.4	5.3	27.3
Omodern	38.6	46.3	13.2	40.0	26.9	45.2	10.5	22.7
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	192	216	38	65	104	135	19	22
Signifikans	$\chi^2 = 1.40$ P: 0.30–0.20		$\chi^2 = 2.62$ P: 0.20–0.10		$\chi^2 = 3.04$ P: 0.10–0.05		$\chi^2 = 3.89$ P: 0.05–0.02	

som oftare bebor de omoderna lägenheterna. Skillnaden mellan yngre och äldre är signifikant bland tjänstemännen i Katrineholm och framträder som en stark tendens i övriga kategorier.

Även i detta fall kan vi konstatera ett samband mellan utbildning och bostadens beskaffenhet på så sätt, att de som har skolutbildning utöver folkskola tenderar att ha modernare bostäder än övriga (tab. IV: 20). Detta gäller i synnerhet bland arbetarna, men även tjänstemännen visar en tendens i samma riktning.

Tab. IV: 20. GM. Bostadens modernitet. Jämförelse mellan personer med olika skolutbildning.

Modernitet	Huskvarna				Katrineholm			
	Arb.		Tjm.		Arb.		Tjm.	
	Folksk.	Annan	Folksk.	Annan	Folksk.	Annan	Folksk.	Annan
Modern	46.6	60.3	84.2	78.8	48.3	75.7	64.7	70.8
Halvmodern..	7.7	7.7	0.0	10.6	10.8	5.4	11.8	16.7
Omodern	45.7	32.0	15.8	10.6	40.9	18.9	23.5	12.5
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	326	78	38	66	203	37	17	24
Signifikans	$\chi^2 = 4.15$ P: 0.05–0.02		e.s.		$\chi^2 = 5.13$ P: 0.05–0.02		e.s.	

2. Gifta kvinnor

Nedanstående tabell (tab. IV: 21) visar innehavet av moderna och omoderna bostäder bland gifta yrkesarbetande kvinnor.

Tab. IV: 21. GK. Bostadens modernitet. Jämförelse arbetare—tjänstemän.

Modernitet	Huskvarna		Katrineholm	
	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.
Modern	56.2	65.9	68.0	(100.0)
Ej modern	43.8	34.1	32.0	(0.0)
	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	80	41	29	(9)
Signifikans	e.s.		$\chi^2 = 3.45$, P: 0.10–0.05	

Tendensen är alltså densamma som bland de gifta männen: tjänstemännen har oftare än arbetarna moderna bostäder (P: 0.20—0.10 i det sammanslagna materialet). Däremot finns i denna kategori inte någon skillnad mellan i orten födda och inflyttade.

Inte heller kan vi notera några entydiga eller säkra skillnader mellan de gifta männens och de gifta kvinnornas bostäder.

3. Jämförelse mellan olika kategorier under hänsynstagande till övriga faktorer

En jämförelse mellan de olika företagens anställda med hänsynstagande till andra faktorer (arbete, ålder, anställningstid osv.) visar, att HVA:s anställda vid undersökningstillfället i jämförelse med alla de andra företagens anställda i större utsträckning bor i omoderna lägenheter. Denna skillnad är säkerställd i förhållande till SKF och LME och framträder som en stark tendens i förhållande till Junex och PSG. Med övriga faktorers betydelse för bostadens beskaffenhet förhåller det sig på följande sätt.

Yrke: arbetare bor i större utsträckning än tjänstemän i omoderna bostäder (P = 0.008).

Ålder: mellan olika åldersgrupper (under och över 40 år) finns ingen säker skillnad.

Anställningens längd: är utan betydelse för bostadens modernitet.

Flyttningar: om man är infödd eller inflyttad i orten är av ringa betydelse. Dock kan man iaktta en svag tendens att de infödda i större utsträckning än de inflyttade bor i moderna lägenheter (P = 0.257).

Tid från inflyttning till orten: personer som bott mindre än 10 år på orten tenderar att bo i modernare bostäder än de som bott där längre tid (P = 0.137).

Skolutbildning: personer med mer skolutbildning än folkskola bor (under i övrigt lika omständigheter) i större utsträckning i moderna bostäder än personer med endast folkskola (P = 0.020).

Faderns yrke: om fadern varit jordbrukare eller haft annat yrke är utan säker betydelse. Dock finns en svag tendens bland jordbrukarsönerna att i högre grad än andra bebo omoderna lägenheter (P = 0.253).

Faderns arbetsplats: om fadern arbetat i samma företag finns en svag tendens bland sönerna att bo i moderna lägenheter (P = 0.295). De skillnader mellan de olika kategorierna som kunnat konstateras

går således alla i väntad riktning. Helt säker är dock endast skillnaden mellan arbetare och tjänstemän och mellan personer med olika skolutbildning.

E. BOSTADENS UTRUSTNING

1. Gifta män

Tidigare har uppräknats de saker som ingår i vårt index för bostadens utrustning.[1] Tab. IV: 22 utgör en uppställning över förekomsten av dylik utrustning bland infödda och inflyttade arbetare och tjänstemän på de två orterna. Vattenledning, elektriskt ljus och radio förekom så gott som hundraprocentigt i alla kategorier och har inte tagits med i jämförelsen. Diskmaskin och hushållsassistent är inte heller medtagna, då de praktiskt taget inte alls förekom i de hem där intervjuerna gjordes. På båda orterna finns de uppräknade sakerna — med ett par undantag — i större utsträckning i tjänstemannahemmen än i arbetarhemmen. Detta gäller för både infödda och inflyttade. Däremot framträder inte någon genomgående olikhet mellan de inföddas och de inflyttades hem.

Tab. IV: 22. GM. Hem med olika slags utrustning i procent av totalantalet hem

Bostadens utrustning	Huskvarna				Katrineholm			
	Inf.		Infl.		Inf.		Infl.	
	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.
Varmvatten	55.8	65.6	46.8	85.9	63.2	87.5	54.5	66.7
WC	61.5	81.3	62.7	88.7	84.2	87.5	87.0	93.9
CV	60.3	75.0	55.6	90.1	68.4	100.0	62.0	78.8
Gas/elspis	36.5	50.0	36.1	70.4	47.4	75.0	44.0	54.5
Kylskåp	9.0	15.6	10.7	36.6	18.4	37.5	13.5	39.4
Bad/dusch	57.7	68.8	50.0	87.3	60.5	87.5	54.0	66.7
Telefon	25.0	56.3	18.6	60.6	18.4	62.5	20.0	54.5
Symaskin	92.3	96.8	92.9	93.0	86.8	87.5	94.0	93.9
Tvättmaskin	12.8	15.6	17.1	25.4	23.7	12.5	24.5	30.3
Dammsugare	73.7	81.3	71.0	90.1	68.4	87.5	78.5	90.9
Golvbonare	2.6	3.1	3.6	7.0	2.6	0.0	0.0	3.0
Värmeskåp	—	—	—	—	23.7	37.5	17.5	21.2
Antal	156	32	252	71	38	8	200	33

[1] Se sid. 99.

I detta sammanhang kan noteras, att skillnaden mellan arbetare och tjänstemän i Huskvarna är störst bland de inflyttade, en skillnad som främst har sin grund i att de inflyttade tjänstemännens hem är särskilt väl utrustade, bättre än de infödda tjänstemännens.

Om vi ser på den sammanlagda poängsumman för bostadens utrustning, finner vi en tydlig skillnad mellan arbetar- och tjänstemannahem, i det att de senare har högre poängsumma. Denna skillnad är väl säkerställd i Huskvarna och yttrar sig som en stark tendens i Katrineholm (tab. IV: 23). En jämförelse mellan på orten födda och

Tab. IV: 23 GM. Bostadens utrustning. Jämförelse arbetare—tjänstemän.

Bostadens utrustning	Huskvarna		Bostadens utrustning	Katrineholm	
	Arb.	Tjm.		Arb.	Tjm.
1— 4 poäng	0.7	0.0	1— 4 poäng	0.0	0.0
5— 8 »	34.3	12.5	5— 8 »	22.7	7.5
9—12 »	15.9	6.7	9—14 »	38.2	35.5
13—16 »	42.9	51.9	15—18 »	37.4	55.0
17—20 »	6.1	28.9	19—22 »	1.7	2.5
	100.0	100.0		100.0	100.0
Antal	408	104	Antal	238	40
Signifikans	$\chi^2 = 62.77$, 4 fg, P $<$ 0.001		Signifikans	$\chi^2 = 6.34$, 3 fg, P : 0.20–0.10	

inflyttade resulterar däremot inte i några entydiga olikheter. I Katrineholm finns överhuvudtaget inte någon skillnad mellan de två kategorierna. I Huskvarna tenderar de inflyttade arbetarna att ha sämre utrustade hem än de infödda arbetarna ($\chi^2 = 5.00$, 3 fg, P: 0.20—0.10), vilket är en skillnad i hypotesens riktning, medan de inflyttade tjänstemännens hushåll är signifikant bättre utrustade än de inföddas ($\chi^2 = 8.08$, 3 fg, P: 0.05—0.02). Det senare kunde förutses av skillnaden i innehavet av var enskild sak enligt tab. IV: 22.

Även i detta fall kan man iaktta skillnader mellan de olika åldersgrupperna. Vi har tidigare sett, att de äldre oftare bebor mer omoderna lägenheter än de yngre, varför vi också kan vänta oss, att de skall ha lägre poäng för bostadens utrustning än dessa. Så är även genomgående fallet. Bland arbetarna i både Huskvarna och Katrineholm

är skillnaden mellan yngre och äldre helt säkerställd ($\chi^2 = 9.77$, 3 fg, P: 0.05—0.02 resp. $\chi^2 = 9.00$, 2 fg, P: 0.02—0.01) och framträder som en stark tendens bland tjänstemännen i den förra orten ($\chi^2 = 5.53$, 2 fg, P: 0.10—0.05).

Även i detta fall skiljer sig personer med olika utbildning från varandra. De som endast har folkskoleutbildning tenderar genomgående att ha mindre väl utrustade bostäder än övriga. Denna skillnad är säkerställd bland tjänstemän i Huskvarna ($\chi^2 = 10.84$, 3 fg, P: 0.02—0.01) och bland arbetare i Katrineholm ($\chi^2 = 11.08$, 2 fg, P: 0.01—0.001) och framträder som en stark tendens bland arbetarna i Huskvarna ($\chi^2 = 3.25$, P: 0.10—0.05).

2. Gifta kvinnor

Även i gruppen gifta kvinnor finns en tydlig skillnad mellan arbetar- och tjänstemannahem i fråga om bostadens utrustning. Den sammanlagda poängsumman för utrustningen fördelar sig nämligen på följande sätt i de två kategorierna (tab. IV: 24).

Tab. IV: 24. GK. Bostadens utrustning. Jämförelse arbetare—tjänstemän.

Bostadens utrustning	Huskvarna		Bostadens utrustning	Katrineholm	
	Arb.	Tjm.		Arb.	Tjm.
1— 4 poäng	0.0	0.0	1— 4 poäng	4.3	(0.0)
5— 8 »	32.4	27.5	5— 8 »	13.0	(0.0)
9—12 »	14.9	2.5	9—14 »	34.8	(18.2)
13—16 »	50.0	50.0	15—18 »	43.5	(81.8)
17—20 »	2.7	20.0	19—22 »	4.4	(0.0)
	100.0	100.0		100.0	100.0
Antal	74	40	Antal	23	(9)
Signifikans	$\chi^2 = 10.17$, 3 fg, P: 0.02–0.01		Signifikans	$\chi^2 = 2.86$, 1 fg, P: 0.20–0.10	

Det finns däremot ingen skillnad mellan de gifta männens och de gifta kvinnornas hem i detta avseende.

Även i fråga om förekomsten av varje enskild sak i bostadens utrustning bekräftas, som framgår av tab. IV: 25, skillnaden mellan arbetare och tjänstemän, i det att tjänstemannahemmen så gott som genomgående är bättre utrustade än arbetarhemmen.

Tab. IV: 25. GK. Hem med olika slags utrustning i procent av totalantalet hem

Bostadens utrustning	Huskvarna		Katrineholm	
	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.
Varmvatten	54.1	67.5	65.2	100.0
WC	66.2	67.5	82.6	100.0
CV	62.2	67.5	69.6	100.0
Gas/elspis	48.7	62.5	56.5	90.9
Kylskåp	12.2	25.0	17.4	81.8
Bad/dusch	56.8	67.5	69.6	90.9
Telefon	13.5	37.5	26.1	45.5
Symaskin	85.1	80.0	78.3	72.7
Tvättmaskin	8.1	12.5	17.4	63.6
Dammsugare	70.3	82.5	87.0	81.8
Golvbonare	1.4	10.0	0.0	0.0
Värmeskåp	—	—	13.0	27.3
Antal	74	40	23	9

F. SAMMANFATTNING

Vi har nu jämfört olika kategorier med varandra med hänsyn till bostadens beskaffenhet. Därvid har vi gått fram på två vägar: å ena sidan har vi redovisat vissa större gruppers bostadsstandard, å andra sidan har vi sökt klarlägga vissa faktorers betydelse för bostadsstandarden. I förra fallet har det främst varit fråga om en beskrivning. I senare fallet har avsikten varit att pröva tidigare uppställda antaganden om vissa faktorers inverkan på anpassningen. De resultat som kommit fram kan sammanfattas på följande sätt.

Den mest omtyckta bostadstypen är småstuga eller villa, varefter följer lägenhet i villa och lägenhet i hyreshus. Detta har framkommit på två sätt: dels som svar på frågan om man skulle föredra samma bostadstyp som nu om man finge välja, dels genom en jämförelse i fråga om trivsel med bostaden mellan personer med olika bostadstyper. Det dominerande motivet för småstuga eller villa är önskan om frihet och oberoende gentemot andra människor.

När det gäller ägandet av bostaden finns ingen enhetlig skillnad mellan arbetare och tjänstemän, utan skillnadens riktning är olika i olika företag. De infödda är i högre grad än inflyttade ägare av sina

bostäder i Huskvarna, medan motsatt tendens framträder i Katrineholm. Äldre personer äger oftare sina bostäder än yngre. Ökad skolutbildning medför bland arbetarna ökad men bland tjänstemännen minskad procent ägare. Vidare äger Huskvarna-personalen oftare än Katrineholms-borna sina bostäder. Vi har även sett, att det finns ett samband mellan ägande och trivsel med bostaden så beskaffat, att de som äger bostaden är mer nöjda med den oavsett bostadstyp.

En jämförelse mellan olika kategorier beträffande utrymmesstandard visar, att arbetarna är mer trångbodda än tjänstemännen, inflyttade arbetare mer än infödda arbetare, yngre arbetare mer än äldre arbetare. Motsvarande skillnader framträder inte bland tjänstemännen. Däremot är både tjänstemän och arbetare med endast folkskola mer trångbodda än motsvarande kategorier med ytterligare skolutbildning. Dessutom finns skillnader mellan Huskvarna-företagens och Katrineholms-företagens personal av innebörden, att de förra bebor rymligare bostäder.

Vidare bor arbetare oftare i omoderna bostäder än tjänstemännen. Infödda arbetare bor mer modernt än inflyttade arbetare och yngre personer av båda personalkategorierna mer modernt än äldre. Jämförelsen mellan personer med olika skolutbildning visar, att de som har mer än vanlig folkskola oftare har moderna bostäder än övriga.

Slutligen har bostadens utrustning undersökts mera i detalj. Även i detta fall visar sig arbetarnas hem vara sämre utrustade än tjänstemännens, de äldres sämre än de yngres och folkskolebildades sämre än personers med högre skolbildning. Däremot finns ingen säker skillnad mellan infödda och inflyttade.

I de redovisade jämförelserna har framträtt en tendens till säkrare skillnader mellan olika kategorier (infödda — inflyttade, yngre — äldre, folkskolebildade — mer utbildade) bland arbetarna än bland tjänstemännen.

En jämförelse mellan de gifta männen och de gifta förvärvsarbetande kvinnorna resulterar inte i några genomgående olikheter i fråga om bostadens beskaffenhet. Enda säkra skillnaden är, att de förra i större utsträckning än de senare äger sin bostad, medan de senare har rymligare bostäder än de förra.

Vi har även undersökt betydelsen för bostadens beskaffenhet av följande faktorer: yrke, ålder, anställningstid, flyttningar, tid från inflyttningen till orten, skolutbildning, faderns yrke, faderns arbetsplats, företag. Var och en av dessa faktorer har behandlats för sig

under uteslutande av alla de andras inflytande, varvid följande säkra samband har konstaterats.

1. De som är anställda vid HVA äger oftare sina bostäder än de anställda vid övriga företag, är mindre trångbodda men bebor i större utsträckning omoderna lägenheter.
2. Arbetare är mer trångbodda och har oftare omoderna lägenheter än tjänstemän.
3. Äldre personer är mindre trångbodda än yngre.
4. De av de inflyttade som bott längre tid på orten äger oftare än de senare inflyttade sina bostäder och är mindre trångbodda.
5. De som har mer skolutbildning än vanlig folkskola äger oftare än andra sin bostad, har bättre utrymmesstandard och bebor modernare lägenheter.

Förutom dessa säkerställda skillnader har även noterats tendenser till skillnader, vilka i regel går i den riktning som angivits i de uppställda hypoteserna.[1]

III. ATTITYDER MOT BOSTADEN

Vi har just kunnat konstatera vissa genomgående skillnader mellan olika kategorier vad beträffar bostadens kvalitet och utrustning. När vi nu övergår till att studera samma kategoriers trivsel med eller anpassning till bostaden, kan det vara lämpligt att erinra om de teorier och hypoteser som skisserades i inledningskapitlet.[2] Vi utgick där från att anpassningen, definierad som graden av anspråkens uppfyllande, är beroende av två faktorer: å ena sidan objektets beskaffenhet, å andra sidan anspråks- eller förväntansnivåns höjd. Det innebär att även om objektet är lika beskaffat för två kategorier människor, följer inte därav att anpassningen är lika, eller tvärtom, om objekten är olika, behöver inte anpassningen för den skull skilja sig i samma riktning. Tillämpat på det objekt som här är föremål för vår studie innebär det, att de grupper som visat sig ha de mindre goda bostäderna inte nödvändigtvis behöver vara de som är mest missnöjda med sin bostad. Hur det förhåller sig med detta skall vi strax få tillfälle att konstatera.

[1] Se kap. I, s. 16 ff.
[2] Se speciellt s. 14 ff.

För att utröna trivseln eller anpassningen i bostaden har vi ställt följande frågor:

1. Är Ni nöjd med Er bostad?
2. Är Er bostad för stor, lagom eller för liten?
3. Är Er bostad lättskött, ganska lättskött eller tungskött?
4. Är Ni nöjd med bostadens läge?

Av dessa frågor har den sistnämnda inte direkt relation till bostadens beskaffenhet, medan de övriga är avsedda att framkalla en attityd mot de egenskaper hos bostaden som tidigare behandlats.

A. ÄR NI NÖJD MED ER BOSTAD?

1. Gifta män

I Huskvarna-företagen är det nära signifikant skillnad mellan arbetarnas och tjänstemännens svar på ovanstående fråga, i det att de senare är mer nöjda med sin bostad (tab. IV: 26). I Katrineholm däremot finns ingen entydig tendens.

Tab. IV: 26. GM. Nöjda med bostaden i procent av totalantalet. Jämförelse arbetare—tjänstemän

Nöjd med bostaden?	HVA		Juncx		SKF		LME		PSG	
	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.
Ja	72.6	81.3	63.6	83.9	62.2	55.6	50.0	(100.0)	63.6	70.0
Totalantal	405	80	22	31	196	36	13	(3)	55	10
Signifikans	$\chi^2 = 2.17$ P: 0.20–0.10		$\chi^2 = 1.86$ P: 0.20–0.10		e.s.		c.s.		c.s.	

Däremot är det en tydlig skillnad mellan personal från de två orterna, i det att både arbetare och tjänstemän i Huskvarna är mer nöjda med sin bostad än motsvarande kategorier i Katrineholm (Arb.: $\chi^2 = 7.38$, P: 0.01—0.001. Tjm.: $\chi^2 = 6.06$, P: 0.02—0.01). Denna skillnad korresponderar med tidigare noterade skillnader i fråga om bostadens beskaffenhet.

En jämförelse mellan infödda och inflyttade resulterar inte i några skillnader i Huskvarna, där både arbetare och tjänstemän bland de

inflyttade är lika nöjda som motsvarande grupper bland de infödda (tab. IV: 27). De skillnader som vi kunnat konstatera beträffande bostadens faktiska beskaffenhet har alltså inte där sin motsvarighet i skillnader i attityd. I Katrineholm finns däremot en väntad skillnad mellan infödda och inflyttade tjänstemän.

Tab. IV: 27. GM. Nöjda med bostaden i procent av totalantalet. Jämförelse infödda—inflyttade

Nöjd med bostaden?	Huskvarna				Katrineholm			
	Arb.		Tjm.		Arb.		Tjm.	
	Inf.	Infl.	Inf.	Infl.	Inf.	Infl.	Inf.	Infl.
Ja	72.2	72.1	80.0	82.9	56.8	62.9	90.9	55.0
Totalantal	162	265	35	76	44	221	11	40
Signifikans	c.s.		c.s.		c.s.		$\chi^2 = 7.07$ P: 0.01–0.001	

Vi har tidigare sett, att personer i de högre åldrarna (över 40 år) har omoderna bostäder i större utsträckning än de yngre, men att de i gengäld är mindre trångbodda. Vilken av dessa två faktorer — modernitet eller utrymme — betyder då mest för trivseln med bostaden? Vi får senare tillfälle att något uppehålla oss vid detta problem.[1] Om man kan döma efter de resultat som presenteras i tab. IV: 28,

Tab. IV: 28. GM. Nöjda med bostaden i procent av totalantalet. Jämförelse yngre—äldre

Nöjd med bostaden?	Huskvarna				Katrineholm			
	Arb.		Tjm.		Arb.		Tjm.	
	–40 år	40–	–40 år	40–	–40 år	40–	–40 år	40–
Ja	65.7	77.7	79.1	83.8	54.7	70.2	71.4	52.2
Totalantal	198	229	43	68	117	141	28	23
Signifikans	$\chi^2 = 7.11$ P: 0.01–0.001		c.s.		$\chi^2 = 5.96$ P: 0.02–0.01		$\chi^2 = 1.26$ P: 0.30–0.20	

[1] Se s. 136 f.

är det utrymmet som betyder mest. De högre ålderskategorierna som har de rymligaste bostäderna är nämligen också de mest nöjda. I synnerhet är detta tydligt framträdande bland arbetarna, medan tjänstemännen här som i många andra frågor visar motstridande tendenser. De äldres mer positiva inställning kan givetvis också bero på att de har lägre anspråk på bostaden än de yngre. Den behöver följaktligen inte hänga samman med att de har rymligare bostäder än de sistnämnda.

Sambandet mellan skolutbildning och trivsel med bostaden är mycket svagt (tab. IV: 29), vilket är ägnat att förvåna med tanke på de relativt stora skillnader som vi tidigare kunnat notera mellan personer med olika skolutbildning när det gäller bostadens beskaffenhet. Kanske kan man i detta faktum spåra skillnader mellan de två kategorierna i fråga om anspråken på bostaden.

Tab. IV: 29. GM. Nöjda med bostaden i procent av totalantalet. Jämförelse mellan personer med olika skolutbildning

Nöjd med bostaden?	Huskvarna				Katrineholm			
	Arb.		Tjm.		Arb.		Tjm.	
	Folksk.	Annan	Folksk.	Annan	Folksk.	Annan	Folksk.	Annan
Ja	70.8	77.3	83.3	82.6	61.0	63.2	70.0	56.3
Totalantal	339	88	42	69	231	38	20	32
Signifikans	$\chi^2 = 1.15$ P: 0.30–0.20		e.s.		e.s.		e.s.	

2. Jämförelse mellan olika kategorier under hänsynstagande till övriga faktorer

På samma sätt som vi undersökte en rad faktorers betydelse för bostadens beskaffenhet har vi även studerat dessa faktorers inflytande på attityden mot bostaden.

Jämförelsen mellan olika företag visar, att de anställda vid HVA är signifikant mer nöjda med sin bostad än de anställda vid SKF och PSG, och att de har en tendens till större trivsel i jämförelse med personalen vid Junex och LME. Övriga företag skiljer sig inte säkert från varandra i något fall.

Andra faktorer än tillhörigheten till företag spelar en roll för attityden mot bostaden på följande sätt.

Yrke: arbetarna visar en svag tendens att vara mindre nöjda än tjänstemännen (P = 0.295).

Ålder: personer över 40 år gamla är mer nöjda än personer under 40 år (P = 0.039).

Anställningens längd: visar inget samband med attityden mot bostaden.

Flyttningar: om man är infödd eller inflyttad är utan betydelse för attityden mot bostaden.

Tid från inflyttningen till orten: av de inflyttade är de som bott i orten mer än 10 år mer nöjda med sin bostad än de som bott där kortare tid (P = 0.034).

Skolutbildning: de som har högre skolutbildning än endast folkskola visar en svag tendens att vara mer nöjda med sin bostad än övriga (P = 0.301).

Faderns yrke: den sociala bakgrunden har inget säkert inflytande på attityden mot bostaden. En svag tendens finns dock bland personer som kommer från jordbrukarhem att vara mer nöjda än andra med sin bostad (P = 0.288).

Faderns arbetsplats: en stark tendens finns bland personer vilkas far varit anställd i företaget att oftare än övriga vara negativa mot sin bostad (P = 0.07).

B. ÖVRIGA ATTITYDER MOT BOSTADEN

1. Gifta män

Om vi jämför arbetare och tjänstemän i de olika företagen i fråga om attityd mot bostadsstorlek, lättskötthet och läge, finner vi inte i något fall signifikanta skillnader, endast tendenser till skillnader. Detsamma gäller en jämförelse mellan infödda och inflyttade personer. Däremot visar sig personalen i Huskvarna-företagen vara mer nöjda med bostadens storlek än Katrineholms-borna (Arb.: $\chi^2 = 4.32$, P: 0.05—0.02. Tjm.: $\chi^2 = 2.96$, P: 0.10—0.05). Vidare skiljer sig de olika åldrarna från varandra på sätt som framgår av tab. IV: 30. När det gäller bostadens rymlighet och läge tenderar de äldre att genomgående vara mest nöjda, medan däremot de yngre är mer nöjda än de äldre i fråga om bostadens lättskötthet. Det är vad som kunde väntas, sedan vi tidigare konstaterat, att de äldre har fler rymliga men de yngre fler moderna bostäder.

Tab. IV: 30. GM. Attityder mot bostaden. Jämförelse yngre–äldre

Attityd mot bostadens storlek	Huskvarna		Katrineholm	
	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.
Mest nöjd grupp ..	Över 40 år	Över 40 år	Över 40 år	Över 40 år
Signifikans	P<0.001	c.s.	P: 0.02–0.01	P: 0.20–0.10
lättsköttlhet				
Mest nöjd grupp ..	Under 40 år	Under 40 år	Under 40 år	Under 40 år
Signifikans	P: 0.02–0.01	c.s.	P: 0.10–0.05	P: 0.10–0.05
läge				
Mest nöjd grupp ..	Över 40 år	Över 40 år	Över 40 år	Lika
Signifikans	P<0.001	P: 0.10–0.05	P: 0.30–0.20	—

Olika skolutbildning medför inte några genomgående eller säkra olikheter i fråga om de nämnda attityderna. Följande signifikanta skillnader kan noteras.

Lättsköttlhet: arbetare i Huskvarna med mer än folkskola tycker i större utsträckning än andra arbetare där, att bostaden är lättskött ($\chi^2 = 8.40$, 2 fg, P : 0.02—0.01). Samma tendens framträder bland Katrineholms-arbetarna ($\chi^2 = 3.12$, 2 fg, P : 0.30—0.20). Däremot visar tjänstemän i Huskvarna med endast folkskola en tendens att vara mer nöjda i detta avseende än övriga tjänstemän ($\chi^2 = 2.09$, P : 0.20—0.10), en tendens som har sin motsvarighet i en skillnad i fråga om modernitet.

Läge: arbetare med folkskola i Katrineholm visar sig trivas bättre med bostadens läge än arbetare med mer än folkskola ($\chi^2 = 6.10$, 2 fg, P : 0.05—0.02).

2. *Gifta kvinnor*

De gifta kvinnornas trivsel med sin bostad framgår av nedanstående tabell (tab. IV: 31).

Tab. IV: 31. GK. Nöjda med bostaden i procent av totalantalet. Jämförelse arbetare—tjänstemän

Nöjd med bostaden?	Huskvarna		Katrineholm	
	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.
Ja	63.7	78.0	58.3	81.8
Totalantal	80	41	24	11
Signifikans	c.s.		c.s.	

Tendensen är som synes densamma som tidigare noterats: tjänstemännen är mer nöjda med bostaden än arbetarna. Samma tendens, ehuru inte säkerställd, framträder i attityderna mot bostadens lättskötthet, rymlighet och läge. Infödda och inflyttade skiljer sig däremot inte i några av attityderna mot bostaden.

Om gifta män och gifta kvinnor jämförs i fråga om trivseln med bostaden, visar sig ingen skillnad i den generella attityden, medan det däremot finns vissa skillnader i attityderna mot vissa egenskaper hos bostaden. Sålunda tenderar de gifta männen att oftare än kvinnorna anse bostaden lagom stor. Detta är tvärtemot vad som kunde väntas utifrån den tidigare konstaterade olikheten i de två kategoriernas utrymmesstandard. Denna tendens är säkerställd bland arbetarna i Huskvarna ($\chi^2 = 10.06$, P: 0.01—0.001). Vidare är männen genomgående mer nöjda med bostadens läge, en skillnad som är säkerställd i det sammanslagna materialet ($\chi^2 = 4.85$, P: 0.05—0.02). Å andra sidan anser de oftare än kvinnorna, att bostaden inte är lättskött. Denna tendens är genomgående bland arbetare och tjänstemän på båda orterna och säkerställd i totalmaterialet ($\chi^2 = 4.13$, P: 0.05—0.02).

3. Jämförelse mellan olika kategorier under hänsynstagande till övriga faktorer

Övergår vi så till vår undersökning av olika faktorers inflytande, finner vi ingen signifikant skillnad mellan de olika företagen. Det finns dock en tendens, att flera av personalen vid HVA är nöjda med bostadens storlek än av övriga företags personal (med undantag av LME). Detsamma gäller om personalen vid Junex i jämförelse med SKF och PSG. I övrigt finner vi följande skillnader i fråga om attityden mot *bostadsstorleken.*

Yrke: mellan arbetare och tjänstemän finns ingen skillnad.

Ålder: äldre personer är oftare nöjda med bostadsstorleken än yngre (P = 0.007).

Anställningens längd: personer som varit anställda mer än 5 år i företaget tenderar att oftare anse bostaden lagom stor än personer som varit anställda kortare tid (P = 0.152).

Flyttningar: mellan infödda och inflyttade finns ingen skillnad.

Tid från inflyttningen till orten: mellan personer som flyttat in till orten för mer än 10 år sedan och sådana som flyttat in senare finns ingen skillnad.

Skolutbildning: personer med mer skolutbildning än folkskola tenderar att oftare än andra vara nöjda med sin bostads storlek (P = 0.119).

Faderns yrke: personer som kommer från andra hem än jordbrukarhem visar en tendens att oftare vara positiva mot sin bostad än personer från jordbrukarhem (P = 0.192).

Faderns arbetsplats: om fadern inte arbetat i samma företag, finns en tendens till större tillfredsställelse med bostaden än om fadern också varit anställd i företaget (P = 0.090).

Den enda säkra skillnaden mellan olika kategorier är alltså den mellan yngre och äldre personer. De senare är liksom i den mera generella attitydfrågan (s. 126) oftare positiva än de förra. I övrigt förekommer en del rätt starka tendenser till differenser, vilka går i väntad riktning.

Vid en jämförelse på samma sätt mellan olika kategorier med avseende på om man anser bostaden tungskött eller lättskött (vilket på den objektiva sidan närmast har sin motsvarighet i moderniteten) visar de anställda vid HVA en tendens att i jämförelse med andra företags anställda mera sällan vara positiva. Detta är vad som kunde väntas efter det tidigare konstaterade mindre antalet moderna lägenheter i denna kategori. Säkrast är skillnaden mellan HVA-anställda å ena sidan och anställda vid Junex (P = 0.071), SKF (P = 0.049) och LME (P = 0.026) å andra sidan. I övrigt är skillnaden mellan olika kategorier obetydlig.

Yrke: arbetarna visar en svag tendens att oftare än tjänstemännen anse bostaden tungskött (P = 0.230).

Ålder: personer under 40 år tenderar att oftare än äldre personer anse bostaden lättskött (P = 0.195).

Anställningens längd: personer med kort anställningstid visar en svag tendens, att vara mindre nöjda än övriga med bostadens lättskötthet (P = 0.291).

Flyttningar: om man än infödd eller inflyttad är utan betydelse för attityden mot bostaden.

Tid från inflyttning till orten: personer som bott kortare tid i orten tenderar att oftare vara nöjda med bostadens lättskötthet än personer som bott där längre tid (P = 0.209).

Skolutbildning: personer med mer skolutbildning än folkskola tenderar att oftare än övriga anse bostaden lättskött (P = 0.113).

Faderns yrke: om fadern arbetat i jordbruk eller haft annat yrke är utan betydelse för attityden mot bostaden.

Faderns arbetsplats: om fadern arbetat i samma företag eller ej spelar inte någon roll för attityden mot bostadens lättskötthet.

Sammanfattningsvis kan sägas, att de tendenser till skillnader mellan olika kategorier som framkommit går i väntad riktning med hänsyn till de skillnader i fråga om moderniteten som tidigare konstaterats.

C. SAMBAND MELLAN MANNENS OCH HUSTRUNS ATTITYDER MOT BOSTADEN

Hustruns inställning till sin bostad har mätts med samma frågor som mannens. På den generella frågan »Är Ni nöjd med Er bostad?» får vi följande svarsfördelning i de olika företagen och bland arbetar- och tjänstemannahustrur (tab. IV: 32).

Tab. IV: 32. Hemmavarande hustrur. Nöjda med bostaden i procent av totalantalet. Jämförelse arbetare—tjänstemän

Nöjd med bostaden?	HVA		Junex		SKF		LME	PSG	
	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Arb.	Tjm.
Ja	78.2	80.3	63.0	83.3	65.4	56.3	69.2	69.8	(85.7)
Totalantal	376	71	27	30	182	32	13	53	(7)

Tendensen är densamma som bland männen: i Huskvarna är arbetare mindre ofta nöjda med bostaden än tjänstemän, medan det inte finns någon entydig tendens i den riktningen i Katrineholm. En jämförelse mellan siffrorna i tab. IV: 32 och i tab. IV: 26 visar för övrigt, att det föreligger god överensstämmelse mellan männens och hustrurnas attityder. I flera kategorier är nämligen andelen positiva nästan exakt lika bland män och hustrur. Att svarsfördelningarna avviker åt samma håll bland männen och bland hustrurna tyder på att det även finns ett starkt *direkt* samband mellan mannens och hustruns bedömning av bostaden, så att det är stor sannolikhet att hustrun trivs respektive vantrivs med bostaden om mannen gör det. Då andelen positiva i båda grupperna är omkring 75 procent, följer att man och hustru kan ha motsatt inställning till bostaden i högst 50 procent av paren. Det är av intresse att se om överensstämmelsen mellan mannens och hustruns attityder mot bostaden är lika god i

olika kategorier. Det kan t. ex. antas, att överensstämmelsen är mindre, om mannen har mer skolutbildning än folkskola än om han har endast folkskola. I förra fallet kan nämligen hans anspråksnivå väntas vara högre än i det senare.

Skolutbildning och arbetets art hänger nära samman, och det är av det skälet nödvändigt att skilja mellan arbetare och tjänstemän. Samtidigt får vi då också klarlagt, om den största överensstämmelsen i värdering av bostaden finns i arbetar- eller i tjänstemannaäktenskapen.

Av tab. IV: 33 framgår sambandet mellan mannens och hustruns inställning bland arbetare och tjänstemän med olika skolutbildning.

Tab. IV: 33. H—a + K—m. Samband mellan mannens och hustruns trivsel med bostaden

Hustrun: Nöjd med bostaden?	*Mannen:* Nöjd med bostaden?							
	Arbetare				Tjänstemän			
	Folksk.		Mer än folksk.		Folksk.		Mer än folksk.	
	Ja	Nej	Ja	Nej	Ja	Nej	Ja	Nej
Ja	87.8	37.8	91.3	44.8	82.9	28.6	93.9	31.8
Nej	12.2	62.2	8.7	55.2	17.1	71.4	6.1	68.2
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	360	164	80	29	41	14	66	22

Då tendenserna är likartade i de två orterna, har materialet slagits samman i en tabell. Det framgår där, att antalet äktenskap i vilka mannen och hustrun har olika inställning till bostaden avsevärt understiger det teoretiskt möjliga antalet (jfr s. 130). Den procent av äktenskapen i de olika kategorierna där man och hustru har olika attityd är följande.

	Makarna har olika attityd	Samband mellan makarnas attityd
Arbetare		
Folkskola	20 %	0.65
Mer än folkskola	18 %	0.65
Tjänstemän		
Folkskola	20 %	0.67
Mer än folkskola	12 %	0.74

Sambandet mellan attityderna är i samtliga fall mycket väl säkerställt ($P < 0.001$) och i tabellen redovisas även dess styrka (C-koefficient).[1] På det hela taget skiljer sig inte de olika kategorierna nämnvärt från varandra. Endast i ett fall, bland tjänstemän med högre utbildning än folkskola, tenderar överensstämmelsen mellan makarnas attityd mot bostaden att vara större än i övriga kategorier.

Vi har sålunda inte fått något belägg för antagandet att överensstämmelsen mellan makarnas attityd mot bostaden är mindre, om mannen har högre utbildning än folkskola. Genomgående (i både Huskvarna och Katrineholm) visar sig dock sambandet vara annorlunda beskaffat bland personal med mer än folkskola än bland enbart folkskolebildad personal. Om all personal gäller, att överensstämmelsen mellan mannens och hustruns attityd är störst i de fall då mannen är positiv (jfr tab. IV: 33). Detta är i och för sig inte väntat, då man kunde förmoda att hustrun, som tillbringar större del av dagen i hemmet, lättare skulle observera och påpeka bostadens brister och sålunda ge uttryck för en negativare attityd. Överensstämmelsen mellan makarnas attityder skulle i så fall ha blivit störst i de fall då mannen är negativ. Att motsatsen är fallet tyder på att mannens anspråksnivå är högre än hustruns: om han är nöjd med bostaden är sannolikheten mycket stor att hustrun också är nöjd.

Denna allmänna tendens är starkast bland personal med mer än folkskola: om mannen är positiv är sannolikheten här större för att hustrun också är positiv, och om mannen är negativ är sannolikheten att hustrun också är negativ mindre här än bland motsvarande grupper hos personal med endast folkskola (tab. IV: 33). Detta kan tolkas så att personal med mer skolutbildning än folkskola har större krav på bostaden än övriga, trots att detta inte visar sig i svagare samband mellan makarnas attityder.

Även i fråga om bostadens lättskötthet har mannens och hustruns attityder jämförts under bibehållande av uppdelning på personalkategori och utbildning. Resultatet av den jämförelsen framgår av tab. IV: 34.

Sambandet mellan mannens och hustruns attityd är även i detta fall väl säkerställt (P: 0.01—0.001 i gruppen tjm. med folkskola, i övriga grupper $P < 0.001$).

[1] PEATMAN, J. G., Descriptive and Sampling Statistics. N. Y. 1947, s. 94; YULE, G. V. & KENDALL, A. G., An Introduction to the Theory of Statistics. London 1940, s. 69.

Tab. IV: 34. H—a + K—m. Samband mellan mannens och hustruns attityd mot bostadens lättskötthet

Hustrun: Bostaden lättskött?	*Mannen:* Bostaden lättskött?							
	Arbetare				Tjänstemän			
	Folksk.		Mer än folksk.		Folksk.		Mer än folksk.	
	Ja	Nej	Ja	Nej	Ja	Nej	Ja	Nej
Ja	76.4	30.8	76.4	21.6	80.0	45.0	93.6	53.5
Nej	23.6	69.2	23.6	78.4	20.0	55.0	6.4	46.5
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	258	266	72	37	35	20	47	43

Av tabellen framgår, att hustruns attityd oftare avviker i positiv riktning då mannen är negativ än i negativ riktning då mannen är positiv. Av detta faktum kan man liksom förut dra slutsatsen, att mannens anspråksnivå tenderar att vara högre än hustruns.

Om vi ser på procenten äktenskap, i vilka mannen och hustrun bedömer bostadens kvalitet olika, utfaller jämförelsen på följande sätt.

	Makarna har olika attityd	Samband mellan makarnas attityd
Arbetare		
Folkskola	27 %	0.59
Mer än folkskola	23 %	0.64
Tjänstemän		
Folkskola	29 %	0.54
Mer än folkskola	29 %	0.58

Det kan noteras, dels att överensstämmelsen mellan hustruns och mannens attityd i detta fall tenderar att vara mindre än i den mer generella frågan om man trivs med bostaden, vilket kan tolkas så att överensstämmelsen mellan makarnas anspråksnivå här är mindre, dels att även nu utbildningen visar en tendens att skilja, på så sätt att samstämmigheten är större i äktenskap där mannen har mer utbildning än folkskola, dels slutligen att överensstämmelsen är bättre bland arbetare än bland tjänstemän.

Den större samstämmigheten mellan makarnas attityder i de grupper där mannen har mer skolutbildning än folkskola jämfört med de grupper där han har enbart folkskoleutbildning beror även nu främst på att samstämmigheten är särskilt hög i de äktenskap där mannen är positiv. Däremot är samstämmigheten speciellt låg i de fall då mannen är negativ, dvs. hustrun är ofta positiv trots att mannen är negativ (jfr tab. IV: 34). Förutom att vi med viss rätt kan dra slutsatsen, att mannens anspråksnivå är högre än hustruns, kan vi också notera en tendens till att skillnaden mellan makarnas anspråksnivå är större i de fall då mannen har mer skolutbildning än folkskola än i de fall då mannen har enbart folkskola.

Bland arbetarna är hustrun oftare negativ då mannen är det än bland tjänstemännen, dvs. anspråksnivån sammanfaller oftare. Detta förklarar skillnaden mellan arbetare och tjänstemän i fråga om sambandet mellan makarnas attityder mot bostadens lättskötthet.

Mannens och hustruns attityd mot bostadens rymlighet visar relativt stor överensstämmelse — större än då det gällde trivseln med bostaden i stort eller attityden mot dess lättskötthet. Sambandet uttryckt i procenttal framgår av tab. IV: 35.

Tab. IV: 35. H—a + K—m. Samband mellan mannens och hustruns attityd mot bostadens rymlighet

Hustrun: Bostaden lagom stor?	*Mannen:* Bostaden lagom stor?							
	Arbetare				Tjänstemän			
	Folksk.		Mer än folksk.		Folksk.		Mer än folksk.	
	Ja	Nej	Ja	Nej	Ja	Nej	Ja	Nej
Ja	88.2	22.0	80.3	22.2	87.5	14.3	80.8	25.0
Nej	11.8	78.0	19.7	77.8	12.5	85.7	19.2	75.0
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	347	150	76	27	40	14	52	32

Sambandet mellan makarnas attityder är mycket väl säkerställt i samtliga grupper ($P < 0.001$).

Den relativa frekvensen äktenskap där mannens och hustruns inställning är olika, vare sig det visar sig i att mannen är positiv och hustrun negativ eller tvärtom, är följande.

	Makarna har olika attityd	Samband mellan makarnas attityd
Arbetare		
Folkskola	15 %	0.77
Mer än folkskola	20 %	0.69
Tjänstemän		
Folkskola	13 %	0.84
Mer än folkskola	21 %	0.67

Också i detta fall kan vi på samma grunder som tidigare dra slutsatsen, att männens anspråksnivå då det gäller bostaden tenderar att vara högre än hustrurnas.

I motsats till de tidigare behandlade attityderna mot bostaden är samstämmigheten mellan mannens och hustruns inställning här minst i de fall då maken har högre utbildning än folkskola.

Sammanfattning

Det har genomgående visat sig vara ett signifikant samband mellan hustruns och mannens attityd mot den gemensamma bostaden så beskaffat, att om den ena maken trivs med bostaden sannolikheten är stor, att även den andra maken trivs, och tvärtom om han vantrivs. Uttryckt i C-koefficient har associationen varierat i styrka mellan 0.54 och 0.84. Största överensstämmelsen har noterats i fråga om inställningen till bostadens rymlighet, i vilket fall korrelationen är mellan 0.67 och 0.84 i de fyra undersökta kategorierna. Svagast har sambandet varit mellan makarnas bedömning av bostadens lättskötthet.

Jämförelsen mellan makarna har gjorts i fyra kategorier: arbetare med och utan högre utbildning än folkskola och tjänstemän med och utan högre utbildning än folkskola.

När det gällde svaren på frågan om man är nöjd med bostaden och hur man bedömer dess lättskötthet var överensstämmelsen mellan man och hustru större i de fall då mannen har högre utbildning än folkskola. Däremot var samstämmigheten mindre i denna kategori än bland personer med enbart folkskola i fråga om attityden mot rymligheten.

Det har visat sig, tvärtemot vad som kunde väntas, att mannens anspråksnivå när det gäller bostaden tenderar att vara något högre än hustruns. Han är med andra ord något mindre nöjd med bostaden än hustrun. Detta kan utläsas av att det är vanligare att makarna har olika inställning, då mannen har en negativ attityd än då han har en positiv.

IV. SAMBAND MELLAN BOSTADENS BESKAFFENHET OCH ATTITYDEN MOT BOSTADEN

En individs anpassning har tidigare (s. 14 ff.) beskrivits som ett resultat av å ena sidan hans anspråksnivå, å andra sidan objektets faktiska beskaffenhet. Om hans anspråksnivå är högre än objektets nivå — om han har större krav på objektet än detta uppfyller — uppstår missanpassning, om anspråksnivån är lika hög eller lägre än objektets nivå, blir resultatet god anpassning. Vid en given anspråksnivå varierar sålunda graden av anpassning med variationer i objektets beskaffenhet och omvänt, vid en given beskaffenhet på objektet med variationer i anspråksnivån. Om sålunda anspråksnivån är enhetlig i en grupp individer beträffande bostadens beskaffenhet, kommer vi att finna ett starkt samband mellan attityd och faktisk beskaffenhet på så sätt, att de som har en bra bostad objektivt sett är mer positiva än de som har en mindre bra bostad. Om vi inte finner detta starka samband mellan beskaffenhet och anpassning (attityd), beror detta på att anspråksnivån inte är enhetlig i gruppen. Differenser *mellan* grupperna i fråga om sambandets styrka kan också förklaras med större eller mindre enhetlighet i anspråksnivån.

Först skall nu sambandet mellan attityd och beskaffenhet konstateras, och senare skall undersökas vilka faktorer som är av betydelse för anspråksnivåns höjd.

Vid studiet av samband mellan attityd och beskaffenhet har alla intervjuade gifta personer medtagits och för vardera staden uppdelats på kategorier enligt följande.

Arb.: Gifta män, anställda (GM)
Gifta kvinnor, anställda (GK)
Hustrur (Hu)
Tjm.: Gifta män, anställda (GM)
Gifta kvinnor, anställda (GK)
Hustrur (Hu)

I de tabeller som presenteras har utsatts dels den säkerhet (P) med vilken sambandet mellan de två faktorerna konstaterats (sannolikheten för att sambandet uppstått av ren slump), dels sambandets styrka, uttryckt i C-koefficient.

Relationen mellan trivseln med bostaden i stort och dess modernitet och rymlighet framgår av tab. IV: 36.

Tab. IV: 36. Samband mellan svaren på frågan »Är Ni nöjd med Er bostad?» och bostadens beskaffenhet

a) Modernitet

	Arbetare			Tjänstemän		
	GM	GK	Hu	GM	GK	Hu
			Huskvarna			
P	< 0.001	0.02–0.01	< 0.001	< 0.001	< 0.001	< 0.001
C	0.52	0.37	0.50	0.54	0.75	0.54
			Katrineholm			
P	< 0.001	0.01–0.001	< 0.001	< 0.001	—	0.20–0.10
C	0.52	0.74	0.53	0.64	—	0.28

b) Rymlighet

	Arbetare			Tjänstemän		
	GM	GK	Hu	GM	GK	Hu
			Huskvarna			
P	< 0.001	< 0.001	< 0.001	e.s.	0.02–0.01	0.02–0.01
C	0.37	0.44	0.47	—	0.49	0.33
			Katrineholm			
P	< 0.001	0.10–0.05	< 0.001	e.s.	—	e.s.
C	0.43	0.49	0.53	—	—	—

Ett par konstateranden i tabellen kan särskilt framhållas.

Sambandet mellan trivsel och modernitet är i alla grupper, med undantag av en, starkare än mellan trivsel och utrymme. Detta innebär, att anspråksnivån när det gäller moderniteten är mera enhetlig inom var och en av grupperna än när det gäller utrymmesstandarden. Vidare finns en tendens till starkare samband bland tjänstemän än bland arbetare mellan attityd och modernitet, medan motsatsen gäller om sambandet mellan attityd och utrymme. Anspråken på bostaden är sålunda i förra fallet mer enhetliga bland tjänstemännen, i senare fallet bland arbetarna. Slutligen kan genomgående noteras ett starkare samband mellan trivsel och utrymme bland kvinnor än bland män.

Tab. IV: 37 visar sambandet mellan bostadens modernitetsgrad och attityden mot dess lättskötthet.

Tab. IV: 37. Samband mellan bostadens modernitet och svaren på frågan »Är Er bostad lättskött?»

	Arbetare			Tjänstemän		
	GM	GK	Hu	GM	GK	Hu
			Huskvarna			
P	< 0.001	< 0.001	< 0.001	0.01–0.001	0.05–0.02	< 0.001
C	0.62	0.61	0.69	0.42	0.45	0.56
			Katrineholm			
P	< 0.001	0.01–0.001	< 0.001	0.01–0.001	—	0.05–0.02
C	0.75	0.74	0.75	0.54	—	0.42

Den genomgående tendensen är i detta fall att arbetarkategorierna har starkare samband mellan de två faktorerna än tjänstemännen. Samma tendens framträder även bland Huskvarna-personalen då det gäller relationen mellan attityden mot bostadens storlek och dess faktiska rymlighet (tab. IV: 38). Slutligen kan noteras, att kvinnornas attityder tenderar att visa starkare samband än männens med faktisk beskaffenhet både då det gäller modernitet och utrymmesstandard. Detta kan tolkas så att kvinnornas anspråksnivå är mera enhetlig än männens.

Tab. IV: 38. Samband mellan bostadens rymlighet och svaren på frågan »Är Er bostad lagom stor?»

	Arbetare			Tjänstemän		
	GM	GK	Hu	GM	GK	Hu
			Huskvarna			
P	< 0.001	< 0.001	< 0.001	e.s.	0.01–0.001	0.01–0.001
C	0.43	0.73	0.50	—	0.57	0.41
			Katrineholm			
P	< 0.001	0.01–0.001	< 0.001	< 0.001	—	0.01–0.001
C	0.51	0.74	0.53	0.64	—	0.66

SAMMANFATTNING

Vi har undersökt sambandet mellan attityden mot bostaden och bostadens faktiska beskaffenhet, mätt i modernitet och rymlighet. Därvid har konstaterats, att trivseln med bostaden (svaren på frågan »Är Ni nöjd med Er bostad?») i högre grad kan förklaras av moder-

niteten än av rymligheten. Vidare har vi funnit ett relativt starkt samband mellan bostadens faktiska modernitet och attityden mot dess lättskötthet (C mellan 0.42—0.75) och mellan den faktiska utrymmesstandarden och attityden mot rymligheten (C mellan 0.41 och 0.74).

Även mellan olika kategorier eller grupper finns skillnader i sambandens styrka. Arbetarna tenderar att ha starkare samband mellan attityder och faktisk beskaffenhet än tjänstemännen. Undantag utgör sambandet mellan trivsel och modernitet. Att sambandet som regel tenderar att vara svagare bland tjänstemännen kan förklaras av att anspråksnivån är mindre enhetlig bland tjänstemän än bland arbetare, en förklaring som förefaller rimlig, om man håller i minnet att tjänstemannagruppen är ganska oenhetlig till sin sammansättning. I denna ingår nämligen arbetsledare jämte kontorister och ingenjörer. Vidare har noterats, att sambandet mellan attityder mot bostaden och dennas faktiska beskaffenhet tenderar att vara starkare bland kvinnor än bland män. Undantag från denna tendens utgör arbetare i Huskvarna och tjänstemän i Katrineholm när det gäller sambandet mellan trivsel och modernitet.

V. OLIKA GRUPPERS ANSPRÅKSNIVÅ

Tidigare i detta kapitel har vi jämfört olika kategorier både i fråga om bostadens beskaffenhet och i fråga om attityden mot densamma. I den deskriptiva framställningen är det främst arbetare och tjänstemän, infödda och inflyttade, äldre och yngre samt personer med folkskola och personer med mer än folkskola som jämförts med varandra. Det har därvid uppstått signifikanta skillnader mellan de olika kategorierna i både beskaffenhet och attityder.

Då inflytandet från en rad övriga faktorer eliminerats, kvarstod skillnaden mellan grupperna i vissa avseenden, medan den i andra visade sig inte längre existera. Om vi vill studera skillnader i anspråksnivå, kan vi utgå från den sistnämnda jämförelsen och se i vilken utsträckning de olika kategorierna skiljer sig åt i samma riktning när det gäller bostadens beskaffenhet och när det gäller attityderna mot densamma. Frågan är då: om en kategori har bättre bostäder än en annan, är den då också mer nöjd med bostaden? Tidigare har konstaterats, att det finns samband mellan beskaffenhet och attityd men att detta samband inte är fullständigt. Det finns alltså utrymme för en annan faktor än själva beskaffenheten som orsak till attityden. Denna

andra faktor har vi benämnt anspråksnivån, och den kan vara olika i olika kategorier. Om en viss kategori är överlägsen en annan i fråga om bostadens beskaffenhet men trots detta är mindre nöjd med den, tar vi det som bevis på att den har högre anspråksnivå.

Då vi går tillbaka till de tidigare redovisade resultaten av jämförelsen mellan olika kategorier kan vi konstatera följande. Tjänstemännen har klart bättre bostäder än arbetarna, men detta ger inte väntat utslag i större tillfredsställelse med bostaden. De har sålunda högre anspråksnivå än arbetarna. Personer som är inflyttade men bott på orten en längre tid har rymligare bostäder än personer som bott en kort tid på orten. Detta tar sig dock inte uttryck i större tillfredsställelse med bostadens storlek, dvs. anspråksnivån ligger högre än bland de nyinflyttade. Personer med mer skolutbildning än folkskola har bättre bostäder än övriga men är inte i motsvarande grad mer nöjda med sin bostad. Deras anspråksnivå är tydligen högre. I övrigt kan inte av de tidigare jämförelserna dras några slutsatser om skillnader i anspråksnivå mellan olika kategorier och grupper.

Riktigheten i de tendenser till högre anspråksnivå i vissa kategorier som framkommit har prövats även på annat sätt. Om t. ex. tjänstemännen har högre anspråk på sin bostad än arbetarna, skall detta ta sig uttryck i mer negativ attityd bland dem än bland de senare i de fall då deras bostad är av lika beskaffenhet. Samma gäller personer med mer än folkskola jämförda med personer med endast folkskola och personer från icke jordbrukarhem jämförda med personer från jordbrukarhem. Prövningen av dessa antaganden har gjorts bland de gifta männen från de två större företagen (HVA och SKF) med användande av samma metod som tidigare (se s. 107 f). Därvid har följande faktorer hållits konstanta: företag, födelseort (infödda — inflyttade), tid från senaste inflyttning till orten, yrke, ålder, skolutbildning och faderns yrke. Vidare har bostadens faktiska beskaffenhet i fråga om utrymme och modernitet hållits konstant vid varje jämförelse.

Nöjd med bostaden. Då bostadens *utrymmesstandard* hållits konstant, uppträder totalt sett ingen skillnad mellan arbetare och tjänstemän i svaren på den generella frågan om man är nöjd med bostaden. Tendensen är dock olika i de två orterna. I Huskvarna är tjänstemännen men i Katrineholm arbetarna mest positiva ($P = 0.203$ resp. 0.102). Arbetarna i Huskvarna har med andra ord högre anspråksnivå än tjänstemännen vad beträffar bostadens storlek, medan motsatsen gäller i Katrineholm. En svag tendens framträder bland personer

med högre skolutbildning än folkskola att ha högre anspråk på utrymmet i bostaden än personer med enbart folkskola. Denna tendens är dock långt ifrån säkerställd. Nära signifikant är däremot skillnaden mellan personer från jordbrukarhem och personer från andra hem ($P = 0.084$). De förra är mer nöjda med sin bostad, dvs. deras anspråksnivå är lägre.

Då *moderniteten* hålles konstant, visar arbetarna en tendens att vara mer nöjda med sin bostad än tjänstemännen ($P = 0.180$). Likaså tenderar personer från jordbrukarhem att vara mer nöjda än personer från övriga hem ($P = 0.088$). Mellan personer med olika skolutbildning finns ingen skillnad.

Nöjd med lättsköttheten. Arbetare med lika moderna (eller omoderna) bostäder som tjänstemän är mer nöjda än dessa, även när det gäller bostadens lättskötthet ($P = 0.056$).

Utbildningen inverkar på anspråksnivån på så sätt, att personer med endast folkskola är mindre nöjda med bostaden än övriga vad avser dess lättskötthet ($P = 0.029$).

Nöjd med storleken. Arbetare med samma utrymmesstandard som tjänstemännen anser oftare än dessa, att bostaden är lagom stor ($P < 0.001$). Tidigare konstaterade skillnader i anspråksnivå mellan arbetare och tjänstemän bekräftas således även nu. Däremot bekräftas inte den förmodade skillnaden mellan personer från jordbrukarhem och personer från övriga hem.

Sammanfattningsvis kan alltså konstateras, att den direkta prövning som gjorts av skillnaderna i anspråksnivå mellan vissa kategorier givit till resultat en tydlig skillnad mellan arbetare och tjänstemän, i det att de förra har lägre anspråksnivå än de senare, och en klar tendens att personer från jordbrukarhem har lägre anspråksnivå än personer från övriga hem. Däremot är skillnaden mellan personer med olika skolutbildning föga enhetlig.

VI. SAMMANFATTNING

I detta kapitel har behandlats människans anpassning i bostaden med tillämpning av den undersökningsmodell som skisserades i inledningskapitlet. Enligt denna är graden av anpassning en funktion av de två faktorerna objektiv beskaffenhet och anspråk eller förväntan. Det har då fallit sig naturligt att börja framställningen med en beskrivning av bostadens objektiva beskaffenhet för att sedan

övergå till anpassningen eller trivseln i bostaden och avsluta med ett försök till förklaring av de iakttagna skillnaderna mellan olika kategorier i fråga om anpassning: om den beror på olikhet i faktisk bostadsstandard eller på olikhet i anspråk på bostaden.

Den deskriptiva delen av varje avsnitt har upptagit en jämförelse mellan arbetare och tjänstemän, yngre och äldre, infödda och inflyttade, personer med endast folkskola och personer med mer än folkskola, män och kvinnor samt mellan personer från de båda orterna. Jämförelsen har visat, att tjänstemännen har bättre bostäder än arbetarna, mätt i modernitet, utrymme och utrustning. Vidare har de på orten födda bättre bostäder än de inflyttade, personer med mer skolutbildning än folkskola bättre än de folkskolebildade och personer från Huskvarna bättre än personer från Katrineholm. Mellan de gifta männen och de gifta förvärvsarbetande kvinnorna finns den skillnaden att de senare har rymligare bostäder, medan de förra i större utsträckning äger sina bostäder. Yngre och äldre personer skiljer sig i fråga om bostadsstandard på så sätt, att de yngre oftare är trångbodda än de äldre, medan de å andra sidan oftare har moderna och bra utrustade bostäder.

Övergår man sedan till jämförelsen mellan dessa kategorier i fråga om attityden mot bostaden, finner man, att det inte genomgående är korrespondens mellan beskaffenhet och attityd så att de kategorier som har de bästa bostäderna också är de som är mest nöjda med bostaden. Sålunda visar sig tjänstemännen inte vara mer positiva än arbetarna och de på orten födda inte mer nöjda än de inflyttade, vilket man kunnat vänta med hänsyn till deras bättre bostäder. Inte heller mellan personer med olika skolutbildning finns någon entydig skillnad i detta avseende. Trots att de gifta männens bostad är mindre rymlig än de gifta förvärvsarbetande kvinnornas, anser de oftare än dessa att den är lagom rymlig. Å andra sidan anser de oftare än kvinnorna att bostaden inte är lättskött. Dessa bristande överensstämmelser mellan beskaffenhet och attityd kan vara ett resultat av olika anspråk och förväntningar på bostaden inom de jämförda kategorierna.

Däremot finns god överensstämmelse mellan beskaffenhet och attityd, då de två åldersgrupperna jämförs med varandra. De äldre är nämligen mer positiva på den generella frågan, om de är nöjda med bostaden, och anser oftare än de yngre, att bostaden är lagom stor och att den är bra belägen, men de är å andra sidan mindre nöjda med dess lättsköthet. En jämförelse mellan de två orterna visar, att Hus-

kvarna-personalen är mer nöjd med bostaden än Katrineholms-borna och oftare anser den vara lagom stor. Denna skillnad är väntad med hänsyn till tidigare noterade skillnader i bostädernas beskaffenhet.

Förutom den deskriptiva framställningen i detta kapitel har även gjorts en prövning av några av de hypoteser som uppställts i inledningskapitlet. Vi har undersökt betydelsen av en rad tidsfaktorer och bakgrundsfaktorer för både beskaffenheten av och anpassningen i bostaden. Av tidsfaktorer har medtagits ålder, anställningstid och tid från inflyttningen till orten, av bakgrundsfaktorer företag, yrke, flyttningar, skolutbildning, faderns yrke och faderns arbetsplats. Då betydelsen av en faktor undersökts, har övriga faktorer såvitt möjligt hållits konstanta. Resultatet av dessa analyser har blivit följande.

1. Personal från det större Huskvarna-företaget tenderar att ha bättre bostäder än övriga företags personal när det gäller utrymmet, men sämre då det gäller moderniteten. I konsekvensens med detta faktum anser detta företags anställda oftare än övriga företags, att bostaden är lagom stor men mindre lättskött.

2. Skillnaden mellan arbetare och tjänstemän i fråga om bostadens beskaffenhet kvarstår även i denna analys, i det att tjänstemännen har bättre bostäder. De är dock inte mer nöjda än arbetarna.

3. Äldre personer har bättre utrymmesstandard, är mer nöjda med bostaden och tycker oftare än de yngre att den är lagom stor.

4. Personer som bott längre tid på orten är oftare ägare till bostaden och har bättre utrymmesstandard än nyinflyttade. De är även mer nöjda med bostaden än dessa. Däremot visar de senast inflyttade en tendens att ha modernare bostäder, och de anser oftare bostaden lättskött.

5. Personer med mer skolutbildning än folkskola är oftare än de folkskolebildade ägare till bostaden och har rymligare och modernare bostäder. Detta resulterar dock inte i lika starka tendenser till bättre trivsel med bostaden.

6. Om fadern arbetat i företaget eller ej har ingen betydelse för bostadens faktiska beskaffenhet. Trots detta visar personer vilkas far arbetat i företaget starka tendenser att vara mindre nöjda med bostaden och oftare anse den för trång än personer vilkas far inte arbetat i företaget.

7. Anställningstiden i företaget, om man är infödd eller inflyttad och om man har samma yrke som fadern eller ej visar sig inte ha något enhetligt inflytande, varken på bostadens beskaffenhet eller på attityden mot bostaden.

Sammanfattningsvis kan sägas om denna hypotesprövning, att åldern, tiden från inflyttningen till orten och utbildningen är de faktorer som verkar bäst differentierande både i fråga om bostadens beskaffenhet och i fråga om attityden mot densamma. Vidare kan sägas, att bristande överensstämmelse mellan beskaffenhet och attityd ger anledning anta, att tjänstemännen har högre anspråk på bostaden än arbetarna, att personer med mer skolutbildning än folkskola har högre anspråk än folkskolebildade, samt att personer vilkas fader varit anställd i företaget har högre anspråk än sådana vilkas fader inte varit anställd i företaget. Dessa antaganden har delvis bekräftats vid en direkt prövning på en del av det insamlade materialet.

Sambandet mellan bostadens beskaffenhet och attityden mot densamma har även studerats direkt. Det har därvid konstaterats, att trivseln med bostaden i högre grad är bestämd av moderniteten än av rymligheten. Det finns även skillnader mellan kategorierna i fråga om styrkan i sambandet mellan beskaffenhet och attityd. Sålunda tenderar arbetarna att ha starkare samband än tjänstemännen och kvinnorna starkare än männen. Detta kan förklaras av större enhetlighet i de två förra gruppernas anspråksnivå.

Det har visat sig vara ett signifikant samband mellan hustruns och mannens attityd mot den gemensamma bostaden så beskaffat, att om den ena maken trivs respektive vantrivs med bostaden sannolikheten är stor att även den andra maken trivs respektive vantrivs. En granskning av relationen mellan männens och hustrurnas attityder ger även anledning till slutsatsen, att mannens anspråksnivå när det gäller bostaden tenderar att vara något högre än hustruns.

KAPITEL V

ATTITYDEN MOT ORTEN

I. INLEDNING

Anpassningen i det samhälle i vilket man lever är en del av människans anpassning i den totala livssituationen. Liksom man kan anta, att individen har förväntningar eller krav på hur arbetet eller bostaden skall vara beskaffad, vilkas uppfyllande är bestämmande för anpassningen, så kan man anta, att de flesta människor har en viss anspråksnivå för hur det samhälle de lever i skall vara inrättat. Man har anspråk på att det skall finnas vissa institutioner, som skall fungera på ett visst sätt för att tillfredsställa individens olika behov. De behov som kan finna tillfredsställelse i institutioner utanför familjeinstitutionen är dels gemensamma för alla individer, dels varierar de för olika befolkningsgrupper. Familjer med barn ställer sålunda andra krav på samhällets aktivitet för att möta olika behov än familjer utan barn, ungdomen andra än de äldre osv. Vi har tagit hänsyn till detta faktum vid konstruktionen av de attitydfrågor som avsåg att mäta anpassningen i samhället.

Alla aspekter av ett samhälles institutionella utrustning har inte kunnat tas upp till behandling i intervjuerna, utan vi har begränsat oss till fem aspekter: anordningar för barnfamiljer, ungdomar och gamla, undervisning och sjukvård. Dessutom har anpassningen till den övriga befolkningen i orten berörts. Slutligen har vi ställt en sammanfattande fråga, avsedd att mäta trivseln i orten i stort.

Då vi ville analysera skillnaden i olika kategoriers anpassning till bostaden, komplicerades detta studium av att olikheten kunde bero på att antingen bostadens objektiva beskaffenhet, förväntningarna eller bådadera var olika. Att studera skillnader i anpassning till orten ställer sig lättare, eftersom det omgivande samhället med dess institutioner är lika för alla som bor där. Skillnaden i attityden mot orten är alltså ett direkt uttryck för skillnader i förväntningar på orten.

II. FOLKET I STADEN

Under fältarbetet i Huskvarna kunde man konstatera en utpräglad spänning mellan olika grupper av individer. Grupperingarna var inte entydiga, så att en viss kategori människor i de flesta frågor stod i motsättning till en annan kategori, utan skiljelinjen gick olika beroende på objektet för åsiktsbrytningen. Ett par grupperingar var särskilt påfallande: de inflyttade mot de infödda — »det är svårt att komma in sig med folket här» var ett mycket vanligt uttryck — frikyrkliga mot icke frikyrkliga — en starkt skiljande fråga var utskänkningen och försäljningen av spritdrycker — de söder om ån boende mot de »på norr» boende — här gällde motsättningen myndigheternas politik beträffande skilda allmännyttiga anläggningar. Dessa grupperingar i skilda läger måste som helhet medföra, att bedömningen av medmänniskorna i staden tenderar att bli negativ. I Katrineholm kunde inte konstateras lika utpräglade motsatsförhållanden mellan några grupper. Varken järnvägen, som skiljer norr från söder, eller någon annan faktor tycks tjänstgöra som frontlinje mellan befolkningskategorier i motsatsställning till varandra.

Denna skillnad mellan de två orterna har tidigare i viss utsträckning bekräftats i studien av umgängesvanorna (kap. III). Det visade sig nämligen, att Huskvarna-borna är mer isolerade än Katrineholms-borna genom att de mindre ofta än dessa umgås med släktingar och grannar, en skillnad som tenderar att vara tydligare bland inflyttade än bland infödda. De allmänna iakttagelserna under några månaders fältarbete och de antaganden som kan uppställas utifrån tidigare konstateranden bekräftas av materialet från intervjuerna (tab. 17, bil. 4).

Då Huskvarna-borna jämförs med Katrineholms-borna under hänsynstagande till kön, ålder och födelseort (infödda och inflyttade), framträder tydliga tendenser till skillnader i inställning till folket i staden, vilka är säkerställda i följande omfattning.

	Män				Kvinnor			
	Inf.		Infl.		Inf.		Infl.	
	-40 år	41-	-40 år	41-	-30 år	31-	-30 år	31-
χ^2 ...	—	—	21.10	10.28	3.06	—	4.27	—
P	e.s.	e.s.	< 0.001	0.01-0.001	0.10-0.05	e.s.	0.05-0.02	e.s.

Den allmänna tendensen är, att de som bor i Katrineholm är mer positivt inställda till den övriga befolkningen där, än Huskvarnaborna är mot Huskvarnas befolkning. Tydligast är skillnaden bland den inflyttade befolkningen, vilket innebär att de inflyttade i Huskvarna har svårare att anpassa sig till ortens befolkning än de inflyttade i Katrineholm har. Detta bekräftas ytterligare av en direkt jämförelse mellan infödda och inflyttade, vilken ger som resultat större skillnad mellan de två kategorierna i Huskvarna än i Katrineholm. I den senare orten är skillnaden inte säkerställd i någon kategori. I Huskvarna är den säkerställd med följande värden.

	Män		Kvinnor	
	-40 år	41-	-30 år	31-
χ^2 ...	21.84	12.52	4.43	5.16
P	< 0.001	< 0.001	0.05–0.02	0.05–0.02

Även åldern är en faktor som står i samband med attityden mot folket på så sätt, att stigande ålder medför större benägenhet till välvillig bedömning av medmänniskorna, så att 100 procent positiv attityd nås i den högsta åldersklassen. Denna tendens är tydlig i båda orterna, särskilt bland de inflyttade. Att skillnaden mellan yngre och äldre är större bland inflyttade än bland infödda visar, att det är fråga om en gradvis anpassning till en ny omgivning. Ju äldre de inflyttade är, desto större är ju nämligen chanserna att de bott på orten lång tid och desto mer lika de infödda blir de i sina attityder. I denna grupp är det alltså en faktor som jämte åldern underlättar anpassningen, nämligen den tid som förflutit sedan man flyttat in till orten. Den sistnämnda faktorn bortfaller i gruppen infödda, varigenom skillnaden mellan yngre och äldre där blir mindre. Eftersom det betyder mindre i Katrineholm än i Huskvarna, om man är infödd eller inflyttad, så betyder ej heller den tid man bott på orten så mycket, varför också sambandet mellan ålder och anpassning blir mindre där. Det är inte i någon av kategorierna av betydelse. I Huskvarna är skillnaden mellan yngre och äldre av följande säkerhet.

	Män		Kvinnor	
	Inf.	Infl.	Inf.	Infl.
χ^2 ...	1.98	6.32	1.84	2.81
P	0.20–0.10	0.02–0.01	0.20–0.10	0.10–0.05

Jämförbara med de inflyttade med avseende på inställningen till stadsbefolkningen kan de människor väntas vara som bor utanför staden. De är bundna vid sin speciella miljö och kan liksom de inflyttade väntas finna vissa egenskaper hos stadsbefolkningen som förefaller dem främmande och därför reagera negativt. Deras negativa attityd kan t. o. m. väntas vara mer utpräglad än de inflyttade stadsbornas. Att detta antagande är riktigt, framgår av tab. V: 1.

Tab. V: 1. Inställning till folket i staden bland boende utanför staden

Hur tycker Ni om folket i staden?	Huskvarna		Katrineholm	
	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor
Bra	62.9	65.6	84.7	60.0
Illa	32.3	28.1	3.4	10.0
Vet ej	4.8	6.3	11.9	30.0
	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	167	64	59	20

Även bland de utanför staden boende har som synes Katrineholms invånare bättre anseende än Huskvarnas ($\chi^2 = 16.72$, $P < 0.001$ för män). Osäkerheten i attityd tenderar att vara större i Katrineholm, vilket är väntat på grund av att den förvärvsarbetande befolkningen som dagligen reser till staden är mer utspridd på landsbygden och har föga kontakt med stadens befolkning, medan huvudparten av denna kategori i Huskvarna-materialet är bosatt närmare staden — främst i Vättersnäs och inne i själva Jönköping. Den konkurrens mellan de två städerna som i andra avseenden kommit till synes har satt spår i en mera bestämd och negativ uppfattning bland Jönköpings-borna om folket i Huskvarna.

En jämförelse mellan männens och kvinnornas attityder visar, att kvinnorna tenderar att vara mer negativt inställda än männen. Den tendensen är dock inte säkerställd i någon av kategorierna.

III. ÅLDRINGSVÅRDEN

Tidigare (kap. II) har antytts, att anordningarna för åldringar är i stort sett desamma i de två orterna. En liten skillnad till förmån för Katrineholm kunde dock noteras vid undersökningstillfället. Om det kan noteras någon sakligt grundad skillnad i attityd mot de åldrings-

vårdande institutionerna skulle den alltså innebära, att man är mer positivt inställd i Katrineholm.

Den fråga som ställdes kring detta problem lydde: »*Hur tycker Ni, att det är sörjt för de gamla här i staden?*» Svaren på den frågan i de två personalkategorierna bland infödda och inflyttade i de två orterna framgår av tab. V: 2 och V: 3.

Tab. V: 2. H—a. Inställning till åldringsvården i staden.

Sörjt för de gamla:	Män				Kvinnor			
	Inf.		Infl.		Inf.		Infl.	
	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.
Bra	88.8	94.9	79.9	67.7	86.5	89.3	74.8	69.1
Illa	8.6	5.1	6.4	6.2	3.9	1.8	6.5	0.0
Vet ej	2.6	0.0	13.7	26.1	9.6	8.9	18.7	30.9
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	232	39	358	96	52	56	123	55

Tab. V: 3. K—m. Inställning till åldringsvården i staden.

Sörjt för de gamla:	Män				Kvinnor			
	Inf.		Infl.		Infl.		Inf.	
	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.
Bra	91.0	100.0	90.3	83.9	(100.0)	93.3	63.6	73.1
Illa	7.5	0.0	2.2	1.8	(0.0)	0.0	6.8	11.5
Vet ej	1.5	0.0	7.5	14.3	(0.0)	6.7	29.6	15.4
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	67	15	279	56	(2)	15	44	26

Om man först jämför attityden i de två orterna kommer den väntade tendensen till synes, dvs. Katrineholms-borna är mest positiva (enda undantaget är inflyttade kvinnliga arbetare). De är också mer bestämda i sin attityd, vilket yttrar sig i mindre proportion vet-inte-svar. Katrineholms-bornas mer positiva attityd är säkerställd vad beträffar männen ($\chi^2 = 10.02$, P: 0.01—0.001), medan de inflyttade arbeterskornas indifferens medför en tendens till skillnad i motsatt riktning bland kvinnorna.

De infödda skiljer sig från de inflyttade dels genom att vara mer positiva, dels genom att vara mer bestämda i sin attityd. Däremot är skillnaden mellan de två grupperna obetydlig när det gäller den rent negativa inställningen. En ökning i säkerheten i omdömet kommer alltså framförallt den positiva attityden tillgodo.

Mellan arbetare och tjänstemän kan inte iakttas några entydiga eller säkra skillnader i inställningen till ortens åldringsvård. Däremot är det en genomgående skillnad mellan manlig och kvinnlig personal, i det att männen är mer bestämda i sin attityd, vilket främst kommer den positiva attityden tillgodo, så att de också är mer positiva än kvinnorna. Denna skillnad är dock inte säkerställd.

Det kunde väntas att anspråken på anordningar för åldringsvården skall både växa och bli mer aktuella med stigande ålder. Detta borde visa sig för det första i större andel negativa attityder, för det andra i mindre andel vet-inte-svar. Det sista antagandet visar sig vara riktigt, medan det förra inte bekräftas. Tvärtom finns det, såsom framgår av tab. V: 4 och V: 5, en tendens att inställningen blir mer positiv med stigande ålder.

Tab. V: 4. H—a. Inställning till åldringsvården i staden. Jämförelse mellan olika åldersgrupper.

Ålder:	Män				Kvinnor			
	Bra	Illa	Vej ej	S:a	Bra	Illa	Vet ej	S:a
—30 år	69.9	5.2	24.8	100.0	72.5	0.0	27.5	100.0
31—40 »	81.0	8.6	10.3	100.0	83.3	5.6	11.1	100.0
41—50 »	83.5	7.3	9.1	100.0	86.3	5.9	7.8	100.0
51—60 »	91.1	7.8	1.0	100.0	82.8	10.3	6.9	100.0
61— »	92.9	4.7	2.4	100.0	—	—	—	—

Tab. V: 5. K—m. Inställning till åldringsvården i staden. Jämförelse mellan olika åldersgrupper.

Ålder:	Män				Kvinnor			
	Bra	Illa	Vet cj	S:a	Bra	Illa	Vet ej	S:a
—30 år	80.2	5.0	14.8	100.0	73.1	3.8	23.1	100.0
31—40 »	91.7	1.8	6.4	100.0	78.6	7.1	14.3	100.0
41—50 »	93.9	0.0	6.1	100.0	73.7	5.3	21.0	100.0
51—60 »	90.9	5.5	3.6	100.0	(33.3)	(66.7)	(0.0)	100.0
61— »	95.4	4.6	0.0	100.0	—	—	—	—

IV. SJUKVÅRDEN

Mellan de två orterna kan inte sägas vara någon nämnvärd skillnad, då det gäller möjligheterna att bereda vård åt sjuka. Vad som saknas av sjuk- och läkarvård i Huskvarna i jämförelse med Katrineholm, kompenseras av de möjligheter som finns i grannstaden Jönköping. Det kan givetvis dock innebära olägenheter för stadens befolkning att behöva söka sig till Jönköping för att få detta behov tillgodosett, vilket möjligen kan ge utslag i mindre positiv attityd mot sjukvårdens ordnande i jämförelse med Katrineholm.

Om vi först ser på attityderna kring detta problemkomplex bland arbetare och tjänstemän och bland infödda och inflyttade på de två orterna (tab. V: 6 och V: 7) finner vi, att det inte finns några entydiga

Tab. V: 6. H—a. Inställning till sjukvården i staden.

Sjukvården ordnad:	Män				Kvinnor			
	Inf.		Infl.		Inf.		Infl.	
	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.
Bra	84.9	84.6	83.2	70.8	67.3	73.7	70.7	67.3
Illa	12.1	12.8	10.9	19.8	23.1	15.8	17.9	20.0
Vet ej	3.0	2.6	5.9	9.4	9.6	10.5	11.4	12.7
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	232	39	357	96	52	57	123	55

Tab. V: 7. K—m. Inställning till sjukvården i staden.

Sjukvården ordnad:	Män				Kvinnor			
	Inf.		Infl.		Inf.		Infl.	
	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.
Bra	84.8	80.0	84.9	92.9	(100.0)	80.0	56.8	84.6
Illa	9.1	13.3	12.6	7.1	(0.0)	13.3	18.2	11.5
Vet ej	6.1	6.7	2.5	0.0	(0.0)	6.7	25.0	3.9
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	66	15	278	56	(2)	15	44	26

skillnader mellan de två personalkategorierna. Den klaraste skillnaden mellan arbetare och tjänstemän visar sig bland de inflyttade, men den differensen går i motsatt riktning i de två orterna, i det att i Huskvarna arbetarna är de mer positiva, medan i Katrineholm tjänstemännen oftare än arbetarna tycker att sjukvården är väl ordnad i staden. Skillnaderna är säkerställda med nedanstående värden.

			χ^2	P
Huskvarna.	Infl.	Män	6.61	0.02—0.01
	»	Kvinnor	—	e.s.
Katrineholm.	Infl.	Män	1.86	0.20—0.10
	»	Kvinnor	4.53	0.05—0.02

Även i detta fall är de kvinnliga arbetarna i Katrineholm i stor utsträckning indifferenta. Inte heller skiljer sig infödda och inflyttade i sin inställning till detta problem.

Med stigande ålder blir ju sjukvårds- liksom åldringsvårdsproblemet mer aktuellt för de intervjuade. Man kan därför vänta sig, att den äldre gruppen skall ha en mer bestämd attityd än den yngre. Likaså kan man vänta, att anspråken på ortens sjukvård skall vara större i de högre åldrarna, vilket skulle resultera i fler negativa svar på frågan hur sjukvården är ordnad. Det första antagandet visar sig vara riktigt men inte det andra. Tvärtom är äldre personer på detta område, liksom på många andra, de mest positiva. Detta gäller såväl män som kvinnor. Deras mer positiva inställning är dock säkerställd endast bland männen i Huskvarna ($\chi^2 = 8.68$, P : 0.01—0.001).

Det är en genomgående tendens, att männen är både mer säkra och mer positiva i sin inställning än kvinnorna. Skillnaden mellan männens och kvinnornas uttalade attityder är signifikant i Huskvarna ($\chi^2 = 7.92$, P : 0.01—0.001) och framträder som en tydlig tendens i Katrineholm.

En jämförelse mellan de två orterna slutligen i fråga om den uttalade inställningen till sjukvårdens ordnande visar tendenser till skillnader i den riktningen, att i de yngre kategorierna Katrineholmsbefolkningen är den mest positiva, medan de äldre Huskvarnaborna är mer positiva än de äldre Katrineholms-borna. Dessa tendenser är dock inte säkerställda.

V. UNDERVISNINGEN

Förut har nämnts hur Huskvarna, långt innan det utgjorde en administrativ enhet, var föregångare på skolväsendets område genom att skolplikt för de bruksanställdas barn infördes tidigare än på de flesta orter i landet. Där föranstaltades även tidigt om vidareutbildning efter den egentliga folkskolans slut (se kap. II).[1] Den tidiga utbyggnaden av undervisningen i staden har medfört, att det inte hänt så mycket på detta område under senaste decennierna fram till tiden för undersökningen. Detta förhållande kan förklara den stora procenten vet-inte-svar på en attitydfråga, hur man anser skolfrågorna lösta i staden. Ungefär en femtedel av männen och en tredjedel av kvinnorna har nämligen givit detta svar. Som väntat av tidigare resultat är andelen indifferenta speciellt stor bland kvinnorna och bland de inflyttade. I Katrineholm invigdes läroverket året före undersökningen och denna händelse kan i sin tur förklara en lägre frekvens vet-inte-svar. Den lägre frekvensen indifferenta i Katrineholm har framförallt kommit de positiva svaren tillgodo, så att man i Katrineholm på det hela taget är mer nöjd med skolförhållandena än i Huskvarna. Den skillnaden är säkerställd bland männen ($\chi^2 = 4.75$, P: 0.05—0.02) men inte bland kvinnorna. Även i detta fall visar de inflyttade kvinnliga arbetarna i Katrineholm tendenser att avvika från övriga kvinnor genom att ha fler vet-inte-svar och vara mindre positiva. Frekvensen av olika svarsalternativ bland arbetare och tjänstemän, infödda och inflyttade i de två orterna framgår av tab. V: 8 och V: 9.

Skillnaden mellan arbetare och tjänstemän är främst en skillnad i säkerhet i attityden, i det att arbetarna tenderar att ha större andel vet-inte-svar än tjänstemännen. Framförallt gäller detta Katrineholm, där skillnaden mellan arbetare och tjänstemän är nära säker i detta avseende ($\chi^2 = 3.75$, P : 0.10—0.05). Detta är vad som normalt kan väntas, eftersom skolutbildningsfrågor inte torde ha samma aktualitet för arbetare som för tjänstemän.

Förutom denna olikhet mellan arbetare och tjänstemän finns tendenser till skillnader även i den uttalade attitydens riktning, vilka

[1] En litterär skildring av skolväsendet i Huskvarna finns i CARLSSON, ELSA, En skola skapas, Stockholm 1938, en bok som förefaller vara flitigt läst i Huskvarna och som i någon mån verkat bestämmande för attityden mot stadens skolväsende.

Tab. V: 8. H—a. Inställning till skolväsendet i staden.

Skolfrågorna lösta:	Män				Kvinnor			
	Inf.		Infl.		Inf.		Infl.	
	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.
Bra	81.9	82.1	65.9	67.7	80.8	78.6	59.0	45.5
Illa	8.2	7.7	4.5	10.4	0.0	10.7	3.3	3.6
Vet ej	9.9	10.2	29.6	21.9	19.2	10.7	37.7	50.9
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	232	39	358	96	52	56	122	55

Tab. V: 9. K—m. Inställning till skolväsendet i staden.

Skolfrågorna lösta:	Män				Kvinnor			
	Inf.		Infl.		Inf.		Infl.	
	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.
Bra	86.6	86.6	82.1	93.0	(50.0)	82.4	52.3	88.5
Illa	6.0	6.7	7.5	5.3	(0.0)	5.9	9.1	0.0
Vet ej	7.4	6.7	10.4	1.7	(50.0)	11.8	38.6	11.5
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	67	15	279	57	(2)	17	44	26

dock går åt olika håll i de två orterna. I Huskvarna är det arbetarna som är mest positiva, i Katrineholm tjänstemännen. Denna olikhet mellan de två orterna kan förklaras med att arbetare och tjänstemän har olika krav på utbildningsmöjligheter för sina barn, vilka krav tillgodoses i något olika mån i Huskvarna och Katrineholm. För tjänstemännen torde det nämligen ligga närmare till hands än för arbetarna att tänka på högre skolor. Då det gäller den lägre skolundervisningen är de båda städerna likställda, men då det gäller den högre undervisningen ligger Katrineholm ett steg före Huskvarna, vilket kan förklara tjänstemännens något positivare inställning i den förra staden. Som ett resultat av det faktum att Huskvarna haft rykte om sig att vara en föregångsstad då det gällt undervisningen kan man se skillnaden mellan yngre och äldre. De senare är nämligen den mest positiva gruppen av de två (Män: $\chi^2 = 8.43$, P: 0.01—

0.001, Kvinnor: $\chi^2 = 3.56$, P: 0.10—0.05). En dylik skillnad kommer däremot inte till synes i Katrineholm.

Den skillnad mellan män och kvinnor som framträder består främst i en skillnad i procenten vet-inte-svar. Denna skillnad är säkerställd på båda orterna (H—a: $\chi^2 = 11.51$, $P < 0.001$; K—m: $\chi^2 = 17.48$, $P < 0.001$).

Sammanfattningsvis kan sägas, att attityden mot skolfrågornas lösande inte i något av samhällena verkat i högre grad skiljande mellan olika kategorier. De enda nämnvärda olikheter i attityd som kunnat konstateras sedan de indifferenta avskilts är den mellan olika åldersgrupper och mellan arbetare och tjänstemän. Däremot finns mer markanta skillnader mellan de olika grupperna i indifferens. Kvinnor är sålunda mer indifferenta än män, inflyttade mer än infödda och arbetare mer än tjänstemän.

VI. ANORDNINGAR FÖR UNGDOMEN

Av den tidigare beskrivningen av städernas institutionella utrustning (kap. II) framgick, att Huskvarna är något sämre tillgodosett med anordningar för ungdomen än Katrineholm. Denna brist i själva Huskvarna kompenseras dock av närheten till Jönköping, som erbjuder möjligheter till bio- och teaterbesök, dans- och restaurangbesök osv. I vilken utsträckning avspeglar sig denna skillnad i en skillnad i attityd mot anordningarna för ungdomen? I nedanstående tabeller (V: 10 och V: 11) kan svaret på denna fråga utläsas.

Tab. V: 10. H—a. Inställning till stadens anordningar för ungdomen.

Ordnat för ungdomen:	Män				Kvinnor			
	Inf.		Infl.		Inf.		Infl.	
	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.
Bra	31.9	43.6	44.7	40.6	32.7	28.1	37.5	14.5
Illa	65.9	56.4	46.6	51.1	55.8	64.9	45.8	65.5
Vet ej	2.2	0.0	8.7	8.3	11.5	7.0	16.7	20.0
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	232	39	356	96	52	57	120	55

Tab. V: 11. K–m. Inställning till stadens anordningar för ungdomen.

Ordnat för ungdomen:	Män				Kvinnor			
	Inf.		Infl.		Infl.		Inf.	
	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.
Bra	65.7	73.3	65.9	67.8	(50.0)	33.3	36.4	34.6
Illa	28.3	26.7	28.0	26.8	(50.0)	60.0	40.9	53.8
Vet ej	6.0	0.0	6.1	5.4	(0.0)	6.7	22.7	11.6
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	67	15	279	56	(2)	15	44	26

Det är ett genomgående drag, att man i Katrineholm är mer nöjd med anordningarna för ungdomen än i Huskvarna. I synnerhet bland männen är denna tendens tydligt framträdande. Signifikant är skillnaden mellan de två städernas invånare i följande omfattning.

Män	χ^2	P
Inf. —40 år	25.98	< 0.001
41— »	10.82	0.01—0.001
Infl. —40 år	31.24	< 0.001
41— »	10.86	< 0.001

I detta fall finns inte någon entydig skillnad mellan arbetare och tjänstemän. En grupp som dock förefaller särskilt missanpassad är de kvinnliga tjänstemännen i Huskvarna, i synnerhet de inflyttade. Skillnaden mellan dem och de kvinnliga arbetarna är helt säkerställd ($\chi^2 = 6.19$, P: 0.02—0.01).

Även i detta fall kan en jämförelse mellan yngre och äldre väntas leda till tydliga skillnader i inställning, i det att ungdomarna, vilkas förväntningar och anspråk är större, skall visa sig vara mer negativa än de äldre. Detta antagande bekräftas, och skillnaden mellan de två kategorierna är säkerställd eller nära säkerställd i följande kategorier.

Huskvarna	χ^2	P
Män. Inf.	21.46	< 0.001
Infl.	36.48	< 0.001
Kv. Inf.	7.64	0.01—0.001
Infl.	11.28	< 0.001

		Katrineholm	
Män.	Inf.	5.44	0.02—0.01
	Infl.	10.23	0.01—0.001
Kv.	Infl.	2.74	0.10—0.05

Mellan infödda och inflyttade eller mellan män och kvinnor finns ingen skillnad i inställning till ungdomsvården i staden.

VII. ANORDNINGAR FÖR BARNFAMILJER

Som exempel på anordningar för familjer med barn nämndes i intervjuerna barnkrubbor, barnrikehus och lekplatser. Inställningen till dessa anordningar är överhuvudtaget mycket osäker bland de intervjuade med en fjärdedel vet-inte-svar i vissa grupper. Övriga är på

Tab. V: 12. H—a. Inställning till stadens anordningar för barnfamiljer.

Anordningar för barnfamiljer:	Män				Kvinnor			
	Inf.		Infl.		Inf.		Infl.	
	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.
Bra	79.3	87.2	76.8	71.6	75.0	91.2	82.1	70.9
Dåliga	7.8	7.7	9.8	4.2	17.3	1.8	3.3	9.1
Vet ej	12.9	5.1	13.4	24.2	7.7	7.0	14.6	20.0
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	232	39	358	95	52	57	123	55

Tab. V: 13. K—m. Inställning till stadens anordningar för barnfamiljer.

Anordningar för barnfamiljer:	Män				Kvinnor			
	Inf.		Infl.		Inf.		Infl.	
	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.
Bra	82.1	80.0	81.0	71.4	(50.0)	86.7	52.3	65.4
Dåliga	9.0	6.7	12.2	16.1	(50.0)	6.6	9.1	11.5
Vet ej	8.9	13.3	6.8	12.5	(0.0)	6.6	38.6	23.1
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	67	15	279	56	(2)	15	44	26

det hela taget rätt nöjda med både tillräckligheten och beskaffenheten av de anordningar som finns. Svarsfördelningen bland arbetare och tjänstemän, infödda och inflyttade, män och kvinnor i de två orterna framgår av tab. V: 12 och V: 13.

Mellan arbetare och tjänstemän finns inga entydiga skillnader. I Huskvarna kan dock noteras som en tendens, att de infödda tjänstemännen är mer positiva än de infödda arbetarna, en tendens som är säkerställd bland kvinnorna ($\chi^2 = 6.23$, P: 0.02—0.01), medan de inflyttade arbetarna är mer nöjda än de inflyttade tjänstemännen. Dessa skillnader har uppkommit främst genom motsvarande skillnader i säkerhet i attityden.

Det är en vanlig tendens, att de på orten födda är mer positiva än de inflyttade, medan dessa oftare saknar attityd. Skillnaden mellan de två kategorierna är dock inte i något fall säkerställd.

Även i detta fall medför stigande ålder både större säkerhet i attityden och mer positiva attityder. Skillnaden mellan yngre och äldre i uttalad attityd är säkerställd i följande kategorier:

	χ^2	P
Huskvarna. Män	4.57	0.05—0.02
Kvinnor	6.05	0.02—0.01
Katrineholm	2.36	0.20—0.10

Slutligen kan noteras, att Huskvarna-borna tenderar att vara något mer tillfredsställda med anordningarna för barnfamiljer än befolkningen i Katrineholm. Den skillnaden är nära säkerställd bland männen och helt säkerställd bland kvinnorna ($\chi^2 = 2.39$, P: 0.20—0.10 resp. $\chi^2 = 9.06$, P: 0.01—0.001).

VIII. ÖNSKAN ATT FLYTTA FRÅN ORTEN

På samma sätt som en önskan att byta arbete kan väckas av till arten skilda motiv,[1] kan en önskan att flytta från orten ha skilda orsaker. Å ena sidan kan den vara uttryck för en verklig vantrivsel med orten, å andra sidan kan det ha sin orsak i en lust att göra nya erfarenheter, att »se sig om». Likaså får nej-svar på en fråga om man skulle vilja flytta från orten inte obetingat tolkas som bevis på att man

[1] SEGERSTEDT & LUNDQUIST, a. a. s. 367 ff.

trivs på orten. Bland dem som ger ett sådant svar finns å ena sidan de som är välanpassade i samhället och av det skälet inte vill flytta, å andra sidan de som inte direkt trivs på den plats där de bor, men som inser de praktiska svårigheterna att byta bostadsort.

Vid intervjuerna har de personer som uppgivit sig vilja flytta från orten även fått ange skälen för detta och den ort de i första hand skulle vilja bosätta sig i. Frågan har ställts endast i Katrineholm.

Om vi först betraktar svaren på frågan, om man skulle vilja flytta från staden, framgår av tab. V: 14, att de infödda är mer flyttningsbenägna än de inflyttade och att kvinnorna har större lust än männen att flytta från staden. Den förra skillnaden är inte säkerställd, medan den senare är väl säkerställd ($\chi^2 = 6.65$, P: 0.01—0.001).

Tab. V: 14. K—m. Skulle ni vilja flytta från Katrineholm?

	Män		Kvinnor	
	Inf.	Infl.	Inf.	Infl.
Ja	39.0	33.5	57.9	47.8
Nej	59.8	65.0	42.1	50.7
Vet ej	1.2	1.5	0.0	1.5
	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	82	334	19	69

Vidare minskar flyttningsbenägenheten med stigande ålder. Skillnaden mellan yngre och äldre är signifikant eller nära signifikant i följande grupper.

		χ^2	P
Män.	Inf.	1.69	0.20—0.10
	Infl.	6.16	0.02—0.01
Kv.	Infl.	2.86	0.10—0.05

Motiven för en önskan att flytta från staden är varierande bland infödda och inflyttade, bland arbetare och tjänstemän och bland män och kvinnor.

Fördelningen av de olika motiven framgår av tab. V: 15.

Det finns som synes en tendens, att de inflyttade oftare än de infödda anger arbetet och folket som motiv för att flytta från staden. Å andra sidan anger de, som väntat, mindre ofta lusten att se sig om, att få

Tab. V: 15 K—m. Motiv för önskan att flytta från Katrineholm

	Inf.		Infl.	
	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.
Arbetet	6.3	5.0	17.2	6.8
Klimat, natur	9.4	15.0	9.0	13.6
Släkt på annat håll	3.1	0.0	4.5	9.1
För att »se sig om»	50.0	35.0	20.1	27.3
För liten eller tråkig stad	9.4	30.0	14.2	27.3
Folket	3.1	0.0	6.0	6.8
Annat	15.6	15.0	26.9	9.1
Vet inte	3.1	0.0	2.2	0.0
	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	32	20	134	44

nya erfarenheter. Tjänstemännen har oftare än arbetarna som motiv att staden är för »liten och tråkig», och att klimatet och naturen inte tilltalar dem. Å andra sidan anger de mindre ofta än arbetarna själva arbetet som anledning till flyttningslusten. Jämförelse mellan könen visar, att männen oftare anger arbetet och klimatet som flyttningsmotiv.

En stor del av dem som sade sig vilja flytta från staden hade mycket obestämd uppfattning om vart de ville flytta (tab. V: 16). I synnerhet

Tab V: 16. K—m. Önskan att flytta från Katrineholm till —

	Inf.		Infl.	
	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.
Stockholm	6.9	5.6	10.7	16.7
Göteborg	10.3	16.7	8.9	3.3
Örebro	3.4	0.0	8.9	6.7
Annan tätort mindre än K—m	3.4	0.0	4.5	3.3
större än K—m	27.6	38.9	22.3	56.7
Ren landsbygd	0.0	0.0	10.7	3.3
Obestämt	48.3	38.9	33.9	10.0
	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	29	18	112	30

gäller detta de infödda, som i stor utsträckning endast gav uttryck för en allmän lust att röra på sig utan att ha något fixerat mål för sin flyttning. Andra olikheter mellan infödda och inflyttade är, att de

förra oftare angav Göteborg som mål för flyttningen, medan de senare oftare valde Stockholm, Örebro och annan tätort större än Katrineholm. De som flyttat till Katrineholm och är benägna att flytta igen är sålunda dels mer säkra än de infödda på vart de skall flytta, dels är de i större utsträckning än dessa »på väg till» Stockholm och andra större städer. Kanske kan man i det sistnämnda se en återspegling av en allmän tendens i omflyttningarna, nämligen att man inte flyttar direkt till storstaden, utan successivt från mindre till större orter.[1]

IX. SAMMANFATTNING

Vi har nu studerat trivseln eller anpassningen i samhället, mätt i svaret på en rad attitydfrågor rörande olika institutioner och har därvid konstaterat, att man på det hela taget är rätt nöjd med det samhälle man lever i. Detta gäller om både Huskvarna-bor och Katrineholms-bor. Ungefär fyra femtedelar har nämligen uttryckt positiva attityder mot de flesta anordningarna i staden. Ett undantag utgör dock ungdomsvården, som bedöms mindre tillfredsställande på båda orterna och i synnerhet i Huskvarna.

Vidare har noterats skillnader mellan olika kategorier och grupper, både när det gäller att ha en attityd överhuvudtaget och när det gäller attitydens riktning. Det vanliga har då varit, att en stor andel vet-inte-svar i en kategori medfört en minskning i andelen positiva svar, medan frekvensen negativa blivit i stort sett oförändrad.

Om man utgår från den uttalade attityden finner man, att det inte finns några mer påtagliga skillnader mellan arbetare och tjänstemän. Endast i fråga om inställningen till skolfrågornas lösning finns sådana skillnader, ehuru de går i olika riktning i de två orterna. I Huskvarna är nämligen arbetarna, i Katrineholm tjänstemännen mest nöjda.

De infödda är bättre anpassade i samhället än de inflyttade. Detta visar sig framförallt i fråga om trivseln med folket men även i attityden mot åldringsvården och anordningarna för barnfamiljer. Däremot är de mer benägna än de inflyttade att flytta från staden, vilket i stor utsträckning bottnar i en lust till nya erfarenheter, »att se sig om».

Männen är på det hela taget både mer säkra i sina attityder och mer positiva än kvinnorna. Detta gäller alla frågor utom ungdomsvården och anordningarna för barnfamiljer.

[1] Jfr WALLANDER, J., Flykten från skogsbygden. En undersökning i Klarälvsdalen. IUI, Stockholm (Uppsala) 1948.

En jämförelse mellan åldrarna ger till resultat, att åldern är den bäst differentierande faktorn av alla. De äldre är genomgående mer säkra i sina attityder och mer positiva i sina uttalade attityder än de yngre. Detta gäller på alla områden, även sådana som sjuk- och åldringsvården.

Vad slutligen skillnaden mellan de två städerna beträffar, så är den vanliga tendensen, att Katrineholms-borna är de mest nöjda. Framförallt gäller det trivseln med folket. I sådana avseenden som inställningen till åldringsvården, undervisningen och anordningarna för ungdomen är skillnaden mellan de två städerna inte oväntad, med tanke på att Katrineholm tidigare konstaterats vara något bättre utrustat på dessa områden. Däremot finns det ingen saklig grund för Huskvarna-bornas mer positiva inställning till anordningarna för barnfamiljer.

KAPITEL VI

SOCIAL PARTICIPATION

I. INLEDNING

Ett tidigare kapitel har behandlat den sociala participation som huvudsakligen sker i familjen eller hemmet. I detta kapitel skall vi ta upp den yttre sociala participationen, både den aktiva och den passiva. Till den förra räknas tillhörighet till och deltagande i föreningar och organisationer, till den senare sådant socialt liv som inte förutsätter närmare kontakt med övriga deltagare. Som exempel på det senare kan nämnas bio- och teaterbesök, besök på idrottstävlingar osv. Det är givet, att gränsdragningen mellan dessa två former av yttre social participation är mycket oklar. Det kan inte bli fråga om någon exakt gräns mellan de olika formerna, så att den ena formen utan vidare kan sägas kräva mer aktivt engagement av deltagaren än den andra. Det finns givetvis föreningstillhörighet och föreningsbesök som är lika passiva, som innebär lika ringa kontakt med övriga individer som t. ex. biobesök. I stort sett kan det likväl vara motiverat att göra denna gränsdragning och uppställa antaganden om de olika formernas olika betydelse för individens anpassning.

Framställningen i detta kapitel skall disponeras på följande sätt.

1. Tillhörigheten till olika föreningar och organisationer, dvs. den aktiva sociala participationen. De olika aspekter av tillhörigheten som skall behandlas är medlemskap i var och en av olika föreningstyper, styrelseuppdrag o. d., antal besök på möten i var och en av föreningarna och sammanlagt under året i alla föreningarna samt antalet medlemskap totalt. I fråga om dessa saker skall för var och en av orterna arbetare jämföras med tjänstemän, infödda med inflyttade, yngre med äldre, gifta med ogifta och män med kvinnor.

2. Föreningstillhörighetens struktur, dvs. främst sambandet mellan tillhörighet till olika typer av föreningar. Det kan antas, att tillhörighet till en viss typ av organisation utesluter tillhörighet till en viss annan typ, liksom tillhörighet till en viss typ även kan dra med sig tillhörighet till en annan. Vidare kan det antas, att det finns föreningar

eller organisationer som tillgodoser så många behov åt medlemmarna, att dessa inte dras till någon som helst annan formell gruppbildning. Med prövningen av ett dylikt antagande kommer vi över på prövningen av några av de hypoteser som uppställts i inledningskapitlet.

Sålunda skall vi undersöka riktigheten av följande påståenden: a) ju mer intensivt man deltar i en grupp, desto färre grupper är man medlem av, b) ju högre prestige eller status man har i en grupp, desto färre grupper är man medlem av, och c) ju fler funktioner en grupp har som man tillhör, dvs. ju mer differentierad dess verksamhet är, desto färre grupper tillhör man.

3. Den passiva sociala participationen. Jämförelser görs mellan olika kategorier på samma sätt som i fråga om tillhörigheten till föreningar och organisationer. I viss utsträckning undersöks även sambandet mellan olika former av passivt socialt liv.

4. Slutligen skall vi behandla den yttre sociala participationens struktur överhuvudtaget. Främst kommer denna behandling att ta formen av ett fastställande av sambandet mellan föreningsaktivitet och passiv social participation.

II. AKTIV SOCIAL PARTICIPATION

A. TILLHÖRIGHET TILL FÖRENINGAR OCH ORGANISATIONER

1. Medlemskap, uppdrag, besök

Av tabellerna 18—22, bil. 4, framgår medlemskap, förtroendeuppdrag och mötesbesök i olika organisationer fördelat på arbetare och tjänstemän, infödda och inflyttade.

a. Jämförelse arbetare — tjänstemän

Det finns en tendens bland arbetarna att oftare än tjänstemännen vara medlemmar i *facklig organisation.* Den tendensen är väl säkerställd i Huskvarna bland gifta, yngre, infödda män ($\chi^2 = 14.90$, $P < 0.001$) och bland inflyttade i båda ålderskategorierna tillsammans ($\chi^2 = 26.09$, $P < 0.001$). I Katrineholm är skillnaden mellan arbetare och tjänstemän överhuvudtaget ringa när det gäller anslutning till facklig organisation. Enda skillnaden där finns mellan arbetare och tjänstemän inom gruppen gifta kvinnor ($\chi^2 = 6.70$, P: 0.01—0.001).

Vidare är arbetarnas större anslutning till sin fackliga organisation säkerställd i gruppen ogifta män i Huskvarna ($\chi^2 = 16.93$, $P < 0.001$). Skillnaderna mellan de två personalkategorierna är mest framträdande bland den inflyttade personalen. De inflyttade tjänstemännen är alltså den minst organiserade kategorien.

När det gäller innehav av styrelseuppdrag — tidigare eller nuvarande — i facklig organisation, finns en genomgående tendens, att tjänstemännen oftare än arbetarna har eller har haft dylik funktion (se tab. 19, bil. 4). Detta är förklarligt med tanke på att tjänstemännens fackliga organisationer är mindre än arbetarnas, varigenom chanserna till styrelseuppdrag för varje medlem ökas. Denna tendens är dock säkerställd endast bland gifta män i Huskvarna ($\chi^2 = 5.45$, P: 0.02—0.01). I fråga om besöksfrekvensen på fackorganisationernas möten och sammankomster finns ingen skillnad mellan arbetare och tjänstemän.

Som framgår av tab. 18, bil. 4, är skillnaden mellan arbetare och tjänstemän i fråga om medlemskap i *politiska organisationer* inte särdeles stor eller enhetlig. Tendensen att fler av tjänstemännen än av arbetarna är anslutna till politisk organisation är ungefär lika vanlig som den omvända tendensen. I Huskvarna är tendensen att flera av arbetarna än av tjänstemännen är politiskt anslutna säkerställd bland infödda yngre män ($\chi^2 = 5.18$, P: 0.05—0.02) och relativt stark bland totalantalet gifta män där ($\chi^2 = 2.54$, P: 0.20—0.10). Även i gruppen ogifta män i Huskvarna föreligger en tendens till relativt talrikare anslutning till politisk organisation bland arbetare än bland tjänstemän ($\chi^2 = 2.21$, P: 0.20—0.10).

Det finns en svag icke säkerställd tendens i den största gruppen — gifta män — att tjänstemän i större utsträckning än arbetare har styrelseuppdrag i politiska organisationer. Ännu mindre är skillnaden mellan de två kategorierna i fråga om besöksfrekvens vid organisationernas möten.

En vanlig tendens är att tjänstemännen oftare än arbetarna är anslutna till någon *idrottsförening*. Den tendensen är säkerställd bland inflyttade äldre gifta män i Huskvarna ($\chi^2 = 7.11$, P: 0.01—0.001) och bland totalantalet gifta män i Katrineholm ($\chi^2 = 6.85$, P: 0.01—0.001). Vidare är skillnaden mellan arbetare och tjänstemän säkerställd i gruppen ogifta kvinnor i Katrineholm och framträder som en tendens i samma kategori i Huskvarna ($\chi^2 = 4.22$, P: 0.05—0.02 resp. $\chi^2 = 2.07$, P: 0.20—0.10).

Den tendens som tidigare noterats bland gifta män i fråga om innehav av styrelsefunktion o. d. uppträder även nu, dvs. tjänstemän har oftare än arbetare sådan funktion. Helt säkerställd är denna skillnad bland gifta män i Katrineholm ($\chi^2 = 4.66$, P: 0.05—0.02). Däremot finns ej heller i detta fall någon skillnad mellan arbetare och tjänstemän i fråga om antalet besök i idrottsföreningen vid möten eller träning.

Relativt få av de intervjuade är anslutna till *nykterhetsföreningar*, och skillnaden mellan arbetare och tjänstemän är i detta avseende obetydlig. Detsamma gäller här innehav av styrelsefunktioner o. d. samt antalet besök vid organisationernas möten.

Vad som sagts om anslutningen till nykterhetsföreningar gäller även om *religiösa föreningar*. Antalet medlemskap är alltså ringa och skillnaden mellan arbetare och tjänstemän obetydlig. Det är dock en tendens att tjänstemännen oftare än arbetarna är med i religiösa föreningar. Inte heller i fråga om styrelseuppdrag eller antalet besök vid föreningsmöten finns någon entydig eller säker skillnad mellan arbetare och tjänstemän.

Tillhörigheten till andra föreningar än de nu behandlade har inte specificerats. Den kan avse en eller flera föreningar. I detta fall framträder tydliga skillnader mellan arbetare och tjänstemän, i det att de senare oftare tillhör någon förening. Speciellt påfallande är denna skillnad bland de inflyttade. Den är sålunda signifikant bland både yngre och äldre inflyttade gifta män i både Huskvarna och Katrineholm med följande sannolikheter.

	Inflyttade			
	Huskvarna		Katrineholm	
	−40 år	41−	−40 år	41−
χ^2	17.60	11.06	3.65	7.09
P	< 0.001	< 0.001	0.10–0.05	0.01–0.001

Vidare finns tendenser till skillnader bland de infödda gifta männen i Huskvarna (P: 0.30—0.20 resp. 0.10—0.05 för vardera av de två åldersgrupperna).

Totalt sett kan säkerställda skillnader mellan arbetare och tjänstemän vidare noteras i följande kategorier.

	GM	GK	OgM	OgK
χ^2	8.39	7.40	10.50	5.82
P	0.01–0.001	0.01–0.001	0.01–0.001	0.02–0.01

När det gäller innehav av styrelsefunktioner finns ingen påtaglig skillnad mellan de två personalkategorierna. Däremot är tjänstemännen flitigare mötesdeltagare än arbetarna, och denna skillnad är säkerställd i totalantalet gifta män ($\chi^2 = 3.93$, P: 0.05—0.02).

b. Jämförelse infödda — inflyttade

Såsom framgår av tab. 18, bil. 4, tenderar infödda och inflyttade att skilja sig när det gäller anslutning till *fackliga organisationer* på så sätt, att de infödda oftare är medlemmar än de inflyttade. Den skillnaden är dock obetydlig i Katrineholm. I Huskvarna är den säkerställd i följande omfattning.

	GM	GK	OgM	OgK
χ^2	4.44	1.19	2.90	5.60
P	0.05–0.02	0.30–0.20	0.10–0.05	0.02–0.01

Vidare finns en tendens bland de gifta männen, att de på orten födda har eller har haft styrelseuppdrag i större omfattning än de inflyttade (P: 0.20—0.10 för totalmaterialet). De är också något flitigare mötesbesökare än de inflyttade ($\chi^2 = 3.21$, P: 0.10—0.05 för gifta män i Huskvarna).

Skillnaden mellan infödda och inflyttade i fråga om medlemskap i *politisk organisation* är varken stor eller entydig. I de fall då den låter sig fastställas på ett signifikant sätt innebär den emellertid, att de infödda oftare än de inflyttade tillhör en politisk organisation. Detta är fallet bland de gifta männen i Huskvarna ($\chi^2 = 11.06$, $P < 0.001$) och de ogifta männen i både Huskvarna och Katrineholm ($\chi^2 = 10.19$, P: 0.01—0.001 resp. $\chi^2 = 3.06$, P: 0.10—0.05).

Även då det gäller uppdrag av styrelsekaraktär finns en svag tendens att infödda har sådana uppdrag oftare än inflyttade. I fråga om antalet besök vid möten skiljer sig inte infödda och inflyttade.

Även i fråga om *idrottsföreningar* är de infödda de mest föreningsanslutna. Liksom tidigare är skillnaden mellan de två kategorierna mest entydig i Huskvarna. Bland gifta manliga arbetare där är den väl säkerställd bland såväl yngre som äldre ($\chi^2 = 16.47$, $P < 0.001$ resp. $\chi^2 = 12.88$, $P < 0.001$). Vidare är den säkerställd i gruppen ogifta män i Huskvarna och nära säkerställd i denna grupp i Katrineholm ($\chi^2 = 14.51$, $P < 0.001$ resp. $\chi^2 = 2.77$, P: 0.10—0.05). Bland kvinnorna är differensen mellan infödda och inflyttade tydligast i kategorien gifta kvinnor i Huskvarna ($\chi^2 = 3.89$, P: 0.05—0.02).

Däremot finns inga skillnader mellan infödda och inflyttade i fråga om innehav av styrelseuppdrag eller antal besök vid föreningsmöten o. d.

I anslutningen till *nykterhetsorganisationer* kan inga säkra skillnader mellan infödda och inflyttade iakttas och inte heller i innehav av styrelseuppdrag och besök vid föreningens möten.

Skillnaden mellan infödda och inflyttade i fråga om medlemskap i *religiösa föreningar* är inte entydig. Medan de inflyttade gifta och ogifta männen i Huskvarna oftare än de infödda är medlemmar i religiösa sammanslutningar ($\chi^2 = 5.69$, P: 0.02—0.01 resp. $\chi^2 = 1.20$, P: 0.30—0.20) gäller motsatsen om de ogifta kvinnorna. Av dessa — vilka för övrigt visar största anslutningen till religiösa föreningar — har nämligen de infödda oftare medlemskap än de inflyttade ($\chi^2 = 8.85$, P: 0.01—0.001).

Å andra sidan finns ingen skillnad mellan de två kategorierna i fråga om styrelsefunktioner eller besök vid föreningens möten.

I fråga om tillhörigheten till *andra föreningar* kan inte noteras någon skillnad mellan infödda och inflyttade. Detta gäller även om innehav av styrelsefunktioner och deltagande i föreningssammanträden.

c. Jämförelse yngre — äldre

Personer under 40 år gamla har jämförts med personer över 40 år med avseende på medlemskap i olika föreningstyper.

Det kan inte noteras några entydiga skillnader mellan äldre och yngre personer i fråga om medlemskap i *fackliga organisationer*. I två grupper kan skillnader fastställas på ett signifikant sätt, men de går i olika riktning. Av gifta manliga arbetare i Huskvarna är nämligen de yngre oftare än de äldre anslutna till fackföreningen ($\chi^2 = 7.40$, P: 0.01—0.001), medan motsatsen är fallet bland de gifta kvinnliga arbetarna ($\chi^2 = 5.30$, P: 0.05—0.02).

I fråga om styrelseuppdrag och liknande funktioner i fackliga organisationer finns en genomgående tendens, att de äldre (över 40 år gamla) har eller har haft sådana i större utsträckning än de yngre. Den skillnaden är helt säker bland gifta män i både Huskvarna och Katrineholm ($\chi^2 = 7.54$, P: 0.01—0.001 resp. $\chi^2 = 10.58$, P: 0.01—0.001).

Det finns endast obetydliga skillnader mellan yngre och äldre i anslutningen till *politiska organisationer*. Bland de gifta männen finns visserligen en tendens, att de äldre oftare än de yngre är medlemmar i dylik organisation, men denna tendens är säkerställd endast i Katrineholm ($\chi^2 = 14.71$, $P < 0.001$).

Det finns även en svag tendens, att de äldre haft styrelsefunktioner oftare än de yngre. Tydligast är detta i gruppen gifta män på båda orterna (P: 0.20—0.10 resp. 0.30—0.20).

En väntad skillnad mellan yngre och äldre i fråga om medlemskap i *idrottsföreningar* visar sig i så gott som samtliga kategorier. Den är säkerställd i följande omfattning.

Huskvarna	χ^2	P
GM: Inf. Arb.	15.47	< 0.001
Infl. Arb.	19.76	< 0.001
GK	1.90	0.20—0.10
OgM: Inf. Arb.	3.24	0.10—0.05
Infl. Arb.	4.13	0.05—0.02
OgK	2.16	0.20—0.10

Katrineholm		
GM: Infl. Arb.	19.43	< 0.001
Inf. Tjm.	4.48	0.05—0.02
Infl. Tjm.	3.53	0.10—0.05
OgM	1.78	0.20—0.10
OgK	1.77	0.20—0.10

Medan de yngre sålunda oftare än de äldre är medlemmar i någon idrottsförening, tenderar de äldre att oftare ha haft styrelseuppdrag i föreningarna. Den tendensen är dock säkerställd endast bland de gifta männen i Huskvarna ($\chi^2 = 5.64$, P: 0.02—0.01).

Yngre och äldre personer skiljer sig inte åt i fråga om medlemskap i *nykterhetsföreningar* eller styrelsefunktioner i dylika föreningar.

Däremot finns en tydlig tendens att de äldre oftare än de yngre är medlemmar i någon *religiös sammanslutning*. Denna tendens är dock helt säkerställd endast bland gifta manliga arbetare i Huskvarna ($\chi^2 = 8.56$, P: 0.01—0.001). Någon skillnad mellan yngre och äldre medlemmar i fråga om styrelsefunktioner och liknande i religiösa organisationer kan dock inte noteras.

I fråga om tillhörighet till annan förening än de nu nämnda är skillnaden mellan yngre och äldre obetydlig. Endast i gruppen gifta män i Huskvarna kan en signifikant skillnad noteras, vilket innebär, att de äldre oftare än de yngre är medlemmar i någon förening ($\chi^2 = 4.04$, P: 0.05—0.02).

2. Antal föreningar

Tab. 21, bil. 4, visar de intervjuades medlemskap i olika antal föreningar.

Även i detta fall har olika personalkategorier jämförts med varandra. Antalet har därvid begränsats till två klasser: medlemskap i 2 föreningar eller mindre och i 3 föreningar eller mer. Om först skillnaden mellan arbetare och tjänstemän studeras, finner man som allmän tendens, att tjänstemännen tillhör fler föreningar än arbetarna. Detta är väntat utifrån de erfarenheter som gjordes då de två kategorierna jämfördes med hänsyn till medlemskap i var och en av föreningarna. Skillnaden är säkerställd i följande omfattning.

	Huskvarna				Katrineholm			
	GM	GK	OgM	OgK	GM	GK	OgM	OgK
χ^2	—	11.47	—	9.86	17.78	3.56	7.29	3.25
P	e.s.	< 0.001	e.s.	0.01–0.001	< 0.001	0.10–0.05	0.01–0.001	0.10–0.05

Det finns även en klar tendens till skillnad mellan på orten födda och inflyttade, så beskaffad att de infödda är medlemmar i fler föreningar än de inflyttade. Skillnaden är dock inte lika tydlig som mellan arbetare och tjänstemän. Den är säkerställd med följande värden.

	Huskvarna				Katrineholm			
	GM	GK	OgM	OgK	GM	GK	OgM	OgK
χ^2	6.15	6.54	4.85	—	5.79	—	—	2.22
P	0.02–0.01	0.02–0.01	0.05–0.02	e.s.	0.02–0.01	e.s.	e.s.	0.20–0.10

Lika markant är inte skillnaden mellan yngre och äldre i fråga om antalet föreningar. Det finns dock en tendens rakt igenom samtliga grupper, att personer under 40 år är medlemmar i fler föreningar än äldre personer. Helt säkerställd är skillnaden endast i gruppen ogifta män i Katrineholm ($\chi^2 = 3.87$, P: 0.05—0.02), men tendensen är relativt stark i övriga grupper med sannolikheter (P-värden) mellan 0.30 och 0.10.

3. Sammanlagda antalet föreningsbesök

Tab. 22, bil. 4, visar sammanlagda antalet besök på möten och sammanträden under ett år. Vid en jämförelse som gjorts mellan olika personalkategorier har personerna uppdelats på två grupper: de som besökt upp till 10 möten under året (inklusive dem som inte tillhör någon förening) och de som besökt mer än 10 möten. Det är en genomgående tendens, att fler av tjänstemännen än av arbetarna placerar sig i den sistnämnda gruppen, dvs. tjänstemännen besöker oftare förenings- eller organisationsmöten. Skillnaden mellan de två personalgrupperna är säkerställd i följande omfattning.

	Huskvarna				Katrineholm			
	GM	GK	OgM	OgK	GM	GK	OgM	OgK
χ^2	8.17	—	—	3.99	13.35	—	1.58	4.22
P	0.01–0.001	e.s.	e.s.	0.05–0.02	< 0.001	e.s.	0.30–0.20	0.05–0.02

Å andra sidan är skillnaden mellan på orten födda och inflyttade varken betydande eller entydig. Följande säkra skillnader kan noteras.

Av de ogifta männen i Huskvarna är de inflyttade flitigare mötesbesökare än de infödda ($\chi^2 = 4.71$, P: 0.05—0.02). Motsatsen gäller bland de ogifta kvinnorna i samma stad: av dem går de infödda oftare än de inflyttade på föreningsmöten ($\chi^2 = 4.25$, P: 0.05—0.02), en tendens som återkommer i samma personalgrupp i Katrineholm ($\chi^2 = 3.47$, P: 0.10—0.05). Överhuvudtaget är den vanligaste tendensen den, att infödda personer oftare än inflyttade besöker föreningar.

Bland männen i Huskvarna — både gifta och ogifta — besöker de yngre föreningsmöten oftare än de äldre ($\chi^2 = 5.84$, P: 0.02—0.01 resp. $\chi^2 = 5.61$, P: 0.02—0.01). I övriga kategorier finns varken entydiga eller säkra skillnader mellan yngre och äldre personer.

4. Jämförelse mellan gifta och ogifta, män och kvinnor

a. Medlemskap i föreningar

Tab. VI: 1 visar tillhörigheten till olika föreningar och organisationer bland personer av olika civilstånd och kön.

Tab. VI: 1. Tillhörighet till föreningar i procent av totala antalet

Medlemskap i	Huskvarna				Katrincholm			
	GM	GK	OgM	OgK	GM	GK	OgM	OgK
Fackfören.	93.1	66.4	86.3	79.2	99.3	83.3	100.0	95.5
Idrottsfören.	22.5	9.8	42.9	8.1	37.7	19.4	44.0	31.8
Politisk org.	36.1	12.3	28.1	11.2	32.0	8.3	28.6	4.5
Nykterhetsfören. ..	3.0	0.8	3.1	3.0	3.8	5.6	4.4	9.1
Religiös fören. ...	12.5	4.9	8.1	20.0	5.4	2.8	5.6	4.5
Annan fören.....	40.8	18.9	22.4	21.5	37.0	13.9	21.1	20.5
Totalantal	539	122	161	135	316	36	90	44

Den mest föreningsanslutna kategorien är de gifta männen, medan de gifta kvinnorna tenderar att vara minst anslutna.

En jämförelse mellan gifta och ogifta ger till resultat, att av männen de gifta oftare än de ogifta är medlemmar av någon förening medan bland kvinnorna de ogifta tenderar att vara föreningsanslutna oftare än de gifta. Den allmänna tendensen att gifta män är mer föreningsanslutna än ogifta bryts endast i fråga om idrottsföreningar. I det fallet tillhör de ogifta männen oftare en förening. Skillnaden mellan civilstånden är säkerställd i följande omfattning.

Medlemskap i	Huskvarna		Katrineholm	
	GM–OgM	GK–OgK	GM–OgM	GK–OgK
Fackfören.	0.02–0.01	0.05–0.02	e.s.	0.20–0.10
Politisk org.	0.10–0.05	e.s.	e.s.	e.s.
Nykterhetsfören.	e.s.	e.s.	e.s.	e.s.
Idrottsfören.	< 0.001	e.s.	e.s.	e.s.
Religiös fören.	0.20–0.10	< 0.001	e.s.	e.s.
Annan fören.	< 0.001	e.s.	0.01–0.001	e.s.

Männen tenderar att oftare än kvinnorna vara medlem i någon förening. Sannolikheten för att skillnaden mellan män och kvinnor i detta avseende har uppstått av ren slump är följande.

Medlemskap i	Huskvarna		Katrineholm	
	GM–GK	OgM–OgK	GM–GK	OgM–OgK
Fackfören.	< 0.001	0.20–0.10	< 0.001	e.s.
Politisk org.	< 0.001	< 0.001	0.01–0.001	0.01–0.001
Nykterhetsfören.	e.s.	e.s.	e.s.	e.s.
Idrottsfören.	0.01–0.001	< 0.001	0.05–0.02	0.30–0.20
Religiös fören.	0.05–0.02	0.01–0.001	e.s.	e.s.
Annan fören.	< 0.001	e.s.	0.01–0.001	e.s.

Den generella tendensen bryts i detta fall av, att de ogifta kvinnorna oftare än de ogifta männen är medlemmar i någon religiös sammanslutning.

Sammanfattningsvis kan sägas, att skiljelinjen mellan män och kvinnor är tydligare än mellan gifta och ogifta. Vidare kan noteras, att tillhörigheten till nykterhetsorganisationer inte är beroende vare sig av köns- eller civilståndstillhörighet.

b. Uppdrag och funktioner

Även i fråga om uppdrag och funktioner i de olika föreningarna kan man notera vissa skillnader mellan gifta och ogifta och mellan män och kvinnor, vilket framgår av tab. VI: 2.

Tab. VI: 2. Medlemmar med tidigare eller nuvarande funktioner i de olika föreningstyperna i procent av totalantalet

Huskvarna	GM		GK		OgM		OgK	
	Total-antal	%	Total-antal	%	Total-antal	%	Total-antal	%
Fackfören.	501	22.2	81	4.9	139	8.6	107	4.7
Idrottsfören.	121	50.1	12	16.7	69	24.6	11	18.2
Politisk fören.....	194	20.6	15	33.3	45	22.2	15	26.7
Nykterhetsfören. ..	16	75.0	—	—	5	40.0	4	50.0
Religiös fören. ...	66	56.1	7	42.9	13	53.8	27	63.0
Annan fören.	220	43.2	23	26.1	36	27.8	29	20.7
Katrineholm								
Fackfören.	314	34.9	32	12.5	90	8.9	42	9.5
Idrottsfören.	119	55.5	7	14.3	40	47.5	14	21.4
Politisk fören.	103	20.4	3	33.3	26	46.2	2	0.0
Nykterhetsfören. ..	12	91.7	2	100.0	4	50.0	4	25.0
Religiös fören. ...	17	64.7	—	—	5	80.0	2	50.0
Annan fören.	117	43.6	5	20.0	19	31.6	9	44.4

När det gäller uppdragen kan liknande tendenser till skillnader mellan gifta och ogifta män iakttas som i fråga om medlemskap i föreningar, nämligen att de gifta oftare haft styrelsefunktioner. Sannolikheten för att den skillnaden uppstått av ren slump är följande.

Jämförelse mellan gifta och ogifta män

Styrelseuppdrag i	Huskvarna	Katrineholm
Fackfören.	< 0.001	< 0.001
Idrottsfören.	0.01–0.001	e.s.
Politisk fören.	e.s.	0.02–0.01
Nykterhetsfören.	e.s.	0.10–0.05
Religiös fören.	e.s.	e.s.
Annan fören.	0.20–0.10	e.s.

Helt säker är alltså skillnaden endast i fråga om funktioner i facklig organisation. Den allmänna tendensen bryts dessutom när det gäller politiska organisationer, av vilkas medlemmar de ogifta oftare har haft styrelseuppdrag än de gifta.

Det finns en genomgående tendens, att männen haft styrelseuppdrag oftare än kvinnorna. Denna skillnad är dock inte så utpräglad som man kunnat vänta sig. Minst påtaglig är den bland ogifta personer. Sannolikheten för att skillnaden mellan män och kvinnor i detta avseende är rent slumpmässig är följande.

Jämförelse mellan män och kvinnor

Styrelseuppdrag i	Huskvarna	Katrineholm
Fackfören.	< 0.001	0.05–0.02
Politisk fören.	e.s.	e.s.
Idrottsfören.	0.10–0.05	0.01–0.001
Nykterhetsfören.	0.20–0.10	
Religiös fören.	e.s.	e.s.
Annan fören.	0.05–0.02	e.s.

Tydligast framträder männens dominans i fackliga och idrottsliga sammanhang, medan kvinnornas chanser att hävda sig i politiska och religiösa organisationer är ungefär lika stora som männens.

c. Besöksfrekvens i var och en av föreningarna

Skillnaden mellan personer av olika kön och civilstånd är inte betydande då det gäller besöksfrekvensen i var och en av föreningarna. Ett undantag utgör deltagandet i *fackföreningsmötena.* I det fallet är det en klar skillnad mellan män och kvinnor, i det att männen, oavsett civilstånd, oftare än kvinnorna besöker mötena. Vidare är de gifta männen flitigare mötesdeltagare än de ogifta. Däremot skiljer sig inte gifta och ogifta kvinnor i detta avseende. Skillnaden mellan de olika grupperna visar följande grader av säkerhet.

	Huskvarna				Katrineholm			
	GM–GK	OgM–OgK	GM–OgM	GK–OgK	GM–GK	OgM–OgK	GM–OgM	GK–OgK
χ^2	36.53	24.40	8.65	—	14.40	5.69	9.59	—
P	< 0.001	< 0.001	0.01–0.001	e.s.	< 0.001	0.02–0.01	0.01–0.001	e.s.

Det finns en tendens, att de föreningsanslutna kvinnorna oftare än männen besöker den *politiska organisationens* möten (P: 0.20—0.10 för Huskvarna). Vidare går de ogifta männen oftare än de gifta männen på sin politiska förenings sammanträden ($\chi^2 = 15.21$, $P < 0.001$ för Katrineholm och $\chi^2 = 1.28$, P: 0.30—0.20 för Huskvarna).

I Huskvarna kan man inte notera någon skillnad mellan män och kvinnor eller mellan gifta och ogifta i fråga om besök i *idrottsföreningen.* Däremot finns sådan olikhet i Katrineholm, där männen tenderar att oftare än kvinnorna besöka idrottsföreningen, en tendens som är helt säkerställd bland ogifta personer ($\chi^2 = 6.99$, P: 0.01—0.001). Vidare är de ogifta männen där flitigare besökare än de gifta ($\chi^2 = 12.88$, $P < 0.001$).

Det finns ingen skillnad mellan personer av olika kön och civilstånd i fråga om besök på *nykterhetsföreningens* möten.

Kvinnorna besöker sin *religiösa sammanslutning* oftare än männen och de ogifta personerna oftare än de gifta. Kvinnornas större besöksfrekvens är nära säkerställd i Huskvarna ($\chi^2 = 3.80$, P: 0.10—0.05), och de ogifta personernas är helt säkerställd där ($\chi^2 = 5.01$, P: 0.05—0.02).

I Huskvarna-materialet finns ingen skillnad mellan män och kvinnor eller mellan gifta och ogifta i fråga om besöksfrekvensen i *andra föreningar* än de nu behandlade. I Katrineholm går kvinnorna oftare än männen på möten i annan förening ($\chi^2 = 9.20$, P: 0.01—0.001). Detsamma gäller där om ogifta personer i jämförelse med gifta ($\chi^2 = 5.81$, P: 0.02—0.01).

d. Antal föreningar

Skillnaden mellan personer av olika kön och civilstånd i fråga om det antal föreningar man är medlem i framgår av tab. VI: 3.

Tab. VI: 3. Antal medlemskap i föreningar.

Antal föreningar	Huskvarna				Katrineholm			
	GM	GK	OgM	OgK	GM	GK	OgM	OgK
0	2.0	21.3	6.8	11.1	0.0	2.8	0.0	0.0
1	29.0	49.2	29.6	44.4	27.3	58.3	30.0	52.3
2	27.7	19.7	22.8	27.4	27.6	27.8	31.1	25.0
3	21.7	6.6	24.7	11.1	24.1	8.3	21.1	13.6
4	10.6	2.5	9.3	5.2	12.1	2.8	10.0	9.1
5—	8.9	0.8	6.8	0.7	8.9	0.0	7.8	0.0
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	538	122	162	135	315	36	90	44

Tabellen visar ett par tydliga tendenser: männen är med i fler föreningar än kvinnorna, och av männen är de gifta medlemmar i fler än de ogifta, medan motsatsen gäller bland kvinnorna. Skillnaden mellan könen är bäst säkerställd, vilket framgår av nedanstående värden.

	Huskvarna				Katrineholm			
	GM–GK	OgM–OgK	GM–OgM	GK–OgK	GM–GK	OgM–OgK	GM–OgM	GK–OgK
χ^2	5.29	15.98	4.51	3.75	—	2.54	—	1.50
P	0.05–0.02	< 0.001	0.05–0.02	0.10–0.05	e.s.	0.20–0.10	e.s.	0.30–0.20

e. Sammanlagda antalet föreningsbesök

Av tab. 22, bil. 4, kan utläsas, att det finns skillnader mellan män och kvinnor och mellan gifta och ogifta i fråga om sammanlagda antalet föreningsbesök under ett år. Av nedanstående tablå framgår även, i vad mån skillnaderna mellan de olika grupperna är säkerställda.

	Huskvarna				Katrineholm			
	GM–GK	OgM–OgK	GM–OgM	GK–OgK	GM–GK	OgM–OgK	GM–OgM	GK–OgK
χ^2	16.74	3.80	—	3.66	2.11	4.93	5.81	—
P	< 0.001	0.10–0.05	e.s.	0.10–0.05	0.20–0.10	0.05–0.02	0.02–0.01	e.s.

Den genomgående tendensen är — även då den inte är säkerställd — att männen gjort fler besök på föreningsmöten än kvinnorna och att de ogifta personerna gjort fler än de gifta.

B. FÖRENINGSTILLHÖRIGHETENS STRUKTUR

1. Samband mellan medlemskap i olika föreningar

Utan uppdelning på personalgrupper men med Huskvarna och Katrineholm tagna var för sig har sambandet mellan tillhörigheten till olika föreningar undersökts. Frågan är, om medlemskap i en viss förening ökar eller minskar sannolikheten för tillhörighet till viss annan förening.

Det visar sig, att det som regel finns ett positivt samband mellan olika medlemskap, så att medlemskap i viss förening ökar chanserna till medlemskap även i viss annan förening. I Huskvarna är sålunda medlemmar i de fackliga organisationerna i jämförelse med icke medlemmar oftare med också i någon politisk eller idrottslig sammanslutning. Uttryckt i procent ser sambandet ut på följande sätt (tab. VI: 4).

Tab. VI: 4. H—a. Samband mellan medlemskap i fackförening å ena sidan och i politisk organisation och idrottsförening å andra sidan

Medlemskap i Fackfören.	Medlemskap i Politisk org.		Idrottsfören.		Summa	
	Ja	Nej	Ja	Nej	%	Antal
Ja	30.5	69.5	22.3	77.7	100.0	872
Nej	12.1	87.9	16.4	83.6	100.0	140
Signifikans	$\chi^2 = 19.29$	$P < 0.001$	$\chi^2 = 2.16$	P: 0.20–0.10		

Det är att märka, att medlemmarna i de fackliga organisationerna vid undersökningstillfället inte var kollektivt anslutna till något politiskt parti.

Mellan medlemskapen i politiska organisationer å ena sidan och i idrottsliga och nykteristiska å andra sidan finns i båda orterna tendenser till samband. Denna association är helt säkerställd i Huskvarna. Den procentuella fördelningen är följande (tab. VI: 5).

Tab. VI: 5. Samband mellan medlemskap i politisk organisation å ena sidan och i idrottsförening och nykterhetsförening å andra sidan

Medlemskap i	Medlemskap i politisk organisation: Huskvarna Ja	Huskvarna Nej	Katrineholm Ja	Katrineholm Nej
Idrottsfören.	31.8	17.5	40.9	34.7
Signifikans	$\chi^2 = 23.85$	$P < 0.001$	$\chi^2 = 1.42$	P: 0.30–0.20
Nykterhetsfören.	3.9	2.2	8.8	3.2
Signifikans	$\chi^2 = 1.63$	P: 0.30–0.20	$\chi^2 = 5.86$	P: 0.02–0.01
Antal	284	730	137	378

Däremot finns inte några som helst tendenser till samband mellan medlemskap i nykterhetsförening å ena sidan och i fackförening eller idrottsförening å andra sidan.

Tillhörigheten till »Annan förening» är positivt associerad med medlemskap i politisk och idrottslig sammanslutning i både Huskvarna och Katrineholm och med medlemskap i nykterhetsförening i Katrineholm. Dessa samband är av följande säkerhet.

Samband med medlemskap i »Annan förening» och medlemskap i:

	χ^2	P
Politisk förening		
Huskvarna	18.04	< 0.001
Katrineholm	3.89	0.05—0.02
Idrottsförening		
Huskvarna	2.87	0.10—0.05
Katrineholm	9.55	0.01—0.001
Nykterhetsförening		
Katrineholm	2.16	0.20—0.10

De som tillhör religiösa sammanslutningar avviker från andra föreningars medlemmar så tillvida, att medlemskap i dylik organisation inte ökar chanserna för medlemskap i övriga föreningar. Sålunda finns det ingen tendens till samband mellan tillhörighet till religiös organisation och till facklig och »Annan förening». Däremot finns det tendenser till negativt samband så att medlemskap i religiös organisation i viss mån utesluter medlemskap i politiska och idrottsliga organisationer. Uttryckt i procent ser sambandet ut på följande sätt (tab. VI: 6).

Tab. VI:6. Samband mellan medlemskap i religiös förening å ena sidan och politisk och idrottslig förening å andra sidan

Medlemskap i	Medlemskap i religiös förening			
	Huskvarna		Katrineholm	
	Ja	Nej	Ja	Nej
Politisk fören.	19.5	29.0	—	—
Signifikans	$\chi^2 = 4.40$	P: 0.05–0.02		e.s.
Idrottsfören.	8.1	23.5	11.5	37.6
Signifikans	$\chi^2 = 13.26$	$P < 0.001$	$\chi^2 = 6.18$	P: 0.02–0.01
Antal	123	891	26	489

Enda undantaget från den allmänna tendensen bland religiöst anslutna är att de i Huskvarna i större utsträckning än övriga är med i någon nykterhetsförening. Den procentuella fördelningen är följande (tab. VI: 7).

Tab. VI:7. H—a. Samband mellan medlemskap i religiös förening och i nykterhetsförening

Medlemskap i nykterhetsförening	Medlemskap i religiös förening	
	Ja	Nej
Ja	7.3	2.0
Nej	92.7	98.0
	100.0	100.0
Antal	123	981
Signifikans	$\chi^2 = 9.75$	P: 0.01–0.001

Sammanfattningsvis kan sägas om sambanden mellan tillhörigheten till olika föreningar, att det finns en grupp bestående av tre föreningstyper, nämligen fack-, idrotts- och politiska föreningar, vilkas medlemmar i stor utsträckning är identiska och en annan föreningstyp, den religiösa, i vilken medlemskap i viss utsträckning utesluter medlemskap i idrottsföreningar och politiska föreningar.

2. Samband mellan medlemskap i viss förening och övrig föreningsaktivitet

Betydelsen av tillhörigheten till viss förening för aktiviteten i annan förening har också studerats på så sätt, att medlemmar och icke medlemmar jämförts med avseende på mötesbesöken i andra föreningar. I detta fall har endast två signifikanta samband konstaterats, ett posi-

tivt och ett negativt: medlemmar i idrottsföreningar är flitigare mötesdeltagare i gruppen »annan förening» än icke medlemmar ($\chi^2 = 12.99$, 4 fg, P: 0.02—0.01), medan motsatsen gäller om dem som är organiserade i religiösa föreningar i jämförelse med de icke organiserade ($\chi^2 = 15.42$, 4 fg, P: 0.01—0.001). De religiöst organiserades exklusivitet i förhållande till andra föreningar bekräftas alltså ytterligare.

Vi har tidigare uppställt antagandet, att ju fler funktioner en förening har, dvs. ju allsidigare dess verksamhet är, desto mindre kommer andra föreningar att verka attraherande på dess medlemmar. Hittills har vi i studiet av föreningstillhörighetens struktur funnit en typ av organisation — den religiösa — som har det kännetecknet, att dess medlemmar är mindre attraherade av vissa övriga föreningar. Även på annat sätt har vi studerat detta förhållande. Vi har jämfört medlemmar och icke medlemmar i var och en av föreningstyperna med avseende på antalet ytterligare föreningar i vilka man är medlem. Medlemmar i en förening som tillfredsställer många behov skall vid en sådan jämförelse tillhöra färre andra föreningar än de som inte är med i just den föreningen. Denna prövning av den uppställda hypotesen ger till resultat, att i de flesta fall de som tillhör en viss förening är medlemmar av fler ytterligare föreningar än de som inte tillhör föreningen. Detta är en ytterligare bekräftelse på det tidigare konstaterandet, att medlemskap i en viss föreningstyp ökar sannolikheten för medlemskap i viss annan typ. Även i detta fall utgör religiösa organisationer undantag. Medlemskap i dem tenderar i stället att utesluta medlemskap i andra föreningar.

Sambandet mellan medlemskap i en viss föreningstyp och antalet övriga medlemskap är följande.

		χ^2	fg	P
Huskvarna.	Fackförening	8.83	3	0.05—0.02
	Idrottsförening	35.33	3	< 0.001
Katrineholm.	Idrottsförening	37.89	2	< 0.001
Huskvarna.	Nykterhetsförening..	3.92	2	0.20—0.10
	Politisk förening....	50.48	3	< 0.001
Katrineholm.	Politisk förening....	6.87	2	0.05—0.02
Huskvarna.	Religiös förening ...	4.45	3	0.30—0.20
	Annan förening	98.43	3	< 0.001
Katrineholm.	Annan förening	38.37	2	< 0.001

Det kan alltså konstateras, att vi på detta sätt fått fram endast en föreningstyp — den religiösa — vars medlemmar jämfört med icke medlemmar får sina behov tillfredsställda i sådan grad, att de begränsar sitt medlemskap i andra föreningar.

Nu kan ju medlemskapet vara mer eller mindre aktivt. Medlemmar som besöker föreningens möten ofta, kan antas få större behovstillfredsställelse i föreningen än de som besöker dem mera sällan. De bör då i enlighet med vårt tidigare antagande vara medlemmar i färre föreningar än de senare. Mångföreningsmedlemmarna skulle alltså utgöras av sådana som är relativt passiva i var och en av föreningarna och de få-föreningsanslutna av de aktiva. Hur stämmer ett dylikt antagande? Med ett enda undantag — medlemmar i religiösa föreningar — stämmer det inte. Den allmänna tendensen är tvärtom att de personer som besöker en viss förenings möten ofta är medlemmar av ett större antal föreningar än de som går mera sällan på mötena. Den tendensen är säkerställd eller relativt stark i följande fall.

Besök i	χ^2	fg	P
Huskvarna. Fackförening	55.66	6	< 0.001
Katrineholm. Fackförening	12.34	6	0.10—0.05
Huskvarna. Annan förening	7.00	4	0.20—0.10
Katrineholm. Annan förening	4.91	4	0.30—0.20

Därjämte finns som nämnts motsatt tendens bland medlemmar i religiösa föreningar: de som besöker möten ofta är med i ett mindre antal föreningar än de som sällan går på möten. ($\chi^2 = 3.04$, P: 0.10—0.05 i Huskvarna).

3. Jämförelse mellan medlemmar i olika föreningar med hänsyn till antalet medlemskap

Vi har jämfört dem som är medlemmar i viss förening med dem som inte är anslutna till föreningen i fråga och funnit, att det endast är medlemmar i religiösa föreningar som i sin övriga föreningsaktivitet uppvisar drag som kan tyda på stor behovstillfredsställelse i föreningen. Vad blir resultatet, om vi försöker pröva vårt antagande genom att jämföra olika föreningars medlemmar med varandra i fråga om antalet medlemskap? Då det, som tidigare visats, föreligger samband mellan medlemskap i olika föreningar, har vi vid jämförelsen mellan med-

lemmarna i två föreningar endast medtagit sådana som inte är medlemmar i båda föreningarna. Vi har exempelvis jämfört de medlemmar i facklig organisation som inte är med i politisk förening med de medlemmar av politisk förening som inte tillhör någon fackförening osv.

Denna jämförelse mellan olika föreningars medlemmar ger i Huskvarna till resultat, att fackliga och religiösa föreningars medlemmar är med i färre föreningar än andra föreningstypers medlemmar. (Fackföreningar: $P < 0.001$ utom i jämförelse med idrottsförening, där P: 0.10—0.05. Religiösa föreningar: $P < 0.001$ utom i jämförelse med nykterhetsförening, där P: 0.20—0.10.) Däremot finns ingen skillnad mellan fackliga och religiösa föreningars medlemmar sinsemellan. Tendensen är densamma i Katrineholm ehuru inte med så väl säkerställda skillnader.

4. Uppdrag och medlemskap

Ett annat antagande som uppställts och som rör behovstillfredsställelsen i föreningen eller organisationen är, att de medlemmar som har hög status eller prestige i gruppen får ett tillskott i behovstillfredsställelse utöver vad övriga medlemmar får, vilket resulterar i mindre dragning till andra grupper. Som kriterium på hög status och prestige i föreningen har använts nuvarande eller tidigare styrelsefunktioner. Om antagandet är riktigt, skall de personer som har eller har haft styrelseuppdrag i viss förening vara medlemmar i färre föreningar än de som inte haft styrelsefunktion. Även detta antagande vederläggs av undersökningsmaterialet. Tvärtom visar sig den genomgående tendensen vara, att de personer som har någon styrelsefunktion är med i fler föreningar än de som inte har sådan funktion. Denna skillnad är säkerställd i följande omfattning.

		χ^2	fg	P
Huskvarna.	Fackförening	43.33	3	< 0.001
Katrineholm.	Fackförening	53.66	3	< 0.001
Huskvarna.	Idrottsförening	4.55	3	0.30—0.20
Katrineholm.	Idrottsförening	12.63	3	0.01—0.001
Huskvarna.	Annan förening	8.00	3	0.05—0.02
Katrineholm.	Annan förening	5.59	3	0.20—0.10

C. SAMMANFATTNING

Vi har nu behandlat den del av aktiv social participation som består i medlemskap och verksamhet i föreningar och organisationer. De olika aspekter som upptagits har varit tillhörigheten till olika för-

eningstyper, uppdrag och besöksfrekvens i var och en av föreningarna, antalet medlemskap totalt och antalet föreningsbesök totalt under ett år. Vidare har vi i ett andra avsnitt undersökt föreningstillhörighetens struktur i avsikt att pröva några i förväg uppställda antaganden.

Jämförelsen mellan olika kategorier och grupper har visat, att arbetarna i jämförelse med tjänstemännen oftare är medlemmar i fackliga och politiska organisationer, men att de senare uppvisar större antal medlemskap i idrottsföreningar, religiösa och andra föreningar. Tjänstemännen tillhör överhuvudtaget fler föreningar än arbetarna och gör fler föreningsbesök totalt per år.

De i orten födda har oftare än de inflyttade medlemskap i fackliga och politiska organisationer och tillhör oftare någon idrottsförening. I fråga om tillhörighet till religiösa sammanslutningar är skillnaden inte entydig: medan de inflyttade männen oftare än de infödda tillhör någon sådan förening, är de inflyttade kvinnorna mer sällan än de infödda med i religiösa föreningar. På det hela taget är de infödda med i fler föreningar än de inflyttade och har fler föreningsbesök totalt sett under ett år. De visar även en tendens att något oftare ha föreningsfunktioner av styrelsekaraktär.

När det gäller medlemskap i facklig och politisk organisation, finns ingen större skillnad mellan yngre och äldre personal. Däremot är det som väntat en klar skillnad mellan de två åldersgrupperna i fråga om tillhörighet till idrottsförening, i det att de yngre oftare är medlemmar. Å andra sidan finns en tendens bland de äldre till fler medlemskap i religiösa föreningar och i kategorien annan förening. Vidare tenderar den högre åldersgruppen att oftare ha funktioner i fack-, idrotts- och politiska föreningar. På det hela taget, mätt i antalet medlemskap och antalet föreningsbesök per år, är dock yngre personer mer föreningsaktiva än äldre.

Det har även gjorts jämförelser mellan män och kvinnor och mellan gifta och ogifta med hänsyn till föreningsaktiviteten.

Med ett undantag, nämligen anslutningen till religiösa föreningar, tenderar männen att ha större procent medlemskap i alla föreningstyper. Undantaget utgör de ogifta kvinnorna, som i jämförelse med de ogifta männen oftare är med i religiös förening. Kvinnorna är icke blott i mindre utsträckning anslutna till olika organisationer. Av dem som är medlemmar har dessutom en mindre andel än när det gäller männen haft några funktioner inom föreningen. Tydligast framträder männens dominans i fackliga och idrottsliga sammanhang,

medan kvinnornas möjligheter att göra sig gällande i politiska och religiösa organisationer är ungefär lika stora som männens. Dessa två organisationstyper kan ur den synpunkten sägas vara de mest demokratiska. När det gäller besöksfrekvensen i de olika föreningarna är skillnaden mellan män och kvinnor betydande i endast ett fall, nämligen i fråga om fackföreningar. Männen besöker nämligen oftare än kvinnorna fackföreningarnas sammankomster. På det hela taget är männen mer föreningsaktiva än kvinnorna, vilket tar sig uttryck i att de är medlemmar i fler föreningar och avlägger fler besök per år vid föreningssammankomster.

Vad slutligen jämförelsen mellan gifta och ogifta beträffar, kan helt allmänt sägas, att det framträder olika tendenser bland män och kvinnor. Av männen är de gifta de mer föreningsverksamma, av kvinnorna de ogifta. Endast i fråga om tillhörigheten till idrottsföreningar bryts den allmänna tendensen att gifta män har högre medlemsprocent, i det att de ogifta männen oftare är med i någon sådan förening. Det är också en tendens att de gifta männen oftare än de ogifta har haft någon funktion i de olika föreningarna. Undantag utgör i detta fall de politiska organisationerna, där de ogifta tenderar att oftare ha uppdrag av styrelsekaraktär.

Liksom mellan könen finns även skillnader mellan personer av olika civilstånd, när det gäller besök vid fackföreningens sammankomster. Sålunda är de gifta männen flitigare mötesdeltagare än de ogifta. Däremot finns ingen skillnad i detta avseende mellan gifta och ogifta kvinnor.

Tydligast kommer skillnaden mellan gifta och ogifta fram i totalantalet medlemskap och i totalantalet föreningsbesök under ett år. Sålunda är de gifta männen med i fler föreningar än de ogifta, medan å andra sidan de ogifta kvinnorna har fler medlemskap än de gifta. De ogifta personerna tenderar genomgående att göra fler föreningsbesök per år än de gifta.

Helt allmänt kan sägas, att skillnaderna mellan män och kvinnor när det gäller föreningsaktivitet är tydligare än skillnaderna mellan personer tillhörande olika civilstånd. Om en grov jämförelse görs mellan de fyra kategorierna gifta och ogifta män och gifta och ogifta kvinnor, visar den, att de gifta männen är de mest föreningsaktiva, följda av de ogifta männen, ogifta kvinnorna och gifta kvinnorna.

Ett studium av föreningstillhörighetens struktur har gjorts för att pröva tre antaganden, nämligen: 1. ju fler funktioner en förening har,

dvs. ju mer differentierad dess verksamhet är, desto mindre dras dess medlemmar till andra föreningar, 2. ju större aktivitet man får ge uttryck för i en förening, desto mindre dras man till andra föreningar och 3. ju högre status och prestige man har i en förening, desto mindre dras man till andra föreningar.

1. Det första antagandet har inte helt kunnat prövas i materialet, då det rått osäkerhet i bestämningen av olika föreningars och organisationers verksamhet. Den studie som gjorts i Huskvarna av olika föreningars program under ett år visar dock, att det finns visst fog för att beteckna de religiösa föreningarnas verksamhet som mest allsidig. I varje fall är aktiviteten, mätt i antal möten och sammankomster, avgjort störst i denna föreningstyp.[1] Antagandet har först prövats genom att sambandet mellan tillhörighet till olika föreningar konstaterats. Frågan har då varit om medlemskap i viss förening, t. ex. fackförening, ökar eller minskar chanserna för tillhörighet till var och en av övriga föreningstyper. Svaret på denna fråga har i stort sett blivit, att det finns en grupp bestående av tre föreningstyper, nämligen fack-, idrotts- och politiska föreningar, vilkas medlemmar i stor utsträckning är identiska och en annan föreningstyp — den religiösa — i vilken medlemskap i viss utsträckning utesluter medlemskap i idrottsföreningar och politiska föreningar. Mellan dessa båda grupper står nykterhetsföreningarna, vilkas medlemmar delvis är identiska dels med de politiska, dels med de religiösa föreningarnas. I viss mån har sålunda de religiösa föreningarna bekräftat hypotesen om effekten av mångsidigheten i en förenings funktioner.

Även på annat sätt har den första av de uppställda hypoteserna prövats. Medlemmar i var och en av föreningstyperna har jämförts med icke-medlemmar med avseende på antalet andra föreningar som man är medlem i. Resultatet av denna undersökning blir, att de som tillhör en viss förening är medlemmar av fler andra föreningar än de som inte tillhör föreningen. Undantag utgör i detta fall medlemmar i religiösa organisationer. Medlemmar i dessa är sålunda med i färre andra föreningar än icke-medlemmar.

Förutom att medlemmar i de olika föreningarna jämförts med icke-medlemmar med avseende på aktivitet i övriga föreningar, har en dylik jämförelse även gjorts mellan olika föreningars medlemmar. Resultatet av denna jämförelse bekräftar de tidigare resultaten. Sålunda är medlemmar i religiösa föreningar med i färre andra föreningar än

[1] Se bil. 3.

övriga föreningstypers medlemmar. Här tillkommer emellertid en skillnad mellan fackföreningsmedlemmar och andra föreningars medlemmar, i det att de förra har färre medlemskap i övriga föreningar. Innebörden av denna skillnad är troligen, att medlemskap i fackförening är mer eller mindre »obligatoriskt» — vilket framgår av den höga anslutningsprocenten — så att personer som i övrigt är föreningslösa i varje fall är med i fackföreningen.

Som sammanfattande omdöme om resultatet av prövningen av den första hypotesen kan sägas, att det endast är medlemmar i religiösa föreningar som i sin övriga föreningsaktivitet uppvisar drag som kan tyda på stor behovstillfredsställelse i föreningen. Medlemskap i var och en av de övriga föreningstyperna är tvärtom positivt associerat med ytterligare medlemskap i andra föreningar.

2. Den andra hypotesen har bekräftats i samma ringa utsträckning som den första: personer med hög besöksfrekvens i var och en av de olika föreningarna är nämligen medlemmar av fler föreningar än personer med låg besöksfrekvens. Undantag utgör medlemmar i religiösa föreningar. Dessa begränsar nämligen sitt medlemskap i andra föreningar, om de har hög besöksfrekvens i den egna föreningen. Som helhetsomdöme kan alltså sägas, att vårt andra antagande visat sig inte vara riktigt.

3. Vi kommer så till det tredje antagandet, att hög prestige och status i en förening bidrar till hög behovstillfredsställelse och därmed till begränsning av medlemskapet i andra föreningar. Som kriterium på hög status och prestige inom organisationen har använts tidigare eller nuvarande styrelsefunktioner. Den uppställda hypotesen visar sig inte vara riktig. Tvärtom är det en genomgående tendens, att de personer som har styrelsefunktion är med i fler föreningar än de som inte har sådan funktion.

Prövningen av de tre antagandena om föreningsaktivitetens struktur ger anledning till ett ytterligare antagande, att det finns en särpräglad grupp människor som är särskilt starkt engagerade i föreningslivet, som är med i många föreningar och deltar aktivt i alla föreningarna, och en annan särpräglad grupp som är med i få föreningar och är mindre aktiv i varje förening. Att studera »föreningsmänniskornas» karakteristika i jämförelse med »icke föreningsmänniskornas» är en uppgift som återstår.

III. PASSIV SOCIAL PARTICIPATION

Den passiva sociala participationen har studerats i följande avseenden: besök på idrottstävlingar, danstillställningar, bio, teater, konsert, konstutställning, bibliotek, föredrag (ej Huskvarna) och kyrkbesök. För var och en av dessa tillställningar har vi noterat antalet besök per år eller månad (se tab. 23—40, bil. 4). På samma sätt som tidigare, då det gällde föreningsaktiviteten, kommer olika kategorier att jämföras med varandra i fråga om besöksfrekvens: arbetare med tjänstemän, infödda med inflyttade, yngre med äldre, män med kvinnor och gifta med ogifta.

A. JÄMFÖRELSE ARBETARE — TJÄNSTEMÄN

Då arbetare och tjänstemän jämförts, har hänsyn tagits till om de är infödda eller inflyttade, bor i Huskvarna eller i Katrineholm. Nedanstående översikt (tab. VI: 8 och VI: 9) visar med vilken säkerhet skillnader mellan de två personalgrupperna kunnat konstateras.

Tab. VI: 8. H—a. Passiv social participation. Jämförelse arbetare — tjänstemän.

Besök	Inf.			Infl.		
	χ^2	fg	P	χ^2	fg	P
Idrottstävlingar	18.72	3	< 0.001	3.82	3	0.30–0.20
Dans	—	—	e.s.	3.03	2	0.30–0.20
Bio	4.51	2	0.20–0.10	8.35	2	0.02–0.01
Teater	6.42	4	0.20–0.10	42.90	4	< 0.001
Konsert	21.91	3	< 0.001	51.44	3	< 0.001
Konstutställning	24.44	3	< 0.001	68.61	3	< 0.001
Bibliotek	—	—	e.s.	7.15	3	0.10–0.05
Kyrka	29.31	4	< 0.001	13.20	4	0.02–0.01

Det är givet, att skillnaden mellan arbetare och tjänstemän inte går i samma riktning på alla punkterna. Arbetarna visar en genomgående tendens att bevista idrottstävlingar och föreläsningar oftare än tjänstemännen. Däremot går de senare oftare på teater, konsert, konstutställning, till bibliotek och i kyrka. Med undantag för de infödda i Huskvarna går tjänstemännen även på bio oftare än arbetarna. I fråga om dansbesök finns ingen säker skillnad mellan de två kategorierna.

Tab. VI: 9. K—m. Passiv social participation. Jämförelse arbetare — tjänstemän.

Besök	Inf.			Infl.		
	χ^2	fg	P	χ^2	fg	P
Idrottstävlingar	9.44	3	0.05–0.02	4.65	3	0.20–0.10
Dans	—	—	e.s.	—	—	e.s.
Bio	—	—	e.s.	6.75	2	0.05–0.02
Teater	—	—	e.s.	—	—	e.s.
Konsert	7.92	3	0.05–0.02	9.53	3	0.05–0.02
Konstutställning	—	—	e.s.	30.02	3	< 0.001
Bibliotek	—	—	e.s.	—	—	e.s.
Kyrka	22.20	3	< 0.001	—	—	e.s.
Föredrag	9.71	4	0.05–0.02	—	—	e.s.

B. JÄMFÖRELSE INFÖDDA — INFLYTTADE

De i orten födda och inflyttade har jämförts under hänsynstagande till yrke (arbetare och tjänstemän) och bostadsort (se tab. 32—40, bil. 4). Den säkerhet med vilken de konstaterade olikheterna uppträder framgår av tab. VI: 10 och VI: 11.

Tab. VI: 10. H—a. Passiv social participation. Jämförelse infödda — inflyttade.

Besök	Arb.			Tjm.		
	χ^2	fg	P	χ^2	fg	P
Idrottstävlingar	12.53	3	0.01–0.001	7.48	3	0.10–0.05
Dans	2.57	2	0.30–0.20	5.45	2	0.10–0.05
Bio	3.38	2	0.20–0.10	8.46	2	0.02–0.01
Teater	22.90	4	< 0.001	8.97	4	0.10–0.05
Konsert	8.38	3	0.05–0.02	—	—	e.s.
Konstutställning	—	—	e.s.	—	—	e.s.
Bibliotek	—	—	e.s.	6.14	3	0.20–0.10
Kyrka	38.29	4	< 0.001	—	—	e.s.

Vid denna jämförelse framträder vissa skiljaktigheter mellan tjänstemän och arbetare. Medan de infödda arbetarna besöker idrottstävlingar, dans, bio, teater och konstutställning oftare än de inflyttade arbetarna, besöker däremot inflyttade tjänstemän sådana tillställningar oftare än infödda tjänstemän. I fråga om kyrkbesök är de inflyttade arbetarna flitigare besökare än de infödda, medan de infödda bland tjänstemännen visar en tendens att gå i kyrkan oftare än de inflyttade. Likaså hör inflyttade tjänstemän föredrag och föreläsningar oftare än infödda.

Tab. VI: 11. K—m. Passiv social participation. Jämförelse infödda — inflyttade.

Besök	Arb.			Tjm.		
	χ^2	fg	P	χ^2	fg	P
Idrottstävlingar	13.86	3	0.01–0.001	—	—	e.s.
Dans	3.90	2	0.20–0.10	—	—	e.s.
Bio	18.03	2	< 0.001	4.38	2	0.20–0.10
Teater	16.08	4	0.01–0.001	—	—	e.s.
Konsert	—	—	e.s.	—	—	e.s.
Konstutställning	10.12	3	0.02–0.01	4.46	2	0.20–0.10
Bibliotek	—	—	e.s.	—	—	e.s.
Kyrka	9.69	3	0.05–0.02	6.80	3	0.10–0.05
Föredrag	—	—	e.s.	6.36	2	0.05–0.02

C. JÄMFÖRELSE YNGRE — ÄLDRE

Vid jämförelsen mellan yngre och äldre har personalen delats i två åldersgrupper: männen i grupperna under och över 40 år, kvinnorna i grupperna under och över 30 år. Hänsyn har tagits till kön

Tab. VI: 12. Passiv social participation. Jämförelse yngre — äldre. Sannolikheten för att skillnaden uppstått av ren slump.

Besök	Huskvarna				Katrineholm			
	GM	OgM	GK	OgK	GM	OgM	GK	OgK
Idrottstävl.	< 0.001	0.05–0.02	e.s.	< 0.001	< 0.001	0.20–0.10	e.s.	0.10–0.05
Dans	< 0.001	0.02–0.01	0.05–0.02	< 0.001	< 0.001	0.05–0.02	e.s.	0.02–0.01
Bio	< 0.001	< 0.001	0.20–0.10	< 0.001	< 0.001	< 0.001	0.05–0.02	e.s.
Teater	< 0.001	0.30–0.20	e.s.	< 0.001	0.20–0.10	e.s.	e.s.	e.s.
Konsert	0.01–0.001	e.s.	e.s.	0.20–0.10	0.20–0.10	e.s.	e.s.	e.s.
Konstutställning	e.s.	e.s.	e.s.	e.s.	e.s.	e.s.	e.s.	e.s.
Bibliotek	0.01–0.001	e.s.	e.s.	e.s.	e.s.	e.s.	e.s.	e.s.
Kyrka	< 0.001	e.s.	e.s.	0.01–0.001	0.20–0.10	e.s.	e.s.	e.s.
Föredrag	—	—	—	—	0.05–0.02	0.30–0.20	0.20–0.10	e.s.

och civilstånd, och skillnaden mellan åldrarna har konstaterats med den grad av säkerhet som framgår av tab. VI: 12.

De yngre uppvisar här på det hela taget större aktivitet än de äldre, när det gäller besök vid olika tillställningar. De går sålunda oftare på idrottstävlingar, dans, bio, teater och bibliotek, medan de senare är flitigare besökare på konserter, föredrag och gudstjänster. Det är att märka, att skillnaden mellan de två grupperna är obetydlig bland de gifta kvinnorna.

D. JÄMFÖRELSE MÄN — KVINNOR

Skillnaden mellan män och kvinnor i besöksfrekvens är i alla avseenden ganska klar (tab. 23—31, bil. 4). Den är säkerställd med följande värden (tab. VI: 13).

Tab. VI: 13. Passiv social participation. Jämförelse män — kvinnor.

Besök	Huskvarna			Katrineholm		
	χ^2	fg	P	χ^2	fg	P
Idrottstävlingar	54.62	3	< 0.001	14.01	2	< 0.001
Dans	7.89	2	0.02–0.01	3.10	2	0.30–0.20
Bio	25.29	3	< 0.001	8.54	3	0.05–0.02
Teater	—	—	e.s.	5.77	2	0.10–0.05
Konsert	—	—	e.s.	—	—	e.s.
Konstutställningar	2.81	2	0.30–0.20	7.24	2	0.05–0.02
Bibliotek	13.00	2	< 0.001	7.30	2	0.05–0.02
Kyrka	20.13	3	< 0.001	13.79	2	0.01–0.001
Föredrag	—	—	—	32.51	2	< 0.001

De skillnader som konstaterats innebär, att männen oftare ser idrottstävlingar och konstutställningar och att de oftare går på teater, bibliotek och föredrag, medan kvinnorna oftare än männen går på bio och dans och i kyrkan.

E. JÄMFÖRELSE GIFTA — OGIFTA

Vid jämförelsen mellan personer tillhörande olika civilstånd (tab. 23—31, bil. 4) har hänsyn tagits till kön och ålder, på så sätt att gifta och ogifta män jämförts inom åldersgrupperna under och över 40 år, och gifta och ogifta kvinnor inom grupperna under och över 30 år. Den säkerhet med vilken skillnaderna kunnat konstateras framgår av tab. VI: 14.

Tab. VI: 14. Passiv social participation. Jämförelse gifta — ogifta. Sannolikheten för att skillnaden uppstått av ren slump.

Besök	Huskvarna				Katrineholm			
	Män		Kvinnor		Män		Kvinnor	
	-40 år	41-	-30 år	31-	-40 år	41-	-30 år	31-
Idrottstävlingar	0.02–0.01	0.30–0.20	e.s.	< 0.001	e.s.	e.s.	e.s.	0.30–0.20
Dans	< 0.001	0.10–0.05	0.20–0.10	0.02–0.01	< 0.001	e.s.	0.05–0.02	e.s.
Bio	< 0.001	0.20–0.10	0.01–0.001	0.10–0.05	< 0.001	e.s.	0.30–0.20	e.s.
Teater	0.02–0.01	0.10–0.05	e.s.	0.01–0.001	0.20–0.10	e.s.	e.s.	e.s.
Konsert	0.05–0.02	0.30–0.20	e.s.	0.05–0.02	e.s.	e.s.	0.05–0.02	e.s.
Konstutställn...	e.s.	e.s.	e.s.	e.s.	e.s.	e.s.	e.s.	e.s.
Bibliotek	0.20–0.10	0.01–0.001	0.20–0.10	e.s.	e.s.	e.s.	e.s.	e.s.
Kyrka	e.s.	0.20–0.10	e.s.	0.01–0.001	0.30–0.20	e.s.	e.s.	e.s.
Föredrag	—	—	—	—	e.s.	e.s.	e.s.	e.s.

Ogifta personer besöker oftare än gifta olika tillställningar. Ett särfall utgör de gifta kvinnorna över 30 år, vilka har större besöksfrekvens än de ogifta vid idrottstävlingar, dans, bio och teater. De ogifta kvinnornas underlägsenhet i dessa avseenden kompenseras emellertid av deras livligare deltagande i gudstjänster. Denna skillnad mellan gifta och ogifta kvinnor är väntad, efter vad vi förut vet om deras medlemskap i religiösa sammanslutningar.

IV. SAMBAND MELLAN AKTIV OCH PASSIV SOCIAL PARTICIPATION

Medlemmarna i de olika föreningstyperna har jämförts med icke medlemmar i fråga om besöksfrekvensen på idrottstävlingar, dans, bio osv. Likaså har personer med stort antal besök på föreningsmöten jämförts med personer med litet antal. I förra fallet kan det väntas, att det finns föreningar, i vilka medlemskap utesluter annan aktivitet. Exempel på sådana är religiösa föreningar, vilkas medlemmar knappast

kan väntas i någon större utsträckning gå på dans eller bio. I senare fallet kan det väntas, att personer som är mycket föreningsverksamma — går på föreningssammankomster ofta — mera sällan än andra ägnar sig åt passiv social participation.

A. MEDLEMSKAP OCH BESÖK

Sannolikheten för att skillnaden mellan medlemmar i de olika föreningarna och icke-medlemmar när det gäller besök på olika tillställningar uppstått av ren slump är följande (tab. VI: 15 och VI: 16).

Tab. VI: 15. H—a. Samband mellan medlemskap och besök — jämförelse mellan medlemmar och icke-medlemmar i olika föreningar. Sannolikheten för att skillnaden uppstått av ren slump.

Besök	Medlemskap i				
	Fackför.	Polit. för.	Idrottsför.	Nykt.för.	Relig. för.
Idrottstävlingar ...	0.05–0.02	< 0.001	< 0.001	0.30–0.20	< 0.001
Dans	0.01–0.001	e.s.	< 0.001	e.s.	< 0.001
Bio	< 0.001	0.05–0.02	< 0.001	0.02–0.01	< 0.001
Teater	e.s.	< 0.001	< 0.001	e.s.	< 0.001
Konsert	e.s.	0.05–0.02	0.30–0.20	e.s.	< 0.001
Konstutställning ..	0.10–0.05	e.s.	0.30–0.20	0.30–0.20	e.s.
Bibliotek	0.20–0.10	e.s.	0.05–0.02	e.s.	0.20–0.10
Kyrka	0.01–0.001	0.02–0.01	< 0.001	0.10–0.05	< 0.001

Tab. VI: 16. K—m.* Samband mellan medlemskap och besök — jämförelse mellan medlemmar och icke-medlemmar i olika föreningar. Sannolikheten för att skillnaden uppstått av ren slump.

Besök	Medlemskap i			
	Polit. för.	Idrottsför.	Nykt. för.	Relig. för.
Idrottstävlingar	e.s.	< 0.001	0.20–0.10	< 0.001
Dans	e.s.	< 0.001	e.s.	< 0.001
Bio	0.30–0.20	0.05–0.02	e.s.	< 0.001
Teater	0.01–0.001	< 0.001	e.s.	< 0.001
Konsert	0.05–0.02	e.s.	0.01–0.001	< 0.001
Konstutställning	0.02–0.01	e.s.	e.s.	e.s.
Bibliotek	e.s.	e.s.	e.s.	0.20–0.10
Kyrka	e.s.	0.20–0.10	e.s.	< 0.001
Föredrag	< 0.001	0.10–0.05	0.20–0.10	e.s.

*Antalet icke-medlemmar i fackförening utgör endast 10, varför dessa ej jämförts med medlemmarna.

De två jämförda grupperna skiljer sig givetvis inte på samma sätt i fråga om alla slags besök, liksom skillnaden mellan medlemmar och icke medlemmar kan gå i olika riktning i de olika föreningarna.

Fackföreningsmedlemmarna skiljer sig från icke-medlemmar på så sätt, att de oftare än dessa går på idrottstävlingar och bibliotek, men mera sällan än dessa på dans, bio, konstutställning eller i kyrkan.

Personer som är med i någon politisk organisation är flitigare besökare än övriga på idrottstävlingar, teater, konserter, konstutställningar och föredrag. Däremot går de mindre ofta på bio och i kyrkan.

Mellan tillhörighet till idrottsförening och besök på idrottstävlingar är som väntat ett mycket starkt samband (H—a: $\chi^2 = 113.26$, 3 fg, $P < 0.001$, K—m: $\chi^2 = 83.64$, 3 fg, $P < 0.001$). Vidare går anslutna till idrottsföreningar oftare än icke-medlemmar på dans, bio och teater. I Huskvarna går de oftare på bibliotek, i Katrineholm mer sällan. Slutligen är de mindre flitiga kyrkbesökare än icke-medlemmar.

Medlemskap i nykterhetsförening står i mycket svagt samband med besöksfrekvensen vid olika tillställningar. Signifikanta samband finns endast med bio- och konsertbesök. I förra fallet är icke-medlemmar, i senare fallet medlemmar de flitigaste besökarna.

Liksom tidigare kan vi även nu konstatera, att tillhörighet till religiös sammanslutning har större betydelse än tillhörighet till någon annan föreningstyp. De samband som noterats är mycket väl säkerställda. De religiöst organiserade går givetvis i kyrkan eller annan gudstjänstlokal oftare än de icke organiserade (H—a: $\chi^2 = 380.81$, $P < 0.001$, K—m: $\chi^2 = 208.95$, $P < 0.001$). Detta är även fallet i fråga om konsertbesök, varvid konsert i stor utsträckning torde vara liktydigt med konsert i kyrka eller gudstjänstlokal. Alla andra säkra skillnader mellan de två kategorierna innebär, att de religiöst organiserade har lägre besöksfrekvens än de icke organiserade. De går således avsevärt mera sällan på idrottstävlingar, dans, bio och teater samt visar en tendens att mindre ofta besöka biblioteket.

B. FÖRENINGSBESÖK OCH BESÖK PÅ IDROTTSTÄVLINGAR M. M.

De intervjuade har grupperats i tre klasser efter sammanlagda antalet föreningsbesök under ett år: i Huskvarna 0, 1—20 och 21 besök och däröver, i Katrineholm 0, 1—10 och 11 besök och däröver.

Personerna i dessa olika klasser har därefter jämförts med avseende på antalet besök på idrottstävlingar, dans, bio osv. Sambandet mellan mötesbesök och passiv participation är säkerställt i följande omfattning (tab. VI: 17).

Tab. VI: 17. Samband mellan mötesbesök och passiv social participation. Sannolikheten för att sambandet uppstått av ren slump.

Besök	Huskvarna	Katrineholm
Idrottstävlingar	< 0.001	0.20—0.10
Dans	e.s.	0.05—0.02
Bio	< 0.001	e.s.
Teater	< 0.001	< 0.001
Konsert	< 0.001	< 0.001
Konstutställning	< 0.001	0.05—0.02
Bibliotek	0.01—0.001	0.01—0.001
Kyrka	< 0.001	0.01—0.001
Föredrag	—	< 0.001

Antagandet att de som besöker föreningsmöten ofta inte gör så många besök på idrottstävlingar, dans osv. stämmer endast delvis. Motsatsen kan t. o. m. vara fallet, så att ökat deltagande i föreningsverksamhet är associerat med ökat deltagande i besök av icke föreningsnatur.

Sålunda går de personer som ofta besöker föreningsmöten flitigare än övriga på idrottstävlingar, konstutställningar, bibliotek, konserter, teater och föredrag. De går även oftare i kyrkan. Vi har tidigare sett, att medlemmar i idrottsföreningar och religiösa föreningar dels går på föreningssammankomster oftare än övriga föreningsanslutna, dels oftare går på idrottstävlingar respektive i kyrkan. Då mångbesöksgruppen till stor del består av medlemmar i dessa två föreningstyper, är skillnader mellan den och fåbesöks-gruppen lätt förklarlig.

Endast i fråga om besöken på bio och dans stämmer vårt antagande. De som inte är med i någon förening eller sällan går på föreningsmöten kompenserar nämligen detta genom att oftare än andra gå på bio och dans.

C. UMGÄNGE I FAMILJEN OCH ÖVRIG SOCIAL PARTICIPATION

En fråga av intresse är relationen mellan inre och yttre social participation. Ett antagande som det kan synas rimligt att göra är, att ju mer intensivt umgänget med släktingar, grannar, arbetskamrater eller

övriga vänner är, desto mindre är behovet av sociala kontakter utanför hemmet. För att pröva ett dylikt antagande har vi delat upp de undersökta personerna i två ungefär lika stora grupper med hänsyn till umgänget med släktingar osv. och jämfört dem med avseende på föreningsaktivitet och besök på olika tillställningar (idrottstävlingar osv.).

Vid uppdelningen på två grupper har i var och en av de två orterna gränsen dragits på följande sätt.

Umgänge med
släktingar: 3 gånger i månaden eller mindre / mer än 3 gånger i månaden;
grannar: aldrig / någon gång i månaden;
arbetskamrater: aldrig / någon gång i månaden;
övriga vänner: 2 gånger i månaden eller mindre / mer än 2 gånger i månaden.

Vad först gäller föreningsaktiviteten, varmed i detta fall avses antalet medlemskap och totalantalet föreningsbesök per år, visar nedanstående tablå (tab. VI: 18) sannolikheterna för ett samband mellan denna och umgänget.

Tab. VI: 18. Samband mellan medlemskap i föreningar och umgänge.

Umgänge med	Antal medlemskap						Antal föreningsbesök					
	H—a			K—m			H—a			K—m		
	χ^2	fg	P	χ^2	fg	P	χ^2	fg	P	χ^2	fg	P
Släkt	13.75	3	0.01–0.001	—	—	e.s.	8.22	3	0.05–0.02	—	—	e.s.
Grannar	6.40	3	0.10–0.05–	—	—	e.s.	6.23	3	0.20–0.10	—	—	e.s.
Arbetskamrater	4.90	3	0.20–0.10	6.81	3	0.10–0.05	5.15	3	0.20–0.10	—	—	e.s.
Övriga vänner.....	4.05	3	0.30–0.20	—	—	e.s.	14.13	3	0.01–0.001	5.03	3	0.20–0.10

De två grupperna — en med ringa umgänge i hemmet, en med mycket — skiljer sig inte åt i väntad riktning. Tvärtom är tendensen den, att personer med ringa umgänge med släkt, grannar och övriga

vänner har mindre medlemskap i föreningar och besöker föreningssammankomster mindre ofta än personer med livligt umgänge. Sambandet mellan föreningsaktiviteten och kontakten med arbetskamraterna är däremot inte entydigt. Bland personer med ringa kontakt med arbetskamraterna finns det både en grupp som har mindre och en som har mer föreningsaktivitet än de som har livligt umgänge med kamraterna. Inte heller då det gäller passiv social participation (besök på idrottstävlingar osv.) visar sig det uppställda antagandet vara riktigt. Den vanligaste tendensen är, att de som har livligt umgänge med släkt, grannar, arbetskamrater och andra vänner även flitigt besöker olika tillställningar, medan de som har ringa umgänge även har låg besöksfrekvens i den passiva sociala participationen. Sannolikheten för att sambandet uppstått av ren slump framgår av tab. VI: 19 och VI: 20.

Tab. VI: 19. H—a. Samband mellan umgänge och besök på olika tillställningar. Sannolikheten för att sambandet uppstått av ren slump.

Besök	Släkt	Grannar	Arb.kamr.	Vänner
Idrottstävl.	< 0.001	0.30–0.20	0.01–0.001	e.s.
Dans	0.10–0.05	e.s.	0.01–0.001	< 0.001
Bio	0.01–0.001	0.20–0.10	< 0.001	< 0.001
Teater	e.s.	0.30–0.20	< 0.001	0.01–0.001
Konsert	0.30–0.20	0.20–0.10	0.30–0.20	< 0.001
Konstutst.	e.s.	e.s.	< 0.001	0.20–0.10
Bibliotek	0.10–0.05	e.s.	0.02–0.01	0.02–0.01
Kyrka	e.s.	e.s.	0.01–0.001	e.s.

Tab. VI: 20. K—m. Samband mellan umgänge och besök på olika tillställningar. Sannolikheten för att sambandet uppstått av ren slump.

Besök	Släkt	Grannar	Arb.kamr.	Vänner
Idrottstävl.	< 0.001	e.s.	< 0.001	0.20–0.10
Dans	0.02–0.01	0.20–0.10	< 0.001	< 0.001
Bio	0.20–0.10	0.05–0.02	< 0.001	< 0.001
Teater	0.30–0.20	e.s.	0.10–0.05	e.s.
Konsert	e.s.	e.s.	0.30–0.20	0.02–0.01
Konstutst.	e.s.	e.s.	e.s.	e.s.
Bibliotek	0.30–0.20	e.s.	0.20–0.10	e.s.
Kyrka	e.s.	e.s.	0.30–0.20	0.10–0.05
Föredrag	0.10–0.05	0.05–0.02	0.30–0.20	0.20–0.10

Ett fåtal undantag från den allmänna tendensen kan vara värda att framhållas. Personer som umgås föga med släkten tenderar att gå oftare än andra på bio, bibliotek och föreläsningar. De som har ringa

kontakt med grannarna går också oftare på bio än de som har tätare grannkontakter. Vidare är de som sällan umgås med sina arbetskamrater flitigare kyrkbesökare än de som ofta umgås med kamraterna.

D. SAMMANFATTNING

De jämförelser som gjorts mellan olika kategorier har givit följande resultat.

De skillnader mellan arbetare och tjänstemän som tidigare (kap. III) konstaterats har bekräftats. Liksom tjänstemännen har fler böcker och tidskrifter än arbetarna och i större utsträckning kan spela något instrument och oftare har något instrument i hemmet, så ägnar de sig även i högre grad åt sådan social participation som vanligen brukar benämnas kulturaktivitet. Av de studerade aktiviteterna är det nämligen endast i fråga om besök på idrottstävlingar och föreläsningar som arbetarna har större frekvens än tjänstemännen. Tjänstemännens större intresse visar sig tydligast i fråga om konsert och konstutställning.

Om man är född i orten eller inflyttad är också av betydelse för ens sociala aktivitet utanför hemmet, ehuru det är av vikt i olika riktning bland arbetare och bland tjänstemän. Detta har till följd, att infödda arbetare och inflyttade tjänstemän samt inflyttade arbetare och infödda tjänstemän är ganska lika i sin aktivitet. De två först nämnda grupperna är på det hela taget de mest aktiva.

Den kraftigast differentierande faktorn är åldern. De yngre uppvisar största sociala participationen i alla avseenden utom beträffande konserter, föredrag och kyrkbesök.

Likaså finns det rätt tydliga skillnader mellan männens och kvinnornas besök på olika tillställningar. Männen tenderar nämligen att ha större besöksfrekvens i alla avseenden utom bio, dans och gudstjänster. Den allmänna tendensen vid jämförelsen mellan gifta och ogifta är, att de ogifta oftare besöker de olika tillställningarna. Ett undantag utgör kvinnor över 30 år gamla, av vilka de gifta är de mest aktiva i detta avseende.

Om man ser i vad mån de olika formerna för besök är differentierande mellan olika kategorier, finner man, att biobesök och besök på idrottstävlingar är oväntat starkt differentierande, medan besök på konstutställningar och bibliotek är minst skiljande. De två sistnämnda är alltså i den meningen de mest demokratiska formerna för fritidssysselsättning.

Det kan ligga nära till hands att sammanställa skillnaderna mellan de olika kategorierna i det nu behandlade avseendet med skillnaderna i föreningsaktivitet. Det visar sig då finnas överensstämmelse såtillvida, att tjänstemännen är både mer föreningsaktiva och mer aktiva då det gäller besök på olika tillställningar. Däremot är det svårt att finna en sådan överensstämmelse när det gäller jämförelsen mellan infödda och inflyttade.

När vi ser till skillnaden mellan åldrarna och mellan könen, framträder åter överensstämmelser. De yngre och männen är på det hela taget de mest aktiva i båda avseendena.

Sambandet mellan de två formerna av social participation har även direkt studerats, i det att medlemmarna i de olika föreningstyperna jämförts med icke-medlemmar och personer med stort antal föreningsbesök med personer med ringa antal. De religiöst organiserades isolering, som tidigare yttrat sig i ringa medlemskap i andra föreningar, framträder även nu. Med undantag för kyrk- och konsertbesök är medlemmar i religiösa föreningar mindre aktiva än icke-medlemmar. Om vi undersöker vilken föreningstyps medlemmar som i jämförelse med icke-medlemmar är mest aktiva, visar sig detta vara de politiska organisationernas. Dessa går oftare än de politiskt icke organiserade på idrottstävlingar, teater, konserter, konstutställningar och föreläsningar. Vidare kan noteras, att bio- och kyrkbesök oftast råkar i farozonen, då en person blir medlem i en förening. Då mångbesöksgruppen föreningsmedlemmar jämförs med fåbesöks-gruppen, bekräftas detta vad beträffar biobesök men inte för kyrkbesök, eftersom mångbesöks-gruppen i stor utsträckning består av religiöst organiserade.

Slutligen har personer med livligt umgänge med släkt, grannar, arbetskamrater och andra vänner jämförts med personer med ringa umgänge. Den jämförelsen har visat, att umgängesfrekvensen står i positivt samband med både föreningsaktivitet och besök på idrottstävlingar m. m. Antagandet att behovet av socialt liv utanför hemmet är mindre hos personer som har mycket umgänge i hemmet har alltså visat sig vara felaktigt.

KAPITEL VII

SOCIAL PARTICIPATION OCH ANPASSNING

I. INLEDNING

Man kan anta att den sociala förankringen är av betydelse för människans anpassning i olika sammanhang. Tidigare har det konstaterats, att benägenheten att byta arbete hänger samman med graden av engagemang i familjeliv, föreningar och organisationer.[1] Om flyttningar från ett arbete till ett annat är uttryck för bristande anpassning i arbetssituationen har vi genom det konstaterade sambandet fått ett stöd för ovanstående antagande. I detta kapitel skall vi uppehålla oss vid en direkt prövning av den uppställda hypotesen genom att jämföra personer med livlig social participation med personer med ringa socialt liv med hänsyn till anpassningen i arbete och på fritid.

Inledningsvis (kap. I) nämndes, att grupptillhörigheten kan vara av betydelse för anpassningen på tre sätt: dels direkt genom att deltagandet i gruppen i och för sig bidrar till att uppfylla vissa behov och förväntningar hos individen, dels genom att det i gruppen grundläggs nya förväntningar och anspråk som ingår som ett element i anpassningsprocessen och dels slutligen som en spridningseffekt genom att den tillfredsställelse som aktiviteten i gruppen kan ge individen »färgar av sig» på och underlättar hans anpassning även i andra situationer.

Den första funktionen av grupptillhörigheten kan även stå i ett direkt förhållande till anpassningen utanför gruppen genom att kompensera för ouppfyllda förväntningar där. Ett enkelt exempel på detta är de personer som i sitt arbete inte får ge uttryck för sitt kunnande eller inte röner den uppskattning de väntar sig och som i föreningsverksamhet kompenserar sig för dessa brister i arbetssituationen. I detta fall kan man vänta sig ett samband mellan föreningsaktivitet och anpassning i arbetet av negativ art, så att de mest föreningsverksamma är de sämst anpassade. Här kommer dock den sistnämnda

[1] SEGERSTEDT & LUNDQUIST, a. a. s. 240 ff.

effekten in: den anpassning — uppfyllande av anspråk — som sker inom en viss grupp tenderar att sprida sig även till andra situationer och underlätta anpassningen där. Dessutom kan anspråk på t. ex. uppskattning och god status bli mindre i situationer utanför gruppen, eftersom de i stor utsträckning uppfylls genom gruppen. Det är alltså två aspekter som kan läggas på tillhörigheten till en grupp: dels ger den kompensation för brister i andra situationer, dels underlättar den anpassningen i dessa situationer. Om den förra aspekten är den dominerande, skall detta visa sig i ett negativt samband mellan gruppaktivitet och anpassning utanför gruppen. Om den senare dominerar, skall detta ge utslag i ett positivt samband.

I denna studie har vi haft som arbetshypotes att den senare effekten dominerar, vilket innebär att ju mer aktiv man är i gruppen, ju fastare social förankring man har, desto bättre anpassad är man i andra situationer. Denna allmänt formulerade arbetshypotes har kompletterats med mera speciella antaganden, nämligen att ju mer koncentrerad till *en* grupp ens sociala participation är, ju högre status man har i gruppen, och ju fler funktioner gruppen har, desto bättre anpassad är man. Dessa antaganden kompliceras av att man måste anta att individen i varje grupp som han tillhör möter normer och värderingar som grundlägger förväntningar och anspråk och på så sätt påverkar anpassningen. Dessa normer kan i vissa fall förstärka, i andra fall försvaga den sociala förankringens positiva effekt på anpassningen. Dessutom kan de skilda gruppernas normer stridamot varandra.

Av det senast sagda följer, att olika typer av gruppbildningar är relevanta för anpassningen i olika avseenden. De uppställda hypoteserna om intensiteten i den sociala förankringen gäller alltså inte för all grupptillhörighet i relation till anpassning i alla avseenden. Det kan t. ex. antas att umgänget med arbetskamraterna och fackföreningsaktiviteten är av betydelse särskilt för anpassningen i arbetslivet, medan umgänget med släkt, grannar och andra vänner samt övrig föreningsverksamhet är av betydelse för anpassningen i bostaden eller i det samhälle man lever i.

Vid prövningen av de gjorda antagandena har som mått på social participation använts graden av umgänge i familjen med släkt, grannar, arbetskamrater och övriga vänner, antalet föreningar som man är medlem av, antalet föreningsbesök och antalet styrelsefunktioner i föreningar och organisationer. Som mått på anpassningen har svaren på ett urval attitydfrågor gällande arbete, bostad och samhälle tjänat.

II. FAMILJELIV OCH ANPASSNING

A. UMGÄNGE OCH ANPASSNING

1. Umgänge med släkten

De gifta personerna har för detta speciella syfte uppdelats i två kategorier: sådana som sällan umgås med sina släktingar och sådana som umgås ofta med dem. Till den förra kategorien har i Huskvarna räknats de som umgås mindre än två och i Katrineholm de som umgås mindre än fyra gånger i månaden, till den senare de som umgås två respektive fyra eller fl-ra gånger.

Hur personer med ringa umgänge skiljer sig från personer med flitigt umgänge i fråga om anpassning i vissa avseenden framgår av tabell 41 och 42, bil. 4. Det är som synes varken stora eller entydiga skillnader mellan de två kategorierna. Enligt vårt antagande skall personer med livligt umgänge vara bättre anpassade än personer med ringa umgänge. Tendenser i den riktningen föreligger i Huskvarna bland både arbetare och tjänstemän när det gäller tillfredsställelsen med tillvaratagandet av kunnighet och intresse i arbetet, den närmaste överordnades förmåga att ta folk, bostadens rymlighet och lättskötthet samt trivseln med folket i staden. I senare fallet är skillnaden mellan personer med ringa och personer med flitigt umgänge säkerställd bland arbetare och framträder som en tydlig tendens bland tjänstemän (Arb.: $\chi^2 = 10.70$, P: 0.01—0.001, Tjm.: $\chi^2 = 1.18$, P: 0.30—0.20). I Katrineholm går skillnaden mellan de två umgängeskategorierna i hypotesens riktning i följande fall: personer med flitigt umgänge med släkten vill i mindre utsträckning byta arbete, är mer nöjda med företagets sätt att ta tillvara de anställdas kunnighet och intresse (P: 0.10—0.05 för totalantalet), anser oftare att det finns möjligheter att komma framåt i företaget, har mindre att invända mot att barnen anställs i företaget och vill mer sällan byta närmaste överordnade. Vidare anser de oftare att bostaden är lättskött, är mindre benägna att flytta från Katrineholm (Totalt: $\chi^2 = 1.76$, P: 0.20—0.10) och trivs överhuvud taget bättre i staden. Dessa tendenser till skillnader mellan de två kategorierna är inte i något fall säkra men framträder bland både arbetare och tjänstemän.

Tendenser motsatta de väntade framträder också i båda personalkategorierna i några fall. Sålunda visar personer i Huskvarna med

ringa släktkontakt en benägenhet att mera sällan än personer med livligt släktumgänge vilja byta arbete, att ha mindre att invända mot barnens anställning i företaget, att oftare anse arbetsförhållandena goda (P: 0.20—0.10 för totalantalet) och att vara mindre benägna att vilja byta den närmaste överordnade. Däremot finns ingen entydig tendens att personer med ringa släktumgänge är bättre anpassade i fritidsmiljön.

Endast i ett fall finns en svag tendens bland både arbetare och tjänstemän i Katrineholm att personer med få släktkontakter är de bäst anpassade. De är nämligen något mer nöjda med bostaden i stort sett. Därtill finns ett par exempel på att de inom den ena av personalgrupperna är bättre anpassade än personer med flitigt släktumgänge. Detta gäller bland tjänstemännen i fråga om arbetsförhållandena i stort ($\chi^2 = 4.26$, P: 0.05—0.02) och bland arbetarna i fråga om förmannens förmåga att ta folk ($\chi^2 = 3.23$, P: 0.10—0.05).

Sammanfattningsvis kan sägas, att skillnaden är obetydlig mellan personer med ringa och personer med flitigt släktumgänge. Det antagande om de senares bättre anpassning som vi utgick från har sålunda inte bekräftats. Dock har de tendenser till skillnader som uppträtt något oftare varit ett stöd för antagandet än stridit mot det.

2. Umgänge med grannarna

Även i detta fall framträder föga entydiga skillnader mellan personer med ringa och personer med livligt umgänge (tab. 41 och 42, bil. 4). Om vi först håller oss till de fall där tendensen är likartad bland arbetare och tjänstemän, finner vi i Huskvarna att de som umgås mest med grannarna har mindre att invända mot att barnen tar anställning i företaget ($\chi^2 = 2.18$, P: 0.20—0.10 för tjänstemän) och oftare än andra tycker att arbetsförhållandena är bra. De är dessutom mer nöjda med sin bostad överhuvudtaget ($\chi^2 = 3.63$, P: 0.10—0.05 för arbetare) och med bostadens storlek ($\chi^2 = 2.62$, P: 0.20—0.10 för arbetare). De nu nämnda skillnaderna stämmer alltså med den arbetshypotes som uppställts. Däremot strider det mot denna att de individer (både arbetare och tjänstemän) som inte umgås med grannar visar tendenser att trivas bättre med folket på orten än de som har grannkontakter.

I Katrineholm stöds den ursprungliga hypotesen av att personer med livligt umgänge tenderar att vara mer nöjda än andra med företagets sätt att ta tillvara de anställdas kunnighet och intresse, mer

nöjda med arbetsförhållandena i stort och mer positiva i bedömningen av den överordnades förmåga att ta folk. Vidare är de, då det gäller fritidsmiljön, mer nöjda med bostadens storlek och med bostadens beskaffenhet i stort sett. Personer som umgås med grannarna är slutligen mindre benägna än andra att flytta från staden och uppger sig oftare trivas. Bedömningen av bostadens lättskötthet är den enda punkt där man inom båda personalgrupperna i Katrineholm finner en skillnad mellan de två kategorierna som strider mot det ursprungliga antagandet. I det fallet är alltså personer utan umgänge med grannarna de mest positiva ($\chi^2 = 2.00$, P: 0.20—0.10 för tjänstemän).

De nu redovisade tendenserna har visat sig bland både arbetare och tjänstemän. Därjämte finns tendenser till skillnader som uppträder i endast den ena personalkategorien i varje ort men går i samma riktning som i motsvarande kategori i den andra orten. Sålunda är arbetare med ringa umgänge både i Huskvarna och Katrineholm bättre anpassade i vissa avseenden än arbetare med livligt umgänge, medan tjänstemän med ringa umgänge i de två orterna är sämre anpassade än tjänstemännen med livligt umgänge. Sådana avvikelser framträder i följande fall. Av arbetarna tenderar de som inte umgås med grannarna att vara minst benägna att byta arbete, av tjänstemännen är det de som umgås som oftast vill behålla sitt nuvarande arbete. Även då det gäller bedömningen av möjligheterna att komma framåt i företaget är arbetare med ringa umgänge de mest positiva, medan motsvarande kategori bland tjänstemännen är de mest negativa. Arbetare som inte umgås med grannarna vill oftare än andra arbetare ha kvar sin nuvarande förman, medan tjänstemän utan umgänge oftare än andra tjänstemän vill byta sin överordnade ($\chi^2 = 2.25$, P: 0.20—0.10).

Sammanfattningsvis kan sägas även om relationen mellan grannkontakter och anpassning, att antagandet att personer med livligt umgänge är de bäst anpassade inte bekräftats. Det har dock fått ett stöd i att de skillnader som framträtt mellan de två jämförda kategorierna oftast gått i antagen riktning.

3. Umgänge med arbetskamraterna

Den undersökta populationen har delats i två kategorier: sådana som aldrig umgås med arbetskamraterna och sådana som umgås något med dem. Om vi först ser till sambandet mellan umgänge och anpassning i arbetet finner vi liksom tidigare både tendenser som stöder och tendenser som strider mot de gjorda antagandena.

Tjänstemän som umgås med arbetskamraterna är mer positiva än andra tjänstemän inför tanken att barnen tar anställning i företaget ($\chi^2 = 2.44$, P: 0.20—0.10) och de anser oftare att arbetsförhållandena på det hela taget är bra ($\chi^2 = 1.67$, P: 0.20—0.10). De är dessutom mer positiva i bedömningen av den överordnades förmåga att ta folk ($\chi^2 = 3.31$, P: 0.10—0.05). I fritidsmiljön är de bättre anpassade på så sätt att de oftare anser sin bostad vara lagom stor ($\chi^2 = 1.73$, P: 0.20—0.10) oftare uppger sig trivas i staden och inte har någon önskan att flytta från den ($\chi^2 = 2.06$, P: 0.20—0.10).

I kategorien arbetare får det gjorda antagandet stöd av att personer som umgås med arbetskamraterna visar en svag tendens att i jämförelse med personer utan sådant umgänge oftare vilja stanna i sitt nuvarande arbete och oftare vara nöjda med bostadens rymlighet ($\chi^2 = 1.96$, P: 0.20—0.10) och lättsköttheit.

Om man studerar i vilka avseenden vårt antagande inte får stöd, finner man att bland tjänstemännen är de som inte umgås med arbetskamraterna mest ivriga att behålla sitt nuvarande arbete ($\chi^2 = 1.62$, P: 0.30—0.20). De visar också en svag tendens att vara mer nöjda med företagets sätt att ta tillvara kunnighet och intresse för arbetet. När det gäller trivseln med folket i staden framträder motstridande tendenser: i Huskvarna är skillnaden säkerställd och av den innebörden att de som inte umgås med arbetskamraterna trivs bäst ($\chi^2 = 6.42$, P: 0.02—0.01), medan motsatt tendens uppträder bland tjänstemännen i Katrineholm ($\chi^2 = 2.37$, P: 0.20—0.10).

Bland arbetarna går skillnaden mellan de två jämförda kategorierna tvärtemot den väntade riktningen, i det att bland dem — liksom bland tjänstemännen — de som inte umgås med arbetskamraterna är mest nöjda med företagets sätt att tillvarata de anställdas kunnighet och intresse. Vidare är det en säkerställd skillnad i kategorien arbetare i Katrineholm, där personer utan umgänge oftare än personer med umgänge vill behålla sin förman ($\chi^2 = 3.27$, P: 0.10—0.05) och oftare anser att han har förmåga att ta folk ($\chi^2 = 1.23$, P: 0.30—0.20). Vidare tenderar personer med ringa umgänge med arbetskamraterna att trivas bättre med folket ($\chi^2 = 2.37$, P: 0.20—0.10 för Arb. K—m), vilket också visar sig i större trivsel med orten överhuvud och mindre benägenhet att flytta ($\chi^2 = 1.08$, P: 0.30—0.20 för Arb. K—m).

Vårt ursprungliga antagande har alltså på det hela taget inte bekräftats i föreliggande material, med undantag för en tendens till större trivsel med bostaden bland dem som umgås med arbets-

kamraterna, vilket rimligen kan tolkas så att personer med bra bostäder umgås med arbetskamraterna mer än personer med sämre bostäder. I en del andra avseenden finns snarare en tendens att personer med ringa umgänge är de bäst anpassade.

4. Umgänge med övriga vänner

De två kategorier som jämförts under denna rubrik med hänsyn till anpassningen omfattar i Huskvarna personer med mindre umgänge än en gång varannan månad och med en gång eller mer och i Katrineholm med mindre än två gånger i månaden och med två gånger eller mer (tab. 41 och 42, bil. 4).

Här kan från början fastslås, att det finns tydliga tendenser att personer med ringa umgänge är bättre anpassade än personer med livligt umgänge. Antagandet att de senare skulle vara de bäst anpassade får alltså ringa stöd i denna undersökning. Sålunda anser i Katrineholm, bland både arbetare och tjänstemän, personer med föga umgänge oftare än andra att de anställdas kunnighet och intresse för arbetet tillvaratas ($\chi^2 = 5.32$, P: 0.05—0.02). Med undantag för tjänstemännen i Katrineholm är det vidare en tendens att folk med föga umgänge oftare gärna ser att barnen tar anställning i företaget, en tendens som är säkerställd bland arbetare i Katrineholm ($\chi^2 = 4.29$, P: 0.05—0.02).

Även i fråga om attityden mot den närmast överordnade finns det skillnader att notera mellan personer med ringa och personer med livligt umgänge med vännerna. De förra visar en genomgående tendens att oftare vilja behålla den överordnade de har ($\chi^2 = 1.32$, P: 0.30—0.20 för H—a) och anse honom ha förmåga att ta folk ($\chi^2 = 2.82$, P: 0.10—0.05 för H—a; $\chi^2 = 2.19$, P: 0.20—0.10 för Arb. K—m). Även då det gäller anpassningen under fritiden framträder samma tendenser till olikheter mellan de två kategorierna. Bland arbetare i Huskvarna är skillnaden signifikant när det gäller inställningen till folket i staden ($\chi^2 = 4.61$, P: 0.05—0.02), och tendensen går i samma riktning bland både arbetare och tjänstemän i Katrineholm.

Något starkare stöd för antagandet att personer med livligt umgänge är bättre anpassade än andra kan inte framläggas, förutom att de bland tjänstemännen i Katrineholm har mindre att invända mot att barnen tar anställning i företaget ($\chi^2 = 3.08$, P: 0.10—0.05) och tenderar att trivas bättre i staden och vara mindre benägna att flytta från densamma.

B. CIVILSTÅND OCH ANPASSNING

Det förhållandet att gifta personer umgås livligt med släktingar, grannar, arbetskamrater eller andra vänner har inte visat sig i nämnvärd grad medföra bättre anpassning i arbete eller på fritid. Tvärtom

Tab. VII: 1. Jämförelse mellan gifta, ogifta och förut gifta i fråga om attityder

Fråga	Huskvarna				Katrineholm			
	Män		Kvinnor		Män		Kvinnor	
	Mest positiv	P	Mest positiv	P	Mest positiv	P	Mest positiv	P
Byta arbete?	g.,fg.	<0.001	g.,fg.	0.02–0.01	g.	0.05–0.02	g.,og.	e.s.
Tillvaratas kunnande och intresse?	g.	e.s.	fg.	e.s.	g.	e.s.	g.	0.20–0.10
Möjligheter att komma framåt?	lika	—	g.	e.s.	g.	e.s.	g.	0.20–0.10
Emot barnens anställning?	og., fg.	0.20–0.10	g.	0.02–0.01	g.	e.s.	og.	e.s.
Arbetsförhållandena i stort?	og.	e.s.	lika	—	g.	e.s.	lika	—
Byta förman (överordnad)?	og.	e.s.	fg.	e.s.	g.	e.s.	lika	—
Överordnads förmåga ta folk?	og., fg.	e.s.	og.	e.s.	lika	—	lika	—
Folket i staden? ...	lika	—	og., fg.	0.30–0.20	g.	0.05–0.02	g.	e.s.
Nöjd med bostaden?	fg.	0.10–0.05	og.	e.s.	og.	0.20–0.10	og.	0.20–0.10
Bostaden lagom stor?	og., fg.	0.05–0.02	og., fg.	0.01–0.001	fg.	e.s.	lika	—
Bostaden lättskött?.	og., fg.	0.20–0.10	g.	e.s.	lika	—	lika	—
Flytta från K—m?..	—	—	—	—	g.,fg.	0.02–0.01	g.	0.02–0.01
Trivs i K—m?	—	—	—	—	g.	<0.001	g.	0.20–0.10

har det i några fall funnits tendenser till negativt samband mellan umgänge och anpassning så att ökat umgänge varit associerat med sämre anpassning. En intressant fråga i detta sammanhang är om tillhörigheten till visst civilstånd är på visst sätt associerad med anpassningen. Enligt vårt ursprungliga antagande skulle i så fall gifta personer, som i jämförelse med ogifta och förut gifta har möjligheter till rikare socialt liv inom familjen, vara de bäst anpassade. Hur detta antagande stämmer framgår av tab. 43, bil. 4. Denna tabell kan kompletteras med tab. VII: 1 som visar dels vilken av de tre jämförda kategorierna som är mest positiv, dels sannolikheten för att skillnaderna mellan dem uppstått av ren slump (g. = gifta, og. = ogifta, fg. = förut gifta).

Det visar sig att, när det gäller trivseln med bostaden, de ogifta och förut gifta är de mest positiva. På övriga områden tenderar de ogifta att vara mindre och de gifta mer positiva. I synnerhet gäller detta om den mer generella attityd som mätes genom frågan om man skulle vilja byta arbete och om attityderna mot orten.[1] Det bör understrykas att de tendenser som är säkra i någon av ovanstående kategorier framträder genomgående även då hänsyn tas till yrke och ålder.

C. SAMMANFATTNING

Vi har nu studerat i vilken utsträckning det finns ett samband mellan individernas umgänge med släkt, grannar, arbetskamrater och övriga vänner och deras anpassning i arbete och på fritid. Detta studium har endast omfattat gifta personer. Därjämte har gifta, ogifta och förut gifta jämförts.

Jämförelserna har givit som resultat, att antagandet om ett positivt samband mellan umgänge och anpassning inte bekräftats. När det gäller umgänget med släkt och grannar får visserligen antagandet ett visst stöd av undersökningsresultatet, men det motsäges å andra sidan i hög grad när det gäller umgänget med arbetskamrater och övriga vänner. Om man ser sambandet mellan umgänge och anpassning som ett orsakssamband, skulle det betyda att umgänge i förra fallet underlättar en god anpassning men i senare fallet försvårar den. Det ställer sig svårt att ur det föreliggande undersökningsmaterialet

[1] Jfr Stockford, L., & Kunze, K. R., How Family Status Affects Vocationel Adjustment. American Machinist, Oct. 7, 1948.

dra några slutsatser om på vilket sätt denna påverkan sker. Då det gäller umgänge med arbetskamrater (och övriga vänner, då dessa arbetar vid samma företag) kan det ligga nära till hands att den sker genom de sociala normer och värderingar som gäller i detta umgänge. Förhållandena på arbetsplatsen diskuteras och kritiseras, varigenom förväntningarna och anspråken höjs.

Slutligen har jämförelsen mellan personer av olika civilstånd resulterat i tendenser till skillnader av den art att gifta och förut gifta är bättre anpassade än ogifta. Detta stämmer med vad som väntats enligt antagandet att personer som är bättre socialt förankrade även är bättre anpassade.

III. FÖRENINGSLIV OCH ANPASSNING

A. FÖRENINGSBESÖK

Tidigare har konstaterats, att det finns två typer av människor, när det gäller föreningsaktiviteten: sådana som är medlemmar i många föreningar, deltar ofta i föreningarnas möten och har styrelsefunktioner och sådana som är medlemmar i få föreningar, besöker dem sällan och är utan funktioner. Vidare har det noterats, att det finns ett positivt samband mellan föreningsaktivitet, umgänge i familjen och passiv social participation (besök på idrottstävlingar, bio, dans osv.). De människor som har ett livligt socialt liv i föreningar och organisationer är också aktiva i umgänge och vissa andra former av sysselsättningar utanför hemmet, och tvärtom beträffande de i föreningslivet passiva.

En intressant uppgift synes vara att närmare analysera »föreningsmänniskornas» karakteristika även i andra avseenden jämförda med »icke föreningsmänniskors». Hur är de två grupperna sammansatta med hänsyn till kön, ålder, civilstånd, födelseort, flyttningar, arbete, bostadsförhållanden m. m.? Skiljer de sig åt i fråga om anpassning i arbetsliv och på fritid? Den första frågan har delvis tidigare belysts då olika kategoriers föreningsaktivitet undersöktes, men skall här belysas ur en annan synvinkel.

1. Föreningsmänniskornas karakteristika

Som icke föreningsmänniskor har räknats de helt föreningslösa jämte de personer som är medlemmar i någon förening men som inte

besökt något föreningsmöte under det närmast förflutna året. Till kategorien föreningsmänniskor räknar vi de personer som besökt föreningsmöten 21 gånger eller mer under ett år, oavsett hur många föreningar de tillhör.

De uttagna grupperna fördelar sig på följande sätt med hänsyn till det antal föreningar som man är medlem i (tab. VII: 2).

Tab. VII: 2. Personer med få och många föreningsbesök, fördelade efter antalet medlemskap

Antal föreningar	Antal besök			
	Huskvarna		Katrineholm	
	0	21–	0	21–
0	23.5	—	1.1	—
1	66.3	4.7	81.3	1.3
2	7.5	32.6	13.2	28.2
3	2.0	33.4	3.3	30.2
4	0.7	15.8	1.1	23.5
5	0.0	6.7	0.0	9.4
6—	0.0	7.0	0.0	7.4
	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	294	341	81	149

Den kategori som aldrig besöker ett föreningsmöte utgöres alltså till största delen av personer som är medlemmar av endast en förening, medan flertalet i mångbesöksgruppen är med i 2 eller 3 föreningar.

Vid den följande analysen har mångbesökarna uppdelats i två undergrupper: de som tillhör 1—3 föreningar och de som är med i 4 eller fler föreningar. Denna uppdelning är ett försök att skilja mellan personer med intensiv och personer med extensiv föreningsaktivitet för att pröva det antagande som gjorts om betydelsen för anpassningen av dessa två former. I fortsättningen kommer vi alltså att behandla tre grupper, som benämnes passiva gruppen, intensiva gruppen och extensiva gruppen. I de fall då de två sistnämnda grupperna behandlas sammanslagna kallas de den aktiva gruppen.

Det finns en genomgående skillnad mellan de tre grupperna med hänsyn till de objektiva kriterierna, varvid den tydligaste skiljelinjen går mellan den passiva gruppen och de aktiva grupperna. Den förra består i större utsträckning än de senare av kvinnor. Procenten kvinnor är följande (tab. VII: 3).

Tab. VII: 3. Procenten kvinnor bland föreningspassiva och föreningsaktiva

	Passiva gruppen	Intensiva gruppen	Extensiva gruppen
Huskvarna	54	28	9
Katrineholm	46	12	5

Skillnaden mellan grupperna är alltså större i Katrineholm än i Huskvarna, vilket kan hänga samman med att kvinnorna i Huskvarna oftare är religiöst organiserade. De religiösa organisationerna har ju som förut visats livligare mötesdeltagande än andra organisationer. I båda orterna är skillnaden väl säkerställd (H—a: $\chi^2 = 79.60$, 2 fg, $P < 0.001$, K—m: $\chi^2 = 45.83$, 2 fg, $P < 0.001$).

Vidare är ålderssammansättningen en annan bland föreningsmänniskor än bland icke föreningsmänniskor. Den föreningspassiva gruppen består till större del än den aktiva av personer under 30 år, medan i synnerhet ålderskategorien 31—40 år är ringa företrädd i den förra gruppen men väl företrädd i de aktiva grupperna. I den extensiva gruppen är för övrigt denna ålderskategori den vanligaste. Övriga åldrar är ungefär lika företrädda i de tre grupperna, såsom framgår av tab. VII: 4.

Tab. VII: 4. Föreningspassiva och föreningsaktiva fördelade efter ålder

Ålder	Huskvarna			Katrineholm		
	Passiva gruppen	Intensiva gruppen	Extensiva gruppen	Passiva gruppen	Intensiva gruppen	Extensiva gruppen
—30 år	34.5	37.8	21.0	46.7	35.6	26.7
31—40 »	23.5	31.5	42.0	17.8	26.7	33.3
41—50 »	22.5	17.2	18.0	23.3	27.8	26.7
51—60 »	11.9	8.4	12.0	10.0	7.8	11.7
61— »	7.5	5.0	7.0	2.2	2.2	1.7
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	293	238	100	90	90	60
Signifikans	$\chi^2 = 21.54$, 8 fg, P: 0.01—0.001			$\chi^2 = 7.83$, 8 fg, P: 0.30—0.20		

Likaså finns det en tydlig skillnad mellan den extensiva gruppen och de två övriga grupperna, när det gäller civilståndstillhörighet av den innebörden att personer som tillhör många föreningar och ofta

går på föreningsmöten i större utsträckning utgöres av gifta, medan ogifta och förut gifta är vanligare i de två andra grupperna. Andelen gifta personer är följande (tab. VII: 5).

Tab. VII: 5. Procenten gifta personer bland föreningspassiva och föreningsaktiva

	Passiva gruppen	Intensiva gruppen	Extensiva gruppen
Huskvarna	55	58	76
Katrineholm	68	61	73

Skillnaden mellan grupperna är väl säkerställd i Huskvarna ($\chi^2 = 20.80$, 2 fg, $P < 0.001$).

Arbetarna är oftare representerade bland de icke föreningsaktiva än bland de aktiva, medan tjänstemännen oftare förekommer i de sistnämnda grupperna. Skillnaden är dock inte säker i någondera orten.

Sambandet mellan migration och föreningsaktivitet är så beskaffat att de mera aktiva grupperna består av större proportion i orten födda personer än den passiva gruppen och av större proportion personer som flyttat endast en gång, medan den passiva gruppen innehåller fler personer med 2 eller fler flyttningar. Den sistnämnda skillnaden är inte signifikant, vilket däremot den förstnämnda är i Huskvarna (H—a: $\chi^2 = 18.14$, 2 fg, $P < 0.001$; K—m: $\chi^2 = 2.71$, 2 fg, P: 0.30—0.20). Procenten infödda i de olika grupperna är följande (tab. VII: 6).

Tab. VII: 6. Procenten infödda bland föreningspassiva och föreningsaktiva

	Passiva gruppen	Intensiva gruppen	Extensiva gruppen
Huskvarna	29	46	46
Katrineholm	16	24	28

Det finns även skillnader mellan medlemmarna i de tre grupperna i fråga om den tid man haft den nuvarande anställningen. Skiljelinjen går då vid 5 års anställning på så sätt, att personer med kortare anställningstid än 5 år är talrikare representerade än de övriga i den passiva gruppen, medan personer med mer än 5 års anställning oftare förekommer i de aktiva grupperna. Uttryckt i procent ser fördelningen ut på följande sätt (tab. VII: 7).

Tab. VII:7. Föreningspassiva och föreningsaktiva fördelade efter anställningstid i procent

	Passiva gruppen		Intensiva gruppen		Extensiva gruppen	
	−5 år	5−	−5 år	5−	−5 år	5−
Huskvarna	56	44	39	61	26	74
Katrineholm	64	36	46	54	26	74

Fördelningen avviker i båda orterna signifikant från den rent slumpmässiga (H—a: $\chi^2 = 50.48$, 10 fg, $P < 0.001$; K—m: $\chi^2 = 22.13$, 8 fg, $P < 0.001$).

Enbart av det faktum att det finns fler tjänstemän bland de föreningsaktiva än bland de passiva kan man vänta sig att personer med mer skolutbildning än folkskola skall vara talrikare representerade i de aktiva grupperna. Detta visar sig också vara riktigt. Denna skillnad är dock inte helt beroende av den olika förekomsten av tjänstemän och arbetare i de tre jämförda grupperna utan kvarstår även inom var och en av personalkategorierna, vilket framgår av tab. VII: 8.

Tab. VII:8. Procenten personer med mer än folkskola bland föreningspassiva och föreningsaktiva

	Arbetare			Tjänstemän		
	Passiva gruppen	Intensiva gruppen	Extensiva gruppen	Passiva gruppen	Intensiva gruppen	Extensiva gruppen
Huskvarna	16	21	35	60	75	82
Katrineholm	12	14	32	63	72	78

Det är alltså ett genomgående drag att de föreningsaktiva i större utsträckning än de passiva utgörs av personer med skolutbildning utöver folkskolan. Skillnaden är helt säkerställd i alla kategorier utom tjänstemän i Katrineholm (Arb. H—a: $\chi^2 = 11.77$, 2 fg, P: 0.01—0.001; Tjm. H—a: $\chi^2 = 6.30$, 2 fg, P: 0.05—0.02; Arb. K—m: $\chi^2 = 9.08$, 2 fg, P: 0.02—0.01).

Skiljer sig föreningsmänniskorna från de icke föreningsverksamma även på annat sätt än blott genom de rent personliga karakteristika som vi nu redogjort för? Är föreningsaktivitet på något sätt associerad med bostadsstandard, arbetets beskaffenhet eller beteendet på arbetsplatsen?

Om vi först dröjer vid bostadens beskaffenhet, finner vi att det i Huskvarna finns ett säkerställt samband mellan föreningsaktivitet och bostadens typ så att de föreningsaktiva oftare än de passiva bor i villa ($\chi^2 = 7.17$, 2 fg, P: 0.05—0.02). Skiljelinjen går därvid mellan den extensiva och den intensiva gruppen, under det att den senare och den passiva gruppen endast obetydligt skiljer sig från varandra. I Katrineholm kan noteras en icke säkerställd skillnad av motsatt art. Den andel av de olika grupperna som bor i villa framgår av tab. VII: 9.

Tab. VII: 9. Procenten boende i villa bland föreningspassiva och föreningsaktiva

	Passiva gruppen	Intensiva gruppen	Extensiva gruppen
Huskvarna	45	44	62
Katrineholm	46	29	34

När det gäller ägandet av bostaden framträder samma tendens i båda orterna, nämligen att de föreningsaktiva oftare än de passiva äger bostaden. Den tendensen är väl säkerställd i Huskvarna ($\chi^2 = 25.42$, 2 fg, $P < 0.001$). Uttryckt i procent ser den ut på följande sätt (tab. VII: 10).

Tab. VII: 10. Procenten ägare av bostaden bland föreningspassiva och föreningsaktiva

	Passiva gruppen	Intensiva gruppen	Extensiva gruppen
Huskvarna	34	45	68
Katrineholm	27	24	33

Vi övergår så till att studera bostadens beskaffenhet med hänsyn till modernitet och utrymmesstandard. Även i dessa fall framträder de väntade tendenserna: de föreningsaktiva har bättre bostäder än de föreningspassiva, och av de förstnämnda har den extensiva gruppen bättre bostäder än den intensiva. Hur personer med moderna bostäder fördelar sig på de tre grupperna visar tab. VII: 11.

Tab. VII: 11. Procenten personer med moderna bostäder bland föreningspassiva och föreningsaktiva

	Passiva gruppen	Intensiva gruppen	Extensiva gruppen
Huskvarna	50	60	76
Katrineholm	54	38	64

Fördelningen är i båda orterna signifikant avvikande från en rent slumpmässig fördelning ($\chi^2 = 14.37$, 2 fg, $P < 0.001$ resp. $\chi^2 = 7.18$, 2 fg, P: 0.05—0.02).

Utrymmesstandarden har som vanligt mätts i antalet boende per rum. En uppdelning av de jämförda grupperna i personer med trånga och personer med rymliga lägenheter ger följande resultat (tab. VII: 12).

Tab. VII: 12. Procenten personer med rymliga och med trånga bostäder bland föreningspassiva och föreningsaktiva

	Huskvarna			Katrineholm		
Bostaden	Passiva gruppen	Intensiva gruppen	Extensiva gruppen	Passiva gruppen	Intensiva gruppen	Extensiva gruppen
Rymlig	57	61	78	35	35	51
Trång	43	39	22	65	65	49

Resultatet blir liksom förut bättre bostadsstandard bland de föreningsaktiva, i synnerhet bland dem som är med i många föreningar och har gjort många föreningsbesök under året. Skillnaden är säkerställd i Huskvarna och framträder som en rätt stark tendens i Katrineholm ($\chi^2 = 7.43$, 2 fg, P: 0.05—0.02 och $\chi^2 = 3.79$, 2 fg, P: 0.20—0.10).

Endast obetydliga skillnader mellan de aktiva och passiva grupperna framträder, då de jämförs med hänsyn till arbetsplatsens beskaffenhet och arbetets art.[1] Däremot kan man notera skillnader, när det gäller arbetsmoral och förmåga att komma överens med arbetskamraterna.

Som mått på arbetsmoralen har använts dels frånvarofrekvensen, dels den närmast överordnades bedömning av den underställda personalens arbetsdisciplin. Av tab. VII: 13 framgår att de föreningsaktiva har mindre antal frånvarotillfällen i genomsnitt per månad än de passiva. I båda orterna är skillnaderna mellan grupperna helt säkra.

Även enligt den överordnades bedömning skiljer sig föreningsmänniskorna från de icke föreningsaktiva i fråga om arbetsmoral, ehuru den skillnaden är signifikant endast i Huskvarna. Följande tab. VII: 14 visar arbetsdisciplinen i de tre grupperna, som chefen ser den.

---

[1] Vilka faktorer som medräknats i dessa två begrepp framgår av SEGERSTEDT & LUNDQUIST, a. a. ss. 77, 80.

Tab. VII: 13. Föreningspassiva och föreningsaktiva, fördelade efter antalet frånvarotillfällen

Frånvarotillfällen i genomsnitt per månad	Huskvarna			Katrineholm		
	Passiva gruppen	Intensiva gruppen	Extensiva gruppen	Passiva gruppen	Intensiva gruppen	Extensiva gruppen
0—0.20	43	54	58	38	32	58
0.21—0.50	24	29	30	39	47	28
0.51—	33	17	12	23	21	14
	100	100	100	100	100	100
Antal	256	215	90	61	62	36
Signifikans	$\chi^2 = 24.78$, 4 fg, $P < 0.001$			$\chi^2 = 7.68$, 2 fg, P: 0.05-—0.02		

Tab. VII: 14. Föreningspassiva och föreningsaktiva, fördelade efter bedömd arbetsdisciplin

Arbetsdisciplin	Huskvarna			Katrineholm		
	Passiva gruppen	Intensiva gruppen	Extensiva gruppen	Passiva gruppen	Intensiva gruppen	Extensiva gruppen
God	65	77	74	46	51	45
Mindre god	35	23	26	54	49	55
	100	100	100	100	100	100
Antal	269	220	96	83	86	58
Signifikans	$\chi^2 = 7.72$, 2 fg, P: 0.05-—0.02			e.s.		

I båda orterna tenderar, som synes av tabellen, den intensiva gruppen att ha den bästa arbetsdisciplinen.

Vad slutligen beträffar förmågan att dra jämt med arbetskamraterna, vilken också bedömts av den närmast överordnade, framträder de väntade tendenserna: de aktiva grupperna har lättare att komma överens med sina kamrater än de passiva. Den procentuella andel personer i de olika grupperna som bedömts helt positivt är följande (tab. VII: 15).

Tab. VII: 15. Procenten personer bland föreningspassiva och föreningsaktiva som kommer bra överens med arbetskamraterna,

	Passiva gruppen	Intensiva gruppen	Extensiva gruppen
Huskvarna	66	75	78
Katrineholm	33	51	41

I båda orterna är fördelningen signifikant avvikande från en rent slumpmässig fördelning ($\chi^2 = 7.99$, 2 fg, P: 0.02—0.01 resp. $\chi^2 = 6.22$, 2 fg, P: 0.05—0.02).

Sammanfattning

Vi har nu jämfört föreningsaktiva och föreningspassiva med varandra med avseende på vissa objektiva kriterier. De tre jämförda grupperna har varit: en grupp utan föreningstillhörighet eller utan något föreningsbesök under året (kallad passiva gruppen), en grupp med få medlemskap men många föreningsbesök under året (intensiva gruppen) och en grupp med både många medlemskap och många besök under året (extensiva gruppen). Följande tydliga skillnader har noterats: grupperna med stor föreningsaktivitet består i högre grad än den föreningspassiva gruppen av män, äldre personer, gifta, tjänstemän, infödda och bland inflyttade av personer som bott relativt länge i orten. Vidare har de föreningsaktiva högre skolutbildning än de passiva. Förutom i fråga om sådana mera personliga karakteristika skiljer sig de föreningsaktiva från de passiva genom att oftare bo i villa, oftare vara ägare till bostaden och ha modernare och rymligare bostäder. Däremot finns inga nämnvärda olikheter mellan de jämförda grupperna, om man ser till arbetsplatsens beskaffenhet eller arbetets art, men väl i fråga om arbetsmoral. De föreningsaktiva är nämligen mera sällan frånvarande från arbetet och bedöms av sina överordnade visa bättre arbetsdisciplin överhuvudtaget. Detta konstaterande rimmar väl med ett tidigare konstaterande, att de föreningsaktiva är mindre benägna att byta arbete än de icke föreningsaktiva.[1] Slutligen har de föreningsaktiva bedömts ha lättare att komma överens med sina arbetskamrater.

Den klaraste skiljelinjen går mellan de två aktiva grupperna å den ena sidan och den passiva gruppen å den andra. Därjämte finns dock skillnader mellan de två förstnämnda grupperna inbördes, skillnader som i regel innebär att den extensiva gruppen skiljer sig mest från den passiva gruppen.

2. Föreningsmänniskornas anpassning

Den tydligaste skillnaden mellan de tre grupperna i fråga om anpassningen till arbete och samhälle visar sig i att de föreningspassiva

[1] Segerstedt & Lundquist, a. a. s. 245 f.

är mer osäkra i svaren på de attitydfrågor som använts för att mäta anpassning. I synnerhet gäller detta attityden mot samhällets institutioner. Av de föreningsaktiva är de som tillhör många föreningar och gör många föreningsbesök under året mest bestämda i sin attityd. Ensidighet i föreningsengagemang innebär alltså minskad förmåga att ta ställning till uppkomna problem, dock ej i lika hög grad som fullständig föreningspassivitet. Skillnaden i procenten vet-inte-svar i de olika grupperna framgår av tab. VII: 16.

Tab. VII: 16. Procenten vet-inte-svar bland föreningspassiva och föreningsaktiva

Fråga	Passiva gruppen		Intensiva gruppen		Extensiva gruppen	
	H–a	K–m	H–a	K–m	H–a	K–m
Tillvaratas kunnande och intresse?	14	23	10	14	6	10
Möjligheter att komma framåt?	16	23	10	9	6	2
Emot barnens anställning?	5	0	3	1	3	0
Byta förman (överordnad)?	4	1	2	0	2	0
Uppskattas arbetet av överordnad?	15	10	12	9	7	5
Har överordnad förmåga ta folk?	6	17	4	5	3	4
Ger överordnad klara instruktioner?	7	3	5	6	9	3
Folket i staden?	6	6	2	1	1	0
Skolfrågorna ordnade?	36	30	19	12	10	2
Ordnat för barnfamiljer?	19	20	13	13	12	12
Ordnat för gamla?	21	17	9	8	10	7
Ordnat för ungdomen?	17	15	5	4	1	3
Sjukvården ordnad?	12	12	8	6	2	0

När det gäller attityden mot bostaden (liksom attityden mot vissa delar av arbetsmiljön) finns det ingen skillnad mellan de tre kategorierna. Vet-inte-procenten är i dessa fall genomgående mycket låg. I övrigt är fördelningen av indifferenta svar i endera av orterna signifikant avvikande från en rent slumpmässig fördelning vid följande attityder: möjligheterna att komma framåt i företaget, den överordnades förmåga att ta folk, folket i staden, skolfrågorna, sjuk- och åldringsvårdens ordnande samt anordningar för ungdom och barnfamiljer.

Är skillnaden mellan de tre grupperna endast en skillnad i fråga om säkerhet i attityd, eller finns även skillnader i den uttryckta attityden så att någon av dem är mer positiv än övriga? Vi är därmed framme vid den egentliga hypotesprövningen. Den ger till resultat,

Tab. VII: 17. Procenten positiva attityder bland föreningspassiva och föreningsaktiva

Fråga	Huskvarna			Katrineholm		
	Förening.-passiva	Förening.-aktiva	Signifikans P	Förening.-passiva	Förening.-aktiva	Signifikans P
Byta arbete?	66	58	0.10–0.05	49	56	c.s.
Tillvaratas kunnande och intresse?	62	55	0.20–0.10	78	73	c.s.
Möjligheter att komma framåt?	50	52	c.s.	70	72	c.s.
Emot barnens anställning?	55	48	0.10–0.05	71	77	c.s.
Arbetsförhållandena i stort?	59	51	0.05–0.02	70	56	0.10–0.05
Säkerhet mot olycksfall?	67	71	c.s.	89	80	0.10–0.05
Säkerhet mot ohälsa?				72	57	0.05–0.02
Byta förman (överordnad)?	82	85	c.s.	93	79	0.01–0.001
Uppskattas arbetet av överordnad?	80	80	c.s.	41	60	0.02–0.01
Har överordnad förmåga ta folk?	75	77	c.s.	71	60	0.20–0.10
Ger överordnad klara instruktioner?	80	79	c.s.	70	70	c.s.
Nöjd med bostaden?	73	74	c.s.	66	68	c.s.
Bostaden lagom stor?	71	73	c.s.	67	66	c.s.
Bostaden lättskött?	51	57	0.10–0.05	60	54	c.s.
Folket i staden?	74	83	0.01–0.001	47	56	0.30–0.20
Skolfrågorna ordnade?	90	92	c.s.	85	75	0.20–0.10
Ordnat för barnfamiljer?	91	93	c.s.	65	58	c.s.
Ordnat för gamla?	93	94	c.s.	72	76	c.s.
Ordnat för ungdomen?	43	38	c.s.	46	31	0.05–0.02
Sjukvården ordnad?	43	38	c.s.	46	31	0.05–0.02

att det inte uppträder några skillnader i anpassning mellan de två kategorierna föreningsaktiva men däremot mellan dessa å ena sidan och de föreningspassiva å den andra. Antagandet att personer med intensiv social participation är mer välanpassade än personer med extensiv participation har alltså inte fått något stöd i dessa jämförelser.

Skillnaden mellan aktiva och passiva i fråga om anpassning går inte i samma riktning på alla punkter, vilket framgår av tab. VII: 17.

I de fall då skillnaden mellan de två grupperna är betydande när det gäller inställning till arbete och arbetsförhållanden är den oftast av den innebörden att de föreningsaktiva är mest negativa. I fråga om attityden mot bostaden är skillnaden överhuvudtaget obetydlig. De enda helt säkerställda differenserna när det gäller anpassningen till samhället finner vi i attityden mot folket, där de föreningsaktiva är de mest positiva, och i bedömningen av anordningar för ungdomen, där de är mest negativa. Även i övriga frågor visar föreningsmänniskorna en tendens att vara mer negativa än de icke föreningsverksamma.

Enligt den arbetshypotes vi hade från början skulle de föreningsverksamma vara bättre anpassade under fritiden och i arbetet än de föreningspassiva. Den hypotesen har inte fått stöd i det nu behandlade materialet. Tvärtom visar sig det motsatta antagandet ha visst fog för sig, nämligen att de föreningsaktiva är sämre anpassade. Hur skall detta förklaras? En förklaring är att personer, som känner sig missanpassade i sitt arbete eller på annat sätt, tenderar att kompensera detta genom aktivt deltagande i föreningslivet. I föreningarna söker de tillfredsställa anspråk och behov som de inte får tillfredsställda i annan fritidsverksamhet eller i arbetet. En annan förklaring är att föreningsmänniskorna just genom sitt medlemskap och sin verksamhet i föreningar och organisationer får större anspråk och krav på både arbets- och fritidsmiljön. Vilken förklaring är mest sannolik?

Att tillhörigheten till organisationer är av betydelse för attitydbildningen framgår av att de föreningspassiva i högre grad än övriga saknar attityd. Detta faktum kan tas som ett stöd för den andra av tolkningarna. Ytterligare något som talar för att den första inte ligger närmast till hands är skillnaderna mellan den passiva och aktiva gruppen i övriga avseenden. De aktiva grupperna är nämligen objektivt sett bättre anpassade än den passiva gruppen: de har bättre bostäder och ger uttryck för bättre arbetsmoral.

B. STYRELSEFUNKTIONER OCH ANPASSNING

Ett antagande som gjorts är, att hög status och prestige i föreningar och organisationer har en positiv effekt på individens anpassning i arbete och på fritid. Som kriterium på hög status har använts innehav av styrelseuppdrag nu eller tidigare. Kategorien gifta män har för prövning av det gjorda antagandet indelats i tre grupper: de som aldrig haft något styrelseuppdrag (o-gruppen), de som haft 1 och de som haft 2 eller flera. De tre gruppernas storlek i Huskvarna och Katrineholm framgår av tab. VII: 18.

Tab. VII: 18. GM. Antal personer med olika antal styrelseuppdrag

Antal styrelseuppdrag	Huskvarna	Katrineholm
0	296	150
1	165	96
2—	81	79
Summa	542	325

Vi har tidigare noterat, att personer som är passiva i föreningssammanhang oftare än de aktiva saknar bestämd attityd i en rad avseenden. Samma skillnad kan väntas uppträda då personer med respektive utan styrelseuppdrag jämförs med varandra. De som inte haft

VII: 19. Procenten vet-inte-svar bland personer med olika antal styrelseuppdrag

Fråga	Antal styrelseuppdrag					
	Huskvarna			Katrineholm		
	0	1	2–	0	1	2–
Tillvaratas kunnande och intresse?	6	4	2	12	6	6
Möjligheter att komma framåt?	9	7	4	12	4	4
Byta förman (överordnad)?	4	1	2	2	0	0
Uppskattas arbetet av överordnad?	12	10	5	12	4	5
Har överordnad förmåga ta folk?	4	3	2	7	4	5
Ger överordnad klara instruktioner?	7	7	4	6	7	4
Folket i staden?	2	4	0	4	1	0
Skolfrågorna ordnade?	21	13	6	13	6	1
Ordnat för barnfamiljer?	9	9	5	11	3	4
Ordnat för gamla?	9	4	2	9	6	5
Ordnat för ungdomen?	6	7	2	11	4	4
Sjukvården ordnad?	4	2	2	3	0	0

styrelsefunktioner skulle då ha den högsta procenten vet-inte-svar på de frågor som givits för att mäta anpassningen. Tab. VII: 19 visar skillnaden i procenten vet-inte-svar i de tre grupperna.

När det gäller attityden mot bostaden och mot vissa delar av arbetsmiljön är andelen indifferenta överhuvudtaget obetydlig och skillnaden mellan de tre grupperna ringa. I övrigt är det en klar tendens, att de som har eller har haft flera styrelseuppdrag är mer bestämda i sin attityd än de som inte haft styrelsefunktioner. Fördelningen av indifferenta svar på de tre grupperna är i endera av de två orterna signifikant avvikande från en rent slumpmässig fördelning i följande fall: bedömning av möjligheterna att komma framåt, känslan av uppskattning från den närmast överordnade, bedömning av hur det är ordnat för ungdomen, för de gamla och för barnfamiljerna samt bedömning av hur skolfrågorna är lösta. Därjämte är skillnaden nära säkerställd när det gäller dels attityden mot företagets sätt att ta tillvara de anställdas kunnighet och intresse, dels önskan att byta närmast överordnade.

Finns det skillnader även i den uttryckta attitydens riktning, eller består skillnaden mellan de tre grupperna uteslutande i att de har större eller mindre säkerhet då det gäller att ge uttryck för en attityd? Svaret på denna fråga blir, att vi inte kan konstatera tydliga skillnader i mer än ett par attityder, nämligen i attityden mot möjligheterna att avancera inom företaget (totalantalet: $\chi^2 = 5.73$, 2 fg, P: 0.10—0.05), mot barnens anställning i företaget (totalantalet: $\chi^2 = 7.16$, 2 fg, P: 0.05—0.02) och mot det egna arbetet (H—a: $\chi^2 = 6.23$, 2 fg, P: 0.05—0.02; K—m: $\chi^2 = 3.46$, 2 fg, P: 0.20—0.10). I dessa fall är personer som haft eller har styrelsefunktioner inom någon förening de mest positiva. Förutom dessa skillnader mellan de jämförda grupperna kan dessutom iakttas tendenser till skillnader, som i allmänhet går i hypotesens riktning, dvs. att personer med styrelsefunktioner är bättre anpassade än personer utan sådana. Sålunda har gruppen med 2 eller fler uppdrag största andelen positiva svar vid 9 av 19 attitydfrågor i Huskvarna, medan motsvarande antal i de två övriga grupperna är 5 vardera. I Katrineholm är denna grupp mest positiv på 14 av 22 frågor, medan 0-gruppen har 4 och 1-gruppen har 5 förstaplaceringar. Mest entydig är skillnaden mellan de tre grupperna i fråga om anpassningen utanför arbetet.

Sammanfattningsvis kan sägas, att vi inte fått säkert belägg för att det uppställda antagandet är riktigt, men att de skillnader som framträtt utgör stöd för detsamma.

C. FÖRENINGSTYP OCH ANPASSNING

Olika föreningar har antagits vara av betydelse för medlemmarnas anpassning på olika sätt. Dels råder inom de olika föreningarna skilda normer och värderingar, som grundlägger anspråk och förväntningar hos den enskilde individen, vilka i sin tur är av betydelse för hans anpassning. Dels har föreningarna skilda möjligheter att i sin verksamhet direkt tillfredsställa medlemmarnas skiftande anspråk och förväntningar. I intetdera avseendet har vi gjort någon grundlig studie av föreningarna och organisationerna och kan därför inte uppställa några entydiga hypoteser om sambandet mellan tillhörigheten till viss förening och anpassningen. Den följande studien har därför i hög grad karaktären av en prövning av insamlat material, vilken kan ligga till grund för mer preciserade antaganden, som sedan i sin tur kan prövas.

Dock har den tidigare framställningen (kap. VI) visat sådana skillnader mellan medlemmarna i olika föreningar som kan tyda på större behovstillfredsställelse i viss föreningstyp. I synnerhet medlemmarna i de religiösa föreningarna visar ett i jämförelse med de övriga föreningarnas medlemmar avvikande beteende (se s. 191 ff.), vilket kan göra det antagandet rimligt att personer som är anslutna till en dylik föreningstyp är bättre anpassade än andra.

Vid studiet av sambandet mellan tillhörighet till en viss föreningstyp och anpassningen har vi utgått från ett antagande som förefaller rimligt, nämligen att den förening för vilken en person intresserar sig mest har den största betydelsen för hans anpassning. Vi har sålunda inte utgått från medlemskapet i föreningen för att se vad det betyder (vilket är ett komplicerat tillvägagångssätt, eftersom de flesta tillhör mer än en förening), utan från det intresse man har för föreningen. Var och en som tillhör minst två föreningar har nämligen tillfrågats om vilken förening som intresserar honom mest. Det innebär att praktiskt taget alla som är medlemmar i idrotts- och nykterhets- samt politiska och religiösa föreningar tillfrågats. En-föreningsgruppen består nämligen så gott som uteslutande av medlemmar i facklig organisation.

Undersökningen omfattar även nu endast den största gruppen i materialet, nämligen gifta män.

1. Föreningsintresse

En första fråga som är av intresse att få besvarad är denna: vilken föreningstyp verkar mest attraherande på sina medlemmar, så att dessa i valet mellan flera föreningar främst identifierar sig med den? Enbart av det faktum, att de religiöst organiserade tenderar att begränsa sitt medlemskap i andra föreningar, kan vi bland dem vänta oss finna den största andelen personer som identifierar sig med föreningen. Detta stämmer också, vilket framgår av tab. VII: 20.

Tab. VII: 20. GM. Procenten medlemmar som intresserar sig mest för viss föreningstyp

Föreningstyp	Huskvarna		Katrineholm	
	Antal medl.	Procent	Antal medl.	Procent
Fackförening	354	20.9	236	33.1
Idrottsförening	121	48.8	123	48.8
Nykterhetsförening..	16	43.8	13	30.8
Politisk förening....	193	19.2	104	12.5
Religiös förening ...	62	82.3	18	66.7

I båda städerna leder alltså de religiöst organiserade överlägset då det gäller känslan av samhörighet med sin förening. I Huskvarna tenderar identifieringen att vara starkare än i Katrineholm, vilket är vad som kan väntas utifrån den traditionellt frikyrkliga atmosfär som råder där. På andra plats kommer på båda orterna medlemmarna i idrottsföreningarna och på sista plats de politiskt organiserade. De fackligt och nykteristiskt organiserade har omkastad ordningsföljd i Katrineholm jämfört med Huskvarna, i det att fackföreningsmedlemmarna i förra staden kommer som nummer tre, i den senare som nummer fyra. Jämför vi arbetare och tjänstemän och yngre och äldre finner vi att arbetarna i båda orterna tenderar att vara mer intresse-

Tab. VII: 21. GM. Procenten medlemmar i olika ålders- och yrkeskategorier som intresserar sig mest för viss föreningstyp

	Huskvarna				Katrineholm			
	−40 år		41− år		−40 år		41− år	
	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.
Facklig organisation	23.2	18.5	21.8	12.8	27.6	8.0	46.2	20.0
Religiös organisation	76.9	66.7	90.9	70.0	(33.3)	(33.3)	80.0	(100.0)

rade för sin fackliga och religiösa organisation än tjänstemännen. Detta gäller oavsett ålder. Uttryckta i procent ser skillnaderna ut på sätt som framgår av tab. VII: 21.

Skillnaderna är nära signifikanta vad beträffar den fackliga organisationen i båda ålderskategorierna i Katrineholm ($\chi^2 = 3.15$, P: 0.10—0.05 resp. $\chi^2 = 3.70$, P: 0.10—0.05).

Yngre personer visar tendenser att skilja sig från äldre genom att, oavsett yrke, oftare vara intresserade av sin idrottsorganisation. Detta gäller både i Huskvarna och Katrineholm. Helt säkerställd är skillnaden bland arbetare i Katrineholm ($\chi^2 = 3.91$, P: 0.05—0.02) varjämte den är rätt tydlig bland tjänstemän i samma stad och bland arbetare i Huskvarna (P: 0.30—0.20 i båda fallen). När det gäller intresset för den fackliga organisationen framträder motstridande tendenser i Huskvarna och Katrineholm. I den senare staden är de äldre de mest intresserade ($\chi^2 = 6.19$, P: 0.02—0.01 för arb.), medan de yngre är mest intresserade i Huskvarna. I båda orterna tenderar äldre personer att vara mer intresserade av sin religiösa organisation än yngre.

2. Anpassning

Vi övergår så till huvudproblemet: om det finns någon skillnad i fråga om anpassning mellan personer som intresserar sig för ena eller andra föreningstypen. Andelen positiva attityder i de olika kategorierna framgår av tab. VII: 22.

En sak är påfallande, nämligen att de som intresserar sig mest för sin religiösa organisation i Huskvarna är mer positiva än övriga där. De har högsta procenten positiva svar på åtta av de elva attitydfrågorna. En jämförelse mellan medlemmarna i de olika föreningarna resulterar i följande mer tydliga skillnader.

Fackförening / politisk förening. De fackligt organiserade visar tendenser att vara mer nöjda än de politiska föreningarnas medlemmar med företagets sätt att ta tillvara kunnighet och intresse (totalmaterialet: $\chi^2 = 1.60$, P: 0.30—0.20), och de har mindre att invända mot att barnen tar anställning i företaget (totalmaterialet: $\chi^2 = 2.23$, P: 0.20—0.10). När det gäller anpassningen under fritiden är det endast trivseln med bostadens rymlighet som är olika i dessa två kategorier, i det att även nu de fackligt organiserade är mest positiva (K—m: $\chi^2 = 3.07$, P: 0.10—0.05).

Några lika tydliga skillnader av den innebörd att de politiskt engagerade är de mest positiva finns inte att notera.

Tab. VII: 22. GM. Procenten positiva attityder hos personer som intresserar sig mest för viss föreningstyp

Fråga	Huskvarna				Katrineholm				H–a+ K–m
	Fack-för.	Idr.-för.	Polit. för.	Relig. för.	Fack-för.	Idr.-för.	Polit. för.	Relig. för.	Nykt. för.
Byta yrke?	62.0	60.3	64.9	66.0	46.2	54.2	61.5	66.7	54.5
Kunnande och intresse?	56.4	60.7	44.4	62.2	71.8	73.3	69.2	50.0	54.5
Chanser att avancera?	43.4	58.2	37.8	59.6	65.4	61.7	69.2	66.7	72.7
Emot barnens anställning?	58.2	48.3	48.7	63.8	68.4	81.4	53.8	83.3	27.3
Arbetsförh. i stort?	44.3	39.7	43.2	46.8	44.2	65.0	46.2	58.3	45.5
Byta förman?	82.3	84.5	73.0	85.1	80.5	81.7	92.3	66.7	90.9
Förmannens förmåga ta folk?	70.9	73.9	69.4	72.5	64.1	65.0	58.3	41.7	63.6
Nöjd med bostaden?	72.2	69.5	73.0	80.4	60.3	60.0	61.5	75.0	72.7
Bostaden lagom stor?	75.3	71.4	77.1	78.3	74.7	62.5	46.2	40.0	70.0
Bostaden lättskött?	51.3	61.0	54.1	53.2	57.7	55.0	76.9	50.0	72.7
Folket?	84.8	84.7	81.1	83.0	52.6	47.5	61.5	83.3	81.8
Flytta?	—	—	—	—	72.4	58.3	69.2	75.0	(50.0)
Trivsel i orten?	—	—	—	—	78.2	68.3	92.3	100.0	(75.0)
Antal	79	58	37	51	88	59	13	12	11

Fackförening / idrottsförening. I Huskvarna anser medlemmar i idrottsorganisationer oftare än fackföreningsmedlemmar att det finns chanser att komma framåt i företaget ($\chi^2 = 2.23$, P: 0.20—0.10). I Katrineholm har de mindre att invända mot barnens anställning i företaget ($\chi^2 = 2.26$, P: 0.20—0.10) och tycker oftare att arbetsförhållandena i stort är bra ($\chi^2 = 5.08$, P: 0.05—0.02). Däremot tenderar de fackligt organiserade i båda orterna att vara mest nöjda med sin bostads utrymmesstandard (totalantalet: $\chi^2 = 1.67$, P: 0.20—0.10), varjämte de i Katrineholm trivs bättre i staden och är mindre benägna att flytta ($\chi^2 = 1.24$, P: 0.30—0.20 resp. $\chi^2 = 2.36$, P: 0.20—0.10).

Fackförening / religiös förening. I Huskvarna visar de religiöst organiserade tendenser att vara de mest positiva i tio av elva och i Katrineholm i åtta av tretton avseenden. Skillnaden är dock inte signifikant i mer än ett fall. Följande mera tydliga differenser kan noteras. De religiöst organiserade bedömer oftare chanserna att komma framåt i företaget såsom goda (H—a: $\chi^2 = 3.84$, P: 0.05). De är oftare nöjda

med bostaden (totalantalet: $\chi^2 = 3.09$, P: 0.10—0.05), och i Katrineholm trivs de bättre med folket ($\chi^2 = 2.85$, P: 0.10—0.05) och med staden överhuvudtaget ($\chi^2 = 1.96$, P: 0.20—0.10). Endast i ett avseende kan en tydlig tendens i motsatt riktning iakttas, i det att de fackföreningsanslutna i Katrineholm mer än de religiöst organiserade tycker att företaget tillvaratar de anställdas kunnighet och intresse i arbetet ($\chi^2 = 3.05$, P: 0.10—0.05).

Politisk förening / idrottsförening. Även i jämförelse med de politiskt organiserade är idrottsföreningarnas medlemmar mer nöjda med företagets sätt att tillvarata kunnighet och intresse (totalt: $\chi^2 = 3.20$, P: 0.10—0.05). Likaså tror de i Huskvarna oftare på möjligheterna att komma framåt i företaget ($\chi^2 = 2.89$, P: 0.10—0.05) och har i Katrineholm mindre att invända mot att barnen tar anställning i företaget ($\chi^2 = 3.07$, P: 0.10—0.05). Däremot tenderar de politiskt organiserade i Katrineholm att trivas bättre med folket och i staden överhuvudtaget ($\chi^2 = 2.01$, P: 0.20—0.10) och följaktligen också vara mindre benägna att flytta därifrån.

Politisk förening / religiös förening. I Huskvarna har de religiöst organiserade de mest positiva svaren på tio av elva attitydfrågor och i Katrineholm på sju av tretton. Mera tydliga skillnader mellan de två kategorierna framträder i följande fall. I Huskvarna är de religiösa oftare övertygade om att de anställdas kunnighet och intresse tillvaratas ($\chi^2 = 1.89$, P: 0.20—0.10) och att det finns möjligheter att komma framåt i företaget ($\chi^2 = 3.09$, P: 0.10—0.05). Därjämte har de mindre att invända mot att barnen tar anställning i företaget, en skillnad som också är tydlig i Katrineholm (totalantalet: $\chi^2 = 2.87$, P: 0.10—0.05). De är också något mer nöjda med sin nuvarande överordnade. Några tydliga skillnader i motsatt riktning finns inte att notera.

Idrottsförening / religiös förening. De religiöst organiserade är i Huskvarna de mest positiva vid åtta av elva frågor och i Katrineholm vid sju av tretton. Skillnaderna är dock obetydliga. De enda fall då de är tydligt framträdande är i fråga om trivseln med bostaden, då de religiösa är mer nöjda (totalantalet: $\chi^2 = 3.53$, P: 0.10—0.05), och i fråga om trivseln med folket, då de oftare uppger sig trivas (totalantalet: $\chi^2 = 5.39$, P: 0.05—0.02). Vidare trivs de religiösa i Katrineholm överhuvudtaget bättre i staden än medlemmarna i idrottsföreningar ($\chi^2 = 3.33$, P: 0.10—0.05). Även vid denna jämförelse är den mer positiva inställningen hos idrottsföreningarnas

medlemmar i Katrineholm påfallande då det gäller bedömningen av företagets sätt att ta tillvara kunnighet och intresse ($\chi^2 = 3.27$, P: 0.10—0.05).

Nykterhetsförening / övriga organisationer. Endast i ett avseende avviker de personer som intresserar sig mest för en nykterhetsorganisation tydligt från övriga organisationers medlemmar, nämligen i fråga om attityden mot barnens anställning i företaget. De är oftare än andra emot att barnen tar anställning där. Skillnaden är säkerställd med följande värden.

Jämförelse med medlemmar i:	χ^2	P
Fackförening	4.17	0.05—0.02
Idrottsförening	4.55	0.05—0.02
Politisk förening	1.06	e.s.
Religiös förening	4.10	0.05—0.02

3. Sammanfattning

För att se om tillhörigheten till en viss föreningstyp är av betydelse för anpassningen har vi jämfört personer som intresserar sig mest för viss föreningstyp med sådana som intresserar sig mest för viss annan. Det har då först konstaterats, att medlemmar i religiösa organisationer identifierar sig starkare med sin organisation än medlemmar av någon annan förening. På andra plats i fråga om samhörighet med föreningen kommer medlemmar i idrottsföreningar, medan medlemmar i politiska föreningar placerar sig sist. Tredje och fjärdeplaceringarna delas av medlemmar i fack- och nykterhetsföreningar.

De religiöst organiserade har visat sig vara bäst anpassade i jämförelse med alla de andra föreningstypernas medlemmar. I övrigt har de skillnader som kommit till synes varit obetydliga. Om man utgår från de olikheter som varit mest sannolika, statistiskt sett, finner man, att de fackligt organiserade är bättre anpassade än de politiska föreningarnas och nykterhetsföreningarnas medlemmar, bättre anpassade utanför arbetet än idrottsföreningarnas medlemmar men sämre anpassade i arbetet än dessa. De är slutligen sämre anpassade än de religiöst organiserade.

De politiskt organiserade är när det gäller arbetet sämre anpassade än de religiöst, fackligt eller idrottsligt organiserade, men då det gäller fritiden bättre anpassade än idrottsföreningarnas medlemmar.

Idrottsföreningarnas medlemmar är bättre anpassade i sitt arbete än fack-, nykterhets- och de politiska föreningarnas medlemmar, men sämre anpassade än de religiöst organiserade både i arbete och på fritid. De är också sämre anpassade på fritiden än de fackligt och politiskt organiserade.

Nykterhetsföreningarnas medlemmar slutligen är sämre anpassade i sitt arbete än alla övriga föreningstypers medlemmar med undantag av de politiska föreningarnas.

D. SAMMANFATTNING

Det nu avslutade partiet om föreningsliv och anpassning har behandlat sambandet mellan föreningsaktivitet — föreningsbesök och styrelsefunktioner — och anpassning och mellan föreningsidentifikation och anpassning.

I förra fallet har vi konstaterat, att de föreningsaktiva objektivt sett skiljer sig från de föreningspassiva i en rad avseenden. Föreningsmänniskorna består i större utsträckning av manliga individer, äldre personer, gifta, tjänstemän, infödda och bland de inflyttade av personer som bott längre tid i orten. Vidare har de i genomsnitt högre skolutbildning än de icke föreningsaktiva. Objektivt sett är de även bättre anpassade än de föreningspassiva. De har nämligen rymligare och modernare bostäder och äger oftare den bostad i vilken de bor. Även i fråga om arbetsmoral skiljer sig de föreningsaktiva från de passiva: de är mindre frånvarande och bedöms av sina överordnade visa bättre arbetsdisciplin överhuvudtaget. Däremot finns ingen skillnad i fråga om arbetsplatsens beskaffenhet eller arbetets art. Denna bättre anpassning objektivt sett har inte sin motsvarighet i en bättre subjektiv anpassning. Tvärtom visar de föreningsaktiva en tendens att vara sämre anpassade än de icke föreningsverksamma, vilket kan förklaras av att de just genom sin aktivitet i föreningar och organisationer får höjda anspråk på arbets- och fritidsmiljöns beskaffenhet. En tydlig skillnad mellan de två jämförda grupperna visar sig också i fråga om säkerhet i attityder, i det att de föreningsaktiva har mindre andel vet-inte-svar.

Det sistnämnda gäller även personer som har eller har haft styrelsefunktioner i jämförelse med sådana som inte haft dylika uppdrag. I fråga om anpassningen tenderar dessa två kategorier att skilja sig

åt enligt den arbetshypotes som uppställts, nämligen så att personer med styrelsefunktion är bättre anpassade än personer utan styrelsefunktion. En persons högre status och prestige i en organisation verkar således befrämjande på hans anpassning även utanför organisationen.

Organisationstypens samband med medlemmarnas anpassning har undersökts genom att personer som förklarat sig intressera sig mest för en viss föreningstyp har jämförts med dem som uttryckt störst intresse för viss annan typ. Det har därvid framkommit, att intresset för den egna organisationen är starkare bland de religiöst organiserade än inom någon av de övriga föreningarna. Minst intresserade av sin sammanslutning är de politiskt organiserade. De som intresserar sig mest för någon religiös förening tenderar även att vara bättre anpassade än övriga föreningars medlemmar.

KAPITEL VIII

SAMBAND MELLAN ANPASSNINGEN I ARBETET OCH ANPASSNINGEN PÅ FRITIDEN

I. INLEDNING

Tidigare har vi konstaterat att det finns ett klart positivt samband mellan en rad attityder mot arbetsplatsens förhållanden.[1] Är man positivt inställd i ett avseende, tenderar man således att vara positiv även i andra avseenden. Särskilt tydligt är sambandet mellan känslan av att kunnighet och intresse tillvaratas, att det finns möjligheter att komma framåt i företaget och att arbetet uppskattas av de överordnade å ena sidan och attityden mot arbete och arbetsförhållanden å andra sidan. Om vi vidgar synfältet till att omfatta inte endast anpassningen i arbetsmiljön utan även anpassningen under fritiden, vilka samband finner vi då mellan anpassningen i olika avseenden? Den fråga som är av störst intresse är om det finns positiva samband mellan anpassningen i arbetet å ena sidan och anpassningen på fritiden å andra sidan, så att chanserna till god anpassning i det ena avseendet ökar då anpassningen i det andra avseendet förbättras. Låt oss anta att det föreligger ett sådant samband. Det skulle då kunna förklaras på minst tre sätt.

1. Eftersom människans anspråk grundläggs genom vissa bakgrundsfaktorer såsom uppväxtmiljö och skolutbildning kan det antas att hon får inte endast speciella anspråksnivåer för speciella saker utan även en allmän anspråksnivå. Det innebär att personer med hög anspråksnivå i ett avseende tenderar att ha höga anspråk även i andra avseenden, och motsvarande beträffande personer med låg anspråksnivå. Eftersom anspråksnivån är en av komponenterna i anpassningen, medför ett positivt samband mellan anspråk i olika riktningar även ett positivt samband mellan anpassningen i olika avseenden.

[1] SEGERSTEDT & LUNDQUIST, a. a., kap. X—XVI.

2. Den andra komponenten i anpassningen är objektets faktiska beskaffenhet. Vi har tidigare konstaterat, att det finns signifikanta positiva samband mellan arbetsmiljöns beskaffenhet och anpassningen i arbetsmiljön[1] och mellan fritidsmiljöns beskaffenhet och anpassningen på fritiden (kap. IV). Ett positivt samband mellan anpassning i arbetet och anpassning på fritiden uppstår då, om det finns positiva samband mellan individens arbetsmiljö och hans fritidsmiljö. Mycket talar för att så är fallet, eftersom vi återfunnit samma kategorier i den objektivt sett bästa situationen både vid beskrivningen av arbetsmiljön och vid beskrivningen av fritidsmiljön.

3. Samband mellan anpassning i fritidsmiljön och anpassning i arbetet kan slutligen ha uppstått genom att anpassningen i ett avseende »färgat av sig på» anpassningen i ett annat avseende. Det innebär att t. ex. missanpassning i en situation, som upplevs som väsentlig för individen, medför en känsla av missanpassning även i andra avseenden.

För att pröva om antagandet om ett positivt samband mellan anpassningen i de två nämnda avseendena är riktigt har vi jämfört personer som är välanpassade i arbetsmiljön med personer som är mindre välanpassade där, varvid jämförelsen avser anpassningen på fritiden. Vid urvalet av frågor som mäter anpassningen i arbetet har vi ställt två krav, dels att de så bra som möjligt skall representera olika aspekter av arbetsmiljön, dels att svaren skall ha hög reliabilitet. I förra fallet har vi låtit de konstaterade sambanden mellan olika svar vara utslagsgivande, i senare fallet har vi utgått från resultatet av en reliabilitetsprövning.[2]

Följande frågor har visat sig bäst fylla de uppställda kraven.

1. Skulle Ni vilja byta arbete?
2. Tycker Ni att arbetsförhållandena på Er arbetsplats i stort sett är Bra, Går an, Dåliga, Vet inte?
3. Anser Ni att det här företaget tillvaratar de anställdas kunnighet och intresse?
4. Anser Ni att det här företaget ger sina anställda rimliga chanser att bli befordrade?
5. Skulle Ni ha något emot, att Era barn toge anställning i det här företaget?

[1] SEGERSTEDT & LUNDQUIST, a. a., ss. 144, 147, 180, 181.
[2] SEGERSTEDT & LUNDQUIST, a. a., kap. X—XVI och s. 62.

6. Anser Ni att Er förman (närmaste överordnade) har förmåga att ta folk och få dem att göra sitt bästa?

Som mätare av anpassningen utanför arbetssituationen har vi använt frågor rörande samhället, bostaden och anpassningen i äktenskapet (endast Katrineholm).

Slutligen har vi på samma sätt som i fråga om anspråken på bostaden undersökt om *anspråken* på arbete och arbetsmiljö sammanhänger med faktorer utanför arbetssituationen.[1]

II. SAMBAND MELLAN ANPASSNING I OLIKA AVSEENDEN

A. ARBETET OCH BOSTADEN

Nedanstående tablå (tab. VIII: 1) visar sannolikheten för att sambandet mellan svaren på var och en av arbetsfrågorna och var och en av bostadsfrågorna uppstått av ren slump.

Tab. VIII: 1. Sannolikheten för att sambanden mellan anpassningen i arbetet och anpassningen i bostaden uppstått av ren slump.

	Bostaden lagom stor?		Bostaden lättskött?		Nöjd med bostaden?	
	H–a	K–m	H–a	K–m	H–a	K–m
Byta arbete?						
Arb.	0.01–0.001	*0.05–0.02	e.s.	e.s.	0.01–0.001	c.s.
Tjm.	*e.s.	*e.s.	e.s.	c.s.	0.20–0.10	c.s.
Arbetsförhållandena?						
Arb.	0.20–0.10	0.01–0.001	0.02–0.01	0.20–0.10	0.01–0.001	0.05–0.02
Tjm.	e.s.	c.s.	e.s.	e.s.	0.20–0.10	
Tillvaratas kunnande och intresse?						
Arb.	0.05–0.02	c.s.	0.02–0.01	*0.30–0.20	0.02–0.01	e.s.
Tjm.	e.s.	e.s.	e.s.	e.s.	0.20–0.10	*0.10–0.05
Möjligheter att komma framåt?						
Arb.	*0.20–0.10	0.05–0.02	0.05–0.02	e.s.	0.20–0.10	e.s.
Tjm.	e.s.	*0.20–0.10		e.s.	0.10–0.05	[1]0.02–0.01

* Negativt samband.

[1] Jfr kap. IV.

	Bostaden lagom stor?		Bostaden lättskött?		Nöjd med bostaden?	
	H–a	K–m	H–a	K–m	H–a	K–m
Emot barnens anställning?						
Arb.	0.01–0.001	e.s.	e.s.	e.s.	0.01–0.001	e.s.
Tjm.	e.s.	e.s.	e.s.	e.s.	0.20–0.10	e.s.
Överordnads förmåga ta folk?						
Arb.	0.10–0.05	e.s.	0.05–0.02	0.30–0.20	e.s.	e.s.
Tjm.	e.s.	e.s.		e.s.	0.20–0.10	*0.20–0.10

* Negativt samband.

Sambanden är nästan genomgående positiva, dvs. om man är positivt inställd till sitt arbete, tenderar man att vara positiv även till bostaden, och om man är negativ till arbetet, tenderar man att vara negativ också till bostaden. Det finns dock några fall — de flesta i Katrineholms-materialet — då sambanden är av motsatt slag. Sålunda är personer i Katrineholm som vill ha annat arbete mer nöjda med bostadsstorleken än sådana som vill behålla sitt nuvarande arbete. Vidare är de tjänstemän i Katrineholm som anser chanserna att komma framåt i företaget små mer nöjda med bostaden än övriga tjänstemän. Förutom dessa signifikanta negativa samband finns också några tendenser till negativa samband.

Slutligen är sambanden i oväntat ringa utsträckning säkerställda. Det föreligger alltså endast svagt samband mellan anpassningen i arbetet och trivseln med bostaden.

B. ARBETET OCH SAMHÄLLET

Även i detta fall är sambandet mellan anpassningen i de två avseendena så gott som genomgående positivt (tab. VIII: 2). Inget fall av signifikant negativt samband kan konstateras men väl ett fåtal tendenser till sådana samband. Sambanden mellan attityderna mot arbetet och mot fritidsmiljön är även nu oväntat svaga. Tydligaste sambandet med attityderna mot arbetsmiljön visar attityden mot folket i staden och trivseln med orten i stort. Av attityderna mot stadens institutionella utrustning har attityden mot anordningarna för ungdomen det tydligaste sambandet med anpassningen i arbets-

miljön. Övriga attityder, mot skolfrågornas ordnande, mot åldrings- och sjukvården och mot anordningarna för barnfamiljer, visar ett mindre klart samband med arbetsattityderna.

Hur bör sambandet mellan anpassningen i de olika avseendena tolkas? Det är tydligt att det inte kan förklaras med hänvisning till skillnader mellan olika kategorier i objektets faktiska beskaffenhet.[1] Den objektiva beskaffenheten av ett samhälles institutioner är ju densamma för alla som bor i samhället. Återstår alltså att sambandet kan förklaras antingen med skillnader i fråga om anspråk eller med

Tab. VIII: 2. Sannolikheten för att sambanden mellan anpassningen i arbetet och anpassningen i samhället uppstått av ren slump.

	Huskvarna					
	Byta arbete?	Arbetsförhållandena?	Tillvaratas kunnande?	Möjligheter att avancera?	Emot barnens anställning?	Förmåga ta folk?
Folket i staden?						
Arb.	0.01–0.001	e.s.	0.05–0.02	0.01–0.001	0.01–0.001	0.01–0.001
Tjm.	0.01–0.001	e.s.	0.02–0.01	e.s.	e.s.	e.s.
Skolfrågorna?						
Arb.	0.05–0.02	0.10–0.05	e.s.	e.s.	0.02–0.01	0.01–0.001
Tjm.	e.s.	e.s.	e.s.	e.s.	0.20–0.10	e.s.
Ordnat för barnfam.?						
Arb.	e.s.	e.s.	0.10–0.05	0.10–0.05	e.s.	0.20–0.10
Tjm.	e.s.	e.s.	e.s.	0.02–0.01	e.s.	e.s.
Åldringsvården?						
Arb.	*0.10 0.05	0.01–0.001	e.s.	0.20–0.10	0.20–0.10	0.10–0.05
Tjm.	e.s.	0.10–0.05	e.s.	*0.10–0.05	e.s.	0.20–0.10
Ungdomsvården?						
Arb.	0.10–0.05	0.01–0.001	<0.001	<0.001	<0.001	0.10–0.05
Tjm.	e.s.	e.s.	0.02–0.01	e.s.	0.20–0.10	0.02–0.01
Sjukvården?						
Arb.	0.05–0.02	0.10–0.05	e.s.	0.05–0.02	e.s.	0.10–0.05
Tjm.	e.s.	0.20 0.10	e.s.	e.s.	e.s.	e.s.

* Negativt samband.

[1] Se ovan s. 231.

Katrineholm

	Byta arbete?	Arbetsförhållandena?	Tillvaratas kunnande?	Möjligheter att avancera?	Emot barnens anställning?	Förmåga ta folk?
Folket i staden?						
Arb.	0.05–0.02	<0.001	e.s.	0.02–0.01	0.05–0.02	0.20–0.10
Tjm.	e.s.	0.20–0.10	e.s.	e.s.	e.s.	0.20–0.10
Skolfrågorna?						
Arb.	0.01–0.001	0.01–0.001	0.10–0.05	e.s.	0.10–0.05	e.s.
Tjm.	*0.20–0.10	0.20–0.10	e.s.	e.s.	e.s.	0.10–0.05
Ordnat för barnfam.?						
Arb.	e.s.	0.02–0.01	<0.001	0.10–0.05	0.20–0.10	0.05–0.02
Tjm.	e.s.	e.s.	e.s.	e.s.	e.s.	e.s.
Åldringsvården?						
Arb.	e.s.	0.10–0.05	0.10–0.05	e.s.	0.10–0.05	e.s.
Tjm.	e.s.	e.s.	e.s.	0.20–0.10	0.20–0.10	e.s.
Ungdomsvården?						
Arb.	e.s.	e.s.	0.20–0.10	e.s.	0.20–0.10	0.20–0.10
Tjm.	0.20–0.10	e.s.	0.20–0.10	0.10–0.05	*0.20–0.10	e.s.
Sjukvården?						
Arb.	e.s.	0.05–0.02	0.02–0.01	e.s.	e.s.	0.10–0.05
Tjm.	e.s.	0.20–0.10	*e.s.	e.s.	e.s.	e.s.
Flytta från staden?						
Arb.	<0.001	e.s.	e.s.	0.02–0.01	0.10–0.05	0.05–0.02
Tjm.	0.20–0.10	e.s.	e.s.	e.s.	e.s.	
Trivs i staden?						
Arb.	0.02–0.01	0.20–0.10	e.s.	<0.001	0.05–0.02	0.05–0.02
Tjm.	0.05–0.02	0.20–0.10	e.s.	0.20–0.10	0.01–0.001	e.s.

* Negativt samband.

»avfärgningsteorien». Den sistnämnda har mycket som talar för sig, då man tar i betraktande olikheterna mellan olika attityder i fråga om sambandets tydlighet. Vissa av de uttalade attityderna gäller saker som stora grupper av de intervjuade inte har direkt erfarenhet av. Sådana attityder kan väntas vara mindre värdeladdade än de attityder

som gäller saker som man har direkt personlig erfarenhet av. Den mindre värdeladdningen medför en mindre »avfärgningseffekt» på attityderna mot arbetsmiljön, vilket yttrar sig i ett mindre klart samband med dessa. Andra attityder däremot, t. ex. attityden mot folket, rör förhållanden som den intervjuade har direkt personlig erfarenhet av, varför attityderna kan väntas vara värdeladdade, vilket medför »avfärgningseffekt» och klart samband med attityderna mot arbetsmiljön.

C. ARBETET OCH ÄKTENSKAPET

Att det finns ett tydligt samband mellan benägenheten att byta arbete och känslan av att arbetet uppskattas av de anhöriga har tidigare konstaterats.[1] Personer som känner att deras arbete uppskattas av de anhöriga (maka, föräldrar, syskon) är sålunda mindre benägna att byta arbete än personer som saknar den känslan. Särskilt framträdande är skillnaden bland männen, men även bland de kvinnliga tjänstemännen finns en liknande tendens. Genom detta kan antas att de anhörigas inställning till en persons arbete är betydelsefull för hans anpassning i arbetssituationen. För att få detta antagande närmare belyst har vi vid hemintervjuerna frågat hustrun, om hon skulle önska att mannen skaffade sig ett annat arbete. Först kan noteras att det är avsevärt fler av arbetarhustrurna än av tjänstemannahustrurna som önskar att mannen skaffar sig ett annat arbete — av de förra 49 procent, av de senare 14 procent. Skillnaden mellan de två kategorierna är väl säkerställd ($\chi^2 = 17.82$, $P<0.001$).

Vidare finner vi att det genomgående föreligger positiva samband mellan hustruns inställning i detta avseende och mannens anpassning i arbetet.[2] Sambandet är säkerställt då det gäller mannens egen önskan att byta arbete ($P<0.001$) och hans bedömning av möjligheterna att komma framåt i företaget ($P : 0.05 — 0.02$).

För att utröna graden av subjektiv anpassning i äktenskapet har vi till både mannen och hustrun ställt frågan, hur lyckligt de själva anser sitt äktenskap vara. De svarsalternativ som angavs var: Mycket lyckligt, Ganska lyckligt, Varken lyckligt eller olyckligt, Ganska olyckligt, Mycket olyckligt. Då de tre sistnämnda alternativen var

[1] SEGERSTEDT & LUNDQUIST, a. a., s. 372 f.

[2] Jfr HOPPOCK, R., Job Satisfaction. N. Y. 1935, s. 35.

för sig samlade relativt få svar, har de vid bearbetningen sammanslagits.

Vid jämförelse mellan männens och hustrurnas bedömning av sitt äktenskap finner man, att de förra tenderar att i större utsträckning än de senare anse äktenskapet lyckligt. Denna delvis bristande överensstämmelse mellan makarnas bedömning resulterar i låg koefficient för sambandet mellan bedömningarna (C = 0.39 för resp. arbetare och tjänstemän).

Vid undersökningen av sambandet mellan anpassningen i arbetet och anpassningen i äktenskapet har vi sammanställt både mannens och hustruns svar på ovannämnda fråga med mannens anpassning i arbetet. Det visar sig då som regel föreligga positiva samband mellan anpassningen i de två avseendena. Enda tydliga undantaget från den regeln gäller bedömningen av huruvida kunnighet och intresse i arbetet rätt tillvaratas. I det fallet står både mannens och hustruns bedömning av äktenskapet i negativt samband med mannens attityd mot arbetet (Arb.: P: 0.20 — 0.10 resp. 0.10 — 0.05). De som känner sig lyckliga i sitt äktenskap tenderar således att vara mer missnöjda med företagets tillvaratagande av kunnighet och intresse än de som känner sig mindre lyckliga.

Både mannens och hustruns bedömning av äktenskapet visar samband med mannens önskan att byta arbete på så sätt att då mannen eller hustrun anser äktenskapet vara lyckligt, är mannen mindre benägen än eljest att byta arbete. (P är i förra fallet 0.10 — 0.05.) Ännu tydligare samband visar attityden mot äktenskapet med mannens bedömning av arbetsförhållandena i stort. De som känner sig lyckliga i sitt äktenskap är vanligen bättre anpassade till arbetsförhållandena än de som känner sig mindre lyckliga. Sambandet mellan mannens äktenskapliga lycka och hans anpassning är säkerställt (P: 0.02 — 0.01), och sambandet mellan hustruns lycka och mannens anpassning är nära säkerställt (P: 0.10 — 0.05).

Mellan hustruns lycka i äktenskapet och mannens bedömning av avancemangsmöjligheterna finns en tendens till positivt samband (P: 0.10 — 0.05), medan sådant samband mellan mannens äktenskapliga lycka och hans bedömning av avancemangsmöjligheterna inte kan iakttas.

Slutligen kan vi notera tendenser till positivt samband mellan lyckan i äktenskapet och trivseln med den närmaste överordnade, som den framkommer i svaret på frågan om han har förmåga att

ta folk. Detta samband visar sig både mellan hustruns äktenskapliga lycka och mannens trivsel med den överordnade (P: 0.10 — 0.05) och mellan mannens egen lycka och hans trivsel med chefen (P: 0.05).

III. BAKGRUNDSFAKTORER OCH ANSPRÅK PÅ ARBETSMILJÖN

Tidigare har konstaterats att vissa tids- och bakgrundsfaktorer verkar differentierande i fråga om människans anspråk och anpassning i vissa delar av fritidsmiljön.[1] Likaså har tidigare visats att det föreligger skillnader mellan olika kategorier och grupper med avseende på anpassningen i arbetssituationen.[2] Dessa skillnader är till stor del betingade av skillnader i den faktiska arbetsmiljön. Det kan dock antas att en del av de faktorer som verkar bestämmande för människors anspråk på t. ex. bostaden också är av betydelse för deras anspråk på arbete och arbetsmiljö. Vi har prövat några sådana antaganden, vilka formulerats i enlighet med tidigare vunna erfarenheter.[3]

Sålunda har vi antagit, att personer vilkas fäder varit jordbrukare tenderar att ha lägre anspråksnivå och följaktligen vara bättre anpassade än personer vilkas fäder haft ett stadsyrke.

Vi har vidare antagit, att individen tenderar att ha lägre anspråksnivå och bättre anpassning om fadern inte arbetat i samma företag som han själv.

Utbildningen antas spela en roll i så måtto, att personer med endast folkskola tenderar att ha lägre anspråk och vara bättre anpassade än personer med mer utbildning än folkskola.

Slutligen har vi antagit, att äldre personer tenderar att ha lägre anspråk än yngre och att följaktligen vara bättre anpassade än dessa.

Vid prövningen av dessa antaganden har vi homogeniserat materialet med avseende på arbetets art och arbetsplatsens beskaffenhet. Om vi skall få någon uppfattning om skillnader i olika kategoriers anspråk på arbete och arbetsplats, måste nämligen arbetet och arbetsplatsen vara så vitt möjligt lika för de undersökta kategorierna. Därvid har vi för att karakterisera arbete och arbetsplats använt en

[1] Se s. 107 ff.

[2] SEGERSTEDT & LUNDQUIST, a. a., kap. V—VIII.

[3] Jfr speciellt kap. IV.

sammanfattning av olika egenskaper hos arbetet och arbetsplatsen.[1]

Vidare har vi hållit följande faktorer konstanta: kön, yrke, ålder, civilstånd, anställningens längd, skolutbildning, faderns yrke och faderns arbetsplats. Samma analysmetod som tidigare har använts.[2]

Följande frågor har använts som mätare av anspråksnivån.

1. Skulle Ni vilja byta arbete?
2. Hur tycker Ni att arbetsförhållandena på Er arbetsplats i stort sett är?
3. Hur tycker Ni om arbetslokalen?
4. Tycker Ni att Er arbetsplats fyller skäliga krav på säkerhet a) mot olycksfall, b) mot ohälsa?

Prövningen av de gjorda antagandena har utfallit på följande sätt.

Ålder. Äldre personer visar tendenser att så gott som genomgående vara mer positiva och följaktligen ha lägre anspråksnivå än de yngre. De önskar sålunda mer sällan byta arbete (H-a: $P<0.001$; K-m: $P = 0.242$) och tycker i större utsträckning att arbetsförhållandena är bra (H-a: $P = 0.012$; K-m: e.s.). I Huskvarna visar de en svag tendens att oftare än de yngre vara nöjda med arbetslokalen, medan de senare är mer nöjda i Katrineholm ($P = 0.125$). På frågan om arbetsplatsen fyller skäliga krav på säkerhet mot olycksfall och ohälsa är i Huskvarna de äldre mer positiva än de yngre ($P = 0.111$). Däremot är i Katrineholm de yngre de mest positiva då det gäller säkerheten mot olycksfall ($P = 0.206$). Då det gäller säkerheten mot ohälsa visar där de äldre åter en svag tendens att vara mer positiva.

Skolutbildning. I Huskvarna tenderar personer med endast folkskola att vara mer positiva än personer med högre utbildning. Sannolikheterna vid de olika frågorna att skillnaden mellan de två grupperna uppstått av slump är följande: byta arbete 0.055, arbetsförhållandena 0.064, säkerhet mot olycksfall och ohälsa 0.156 och arbetslokalen e.s.

I Katrineholm är det endast vid frågan om arbetsförhållandena som personer med endast folkskola är de mest positiva ($P = 0.026$). Då det gäller arbetslokalen eller byte av arbete finns ingen skillnad, men i fråga om säkerheten mot olycksfall och ohälsa är personer med mer skolutbildning än folkskola mer positiva än personer med endast folkskola ($P = 0.125$ resp. 0.075).

[1] SEGERSTEDT & LUNDQUIST, a. a., s. 77—81.

[2] Se s. 107 f.

Faderns yrke. Den tydligaste tendensen är, att personer från jordbrukarhem är mer positiva och följaktligen har lägre anspråk på arbetsmiljön än personer från andra hem. Detta framträder i Huskvarna vid frågan om byte av arbete (P = 0.093) och vid frågan om arbetsförhållandena (P = 0.127). I Katrineholm är personer från jordbrukarhem de mest positiva vid frågan om byte av arbete (P = 0.021) och vid frågan om säkerheten mot olycksfall (P = 0.008). Däremot tenderar de att vara mer negativa än andra då det gäller säkerheten mot ohälsa (P = 0.198).

Faderns arbetsplats. I Huskvarna är det en genomgående tendens att personer vilkas fäder inte arbetat i företaget är mer positiva och således har lägre anspråk än personer vilkas fäder varit anställda i företaget. Sannolikheterna för att skillnaden mellan de två kategorierna uppstått av slump är följande: byta arbete 0.131, arbetsförhållandena 0.223, arbetslokalen 0.104 och säkerheten mot olycksfall och ohälsa 0.102. I Katrineholm framträder en motsatt tendens i ett par fall: personer vilkas fäder inte arbetat i företaget tenderar att oftare än andra vilja byta arbete (P = 0.181) och tycker oftare att arbetsförhållandena är otillfredsställande (P = 0.041).

Sammanfattningsvis kan om ovanstående resultat av hypotesprövningen sägas att de i stort sett bekräftar de uppställda antagandena. Det bör dock framhållas att de skillnader mellan de olika kategorierna som konstaterats är svaga och delvis motstridande.

IV. SAMMANFATTNING

Detta kapitel har behandlat relationen mellan anpassningen i arbetet och anpassningen på fritiden. Vårt huvudantagande har varit, att det finns ett positivt samband mellan anpassningen i de två livssituationerna. Om detta antagande vore riktigt, skulle de individer som är illa anpassade i fritidssituationen tendera att vara illa anpassade också i arbetssituationen och motsvarande beträffande de välanpassade. Antagandet har fått stöd i det föreliggande intervjumaterialet. Det finns således svaga positiva samband mellan anpassningen i arbetet å ena sidan och anpassningen i samhället, bostaden och äktenskapet å den andra. Hur dessa samband skall tolkas är oklart. Om de uppstått genom direkt påverkan från anpassningen i ett avseende på anpassningen i ett annat avseende och i så fall vilken riktning denna på-

verkan haft, eller om de uppstått genom någon bakomliggande faktor som påverkar anpassningen i alla avseenden, kan vi inte med säkerhet uttala oss om.

Vidare har vi sett i vad mån åldern, utbildningen, faderns yrke och faderns arbetsplats är faktorer av betydelse för den anställdes anspråk på arbete och arbetsplats. Vi har funnit att det finns tendenser till att äldre personer har lägre anspråk än yngre, att personer med endast folkskola har lägre anspråk än personer med mer än folkskola, att personer vilkas fäder varit jordbrukare har lägre anspråk än personer vilkas fäder haft annat yrke och att personer vilkas fäder inte arbetat i företaget har lägre anspråk än personer vilkas fäder arbetat i företaget.

KAP. IX

SAMMANFATTNING

I. DEFINITION AV BEGREPPET ANPASSNING

Föreliggande studie har som föremål haft människors anpassning under fritiden och sambandet mellan anpassningen under fritiden och anpassningen i arbetet. Anpassningen har då definierats som den grad vari individens anspråk på olika objekt — t. ex. föremål, människor, situationer — är uppfyllda. Det innebär att om anspråken och förväntningarna är helt uppfyllda eller mer än uppfyllda, är anpassningen god i ifrågavarande avseende, om de inte är uppfyllda, är anpassningen mindre god. Vi kan också definiera anpassning som relationen mellan individens anspråk på ett objekts beskaffenhet och dettas verkliga beskaffenhet. När anspråken konfronteras med objektet, uppstår hos individen en känsla av tillfredsställelse eller besvikelse, och det är denna känsla vi har sökt komma åt genom de intervjufrågor som ställts till de undersökta personerna. Svaren på dessa frågor är alltså uttryck för individens anpassning. Som framgått av det sagda är det två faktorer som är bestämmande för anpassningsgraden: anspråken på objektet och objektets faktiska beskaffenhet. De förra har vi inte sökt mäta direkt, vilket ofta varit fallet med den senare. Sålunda har vi relativt utförligt uppehållit oss inte endast vid t. ex. anpassningen i bostaden utan även vid en beskrivning av bostädernas beskaffenhet.

Eftersom anpassning är detsamma som relationen mellan anspråksnivå och objektnivå kan den föreligga på olika plan. Två personer kan vara lika väl anpassade, trots att deras objektiva situation är helt olika, beroende på att deras anspråk också är helt olika. En individ som objektivt sett har t. ex. en dålig bostad kan sålunda vara lika välanpassad i bostaden som en person med en bra bostad, på grund av att hans anspråk på bostaden är i motsvarande grad lägre. Å andra sidan kan två individer i helt lika objektiva situationer vara olika välanpassade, beroende på att anspråken är olika.

Man kan utgå ifrån att objektnivå och anspråksnivå inte är oberoende av varandra utan att det sker en ständig växelverkan mellan dem: objektets beskaffenhet övar påverkan på anspråken, och anspråken är bestämmande för hur objektet blir beskaffat. Anpassningen kan alltså ses icke blott ur statisk synpunkt som graden av anpassning i ett visst ögonblick utan även ur dynamisk synpunkt som en process under en tidrymd. Av det skälet har tidsfaktorer såsom ålder, anställningstid och tid från inflyttningen till orten antagits vara av betydelse för individens anpassningsgrad.

Om man vill göra antaganden om skillnader mellan olika kategoriers eller gruppers anpassning, måste man göra antaganden dels om deras anspråksnivå, dels om deras objektiva situation. I ett fall kan skillnaden ha uppkommit främst av att anspråksnivån är olika i de två jämförda grupperna, i ett annat fall främst av att de två grupperna skiljer sig i fråga om objektets beskaffenhet. Så t. ex. grundar sig ett antagande att personer vilkas fäder varit industriarbetare är bättre anpassade i den industriella miljön än övriga på antagandet att deras anspråk är mer realistiska, medan ett antagande att infödda är bättre anpassade än inflyttade främst utgår från antagandet att deras objektiva situation är bättre.

II. HYPOTESER

Med utgångspunkt i dessa överväganden har vi uppställt några hypoteser om vissa tids-, bakgrunds- och nu-faktorers betydelse för anpassningen. Vi har sålunda i fråga om *tidsfaktorerna* antagit, att

1. äldre personer är bättre anpassade än yngre,
2. de som bott i orten en längre tid är bättre anpassade än de nyligen inflyttade och
3. de som arbetat en längre tid i företaget är bättre anpassade än de nyanställda.

I fråga om *bakgrundsfaktorerna* har vi antagit, att

4. ju mer en individs yrke liknar faderns yrke desto större är hans möjligheter till god anpassning,
5. en person vars far arbetat i samma företag som han själv är bättre anpassad än om fadern arbetat i annat företag,
6. personer utan utbildning är bättre anpassade än personer med utbildning och

7. infödda är bättre anpassade än inflyttade.

Beträffande *nu-faktorerna* har vi antagit, att

8. arbetare är bättre anpassade än tjänstemän och
9. män är bättre anpassade än kvinnor.

Dessutom har vi gjort några antaganden om betydelsen av social participation. Sålunda har antagits, att

10. ju mer intensiv den sociala participationen är, desto bättre är anpassningen och omvänt, ju mer extensiv eller ytlig den sociala participationen är, desto sämre är anpassningen,
11. ju högre prestige eller status man har i en grupp, desto bättre anpassad är man,
12. ju fler funktioner en grupp har som man tillhör, desto bättre anpassad är man och
13. individer tillhörande en viss grupp skiljer sig från individer tillhörande en annan grupp i anpassningen till sådana objekt för vilka de båda grupperna har olika normer.

I fråga om grupptillhörighetens struktur har vi antagit, att

14. ju mer intensivt man deltar i en grupp, desto färre grupper tillhör man,
15. ju högre prestige eller status man har i en grupp, desto färre grupper är man medlem av och
16. ju fler funktioner en grupp har som man tillhör, dvs. ju mer differentierad dess verksamhet är, desto färre grupper är man medlem av.

Förutom dessa antaganden om vissa faktorers betydelse för anpassningen har vi uppställt hypotesen att

17. det föreligger ett positivt samband mellan anpassningen i olika situationer och
18. detta samband är tydligare i Huskvarna än i Katrineholm.

De nu uppräknade antagandena har prövats beträffande anpassningen i bostaden, arbetet och orten. Då det varit av intresse med en allmän redovisning av olika kategoriers eller gruppers anpassning i olika avseenden, har sådan redovisning lämnats med kategorierna eller grupperna homogeniserade endast till viss grad. Den egentliga hypotesprövningen har däremot företagits med materialet homogeniserat i högre grad.

I vilken utsträckning har de nämnda hypoteserna bekräftats i denna undersökning?

III. HYPOTESPRÖVNINGENS RESULTAT

A. TIDSFAKTORERNA

Hypotes 1. Antagandet att äldre personer är bättre anpassade än yngre har fått stöd i intervjumaterialet. De är som kategori betraktade mer nöjda än de yngre med bostaden i stort sett och med dess utrymmesstandard. Detta kan förklaras med att de i större utsträckning är ägare till sina bostäder och har rymligare bostäder. Däremot motsägs vår hypotes av att de tenderar att vara mindre positiva när det gäller bostadens lättskötthet. Detta har sin motsvarighet på den objektiva sidan i att de tenderar att ha mindre moderna bostäder.

Även i fråga om trivseln i samhället finns det tydliga skillnader mellan yngre och äldre, i det att de senare genomgående visar sig vara mer positiva mot ortens institutioner och överhuvudtaget trivas bättre. Detta har vi ansett tyda på att deras anspråk på ortens institutionella utrustning är mindre än de yngres.

Tidigare har visats att äldre personer i de flesta avseenden är mer positiva mot arbete och arbetsförhållanden än yngre.[1] Vi har här sett att denna positiva inställning till viss del kan förklaras med att äldre personer har lägre anspråk på sin arbetsmiljö.

Hypotes 2. Det finns positiva samband mellan den tid man bott på orten och anpassningen i bostaden. De som flyttat till orten för längre tid sedan är nämligen mer nöjda med sin bostad överhuvudtaget än de som flyttat in för kort tid sedan. Detta kan förklaras av att de har rymligare bostäder och oftare äger bostaden än de senare inflyttade. Däremot motsägs även nu vårt antagande av att personer som bott kortare tid på orten är mer nöjda med moderniteten än personer som bott längre tid på orten. De visar också en tendens att ha modernare bostäder.

Hypotes 3. Antagandet att de som varit anställda i företaget längre tid är bättre anpassade än de som varit anställda kortare tid får ringa stöd i vår undersökning. Endast tendenser i den riktningen kan noteras. Sålunda tenderar de som varit anställda längre tid att vara mer nöjda med bostadens storlek och modernitet. På den objektiva sidan motsvaras detta av tendenser till fler rymliga bostäder och fler »ägarbostäder» bland deras bostäder än bland övrigas.

---

[1] SEGERSTEDT & LUNDQUIST, a. a., kap. V—VIII.

B. BAKGRUNDSFAKTORERNA

Hypotes 4. Antagandet att individens chanser till god anpassning är större, ju större likheten är mellan individens eget yrke och faderns yrke innebär i vår undersökning, att vi kan vänta oss bättre anpassning om de undersökta personerna vuxit upp i arbetar- eller tjänstemannahem än om de kommit från jordbrukarhem.

Beträffande anpassningen i bostaden får detta antagande föga stöd. Då det gäller trivseln med bostaden i stort visar sig tvärtom en tendens, att personer från jordbrukarhem är mer nöjda än personer från andra hem. Å andra sidan visar de sistnämnda tendenser att vara mer nöjda med bostadens storlek, vilket kan förklaras av att de också har något rymligare bostäder.

Att personer från jordbrukarhem har lägre anspråk på bostadens beskaffenhet framgår av att de är mer nöjda med sin bostad än personer från andra hem, även då bostaden inte är av bättre beskaffenhet i fråga om utrymme och modernitet.

Också i fråga om anspråken på arbetet och arbetsplatsen skiljer sig personer från jordbrukarhem från personer från andra hem. De förra har på det hela taget lägre anspråk.

I stort sett har således vårt antagande inte fått stöd i den undersökta populationen. Tvärtom tyder skillnaderna i anspråksnivå mellan personer från jordbrukarhem och personer från andra hem på att ett motsatt antagande har fog för sig. Enligt ett sådant antagande skulle alltså personer från jordbrukarhem vara bättre anpassade än personer från arbetar- och tjänstemannahem.

Hypotes 5. Personer vilkas fäder inte arbetat i företaget tenderar att vara bättre anpassade i sin bostad än personer vilkas fäder arbetat i företaget. Vårt ursprungliga antagande motsägs alltså av undersökningsresultatet. Den bättre anpassningen i den förstnämnda kategorien har inte sin motsvarighet i bättre faktisk beskaffenhet på bostaden. Den har alltså sin förklaring i att personer vilkas fäder inte arbetat i företaget har lägre anspråk på bostaden. Deras lägre anspråksnivå framträder också i fråga om arbete och arbetsplats.

Hypotes 6. Att personer med endast folkskoleutbildning skulle vara bättre anpassade än personer med mer än folkskola visar sig inte vara riktigt. De senare tenderar tvärtom att vara mer nöjda än de förra med bostadens rymlighet och modernitet, vilket på den objektiva

sidan motsvaras av att de oftare äger bostaden och har rymligare och modernare bostad. Om personer med mer skolutbildning än folkskola har större anspråk på bostaden än andra, har de således i stor utsträckning lyckats få bostad som motsvarar anspråken. Att anspråken verkligen är större antyds av att deras »överlägsenhet» över personer med endast folkskola är mindre, då det gäller positiv attityd än då det gäller bostadens kvalitet.

Det har också visat sig att personer med mer utbildning än folkskola tenderar att ha större anspråk på arbete och arbetsplats än personer med endast folkskoleutbildning.

Hypotes 7. Vårt antagande om skillnader mellan infödda och inflyttade i fråga om anpassning har inte fått stöd vad beträffar anpassningen i bostaden. Däremot har det fått visst stöd när det gäller anpassningen i samhället i stort. De infödda trivs nämligen bättre med folket än de inflyttade och är mer nöjda med anordningarna för barnfamiljer och med åldrings- och sjukvården på orten.

C. NU-FAKTORERNA

Hypotes 8. Arbetare har inte visat sig vara bättre anpassade än tjänstemän i de avseenden som här undersökts. Tvärtom tenderar de senare att vara mer nöjda med bostaden än de förra. På den objektiva sidan motsvaras detta av att de har rymligare och modernare bostäder. Att de har större anspråk på sin bostad än arbetarna antyds av att de inte skiljer sig lika markant från dessa i fråga om anpassningen i bostaden som i fråga om bostadsstandarden. En direkt jämförelse mellan arbetare och tjänstemän i fråga om anspråksnivån bekräftar detta.

Hypotes 9. De gifta männen är mer nöjda med sin bostads storlek än de gifta förvärvsarbetande kvinnorna, trots att deras bostad är något mindre rymlig än kvinnornas. Detta tyder på att deras anspråk på utrymme är mindre. Däremot anser de oftare än kvinnorna att bostaden inte är lättskött. Vad beträffar anpassningen i bostaden får alltså hypotesen föga stöd. Däremot visar den sig vara riktig då det gäller anpassningen i samhället i stort. Männen visar nämligen tendenser att trivas bättre än kvinnorna med folket och är mer nöjda med skolväsendet och med sjuk- och åldringsvården på orten. I fråga om ortens institutioner saknar för övrigt kvinnorna i stor utsträckning attityd.

Hypotes 10. Som mått på social participation eller social förankring har vi använt umgänget i familjen med släkt, grannar, arbetskamrater och andra vänner samt föreningsaktiviteten.

Vårt antagande om positivt samband mellan umgänge och anpassning har fått visst stöd då det gäller umgänget med släktingar och grannar. De som umgås ofta med dessa visar nämligen tendenser att vara bättre anpassade i arbetet och på fritiden än de som umgås sällan med släkt och grannar. Däremot får inte hypotesen stöd då det gäller umgänget med arbetskamrater och andra vänner. De som umgås ofta med dessa visar tvärtom tendenser att vara sämre anpassade än de som umgås sällan.

Vidare har personer tillhörande olika civilstånd jämförts med avseende på anpassningen. Därvid har antagandet att personer som är fastare socialt förankrade även är bättre anpassade fått visst stöd, genom att gifta och förut gifta personer är bättre anpassade än ogifta.

Slutligen har vi jämfört personer med olika grad av föreningsengagemang. Det har därvid visat sig att det inte finns någon skillnad i anpassning mellan personer med intensivt föreningsengagemang (medlemskap i få föreningar med många besök) och personer med extensivt föreningsengagemang (medlemskap i många föreningar med få besök i varje). Däremot skiljer sig dessa två kategorier med avseende på säkerheten i attityderna, i det att den intensiva gruppen är mer indifferent än den extensiva gruppen. Då dessa två grupper å ena sidan jämförs med en grupp av personer utan föreningsengagemang å den andra, framträder icke väntade tendenser. De föreningsaktiva visar sig nämligen vara sämre anpassade i arbetet och på fritiden än de föreningspassiva, trots att de objektivt sett lever i en bättre arbets- och fritidsmiljö. Deras sämre anpassning kan möjligen förklaras av att de genom sin aktivitet i föreningar och organisationer får höjda anspråk på både arbets- och fritidsmiljön. Detta är dock ett antagande som det återstår att pröva.

Hypotes 11. Som kriterium på en persons prestige och status i en grupp har här använts styrelsefunktioner i föreningar och organisationer. Personer utan styrelseuppdrag, med ett styrelseuppdrag och med två eller flera styrelseuppdrag har jämförts med varandra. Därvid har det visat sig finnas tendenser till samband mellan innehavet av styrelsefunktioner och anpassningen så, att personer med två eller flera styrelsefunktioner är bättre anpassade än personer med ett styrelseuppdrag och de senare bättre anpassade än personer

utan styrelseuppdrag. Hypotesen får alltså stöd i undersökningen.

Hypotes 12 och 13. Dessa två hypoteser har inte var för sig prövats i någon större utsträckning. Dels har vi inte studerat normbildningen i olika föreningar och organisationer och vet därför inte hur normerna och värderingarna kring olika objekt är beskaffade, dels har vi inte i högre grad studerat hur funktionsrika de olika föreningarna är. Vi har därför begränsat oss till att undersöka om det överhuvudtaget finns samband mellan tillhörigheten till viss förening eller organisation å ena sidan och anpassningen å den andra.

Det har därvid framkommit att de religiöst organiserade är bäst anpassade i jämförelse med alla andra föreningstypers medlemmar. Idrotts- och fackföreningarnas medlemmar placerar sig ungefär lika på andra och tredje plats, följda av de politiska organisationernas medlemmar. Sämst anpassade tenderar nykterhetsföreningarnas medlemmar att vara.

Hypotes 14. Denna hypotes har prövats på föreningsaktiviteten och umgänget i familjen. Den visar sig vara riktig endast beträffande medlemmar i religiösa organisationer. Dessa begränsar nämligen sitt medlemskap i andra föreningar om de har hög besöksfrekvens i den egna föreningen. Om medlemmar i andra föreningar gäller motsatsen: de som har hög besöksfrekvens i viss förening är medlemmar av fler andra föreningar än de som har låg besöksfrekvens. Skillnaden mellan medlemmarna i religiösa föreningar och i andra föreningar ger anledning till antagandet att det inte endast är graden av engagemang i en grupp som är avgörande för hur attraherande andra grupper är utan också gruppens beskaffenhet. Ytterligare tänkbara faktorer av betydelse är då beskaffenheten av de normer och värderingar som råder i gruppen och gruppens olika funktioner.

Även då sambandet mellan föreningsaktivitet och passiv social participation (besök på idrottstävlingar, dans, bio osv.) studeras, framträder de religiöst organiserades isolering. I övrigt visar sig även nu tendenser att föreningsaktiva är mer engagerade i övrig social participation än de föreningspassiva.

Vad slutligen beträffar jämförelsen mellan personer som har mycket umgänge med släkt, grannar, arbetskamrater och vänner och personer som har ringa sådant umgänge, visar sig inte heller i detta fall hypotesen vara riktig. Umgängesfrekvensen står nämligen i positivt samband med både föreningsaktivitet och besök på idrottstävlingar mm.

Hypotes 15. Som kriterium på hög status och prestige har även nu använts nuvarande eller tidigare styrelsefunktioner. Den uppställda hypotesen visar sig inte vara riktig. I stället är det en klar tendens att personer som har eller har haft styrelseuppdrag i en förening är medlemmar av fler föreningar än personer som inte haft sådant uppdrag.

Hypotes 16. Som tidigare nämnts har vi inte gjort någon ingående studie av olika föreningars verksamhet. Den studie som gjorts tyder dock på att de religiösa föreningarnas verksamhet är mer allsidig än övriga föreningars.

På grund av bristen på sådan information som kan möjliggöra mer specificerade hypoteser har vi begränsat undersökningen till ett konstaterande av om det överhuvudtaget finns några samband, positiva eller negativa, mellan tillhörighet till olika föreningar.

Undersökningen har visat att det finns en grupp föreningstyper, nämligen fack-, idrotts- och politiska föreningar, vilkas medlemmar i stor utsträckning är identiska och en annan föreningstyp, den religiösa, i vilken medlemskap i viss utsträckning utesluter medlemskap i idrottsföreningar och politiska föreningar. En mellanställning intar nykterhetsföreningarna, i vilka vi i stor utsträckning återfinner medlemmar från både de politiska och religiösa organisationerna.

Sammanfattningsvis kan sägas, att om det är riktigt att de religiösa föreningarna har allsidigare verksamhet än andra föreningar, har vi i vår studie fått ett belägg för hypotesens riktighet.

Resultatet av prövningen av hypoteserna 14—16 har givit anledning till ytterligare ett antagande: att det finns en särpräglad grupp människor som är särskilt starkt engagerade i föreningslivet, som är med i många föreningar och deltar aktivt i alla föreningarna och en annan särpräglad grupp som är med i få föreningar och är mindre aktiv i varje förening. I vad mån de två grupperna är särpräglade även på andra sätt har också studerats.

Det har då framgått att den föreningsaktiva gruppen i högre grad än den föreningspassiva består av män, äldre personer, gifta, tjänstemän, infödda, och bland inflyttade av personer som bott relativt länge i orten. Vidare består den i högre grad av personer med mer skolutbildning än folkskola. Förutom genom sådana mer personliga karakteristika skiljer sig de föreningsaktiva från de passiva genom att oftare bo i villa och oftare vara ägare till bostaden. De har också modernare och rymligare bostäder. De är slutligen mindre frånvarande från ar-

betet och bedöms av sina överordnade visa bättre arbetsdisciplin överhuvudtaget.

Hypotes 17. Antagandet att det föreligger positiva samband mellan anpassningen i olika situationer har fått stöd i intervjumaterialet. Det kan nämligen iakttas svaga positiva samband mellan anpassningen i arbetet å ena sidan och anpassningen i samhället, bostaden och äktenskapet å den andra.

Hypotes 18. Att det positiva sambandet mellan anpassning i olika situationer är tydligare framträdande i Huskvarna än i Katrineholm får visst stöd i undersökningen, genom att de tendenser till negativa samband som också finns oftare förekommer i Katrineholms-materialet än i Huskvarna-materialet.

Vid studiet av relationen mellan människans anpassning i en viss situation och andra faktorer (tids-, bakgrunds- och nu-faktorer) har vi valt att låta anpassningen vara den beroende variabeln. De hypoteser vi uppställt har följaktligen varit hypoteser om anpassningens beroende av andra faktorer. Detta har i formuleringen av hypoteserna och i de resonemang som förts om utfallet av hypotesprövningen uttryckts på så sätt, att en viss faktor »är av betydelse för», »övar inflytande på» eller »påverkar» anpassningen i viss riktning. Detta innebär inte, att vi bundit oss för en direkt orsaksrelation i endast en riktning. I många fall är det uppenbart, att det konstaterade sambandet mellan anpassningen och någon annan faktor bör tolkas som en orsaksrelation, vari anpassningen är den beroende variabeln. I andra fall är detta inte lika klart. Sålunda bör t. ex. det negativa sambandet mellan engagemang i föreningsliv och anpassningen inte utan vidare tolkas som uttryck för att föreningsverksamhet orsakar mindre god anpassning. Motsatsen kan lika väl vara fallet: att dålig anpassning kompenseras genom livlig föreningsverksamhet. Vilken tolkning som är den riktiga kan vi inte veta utan ytterligare information om sambandets art. Liknande gäller om flera av de konstaterade sambanden.

AVDELNING II

Torgny T. Segerstedt

KLASSMEDVETANDE I INDUSTRISAMHÄLLET

KAPITEL I

SAMHÄLLSKLASS OCH SAMHÄLLSSKIKT

I. INLEDNING

I dagligt tal använda vi ofta klassbegreppet. Vi säga t. ex. att det är ett *typiskt medelklasshem*, eller att *arbetarklassen under de senaste årtiondena fått det bättre*, eller att *Englands överklass håller på att försvinna.* Särskilt ofta förekommer ordet klass i politiska sammanhang. *Medelklassen kräver* eller *arbetarklassen fordrar* ett eller annat. Ordet klass förekommer eller har förekommit i nästan alla partiers program. I Svenska högerns eller Allmänna valmansförbundets program av 1919 och 1924 säger man, att partiet vill kämpa mot maktmissbruk och *klassförtryck.* I det liberala programmet av 1923 säger man, att man vill »närma folk och *samhällsklasser* till samförstånd och inbördes rättvis uppskattning. De bekämpa yttringar av ensidig nationalism och *klassmoral*, samt demagogisk hets till söndring.»[1] Det frisinnade partiets program av 1924 uttalar sig likaledes för samförstånd mellan arbetsgivare och arbetare, men partiet vill motverka varje strävan efter *klassvälde.* I inledningen till det socialdemokratiska partiets program av 1928 framhåller man att »socialdemokratien skiljer sig från andra politiska partier därigenom att den vill helt omdana det borgerliga samhällets ekonomiska organisation och genomföra de *utsugna klassernas* sociala frigörelse, till betryggande och utveckling av den andliga och materiella kulturen».[2] Att uttryck sådana som de undertryckta klasserna förekommit i de många olika svenska kommunistiska partiernas program behöva vi knappast understryka. Däremot förekommer inte ordet klass på samma centrala sätt i Bondeförbundets program. I och för sig förefaller det också rimligt, att

[1] THERMAENIUS, E., Sveriges politiska partier, Uppsala 1933, s. 59. Kurs. här.
[2] Ibid., s. 92. Kurs. här.

ordet framförallt skall höra hemma i industrialismens samhälle och användas av de politiska partierna i deras strävan att vinna inflytande bland städernas befolkning.

Man behöver inte gå till partiernas tjugo eller trettio år gamla program för att konstatera, att ordet klass alltjämt har en stark värdeklang. Sommaren 1954 hävdade folkpartiets ledare, Bertil Ohlin, att allt flera arbetare började tänka och känna liberalt. Han sade: »I denna fråga om individens politiska ställningstagande intar den svenska socialdemokratien tyvärr en rent reaktionär ställning. Man söker med all makt ge människorna intrycket att de som tillhöra vissa yrkesgrupper och av det skälet räknas till arbetarklassen, därför skall rösta för en socialistisk samhällsutveckling. Detta är att söka befästa klassföreställningar och klasstänkande i en tid, då det tvärtom gäller att avlägsna klassgränserna och fördjupa demokratien genom individuellt och nyanserat ställningstagande i samhällsfrågor».[1] Denna uppfattning betecknade Aftontidningen den 6 juni 1954 som ett »tidigt propagandaskott» och menade för sin del att även om en och annan missnöjd kverulant sökte sig över till oppositionspartiet, så höll i stort sett alltjämt bandet emellan socialgrupp III eller arbetarklassen och det socialdemokratiska partiet. Vi skola inte här analysera eller referera den diskussion om klassparti och klasstillhörighet som följde på Bertil Ohlins tal. För oss räcker det anförda som bevis för att klassbegreppet alltjämt är av stor betydelse vid en utredning av människans situation i industriens samhälle.

Om ordet klass har gått oss i blodet, så måste det även tänkas ha haft någon verkan. Det måste på ett eller annat sätt ha format människors känslor, tankar och handlingar. Framförallt kunna vi misstänka, att meningar i vilka ordet klass ingått voro vanliga under industrialismens första årtionde och då starkt påverkade vissa yrkesutövares handlingar och reaktioner i övrigt. Ett bevis härför är följande citat från en artikel av Rickard Lindström i Morgontidningen 1949: »För några årtionden sedan var det som sagt annorlunda. En arbetare, allra helst en organiserad arbetare, som fortsatte att handla hos sin privata handlare betraktades med misstänksamma ögon. *Han var inte riktigt klassmedveten.* Detta gäller icke i dag, gud ske lov. Nu handlar de flesta i alla bodar.»[2]

---

[1] Citerat efter Uppsala Nya Tidning den 5 juli 1954.

[2] Morgontidningen den 10 juli 1949. Kurs. här.

II. ÄR KLASS EN SOCIOLOGISK GRUPP?

Lindströms sista påstående rymmer i viss mån vårt problem: vilken roll spelar klassmedvetande och klasstillhörighet i dagens läge för en människas inställning till arbetet, fritiden och det omgivande samhället? Om vi antaga att man, genom att tillhöra en viss klass, får ett visst klassmedvetande, kunna vi formulera vår fråga så här: innehåller ett visst klassmedvetande speciella värderingar, som taga sig uttryck i t. ex. fritidsaktivitet, kulturbeteende, religiöst beteende och i värderingar av samhället? Hur bred är i så fall den sektor i vårt beteende och våra värderingar som täckes av klassmedvetandet? Är industrisamhällets människor grupperade i olika samhällsklasser och ha de som följd därav en rad olika och inbördes motstridande värderingar? Det är väl antaganden av denna art som ligga bakom politiska program som önska närma de olika klasserna till varandra eller frigöra de utsugna klasserna och ge dem en plats i solen. Man antager då mer eller mindre klart att en samhällsklass är en grupp, och för oss blir frågan: är samhällsklass en sociologisk grupp i den bemärkelsen, som vi tidigare tagit ordet?[1] Det skulle innebära, att vi kunde tala om (1) ett för en klass likformigt beteende eller disposition till beteende, (2) ett socialt normsystem som grundlagt detta beteende och (3) en källa för detta normsystem som dels (a) uttalar normerna och dels (b) övervakar deras efterlevande, belönande normenlighet och bestraffande normstridigt beteende. Huruvida krav 1 är uppfyllt, dvs. om likformigt beteende eller sociala vanor av speciell klasskaraktär föreligga, är egentligen den sak vi skola försöka empiriskt fastställa inom några områden. Det är sådana vanor som skulle utgöra klassmedvetandet. Men hur är det då med punkterna 2 och 3?

När man i dagligt tal säger, att det finns olika samhällsklasser, har man givetvis inte ett sociologiskt gruppbegrepp av just denna typ i tankarna. Men man har ändå menat, att det är rimligt att hänföra människor till olika samhällsklasser, därför att det inte bara är olikheter i beteende och värderingar som förena och skilja människor åt utan även vissa yttre påtagliga och objektiva egenskaper. Dessa egen-

[1] Se SEGERSTEDT, T. T. och LUNDQUIST, A., Människan i industrisamhället. Arbetslivet, SNS, Stockholm 1952, s. 18. — I fortsättningen hänvisas i texten till detta arbete med beteckningen *del I* till skillnad från Lundquists *avdelning I* i här föreliggande volym.

skaper äro då, menar man, klart klasskiljande. De finnas hos en samhällsklass och inte hos en annan eller i en viss styrka hos en samhällsklass men inte hos en annan. Man har angivit många egenskaper, som man anser avgörande när man skall hänföra en människa till en bestämd samhällsklass: inkomst och förmögenhet, uppfostran och utbildning, yrke, politiskt inflytande, börd och mycket annat. I *Stånd och Klasser* förklarar P. Fahlbeck: »Hvad är klassväsendets uppehållande princip? Såväl den tidigare utvecklingen som de oss omgifvande förhållandena svara: i främsta rummet egendomen, förvärfvet, dernäst arbetets olika natur såsom arbete med hufvudet och arbete med händerna.»[1] Naturligtvis kan man bestämma sitt språkbruk så, att man säger att alla personer med en viss inkomst eller utbildningsgrad eller ett visst yrke tillhöra samma samhällsklass, men uppenbarligen kommer man då i strid med ordet *samhällsklass*' mera vardagliga mening. Inkomst *kan* vara ett tecken på att man tillhör en klass, utbildning ett annat, börd ett tredje, yrke ett fjärde. I allmänhet avser man en kombination av dessa egenskaper, men det tycks vara mycket svårt att ange i vilken proportion den ena eller andra egenskapen skall ingå i denna blandning. Troligen är det så, att man värderar de olika egenskapernas betydelse, som tecken på klasstillhörighet, olika under olika epoker och i olika miljöer. I en universitetsstad lägger man kanske större vikt vid utbildningen, i en garnisonsstad vid yrke, i en industristad vid inkomst.[2]

Man kan, som vi sagt, definiera ordet samhällsklass så, att man säger att alla som ha en viss inkomst, t. ex. under 10 000 kronor, tillhöra en klass, alla med en inkomst mellan 10 000 och 20 000 en annan, över 20 000 en tredje osv., men det är knappast troligt, att man då även kan göra gällande, att samhällsklass är en grupp i vår bemärkelse. Det är t. ex. mycket väl möjligt, att en person med en årsinkomst på över 20 000 kronor och en annan med en inkomst som understiger 10 000 kronor rösta på samma sätt, värdera vissa kulturföremål på samma sätt och ha samma religiösa beteende, under det att personer med samma inkomst rösta olika, ägna sig åt helt olika typer av fritidsverksamhet och även i övrigt ha olika värdekriterier. Personer som ha vissa av de angivna egenskaperna gemensamma behöva därför inte lyda under samma normsystem.

[1] Lund 1892, s. 43 f.

[2] En vägledande diskussion av de olika klassbegreppen finnes i CRONER, F., Tjänstemannakåren och det moderna samhället, Stockholm 1952.

Kravet på att de som man förklarar tillhöra en och samma klass för att bilda en grupp skola lyda under ett och samma normsystem förutsätter att vederbörande ha gemensamma sociala vanor, och helst böra de även själva vara medvetna om denna grupptillhörighet och räkna sig till gruppen. De språkliga uttryck som vi möta i de avsnitt av de politiska program som vi nyss citerade, likaväl som i en rad andra meningar i vilka ordet *klass* ingår, avse just att skapa något slag av gruppmedvetande hos de människor som man hänför till en och samma klass, människor som enligt uppfattningen hos den som uttalar satserna borde höra till samma klass och som endast saknar medvetande om detta förhållande. Men det är klart, att en sådan gruppidentifikation kan gå tvärs över alla de uppräknade objektiva egenskaperna.

III. KLASS OCH STRATUM

Man har, för att komma ifrån detta subjektiva element som en gruppidentifikation eller ett gruppmedvetande utgör, kallat en på objektiva egenskaper grundad uppdelning av samhällsmedlemmarna för samhällets *stratifiering*. Man talar om olika *strata* eller *samhällsskikt*.

Även i detta fall har man menat, att t. ex. inkomst, yrke, utbildning, politiskt inflytande eller härkomst skulle vara avgörande för en människas samhällsställning eller stratumtillhörighet. Många gånger är man därigenom bara tillbaka till de svårigheter som skapades av begreppet *samhällsklass*. Emellertid förefaller det som om ett viktigt element i begreppet *stratum* skulle kunna sägas vara *avståndet från normkällan*. Med normkälla mena vi en eller flera personer (en social institution), som uttalar normer och övervakar deras efterlevande genom straff eller belöning. En normkälla kan vara familjefadern, föreningsstyrelsen, företagsledaren, som alla uttala regler för människors handlande, eller en stats regering (konung, regering och/eller parlament) vilken uttalar normer i form av lagar.[1] När man talar om olika strata skulle man sålunda alltid avse *en persons ställning i en grupp* — ordet grupp då taget i den bemärkelse som vi angivit. En person som tillhör en förenings styrelse har en högre ställning

[1] Se SEGERSTEDT & LUNDQUIST, a. a. s. 18.

inom den gruppen än en person som endast är vanlig medlem av sammanslutningen, fadern i en gammaldags familj hade en finare ställning i familjen än barnen. Detsamma gäller för företagaren och arbetsgivaren i en fabrik eller annat företag. Den övriga personalens ställning, dvs. inflytande, är beroende av hur långt avståndet är till företagaren eller chefen enligt det formella status-systemet.[1] Personer med högre ställning uttala, relativt sett, flera eller allmännare normer, normer som gälla för flera. De ha också mer att säga till om än personer från ett lägre stratum. Ofta är det så, att en sådan högre ställning i t. ex. ett företag är förenad med högre inkomst, högre utbildning och större inflytande även i andra sammanhang.

I bestämningen av stratum skulle vi kunna inrymma Max Webers begrepp livschans som T. H. Marshall fäster ett visst avseende vid i sin bok *Citizenship and Social Class*.[2] Marshall vill emellertid inte tolka chans bara som en människas ekonomiska möjligheter, utan som alla hennes samlade möjligheter. Däri ingår hur hon behandlas av och själv behandlar de omgivande människorna. Människor tillhörande en och samma klass, säger Marshall, är en grupp människor med likartade sociala möjligheter.[3] Orden sociala möjligheter få emellertid en precisare mening, om vi sätta dem i relation till vårt begrepp *avstånd från normkällan*. Vi kunna då visserligen tala om livschans inom varje grupp, men det förefaller bäst att reservera uttrycket för livschans i samhället.[4] Livschansen kan då preciseras som möjligheten att bli en del av, eller medlem av, samhällets normkälla eller av funktionärsgruppen, som är en del av källan.[5] Det är tydligt att dessa möjligheter variera för olika samhällsmedlemmar inom ett och samma samhälle, men även att möjligheterna kunna vara utspridda på olika sätt i olika samhällstyper. Vi kunna t. ex. jämföra det gamla Sverige med dess fyra stånd och det Sverige som existerade vid detta sekels början. »Då ståndsinrättningen upphäfdes», säger Pontus Fahlbeck, »utplånades dermed ingalunda de sociala åtskillnaderna. Stånden försvunno, men klasserna stå qvar. Skilnaden mellan stånd och klasser är närmast sedt af rättslig natur. Stånden äga hvar för sig sin privaträtt och mestadels äfven olika statsrättslig ställning:

[1] Ibid., s. 33.
[2] Cambridge 1950.
[3] Ibid., s. 92.
[4] Se SEGERSTEDT & LUNDQUIST, a. a. s. 24.
[5] Ibid., s. 25.

klasserna hafva blott en privaträtt och ofta samma statsrättsliga ställning. Allas likhet inför lagen, utgör den juridiska grundvalen för klass-samhället.»[1] Fahlbeck påpekar, att till ståndssamhället hörde privilegier och monopol men därtill även bestämda uppgifter och skyldigheter. Dessa privilegier och monopol voro ofta just rätten till vissa ämbeten inom funktionärsgruppens krets eller inflytande på annat sätt i ramnormkällan.

I princip ha vi nu godtagit allas likhet eller allas rätt till inflytande på normkällan; men alltjämt uppställa vi vissa kvalifikationskrav för att en person skall vara kompetent till ämbeten inom funktionärsgruppen. Ett sådant kompetenskrav är ofta liktydigt med en viss utbildning. Man kan alltså säga att livschansen bestämmes av den utbildning man har. Möjlighet till utbildning kan ju sedan i sin tur vara beroende av föräldrars inkomst eller den miljö man fötts i eller andra faktorer som sålunda indirekt påverka livsmöjligheterna. Emellertid finns i ett demokratiskt samhälle även den politiska vägen att nå fram till normkällan — det är i viss mån om rätten till den vägen som den politiska kampen har stått alltsedan ståndssamhället upplöstes. Livschansen är alltså större än den möjlighet som den formella skolningen erbjuder och de formella kompetenskraven ställer upp. Tänka vi oss samhället schematiskt framställt som en pyramid (fig. 1), så gick det i det gamla ståndssamhället bestämda horisontella linjer som delade upp pyramiden i skikt eller strata.

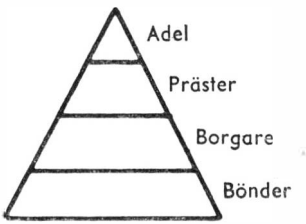

Ståndssamhälle

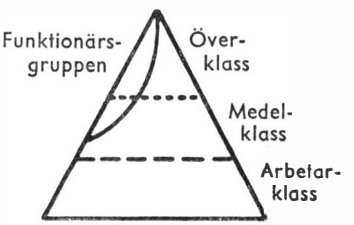

Klassamhälle

Även i ståndssamhället finnes givetvis en funktionärsgrupp, men det är svårare att pricka in den i den pyramid som symboliserar ståndssamhället. Man bör t. ex. komma ihåg, att funktionärsgruppen rekryterats olika under olika epoker, men hela prästeståndet borde väl räk-

[1] Fahlbeck, P., a. a. s. 41 f.

nas dit liksom en stor sektor av adeln och en relativt smal del av borgarståndet.

Naturligtvis fanns det en cirkulation mellan de olika strata eller stånden även på den tiden, men i princip var samhället dock inrutat på ett ganska bestämt sätt. I ett modernt demokratiskt samhälle ha dessa skiljelinjer genombrutits och tunnats ut, så att de i stort sett försvunnit. Emellertid finns det vid pyramidens topp en sektor, i vilken man inte kommer in utan att fylla vissa formella kompetenskrav. Den sektorn täcker inte hela toppen men utfyller dock en viktig del av den. De personer som tillhöra den kategori som faller inom cirkeln, eller som ha de formella möjligheterna att själva tillhöra den eller att leverera medlemmar till den, kunna sägas tillhöra ett högre stratum än de personer som inte ha sådana möjligheter. I dagens Sverige försöker man dels genom stipendier, statsgaranterade lån och andra stödåtgärder, dels genom att minska eller luckra upp kompetensfordringarna, öka livschansen för så många som möjligt. Som tecken på den sistnämnda tendensen framstår bestämmelserna om vidgat tillträde till högre studier och utredningen om kompetenskraven inom statsförvaltningen. Med anledning av den sistnämnda utredningen konstaterade Morgontidningen den 25 juni 1954: »Föråldrade kompetensregler och stel tillämpning av dessa enligt principen att exklusiv examenskompetens har företräde framför reell kompetens, förvärvad på annat sätt, har säkerligen en del skuld i att så få begåvningar ur socialgrupp III utnyttjas i högre statstjänster. Kompetensutredningen är medveten om detta och säger klart ut 'att det är ett intresse för staten inte endast som arbetsgivare utan även som demokratisk institution att den till antalet betydande krets av personer, som genom självstudier och praktisk erfarenhet skaffat sig avsevärda kunskaper utan att dessa äro verifierade genom examensbetyg, utnyttjas i den statliga förvaltningen på platser där deras kunskaper, ambition och begåvning kommer till sin rätt'.»

Samhällets stratumindelning är alltså fixerad i ramnormsystemet. Det är i ramnormsystemet man fastställer vilka egenskaper en människa skall ha för att få tillträde till den ena eller andra befattningen; därigenom avgöres även hennes formella status och hennes avstånd från ramnormkällan. De olika egenskaper som bestämma stratumkompetens bilda till en viss grad en skala eller ett system; den som har studentexamen t. ex. fyller formellt även de fordringar som uppställas för en befattning där man kräver realexamen eller normalskolekom-

petens, en filosofie doktor även de fordringar som man ställer på en licentiat osv.

På så sätt kan man fastställa ett rent formellt stratumsystem. Men därjämte kan man undersöka varifrån de som ingå i dessa olika strata huvudsakligen leda sitt ursprung. Från vilka yrken eller från vilka inkomstklasser, från vilken typ av bebyggelse (storstad, annan stad, mindre tätort, ren landsbygd) rekryteras personalen i det formella stratumsystemet? När man vill fastslå det måste man göra en rent empirisk undersökning, och man kan naturligtvis aldrig vänta sig absoluta demarkationslinjer. Däremot kan man vänta sig, att vissa yrken och inkomstklasser skola dominera. Även här får man räkna med att spridningen av de olika ursprungsmiljöerna är olika i olika typer av samhällen. Den är förmodligen större i ett klassamhälle än i ett ståndssamhälle. Sedan kan man även undersöka om det inte förhåller sig så, att det faktum att en viss yrkeskategori, inkomstgrupp eller bördsgrupp utgör rekryteringsbas för funktionärsgruppen i det formella stratumsystemet ävenledes ger den ifrågavarande kategorien en viss status. Den prestigen är ursprungligen avledd eller sekundär men kan vara mycket svår att skilja från den prestige som följer med en viss plats i det formella stratumsystemet.

Det väsentliga i vårt stratumbegrepp är således avståndet från normkällan, och om vi vilja tala om olika samhällsskikt eller samhällsstrata, måste dessa bestämmas med avseende på avståndet från ramnormkällan. Det kan, i ett demokratiskt samhälle, bli ytterst komplicerat att empiriskt fastställa det sociala avståndet — i ett stånds- och bördssamhälle är det förmodligen lättare. Det sammanhänger med att man i ett demokratiskt samhälle strävar efter att avlägsna alla avstånd mellan medborgarna och normkällan. Osäkerheten beror till en del på att man i en empirisk undersökning har svårt att fastställa i vad mån man lyckats i sin strävan att avlägsna hindren och om sålunda verklig demokrati råder eller ej. Detta sammanhänger med den uppenbara svårighet en forskare måste ha att se sitt eget samhälle i perspektiv. Man kan inte avgöra i vad mån olika utbildningsvägar eller olika ekonomiska möjligheter eller kanske olika sociala relationer utgöra verkliga hinder för människor att nå fram till ramnormkällan.

Det skall alltså inte vara tal om något subjektivt element vid en analys av ett samhälles olika strata. Man förutsätter heller inte någon annan växelverkan mellan de olika medlemmarna i ett skikt än att

man skall godtaga varandras formella livschanser. Man prövar och erkänner en människas kompetens och därav följande rätt. Men en sådan bestämning av begreppet *stratum* eller samhällsskikt utesluter naturligtvis inte, att det inom varje stratum kan finnas en stark känsla av gemenskap och identitet. Det kan mycket väl vara så, att ett stratum även är en samhällsklass. Det för samhällsklass utmärkande, till skillnad från stratum, skulle just vara denna känsla av gemenskap och samhörighet, medvetenhet om sin art. Dit skulle vår diskussion ha fört oss.

Betecknande är även att man i marxistiskt influerat tänkande menar, att det förhållandet att en person erhåller utbildning och genom utbildning får ett annat yrke icke rubbar hans klassposition. Denna tanke skall jag här endast belysa med ett citat från Norrskensflamman av den 18 december 1953. Man recenserar i den artikeln ett radioprogram om Sovjetryssland, som man till sin överraskning funnit innehålla även en del riktiga uppgifter. Spekulationer förekommo dock även: »Spekulationerna rörde sig huvudsakligast om påstådda klassförskjutningar till arbetarnas nackdel, och var minst sagt illa grundade. Det förklarades att arbetarna visserligen har möjligheter till 'fantastiska karriärer', men att inte desto mindre en slags 'medelklass' av tjänstemän och intellektuella utkristalliserats. Det gjordes gällande att denna 'medelklass' erövrat det avgörande inflytandet i såväl partiet som den statliga administrationen och som 'bevis' anfördes bl. a. en egenhändigt hopsnickrad statistik från senaste partikongressen. På den uppgavs arbetarna vara i försvinnande majoritet.

För att komma fram till den slutsatsen hade författaren bl. a. räknat alla arbetarna i förtroendeställning till vad han kallade 'medelklassen'. Så snart en arbetare utnyttjat de i Sovjetunionen föreliggande möjligheterna att utbilda sig — och så snart hans kamrater på en fabrik eller i en fackförening valt honom som ledare — skulle vederbörande sålunda inte längre tillhöra eller representera arbetarklassen. På sådana grunder går det visserligen att få fram en ur borgerlig synpunkt önskvärd statistik. Någon sann bild av verkligheten blir det däremot inte. Arbetare som styr ett land måste givetvis göra detta genom att tillägna sig skolning och genom därpå grundad arbetsfördelning.»

Förmodligen har författaren i Norrskensflamman rätt så tillvida, att det är troligt att en rad av medlemmarna i den nuvarande regeringen uppleva sig själva som arbetare och identifiera sig med arbetar-

klassen, ehuru de från en mera objektiv klassteoris synpunkt skulle hamna i överklassen och ävenledes måste föras dit, om man ser på samhället ur stratifieringssynpunkt.

Det är tydligt att vi, när vi skilja mellan klass och stratum, är beroende av R. Centers teoretiska diskussion i boken *The Psychology of Social Class*.[1] Centers framhåller, att grunden för den sociala stratifieringen är den ojämna fördelningen av rättigheter och privilegier, plikter och skyldigheter, social makt och socialt inflytande. Framförallt trycker Centers i sin stratifiering på de ojämnt fördelade ekonomiska värdena. Tyngdpunkten i vårt stratumbegrepp ligger på den sociala kontrollens område, och det är med utgångspunkt från den som man, enligt vårt sätt att se, kan diskutera fördelningen av en rad objektiva faktorer som rättigheter och skyldigheter, ekonomiska fördelar m. m. Även om vi hämtat grundtanken från Centers, ha vi preciserat innebörden genom att ställa stratumbegreppet i relation till avståndet till ramnormsystemets källa.

Vi skulle då, enligt denna uppfattning, vid en diskussion om samhällsklass inte söka efter objektiva egenskaper som börd, inkomst, förmögenhet eller utbildning, utan fråga om det föreligger något socialt faktum, som vi kunna kalla klassnorm och klassnormkälla och som skulle förklara känslan av gemenskap, klassmedvetande.

Gå vi till politiska program och uttalanden i pressen kunna vi finna uttryck av typen: »Medelklassen offrar mera på sina barns skolutbildning än arbetarklassen.» »Inom arbetarklassen råder fortfarande en stark känsla av social otrygghet.» »Medelklassen är alltjämt vårdaren av det kulturella arvet.» »Arbetarklassen rymmer en väsentlig begåvningsreserv.» Dessa språkliga uttryck äro av informativ karaktär och avse att lämna upplysningar om en grupp, som man anser bestämd och avgränsad. Men man kan även finna uttryck av typen: »Arbetarklassen kräver att utbildningsvägarna skola demokratiseras!» »Alla klassmedvetna arbetare stöder sin egen press!» »Medelklassen har rätt att kräva sin del i de sociala reformerna!» »Medelklassen kräver minskat skattetryck!» Dessa språkliga uttryck äro inte alla imperativer till sin grammatiska form, men de ha uppenbarligen en imperativ funktion och förefalla därför vara sociala normer, som söka beskriva, inpränta och lära hur personer som tillhöra bestämda grupper, nämligen medelklassen eller arbetarklassen,

[1] Princeton 1949.

skola bete sig. Ur denna synpunkt är det intressant att se, att Socialdemokratiska ungdomsförbundet formulerat vissa imperativer av typen: »Vi vill kulturens skatter åt hela folket», vilka skola ingå i »den positiva talkör som å alla ungdomsklubbisters vägnar sjunger ut SSU:s målsättning».

Språkliga uttryck av denna typ kan man träffa på litet varstans i dagens samhälle. Klassnormer tycks sålunda föreligga. Svårare är det då att angiva den gemensamma normkällan. Vi kunna, ha vi sagt, finna dessa normer i politiska och fackliga sammanhang lika väl som i kamp- och stridsdikter, men vem är den egentliga och slutgiltiga källan?

IV. KLASSKÄNSLANS FRAMVÄXANDE

Man får ett bättre grepp om problemet, om man ser det ur ett historiskt perspektiv. I första delen av detta arbete[1] ha vi skildrat, hur familjens funktioner övertogs av en rad andra grupper så att industrialismens människa kom att leva i ett flergruppsystem. Den för oss centrala gruppbildningen har varit företaget, men vid sidan av familjen och företaget kom industrisamhällets människor även att tillhöra en rad föreningar och sammanslutningar av gruppkaraktär. För arbetarna i företagen var sannolikt de fackliga och politiska organisationerna de betydelsefullaste. I varje fall kommo de så småningom att bliva det.

Man pekar på att dessa organisationer fyllde en rad uppgifter; deras viktigaste var dock att skapa ekonomisk och social trygghet, och för dagens svenske arbetare framstår det även som klart, att det är de fackliga och politiska organisationerna som givit honom den ställning han innehar. Det är naturligtvis riktigt, som Westerståhl framhåller,[2] att industrialismen i och för sig medförde en standardhöjning för en stor del av den svenska arbetar- eller underklassen, men det utesluter inte att man upplevde sin situation som otrygg och osäker och att man genom fackliga och politiska organisationer ville övervinna denna otrygghet och den känsla av främlingskap i det egna landet som industrialiseringen fört med sig. Sigfrid Hansson framhåller i sin bok *Den svenska fackföreningsrörelsen*, att drivfjädern för

[1] Se SEGERSTEDT & LUNDQUIST, a. a. s. 24 ff.

[2] WESTERSTÅHL, J., Svensk fackföreningsrörelse, Stockholm 1945, s. 29.

de svenska arbetarsammanslutningarna främst var »känslan av hjälplöshet gentemot arbetsgivaren, missnöje med de sociala och ekonomiska förhållandena», och typisk och målande är även Casparssons rubriker i historiken över LO: »Under träldomsoket», »Ett värn vi oss danar» osv.[1] Bakom allt detta kan man ana en känsla av främlingskap, en känsla av att i överklass och myndighetspersoner ha främlingar och fiender. De fackliga och politiska organisationerna bildades som sagt för att skapa värn mot dessa främlingar och fiender.

Men samtidigt måste man komma ihåg, att industriarbetarna under en ganska lång tid voro en relativt obetydlig del av befolkningen. 1870 var det endast 9,5 % av befolkningen som levde på industrien, 1880 11,5 %, 1890 16,5 % och år 1900 22 %. Enligt Casparssons utredning voro i Stockholm 1885 2 600 personer organiserade i fackliga organisationer. Vid sekelskiftet skulle det röra sig om 64 201 människor. — Herbert Tingsten framhåller,[2] att det socialdemokratiska partiet 1889 hade ungefär 3 000 medlemmar, ett antal som 1895 stigit till över 10 000. Det var först vid sekelskiftet som den verkligt stora ökningen inträdde. De personer som slöto sig samman i fackliga och politiska organisationer kommo därigenom att tillhöra kollektiv som voro grupper i sociologisk betydelse. Men genom den raska tillväxten av industriarbetarkåren kände man, att dessa kollektiv representerade något mer än de just nu aktuella medlemmarna. Detta har påpekats av Tingsten, som häri ser ett marxistiskt-hegelskt inslag.[3]

Samma förhållande mellan en liten elit, partiet, och den stora massan återkommer i den sovjetryska uppfattningen av propagandan, att det är partiets uppgift att skapa det klassmedvetande som saknas. Det är alltså i och för sig likgiltigt, om partiet verkligen har massorna bakom sig. Det väsentliga är att massan borde ansluta sig till partiets uppfattning.[4] Man representerar en grupp som inte finnes i den aktuella verkligheten men som finnes djupare sett, som i varje fall *borde* finnas och som en gång skall komma att finnas. Man uttalade därför under industrialismens första årtionden normer och handlingsprogram både å den faktiskt existerande gruppens vägnar (fackför-

[1] Casparsson, R., LO under fem årtionden, del II, Stockholm 1947, s. 13, 30.

[2] Tingsten, H., Den svenska socialdemokratiens idéutveckling, del I, Stockholm 1941, s. 145.

[3] Ibid., s. 152 f och 390 f.

[4] Se Inkeles, Alex, Public Opinion in Sovjet Russia, Cambridge, USA, 1950.

eningarnas t. ex.), men även å den tänkta gruppens. I ett uttalande av Sigfrid Hansson kunna vi se, hur man i solidaritetens namn tager steget från det verkliga till det som borde vara — naturligtvis med den utgångspunkten, att man hade rätt. Hansson säger: »Den uppfattning om strejkbryteriet, som man till äventyrs hyser, påverkas naturligtvis av ens egen syn på fackföreningsrörelsen och på solidariteten som en av grundvalarna för arbetarorganisationerna. Om man icke blott betraktar denna rörelse som ett uttryck för olika löntagargruppers strävan att tillgodose sina rent materiella, mer eller mindre gruppegoistiska lönepolitiska intressen, utan även tillmäter den betydelse såsom en viktig faktor i arbetarklassens kulturella uppåtstigande, kan man icke gärna hysa några sympatier för dem, som antingen av okunnighet eller av brist på samhörighetskänsla, av illvilja eller för slem vinnings skull gå deras ärenden, vilka i fackföreningsrörelsen se ett ont därför att den i exceptionella fall nödgas använda sig av metoder, som kunna vålla dem ekonomiska olägenheter.»[1] I ett annat sammanhang säger han: »Gentemot det som jag nu anfört kommer måhända den invändningen att göras, att även om man erkänner det berättigade i att fackföreningsrörelsen på detta sätt ingripit i den *organiserade* arbetarens personliga frihet — i synnerhet om man förutsätter, att arbetaren i regel av fri vilja sällat sig till rörelsen — så följer därav ingalunda, att man bör tolerera dylika ingrepp i de *oorganiserades eller andra s. k. utomståendes* närings-, avtals- och arbetsfrihet. En sådan invändning har naturligtvis fog för sig — dock inte reservationslöst. Betraktar man fackföreningen som en av de sociala förhållandena betingad företeelse, och om man medgiver, att den enskilde arbetaren icke är i stånd att hävda sina aldrig så berättigade intressen i ett s. k. fritt arbetsavtal, då kan man icke gärna undgå att inse nödvändigheten av att även den oorganiserade arbetaren anpassar sig efter den ordning, vars goda han direkt eller indirekt kommer i åtnjutande av till och med i det fall, då han med berått mod och kanske av allt annat än vackra bevekelsegrunder motarbetat strävandena att åstadkomma en sådan ordning.»[2]

I de språkliga uttrycken av normkaraktär använde man ofta uttryck som avsågo att hänföra normgivaren till en bestämd samhällsklass. De avsågo även att identifiera en person med en viss samhällsklass. De skaror som flyttade in till städerna och tätorterna skulle, genom

[1] Hansson, S., Arbetare, arbetsgivare, samhälle, Stockholm 1935, s. 105.
[2] Ibid., s. 57 f. Kurs. här.

de språkliga uttrycken, identifiera sig med en grupp och ansluta sig till den. Normerna innehöllo därför både en beskrivning och ett krav. Tingsten citerar följande uttalande från Socialdemokratiska föreningen i Stockholm, publicerat i Social-Demokraten i februari 1886: »I det nuvarande samhället äro arbetsmedlen monopol för en viss *klass*, för kapitalisterna. Att *arbetsklassen* hålles i beroende av dessa är den yttersta grunden till eländet och förtrycket i alla former. Det socialdemokratiska arbetarepartiets mål är därför att avskaffa det nuvarande produktionssättet (lönesystemet), och låta arbetsmedlen, det nuvarande privatkapitalet, övergå till att bliva samhällets gemensamma egendom, det enda sättet att tillförsäkra arbetaren full ersättning för hans arbete. . . . Kampen för *arbetarklassens* befrielse från dess närvarande, fria människor ovärdiga, ställning är icke en kamp för nya *klass*privilegier och företrädesrättigheter, utan för allas lika rättigheter och lika plikter och för avskaffande av allt *klassherravälde.*»[1]

Vid sydsvenska arbetarkongressen i januari 1888 gjorde man följande uttalande: ». . . så beslutar kongressen att den *klassmedvetna* arbetarrörelsen även måste åsyfta jordens socialisering eller förvandling till gemensam egendom, varigenom massornas beroende av godsägar*klassen* för alltid upphör.»[2] Detta uttalande ter sig ganska märkligt med hänsyn till att det uttalades i en ringa minoritets namn och skulle, om det förverkligats, ha berört mellan 68 och 62 procent av befolkningens egendom. Dessa programuttalanden gällde även sådana saker som arbetsdagens längd och barnarbete, skyddslagstiftning m. fl. konkreta ting. Sådana uttalanden gjordes även av fackliga organisationer.

Språkliga uttryck med attribut av typen klass gällde emellertid inte endast det politiska och ekonomiska livet. Man gjorde även uttalanden om kyrkan och religionen. I ett utkast till program för Fackföreningarnas centralkommitté från 1885 yrkar man på »fullständig religionsfrihet, kyrkans skiljande från stat och skola»,[3] och man införde klassbegreppet även i det resonemanget, som bl. a. B. Gustafsson visat. Gustafsson citerar, i *Socialdemokratien och kyrkan 1881—1890*, följande passus från Social-Demokraten: »Kyrkan är statens egendom och öfver*klassens* nöjeslokal, till hvilken inträdesprisen,

[1] TINGSTEN, H., a. a. del I, s. 140. Kurs. här.
[2] Ibid., s. 141. Kurs. här.
[3] Citerat efter CASPARSSON, R., a. a. del I, s. 25.

den dag som är, äro för *underklassen* ganska höga.»[1] Gustafsson citerar även följande uttalande från Social-Demokraten 1887: »Att bereda en någorlunda dräglig ståplats åt den ditlockade publiken hade man icke tänkt, eller ock hade man med afsigt föranstaltat på detta sätt för att göra begripligt huru det kommer att te sig, då guds hus en gång blir färdigt, der *öfverklassen* kommer att trona i af den förhyrda bänkar, under det att massan lemnas fritt tillträde att sitta eller stå på gångarne.»[2]

I en rad uttalanden av detta slag mötte sålunda industrisamhällets människa språkliga uttryck som ville lära henne att hon tillhörde en bestämd klass. Det måste därför, om hon hade en viss ställning i ett företag, vara svårt för henne att inte identifiera sig med en tänkt klass. Men på grund härav ligger det då även nära till hands att antaga att hon, med hänsyn till sin klassidentifikation, kom att hysa vissa åsikter som omfattades av alla som identifierade sig med samma klass. Främst gällde detta kanske om politiska och ekonomiska ting, men även om religiösa och moraliska spörsmål.

De ledande männen inom fackliga och politiska organisationer uttalade sålunda dels konkreta normer, dels gåvo de sig sken av att tala i mångas namn och därigenom fingo deras krav större styrka och rättvisa. Normuttalarna kunde således i många fall spåras tillbaka till de fackliga och politiska grupperna, men samtidigt ville dessa öka sin betydelse genom att uppträda som representanter för en grupp av en högre verklighetsgrad än just partiet eller den fackliga organisationen, en grupp som egentligen omslöt alla, nämligen klassen. Vi kunna sålunda peka på normerna, de finnas, men inte på någon källa vid sidan av partiet eller den fackliga gruppen. Därför saknade i många fall dessa klassnormer ett verkligt sanktionssystem. Ibland bestraffades brott mot dem av den politiska eller fackliga organisationen, men ofta nöjde man sig med att uttala ett mycket allmänt sanktionshot. Likheten med kyrkliga normsystem är i detta fall betydande. De kyrkliga eller religiösa normerna uttalas av en grupp funktionärer och kunna ledas tillbaka till en viss institution som normkälla. Men samtidigt förklarar normkällan sig endast vara uttolkare av den *verkliga* normkällans intentioner. Den verkliga normkällan har en högre form av existens och verklighet. Det gör att enskilda personer

[1] Gustafsson, Berndt, a. a., s. 20. Kurs. här.
[2] Ibid., s. 21. Kurs. här.

kunna uppträda med anspråk på att bättre ha förstått normkällans verkliga avsikt. Man kan hävda att den härskande kyrkliga byråkratien inte rätt har förstått urkunderna och den verkliga källans uppenbarade vilja. Så bildar man nya gruppbildningar. Kyrkohistorien är full av exempel på rörelser av den typen.

Men detsamma gäller om det fackliga och politiska livet. Ett visst politiskt parti tolkar sin klass *verkliga* intressen, intressen som kunna vara fördolda för medlemmarna själva men som finnas i en högre verklighet. Men därigenom är det även möjligt för enskilda personer att uppträda med anspråk på att klarare ha förstått den verkliga källans avsikter och att frondera mot existerande partier eller ledare. Ett studium av argumentationen mellan kommunister och socialdemokrater i dagens debatt skulle ur den synpunkten vara givande. Denna vädjan till en normkälla av högre verklighet gör, att man har svårt att uppfatta socialklass som en grupp i samma bemärkelse som ett företag, en politisk organisation, en familj eller en facklig sammanslutning. Detta hindrar dock inte, att normsystem av denna art kunna grundlägga likartade attityder och att många människor på ett vagt sätt känna sig tillhöra en speciell grupp, nämligen klassen. Denna känsla av solidaritet och grupptillhörighet har en horisontell karaktär, dvs. alla gruppmedlemmarna, antager man, ha samma samhällsställning, leva på samma avstånd från samhällets normkälla. Andra klasser, med vilka man inte har något gemensamt, ha andra relationer till normkällan. Genom denna horisontella lojalitetskänsla är det troligt, att man skiljer sig från den lojalitet som varit rådande i bondesamhället. Man kan nämligen antaga, att solidariteten där ofta har en lodrät riktning och skär genom olika samhällsstrata. Man är t. ex. lojal och solidarisk med alla från samma by eller samma socken, eller känner i varje fall en viss samhörighet med en sådan person. Den samhörighetskänslan kan bottna i gemensamma seder och bruk och andra sociala vanor, t. ex. gemensamma dialekter.

De samhällen som växte fram eller som fingo ökad betydelse genom industrialiseringen måste gynna klassnormernas genomslagskraft genom den differentiering av bebyggelsen som kom att äga rum. Gregor Paulsson har i sin bok *Svensk stad* visat, hur man kan tala dels om en typisk arbetarbebyggelse, arbetarkvarter eller arbetarbostäder, dels om en för medel- och överklassen typisk, mera individuell bebyggelse. »Vi se sålunda hur i denna industristad (Hälsingborg) såsom en följd av industrialiseringen en utvidgning och sam-

tidigt differentiering i nya bostadsregioner uppkommer: arbetarmassornas kvarter vid fabrikerna, de högborgerliga paradbostäderna vid stadsparken och mot vattnet, en högborglig villaregion på norra höjderna med praktfull utsikt över Sundet.»[1] Arbetarna kommo att leva sammanförda i vissa stadsdelar, och i sådana bostadsområden kan man räkna med, att man ofta får höra språkliga uttryck som innehålla konstateranden om egenskaper och beteendesätt, både om den egna klassen och om andra klasser. Genom städernas karaktär och arbetarnas bostadsförhållanden är det troligt, att arbetarna och deras familjer oftare hörde klassnormer uttalas än medelklassens och överklassens medlemmar, enär de senare levde mycket mera spritt och individualistiskt.

V. GRUPPINDELNING

Vi kunna alltså konstatera att det funnits och finnas språkliga uttryck av normkaraktär som vi kunna beteckna som klassnormer. Det var normernas källa som utgjorde problemet. Ibland finna vi att källan var identisk med källan för en vanlig grupp, såsom fackföreningen eller den politiska organisationen, men ibland kunde normuttalaren vara en enskild människa, som gjorde anspråk på att bättre och klarare än andra tolka den *verkliga* källans intentioner. Ofta gjorde även fackföreningsledaren eller de politiska ledarna anspråk på att tolka någon tänkt eller antagen källas yttersta mening. Normerna äro sociala realiteter, men deras källa är en tänkt eller förutsatt verklighet av en inte iakttagbar art. Detta förhållande gör, att det kan vara nödvändigt att något utvidga det gruppbegrepp vi tidigare redogjort för. Man kan då, om man utgår från individen själv och dennes syn på grupperna, tänka sig följande indelning.

I. Verkliga grupper
   1. Ingrupp (medlemsgrupp)
   2. Utgrupp
      a. Modellgrupp
      b. Motståndare- och fiendegrupp
      c. Neutralgrupp

[1] Paulsson, G., Svensk stad, del I: 2, Stockholm 1950, s. 584.

II. Fiktiva grupper
   1. Fiktiv ingrupp (identifikationsgrupp)
   2. Fiktiv utgrupp
      a. Utgrupp med högre status (motståndare- och fiendegrupp)
      b. Utgrupp med lägre status (syndabocksgrupper)

Denna indelning gör naturligtvis inte anspråk på att vara fullständig. Förmodligen kan man finna många andra indelningsprinciper och underavdelningar.

Till de verkliga grupperna räkna vi den typ av grupp som vi analyserat i del I av detta arbete. Dit hör alltså familjen, företaget, fackföreningen eller den lokala klubben, den politiska föreningen och partiet, den frikyrkliga församlingen, Rotary, Zonta eller frimurarna. Tillhör jag en sådan grupp, så är gruppen för mig en medlemsgrupp. Men en sådan verklig grupp kan även vara en mönster- eller idealgrupp för mig och för den grupp i vilken jag är medlem. Jag och min medlemsgrupp kan då sträva efter att likna den och imitera alltså modellgruppens sätt att bete sig. Jag kan t. ex. tillhöra någon frivillig militärsammanslutning och sträva efter att uppträda som en verklig militär, jag och min familj kan sträva efter att leva vårt liv på samma sätt som chefen och hans familj. Vi försöka då att flytta över modellgruppens normer till den egna gruppen. Den grupp som för mig står som en modellgrupp är även i dessa fall en verklig grupp, och det finnes inte någon systematisk skillnad mellan medlemsgrupp och modellgrupp. När det är fråga om medlemskap i en verklig grupp, kan man på ett eller annat sätt styrka att man verkligen har sådant; man har vissa egenskaper att peka på eller man står i medlemsförteckningen, har medlemskort eller medlemsmärke, man har betalt avgift och mycket annat.

Det finnes naturligtvis verkliga grupper, inför vilka jag ställer mig totalt likgiltig. Intresserar jag mig inte för frimärken eller brevduvor så är frimärksklubbar eller brevduveklubbar för mig likgiltiga eller neutrala utgrupper. Så finns det verkliga grupper som strävar efter att förverkliga syften som för mig äro förhatliga eller av annat skäl olämpliga. Jag betraktar därför dessa grupper som motståndargrupper eller fiendegrupper. Så har ofta arbetsgivare och arbetstagare sett på varandra.

Den gängse indelningen i medlemsgrupp och referensgrupp godtaga vi alltså inte utan vidare.[1] Referensgruppen kan, enligt vårt

[1] Se WERMLUND, S., Människan som samhällsvarelse, Lund 1951, s. 120 f.

sätt att se, antingen vara en verklig grupp och är då en modellgrupp. Eller också är den en fiktiv grupp och då en fiktiv ingrupp.

Det för de fiktiva grupperna utmärkande är, att man inte kan styrka medlemskap på samma sätt där som när det gäller verkliga grupper. Vi ha sett att det inte gick att peka på någon speciell objektiv egenskap som kännetecken på att en person tillhörde den ena eller den andra samhällsklassen. Det avgörande var, att man *identifierade* sig med klassen ifråga. Klassnormen, eller det språkliga uttryck som uppträdde med anspråk på att vara klassnorm, hade hos en rad människor skapat ett sådant gruppmedvetande, att man identifierade sig med en viss klassgrupp. Genom att andra människor gjorde detsamma, tyckte man att det var klart, att en sådan grupp verkligen existerade. Den existerade genom likformiga attityder och beteenden och sociala normer, men utan en verklig och självständig normkälla.

Känslan av gruppens existens ökade genom att klassgruppens normer ofta flöt samman med eller tycktes flyta samman med en verklig grupp, den fackliga eller politiska organisationen. Det gav gruppupplevelsen en starkare prägel av verklighet. Denna bestämning av klass som en fiktiv ingrupp tycks kunna bringas ganska bra i överensstämmelse med MacIvers och La Pieres uppfattning om klass som en grupp vars medlemmar har en gemensam känsla av att vara olika andra samhällsgrupper. MacIver trycker särskilt på detta, att det förenande bandet inom en klass skulle vara den gemensamma känslan av att vara olika andra.[1]

Påtaglig blir den här framförda uppfattningen om klassen som en fiktiv ingrupp, om vi jämföra klassnormerna med vissa andra språkliga uttryck av likartad konstruktion, sådana som t. ex. *alla kompetenta sociologer ha förkastat instinktteorien*, eller *alla verkliga kulturradikaler anse att abort på social indikation bör beviljas utan undantag.* Uttryck av den arten är mycket vanligt förekommande i alla slag av debatt. Även i dem försöker man, på samma sätt som med klassnormer, beskriva, påverka och hänföra människor till en grupp. Men i det här fallet är det knappast någon som tror, att en bestämd sociologsammanslutning har utfärdat direktiv om vilka läror som sociologer få omfatta respektive inte befatta sig med. Inte heller tror man — men här är det strax litet svårare att avgöra om det är fråga om talesätt och tro — att någon organisation av alla kulturradikaler eller av

[1] Se t. ex. CRONER, F., a. a. s. 279 f.

alla verkliga kulturradikaler sammanträtt och bestämt sig för en normerande syn på abortproblemet. Vad man verkligen kan konstatera är, att en rad framstående sociologer polemiserat mot den eller den teorien och inte längre betraktar den som hållbar, eller att vissa kända personer, som man i regel brukar betrakta som kulturellt radikala, uttalat en närmare bestämd uppfattning i abortfrågan. Men om jag vill uttala mig om instinktteorien eller i abortfrågan, vinner mina åsikter i styrka, om jag kan referera mina åsikter till någon vagt angiven grupp. Vår offentliga diskussion är full av språkliga uttryck av den typen, som avse att återge normsystem hos löst angivna grupper. Det vimlar av uttryck efter modellen *alla människor tycker han spelar bra, alla som är med sin tid reser utomlands, alla verkligt bildade personer talar engelska* osv.

När man talar om arbetarklassens uppfattning i ett eller annat avseende eller om medelklassens förbittring över den tunga skattebördan, är det tydligt att man hänför sina påståenden till grupper av identifikationsgruppens typ: alla vi som räkna oss till eller borde räkna oss till arbetarklassen känna så eller så. Men det finnes även andra typer av fingerade grupper. Jag vill nämligen inte bara rättfärdiga mitt eget beteende och ge det ett auktoritativt stöd. Jag måste även förklara det motstånd jag möter eller de avvikelser jag kan konstatera från det beteende och de värderingar jag anser rätta och naturliga. Sigfrid Hansson säger t. ex. om tiden vid sekelskiftet: »Föreningsrätten var långt ifrån allmänt erkänd. Det förhöll sig tvärtom så, att den ofta och hänsynslöst kränktes av patriarkalismens och storindustrialismens målsmän.»[1] Uttryck av den arten kunna mångfaldigas. Med dem avsåg man dels att karakterisera vissa bestämda motståndare och deras verkligt existerande organisationer, men dessutom att ge intryck av att man motarbetades av en mycket större, mäktigare och till sin natur radikalt ond organisation. Man måste samla de egna krafterna och sina meningsfränders krafter till attack inte bara mot en rad enskilda motståndare utan mot en svårgripbar organisation. På så sätt talade man inte bara om arbetarklassen utan även om överklassen, utsugarklassen, storfinansen, patriarkalismen osv. Det var de gruppernas fel, att den egna gruppen eller klassen hade det svårt. Detta om man såg samhället utifrån och underifrån. Då har den tänkta motståndsgruppen högre status, större makt och in-

[1] HANSSON, S., a. a. s. 18.

flytande, och det förklarar varför man själv hålles nere och har det svårt.

Men man kan också se de sociala fenomenen inifrån och ovanifrån. Då kan det finnas sociala desorganisationsfenomen som man ogillar och vill få bort men som man samtidigt måste ge en förklaring till. Även då griper man till tanken på grupper. De sociala avvikelserna äro resultaten av en planlagd gruppaktivitet. Så inför man i bilden som sociala orsaker allehanda grupper och organisationer som judar, zigenare, tattare, balter, utlänningar eller frimurare. I vår kultur kan man, som vi sett, visa att föreställningen om fiktionsgrupper kan anknyta till filosofisk-metafysiska tankegångar av marxistiskt-hegelskt snitt. Men tanken på hemliga sociala organisationer som stå i vägen för ett socialt idealtillstånd kan tydligen finnas även i andra kulturer.[1] Troligen är det så, att man i alla dessa föreställningar om fiktiva grupper kan peka på någon verklig kärna. Gäller det identifikationsgrupper, är det t. ex. den egna fackliga organisationen man ger ökad auktoritet genom att låta den vara representant för en större, ännu inte verklig, men verkligare verklighet. Sett från arbetsgivarsidan kan samma organisation stå som representant för en för hela folkets välstånd illasinnad internationell revolutionär verksamhet.

Ungefär liknande motiv äro verksamma när socialvårdande myndigheter förklara sina misslyckanden att tillrättaföra asociala människor. Man måste finna en förklaring till att dessa människor inte bete sig som alla andra. Bland de svåranpassade finns det kanske människor som dels äro mörkare än vad svenskar i genomsnitt äro, dels äro släkt med andra asociala personer eller flitigt har umgåtts med dem. Genom att då antaga, att alla dessa personer och deras umgänge äro en grupp, artskild från alla laglydiga människor, har man både förklarat deras beteende och rentvått den egna gruppen.

Ibland, och troligen framförallt då en grupp eller en nation hotas av inre kris, tycks föreställningen om sådana motståndsgrupper blomma upp på ett sådant sätt, att man skulle kunna tala om social paranoia. Hela grupper eller folk gripas av förföljelsemani och handla därefter. Grupperna tjänstgöra då som förklaring till händelser som man inte kan inordna i den vanliga föreställningsvärlden och som inte stämma överens med vad man anser vara ett normalt socialt skeende. Men föreställningen om sådana fiktiva utgrupper kan i sin

[1] Se t. ex. LINDSKOG, B., The African Leopard Men, Uppsala 1954.

tur skapa en osäkerhet och otrygghet, som leder till föreställningen om fiktiva ingrupper av klasstyp. I övergångs- och orostider behövas sådana fiktiva ingrupper, som slår en brygga mellan olika verkliga ingrupper.

VI. KLASSBEGREPP OCH SPRÅKVANOR

Utan tvivel skulle det vara av stort intresse att närmare analysera de språkliga uttryck som användas i och om olika slag av grupper. När det gäller språkbruket i grupperna, måste frågan framförallt bli hur man i verkliga ingrupper karakteriserar dels sig själv, dels utgrupperna, både de verkliga och de fiktiva. Från vår synpunkt är det av särskild betydelse att utforska, om de normer som källan i en verklig ingrupp uttalar skiljer sig från de normer som uttalas i den fiktiva ingruppens namn. Troligen är det så — men här framställa vi endast hypotesen — att källan i en verklig ingrupp, när den uppträder just som sådan källa, oftare uttalar normer av rent imperativa satser av typen: *gör det* eller *gör inte det!* möjligen med tillägget *det är din plikt, din skyldighet, du måste* eller *du bör göra det eller det!* Satser med anspråk på att vara normer uttalade av den fiktiva ingruppens källa, förmoda vi, äro oftare formulerade som indikativa satser av typen: *alla lojala medlemmar av, varje verklig medlem av, hela det verkligt arbetande folket, alla sanna demokrater, alla sanna fosterlandsvänner, alla patrioter, alla verkliga fredsälskare göra det eller det* osv. Det vill säga: man antyder vissa egenskaper hos en grupp, som man samtidigt framhåller som den grupp som har rätten och sanningen på sin sida. I dessa språkliga satser skulle man finna många ord av honnörsordstyp, såsom demokrater, fredsälskare, fosterlandsvänner, patrioter, frihetsvänner med attributen sanna, verkliga, lojala m. m. Troligen skulle ett studium av de språkliga vanorna även visa att man inom de verkliga ingrupperna förstärkte imperativet med en sats, innehållande löftet om belöning eller hotet om straff: *gör så och så, så får du det eller det, gör du inte så som vi säger får du det eller det straffet!* I de språkliga uttryck som fungera som den fiktiva ingruppens normer skulle man förmodligen mera sällan finna sådana rena sanktionssatser. Hotet ligger här i själva normen och dess beskrivning av hur goda, riktiga människor bete sig och den risk man följaktligen löper att inte vara en sådan riktig människa, om man inte följer den

norm som faktiskt ligger i satsen *att alla sanna, verkliga och lojala medlemmar av vår klass gör på det ena eller det andra sättet.* Sedan kan denna normerande beskrivning åtföljas av hot om den bestraffning som kan följa därigenom att en verklig grupp kan utföra sanktioner. Det är satser av typen: *alla lojala människor tillhöra vår förening och vi tillvarataga alla verkliga fredsvänners intresse; du tillhör inte vår förening, du är inte en sann fredsvän, och vi komma inte att tillvarataga ditt bästa!*

Vi få antaga att de starkt känslobetonade orden, både honnörsord och skamord, fått denna sin känslomening i en given konkret situation. När t. ex. Christoffer Johansson 1875 efter strejken i Gävle dömdes till två månaders fängelse ingick ordet »klassdom», om det fälldes av någon meningsfrände, i en konkret situation och hade en till en bestämd händelse knuten känslomening. Detsamma kan gälla *sann demokrat*, *lojal partikamrat*, *utsugare* och *arbetarköpare*. I den konkreta situationen ingick både en händelse eller ett föremål, en reaktion eller en handling, det språkliga uttrycket och en känsla.[1] Känslan är starkt förbunden med ordet och ger ordet dess känslomening. Men många gånger är det så, att händelsen eller föremålet i situationen bleknar bort och därför även handlingen, men känslotonen finnes kvar. Orden ha en traditionellt känslomässig valör, de ha betytt mycket i ett folks, en förenings, ett företags eller en familjs historia och har därför ett fristående eller oberoende känslovärde. Man får räkna med att ords överflyttande till fristående och oberoende känslovärden är en process som utvecklar sig i alla verkliga grupper. Den fråga som vi vilja ställa är den följande: är *klass*, *klassmedvetande*, *klasskänsla* honnörsord, ord som en gång haft en till vissa händelser och handlingar knuten betydelse, men som nu blivit handlingsmässigt bleka och ha känslomässig betydelse endast på grund av sin traditionsrikedom?

VII. UNDERSÖKNINGENS PROBLEMSTÄLLNINGAR

Ett problem blir sålunda det följande: är ordet *klass* eller *samhällsklass* och *klassmedvetande* eller *klasskänsla* sådana känslomässiga traditionsord? Identifierar man sig närmast av traditionella skäl med en viss klass eller kunna vi jämsides med klassidentifikationen finna en rad beteenden, handlingar och attityder?

[1] Se SEGERSTEDT, T. T., Ordens makt, Stockholm 1944.

När vi skola analysera den problemställningen ha vi dels att ta hänsyn till de olika strata inom företaget: i den föregående delen ha vi sett att uppdelningen i olika strata spelade en betydande roll. Med olika strata inom företaget kunde vi då mena skikt med olika sociala avstånd från normkällan. Även om i bestämningen av strata inte ingår något subjektivt element, är det därför inte uteslutet att människor som inom en grupp befinna sig inom samma stratum, just genom sitt gemensamma avstånd till normkällan, kunna ha likartade attityder. Samma avstånd från normkällan innebär nämligen ofta, att man utsättes för samma normsystem eller samma mängd av normer. Men därjämte kan det finnas informella grupper inom de olika strata, som inom sig ha utbildat normer och som genom de normerna skapa likformiga beteenden. Vi ha även i tidigare sammanhang sett, att det för attityderna kan vara av betydelse även hur man upplever avståndet till normkällan — det är alltså för attityderna fråga inte bara om det verkliga avståndet utan även om hur man upplever avståndet.

Förutom klassidentifikation eller klasskänsla och stratum inom den partikulära verkliga ingrupp som företaget utgör ha vi även människors uppfattning om det samhällsskikt eller samhällsstratum som de tillhöra. Objektivt skulle man, ha vi sagt, bestämma det genom att ange människors avstånd från ramnormkällan, vilket man kunde göra genom att undersöka en individs möjligheter eller kompetens att få tillhöra ramnormkällan. Men därjämte fanns ju även möjligheten att man kunde komma att tillhöra normkällan genom att nå dit på den politiska vägen. För oss är det emellertid inte i och för sig av något intresse att undersöka de intervjuades verkliga samhällsstratum. Vad vi däremot är intresserade av är om vederbörande, genom sin klassidentifikation, även själva ha placerat in sig i ett stratumsystem, dvs. om man inte bara identifierar sig med en viss klass utan även placerar in denna klass i ett bestämt över- och underordningssystem.

Vår frågeställning kan kanske formuleras så här: vi veta att om man jämför arbetare och tjänstemän, dvs. olika strata inom företaget, så få vi, vad attityder mot arbetet, lokalerna eller företaget beträffar, ofta resultat av den arten, att vi med fog kunna säga att attityderna förefalla att vara stratabundna. Löper klassidentifikationen parallellt med företagets strata så att tjänstemän räkna sig till en klass och arbetare till en annan, eller korsa dessa olika indelningsprinciper

varandra? Det skulle innebära, att en del av tjänstemännen identifierade sig med medelklassen och en annan med arbetarklassen, och att en kategori arbetare identifierade sig med medelklassen under det att andra identifierade sig med arbetarklassen. Vad vi kunna undra är, om denna identifikation med en viss klass är så stark, att det i fråga om en mängd attityder och beteenden inte spelar någon roll på vilken sida om stratumlinjen man hamnat. Det vill t. ex. säga: skilja sig de tjänstemän som identifiera sig med arbetarklassen mera från de tjänstemän som identifiera sig med medelklassen än de skilja sig från de arbetare som identifiera sig med arbetarklassen? Är klassidentifikationen eller stratabandet det starkaste? Eller är det inte vare sig stratumtillhörighet eller klassidentifikation som är det väsentliga, utan hur man upplever sin klass avstånd från ramnormkällan?

De frågor vi i första hand ställa äro sålunda de följande.

1. Skilja sig tjänstemän från arbetare med hänsyn till klassidentifikation?
2. Skilja sig tjänstemän från arbetare, då det gäller att avgöra den egna klassens betydelse i dagens samhälle (den egna klassens avstånd från normkällan)?
3. Överensstämma de som identifiera sig med samma klass även i andra avseenden, dvs. ha de samma sociala vanor, eller skilja sig tjänstemän som räkna sig till arbetarklassen från arbetare som räkna sig till arbetarklassen?

Detta är våra huvudfrågor, men därjämte kan det vara av intresse att se om de som i ett eller annat avseende ha samma sociala vanor överensstämma ifråga om social bakgrund, uppfostran osv. Det är t. ex. tänkbart att en gemensam bakgrund skapat samma känsla av klassidentitet och att likartad klassidentifikation endast är ett uttryck för en likartad uppväxtmiljö.

Det blir dessa frågor den kommande framställningen kretsar kring. Eftersom det, för att avgöra klassidentifikationens betydelse, är nödvändigt att ha företagsstratum i minnet, komma vi kanske understundom att göra oss skyldiga till upprepningar av resultat som vi redan i avdelning I redogjort för. I den mån upprepningarna förekomma, är det för att belysa nya frågeställningar.

KAPITEL II

UPPLEVELSEN AV KLASS OCH STRATUM[1]

I. KLASSIDENTIFIKATION

Med den utgångspunkt vi i det föregående definierat blir den centrala intervjufrågan för oss i detta kapitel den som anger den identifikationsgrupp till vilken vederbörande räknar sig själv. Vår fråga hade följande formulering: »*Vilken klass anser Ni att Ni själv tillhör?*»

När man ser på svaren på denna fråga finner man, att de rent språkligt variera mycket, vilket ju heller inte är annat än man kunde vänta sig. De vanligaste svaren ha dock visat sig vara *arbetarklassen, lägre klassen, lägsta klassen* eller liknande. Dessa svar ha sammanförts till en kategori, som kallats klass III. De vanligaste av de svar som hänförts till klass II ha varit *mellanklassen, medelklassen, klassen mitt emellan, »de som ha det litet bättre»* eller liknande svar. Till klass I, den s. k. överklassen, ha inga hänfört sig.

De intervjuades subjektiva klassidentifikation blir för hela materialet följande.

Tab. II: 1. H—a + K—m. Vilken klass anser Ni att Ni själv tillhör?

	Män				Kvinnor			
	Tjm.		Arb.		Tjm.		Arb.	
	%	Antal	%	Antal	%	Antal	%	Antal
Klass II	37	83	4	48	25	46	4	15
Klass III	54	112	84	971	58	109	78	230
Vet ej	7	15	11	122	14	26	17	55
Kan ej tala om klass..	2	6	1	9	3	8	1	3
	100	216	100	1 150	100	189	100	303

[1] Vid utarbetandet av detta kapitel har jag haft god hjälp av en trebetygsuppsats för fil. kand.-examen, som utarbetats av Gun Larsson—Almé.

Av tab. II: 1 framgår tydligt, att i vårt material identifikationsgrupp och stratum inom företaget inte täcka varandra. Säga vi att arbetarklassen (klass III) utgör en identifikationsgrupp, så sträcker sig denna grupp uppenbarligen ganska långt in i tjänstemännens stratum. Däremot går inte tjänstemännens identifikationsgrupp (klass II) särskilt långt in i arbetarnas stratum. För arbetarnas vidkommande är homogeniteten så stor, att stratum och klassbegrepp nästan täcka varandra.

Det samband mellan stratum och klassbegrepp som vi här kunna notera har kommit fram även i andra undersökningar. Enligt en 1943 av Svenska Gallupinstitutet verkställd undersökning[1] hänförde sig 4 % av klass I och 27 % av klass II (medelklassen) till arbetarklassen, under det att endast 5 % av arbetarklassen identifierade sig med medelklassen. Ehuru tendensen är densamma i den undersökningen som i vår, dvs. visar en enhetligare klassidentifikation bland arbetarna än bland tjänstemännen, så skiljer sig dock våra siffror från Gallups. Mellan de bägge undersökningarna ligger nästan sju år, men troligen beror olikheten även på att i Gallup-materialet betydligt flera näringsgrenar äro representerade; materialen äro alltså inte fullt jämförbara. Det väsentliga är emellertid, att sambandet tycks vara detsamma. Vårt resultat överensstämmer i fråga om samband även med det som E. Dahlström lagt fram i sin 1954 genom SNS publicerade bok *Tjänstemännen, näringslivet och samhället*. Fältarbetet för den undersökningen utfördes efter vårt, och Dahlström använde i sitt formulär en del frågor som voro identiska, eller nästan identiska med våra. Därigenom har i vissa fall jämförbarhet uppnåtts. Dahlström finner, att omkring 80 % eller fler av arbetarna anse sig tillhöra arbetarklassen. Bland de lägre kontoristkategorierna och arbetsledarna är det en betydande del som räknar sig till arbetarklassen. Siffrorna variera mellan en fjärdedel och hälften. Bland övriga yrkesklasser rör det sig om en minoritet, vanligen mycket mindre än en fjärdedel. Arbetsledare äro mindre benägna än teknisk personal och kontorspersonal att betrakta sig som tjänstemän.[2]

Vi kunna kanske fastslå att heterogeniteten inom dagens tjänstemannaskikt, vad klassidentifikationen beträffar, är uppenbar. Dahlström pekar på att denna osäkerhet i fråga om valet av identifikations-

[1] HÅSTAD, E., m. fl., Gallup och den svenska väljarkåren, Stockholm 1950, s. 270.

[2] DAHLSTRÖM, E., a. a. s. 56.

grupp kan sammanhänga med de olika strata inom tjänstemannakåren. Även i vårt material kan man misstänka, att den osäkerhet i fråga om klasstillhörighet som vi konstaterat sammanhänger med att tjänstemannakategorien rymmer många olika strata och att man därför skulle få en mera nyanserad bild, om man såge efter hur klassidentifikationen fördelar sig på olika tjänstemannakategorier. En sådan misstanke bekräftas av följande tabell.

Tab. II: 2. Tjm. H—a + K—m. Vilken klass anser Ni att Ni själv tillhör?

	Män			Kvinnor		
	II	III	Summa	II	III	Summa
Företagare	81	19	100	—	—	—
Kontorspersonal ...	58	42	100	31	69	100
Teknisk personal ..	69	31	100	50	50	100
Arbetsledare	15	85	100	67	33	100

Mellan de bägge orterna finnes inte någon olikhet i reaktionen inom någon av de olika tjänstemannakategorierna. Det som kan förvåna i denna tabell är inte, att så många inom kategorien *arbetsledare* räkna sig till arbetarklassen, utan det förvånande är snarare *kontorspersonalens* och den *tekniska personalens* reaktioner. Man kan vänta, att deras svar på den just nu aktuella frågan i hög grad sammanhänger med deras uppväxtmiljö och tidigare levnadsöden. I och för sig vore det därför av stort intresse att undersöka dessa olika personalkategoriers bakgrund. Emellertid är vår uppgift i detta avsnitt att hålla fast vid deras klassidentifikation och undersöka vilken betydelse den har i en rad andra avseenden.

Med hänsyn till de allmänna teorier som vi utvecklade i del I är det av intresse att se efter, om det finnes någon olikhet i klassidentifikationen mellan Huskvarna och Katrineholm. Vi dela då upp materialet i män och kvinnor, tjänstemän och arbetare, infödda och inflyttade och jämföra de olika kategorierna på följande sätt.

1. Infödda manliga tjänstemän på bägge orter.
2. Inflyttade manliga tjänstemän på bägge orter.
3. Infödda kvinnliga tjänstemän på bägge orter.
4. Inflyttade kvinnliga tjänstemän på bägge orter.
5. Infödda manliga arbetare på bägge orter.
6. Inflyttade manliga arbetare på bägge orter.
7. Infödda kvinnliga arbetare på bägge orter.
8. Inflyttade kvinnliga arbetare på bägge orter.

I intet av dessa åtta fall finnes någon säker olikhet, ingen olikhet alltså mellan infödda manliga tjänstemän i Huskvarna och infödda manliga tjänstemän i Katrineholm osv. Klassidentifikationen är alltså densamma på bägge orterna. Inte heller finna vi någon skillnad, om vi jämföra inflyttade manliga tjänstemän i Huskvarna och Katrineholm med infödda manliga tjänstemän i samma orter osv.

Däremot står sig olikheten mellan tjänstemän och arbetare även vid denna uppdelning i mindre kategorier, dvs. det är alltjämt en säker olikhet i svaren på vår fråga, om vi jämföra infödda tjänstemän med infödda arbetare osv. Det avgörande för identifikationen med klasser tycks alltså vara den ställning man har i företaget, inte om man är infödd eller inflyttad, uppvuxen i en gammal eller i en ung industriort. Däremot råder det vissa skillnader mellan männens och kvinnornas reaktion på frågan. Kvinnorna ha först och främst en tendens att svara vet ej oftare än männen. För tjänstemännens vidkommande förhåller det sig dessutom så, att det både bland infödda och inflyttade är fler män än kvinnor som räkna sig till klass II. Bland arbetarna tyda männens svar på att de äro säkrare att de tillhöra klass III än vad kvinnorna äro; dessa svara nämligen oftare vet ej.

Vidare kunna vi notera en olikhet mellan orterna, som kanske kan sättas i samband med ett problem som vi berörde i första kapitlet, nämligen att ordet klass skulle kunna vara ett känslomässigt och traditionellt honnörsord inom vissa samhällsskikt. Skulle en sådan tanke vara riktig, borde klassbegreppet eller ordet klass ha en starkare förankring i Huskvarna än i Katrineholm. Det har det även så tillvida att de som svara antingen vet ej eller vill ej tala om samhällsklass äro betydligt flera i Katrineholm än i Huskvarna. Av manliga tjänstemän i Huskvarna är det 7 % som svara vet ej eller vill ej tala om samhällsklass, i Katrineholm 26 %, av manliga arbetare 3 % i Huskvarna mot 25 % i Katrineholm. För den kvinnliga personalen få vi följande uppgifter: tjänstemän i Huskvarna 4 % mot 41 % i Katrineholm, arbetare i Huskvarna 12 % mot 30 % i Katrineholm. Tanken att ordet skulle ha ett traditionellt värde styrkes även av att de inflyttade i Katrineholm oftare än de infödda svara vet ej eller vill ej tala om samhällsklass. För infödda manliga arbetare äro siffrorna 15 %, för inflyttade 27 %. Skillnaden mellan dessa olika kategorier bland tjänstemännen är däremot inte stor: 23 % respektive 26 %.

Naturligtvis kunna vi inte bara från dessa siffror draga några säkra slutsatser om den känslomässiga betydelsen av ordet klass, men resultatet kan ge oss anledning att ytterligare observera problemet.

Tjänstemännens — som stratum — visade större osäkerhet i fråga om klassidentifikation får ses mot bakgrunden av den stora tillväxt av kåren som ägt rum under de senaste årtiondena. Denna utveckling har varit föremål för en omsorgsfull analys av F. Croner i hans förut citerade bok. Croner går igenom det officiella materialet från tiden 1915 till 1948 och finner, för industritjänstemännens vidkommande, att kåren under de redovisade 34 åren ökat från 30 000 till 140 000 eller med 367 %. Antalet industriarbetare har samtidigt ökat med 78 %. Tjänstemannakårens ökning är olika för de bägge könen: för männens vidkommande rör det sig om en ökning på 314 %, för kvinnornas om 664 %. Arbetarsiffrorna äro för männen 75 % och för kvinnorna 91 %. Den relativt största ökningen tycks ligga inom den tekniska personalen.[1] I *Tjänstemännen och den industriella omvandlingen*[2] ger Erik Höök följande siffror för ökningen under tiden 1938 till 1952: teknisk personal 200%, arbetsbefäl 126 % och kontorspersonal (män) 121 % och kontorspersonal (kvinnor) 177 %.

Under samma tid ökade, säger Höök, arbetarpersonalen med 56 %. Inom den tekniska personalen skiljer Höök mellan »andra ingenjörer», dvs. konstruktörer, tekniska kalkylatorer, laboranter m. fl., vilka ökade med 250 %, ingenjörer i chefsställning, som ökade med 200 %, och ritare samt kopister och textare, som ökade med 120 %. Inom kategorien arbetsbefäl var ökningen likartad mellan olika typer och grader. Detsamma gäller den manliga kontorspersonalen, som även visade en ganska jämn tillväxt. Bland den kvinnliga personalen äro tjänstemän i högre ställning ganska sällsynta och ha heller inte visat någon tendens att öka. Den kraftigaste ökningen inom denna kategori visar den lägre personalen, rutinarbetare på bokförings- och avlöningskontor, maskinskriverskor, registreringspersonal etc., som ökat med 200 % jämfört med hela gruppens ökningstal på 177 %.[3]

Det faller utom ramen för denna framställning att analysera orsakerna till denna stora ökning inom tjänstemannakåren. Givetvis sammanhänger den med industriens ökade mekanisering, som minskat behovet av arbetare men ökat behovet av tekniker och som nödvändiggjort en effektiv distribution, reklam och kontakt överhuvud med marknaden och allmänheten. Mycket kontorsarbete har genom mekanisering blivit rutinbetonat och kräver därför en relativt

[1] Croner, F., a. a. s. 221.
[2] SNS — IUI, Stockholm 1953.
[3] Höök, E., a. a. s. 23 f.

okvalificerad personal. En del betyder väl även statens ökade kontroll och insyn i företagen, vilket kräver statistiska uppgifter och rapporter.

Vi kunna antaga, att tjänstemannapersonalens ansvällning nödvändiggjort en bredare rekryteringsbas. Detta komma vi i ett senare avsnitt att pröva med hänsyn till uppväxtmiljö och skolutbildning. Skulle antagandet om en breddad rekryteringsbas vara riktig kan det förhållandet vara en viktig faktor vid förklaringen av tjänstemannakårens bristande homogenitet då det gäller att välja identifikationsgrupp.

Den betydelsefulla sociala strukturförändring det här är fråga om har tydligen bedömts med en viss tvekan av dem som bruka uppträda som uttolkare av identifikationsgruppens normkälla, dvs. de politiska och fackliga organisationerna.

Osäkerheten tycks ha gällt om medelklassen tränger in i arbetarklassen eller arbetarklassen i medelklassen, dvs. om arbetarna alltmer börjat tänka och handla efter medelklassens normer eller om medlemmarna av medelklassen, på grund av sin sociala bakgrund, följa arbetarnas handlingsmönster. Det kan tänkas att det här är fråga om en reell förändring av medelklassens beteende, men det kan även tänkas att beteendet inskränker sig till att man använder ord som traditionellt inom arbetarklassen ha ett starkt känslovärde. Som ett uttryck för vissa bedömares tvekan kunna vi här anföra några citat. 1930 talade Sigfrid Hansson om tjänstemännens fackföreningsproblem och framhöll bl. a.: »Här citerade representant för den svenska tjänstemannarörelsen (Banktjänstemannaföreningens ombudsman) har säkerligen rätt, när han gör gällande, att det icke går att uppdraga en parallell mellan denna rörelse och den egentliga fackföreningsrörelsen, eftersom såväl tjänstemannaorganisationerna som de *element, som dessa omsluta och varur medlemsrekryteringen sker* äro med avseende på såväl sina problem som sina åskådningar av en annan typ än kroppsarbetarelementen i allmänhet. Av allt att döma förhåller det sig också så, att en viss artskillnad mellan dessa två element kommer att bestå en lång tid framåt. Men därmed är ingalunda sagt, att tjänstemännens fackföreningsrörelse för all framtid kommer att förete så stora olikheter i jämförelse med kroppsarbetarnas, som den f. n. gör.»[1] Hansson ansåg, att mycket talade för att tjänstemännens fackliga rörelse skulle komma att utveckla sig till allt större likhet med

[1] HANSSON, S., a. a. s. 130. Kurs. här.

arbetarnas. I ungefär samma tankebanor som Hansson rörde sig en skribent i Aftontidningen den 8 april 1950 som citeras av Gösta Lindskog: »Man får inte . . . ofrivilligt intala tjänstemännen, att de såsom tillhörande socialgrupp II, medelklassen, måste ha andra mål och intressen och helt enkelt inte kan rösta tillsammans med dem, som tillhör arbetarkategorien. — — — Betonandet av förskjutningarna mellan socialgrupp II och III och doktrinära utläggningar med klasskampen som utgångspunkt har just, när det gäller dessa kategorier, knappast något verklighetsunderlag, har visat sig psykologiskt ytterst skadliga och har vid det här laget avskräckt skaror av tjänstemän i hela Europa från att avge sina röster på socialdemokratien.»[1] Lindskog återger även följande passus ur tidskriften Ung Höger: »Debatten om tjänstemannalönerna riktar sig på intet vis mot någon annan grupp, allra minst mot arbetargruppen, som genom löneglidning avsevärt kunnat förbättra sin ställning i förhållande till tjänstemännen. Men mot orättvisan, vars verkningar blir en nivellering av tjänstemannalönerna, måste det tydligt och klart sägas ifrån.»[2] Kanske kan man av dessa två citat konstatera en viss osäkerhet i normsystemet. Man har svårt att formulera normerna efter den mall som vi antydde i det föregående kapitlet, en mall enligt vilken ordet *alla*, *varje* och likvärdiga uttryck spela en framstående roll. Vi kunna sålunda konstatera osäkerhet både i normsystemet och i normmottagarens attityder.

II. KLASS-SJÄLVMEDVETENHET

Den fråga som bildar utgångspunkt för vår analys av hur man uppskattar den egna klassens betydelse och den egna klassens avstånd från ramnormsystemets normkälla hade följande formulering: »*Vilken klass anser Ni har det största inflytandet i Sverige?*» Denna framställdes, som vi redan sagt, mot den allmänna bakgrunden att vi ville se, hur man identifierade sig med dagens svenska samhälle, dvs. vilken grupp man ansåg utgjorde normkällan eller lämnade medlemmar till normkälle-gruppen. Det är i och för sig tänkbart att de som uppleva avståndet till företagets normkälla som kort uppleva avståndet till sam-

[1] Citerat från LINDSKOG, G., Med högern för Sveriges framtid, Stockholm 1954, s. 428.

[2] Ibid., s. 430.

Tab. II: 3. H—a + K—m. Vilken klass anser Ni har det största inflytandet i Sverige?

	Egen	Annan	Lika	Vet ej + Vill ej	
Totalt	42	39	11	8	100
Män	45	37	11	7	100
Tjänstemän	41	43	10	6	100
klass II	21	62	10	7	100
klass III	60	25	10	5	100
Arbetare	46	37	10	7	100
klass II	40	54	—	6	100
klass III	47	36	11	6	100
Kvinnor	33	43	13	11	100
Tjänstemän	36	43	10	11	100
klass II	20	63	4	13	100
klass III	44	33	13	10	100
Arbetare	31	42	15	12	100
klass II	20	73	7	—	100
klass III	32	40	16	12	100

hällets som långt och tvärtom. Man får här även räkna med den förväntan man hyser. Man kan, genom att man t. ex. spelar en betydande roll inom näringslivet, ha vissa förväntningar på att spela samma roll i det politiska eller kommunala livet. Man har då vissa förväntningar på avståndet mellan normkällan och sig själv. En ledande tjänsteman förväntar, att det sociala avståndet mellan honom och normkällan i företaget skall vara kort. Den förväntan blir oftast uppfylld. Han kan emellertid även ha förväntningar om ett kort avstånd mellan sig och samhällets normkälla. Här blir han ofta besviken och reagerar därför negativt mot samhällets angelägenheter överhuvud. En arbetare åter finner, att avståndet mellan honom och företagets normkälla är stort. Hans förväntningar, grundlagda av sociala normer, äro emellertid andra, och han ser då i det stora avståndet ett uttryck för att hans klass eller parti saknar verklig makt och betydelse inom näringslivet. Skulle så vara fallet, måste det uppstå någon form av oro och spänning mellan rollen som företagare eller anställd å den ena sidan, medborgare å den andra.

Genom att kombinera svaren på den ovan angivna frågan med svaren på frågan till vilken klass de räknade sig själva kunde vi avgöra,

om man räknade sig till en klass av betydelse i det moderna samhället eller ej. I föregående tabell kunna vi se, hur siffrorna fördela sig vid en sådan kombination av svaren. Vi räkna där med följande alternativ: 1) den egna klassen, 2) en annan klass, 3) egen + annan klass = lika och 4) vet ej + vill ej tala om samhällsklasser.

Om vi närmare granska dessa siffror, komma vi fram till följande resultat för männens del, först då i *Huskvarna.*

1. Mellan manliga arbetare och manliga tjänstemän som räkna sig till klass II finnes inte någon säker skillnad vid besvarandet av denna fråga.

2. Mellan manliga arbetare och manliga tjänstemän som räkna sig till klass III finnes heller ingen säker olikhet.

3. Ingen olikhet föreligger mellan infödda och inflyttade vare sig bland manliga tjänstemän räknande sig till klass II eller bland manliga tjänstemän räknande sig till klass III.

4. Däremot är det en väsentlig olikhet mellan tjänstemän som räkna sig till klass II och tjänstemän som räkna sig till klass III. Olikheten framgår av tab. II: 4.

Tab. II: 4. Män. Tjm. H—a. Vilken klass anser Ni har det största inflytandet i Sverige?

	Egen	Annan	Lika	Vet ej	
Klass II	18	67	8	7	100
Klass III	59	27	14	—	100

$\chi^2 = 23.11$, $P < 0.001$

5. Ingen olikhet föreligger mellan infödda och inflyttade vare sig bland manliga arbetare som räkna sig till klass II eller bland manliga arbetare som räkna sig till klass III (jfr punkt 3).

6. Samma skillnad som för manliga tjänstemän finna vi då vi jämföra manliga arbetare som räkna sig till klass II respektive till klass III. Detta framgår av tab. II: 5.

Tab. II: 5. Män. Arb. H—a. Vilken klass anser Ni har det största inflytandet i Sverige?

	Egen	Annan	Lika	Vet ej	
Klass II	30	63	7	—	100
Klass III	47	32	20	1	100

$\chi^2 = 9.86$, $P < 0.02$

För *Katrineholms* vidkommande ger en liknande analys följande resultat:

1. samma resultat som i Huskvarna;
2. samma resultat som i Huskvarna;
3. grupperna bli i Katrineholm för få för en meningsfull jämförelse;
4. samma olikhet som i Huskvarna ($\chi^2 = 13.6$, $P < 0.01$);
5. samma som i Huskvarna;
6. ingen säker tendens i Katrineholm.

I fråga om *kvinnornas* attityder kunna vi endast med säkerhet fastställa, att de kvinnliga tjänstemännen i Huskvarna ha samma tendens till attitydfördelning i denna fråga som sina manliga kolleger. Detta framgår av tab. II: 6.

Tab. II: 6. Kv. Tjm. H.–a. Vilken klass anser Ni har det största inflytandet i Sverige?

	Egen	Annan	Lika	Vet ej	
Klass II	17	77	3	3	100
Klass III	39	30	26	5	100

$\chi^2 = 17.72$, $P < 0.001$

Vi ha sålunda funnit, att avgörande för hur en människa upplever sin närhet, respektive sitt avstånd, till de styrande i landet är hennes identifikation med en viss samhällsklass. Vi ha sett, att om man identifierar sig med klass III, har man även en känsla av att tillhöra en klass som har inflytande i dagens Sverige. Identifierar man sig åter med klass II, visar man i det avseendet större missmod. Sammanställa vi dessa resultat med de resultat vi presenterat i tab. II: 2, måste konklusionen bli, *att ju högre upp i företaget man befinner sig, ju närmare man alltså är normkällan i företaget, desto avlägsnare känner man sig från samhällets normkälla.*

Innan vi närmare undersöka faktorer som hänga samman med dessa iakttagelser, vilja vi emellertid konstatera, att en jämförelse mellan orterna giver vid handen att det finnes en skillnad endast då vi jämföra manliga arbetare som räkna sig till klass III. Den skillnaden, som är säkerställd ($\chi^2 = 20.53$, $P < 0.001$), består däri, att det i Katrineholm finnes procentuellt flera än i Huskvarna som anse, att en annan klass har makten (41 % mot 32 %). I Huskvarna åter är det 20 % som anse, att makten är lika fördelad mot endast 8 % i Katrineholm.

Av dessa resultat att döma är det så, att det bland den nu levande generationen arbetare finnes bra litet kvar av den gamla uppfatt-

ningen att vara en utsugen och nedtrampad klass. Man är i stället, om vi tolka våra resultat riktigt, livligt medveten om sitt samhällsinflytande, under det att den gamla medelklassen visar missmod och i större utsträckning har övertagit rollen av att vara en missgynnad samhällsklass.

Den fråga vi nu vilja sysselsätta oss med är, om de som identifiera sig med olika samhällsklasser och som tillmäta sin samhällsklass olika betydelse skilja sig åt i några avseenden, t. ex. i fråga om uppväxtmiljö och utbildning. Innan vi emellertid undersöka dessa faktiska förhållanden, skola vi se vilka kriterier de intervjuade själva anse utmärka de olika samhällsklasserna. Man kan tänka sig, att besvarandet av frågan »*Vad är det som gör, att en person räknas till en viss samhällsklass?*» antingen skall återspegla den intervjuades erfarenhet av vad som kommit honom att identifiera sig med en viss samhällsklass, eller att hans val av egenskaper endast skall återspegla de språkliga uttryck av normkaraktär som han mött i sin sociala miljö.

De intervjuades uppfattning i denna fråga kommer fram i följande tab. II: 7.

Tab. II: 7. H—a + K—m. Vad är det som gör, att en person räknas till en viss samhällsklass?

	Män		Kvinnor	
	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.
Förmögenhet el. inkomst	53	48	43	38
Utbildning	18	10	16	15
Arbetets art	7	11	10	10
Härkomst	2	2	4	2
Intressemotsättningar	4	4	3	3
Uppförande el. levnadssätt...	3	5	8	6
Annat	7	9	3	3
Vet ej	6	11	13	23
	100	100	100	100

$\chi^2 = 22.58$, $P < 0.01$. $\chi^2 = 19.62$, $P < 0.01$.

Både manliga och kvinnliga tjänstemän lägga större vikt vid inkomster och förmögenhet som klasskiljande än vad arbetarna göra (jfr dock sid. 322 i detta arbete). Bägge tjänstemannakategorierna trycka även mera på utbildningen. Dessa resultat stämma väl överens med dem som Dahlström redovisar i sin bok på samma fråga.[1]

[1] Dahlström, E., a. a. s. 55.

I den anger man bl. a. följande klasskiljande faktorer:

1. Ekonomiska förhållanden, lön, förmögenhet etc. ..... 41 %
2. Utbildning ..... 18 %
3. Arbetsförhållanden ..... 13 %
4. Levnadsförhållanden, miljö ..... 10 %

Betoningen på utbildningen stämmer ävenledes med de resultat som Svenska Gallupinstitutet i sin tidigare citerade undersökning redovisar. Enligt den undersökningen anförde 23 % av överklassen utbildning som klasskiljande, 12 % av medelklassen och 8 % av arbetarklassen. Däremot visar Gallup-siffrorna motsatta resultat mot våra, när det gäller de olika klassernas betoning av de ekonomiska faktorernas roll. Inom klass I är det 25 % som betonar denna faktors roll, inom klass II 35 % och inom klass III 45 %. Vi kunna säga, att tjänstemännen i vårt material lägger förvånansvärt stor vikt vid denna faktor, men möjligen kan olikheten mot Gallup-siffrorna bero på att vi ha olika urval: Gallups urval är ett genomsnitt av hela befolkningen, vi ha svar endast från industribefolkning.

Vid besvarandet av denna fråga spelar inte klassidentifikationen någon roll.

En sak är vilken klass som har makten, en annan vilken som *bör* ha makten. Man kan fråga om åsikten om hur makten bör vara fördelad på något sätt påverkas av åsikten om vilken klass som nu verkligen har makten. Våra resultat visa, att det finns ett mycket nära samband mellan dessa två åsikter. Sambandet är det, att de som anse att en annan klass än deras egen har makten ganska naturligt anse att makten även *borde* fördelas på ett annat sätt än vad som nu är fallet. De som anse att makten ligger hos deras egen klass anse att den bör förbli så. Detta betraktelsesätt återkommer både hos tjänstemän och arbetare. Sambandet är både för tjänstemän och arbetare i hög grad säkert.

III. SAMMANFATTNING

Vi ha sålunda i detta kapitel sett, att identifikationsgruppernas gränser och stratagränserna inte helt täcka varandra. Mest påtagligt är det, att klass III-gruppen tränger in i tjänstemännens stratum och då omfattar framförallt arbetsledare men även en stor del av teknikerna och kontoristerna. Denna klassidentifikation visade sig hålla

även vid vår andra centrala klassfråga. Av tab. II: 3 se vi, att det visserligen finnes variationer inom de olika identifikationsgrupperna, men att de inte äro så stora, att vi i fråga om denna attityd kunna tala om säkerställda gränser *inom* identifikationsgruppen. Däremot voro gränserna mellan identifikationsgrupperna säkerställda. Dock böra vi notera, att de tjänstemän som räkna sig till klass III även äro de som äro mest övertygade om att de tillhöra en inflytelserik klass i samhället. Den gruppen utgjordes, ha vi sett i tab. II: 2, till en stor del av samma kategori människor, förmän och arbetsledare, som vi i del I av detta arbete funnit — och som även Dahlström i sin tidigare anförda undersökning funnit — vara mest belåtna med förhållandena inom företaget.

Vad vi nu intressera oss för att få reda på är, om klassmedvetandet har något annat förenande och skiljande innehåll än just känslan av klassens betydelse. Innan vi se efter i vad mån vårt material kan besvara den frågan vilja vi emellertid granska sambandet mellan å ena sidan uppväxtmiljö och utbildning och å andra sidan identifikationsgrupp och klass-självmedvetenhet. Skilja sig de som identifiera sig med klass II från dem som identifiera sig med klass III i något av dessa avseenden? Här kunna vi även inskjuta den metodologiska notisen, att i den mån vi kunna konstatera olikhet mellan identifikationsgrupp II och III av sådan natur, att man kan säga att man kunde ha väntat eller gissat sig till den, så bli sådana resultat av analysen ett indirekt stöd åt värdet av svaren på attitydfrågorna. Är de objektiva faktorernas fördelning rimlig — dvs. av en sådan art att man måste säga sig, att *om* människor mena allvar med sina svar på attitydfrågorna, kunde man även vänta sig den eller den olikheten mellan de olika svararkategorierna i fråga om uppväxtmiljö och utbildning — så ha svaren på attitydfrågorna vunnit i giltighet. Vi ha en viss garanti för att svaren på andra attitydfrågor som vi inte omedelbart kunna sätta i förbindelse med någon väntad objektiv faktor även äro giltiga.

KAPITEL III

KLASSMEDVETANDE OCH FADERNS YRKE

Ett intryck vi fått av den redan utförda analysen är, att det finnes ett enhetligare klassmedvetande i arbetarnas stratum än i tjänstemännens. Det måste, om de teorier vi framförde i det föregående avsnittet äro riktiga, innebära att arbetarna oftare än tjänstemännen vuxit upp i miljöer där man hört eller uttalat språkliga uttryck av klassnormkaraktär. Det är även troligt att arbetarna på ett annat sätt än tjänstemännen alltjämt tillhöra sådana miljöer: tjänstemännen skulle, om det antagandet är riktigt, visa en större grad av yrkes- och stratumväxling mellan generationerna än arbetarna.

Vidare kunna vi antaga, att de tjänstemän som alltjämt räkna sig till klass III ha en annan uppväxtmiljö än de som räkna sig till klass II. Slutligen är det även sannolikt, att olika typer av klassjälvmedvetenhet äro sammankopplade med olika uppväxtmiljöer, dvs. att vi skola finna en annan social bakgrund hos dem som anse att den egna klassen är den betydelsefullaste än hos de kategorier som anse att en annan klass har större betydelse eller att inflytandet är lika fördelat. Vi göra alltså tre antaganden i detta avsnitt: 1) större yrkes- och stratumväxling bland tjänstemännen, 2) annan social bakgrund bland dem som räkna sig till klass II än bland dem som räkna sig till klass III, 3) annan social bakgrund bland dem som anse att en annan klass har makten jämfört med dem som anse att den egna klassen har makten eller att inflytandet är lika fördelat mellan samhällsklasserna.

I. MER HETEROGENT SOCIALT URSPRUNG INOM MEDELKLASSEN

Vi pröva då först antagande nummer 1. Att det är riktigt, för vårt material, framgår av följande uppställning.

Tab. III: 1. Tjänstemän och arbetare fördelade efter barndomsmiljö.

Faderns yrke	Män				Kvinnor			
	Huskvarna		Katrineholm		Huskvarna		Katrineholm	
	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.
Hemmansägare....	9	16	8	15	7	23	6	28
Företagare.....	15	9	18	8	13	8	14	10
Förvaltnings-personal	29	8	25	10	24	9	22	7
Jordbruksarb.....	47	4	49	14	56	1	58	17
Industriarb.....		63		53		59		38
	100	100	100	100	100	100	100	100

Om vi antaga, att det är ungefär samma symbolmiljö som råder å ena sidan i industri- och lantarbetarhem, å andra sidan i företagarhem och förvaltningspersonalkretsar, så förhåller det sig onekligen så, att arbetarna ha en mera enhetlig bakgrund än tjänstemännen. Det råder en större yrkes- och strataväxling bland tjänstemännen än bland arbetarna. Samtidigt kunna vi i de presenterade siffrorna finna det förhållandet återspeglat, att Huskvarna är en äldre industristad än Katrineholm: yrkesväxlingen från jordbruk till industri är mera påtaglig i den senare staden. Där pågår alltjämt en invandring från lantbrukar- och lantarbetarhem, inte minst gäller detta kvinnorna.

Våra siffror kunna jämföras med dem som Croner redovisar i sin bok. Croner finner, att bland de TCO-anslutna tjänstemännen den sociala härkomsten ser ut på följande sätt:[1]

Från självständiga yrkesutövare (utom lantbrukare) ..... 18 %
Från lantbrukare ..... 16 %
Från tjänstemän (inklusive butikspersonal) ..... 33 %
Från arbetare ..... 31 %
Okänt ..... 2 %

För den LO-anslutna personalen redovisar Croner följande siffror i fråga om social härkomst:

Från självständiga yrkesutövare (utom lantbrukare) ..... 13 %
Från lantbrukare ..... 12 %
Från tjänstemän ..... 21 %
Från arbetare ..... 52 %
Okänt ..... 2 %

[1] CRONER, F., a. a. s. 320.

Siffrorna visa ganska god överensstämmelse med våra och bekräfta vårt antagande om en heterogen uppväxtmiljö för tjänstemännens vidkommande. Våra siffror visa en större yrkesväxling inom tjänstemännens stratum än inom arbetarnas, om man jämför generationer, ett resultat som i och för sig måste te sig som naturligt, om man accepterar den allmänna stadsbefolkningsideologien, att man bör sträva efter socialt avancemang, antingen för egen räkning eller för sina barns. Genom industriens strukturförändring blir sugningen uppåt starkare än sugningen nedåt. Detta är inte något nytt konstaterande. E. Arosenius fann i sina studier angående *Yrkesväxlingen från en generation till en annan i en medelstor svensk stad.* (Lund 1936), att 42 % av företagarna kom från företagarhem, 12 % från tjänstemannahem och 46 % från arbetarhem. För tjänstemännens del visar hans resultat, att 22 % härstamma från företagare, 14 % från tjänstemän och 64 % från arbetare. Arbetarna åter hade till 85 % arbetare till fäder, till 8 % tjänstemän och till 7 % företagare. Även i den undersökningen framstår det alltså som klart, att arbetarna utgöra ett samhällsskikt som är mera homogent till sitt ursprung än tjänstemännens. Det enda verkligt säkra undantaget förefaller ramnormkällans funktionärsgrupp utgöra. Den kategorien rekryteras, enligt Sten Sture Landströms undersökning,[1] nästan uteslutande från socialgrupp I och II. Ställa vi samman Landströms siffror från samtliga förvaltningsorgan, rekryterades tjänstemännen 1917 till 64.7 % från socialgrupp I, till 32.3 % från socialgrupp II och till 2.6 % från socialgrupp III. År 1927 voro siffrorna 60.5 %, 35.4 % och 3.9 %. År 1937 åter komma 57.8 % från socialgrupp I, 36.9 % från socialgrupp II och 5.2 % från socialgrupp III. År 1947 lämnade socialgrupp I 52.4 %, socialgrupp II 40.4 % och socialgrupp III 7.1 %.

Den breddning av rekryteringsbasen som ägt rum tycks huvudsakligen bero på nya centrala ämbetsverks tillkomst. Den minsta variationen under den tid undersökningen omfattar visar departementstjänstemännen.[2] Den fädernegrupp som ökat mest är, konstaterar Landström, de lägre tjänstemännen. De ha ryckt fram från 7.3 % år 1917 till 15.5 % år 1947. Akademikerna åter ha minskat från 36.7 % till 28.4 %.

Ser man på hur rekryteringen gått till, dvs. från vilka grupper man valt de nyanställda, visar socialgrupp III en viss ökning, från 2.1 %

[1] LANDSTRÖM, S. S., Svenska ämbetsmäns sociala ursprung, Uppsala 1954.
[2] Ibid., s. 93 f.

1917—1926 mot 7.3 % 1937—1946. Under motsvarande perioder har socialgrupp I:s andel sjunkit från 60.2 % till 57.1 % — onekligen en ganska liten reducering. Landström gör följande sammanfattning: »De sociala förskjutningarna sker långsamt och är relativt begränsade. Ännu återstår mycket av den forna, socialt exklusiva grupperingen i förvaltningstjänstemännens rekrytering. 1940-talets och efterkrigstidens svenska samhälle uppvisar med avseende på förvaltningstjänstemännens härkomst en social struktur, som i mycket är sig lik från tiden före både demokrati och parlamentarism i vårt land.»[1]

II. SOCIAL BAKGRUND OCH KLASSIDENTIFIKATION

Frågan är då den, hur olika uppväxtmiljöer påverkat känslan av klasstillhörighet. Är det så, att de som identifiera sig med medelklassen vuxit upp i andra hem än de som identifiera sig med arbetarklassen? Skulle det vara fallet, får deras känsla av att tillhöra den ena eller den andra identifikationsgruppen antagas bero på att de under sin barndom och uppväxt hört språkliga uttryck av klassidentifierande karaktär. Av tab. III: 2 och III: 3 framgår vilka yrken de intervjuades fäder haft.

Med utgångspunkt från tab. III: 2 och III: 3 kunna vi undersöka vårt antagande, att de personer som räkna sig till klass II skulle visa en annan härkomst än de som räknade sig till klass III.

För de inflyttade manliga tjänstemännen i Huskvarna är detta mycket tydligt. 16 % av dem som räkna sig till klass II härstamma från arbetarhem, men hela 35 % av dem som räkna sig till klass III. De som identifiera sig med klass II komma till över halva antalet från familjer, i vilka fadern varit förvaltningstjänsteman. Samma tendenser, mer eller mindre tydliga, komma fram i alla övriga tjänstemannagrupper. Helt signifikant är olikheten endast, vad tjänstemännen beträffar, för inflyttade manliga tjänstemän i Huskvarna och för de kvinnliga tjänstemännen i samma stad, men tendensen är som sagt i alla de olika kategorierna densamma. Detta torde berättiga oss till påståendet, att *de tjänstemän som identifiera sig med klass II i allmänhet ha haft en annan uppväxtmiljö än de tjänstemän som räkna sig till klass III.* Då det åter gäller arbetarklassen, kan man inte peka på några säkra

[1] Ibid., s. 110.

Tab. III: 2. Män. Faderns yrke — fördelning med hänsyn till klassidentifikation.

Faderns yrke	Klass II				Klass III			
	Infödda		Inflyttade		Infödda		Inflyttade	
	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.
	Huskvarna							
Hemmansägare....	—	6	9	12	—	4	12	26
Företagare.....	9	6	20	24	7	5	25	15
Förvaltningspers. jordbruk	—	—	2	—	—	—	—	—
Övrig förvaltningspers.	23	—	53	12	16	9	23	6
Jordbruksarb.....	—	—	—	8	—	1	5	7
Övriga arb.	68	88	16	44	77	81	35	46
	100	100	100	100	100	100	100	100
	Katrineholm							
Hemmansägare....	—	—	10	—	—	2	9	20
Företagare.....	33	—	29	—	13	5	18	8
Förvaltningspers. jordbruk	—	—	5	—	—	2	—	2
Övrig förvaltningspers.	33	50	33	25	13	13	9	7
Jordbruksarb.....	—	—	5	25	—	4	18	14
Övriga arb.	33	50	18	50	74	74	46	49
	100	100	100	100	100	100	100	100

olikheter i fråga om faderns yrke mellan dem som identifiera sig med medelklassen och dem som identifiera sig med arbetarklassen.

Vid klassidentifikationen spelar stratum en roll såtillvida, att om man jämför hemmansägarsöner som nu tillhöra tjänstemannakåren med hemmansägarsöner som nu tillhöra arbetarkategorien, så är det signifikant flera hemmansägarsöner-tjänstemän än hemmansägarsöner-arbetare som räkna sig till klass II. Detta samband visar sig vara genomgående för alla barndomsmiljöerna. Se vi på de olika yrkeskategorierna sammanslagna, ha hemmansägarbarn, jordbruksarbetarbarn och industriarbetarbarn en starkare benägenhet att räkna sig till klass III än företagarbarn och söner och döttrar till förvaltningspersonal.

Tab. III: 3. Kv. Faderns yrke — fördelning med hänsyn till klassidentifikation

Faderns yrke	Klass II				Klass III			
	Infödda		Inflyttade		Infödda		Inflyttade	
	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.
	Huskvarna							
Hemmansägare	—	—	8	18	2	2	15	30
Företagare....	12	—	23	18	10	5	20	12
Förvaltningspers. jordbruk	—	—	—	—	—	—	—	1
Övrig förvaltningspers....	38	50	58	9	14	3	13	9
Jordbruksarb..	—	—	—	—	—	2	—	2
Övriga arb. ..	50	50	11	55	74	88	52	46
	100	100	100	100	100	100	100	100
	Katrineholm							
Hemmansägare	—	—	—	—	10	—	25	27
Företagare....	100	—	38	—	—	—	25	4
Förvaltningspers. jordbruk	—	—	—	—	—	—	13	4
Övrig förvaltningspers....	—	—	25	—	10	—	—	4
Jordbruksarb..	—	—	—	—	—	—	—	19
Övriga arb. ..	—	—	37	—	80	100	37	42
	100	—	100	—	100	100	100	100

När vi undersökte attityden rörande de olika klassernas betydelse i dagens samhälle funno vi, att för den attitydens utbredning identifikationsgruppens gränser voro betydelsefullare än gränserna mellan olika strata. Det var en större skillnad mellan tjänstemän som räknade sig till klass II och tjänstemän som räknade sig till klass III än mellan tjänstemän som räknade sig till klass III och arbetare som räknade sig till klass III. Är det i fråga om faderns yrke en signifikant skillnad mellan tjänstemän som räkna sig till klass II och arbetare räknande sig till klass II och mellan tjänstemän räknande sig till klass III och arbetare räknande sig till klass III? Tab. III: 2 och III: 3 visar, att det genomgående är en tendens att tjänstemännen — även om man

endast jämför dem med arbetare från samma identifikationsgrupp — till en större del kommer från förvaltningspersonal och företagare. Skillnaden är, för det sammanslagna materialet, klart signifikant för män i bägge klassgrupperna och för kvinnor identifierande sig med klass III, samt nästan signifikant för kvinnor räknande sig till klass II. Därav måste vi draga den slutsatsen, att de som räkna sig till arbetarklassen men tillhöra tjänstemännens stratum i regel haft en något högre social bakgrundsmiljö än de arbetare som räkna sig till samma socialklass. Däremot kunna vi inte peka på någon säker olikhet mellan tjänstemän som räkna sig till klass III och arbetare som räkna sig till klass II.

Tilläggas bör, att våra resultat till sin allmänna tendens stämma med de iakttagelser som Centers gjort i sin tidigare anförda bok. En mans härkomst spelar en viss roll för hans klassidentifikation, men Centers menar dock att nufaktorerna äro viktigare än bakgrundsfaktorerna.[1] Man kan i varje fall instämma så tillvida, att föräldrahemmet är en viktig, om än icke ensamt utslagsgivande faktor för en persons sätt att se på sin egen klasstillhörighet. Någon roll spelar givetvis även hans nuvarande ställning.

III. SOCIAL BAKGRUND OCH KLASS-SJÄLVMEDVETENHET.

Vi övergå nu till att pröva vårt tredje antagande, nämligen att de som anse att de stå nära ramnormkällan ha en annan social bakgrund än de som anse att de stå fjärran från samma källa. Vi erinra då om, att det var en väsentlig skillnad mellan de tjänstemän som räknade sig till klass II och dem som räknade sig till klass III. De tjänstemän som ansågo att de tillhörde medelklassen voro även oftare av den åsikten, att en annan klass än deras egen hade det största inflytandet. Det kan även uttryckas så, att av samtliga manliga tjänstemän som ansågo att en annan klass hade makten räknade sig 69 % till medelklassen (klass II). Vi ha nu funnit, att de tjänstemän som räkna sig till klass II i stor utsträckning ha en annan social bakgrund än de som räkna sig till klass III. Kombinera vi dessa kunskaper, ligger antagandet nära till hands, att de tjänstemän som anse att en annan klass har makten

[1] CENTERS, R., a. a. s. 179.

även skall ha en annan social bakgrund än de som anse att den egna klassen har det största inflytandet. Vi vilja alltså se, om de som anse att den egna klassen har den största betydelsen med hänsyn till faderns yrke skiljer sig från de kategorier som anse att inflytandet är lika fördelat eller att en annan klass har makten.

Tab. III: 4. H—a + K—m. Faderns yrke — fördelning med hänsyn till uppfattning om klassinflytande

Faderns yrke	Egen	Lika	Annan	Vet ej	Vill ej tala om klass
			Manliga tjänstemän		
Hemmansägare	13	4	5	10	20
Företagare	16	21	18	10	13
Förvaltningspersonal	19	17	43	20	13
Arbetare	52	58	34	60	54
	100	100	100	100	100
			e. s.		
			Manliga arbetare		
Hemmansägare	14	24	12	22	21
Företagare	8	12	6	12	15
Förvaltningspersonal	10	3	8	9	12
Jordbruksarbetare	5	7	7	29	13
Industriarbetare	63	54	67	28	39
	100	100	100	100	100
			$\chi^2 = 42.25$, $P < 0.001$		
			Kvinnliga tjänstemän		
Hemmansägare	6	9	7	7	—
Företagare	18	14	15	7	—
Förvaltningspersonal	12	6	36	26	50
Arbetare	64	71	42	60	50
	100	100	100	100	100
			e. s.		
			Kvinnliga arbetare		
Hemmansägare	12	33	25	22	25
Företagare	13	1	8	17	—
Förvaltningspersonal	1	8	9	17	25
Arbetare	74	58	58	44	50
	100	100	100	100	100
			e. s.		

Granska vi dessa siffror, är det klart, att annan-gruppen bland tjänstemännen — och det gäller för både män och kvinnor — har ett annat socialt ursprung än de andra kategorierna. Den kommer i påtaglig grad oftare från hem i vilka fadern räknats till förvaltningspersonalen. Annan-gruppen bland tjänstemännen rekryteras minst från arbetarklassen. Säga vi att företagare och förvaltningspersonal tillsammans utgöra medelklassmiljö, kommer den manliga annan-gruppen till 61 % från en sådan miljö, den kvinnliga till 51. För egen-klass-gruppen äro siffrorna för männen 35, under det att det inom den kategorien endast är 30 % kvinnor som kan sägas komma från hem som tillhöra klass II. Inom lika-kategorien kan 38 % av männen och 20 % av kvinnorna visa en sådan social bakgrund.

Annan-gruppen bland manliga arbetare är den kategori som oftast leder sitt ursprung från arbetarhem och minst från hemmansägarhem. Säga vi att hemmansägare, företagare och förvaltningspersonal har

Tab. III: 5. H—a + K—m. Uppfattning om klassinflytande — fördelning med hänsyn till faderns yrke

		Egen	Lika	Annan	Vet ej	Vill ej tala om klass	
				Tjänstemän			
Hemmansägare	Män	47	6	23	6	18	100
	Kv.	30	20	40	10	—	100
Företagare	Män	31	16	44	3	6	100
	Kv.	36	16	42	6	—	100
Förvaltningspersonal	Män	22	7	63	4	4	100
	Kv.	17	3	56	12	12	100
Arbetare	Män	39	16	30	7	8	100
	Kv.	37	19	28	11	5	100
				Arbetare			
Hemmansägare	Män	38	22	24	9	7	100
	Kv.	13	36	40	9	2	100
Företagare	Män	38	22	23	9	8	100
	Kv.	41	6	35	18	—	100
Förvaltningspersonal	Män	49	6	32	8	5	100
	Kv.	6	23	46	17	8	100
Jordbruksarbetare	Män	29	13	26	24	8	100
	Kv.	29	—	58	13	—	100
Industriarbetare	Män	44	13	37	3	3	100
	Kv.	32	28	34	4	2	100

det gemensamt, att de ha en viss självständighet i sin yrkesutövning, så är annan-gruppen bland arbetarna den kategori som minst kan visa upp en sådan social bakgrund. Av dem som säga, att den egna klassen har makten, komma 32 % från hem av den typen, av lika-kategorien 39 % men av annan-kategorien endast 26 %. Ehuru man inte bör pressa dessa siffror för mycket, skulle de dock kunna tolkas så, att det ser ut att vara ett visst samband mellan den miljö man vuxit upp i och uppskattningen av den egna klassens betydelse. De som vuxit upp i lantlig miljö ha i mindre utsträckning hört klassparoller än de som vuxit upp i städerna eller i stadsliknande industrisamhällen.

Med hänsyn till den yrkesväxling mellan generationer som vi tidigare ägnat vår uppmärksamhet kan det vara av intresse att se hur dessa siffror fördela sig, om vi i stället räkna ut procenten med faderns yrke som utgångspunkt, dvs. se efter hur många hemmansägarbarn, företagarbarn osv. som svara att den egna klassen har det största inflytandet, att inflytandet är lika fördelat respektive att en annan klass har största inflytandet (tab. III: 5.

Det är från de ovan anförda siffrorna tydligt, att de som vuxit upp i hem där fadern räknats till förvaltningspersonalen och som nu själva äro tjänstemän ha den största benägenheten att anse att en annan klass än deras egen har makten. Detta gäller för bägge könen. Bland manliga tjänstemän från hemmansägarhem kunna vi likaledes konstatera en stark tendens att anse den egna klassen för den betydelsefullaste.

Av stort intresse är att konstatera, att strata-tillhörighet tycks spela en relativt underordnad roll i detta fall, vilket kommer till synes om vi jämföra hemmansägarsöner bland arbetarna med hemmansägarsöner bland tjänstemännen, hemmansägardöttrar bland kvinnliga tjänstemän och bland kvinnliga arbetare osv. Endast för män som leda sitt ursprung från förvaltningspersonalmiljö är det en säkerställd olikhet mellan tjänstemän och arbetare. I det fallet måste vi alltså antaga, att stratatillhörigheten på något sätt medverkat till att bestämma uppfattningen om den egna klassens betydelse. Det inflytande som stratatillhörighet i övrigt utövar är sålunda inte starkt nog att slå igenom. Med anledning av detta resultat kunna vi fråga: hur ter sig uppfattningen om den egna klassens betydelse, om man endast räknar med vederbörandes uppväxtmiljö? Vi sortera alltså de intervjuade med avseende på faderns yrke, men utan hänsynstagande till deras nuvarande ställning i företagen. Resultatet blir det följande.

Tab. III: 6. Uppfattning om klassinflytande — fördelning med hänsyn till faderns yrke

	Hem.äg.		Företag.		Förv.pers.		Jordbr.arb.		Ind.arb.	
	Män	Kv.	Män	Kv.	Män	Kv.	Män	Kv.	Män	Kv.
Egen	39	15	36	38	40	13	31	28	43	34
Lika	20	33	20	12	6	10	12	—	14	23
Annan	24	40	29	38	45	53	25	28	36	31
Vet ej	17	12	15	12	9	24	32	44	7	12
	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
	Män: $\chi^2 = 44.65$, $P < 0.001$. Kvinnor: $\chi^2 = 25.33$, $P < 0.02$									

För både män och kvinnor gäller att de som ha fäder inom kategorien förvaltningspersonal även ha en stark tendens att anse att en annan klass har makten. För männens vidkommande anse de som vuxit upp i hemmansägarhem i större utsträckning att makten är lika fördelad eller att den egna klassen har makten, och även kvinnor uppväxta i hemmansägarhem anse oftare än andra att makten är lika fördelad. Arbetarbarnen pendla mellan föreställningen att den egna klassen har makten och föreställningen att en annan klass har det, under det att jordbruksarbetarbarnen oftast svara vet ej. Man kunde göra det antagandet, att känslan av den egna klassens inflytande på något sätt är beroende av den intervjuades ålder. Närmast till hands låg det väl att förmoda, att ju yngre man är, desto mer är man böjd att tro, att den egna klassen har makten eller att makten är lika fördelad. Någon sådan säker tendens i den ena eller andra riktningen kunna vi emellertid inte fastställa. Däremot kommer en olikhet mellan tjänstemän och arbetare fram, när vi jämföra årsklasserna. Det visar sig således, att i årskategorierna 31—40 och 41—50 det finns signifikant fler arbetare än tjänstemän som anse att den egna klassen har makten. I den yngre av dessa två åldersklasser anser 43 % av arbetarna, att den egna klassen har makten mot 27 % av tjänstemännen och i den äldre 49 % mot 36 %. (För den yngre kategorien $\chi^2 = 6.39$, $P < 0.05$; för den äldre $\chi^2 = 8.79$, $P < 0.02$). I de övriga ålderskategorierna kan man inte peka på någon skillnad.

För de kvinnliga personalgrupperna kan man inte iakttaga en sådan olikhet mellan tjänstemän och arbetare.

IV. SAMMANFATTNING

Vi ha i detta kapitel kunnat konstatera, att den större rekryteringsbasis som utmärker tjänstemannakåren återspeglar sig även i vårt material. Den kan i och för sig förklara den oenhetlighet i klassidentifikation och klass-självmedvetenhet som vi noterat i kapitel II. Det visar sig även, att de som räknade medelklassen som sin samhällsklass hade en annan bakgrund än de som räknade sig till arbetarklassen. På samma sätt kunde vi se, att det var olika barndomsmiljöer bakom de olika värderingarna av den egna klassens betydelse.

Mellan de i detta kapitel behandlade tvenne attityderna kunde vi notera den olikheten, att klassidentifikationen tydligen till en del var stratabunden, dvs. en arbetarson som hade avancerat till tjänsteman var mera benägen att identifiera sig med klass II än en arbetarson som inte klättrat socialt. Uppfattningen om den egna klassens betydelse tycktes däremot vara mycket mera fast associerad med barndomsmiljön.

20—543363.

KAPITEL IV

KLASSMEDVETANDE OCH SKOLUTBILDNING

I. INLEDNING

Industrialiseringen förändrade kanske allra mest arbetslivet. Familjen upphörde att vara en arbetsgemenskap. Genom att denna familjens uppgift flyttades över till andra grupper upphörde familjen även att vara utbildningsgrupp. Det har haft till följd att skolan, vid sidan av företaget, blev den gruppbildning som övertog några av familjens viktigaste funktioner. Men hur skolan skulle göra detta och vilka funktioner den skulle övertaga var i och för sig inte något självklart. Skolans uppgifter har därför varit föremål för många principiella och politiskt färgade diskussioner.

Att skol- och utbildningsfrågorna blivit ett problem och en stridsfråga i samband med flyttningen från landsbygden är ganska naturligt, då vi inte ha någon självklar stadskultur; vi ha inte några självklara, av alla accepterade kultur- och bildningsvärden för städernas befolkning. Men därtill kommer ett förhållande som vi i dagens läge kanske äro benägna att något glömma bort, nämligen att familjen endast gradvis förlorade i betydelse och att många hoppades att utflyttningen från landsbygden skulle stoppas och familjen, för en stor del av befolkningen, därigenom få behålla sin centrala roll som arbetsgrupp, yrkesutbildningsgrupp och den gemenskapsgrupp i vilken karaktären fostrades. Så har det nu inte alls blivit, och det har gjort att skolfrågan ständigt hållit sig aktuell och att man gång på gång måste ställa sig frågan, vilken roll skolan skall spela i ett demokratiskt samhälle och vad man kan mena med en demokratisk skola.

På det hela taget förefaller det, som om diskussionen kommit att kretsa kring följande fyra problem — och vi bortse då från de mera rent pedagogiska frågorna — nämligen:

1. lika utbildningsmöjligheter för alla, oavsett klass och inkomst;
2. samma utbildning för alla, oavsett klass och inkomst;
3. samma värde för all slags utbildning, dvs. samma värde för praktisk som för teoretisk utbildning;
4. utbildning för demokrati och fritid.

Det förefaller inte som om någon verklig strid rått eller i varje fall några normliknande uttalanden gjorts i fråga om punkt ett. Intet parti eller politiskt program har på allvar menat, att utbildningen borde vara klassbunden. Sedan är det väl möjligt att några menat, att även om alla få samma utbildningschanser, så kommer den högre utbildningen ändå att vara det samhällsskikt förbehållet som rymmer de flesta begåvningarna.

Frågan om samma utbildning för alla, oavsett klass, inkomst och bostadsort, har däremot varit föremål för många starkt politiskt inriktade meningsdivergenser. Den stora debatten ägde som bekant rum under tjugotalets mitt för att kulminera med 1927 års beslut, genom vilket folkskolan definitivt bestämdes som bottenskola. Någon verklig enhetsskola infördes inte, men det var kring enhetsskolan som normsystemet sedan kom att röra sig. Så här skrev 1946 års skolkommission i sitt betänkande: »En omläggning till nioårig skola bör endast ske i samband med genomförandet av *enhetsskoleprincipen.* I Sverige existerar sedan gammalt en motsättning mellan folkskola och läroverk, en motsättning som länge hade tydlig *klassprägel och i någon mån har det fortfarande.* Motsättningen har mildrats, sedan folkskolan med sina fyra resp. sex klasser blivit grundskola för läroverket och sedan rekryteringen till realskolan och delvis också gymnasiet blivit en annan än tidigare.»[1] Skolkommissionen förklarar vidare, att »enhetsskola i dess *allmännaste* betydelse innebär, att hela skolsystemet är sammanslutet till en organisk enhet med gemensam grundskola; möjlighet till vidare utbildning inom högre skolformer står öppen för alla studiebegåvade (för mindre bemedlade förutsättes ekonomisk hjälp från det allmännas sida); fördelningen på de olika skolarterna sker endast på grundval av barnens läggning, *ej på grund av föräldrarnas sociala eller ekonomiska ställning, bostadsort eller dylikt*».[2] I Kungl. Maj:ts proposition till 1950 års riksdag konstaterar departementschefen (Josef Weijne), att »i våra dagar behöver folkskolan icke

[1] S. O. U. 1948: 27, s. 8. Kurs. här.
[2] Ibid., s. 41. Kurs. här.

leva på *de förmögnare klassernas nådabröd*, och under inflytande av den allt starkare tillströmningen till de högre skolorna har otvivelaktigt även en viss social utjämning mellan skolformerna ägt rum».[1] På ett annat ställe i propositionen läser man: »Ett reformarbete, som vill slå broar över de *gamla samhällsklyftorna* måste se till, att skolväsendet för alla *samhällsskikt* framstår som en enhetlig skapelse, där det finns gångbara vägar för all svensk ungdom och där varje växande individ, oberoende av *sin sociala startpunkt i livet*, får lära sig, huru han bäst skall utnyttja sina personliga tillgångar för kommande uppgifter.»[2] Dessa citat må räcka för att antyda hur ofta klassbegreppet dyker upp i skoldiskussionerna.

I det demokratiska skolprogrammet har inte endast förts fram tanken att alla barn, under en viss tid, böra få samma utbildning. Man har även strävat efter att komma ifrån föreställningen om vissa utbildningsvägar som finare än andra. Med tanke på den roll som vi, enligt tab. II: 7, sett att man tillmäter utbildning och arbetets art eller arbetsförhållandena som klasskiljande skulle man genom en sådan uppvärdering av den praktiska yrkesutbildningen kunna uppnå en viss klassutjämning. Skolkommissionen säger: »Man riskerar att för framtiden alla ungdomar med teoretisk studiebegåvning föres in på de teoretiska studiernas väg, varigenom de praktiska och manuella yrkena och de stora folkgrupper, som ägnar sig åt dem, komme att utarmas på teoretiska begåvningar. Grunden för ett demokratiskt samhällsliv skulle därigenom undermineras.»[3] I sitt remiss-svar på skolkommissionens betänkande framhålla Svenska Arbetsgivareföreningen och Sveriges Industriförbund: »Särskilt vilja organisationerna understryka vikten av att skolordningen så utformas, att utbildningen för praktiskt arbete inom näringslivet göres attraktiv för ungdomen och gives samma sociala anseende som de teoretiska utbildningsvägarna.»[4] Mycket kraftigt understryker Tage Lindbom denna synpunkt i sin bok *Den nya fronten* när han säger: »Människor, som hindrats att studera och som därför tvingats att leva sitt liv som kroppsarbetare, kan i ett framtida utbildningsdemokratiskt samhälle som regel inte åberopa några andra skäl än bristande begåvning för

[1] Kungl. Maj:ts proposition nr 70, 1950, s. 144. Kurs. här.
[2] Ibid., s. 190. Kurs. här.
[3] S. O. U. 1948: 27, s. 9.
[4] Proposition nr 70, 1950, s. 122.

teoretiska studier. Detta vore i och för sig alldeles naturligt, om inte en fantastisk beundran för och åtrå till alla slag av manschettyrken existerade, liksom en motsvarande nedvärdering av kroppsarbetet. Naturligtvis finnes mycket kvar av yrkesstolthet i åtskilliga yrken, men samtidigt är det en klar och tydlig tendens att allt fler grips av hoppet att 'komma sig upp' och lämna kroppsarbetet. De ökade utbildningsmöjligheterna spelar här en väsentlig roll. Om inte inställningen till kroppsarbetet ändras, måste det betyda, att vi rätt snart får en kastindelning mitt inne i det demokratiska samhället — och paradoxalt nog just genom att samhället blivit demokratiskt — som kommer att kännas bittrare än det gamla klassamhället därför att den nya uppdelningen blir definitiv, grundad på ett urval.»[1]

Man vill alltså göra utbildningsmöjligheterna oberoende av klasstillhörighet, utbildningsvägen densamma för alla barn oberoende av föräldrarnas inkomst och yrke, och man vill göra alla utbildningsvägar likvärdiga för att inte de lika utbildningsmöjligheterna och utbildningsvägarna skola leda till en flykt från kroppsarbetet till manschettyrken. Man vill sålunda försöka stoppa den flykt eller överflyttning till »finare» yrken från en generation till en annan, som vi konstaterat redan äger rum och som är en följd av industrialismens utveckling.

Slutligen vill man fostra demokratiska människor. Med den termen menar man människor som äro självständiga i sina åsikter, fritt pröva tankar och slagord, äro samarbetsvilliga och intresserade av det demokratiska samhället och kulturellt aktiva. Tanken att det är nödvändigt att alla klasser göras kulturbärande kommer tydligt fram i departementschefens yttrande i proposition nr 70. Han säger: »Läsfärdigheten är redan nu allmän i vårt land, men det är för få, som på allvar använda den till att vidga sin synkrets och öka sitt kunnande. Skolan måste i framtiden göra allt som står i dess förmåga för att giva de unga också de vanor och intressen, som äro de nödvändiga förutsättningarna för att de tekniska färdigheterna skola bliva dem till verkligt gagn i livet. Hon måste förstå att visa vägen från abcboken till böckernas värld, till skolbibliotek och folkbibliotek, till studiecirklar eller annan bildande verksamhet, till de allmänna intressen, som möta i yrket och i samhället.»[2]

---

[1] Lindbom, T., Den nya fronten, Stockholm 1949, s. 19 f.

[2] Proposition nr 70, 1950, s. 70 f.

Slutligen kunna vi anföra följande programmatiska uttalande från det socialdemokratiska kulturprogrammet *Människan och nutiden:* »Vi önskar att våra barn inte skall skolas till klasskilda personlighetstyper: folkskolebildade för rekrytering av 'de breda lagren', realskolade för manschettyrkena och gymnasieskolade för samhällets ledarskikt. Därför har enhetsskolan gjorts till en gemensam skola, en livs- och arbetsmiljö, där barn ur alla klasser och med framtida yrkesmål av alla schatteringar skall mogna så fritt och så långt som var och en kan få göra det under nära och brokigt samliv med varandra. Enligt en demokratisk människosyn är detta en vinst jämfört med den tidiga sorteringen på 'högre' och 'lägre' skolnivåer.»[1]

I den mån som utbildningsmöjligheterna och utbildningsvägarna varit bestämda av en människas tillhörighet till ett bestämt samhällsskikt, är det även troligt att barn bland sina klasskamrater höra ungefär samma sociala normer uttalas som de höra i sina hem. De olika skoltyperna skulle på så sätt ha bevarat de olika symbolmiljöerna. Vilken verkan den nuvarande ordningen med folkskola som fyra- eller sexårig bottenskola haft på barnens klassmedvetande veta vi mycket litet om. Det kan ju tänkas, att det faktum att en grupp av barn, efter fyra eller sex år, försvunnit till läroverken hos de kvarblivande accentuerat en känsla av att tillhöra en tillbakasatt klass. I varje fall kunna vi lugnt utgå från att skolan alltjämt är en gruppbildning som är av betydelse för en människas klassidentifikation.

Innan vi närmare se efter hur skolutbildningen sammanhänger med klassidentifikation och känsla av den egna klassens betydelse, kan det vara värt att se efter hur klassbunden utbildningen verkligen är i dagens samhälle.

Enligt folkräkningen 1945 hade män över 25 år fått följande skolutbildning:

	Storstäder	Övriga städer
Enbart folkskola	74 %	85 %
Högre utbildning	21 %	12 %
Ingen uppgift	5 %	3 %

Åldersgruppen 15 till 25 såg ut på följande sätt:

Enbart folkskola	60 %	75 %
Högre utbildning	35 %	21 %
Ingen uppgift	5 %	4 %

[1] Människan och nutiden, Stockholm 1952, s. 28.

Torsten Husén har i en undersökning omfattande värnpliktiga födda 1926[1] visat, att den högre undervisningen sammanhänger med samhällstyp på så sätt, att den mesta utbildningen få pojkarna från storstäderna, därefter de från övriga städer, så köpingar och municipalsamhällen. Sämst är det för dem som komma från rena landsbygden.

Det är alltså alltjämt en betydande del av det svenska folket som inte har annan utbildning än folkskola. Så förhåller det sig givetvis även med vårt material, vilket framgår av följande tab. IV: 1.

Tab. IV: 1. Skolutbildning för olika personalkategorier

	Huskvarna				Katrineholm			
	Tjm.		Arb.		Tjm.		Arb.	
	Män	Kv.	Män	Kv.	Män	Kv.	Män	Kv.
Folkskola + högre folkskola	62	45	89	90	46	36	86	93
Realexamen	17	27	2	3	20	22	—	—
Folkhögskola	2	3	1	3	2	3	2	5
Yrkesskola	7	20	8	4	29	39	12	—
Högre utbildning	12	5	—	—	3	—	—	2
	100	100	100	100	100	100	100	100

Av dessa siffror framgår, som vi kunde vänta, att kategorien arbetare procentuellt har flera medlemmar med endast folkskola och högre folkskola än vad fallet är med tjänstemännen. Det gäller för både kvinnor och män. Mellan manliga tjänstemän och kvinnliga finnes den skillnaden, att flera kvinnliga tjänstemän än manliga ha någon utbildning utöver folkskolan. Den olikheten finnes på bägge orterna och är signifikant. Våra resultat stämma till sin allmänna tendens med dem som F. Croner redogjort för i sin bok om de svenska tjänstemännen. Croner uppger att av de i Svenska industritjänstemannaförbundet organiserade medlemmarna 54 % bland männen och 58 % bland kvinnorna ha högre skolutbildning än folkskola. Å andra sidan visa männen en tendens att vara fler med högre utbildning än realexamen (studentexamen och akademisk utbildning). Croner finner att

[1] Husén, T., Begåvningsurval och de högre skolorna, Tidskriften Folkskolan-Svensk Lärartidning 1947: 4.

23 % av både kvinnliga och manliga medlemmar i SIF avlagt realexamen. Det stämmer ganska väl med våra siffror.[1]

Jämföra vi de båda orterna, finnes inte någon skillnad mellan de manliga och de kvinnliga arbetarnas skolgång. Mellan de manliga tjänstemännen i Huskvarna och i Katrineholm finnes däremot den olikheten, att det i Huskvarna finnes dels fler tjänstemän med ringa utbildning, dels fler med studentexamen och högskoleutbildning ($\chi^2 = 15.82$, $P < 0.001$).

Den olikhet mellan arbetare och tjänstemän som vi kunnat peka på i vårt material återkommer även i den officiella statistiken, när man i den sorterar uppgifterna efter den där använda socialklassindelningen. I *Ungdomen möter samhället*[2] finna vi följande siffror, vilka ursprungligen härstamma från Nykterhetskommitténs ungdomsundersökning. Tabellen avser skolutbildning bland ungdomar i åldern 17—26 år fördelade efter faderns socialklass.

Tab. IV: 2. Skolutbildning — fördelning med hänsyn till faderns socialklass

Skolutbildning	Faderns socialklass		
	I	II	III
1. Män			
Ingen utöver folkskolan	14.2	80.2	88.3
Folkhögskola	0.4	2.6	0.8
Högre folkskola, kommunal mellanskola, realskola	24.7	9.4	6.0
Gymnasium	51.8	4.7	1.4
Annan skoltyp eller ingen uppgift	8.9	3.1	3.5
2. Kvinnor			
Ingen utöver folkskolan	14.9	72.5	83.7
Folkhögskola	0.4	3.7	1.6
Högre folkskola, kommunal mellanskola, realskola	25.6	11.5	9.0
Högre flickskola	30.6	5.5	1.0
Gymnasium	23.0	3.0	1.0
Annan skoltyp eller ingen uppgift	5.5	3.8	3.7

Det torde sålunda knappast behövas några längre utredningar för att konstatera, att skolutbildningen är klassbunden. Anmärkningsvärt är det däremot, att skillnaden trots allt är så liten mellan den

[1] CRONER, F., a. a. s. 281 f.
[2] S. O. U. 1951: 41, s. 28.

kategori där fadern räknas till socialklass II och den där fadern räknas till socialklass III. Slutsatsen skulle bli, att för det stora flertalet av det svenska folket faderns socialklasstillhörighet har spelat en avgörande roll för skolutbildningen endast i de fall då fadern tillhört klass I, ehuru det dock finnes vissa skillnader även mellan medel- och arbetarklass i utbildningsavseende. Det gäller både för män och kvinnor. Men även vid en granskning av nykterhetskommitténs material kunna vi konstatera, att kvinnor vars fäder tillhört medelklassen i större utsträckning än männen ha utbildning av mellankaraktär, dvs. antingen realexamen eller normalskolekompetens. Därigenom blir det färre som endast ha folkskoleutbildning. Men det är likaledes färre kvinnor med gymnasieutbildning. Även arbetarklassens kvinnor tendera i högre utsträckning än männen att ha någon utbildning utöver folkskola, men inom den gruppen ha männen ingen kompensation i form av gymnasieutbildning.

De resultat som Ungdomsvårdskommittén redovisar förete samma tendens som den Gunnar Boalt fått fram för stockholmsbarns vidkommande i sin avhandling om *Skolutbildning och skolresultat*.[1] Även Boalts material visar, att flickorna i större antal än pojkarna få utbildning utöver folkskola, men att flickorna inte gå vidare till gymnasierna, utan att pojkarna i den skolformen återigen taga ledningen. Dessa siffror äro emellertid nu en smula gamla, varför den möjligheten finnes att olikheten mellan könens skolutbildning håller på att försvinna. Boalt visar att 83 % av barnen i socialgrupp I få utbildning utöver folkskola, 47 % av barnen från socialgrupp II och 18 % av barnen från socialgrupp III. 46 % av den högsta socialgruppens barn blir studenter, 14 % av den mellersta och 2 % av den lägsta. Genom Sven Mobergs och Carl-Eric Quensels undersökningar veta vi, att studenterna i fråga om social härkomst ändrat sig mycket litet under detta sekel.[2]

Den sociala klättringen i industrialismens samhälle, strävan att »komma sig upp», tar icke, som Tage Lindbom gissar, vägen över de högre skolorna. Det är, som vi sett med hjälp av Sten Sture Landströms avhandling, mycket få från socialgrupp III som komma sig upp i den bemärkelsen att de komma att tillhöra ramnormkällans funktionärsgrupp. Skola vi draga någon slutsats av vårt material, så är det väl den, att ståndscirkulationen inte sker

[1] Boalt, G., Skolutbildning och skolresultat, Stockholm 1947.
[2] Se S. O. U. 1949: 48.

genom att man väljer den teoretiska utbildningsvägen, utan genom att man, i sitt yrke och arbete, skaffar sig kompetens för befordran och genom befordran tränger in i nya samhällsstrata.

II. IDENTIFIKATIONSGRUPP OCH UTBILDNING[1]

De som *konventionellt* hänföras till socialgrupp III ha på grund av klassifikationsprincipen i regel mindre skolutbildning än de som räknas till socialgrupp I och II. Den fråga som vi nu ställa oss är, om medelklassen i detta avseende är likformig, eller om vi kunna visa, att de personer bland medelklassen som själva räkna sig till socialgrupp II ha en bättre skolutbildning än de som räkna sig till socialgrupp III.

Vi kunna vänta att de som räkna sig till klass II skola ha en annan skolutbildning än de som räkna sig till klass III, därför att de som räkna sig till klass II oftast komma från hem som traditionellt eftersträva att ge barnen en högre utbildning. Av tab. IV: 3 kunna vi se hur många i de olika kategorierna som icke fått någon skolutbildning utöver folkskola.

De frågor vi därför ställa oss äro följande. Ha de som räkna sig till klass II fått mer utbildning än de som räkna sig till klass III? Gäller detta oavsett ställningen i företaget eller gäller det endast om vi jämföra personer med samma ställning, dvs. ha alla som räkna sig till klass II högre utbildning än de som räkna sig till klass III, eller ha endast tjänstemän som räkna sig till klass II högre utbildning än tjänstemän räknande sig till klass III och arbetare räknande sig till klass II högre utbildning än arbetare som räkna sig till klass III? När vi besvarat de frågorna, vilja vi även undersöka i vad mån skolutbildning och känsla av att tillhöra en inflytelserik klass äro associerade.

Vi vilja då först besvara frågan, om de olikheter äro signifikanta som vi kunna se av tab. IV: 3 mellan personer som räkna sig till klass II och personer som räkna sig till klass III. I enlighet med det resonemang som vi fört i det inledande avsnittet skulle den väntade avvikelsen bli den, att de som räkna sig till klass II ha fått en bättre utbildning än de som räkna sig till klass III. I den följande översikten notera vi för kategori efter kategori, om detta antagande stämmer

[1] Jfr avdelning I kap. II och kap. V s. 153 ff.

Tab. IV: 3. Klassidentifikation bland intervjuade med endast folkskoleutbildning (i procent av totalantalet)

	Huskvarna				Katrincholm			
	Infödda		Inflyttade		Infödda		Inflyttade	
	II	III	II	III	II	III	II	III
	Tjänstemän							
Män	29	48	15	48	33	25	14	57
Kvinnor	31	37	4	32	—	27	13	50
	Arbetare							
Män	96	83	69	78	100	77	75	86
Kvinnor	50	83	82	79	—	—	67	50

eller ej. Uttrycket *väntad tendens* antyder, att avvikelsen visserligen inte är säkerställd men går i väntad riktning. Jämförelsen gäller skolutbildningen bland dem som räkna sig till klass II respektive klass III.

			Män	Kvinnor
Tjm.	Inf.	H—a	Väntad tendens (e.s.)	Väntad tendens (e.s.)
»	»	K—m	Motsatt tendens (e.s.)	Väntad tendens (e.s.)
»	Infl.	H—a	Väntad tendens (χ^2= 12.80, P < 0.001)	Väntad tendens (χ^2= 6.62, P < 0.05)
»	»	K—m	Väntad tendens (χ^2= 4.9, P < 0.05)	Väntad tendens, svag (χ^2= 3.5, P < 0.10)
Arb.	Inf.	H—a	Motsatt tendens (e.s.)	Väntad tendens (e.s.)
»	»	K—m	Motsatt tendens (e.s.)	Ingen tendens
»	Infl.	H—a	Väntad tendens (e.s.)	Motsatt tendens (e.s.)
»	»	K—m	Väntad tendens (χ^2= 4.90, P < 0.05)	Motsatt tendens (e.s.)

Endast bland de inflyttade tjänstemännen få vi en verkligt enhetlig bild: de som räkna sig till klass II ha en bättre skolunderbyggnad än de som räkna sig till klass III. Hos de övriga tjänstemannakategorierna är det endast infödda manliga tjänstemän i Katrineholm som visa en motstridande tendens. De andra grupperna stödja vårt allmänna antagande, men olikheterna mellan dem som räkna sig till medelklass och dem som räkna sig till arbetarklass äro dock inte signifikanta.

Bland arbetarna kunna vi inte finna någon enhetlig tendens, varför vi inte kunna uppställa några hypoteser om samband mellan skolutbildning och klassmedvetande vad arbetarklassen beträffar.

Inte heller kunna vi peka på någon säker skillnad vid en jämförelse kategori efter kategori mellan de olika städerna eller mellan infödda och inflyttade. Den stora skillnaden tycks råda mellan de olika strata, dvs. då vi jämföra t. ex. infödda tjänstemän och infödda arbetare som bägge räkna sig till klass II eller inflyttade tjänstemän och inflyttade arbetare som räkna sig till klass III osv. Det visar sig då genomgående, att tjänstemännen fått bättre utbildning. Förklaringen är naturligtvis den, att man ytterst sällan avancerar och uppnår högre strata inom arbetsgruppen utan ytterligare någon utbildning.

Det är likaledes, vilket framgår av tab. IV: 3, en stor skillnad mellan tjänstemän som räkna sig till klass II och arbetare som räkna sig till klass II och mellan tjänstemän som räkna sig till klass III och arbetare som räkna sig till klass III. Tjänstemännen ha, oberoende av identifikationsgrupp, mer utbildning än arbetarna inom samma identifikationsgrupp. Trots att man räknar sig till samma klass har man alltså olika uppväxtmiljö och olika utbildning.

III. KLASS-SJÄLVMEDVETENHET OCH UTBILDNING

Vi skola nu se efter, om känslan av att tillhöra eller icke tillhöra en klass med inflytande på något sätt är associerad med utbildning. Både i Huskvarna och i Katrineholm visar det sig, att känslan av närhet till ramnormsystemets källa inte på något sätt hänger samman med arbetarnas skolutbildning. För de manliga tjänstemännen fingo vi däremot följande resultat:

Tab. IV: 4. Män. Tjm. H—a + K—m. Skolutbildning — fördelning med hänsyn till uppfattning om klassinflytande

	Folkskola	Högre utbildn.	
Egen klass	73	27	100
Lika fördelad	48	52	100
Annan klass	46	54	100
Vet ej	58	42	100

$\chi^2 = 11.47$, $P < 0.01$

Den kvinnliga tjänstemannagruppen visar inte någon motsvarande tendens. Annan-gruppen är alltså bland tjänstemännen den kategori som fått den bästa utbildningen. Det visar sig även på så sätt, att vi inom den kategorien kunna finna 68 % av samtliga män som avlagt studentexamen.

Vi kunna nu summera ihop resultaten av denna undersökning av objektiva bakgrundsfaktorer genom att konstatera, att de tjänstemän som räkna sig till medelklassen oftare ha bättre skolutbildning än de tjänstemän som räkna sig till arbetarklassen. De anse även oftare än de tjänstemän som identifiera sig med arbetarklassen, att en annan klass än deras egen har makten. Samtidigt ha vi nu sett, att inom samma identifikationsgrupp stora olikheter kunna rymmas i fråga om socialt ursprung och utbildning. De tjänstemän som identifiera sig med arbetarklassen skilja sig i härkomst och utbildning både från tjänstemännen som identifiera sig med klass II och från arbetarna och utgöra så tillvida ett slags mellanskikt.

Vad vi emellertid kunna fastslå är, att det bakom den subjektiva klassidentifikationen ligger objektiva olikheter, vilka ge attitydsvaren en ökad pålitlighet. På grund av de olikheter vi nu påpekat kunna vi ha anledning att hävda, att människor på frågan till vilken klass de hänföra sig själva inte yxa till ett svar på måfå. I svaren kommer verkligen en mycket allmän klassidentifikation till synes. Men vi veta inte, om det på så sätt konstaterade, allmänna klassmedvetandet har något innehåll eller ej, dvs. om de som hänföra sig till samma klass ha gemensamma åsikter i en rad frågor.

IV. NÅGRA ATTITYDER MOT UTBILDNINGEN

Innan vi gå över till klasskänslans innehåll, kan det dock vara lämpligt att beröra några attityder som kommo fram i svaren på de frågor om skol- och utbildningsförhållanden som vi framställde. Vi vilja då se, om de olika strata ha olika inställning till dessa frågor och om föreställningen om vilken klass som har den största betydelsen på något sätt slår igenom även i attityder mot utbildningsfrågor. Vi fråga sålunda: »*Om ni fick börja om igen, skulle ni vilja ha grundligare skolutbildning?*» Det ligger nära till hands, att arbetarna skulle svara *ja* oftare än tjänstemännen, och de tjänstemän som anse att den egna klassen har makten oftare än de som anse att en annan har det —

eftersom de förra faktiskt ha sämre skolutbildning. Svaren på vår fråga fördela sig på följande sätt.

Tab. IV: 5. Om Ni finge börja om från början, skulle Ni då vilja ha grundligare skolutbildning?

	Ja	Nej	Vet ej	
Män. Huskvarna	90	10	—	100
Kv. »	79	20	1	100
Män. Katrineholm	88	11	1	100
Kv. »	77	23	—	100

Någon skillnad mellan de olika orterna kommer inte fram, inte heller mellan olika strata inom företagen. Däremot är det en tydlig olikhet mellan män och kvinnor, och den kommer fram på bägge orterna ($\chi^2 = 24.38$, $P < 0.001$).

Vi frågade även efter anledningen till att de inte fått den grundligare skolutbildning som de nu sade sig önska. Svarsalternativen voro i Huskvarna följande: a) inte råd, b) föräldrarna fann det onödigt, c) ville inte själv samt d) annat skäl. I Katrineholm voro svaren desamma med undantag av att d) formulerades *var aldrig på tal* och *annat*. Emellertid gavs i Katrineholm inget svar som kunde rymmas under *annat*.

Av efterföljande tab. IV: 6 IV: 7 kunna vi se hur motiven fördela sig på de olika kategorier som hysa olika uppfattning om sin klass inflytande.

Vi ha iakttagit, att på bägge orterna en tendens föreligger bland *inflyttade tjänstemän* att förklara sina brister i utbildningen genom att säga, att de *inte själva ville*. De ekonomiska förutsättningarna för en grundligare utbildning förelåg sålunda, men av olika skäl hade man vid det aktuella tillfället tappat lusten. De *inflyttade arbetarna* åter säga, att de *inte hade råd*. Samma olikhet mellan arbetare och tjänstemän visar sig även för de infödda Huskvarna-kvinnornas del: även där har lusten saknats hos tjänstemännen, pengarna hos arbetarna. (För männen äro siffrorna: $\chi^2 = 11.30$, $P < 0.02$; för kvinnorna: $\chi^2 = 15.93$, $P < 0.01$.)

Av tab. IV: 6 framgår, att tendensen att säga *ville inte själv* är nästan genomgående starkare hos tjänstemännen än hos arbetarna, oavsett kön. Helt säkerställd är denna benägenhet för annan-gruppen bland inflyttade manliga Huskvarna-tjänstemän ($\chi^2 = 8.78$, $P < 0.02$) och för samma kategori bland infödda Huskvarna-kvinnor ($\chi^2 = 4.88$,

Tab. IV: 6. H—a. Motiv för studieavbrott — fördelning med hänsyn till uppfattning om klassinflytande

	Egen		Lika		Annan		Vet ej	
	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.
	Infödda män							
Inte råd	54	50	40	33	59	53	50	50
Onödigt	—	6	5	—	—	7	—	—
Ville ej	34	38	38	67	28	33	—	—
Annat	12	6	17	—	13	7	50	50
	100	100	100	100	100	100	100	100
	Inflyttade män							
Inte råd	61	58	64	60	71	47	50	50
Onödigt	2	—	6	30	—	—	—	—
Ville ej	19	26	14	10	12	33	25	25
Annat	18	16	16	—	17	20	25	25
	100	100	100	100	100	100	100	100
	Infödda kvinnor							
Inte råd	67	7	56	20	75	40	—	33
Onödigt	—	—	11	—	—	—	—	—
Ville ej	33	93	33	80	17	55	100	67
Annat	—	—	—	—	8	5	—	—
	100	100	100	100	100	100	100	100
	Inflyttade kvinnor							
Inte råd	64	60	55	50	45	44	50	100
Onödigt	14	—	—	—	9	6	—	—
Ville ej	14	33	27	—	23	44	—	—
Annat	8	7	18	50	23	6	50	—
	100	100	100	100	100	100	100	100

$P < 0.05$). För samtlig manlig arbetarpersonal gäller, att annangruppen oftare trycker på ej-råd-argumentet och därigenom framförallt skiljer sig från lika-kategorien, som i sin tur framförallt hänvisar till annat skäl. (Olikheten mellan de olika kategorierna är säkerställd: $\chi^2 = 13.05$, $P < 0.05$.) För tjänstemännen och för den kvinnliga personalen finnes inte någon sådan säker olikhet.

I övrigt kunna vi fastställa följande olikheter mellan olika kategorier. I Huskvarna finna vi en säker olikhet vid jämförelse kategori

Tab. IV: 7. K—m. Motiv för studieavbrott — fördelning med hänsyn till uppfattning om klassinflytande

	Egen		Lika		Annan		Vet ej		Vill ej	
	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.
					Infödda män					
Inte råd	77	50	—	100	36	100	50	—	60	100
Onödigt	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Ville ej	14	25	—	—	50	—	—	—	40	—
Var ej på tal...	9	25	100	—	14	—	50	—	—	—
	100	100	100	100	100	100	100	—	100	100
					Inflyttade män					
Inte råd	71	50	83	57	72	58	68	50	68	60
Onödigt	1	—	—	—	2	—	2	—	—	—
Ville ej	17	38	11	43	21	32	22	50	13	20
Var ej på tal...	11	12	6	—	5	10	8	—	19	20
	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
					Infödda kvinnor					
Inte råd	—	25	—	—	—	—	—	—	—	—
Onödigt	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Ville ej	—	75	—	—	—	100	—	—	—	—
Var ej på tal...	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	—	100	—	—	—	100	—	—	—	—
					Inflyttade kvinnor					
Inte råd	38	57	—	100	33	20	57	—	—	50
Onödigt	13	—	—	—	—	20	—	—	—	50
Ville ej	25	29	100	—	25	40	29	100	—	—
Var ej på tal ...	24	14	—	—	42	20	14	—	—	—
	100	100	100	100	100	100	100	100	—	100

efter kategori mellan infödda och inflyttade manliga arbetare, vilken visar sig däri, att de infödda oftare förklara att de inte själva ville fortsätta sin utbildning, under det att de inflyttade oftare säga sig inte ha haft råd ($\chi^2 = 14.87$, $P < 0.01$). Samma olikhet påträffa vi i Katrineholm, men där är den inte helt signifikant. För kvinnorna åter gäller den skillnaden mellan infödda och inflyttade, att infödda tjänstemän i Huskvarna oftare — på samma sätt som männen — säga att de inte ville vidareutbilda sig. De inflyttade anföra i stället icke-råd-

skälet oftare än de infödda. Samma tendens kunna vi peka på i Katrineholm.

Den enda säkra olikheten mellan orterna visar sig råda mellan inflyttade manliga arbetare: de i Katrineholm åberopa oftare icke-rådskälet än sina kamrater i Huskvarna.

Vi hade ytterligare en fråga som berörde skolproblem. Vi frågade nämligen, om vederbörandes inställning till den just då aktuella reformen, som skulle införa nioårig skolplikt. Svaren fördelade sig på följande sätt.

Tab. IV: 8. Inställning till den planerade skolreformen

	Bra	Onödig	Vet ej	
Män. Huskvarna	59	39	2	100
Kv. »	58	40	2	100
Män. Katrineholm	65	34	1	100
Kv. »	68	32	—	100

Den olikhet som vi i tabellen finna mellan orterna är icke signifikant om vi jämföra kategori efter kategori.

Se vi efter hur de olika strata besvara denna fråga, så visar det sig, att männens åsikter inte bestämmas av deras ställning i företaget. Kvinnorna däremot tycks i denna attityd på något sätt vara bestämda av sina platser i företagets pyramid. Både infödda och inflyttade kvinnliga tjänstemän äro mera positiva till reformen än de kvinnliga arbetarna. Av de infödda kvinnliga tjänstemännen svara 72 % bra mot 37 % av de infödda arbeterskorna ($\chi^2 = 9.92$, $P < 0.01$). Motsvarande siffror för de inflyttade är 80 % och 53 % ($\chi^2 = 9.74$, $P < 0.01$). Samma tendens, ehuru icke så klar, visar sig även i Katrineholmsmaterialet. Denna olikhet slår tydligt igenom i den kategori som anser att den egna klassen har makten ($\chi^2 = 7.62$, $P < 0.01$) men är icke fullt säkerställd inom den kategori som anser att makten är lika fördelad. För den manliga personalen visas, att uppfattningen om den egna klassens betydelse inte spelar någon roll för inställningen till skolreformen.

De övriga olikheterna äro inte så enhetliga att man vågar bygga några slutsatser på dem. Dock visar det sig, att de infödda männen i Huskvarna och samtliga infödda i Katrineholm äro mera positiva än de inflyttade. Det är möjligt att vi här ha något samband mellan de så visade attityderna och det förhållandet, att de infödda enligt

tab. IV: 3 ha mindre skolutbildning än de inflyttade. De infödda männen äro vidare — det visar sig både för arbetare och tjänstemän — mera positiva än de infödda kvinnorna. För kategorien inflyttade åter gäller det omvända förhållandet.

Vi kunna alltså knappast säga att vårt material ger någon belysning till frågan huruvida klassmedvetandet som attitydkomplex rymmer några bestämda åsikter om skolutbildningen och liknande frågor. För vår del måste vi stanna inför ett negativt konstaterande. Vi kunna inte vare sig verifiera eller falsifiera Croners intressanta resultat, som pekar i den riktningen, att ju högre status man har, desto mer missnöjd skulle man vara med sin egen utbildning.[1] Man kunde ha väntat sig, att den erfarenheten skulle kommit till synes i någon karaktäristisk reaktion från annan-gruppen. Någon sådan föreligger dock inte.

Av våra resultat att döma skulle inte den normbildning som ägt rum kring skolfrågan i någon nämnvärd grad ha påverkat menige mans inställning. Vi kunna i varje fall inte tala om någon ideologi som skiljer de olika strata åt. Däremot kunna vi se, att inom bägge strata ett betydande antal individer förklara, att bristande ekonomi är orsaken till att de inte fått bättre skolutbildning än den de faktiskt ha. Den förklaringen är vanligast bland arbetarna, men skillnaden mellan strata är inte så överväldigande som man kunnat vänta med tanke på den faktiska olikheten i utbildning. Olikheten i utbildning har samband, ha vi sett, med både klassidentifikation och klassjälvmedvetande.

V. KLASSIDENTIFIKATION, LÖN OCH BOSTAD

I de allra flesta objektivistiska klassterorier har man menat, att ett avgörande kriterium för klassdistinktioner skulle vara vederbörandes ekonomiska status. Vi ha sett att den uppfattningen delades av de personer som vi intervjuade, och samma synpunkt kom fram i Dahlströms undersökning. Som punkt två anförde man (se tab. II: 7) utbildning, under det att härkomst spelade en ganska underordnad roll. Det är därför befogat att fråga: går det en skarp gräns mellan de olika identifikationsgrupperna då man tager hänsyn till inkomst? Vi veta att det går en klar gräns mellan de olika strata,[2] men kunna vi i detta

[1] Croner, F., a. a. s. 369.

[2] Se Segerstedt & Lundquist, a. a. s. 104 f.

fall även konstatera, att identifikationsgruppen tränger in i de olika strata? Det vore, med hänsyn till den vikt som man lägger på inkomsten, rimligt att antaga, att de tjänstemän som räkna sig till klass III skulle ha betydligt lägre lön än de som räkna sig till klass II. Någon sådan säker olikhet kommer emellertid inte fram bland männen. Mellan manliga tjänstemän räknande sig till klass II och tjänstemän räknande sig till klass III finna vi inte någon säker olikhet i fråga om inkomst. Däremot ha tjänstemän som räknat sig till klass III säkerställt högre lön än de arbetare som räkna sig till klass II, liksom de ha högre lön än de arbetare som räkna sig till klass III.

För de kvinnliga tjänstemännen förhåller det sig likväl så, att de som räkna sig till klass II ha högre lön än de som räkna sig till klass III. I Huskvarna är detta säkerställt ($\chi^2 = 8.58$, $P < 0.02$), och tendensen är densamma i Katrineholm.

Det är väl troligt, att vi, om vi sorterade fram de tjänstemän som ha verkligt höga löner, även skulle finna att de identifierade sig med medelklassen. Det är emellertid, mena vi, intressantare att se att för den stora mängden av tekniker och kontorister lönen inte är avgörande för deras klassidentifikation på samma sätt som utbildningen och härkomsten är det.

Nästa fråga blir då, om inkomstens storlek spelat någon roll i samband med inställningen till den egna klassens betydelse. De manliga arbetarna visa inte heller för denna attityds vidkommande något samband mellan klassmaktkänsla och inkomst. Däremot tycks det finnas ett samband då vi granska de manliga tjänstemännens svar, vilket framgår av den följande tabellen.

Tab. IV: 9. Män. Tjm. H—a + K—m. Inkomstens fördelning med hänsyn till uppfattning om klassinflytande

Inkomst per vecka	Egen	Lika	Annan
—100	18	33	11
111—130	27	12	8
131—150	21	12	15
151—	34	43	66
	100	100	100

$\chi^2 = 19.32$, $P < 0.01$

Sambandet, som i tabellen omfattar samtliga manliga tjänstemän, gäller för bägge städerna. Det är sålunda av den naturen att de som

anse, att en annan klass än deras egen har det största inflytandet här i landet, även ha den största inkomsten. Den slutsats vi kunna draga är den, att det i dagens samhälle inte är den lägre inkomsten som skapar främlingskap utan något annat. Efter de resultat vi hittills redovisat, så tycks detta främlingskap, som framför allt rör inflytandet i samhället, vara sammanknutet med utbildning och uppväxtmiljö.

En människas *bostad och bostadsutrymme* brukar betecknas som ett gott kriterium på hennes position i samhället. Det är rimligt att antaga, att en bra bostad måste skapa en känsla av anpassning till omgivningen. Man kan därför utgå ifrån, att det skall vara ett samband mellan bostadsstandard och klasskänsla på så sätt, att de som räkna sig till klass II även ha en förnämligare bostad än de som räkna sig till klass III.

Genomgående tycks det finnas en skillnad mellan strata av den innebörden, att tjänstemän ha bättre bostäder än arbetare. Dock är olikheten inte så överväldigande stor, om man jämför alla kategorier. Se vi på den frågeställning som framför allt är aktuell för oss, så kunna vi först jämföra den kategori som räknar sig till klass II med den kategori som räknar sig till klass III. Hur det tager sig ut framgår av följande tabell:

Tab. IV: 10. Bostadsstandardens fördelning med hänsyn till uppfattning om klassinflytande

		Modern	Halvmodern	Omodern	
Män. Huskvarna	Klass II	76	6	18	100
	Klass III	50	8	42	100
Kv. »	Klass II	78	11	11	100
	Klass III	51	7	42	100
Män. Katrineholm	Klass II	71	21	8	100
	Klass III	51	13	36	100
Kv. »	Klass II	60	20	20	100
	Klass III	71	8	21	100

Tendensen är genomgående och klar med undantag för kvinnor i Katrineholm: de som räkna sig till klass II ha modernare bostäder än de som räkna sig till klass III. Olikheten är statistiskt säkerställd för män och kvinnor i Huskvarna (för män: $\chi^2 = 22.83$, $P < 0.001$; för kvinnor: $\chi^2 = 8.31$, $P < 0.02$) samt för män i Katrineholm

($\chi^2 = 6.44$, $P < 0.05$). Siffrorna för Katrineholms-kvinnorna äro inte signifikanta.

En närmare analys visar dessutom, att det är en signifikant olikhet i den väntade riktningen, om man jämför de manliga tjänstemän i Huskvarna som räkna sig till medelklassen med dem som räkna sig till arbetarklassen ($\chi^2 = 11.11$, $P < 0.01$) och de manliga arbetare som på samma sätt räkna sig till olika klasser ($\chi^2 = 6.45$, $P < 0.05$). Samma olikhet kommer i Huskvarna tillsynes vid en motsvarande jämförelse bland de kvinnliga tjänstemännen ($\chi^2 = 4.37$, $P < 0.05$). För de övriga kategorierna äro avvikelserna inte säkra.

Även då det gäller *utrymmesstandarden* kunna vi peka på ungefär liknande klassolikheter, men de äro av någon anledning inte lika framträdande som modernitetsgraden.

VI. SAMMANFATTNING

Vi ha i detta kapitel konstaterat, att utbildning i hög grad är sammanbunden med en människas yrke eller stratum. Det gäller för landet i dess helhet och kommer klart fram även i vårt material. Vi kunde vidare konstatera, att de tjänstemän som identifierade sig med klass II hade en grundligare utbildning än de som identifierade sig med klass III. Vidare var det så, att stratumgränsen här var av större betydelse än klassidentifikationsgränsen, dvs. det var en säkerställd skillnad mellan de tjänstemän som räknade sig till arbetarklassen och arbetarna själva.

I fråga om uppfattningen om de olika klassernas betydelse kunde vi notera, att den kategori manliga tjänstemän som ansåg att en annan klass än deras egen hade det största inflytandet även hade den bästa utbildningen. I den mån de saknade grundlig utbildning berodde det på att de inte själva haft lust att skaffa sig den. För de manliga arbetarna åter var det ekonomiska skäl som hade utgjort hindret: detta var särskilt tydligt för annan-gruppen.

De attitydfrågor vi hade med angående skolfrågor avslöjade inte några djupare olikheter mellan olika strata eller identifikationsgrupper. Därav drogo vi den slutsatsen, att trots de häftiga politiska striderna runt skolfrågan de olika värderingarna kring utbildning aldrig ha kommit att ingå i klassmedvetandet.

Slutligen redogjorde vi i detta avsnitt — ehuru det kanske är något osystematiskt att föra det hit — för lönens och bostadens förhållande till klassattityderna. Lönen är klart stratabunden, men icke identifikationsgruppbunden. Bostaden däremot visade sig vara klart identifikationsgruppbunden. De som räkna sig till medelklassen hade även bättre bostäder.

KAPITEL V

KLASSMEDVETANDE OCH FÖRENINGAR[1]

I. INLEDNING.

Ungdomsvårdskommittén yttrade i ett betänkande från 1944 följande: »Vid sidan av hemmet och skolan, där fostran och kunskapsmeddelandet i första hand äger rum, fyller föreningslivet en viktig uppgift som kompletterande medborgarskola... Inom föreningslivets ram beredas de unga tillfälle att mötas till diskussioner och studier, till samvaro och tidsfördriv. Där få de själva styra och ställa, de få praktiskt lära sig reglerna för offentligt framträdande, för ledning av förhandlingar, för förande av protokoll och räkenskaper, de få välja sina egna förtroendemän och granska deras förvaltning. Genom föredrag och diskussioner i politiska och sociala spörsmål samt i livsåskådningsfrågor få de sin kunskap och sin andliga synkrets vidgad.»[2] Vi anföra dessa rader därför att vi tro att de äro ganska typiska för något som man kanske skulle kunna kalla *föreningsideologien* här i landet. Inom alla kretsar tro vi på föreningarnas stora betydelse ur en rad olika synpunkter. Denna föreningsideologi kommer tydligt fram även i det socialdemokratiska kulturprogrammet *Människan och nutiden:* »Sverige är ett de fria organisationernas land. Genom fria sammanslutningar samordnas likartade intressen, de må nu vara materiella, fysiska eller andliga. Inom föreningen fostras individen i en anda som överensstämmer med föreningens målsättning och samtidigt samordnas krafterna i syfte att påverka samhällets utveckling i samma riktning. Det är inom föreningarna som individen får möjlighet att direkt deltaga eller verka i samhällslivet. Genom dessa kan övas ett inflytande, lika betydelsefullt som att deltaga i allmänna val eller på annat sätt vara medbestämmande i samhället. Man kan därför påstå

[1] Jfr detta kapitel med avdelning I kap. VI och VII.

[2] Ungdomsvårdskommitténs betänkande nr II, S. O. U. 1944: 31, s. 27.

att i vårt land de fria sammanslutningarna numera ingår som ett naturligt led i den demokratiska samlevnadens organisation.

Föreningslivet är omfattande. Enbart de ekonomiska intresseorganisationerna, dvs. fackföreningar, tjänstemannaklubbar, arbetsgivarsammanslutningar samt konsument- och producentföreningar omspänner cirka 20 000 lokalföreningar. Därtill kommer alla politiska föreningar, nykterhetssällskap, frikyrkliga församlingar, ungdomsföreningar, idrottssällskap, folkbildningsorganisationer m. fl.»[1]

I stort sett ha alla partier och samhällsgrupper accepterat organisationerna som nödvändiga element i demokratien. Men från början möttes de med misstro, inte minst från den av uppsalafilosofen Christopher Jacob Boström influerade konservativismen. Man menade att organisationerna kunde komma att bli ett hot mot statens suveränitet, och en sådan man som landshövding C. Treffenberg, som var en ivrig anhängare av den boströmianska filosofien, såg i de frikyrkliga och fackliga rörelserna ett hot mot företagarens och familjeöverhuvudets husbondvälde. Gunnar Heckscher säger: »Statsmakternas inställning till organisationsväsendet präglades länge av en viss misstro, och de åtgärder som ifrågasattes hade i många fall en återhållande karaktär. Detta sammanhängde med olika omständigheter. Den första organisation, som växte fram till större styrka, var fackföreningsrörelsen, och det är tämligen givet, att de grupper, vilka vid tiden för dess framträdande voro dominerande inom statslivet, skulle känna misstro mot en rörelse av sådant slag. Arbetarnas organisationssträvanden uppfattades av många som en oerhörd förmätenhet och som en orsak till ideliga strejker och oroligheter, vilka kunde bli farliga för samhällsordningen. Denna förstahandsreaktion får givetvis betraktas som ett uttryck ej blott för under 1800-talet i allmänhet förhärskande idéer utan än mera för de i riksdagen och förvaltningen härskande gruppernas intressen.»[2] Den s. k. Åkarpslagen var ett uttryck för denna misstro mot organisationerna. Under en senare epok — slutet av tjugotalet och början av trettiotalet — komma föreningarnas och organisationernas växande betydelse till synes i de politiska kontroverserna om *tredje mans rätt*. I det fallet var det den ensamstående bildade medelklassmänniskans pressande ställning mellan de stora organisationerna, i synnerhet när dessa kommo i konflikt med varandra, man åsyftade. Det var högern som kämpade

[1] A. a. s. 167.

[2] Heckscher, G., Staten och organisationerna, Stockholm 1946, s. 152.

för ett lagstiftande till tredje mans värn. Under den lindmanska regeringen 1929 uppdrogs åt professor Ragnar Bergendahl att utreda frågan om tredje mans rätt till neutralitet i arbetskonflikter. Vid 1936 års riksdag fördes frågan ut ur stridslinjen, för att citera Gösta Lindskogs framställning av problemet i den tidigare citerade boken. Lindskog tillägger: »Givetvis har fackföreningsrörelsen, sedan den efterhand trampat ur barnskorna, själv verksamt bidragit till att onödiggöra lagstiftningsåtgärder, som ännu i mitten av 30-talet var av behovet påkallade. Den utvecklingsprocessen skulle dock med all sannolikhet ha gått långsammare, om ej högern genom sina konsekventa krav på erforderliga skyddsåtgärder bidragit till att framdriva en förbättrad självdisciplin på fackföreningshåll.»[1] Troligtvis är det känslan av att vara den lille mannen, klämd mellan stora organisationers intressekamp, som ofta ligger bakom medelklassens förnimmelse av att vara en samhällsgrupp utan verklig betydelse. Det är ytterst sannolikt, att de argument som fördes fram i diskussionen om tredje mans rätt ha verkat attitydskapande och skärpt den känsla av maktlöshet vi i andra kapitlet funno präglade medelklassens attityder i högre grad än arbetarklassens.

En svag avglans av debatten kring organisationernas växande betydelse finna vi i följande uttalande i Svenska Dagbladet av den 25 juni 1954: »Genom folketymologien har levnadsstandard, ironiskt nog, understundom uppfattats som 'levnadsstandar' och det är rätta emblemet på de röda fanor, numera dessbättre vid sidan av de blågula, under vilka det alltjämt demonstreras den 1 maj. I det 'Nyaste Riket', som ännu bidar sin satiriker, borde följande passus i Strindbergs Nya Riket från 1882, där en fader sålunda förmanar sin son: 'förneka Kristi gudom, mantalsskriv dig som ateist, angrip det regerande kungahuset, men rör för djävulen icke vid Carl Michael Bellman!', kunna ersättas med: Rör icke vid organisationsväsendet och vid kollektivavtalen! Förvisso äro dessa utmärkta inrättningar, men vem undgår den iakttagelsen att de förlänas en dominans, som ibland förvandlar dem från ett medel till ett rent självändamål.» Vid RLF:s 25-årsjubileum konstaterar samma tidning i fråga om jordbruksorganisationer, att »i början överensstämde dessa inte med den svenska bondeklassens traditionella ställning».[2]

Det är svårt att ange hur många föreningsmedlemskap som verk-

[1] Lindskog, G., a. a. s. 261.

[2] Svenska Dagbladet den 24 juni 1954.

ligen finnas i landet, men lägger man samman de uppgifter som redovisas i Statistisk Årsbok och Blå boken, ligger siffran troligen någonstans mellan 7 och 8 miljoner. I betänkandet *Ungdomen möter samhället* finner man i tabell 23 en del uppgifter om ungdomens föreningstillhörighet.[1] I storstäderna är det 54 % av pojkarna som ej är med i någon förening, i övriga städer 44 % och på landsbygden 41 %. För flickorna äro siffrorna följande: i storstäderna 72 %, i övriga städer ävenledes 72 % och på landsbygden 60 %. Flickor äro alltså mindre föreningsaktiva än pojkar. Det visar sig emellertid vara ganska stora olikheter mellan olika kategorier av ungdomar. Detta beskrives av Ungdomsvårdskommittén på följande sätt: »Skillnaderna mellan dem som bor i sina föräldrahem och dem som bor borta är betydande. Bland storstädernas manliga ungdom är det bara den grupp som bor hemma hos föräldrarna som uppvisar mer än 50 % föreningsorganiserade. Bland dem som bor i möblerade rum eller hyr egna lägenheter är det något mer än en tredjedel. Det gäller om alla grupper — pojkar och flickor i storstäder, övriga städer och på landsbygden — att procenttalet för föreningsorganiserade bland de hemmaboende ligger över genomsnittet för hela grupperna. De ungdomar som på grund av sin utvandring från uppväxtorten mist sin naturliga anknytning till den egna familjens primärgrupp, synes alltså vara sämre lottade också när det gäller förbindelse med den sekundärgrupp som en förening utgör.»[2]

I vårt eget material fördelar sig föreningstillhörigheten på följande sätt:

Tab. V:1. Föreningstillhörighet

Antal föreningar	Huskvarna		Katrineholm	
	Män	Kv.	Män	Kv.
0	3	16	0	3
1	30	49	29	54
2	27	23	28	26
3	22	8	23	10
4	10	4	12	7
5	4	—	5	—
6—	4	—	3	—
	100	100	100	100

[1] S. O. U. 1951: 41, s. 72.
[2] Ibid., s. 71 f.

Dessa siffror skola vi i det följande närmare analysera med tanke på vår speciella problemställning. Det enda vi nu kunna konstatera är, att om man jämför dem med Ungdomsvårdskommitténs resultat framgår det av våra högre siffror, att en människa, i och med att hon inordnas i samhället och får ett mer fast arbete och därigenom en varaktig stad, tydligen även inlemmas i en eller annan förening. Det troliga är väl, att det i första rummet är en intresseorganisation hon ansluter sig till, men det få vi återkomma till.

Redan i de anförda citaten från *Ungdomsvårdskommitténs betänkande* och från *Människan och nutiden* kommer tydligt fram, att man tillerkänner föreningarna en rad olika funktioner. Den amerikanska sociologen Arnold Rose har i uppsatsen *A Theory of the Function of Voluntary Association in Contemporary Social Structure*[1] räknat upp tre olika funktioner som han anser att de fria föreningarna fylla i ett modernt demokratiskt samhälle: 1) de fördela makten i samhället bland ett stort antal medborgare, 2) de skapa förståelse för den demokratiska styrelseformen eller det demokratiska livet genom att ett stort antal medborgare göras meddelaktiga i den demokratiska processen, och 3) de äro instrument för en kontinuerlig anpassning till den ständigt fortlöpande sociala omvandlingen.

I det citat vi redan anfört från *Människan och nutiden* ha vi stött på tanken om maktfördelning. Genom föreningarna och organisationerna »kan övas ett inflytande, lika betydelsefullt som att deltaga i allmänna val». Det torde vara klart att de stora intresseorganisationerna i många fall äro av väl så stor betydelse som de olika statsmakterna. Tage Lindbom har i *Den nya fronten* med rätta framhållit följande: »Numera är det fullständigt otänkbart, att fackföreningsrörelsen inte skulle ha sina talesmän med i alla tänkbara sammanhang, där arbetsmarknadsfrågor och dylika ämnen undersöks och diskuteras. Lika självklart är att LO får en rad ärenden för remissyttranden. Och det är inte bara LO och fackföreningsrörelsen, det här gäller. Även de politiska ungdomsförbunden, kvinnoorganisationerna, nykterhetsrörelsen, för att inte tala om de kooperativa sammanslutningarna, engageras alltmer i den offentliga verksamheten på olika sätt.»[2] Föreningarna och organisationerna ha blivit stora och mäktiga och tränga sig ofta upp vid statsmaktens och funktionärsgruppens sida. De öva uppenbarligen ett mycket starkt tryck på funktionärs-

[1] I Theory and Method in the Social Sciences, Minneapolis 1954.

[2] LINDBOM, T., a. a. s. 45.

gruppen och därigenom på ramnormsystemet. »Ur statsmaktens synpunkt äro de båda huvudfrågorna dels hur staten i sitt handlande skall kunna vara rättvis och oberoende av organisationernas inflytande, dels hur den skall kunna hävda sin auktoritet gentemot de stora intressesammanslutningarna utan att tillgripa åtgärder, vilka kunna krossa dessa sammanslutningar. Om riksdagens partier äro beroende av de stora organisationerna, är det inte lätt att inse, vem som skall försvara andra intressen — de mindre organisationernas och de oorganiserades — eller hur man skall kunna undvika risken för att sådana frågor icke vinna tillräckligt beaktande, vilka endast indirekt beröra organisationernas intressen.»[1]

Det är vidare ett problem, huruvida man kan säga att alla människor som äro medlemmar i dessa stora organisationer verkligen fått någon del av makten. Det är närmast en fråga om relationen mellan den formala och reala demokratien. I många stora organisationer är det med största säkerhet ett litet fåtal i den centrala ledningen som verkligen styr och den stora majoriteten är passiva medlemmar. Det är här en fråga om social samfärdsel, socialt avstånd och då framförallt avstånd till normkällan. Inom varje form av gruppbildning kan man antaga att det finns en relation mellan organisationens storlek och spridning i rummet å ena sidan, samfärdseln och den sociala strukturen å den andra. Naturligtvis kan man ändå tala om att de stora organisationerna innebära en maktfördelning: en fördelning mellan politiskt folkvalda församlingar och organisationer valda efter andra principer. Men den enskilde kan dock tänkas uppleva sin situation så, att han — som individ — har mycket litet att säga till om i dagens samhälle och att besluten fattas centralt.

Även Roses' andra synpunkt, organisationerna som demokratiens plantskola, möta vi i kulturprogrammets principuttalande: »Det är lika känt som ofta omvittnat att de fria organisationsbildningarna betytt oerhört mycket för folkets fostran. De huvudsakliga kunskaperna om det nutida samhället har medborgarna fått lära sig själva i sina organisationer. Det är i föreningarna som folket lärt sig samarbetets svåra konst. Den solidaritetsmoral, som därvid kommit till uttryck, har via gruppintressen och klassolidaritet utvecklat sig till samhällssolidaritet. Dessutom har genom föreningarnas studie- och bildningsverksamhet många begåvningar tagits till vara och tränats för sam-

[1] HECKSCHER, G., a. a. s. 224.

hälleliga värv.»[1] Enligt Statistisk Årsbok för 1954 fanns det under verksamhetsåret 1952/53 över 37 920 studiecirklar, därav 6 491 i samhälls- och rättsvetenskap och 3 007 i ekonomi. Det är mycket svårt att säga vilken roll cirklar av det slaget spela för demokratisk fostran, men att vårt styrelsesätt genom folkrörelserna tillförts ett stort antal ledande krafter är ställt utom allt tvivel och att de på så sätt hjälpt individen i hans sociala uppåtstigande.

När man talar om *föreningslivets kris*, menar man väl därmed, att föreningarna och organisationerna hålla på att mista sin funktion som uppfostrare till demokrati. Man är rädd för att centraliseringen och byråkratiseringen skall ha till resultat, att den stora massan ställs utanför besluten. Så här uttrycker en insändare till Metallarbetaren saken: »Mötet öppnas som vanligt av ordföranden, som hälsar samtliga 14 välkomna till årsmötet. Inför styrelsens verksamhetsberättelse är nog flera av medlemmarna oförstående, ty mötesdeltagandet under det gångna året har ej varit nämnvärt flitigt och många har kanske ej tagit del av vad som behandlats och beslutats under det förflutna året. Nu är det väl så att många har den uppfattningen, att de ej behöver närvara vid mötena.»[2] Författaren övergår så till att förklara och utreda varför en sådan uppfattning är felaktig.

Huruvida talet om kris är berättigat eller ej, skola vi inte här diskutera. Kanske tillhör det även demokratiens mytologi att tro på den gamla goda tiden, då alla voro intresserade och aktiva. Men alldeles uteslutet är det väl inte, att intresset inom kamporganisationerna slappnat i och med att de uppsatta målen i stor utsträckning förverkligats.

I detta sammanhang borde man väl ändå erinra om, att det i och för sig inte är något självklart, att föreningar och organisationer skola fylla den maktfördelande och demokratuppfostrande funktionen. De ha gjort det och göra det i vår demokrati. Men erfarenheten visar att organisationer likaväl kunna bli verktyg i maktkoncentrationens tjänst och plantskolor för diktaturens garde.

Ur vår synpunkt är det av speciellt intresse att betrakta föreningar som instrument för anpassning till samhället och dess strukturförändringar. I del I voro vi inne på den synpunkten, när vi — med hänvisning till E. H. Thörnberg — framhöllo, att folkrörelserna och med dem likvärdiga organisationer och föreningar ofta hade till

[1] A. a. s. 169.
[2] Nr 14, 1954.

uppgift att verka som ersättare för familjegruppen under industrialismens första epok. De olika organisationerna blevo viktiga instrument för de grupphemlösas anpassning. I dem mötte man verkliga grupper av medlemsgruppens typ, och där fann man gemenskap, en viss trygghet och möjligheter att förbättra sin ställning. Föreningarnas stora styrka var, att de voro grupper just i vår speciella mening och att de därför kunde verka bestämmande på det konkreta beteendet, även om man inom dem dessutom uttalade många satser av en mera fristående känslomässig typ.

I kapitel IX i del I kunna vi visa, att föreningarna alltjämt spelade en betydande roll för en människas anpassning till en ort. De som inte blevo förankrade i en grupp drevo vidare till nya orter och arbeten. Med den stora inre omflyttning som vårt samhälle ännu visar och med säkerhet kommer att uppvisa även i framtiden måste organisationerna alltjämt ha denna uppgift. Ur den synpunkten voro de siffror över föreningslös ungdom oroande som Ungdomsvårdskommitténs betänkande redogjorde för. Det är möjligt att den ungdomen söker lösa sitt anpassningsproblem på ett, ur gängse värderingssynpunkt, mindre önskvärt sätt. Kanske hänger det samman med att organisationernas funktioner ett och två, sådana som vi angivit dem, nu för tiden ha så mycket mindre aktualitet.

Anpassningen kan ses ur två något olika synpunkter. Man kan dels (1) i och genom gruppen nå ett bestämt resultat, t. ex. kortare arbetstid, bättre arbetslokaler, större inflytande i samhället osv. Gruppen kan vidare (2) ge medlemmarna en känsla av samhörighet, känslomässig förståelse, självklarhet i värderingarna, som befriar en människa från den känsla av inre oro och spänning som skapas av svårigheter och konflikter i arbetet eller i samhället. Det är troligt, att genom det moderna samhällets många olika normer och bestämmelser och de många svårigheter som de påtvinga en människa behovet av sådana grupper är stort.[1] För många ungdomar är gänget ett kollektiv, som kommer dem att glömma den inre oro som missräkningar och misslyckanden skapat.

Det är troligt, att man är i behov av olika typer av anpassningsgrupper eller tager fasta på gruppens olika anpassningsfunktioner, allt efter som man bedömer sin samhällsklass betydelse och inflytande i samhället. Man måste även antaga, att behovet av anpassningsgrup-

[1] Se SEGERSTEDT & LUNDQUIST, a. a. s. 29.

per är olika i olika strata. För de tjänstemän som anse att en annan klass än deras egen har makten ha organisationer och föreningar huvudsakligen en känsloutjämnande funktion, därför att den kategorien, genom sina organisationer, knappast kan tänkas reformera samhället i en sådan riktning, att deras klass återfår sin gamla maktställning. För arbetare av annan-kategorien åter böra grupper eller organisationer som syfta att nå vissa resultat alltjämt vara av större intresse.

Innan vi gå över till att granska vårt material, kan det emellertid vara värt att erinra om, att tanken att organisationerna äro organ för människans anpassning till samhället och samhällets anpassning till människan är djupt förankrad, inte bara hos normkällans och ideologiernas uttolkare utan även hos den stora massan. Ett stort antal människor betrakta organisationerna som en garanti för demokratien. Vi hade nämligen två frågor om de förändringar som arbetarklassen varit underkastad under de senaste 50 åren. Den första gällde i vilket avseende arbetarklassens förhållanden hade förbättrats, och svaren fördelade sig enligt nedanstående tabell.

Tab. V: 2. I vilka avseenden anser Ni att arbetarnas förhållanden förbättrats under de senaste 40—50 åren?

	Tjänstemän		Arbetare	
	Män	Kv.	Män	Kv.
Kortare arbetstid, längre semester	20	26	24	34
Bättre förhållanden på arbetsplatsen...	18	17	20	17
Höjd levnadsstandard	34	35	32	23
Större inflytande på arbetsplatsen.....	8	7	6	8
Större politiskt inflytande	3	2	2	1
Ökat människovärde	5	3	3	3
Sociala förmåner	8	5	6	6
Annat + vet ej	4	5	7	8
	100	100	100	100

Mellan manliga tjänstemän och manliga arbetare finnes inte någon säker skillnad men dock en stark tendens som visar att arbetarna lägga större vikt vid kortare arbetstid och bättre förhållanden på arbetsplatsen, under det att tjänstemännen betona höjd standard och större inflytande både på arbetsplatsen och i politiken. Manliga och kvinnliga tjänstemän reagera i stort sett på samma sätt. Samma olikheter som den mellan manliga arbetare och manliga tjänstemän

kommer fram mellan de kvinnliga tjänstemännen och arbetarna, men i deras fall är skillnaden verkligen signifikant ($\chi^2 = 18.71$, $P < 0.01$). Det är likaledes en markerad skillnad mellan män och kvinnor bland arbetarna. Kvinnorna lägga större vikt på den kortare arbetstiden, männen på den höjda standarden ($\chi^2 = 21.77$, $P < 0.01$). Någon betydelse vid besvarandet av denna fråga spelar däremot inte klassidentifikationen.

Vi frågade därefter: »*Vad är det som framför allt orsakat denna förbättring?*» Svaren fördelade sig på följande sätt.[1]

1. Arbetarnas fackliga rörelser 44.2 %.
2. Arbetarnas politiska rörelser 22.5 %.
3. Ökad upplysning 5.4 %.
4. Tekniska framsteg 7.7 %.
5. Förbättrade konjunkturer 5.4 %.
6. Ökad förståelse för samarbete 3.4 %.
7. Annat 6.3 %.
8. Vet ej 5.1 %.

Dessa svar visa ingen åtskillnad, om man analyserar dem på olika strata, klassidentifikation eller kön. Svaren tycks sålunda återspegla en ganska enhetlig opinion, som just sätter olika former av organisation som en väsentlig faktor vid uppbyggnaden av dagens svenska samhälle.

Stödes vårt allmänna antagande om föreningarna som instrument för anpassning, om vi granska hur föreningstillhörigheten fördelade sig på de bägge orterna?[2] Vore vår uppfattning riktig, borde föreningsaktiviteten vara större i Katrineholm än i Huskvarna, eftersom anpassningssvårigheterna kunna antagas vara större i det relativt nya samhället. Likaledes skulle man kunna vänta en något större aktivitet hos inflyttade än hos infödda.

Vi ha, som redan framgått i del I,[3] två mått på föreningsaktivitet nämligen det antal föreningar man tillhör och det antal besök man avlägger i föreningarna. Vi använda i denna framställning bägge måtten på aktivitet.

Vår första fråga är då: *är aktiviteten större i Katrineholm?* Svaret blir, att resultatet går i den väntade riktningen men att tendensen dock inte är genomgående. Dela vi upp vårt material i underkategorier

[1] Jfr DAHLSTRÖM, E., a. a. s. 97 f.
[2] Jfr avdelning I kap. VI s. 163 ff.
[3] Se SEGERSTEDT & LUNDQUIST, a. a. s. 245.

såsom infödda — inflyttade, tjänstemän — arbetare, män — kvinnor, få vi följande säkra eller nästan säkra resultat till stöd för vårt antagande.

Mera aktiva i Katrineholm än i Huskvarna äro följande kategorier:

1. inflyttade manliga tjänstemän (tillhöra fler föreningar: $\chi^2 = 6.32$, $P < 0.10$);
2. infödda manliga tjänstemän (göra fler besök: $\chi^2 = 8.80$, $P : 0.10—0.05$);
3. infödda kvinnliga tjänstemän (tillhöra fler föreningar och göra fler besök: $\chi^2 = 4.94$, $P < 0.05$ resp. $\chi^2 = 10.80$, $P < 0.001$);
4. inflyttade manliga arbetare (tillhöra fler föreningar, avlägga fler besök: $\chi^2 = 10.99$, $P < 0.01$ resp. $\chi^2 = 22.45$, $P < 0.001$).

Inflyttade kvinnliga tjänstemän, infödda manliga arbetare och infödda såväl som inflyttade kvinnliga arbetare visa ingen säker tendens. I intet fall går tendensen emellertid i motsatt riktning, varför vår teori i varje fall erhåller ett visst stöd från de nu anförda siffrorna.

Däremot bekräftas inte vårt antagande att inflyttade skulle visa en större föreningsaktivitet än infödda. En granskning av resultaten visar visserligen att inflyttade tjänstemän i Huskvarna äro aktivare än infödda (tillhöra fler föreningar: $\chi^2 = 9.32$, $P < 0.01$). I samma stad är emellertid de infödda arbetarna mera aktiva än de inflyttade. Det gäller både för antalet föreningar och antalet besök ($\chi^2 = 29.90$, $P < 0.001$ resp. $\chi^2 = 10.69$, $P < 0.10—0.5$). Bland övriga kategorier finnes inte någon säker olikhet, varför vår hypotes inte kan hämta någon näring från dessa jämförelser.

En påtaglig och genomgående olikhet vad föreningstillhörighet beträffar råder dock mellan könen. Männen tillhöra genomgående fler föreningar och göra fler föreningsbesök. Den olikheten framträder både bland tjänstemän och arbetare, bland infödda och inflyttade och gäller för bägge städerna. Detta stämmer med Dahlströms iakttagelser.[1]

Ur vår synpunkt är det av speciellt intresse att utröna, om aktiviteten är förenad med klassidentifikation eller ej. Ett visst samband mellan föreningsaktivitet och ställning i företaget finnes uppenbarligen. Sambandet går i en ganska förvånande riktning, om man har den uppfattningen att organisationerna framför allt varit arbetarnas instrument för anpassning. Jämföra vi tjänstemän och arbetare med avseende på föreningsaktivitet, få vi följande säkra resultat. Vi ange först *Huskvarna*-resultatet.

[1] Dahlström, E., a. a. s. 80 f.

1. Inflyttade manliga tjänstemän äro mera aktiva än inflyttade manliga arbetare. Det gäller både tillhörighet och besök ($\chi^2 = 19.58$, $P < 0.001$ resp. $\chi^2 = 24.5$, $P < 0.001$). Detta beror framför allt på den grupp bland tjänstemännen som anser, att en annan klass än deras egen har störst inflytande i dagens samhälle. Den visar en signifikant större aktivitet än arbetarnas i fråga om såväl tillhörighet som besök.

2. Infödda kvinnliga tjänstemän tillhöra fler föreningar än infödda kvinnliga arbetare ($\chi^2 = 3.91$, $P < 0.05$). Inflyttade kvinnliga tjänstemän äro likaledes mer aktiva än inflyttade kvinnliga arbetare, i fråga om såväl föreningstillhörighet som mötesbesök ($\chi^2 = 26.7$, $P < 0.001$ resp. $\chi^2 = 16.69$, $P < 0.01$). Även bland kvinnorna visar det sig, att det framför allt är annan-gruppen bland tjänstemännen som visar den största aktiviteten. Både den infödda och den inflyttade annan-kategorien visar signifikant större aktivitet bland tjänstemännen än bland arbetarna (för infödda: $\chi^2 = 4.15$, $P < 0.05$; för inflyttade: $\chi^2 = 7.00$, $P < 0.01$). Även i den inflyttade lika-kategorien är bland kvinnorna tjänstemännen mer föreningsanslutna än arbetarna ($\chi^2 = 4.61$, $P < 0.05$).

I *Katrineholm* äro de anmärkningsvärda resultaten följande.

1. Inflyttade manliga tjänstemän äro mer föreningsaktiva än motsvarande kategori bland arbetarna. Det visar sig i fråga om såväl antal föreningar som antal besök ($\chi^2 = 21.07$, $P < 0.001$ resp. $\chi^2 = 12.74$, $P < 0.02$). Även här är det framför allt annan-gruppen som visar den största aktiviteten.

2. Samma olikhet råder för den motsvarande kvinnliga personalen ($\chi^2 = 2.79$, $P < 0.10$ resp. $\chi^2 = 6.51$, $P < 0.02$).

Den skönjbara tendensen pekar alltså allmänt på en större aktivitet bland tjänstemännen än bland arbetarna, vilken huvudsakligen kan lokaliseras till annan-grupperna. Annan-gruppen är givetvis den kategori som har de största anpassningsproblemen, och den skulle då även vara i behov av föreningar som anpassningsinstrument. Enligt den tankegång som vi tidigare redogjort för borde vi framför allt finna tjänstemännens annan-grupp aktiv i föreningar med en allmän, känsloutjämnande funktion. Det är något vi få pröva i den kommande framställningen. Klass-självmedvetenhet spelar således en roll för föreningsaktiviteten. Däremot betyder inte klassidentifikation, för denna allmänna föreningsaktivitet, någon roll.

Vi vilja nu se, om vårt antagande att tjänstemännen skulle visa en större aktivitet i mera allmänna föreningar, arbetarna däremot i fackliga sammanslutningar, visar sig hålla streck.

II. FACKLIGA ORGANISATIONER

Vi ha sett vilken betydelse de intervjuade själva tillmäta de fackliga organisationerna.[1] Det torde väl heller inte finnas några skäl att betvivla, att de fackliga organisationerna spelat och alltjämt spela en mycket betydande roll för en människas medvetande om sin ställning i företaget och även om sin plats och betydelse i samhället. Från förbundsstyrelser, LO och TCO, utgå en jämn ström av sociala normer, uttalade och tolkade i fackpressen och vid möten och kongresser. Tolkningen och verbaliseringen av normerna pågå med största säkerhet även på arbetsplatsen. Det skulle vara av utomordentligt intresse att närmare utforska, hur kommunikationen av normsystem fortgår från de centrala organen till den enskilde medlemmen — våra intervjuer lämna emellertid inte något material för ett sådant studium. Av betydelse vore därvid att studera om eventuella olikheter föreligga mellan olika stratas organisationer. Man kunde t. ex. antaga, att för tjänstemännen normuttalanden på arbetsplatsen spela mindre roll än vad nu är fallet för arbetarna. Det är även troligt, att den klassidentifikation som äger rum i tjänstemännens fackliga organisationer, på grund av tjänstemannagruppens mer heterogena sammansättning, är mer kluven och osäker än den som kommer till uttryck i arbetarnas. Ännu 1897 kunde man från arbetarhåll göra följande programuttalande: »... den alltjämt fortgående, allt väldigare former antagande kampen på den nationella och internationella arbetsmarknaden mellan arbetare och arbetsköpare, en kamp, som aldrig skall upphöra, förrän arbetarklassen upphör att vara en klass av lönearbetare.»[2]

Vi vilja först se, hur det förhåller sig med de olika kategoriernas medlemskap i fackföreningar. Detta framgår av följande tabell:

Tab. V: 3. Icke fackföreningsanslutna i procent av totalantalet intervjuade

	Huskvarna		Katrineholm	
	Män	Kv.	Män	Kv.
Infödda arbetare	3	19	—	—
Inflyttade arbetare	6	30	—	2
Infödda tjänstemän	8	16	—	—
Inflyttade tjänstemän	32	37	—	20

[1] Se s. 336.

[2] Citerat efter TINGSTEN, H., a. a. del I, s. 187 f.

Den hypotes vi framställde i det föregående avsnittet, nämligen att det skulle vara en mindre föreningsaktivitet i Huskvarna än i Katrineholm, får kraftigt stöd av de siffror som redovisas i ovanstående tabell. I Katrineholm är — med undantag för inflyttade kvinnliga tjänstemän — praktiskt taget all personal organiserad.

Likaledes är skillnaden mellan könen klart markerad. Starkast kommer den till synes bland arbetarna. (För infödda är siffrorna: $\chi^2 = 35.27$, $P < 0.001$; för inflyttade: $\chi^2 = 8.01$, $P < 0.01$.)

Vi kunna vidare konstatera, att de infödda tjänstemännen, såväl manliga som kvinnliga, äro mera fackföreningsanslutna än de inflyttade och att det finnes en tendens i den riktningen för de kvinnliga arbetarna. (Siffrorna för de manliga tjänstemännen äro: $\chi^2 = 7.29$, $P < 0.01$, för de kvinnliga: $\chi^2 = 4.60$, $P < 0.05$.) Här får alltså inte vår hypotes om organisationerna som anpassningsorgan vid den inre omflyttningen något stöd.

Jämföra vi de olika strata inom företagen, framkommer enligt tab. V: 3 den mest påtagliga skillnaden mellan de inflyttade tjänstemännen och de inflyttade arbetarna. Tydligast är den för männens vidkommande ($\chi^2 = 47.11$, $P < 0.001$).

Den för oss väsentliga frågan är i vad mån klassidentifikation och föreställningen om den egna klassens betydelse spela in när man ansluter sig till en facklig organisation. När vi skola analysera det problemet, diskutera vi i ett sammanhang, om man är ansluten till en facklig organisation och besöksfrekvensen. På så sätt kunna vi lättare jämföra de bägge orterna, eftersom det, av tab. V: 3 att döma, knappast är någon idé att jämföra de bägge orterna med hänsyn till medlemskap i fackföreningar. I Katrineholm är ju nämligen praktiskt taget alla män medlemmar i någon fackförening. I allmänhet sammanslå vi också de kategorier som icke äro anslutna med de kategorier som inte besökt sin fackförening under det senaste året. Avlägger man överhuvudtaget inte något besök på klubben eller föreningen, kan man heller inte känna sig särskilt engagerad i den.

Det visar sig då, att det för arbetarnas vidkommande — med hänsyn till besöksfrekvensen — inte spelar någon roll, om man räknar sig till arbetar- eller medelklass. För tjänstemännen åter har det en viss betydelse, vilket kommer fram på det sättet, att de tjänstemän som räkna sig till klass II äro mindre intresserade av sina fackliga organisationer än de som räkna sig till klass III. Denna skillnad kommer klarast fram när det gäller antalet mötesbesök för inflyttade tjänstemän

i Huskvarna, bland vilka de som identifiera sig med medelklassen till 32 % inte tillhöra någon facklig förening och till ytterligare 36 % inte avlagt något besök i sin fackförening. Motsvarande siffror för dem som räkna sig till klass III äro 33 % och 14 %. Den olikheten är säkerställd för de inflyttade ($\chi^2 = 16.35$, $P < 0.01$), och tendensen är klar bland de infödda. Även i Katrineholm visa tjänstemännen som räkna sig till klass II mindre aktivitet ($\chi^2 = 7.34$, $P < 0.02$).

Det visar sig dessutom vara så, att tjänstemän som räkna sig till klass III i sin aktivitet inte skilja sig från arbetarna inom samma identifikationsgrupp. Mellan tjänstemän tillhörande klass II och arbetare i samma grupp är det däremot en skillnad: arbetarna äro mindre aktiva.

Vi kunna således konstatera, att de personer som i annat sammanhang visat sig ha en känsla av främlingskap i det svenska samhället även visa den minsta fackliga aktiviteten. Till en del beror deras främlingskap säkerligen på att de inte kunnat acceptera Organisations-Sverige och allt vad det representerar. Kanske se de i den fackliga rörelsen alltjämt en viss grad av förmätenhet, för att tala med Gunnar Heckscher.[1]

Däremot kunna vi i detta sammanhang inte visa att annan-gruppen intar någon särställning. De som säga att en annan klass än deras egen har makten visa inte någon särartad aktivitet.

Innan vi gå vidare och se, på vilka olika fackföreningar de intervjuade fördela sig, vilja vi notera en del olikheter mellan de intervjuade. Vi kunna då först fastslå, att även vid en jämförelse av besöksfrekvensen i fackföreningar Katrineholm visar större aktivitet än Huskvarna. Statistiskt säkerställd är denna olikhet i följande kategorier:

1. inflyttade kvinnliga tjänstemän ($\chi^2 = 7.51$, $P < 0.01$);
2. infödda kvinnliga tjänstemän ($\chi^2 = 5.18$, $P < 0.05$);
3. inflyttade manliga arbetare ($\chi^2 = 13.35$, $P < 0.01$);
4. infödda manliga arbetare ($\chi^2 = 38.06$, $P < 0.001$).

Se vi på relationen mellan infödda och inflyttade, så visa de infödda arbetarna i Huskvarna även här större aktivitet än de inflyttade ($\chi^2 = 13.76$, $P < 0.01$), och en tendens i den riktningen finnes bland tjänstemännen — både manliga och kvinnliga — i samma stad.

Vad slutligen de olika stratas aktivitet beträffar, så är det en svag tendens att de tjänstemän som verkligen äro organiserade äro aktivare än arbetarna. Den tendensen är dock inte särskilt stark.[1]

[1] Jfr DAHLSTRÖM, E., a. a. s. 80 f.

Då det gäller fackorganisationer kan det vara av ett speciellt intresse att se om känslan av klassens betydelse och klassidentifikationen kommer till synes på olika sätt i olika organisationer. Framför allt intressera vi oss då för tjänstemannaorganisationer kontra arbetarorganisationer. Detta redovisas i följande tabell.

Tab. V: 4. Uppfattning om klassinflytande — fördelning med hänsyn till fackförbundstillhörighet

Fackförbund	Egen		Lika		Annan		Vet ej		
	H-a	K-m	H-a	K-m	H-a	K-m	H-a	K-m	
	Män								
Ej medlem	34	—	18	—	39	—	9	—	100
Gjutare	45	35	24	6	28	31	3	28	100
Metall	46	38	18	7	33	33	3	22	100
Beklädnad	38	—	17	—	34	—	11	—	100
Arbetsledare	50	39	14	5	36	26	0	30	100
SIF	30	10	7	23	54	43	9	24	100
	Kvinnor								
Ej medlem	32	—	26	—	37	—	5	—	100
Metall	20	27	27	3	48	29	5	41	100
Beklädnad	29	—	34	—	32	—	5	—	100
SIF	34	42	16	9	41	30	9	19	100

För männen gäller tydligt, att SIF procentuellt har den största andelen medlemmar som anse, att en annan samhällsklass än deras egen har makten. Det kommer fram både i Huskvarna och Katrineholm, men är signifikant endast i den förstnämnda staden. Bland kvinnorna åter är det på bägge orterna Metallindustriarbetarförbundet som har den procentuellt största annan-gruppen.

Tab. V: 5 ger utan vidare vid handen, att det är en betydande olikhet mellan de manliga tjänstemän som räkna sig till klass II och de som räkna sig till klass III när det gäller till vilket förbund man skall ansluta sig. I och för sig är det inte överraskande, om vi nämligen jämföra siffrorna i tab. V: 5 med siffrorna i tab. II: 2. De tjänstemän som räknade sig till klass III utgjordes till en stor del av arbetsledare. Man kan därför vänta sig, att anslutningen till arbetsledarförbundet skall vara större bland de tjänstemän som själva räkna sig till klass III.

Tab. V:5. Män. Klassidentifikation — fördelning med hänsyn till fackförbundstillhörighet

Fackförbund	Infödda				Inflyttade			
	Klass II		Klass III		Klass II		Klass III	
	H-a	K-m	H-a	K-m	H-a	K-m	H-a	K-m
	Tjänstemän							
Ej medlem	20	—	7	—	34	—	35	—
Gjutare	—	—	—	—	—	—	5	—
Metall	—	—	4	12	—	—	3	—
Beklädnads	—	—	4	—	—	—	—	—
Arbetsledare	10	—	41	13	5	5	31	86
SIF	70	100	44	75	53	90	22	14
Annan	—	—	—	—	8	5	4	—
	100	100	100	100	100	100	100	100
	Arbetare							
Ej medlem	13	—	4	—	—	—	7	—
Gjutare	6	50	3	37	4	67	10	39
Metall	81	50	87	63	73	33	73	60
Beklädnads	—	—	5	—	19	—	9	—
Arbetsledare	—	—	—	—	—	—	—	—
SIF	—	—	—	—	4	—	—	1
Annan	—	—	1	—	—	—	1	—
	100	100	100	100	100	100	100	100

Å andra sidan var det även ett ganska stort antal kontorister som anslöt sig till klass III. De äro emellertid inte tillräckligt många för att utsudda den genomgående skillnaden mellan de tjänstemän som räkna sig till medelklass och de som räkna sig till arbetarklass. Den skillnaden kommer genomgående fram: för de infödda tjänstemännen är olikheten säker, detsamma gäller för de inflyttade; samma kategori ger även ett säkerställt utslag i Katrineholm. (För infödda tjänstemän, vid jämförelse mellan dem som räkna sig till klass II och dem som räkna sig till klass III, äro siffrorna: $\chi^2 = 11.14$, $P < 0.02$, för inflyttade: $\chi^2 = 16.71$, $P < 0.001$ och för inflyttade i Katrineholm: $\chi^2 = 19.86$, $P < 0.001$.)

Bland de nu-faktorer som kunna påverka en människas klassidentifikation är utan tivel fackföreningen av stor betydelse. Vi kunna

nu se, att de olika bakgrundsfaktorerna, som vi tidigare påvisat, i form av olika uppväxtmiljö och olika skolutbildning föra med sig olikheter i nu-faktorerna. I den mån två individer med olika uppväxt- och utbildningsförhållanden bibringats olika attityder och värderingar, är det troligt att dessa skiljaktigheter bibehållas och ökas, om individerna genom sitt arbete komma att tillhöra olika fackliga sammanslutningar och därigenom utsättas för olika normsystems bearbetning.

Bland de manliga arbetarna kunna vi inte peka på någon sådan olikhet av betydelse. Det är väl heller inte särskilt troligt, att olika fackliga organisationer för arbetarnas vidkommande skulle spela samma roll som vi kunna misstänka att de göra för den heterogena tjänstemannakategorien.

I fråga om tjänstemännen skulle en innehållsanalys av de sociala normerna i SIF och Arbetsledareförbundet troligen visa betydande olikheter i de språkliga vanorna. Det är däremot inte sannolikt att normsystemen inom Metallindustriarbetare-, Gjutare- och Beklädnadsarbetareförbunden äro väsentligen olika.

För kvinnorna få vi följande tabell för tjänstemännen.

Tab. V: 6. Kv. Tjm. Klassidentifikation — fördelning med hänsyn till fackförbundstillhörighet

Fackförbund	Infödda				Inflyttade			
	Klass II		Klass III		Klass II		Klass III	
	H-a	K-m	H-a	K-m	H-a	K-m	H-a	K-m
Ej medlem	6	—	21	—	52	22	28	—
SIF	94	100	77	100	37	78	70	100
Annat	—	—	2	—	11	—	2	—
	100	100	100	100	100	100	100	100

Den mest påtagliga olikheten är den, att bland inflyttade kvinnliga tjänstemän de som räkna sig till klass II äro mindre fackföreningsanslutna än de som räkna sig till klass III. Detta är fullt klart i Huskvarna, men tendensen är densamma i Katrineholm. (För Huskvarnas del äro siffrorna $\chi^2 = 7.29$, $P < 0.01$.)

Som ett uttryck för intresse för och aktivitet inom en organisation kan man betrakta ledamotskap i styrelsen. Det är klart, att ett sådant intresse inte alltid har möjligheter att komma till uttryck: något beror ju medlemskap i en styrelse på antalet platser och hur ofta man byter ledande personer osv. Om vi emellertid antaga, att vi kunna få något mått på aktivitet genom att se efter, om vederbörande varit styrelseledamot eller ej, så bekräftas i någon mån vårt tidigare antagande om större aktivitet i Katrineholm än i Huskvarna även på denna punkt, så tillvida som de inflyttade manliga arbetarna i Katrineholm varit mera aktiva i styrelsen än motsvarande kategori i Huskvarna ($\chi^2 = 13.95$, $P < 0.001$). Den kategorien har genomgående visat sig mera aktiv i föreningssammanhang i Katrineholm. De övriga kategorierna bekräfta sålunda inte vår hypotes. I Huskvarna visa sig tjänstemännen ha beklätt flera förtroendeposter än arbetarna: även det stämmer med tidigare erfarenheter ($\chi^2 = 5.86$, $P < 0.02$). De kvinnliga tjänstemännen visa i båda städerna samma tendens som de manliga i detta avseende, men olikheten är ej säkerställd. Mellan de olika kategorierna manliga arbetare kunna vi inte peka på några säkra olikheter. Detta kunna vi heller icke göra om vi jämföra de olika identifikationsgrupperna eller annan-gruppen.

Vi hade vidare en fråga som avsåg att mäta vilken inställning man hade till ett mera aktivt deltagande i den fackliga organisationens verksamhet. Frågan hade följande formulering: »*Skulle Ni ha något emot att något av Edra barn blev funktionär i en facklig organisation?*» Ja-svaren, de negativa svaren alltså, fördelade sig på följande sätt:

Tab. V:7. Skulle Ni ha något emot att något av Edra barn blev funktionär i en facklig organisation? Ja-svar (negativa) i procent av totalantalet intervjuade

Män	H-a	K-m
Infödda tjänstemän	10	—
Inflyttade tjänstemän	17	10
Infödda arbetare	5	—
Inflyttade arbetare	8	2
Kvinnor		
Infödda tjänstemän	15	6
Inflyttade tjänstemän	19	20
Infödda arbetare	23	—
Inflyttade arbetare	17	12

Olikheten mellan könen är påfallande: kvinnorna äro mera negativa än männen, vilket väl stämmer med den iakttagelse vi redan gjort, nämligen att kvinnorna ägna mindre intresse åt olika former av föreningsaktivitet. Det tycks alltså vara så, att det inte bara är fråga om ett visst öppet beteende, utan mot beteendet svarar även en negativare attityd.

På samma sätt svarar, om vi jämföra städerna, bristande aktivitet i Huskvarna mot en negativ inställning som kommer till synes i svaren på den nu analyserade frågan. Tjänstemännen visa sig även vara negativare än arbetarna. Detta kommer framför allt till synes i Huskvarna, där tendensen är klart säkerställd. Se vi på de olika kategorierna av klass-självmedvetenhet är det framför allt annan-grupperna som skilja sig åt ($\chi^2 = 7.23$, $P < 0.01$).

Annan-gruppen visar vid besvarandet av denna fråga en svag tendens att vara mera negativ än andra grupper. Den olikheten är dock för svag för att tillåta säkra slutsatser.

Slutligen ha vi frågat: »Är Ni nöjd med Er fackförening?» Svaren variera dock inte här på ett sådant sätt, att vi få något nytt ljus över vårt problem.

III. POLITISKA ORGANISATIONER

Som orsak nummer två till arbetarnas förbättrade ställning i landet anförde man deras politiska organisationer. Det torde väl heller inte vara något tvivel om, att det framför allt är det från de politiska organisationerna utgående normsystemet som skapat klassmedvetandet och fått vederbörande att identifiera sig med en samhällsklass. Så har det varit i en gången tid, och så är det med all säkerhet alltjämt. Även här är situationen olika för arbetarna och tjänstemännen. Det har, för tjänstemännens vidkommande, aldrig rått ett nära samband mellan facklig och politisk verksamhet, men ett sådant nära samband finnes ju alltjämt för arbetarnas vidkommande. Det kan vara en av orsakerna till arbetarnas enhetligare klassidentifikation. För arbetarledarna framstod klassidentifikationen som ett viktigt medel i den politiska maktstriden. Tingsten citerar Brantings tal i Gävle den 24 oktober 1886. I det framhåller Branting att genom arbetsgivarnas egoism »väckes emellertid hos den nutida arbetaren den känsla, som en dag

skall bliva medlet till hans frigörelse, hans *klassmedvetande*»,[1] och alltjämt rör man sig ofta med en motsvarande terminologi. Tingsten har visat, hur det marxistiska underlaget för dessa uttryckssätt undan för undan bleknade bort och hur man genom en rad reformistiska åtgärder ökade och stärkte arbetarnas positioner. Men det värdemättade ordet *klass* finnes alltjämt med, även om vi kunna misstänka att det tenderar att bli ett rent honnörsord. Så måste vi tolka det faktum att arbetarna inom de produktiva åldrarna oftare anse att den egna klassen har makten.[2]

Vi skola nu undersöka hur stor den nuvarande organiserade politiska aktiviteten är. Vad vi i det följande kunna redovisa är tillhörighet till olika politiska organisationer. Däremot ha vi inga uppgifter om de intervjuades intresse för och deltagande i olika slag av val. Det är alltså endast en del av den politiska aktiviteten vi kunna analysera.[3] Vi angiva då först det antal personer, som uppge att de inte tillhöra någon politisk organisation alls.

Tab. V:8. Personer icke tillhörande någon politisk organisation i procent av totalantalet intervjuade

	Arbetare		Tjänstemän	
	Män	Kv.	Män	Kv.
Infödda, H—a	53	85	68	88
» K—m	70	100	73	94
Inflyttade, H—a ...	71	91	75	85
» K—m ..	69	95	66	90

Skillnaden mellan organisationstillhörighet i detta fall och då det gällde de fackliga organisationerna är påfallande. Närmast till hands ligger det att sluta att de fackliga organisationerna, som gruppbildningar, måste spela en betydligt större roll vid opinionsbildningen än de politiska. Det är inte bara så, att de fackliga sammanslutningarna kunna visa på ett mycket högre medlemskap, utan de visa även en större besöksfrekvens. Men så kan man även säga, att de taga ställning till problem med betydligt större vardaglig betydelse än vad de politiska organisationerna skenbart göra.

---

[1] TINGSTEN, H., a. a. del I, s. 150.

[2] Se s. 387.

[3] Jfr dock avdelning I kap. II s. 44.

Av tab. V: 8 framgår, att det även i fråga om politisk aktivitet är en påfallande olikhet mellan könen. Männen äro även här de mest aktiva. I övrigt äro olikheterna mellan kategorierna inte så många. De infödda manliga arbetarna i Huskvarna äro mer aktiva än sina kolleger i Katrineholm — detta i motsats till de erfarenheter vi gjort i samband med facklig föreningsverksamhet ($\chi^2 = 8.17$, $P < 0.01$). Liksom i fråga om facklig aktivitet äro de infödda manliga arbetarna i Huskvarna i politiskt avseende mer aktiva än de inflyttade ($\chi^2 = 18.45$, $P < 0.001$).

Mellan de olika strata inom företagen finnes inte någon genomgående skillnad. Dock äro de manliga tjänstemännen i Huskvarna mindre politiskt organiserade än manliga arbetare där. 63 % av arbetarna och 73 % av manliga tjänstemän påstod sig ej tillhöra politisk organisation ($\chi^2 = 4.23$, $P < 0.05$). Även uppdelningen i fråga om klassinflytande ger utslag bland Huskvarna-tjänstemännen. De som svara att egen klass har makten äro till 70 % oorganiserade, lika-kategorien 71 % och annan-kategorien 96 % ($\chi^2 = 16.55$, $P < 0.001$). Bland Huskvarna-männen visa vidare de som räkna sig till klass II en tendens att vara mindre aktiva än de som räkna sig till klass III, 78 % mot 68 % ($\chi^2 = 5.28$, $P < 0.02$). Däremot är det inte någon skillnad mellan tjänstemän räknande sig till klass III och arbetare. Dessa resultat få vi emellertid endast i Huskvarna.

De personer som verkligen äro politiskt organiserade fördela sig på följande partier.

Tab. V: 9. Män. De politiskt organiserades fördelning på olika partier

Huskvarna	Bondef.	Höger	Folkparti	Soc.dem.	Kom:ist.	
Arbetare	—	—	1	92	7	100
Tjänstemän	—	31	9	58	2	100
Katrineholm						
Arbetare	1	—	—	96	3	100
Tjänstemän	—	5	10	85	—	100

Tjänstemännen visa, som man kunde antaga, en påtaglig tendens att tillhöra de borgerliga partierna i större utsträckning än arbetarna.[1] Samma tendens kommer till synes om vi dela upp materialet efter den klass vederbörande identifierar sig med. De tjänstemän som

[1] Jfr DAHLSTRÖM, E., a. a. s. 89 ff.

räkna sig till klass II visa även en svag tendens att oftare ansluta sig till borgerliga partier i motsats till dem som räkna sig till klass III. Här kan man väl tänka sig, att både tradition och ställning i företaget spela in.

Se vi hur de manliga arbetare som anse att en annan klass har makten redovisa sin partitillhörighet, få vi följande resultat.

Tab. V: 10. Män. Arb. H—a + K—m. Annan-gruppens partitillhörighet

	Soc.dem.	Kommunist.	
Annan klass	88	12	100
Övriga	96	4	100

$\chi^2 = 6.24$, $P < 0.02$

De arbetare som anse att en annan klass har makten tendera sålunda vänster ut. I annan-gruppen bland tjänstemännen kan man spåra en svag tendens höger ut.

Jämföra vi annan-gruppen bland männen i Huskvarna, finna vi att 80 % av tjänstemännen uppgiva sig inte tillhöra någon organisation, mot 63 % av arbetarna. Av tjänstemännen tillhöra 9 % borgerliga partier och 11 % socialistiska, under det att 2 % av arbetarna tillhöra borgerliga partier och 35 % socialistiska. Annan-gruppen bland tjänstemännen är således klart mindre organiserad i politiskt avseende än motsvarande kategori bland arbetarna.

De partianslutna kvinnorna äro så få, att en närmare granskning av deras aktivitet inte ger några resultat av intresse. Detsamma kan man säga om besökssiffrorna i föreningarna avseende hela materialet. Det kommer vid en granskning inte fram några resultat som peka i någon annan riktning än den, att aktiviteten är ringa.

Vi frågade även de intervjuade, om de haft något offentligt uppdrag. I Huskvarna svarade 6 % av männen ja, 0.5 % av kvinnorna, i Katrineholm 4 % av männen och 3 % av kvinnorna. Någon säker olikhet mellan orterna kunna vi inte tala om. I Huskvarna ha de infödda tjänstemännen haft fler officiella uppdrag än de inflyttade, och en liknande tendens kunna vi finna i Katrineholm. Eftersom det är så få som svarat *ja* på vår fråga, kunna vi emellertid inte analysera materialet mycket mera. Det allmänna intrycket blir, att den politiska aktiviteten är ganska ringa.

Vi hade även en attitydfråga som nära hänger samman med det

faktiska beteende som vi ovan redogjort för. Frågan hade följande lydelse: »*Skulle Ni ha något emot, att något av Era barn vore politiskt verksam?*» Ja-svaren fördelade sig på följande sätt.

Tab. V: 11. Skulle Ni ha något emot att något av Edra barn vore politiskt verksam? Ja-svar (negativa) i procent av totalantalet intervjuade

	Infödda				Inflyttade			
	Män		Kv.		Män		Kv.	
	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.
Huskvarna	31	14	14	31	20	15	22	17
Katrineholm	20	8	24	—	10	9	16	14

Jämföra vi först de bägge orterna, finna vi att grupperna inflyttade manliga arbetare skilja sig signifikant från varandra. Det är en negativare attityd mot barnens politiska verksamhet i den gamla orten än i den nya. Den tendensen är för männens vidkommande genomgående och ger även om vi slå samman samtliga manliga svar ett kraftigt utslag: 16 % av Huskvarna-männen ge ett negativt svar mot 9 % av Katrineholms-männen ($\chi^2 = 10.87$, $P < 0.001$). Mellan kvinnorna på de bägge orterna kunna vi inte iakttaga någon liknande skillnad.

Se vi på de olika stratas reaktioner, framgår det att de manliga tjänstemännen äro mer negativa än arbetarna inför tanken på barnens politiska framtid. Signifikant är denna attitydolikhet endast i Huskvarna ($\chi^2 = 4.68$, $P < 0.05$), men tendensen är genomgående. Denna olikhet kommer tydligast fram, om man jämför annan-grupperna bland männen.

Denna negativa inställning slår även igenom inom annan-gruppen bland inflyttade manliga tjänstemän i Huskvarna. Av den gruppen har 29 % en negativ attityd mot 11 % av de övriga ($\chi^2 = 4.47$, $P < 0.05$).

Den politiska åsiktsbildningen sker troligen, förutom i fackförbunden och på arbetsplatsen, genom läsning av den dagliga tidningen.[1] Det är givetvis ett mycket osäkert påstående, ty uppenbarligen måste

[1] Jfr avdelning I kap. III s. 83.

det här i landet förhålla sig så, att många folkpartitidningar läsas av personer som ha andra politiska åsikter än de som framföras i tidningarnas ledande spalter. Man läser tidningen av andra skäl än politiska. Man kan notera en strataskillnad i valet av tidningar, som vi måste antaga har en viss ideologisk bakgrund. Tjänstemännen läsa i större utsträckning borgerliga tidningar, arbetarna socialistiska. Den olikheten är signifikant för infödda och inflyttade i Huskvarna och för inflyttade i Katrineholm. Infödda manliga arbetare i Katrineholm visa samma tendens, men den är ej statistiskt säkerställd. (Siffrorna för infödda tjänstemän jämförda med infödda arbetare äro i Huskvarna: $\chi^2 = 12.66$, $P < 0.01$; för inflyttade av samma kategori: $\chi^2 = 44.20$, $P < 0.001$ och för inflyttade män i Katrineholm: $\chi^2 = 5.94$, $P < 0.05$.) Samma olikhet kommer fram, om vi jämföra svarssiffrorna för kvinnor i Huskvarna. De kvinnliga tjänstemännen läsa i större utsträckning högertidningar, arbetarkvinnorna socialdemokratiska tidningar. Olikheterna äro säkerställda både för infödda och inflyttade. Tendensen återkommer dessutom bland inflyttade kvinnor i Katrineholm.

Annan-gruppen bland tjänstemännen visar en tendens att läsa färre socialistiska tidningar än de övriga kategorierna; bland arbetarna åter tager sig denna grupps speciella inställning det uttrycket, att den läser fler kommunist- eller högertidningar. Tendenserna äro emellertid inte säkerställda. Arbetarna äro mer intresserade av sportnyheterna och bry sig mindre om den politiska läsningen och nyheterna än tjänstemännen. Det är möjligt att denna olikhet i läsvanorna hänger samman med olikartad kulturell aktivitet, något som vi komma att undersöka i ett senare kapitel.

IV. RENA FRITIDSFÖRENINGAR

Organisationer och föreningar övertogo emellertid i samband med industrialiseringen även funktioner som närmast voro av kulturell beskaffenhet eller också rent fritidsbetonade. Till den kulturella gruppen räkna vi *nykterhetsföreningar*, men de som i vårt material uppgivit sig tillhöra nykterhetsföreningar äro så få, att vi inte funnit det möjligt att analysera dem ur klasstillhörighets- eller klassmedvetenhetssynpunkt.

Idrottsföreningarna räkna vi till de rent fritidsbetonade. Jämföra vi de olika strata i fråga om idrottsföreningar, kunna vi inte finna någon skillnad i anslutningsfrekvenserna. Däremot kunna vi i fråga om denna typ av föreningar konstatera, att de som identifiera sig med klass II i större utsträckning äro medlemmar i idrottsförening än de som identifiera sig med klass III. Siffrorna äro följande.

Tab. V: 12. Medlemskap i idrottsförening — fördelning med hänsyn till klassidentifikation (procent av totalantalet inom varje klass)

Män				Kvinnor			
H—a		K—m		H—a		K—m	
II	III	II	III	II	III	II	III
35	25	48	39	12	7	46	23

Sambandet blir detsamma om vi fråga efter styrelseuppdrag i idrottsförening, vilket framgår av följande siffror.

Tab. V: 13. Medlemmar med styrelseuppdrag i idrottsförening — fördelning med hänsyn till klassidentifikation (procent av totalantalet inom varje klass)

Män				Kvinnor			
H—a		K—m		H—a		K—m	
II	III	II	III	II	III	II	III
48	40	64	49	25	11	17	25

Däremot är det inte någon skillnad mellan de olika identifikationsgrupperna i fråga om besöksfrekvensen. Inte heller kunna vi finna, att klass-självmedvetenhet spelar någon roll för medlemskap i denna föreningskategori.

Slutligen förde vi samman till en gemensam grupp föreningar av allmän kulturell karaktär och hobbynatur, dvs. sammanslutningar som inte traditionellt räknas till folkrörelserna. Vi kallade kategorien för *övriga föreningar*. Medlemskap i denna föreningskategori visar i stort sett samma mönster som medlemskap i idrottsföreningar, vilket framgår av följande siffror.

Tab. V: 14. Medlemskap och styrelseuppdrag i övriga föreningar — fördelning med hänsyn till klassidentifikation (procent av totalantalet inom varje klass)

	Män				Kvinnor			
	H—a		K—m		H—a		K—m	
	II	III	II	III	II	III	II	III
Medlemskap	56	32	55	31	33	18	15	15
Styrelseuppdrag...	34	40	56	35	16	24	50	25

Ehuru mönstret inte är helt regelbundet, är det dock i stort sett så, att även i dessa föreningar de som identifiera sig med klass II äro mer aktiva än de som identifiera sig med klass III. Då det är fråga om medlemskap i dessa föreningar slår även en skillnad mellan olika strata tydligt igenom. Av manliga tjänstemän i Huskvarna äro 65 % medlemmar i en övrig-förening, men bara 23 % av arbetarna ($\chi^2 = 106.93$, $P < 0.001$). För samma kategori i Katrineholm få vi siffrorna 56 % respektive 29 % ($\chi^2 = 22.07$, $P < 0.001$). Av de kvinnliga tjänstemännen tillhöra 33 % en förening av denna typ mot 13 % av kvinnliga arbetare ($\chi^2 = 22.28$, $P < 0.001$). Bland de manliga tjänstemännen är det slutligen så, att de som anse att en annan klass än deras egen har makten även äro de aktivaste. Av annan-kategorien tillhör 69 % någon övrig-förening, mot endast 48 % av egen-kategorien.

I stort sett verkar det sålunda, som om denna typ av organisationer skulle vara medelklassinstitutioner. Deras funktioner kan vara av två slag. 1) I dessa föreningar förstärkas medlemmarnas känsla av att tillhöra en bestämd samhällsklass eller socialgrupp. För många är det så, att invalet i en förening av denna typ är ett bevis för att man nått en viss social position, det är en yttre bekräftelse på en uppnådd ställning. Troligen är det ofta så, att man i denna typ av sammanslutningar möter normer och åsikter som understryka att medlemmarna inte ha det inflytande som de borde ha, på grund av sin ställning, sin utbildning eller just på grund av sitt medlemskap i organisationen. Föreningen skulle då befästa uppfattningen att andra samhällsklasser än den egna ha det största inflytandet i samhället, samtidigt som föreningen hos medlemmarna skapar en hög anspråksnivå. 2) Man

kan även tänka sig, att makt och inflytande i dessa föreningar är en form av kompensation för det inflytande man inte har men enligt egen åsikt borde ha i samhället. Föreningarna äro då kompensation för den roll man genom demokratiseringen inte längre kan spela. Organisationerna skulle i det fallet inte verka som plantskolor för demokrater, utan snarare som kanaler för det av demokratien skapade missnöjet. Både i fråga om idrottsföreningar och övriga föreningar är tendensen den, att man är mer ansluten i Katrineholm än i Huskvarna. Detta stämmer med vår allmänna hypotes att man i den nya industriorten, på grund av bristande medfödda sociala kontakter, söker sig till föreningarna som anpassningsinstrument. I Huskvarna är dock de infödda oftare medlemmar i idrottsföreningar än de inflyttade, vilket är i strid med våra antaganden. Något entydigt stöd få vi alltså inte heller av detta material.

V. INFORMELLA GRUPPBILDNINGAR

Även om föreningar och organisationer spela en mycket stor roll i stadsmänniskans liv och i väsentliga sektorer bestämma hennes tänkesätt och handlingar, så skall man inte helt se bort från de många informella gruppbildningar som hon även tillhör och i vilka med största säkerhet en rad normer uttalas. Ofta är det så, att de stora organisationernas normsystem sippra fram till den enskilde individen genom de informella gruppernas kanaler. Arbetskamrater, vänner, grannar och släkt öva ett tryck på människan och forma hennes tankar, handlingar och värderingar. Under den senaste tiden ha många industrisociologer ägnat sig åt att observera dessa informella grupper på arbetsplatsen. Det är en brist, att vi i vår undersökning så litet haft möjligheter att precisera deras betydelse; för att kunna göra det måste man troligen använda sig av andra instrument än den strikta intervjuen.[1] I detta avsnitt vilja vi endast se efter, om vi kunna peka på något samband mellan känslan av den egna klassens betydelse i samhället och umgänge med arbetskamrater, vänner, grannar och släkt. Det kan t. ex. tänkas, att annan-kategorien har mindre umgänge inom alla dessa fyra kategorier än egen-kategorien och lika-kategorien. Skulle det vara så, kunna vi ha rimliga orsaker att antaga, att annan-kategorien består av människor som överhuvud-

[1] Se SEGERSTEDT & LUNDQUIST, a. a. s. 197 ff.

taget ha svårt att anpassa sig till ett socialt liv, vilken form det än har. Skulle det åter vara så, att annan-gruppen i detta sammanhang inte visar någon särart, så få vi tro, att det är speciella faktorer som göra att annan-gruppen är missnöjd med samhället och — kanske — med arbetsgruppen.[1]

Vi börja med umgänget med *arbetskamrater*. Vi kunna antaga att det framför allt är i det umgänget som man får sin inställning till arbetsgruppen och samhället preciserad.

Tab. V: 15. Umgänge med arbetskamrater

Antal gånger per månad	Män				Kvinnor			
	Tjm.		Arb.		Tjm.		Arb.	
	H-a	K-m	H-a	K-m	H-a	K-m	H-a	K-m
0	36	46	47	48	44	50	38	42
0.5	48	41	33	30	37	14	41	35
1—2	8	7	9	11	10	14	11	13
2—	8	6	11	11	9	22	10	10
	100	100	100	100	100	100	100	100

Då vi närmare analysera dessa siffror med särskild tanke på våra frågeställningar, vilja vi först undersöka, om de olika företagsstrata skilja sig åt. Umgås tjänstemän och arbetare med sina arbetskamrater olika mycket? Manliga tjänstemän umgås överhuvudtaget mer med sina arbetskamrater än manliga arbetare och äro därför, som framgår av tabellen, färre i noll-gruppen. Detta gäller dock icke för den kvinnliga personalen. Samtidigt äro de manliga arbetare som överhuvud umgås med arbetskamrater intensivare i sitt umgänge, dvs. fler i den högsta frekvenskategorien. Fullt säkerställd är denna skillnad dock endast för män i Huskvarna ($\chi^2 = 11.88$, $P < 0.01$).

Ställa vi åter frågan om föreställningen om den egna klassens betydelse spelar någon roll i samband med umgänget med arbetskamrater, så få vi inte några säkra utslag mellan de olika kategorierna. Dock är tendensen den, att bland tjänstemän annan-gruppen umgås flitigare än lika- och egen-grupperna under det att annan-gruppen bland arbetare umgås mindre än övriga. Det gör att den skillnad vi funnit

[1] Se denna avdelning kap. VIII.

mellan arbetare och tjänstemän när det gäller umgänget med arbetskamraterna kan återföras på de bägge annan-kategoriernas åt olika håll avvikande vanor.

Tab. V: 16. Annan-gruppens umgänge med arbetskamrater

	Antal gånger per månad				
	0	0.5	1—2	2—	
Tjänstemän	33	50	9	8	100
Arbetare	48	31	11	10	100

$\chi^2 = 10.89$, $P < 0.02$

I fråga om umgänget med arbetskamrater tycks det framför allt vara så, att det råder ett samband mellan uppfattningen om den egna klassens betydelse och umgängets intensitet. Vidare kunna vi konstatera, att de bägge annan-kategorierna ha olika umgängesvanor: tjänstemännen umgås på det hela taget något flitigare än andra tjänstemän, under det att arbetarna äro mer isolerade än sina kamrater.

Vi gå så över till kontakten med *övriga vänner*.

Tab. V: 17. Umgänge med övriga vänner

Antal gånger per månad	Män				Kvinnor			
	Tjänstemän		Arbetare		Tjänstemän		Arbetare	
	H-a	K-m	H-a	K-m	H-a	K-m	H-a	K-m
0	10	15	20	19	8	4	22	15
0.5—2	54	48	44	45	33	26	44	46
2—4	22	17	17	17	30	33	21	24
5—	14	20	19	19	29	37	13	15
	100	100	100	100	100	100	100	100

Även i fråga om detta slag av umgänge är det så, att om vi jämföra de olika strata, visa både män och kvinnor från tjänstemannakategorien samma tendens i umgänget med övriga vänner som i umgänget med arbetskamrater: de umgås flitigare än motsvarande arbetarkategorier (män: $\chi^2 = 14.39$, $P < 0.01$; kvinnor: $\chi^2 = 16.67$, $P < 0.001$). För Katrineholms-männens vidkommande kunna vi inte tala om någon

säker tendens, för kvinnornas del åter är tendensen densamma som bland Huskvarna-kvinnorna. Även i detta sammanhang visa annan-kategorierna de största olikheterna i fråga om umgängesvanor. Det återkommer både bland män och kvinnor i Huskvarna och bland män i Katrineholm, men är tydligast hos män i Huskvarna ($\chi^2 = 11.82$, $P < 0.01$). Men samtidigt är det så, att annan-gruppen bland arbetarna, om den har något umgänge, även återfinnes i den kategori som umgås intensivast. De bägge strata skilja sig även i det avseendet, att medan de infödda manliga arbetarna i bägge städerna ha livligare kontakter med övriga vänner än de inflyttade, så finnes det inte någon sådan skillnad mellan infödda och inflyttade tjänstemän. (För manliga arbetare i Huskvarna få vi siffrorna: $\chi^2 = 6.50$, $P < 0.02$, för Katrineholm: $\chi^2 = 4.35$, $P < 0.05$.) Någon liknande säker skillnad kunna vi inte notera för kvinnornas vidkommande.

När det åter är fråga om att ha vänner bland grannarna spelar det, av våra resultat att döma, inte någon roll om man är infödd eller inflyttad. Totalt ser kontaktfrekvensen ut på följande sätt.

Tab. V: 18. Umgänge med grannar

Antal gånger per månad	Män				Kvinnor			
	Tjänstemän		Arbetare		Tjänstemän		Arbetare	
	H-a	K-m	H-a	K-m	H-a	K-m	H-a	K-m
0	50	60	52	51	63	80	61	57
1	25	15	21	16	20	3	15	15
2—3	11	10	8	6	7	3	7	10
4—	14	15	19	27	10	14	17	18
	100	100	100	100	100	100	100	100

Jämföra vi de olika strata, få vi i fråga om denna typ av informell gruppbildning en något annan bild än av de föregående: arbetarna ha oftare kontakter med grannarna än tjänstemännen. Den bilden är signifikant för männens vidkommande och tendensen klar för kvinnornas. (De sammanslagna siffrorna för männen äro: $\chi^2 = 10.97$, $P < 0.02$.) Även i det fallet beror olikheten huvudsakligen på annan-kategoriernas olika vanemönster, vilket visar sig i följande siffror.

Tab. V: 19. Män. H—a + K—m. Annan-gruppens umgänge med grannar

	Antal gånger per månad				
	0	1	2—3	4—	
Tjänstemän	56	16	15	13	100
Arbetare	53	19	4	24	100

$\chi^2 = 13.05$, $P < 0.01$.

Vi kunna alltså notera, att de bägge annan-kategorierna skilja sig mest. Det innebär inte att varje annan-grupp, inom sitt stratum, avviker så mycket från de övriga kategorierna, att man kan tala om att annan-grupperna äro mer sociala eller asociala än andra klassgrupper.

Med sin *släkt* ha arbetarna likaledes livligare kontakter än tjänstemännen, vilket framgår av följande uppställning.

Tab. V: 20. Umgänge med släkt

Antal gånger per månad	Män				Kvinnor			
	Tjänstemän		Arbetare		Tjänstemän		Arbetare	
	H–a	K–m	H–a	K–m	H–a	K–m	H–a	K–m
0	6	13	7	6	6	3	5	7
1—2	50	37	39	32	49	54	30	24
3—4	12	20	16	16	12	24	19	15
5—	32	30	38	46	33	19	46	54
	100	100	100	100	100	100	100	100
Signifikans	Män. H–a: $\chi^2 = 7.82$, $P < 0.05$ Kv. H–a: $\chi^2 = 12.90$, $P < 0.01$							
	» K–m: $\chi^2 = 14.94$, $P < 0.01$ » K–m: $\chi^2 = 15.80$, $P < 0.01$							

Mellan de olika strata föreligger sålunda en tydlig olikhet i umgänget med släkten. För männens vidkommande är detta återigen tydligast mellan de män av olika strata som svarat att en annan klass än deras egen har makten. Däremot visa de olika kategorierna av klass-självmedvetenhet inte några säregna tendenser om man håller sig inom samma stratum.

Vid umgänget med släkten är det av stor betydelse om man är infödd eller inflyttad. Framför allt är det fallet bland arbetarna. Det

är vidare en genomgående tendens att umgås mer med släkten i Huskvarna än i Katrineholm. Vi ha alltså sett, att både när tjänstemännen ha livligare sociala relationer än arbetarklassen och när det omvända förhållandet råder, visa annan-kategorierna extrema tendenser, och det är ofta på grund av dessa som de bägge strata verkligen skilja sig åt. Men vi kunna knappast säga, att vi fått något material som skulle visa att annan-kategorien skulle vara en asocial kategori.

VI. SAMMANFATTNING

Vi ha i detta kapitel sett, att klassidentifikation och klass-självmedvetenhet spela en väsentlig roll för de sociala kontakterna. De som räkna sig till medelklassen ha ett konservativt vanemönster: de äro mindre fackligt och politiskt aktiva än de som identifiera sig med klass III men ha en livligare social växelverkan i idrottsföreningar och övriga sammanslutningar. Det kan uppfattas så, att man drager sig undan en social verklighet, i vilken man berövats en dominerande plats och söker kompensation på annat håll. I linje härmed äro de tjänstemän som anse sig tillhöra en klass med ringa inflytande (annan-grupp) även negativare än övriga kategorier mot politisk och facklig aktivitet. Arbetarnas annan-grupp är politiskt mer ytterlighetsorienterad än övriga grupper. I övriga föreningar åter är tjänstemännens annan-grupp den med de flesta kontakterna.

De manliga och kvinnliga tjänstemännen ha vidare ett livligare umgänge med sina arbetskamrater och med övriga vänner än arbetarna. Framför allt gäller det för annan-grupperna, som i dessa fall äro extremgrupper inom var sitt stratum med olika vanemönster. Arbetarnas och tjänstemännens sociala kontakt med grannar och släkt ha likaledes olika karaktär. I dessa senare fall visa manliga och kvinnliga arbetare den största livaktigheten, och även här är annangrupperna extremgrupper. Arbetarna äro alltså, omflyttningen till trots, mera lokalt och släktskapsmässigt förankrade i det omgivande samhället än tjänstemännen.

KAPITEL VI

KLASSMEDVETANDE OCH KULTURELL AKTIVITET

I. INLEDNING

Ett av industrisamhällets verkligt svåra problem är relationen mellan fritid och arbetstid. I del I behandlade vi frågan sedd ur arbetstidens synpunkt. Vi framhöllo, att man under industrialismens första tid mer eller mindre självklart flyttade över lantarbetets långa arbetsdag till fabriker och andra industriella anläggningar. För en självägande jordbrukare var det ganska naturligt, att gränsen mellan arbetstid och fritid inte kunde skarpt fixeras: det var snarare arbetets egen rytm som fick avgöra saken. Å andra sidan var naturligtvis tempot inte särskilt uppdrivet. Det var heller inte någon särskilt hög produktionstakt i de första årtiondenas industriella arbete, vilket framhållits av A. Montgomery.[1] Men den långa arbetstiden på 11 à 12 timmar i smutsiga, mörka och dragiga lokaler, i vilka man arbetade för andra människor och för ändamål som man ofta inte förstod, kändes ändå som en hård belastning. Man upplevde det som ett berättigat krav, att arbetstiden skulle kortas ned.

I del I ha vi behandlat en del normsystem kring detta problemkomplex. Vi funno även vid vår analys av de aktuella attityderna, att det alltjämt fanns en bestämd önskan om en kortare arbetsdag eller arbetsvecka. I fråga om dessa attityder var det även en markant skillnad mellan tjänstemän och arbetare. Arbetarna voro, som man kunde vänta, negativare mot den rådande arbetstiden och voro därför mera inställda på en ytterligare förkortning. En förkortning av arbetstiden uppfattas alltjämt som ett väsentligt problem inom arbetarrörelsen, vilket bl. a. framgår av den 1954 tillsatta kommittén för

[1] MONTGOMERY, A., Industrialismens genombrott i Sverige, Stockholm 1947, s. 320. Jfr även SEGERSTEDT & LUNDQUIST, a. a. s. 159.

utredning av möjligheterna för en ytterligare förkortning av arbetsdagen. Detta kommer även till synes i förbundsordföranden Arne Geijers krav på fria lördagar under sommaren för metallarbetarna.

Som ännu ett exempel på ett normativt uttalande kunna vi anföra följande citat från *Metallarbetaren* av den 21 juli 1954: »Varför är arbetstidsförkortning önskvärd? ... Den tekniska utvecklingen har ställt oss alla inför tidigare nästan oanade problem. Anpassningen till arbetslivet är i dag oändligt mycket mera komplicerad än vad den var vid den tidpunkt, då 48-timmarslagen fördes ut i livet... Arbetstidsförkortningens konsekvenser kan tänkas bli olika. Det finns människor som håller fram sin ekonomiska måttsticka, gör sina värderingar och kommer fram till nästan absoluta tal. Men det är inte bara konsekvensen för tillverkningen av olika slags varor, som måste med i bilden. Människan själv är det viktigaste och dyrbaraste kapitalet.»

Fritiden har ett värde, emedan det är under den som människan har möjlighet att utveckla all sin personlighet. Fritiden är, menar man, åtminstone en nödvändig förutsättning för en sådan självutveckling. Därför bör fritiden även utnyttjas till ett skapande eller anammande av kulturella värden. »Ingen arbetstidsförkortning innebär verkligt framsteg, om inte den längre fritiden ger ett för varje individ varierande meningsfullt innehåll av rekreation och berikande upplevelser.»[1]

Till denna värdering kommer emellertid även andra: fritiden är ett värde, enär den ger löntagaren tid och kraft att deltaga i allmänna värv. Fritiden är sålunda en förutsättning för att demokratien skall fungera. Men samtidigt är det så, att samhället på grund av de många funktioner som det övertagit från familjen och de många uppgifter som det skapat eller tagit sig självt i allt högre grad har kommit att styras av funktionärer. Bland annat har den ökade fritiden och de stora summor som staten investerat i fritidssysselsättningar framtvungit anställandet av kuratorer och konsulenter, t. ex. bildningskonsulenter. Man har gjort befattningar av det som tidigare var fritidssysselsättningar. Det är *en* av orsakerna till medelklassens och tjänstemannakårens tillväxt.

Fritiden värderas sålunda, därför att den är en förutsättning för demokratien. Men därjämte är fritid ett värde för alla, enär den ger

[1] Människan och nutiden, s. 8.

alla tillfälle att njuta av kulturskapandets olika produkter. Fritiden ger en människa möjlighet att »tillfredsställa sina andliga och kulturella behov».[1] Föreningslivet och aktiviteten inom organisationerna är ett sätt att utnyttja fritiden. I stort sett var det så, funno vi vid en analys av föreningsaktiviteten, att arbetarna voro mera aktiva inom den typ av organisationer som voro av facklig eller politisk art och som vi kunna beteckna som villkor för vardagsdemokratien, under det att tjänstemännen voro ivrigare verksamma inom föreningar av den typ som vi samlat under beteckningen »övriga föreningar», bland vilka dolde sig rena hobbyklubbar och sammanslutningar av mera kulturellt slag.

Även om fritiden i och för sig är ett värde, så har det dock kommit att framstå som ett krav, att den skall utnyttjas på ett riktigt sätt. Det har därför, för olika myndigheter och ansvarskännande organisationer, varit ett växande bekymmer hur man skall lära människor att utnyttja sin fritid på det bästa och värdigaste sättet. Problemet har fixerats av 1944 års folkbildningsutredning på följande sätt: »Under 1800-talets förra del skedde en fullständig omdaning av det svenska samhällets struktur. Genom den fortsatta exceptionellt starka befolkningstillväxten under de första årtiondena skapades ett nytt samhällselement, ett landsbygdsproletariat, *som saknade all bildningstradition.* De gamla, fast sammanhållna byalagen, som inneslöto huvuddelen av det dåtida Sveriges befolkning, sprängdes sönder genom skiftena. För städernas del inträffade upplösningen av de gamla grupperna något senare. De liberala idéerna och näringsfrihetens genombrott ledde till skråväsendets upplösning vid århundradets mitt. Med industrialismens framväxande uppstodo nya samhällsklasser, *som likaledes saknade samband med de gamla bildningsformerna.*

1862 års kommunallagar och representationsreformen 1865 gåvo slutligen individen större inflytande i kommun och stat men ställde även ökade krav på hans allmänna och medborgerliga bildning.»[2]

Folkbildningens förkämpar voro säkerligen väl medvetna om den nya stadsbefolkningens brist på bildningstraditioner. Man ville knyta an till de gamla kulturvärdena, och man såg i en sådan anknytning en förutsättning för att folkets inflytande över kommunens och statens skötsel skulle bli av något värde. Till en början var denna folk-

[1] Se SEGERSTEDT & LUNDQUIST, a. a. s. 160. Citerat från HANSSON, S., Den moderna fackföreningsrörelsen, Malmö 1908, s. 8.

[2] S. O. U. 1946: 68, s. 15. Kurs. här.

bildande verksamhet framför allt utövad av akademiker, inte minst studenter. 1944 års folkbildningsutredning framhåller emellertid, att studenternas insats i det fria folkbildningsarbetet vid början av detta sekel mattades av något. I stället ryckte folkrörelserna fram och engagerade sig i bildningsarbetet, något som »skulle bli av största betydelse för den kommande utvecklingen».[1] Folkbildning blev en angelägenhet för nykterhetsrörelsen, för frikyrkorörelsen och för arbetarrörelsen och senare även för tjänstemannarörelsen. Därigenom fick bildningsarbetet otvivelaktigt en mycket fast förankring hos breda lager, men samtidigt kan bildningsarbetets gruppförankring tänkas ha medfört en ökad klasskänsla och ett ökat gruppmedvetande. Folkbildningsutredningen har känt detta som en viss fara, ty den säger: »Som motvikt mot bildningsarbetets stundom alltför starka förankring inom vissa bestämda organisationer eller socialgrupper föreslår utredningen, att understöd skall kunna utgå även till ett studiearbete, som bedrives utanför organisationernas ram.»[2] Även i *Människan och nutiden* diskuterar man problemet, men framhåller: »Inom arbetarrörelsen stöder man numera praktiskt taget allt bildningsarbete i medvetande om att detta bidrager till att främja medlemmarnas intressen, deras förmåga till överblickar ger åt livet en mening och innehåll. Målsättningen bör också vara att göra allt bildningsarbete, i vilken organisation det än förekommer, så rikt och mångsidigt som möjligt.»[3]

För oss blir problemet följande: har man knutit an till de gamla borgerliga bildnings- och kulturformerna, som dessa kommo till uttryck i teater- och konsertbesök, konst- och boksamlande, eller har man skapat någon speciell industrisamhällets kulturaktivitet? Famlar stadsbefolkningen alltjämt efter någon speciell stadskultur? De flesta ha väl känt det både som ett krav och som något självklart, att den stora stads- och industribefolkningen, om den bara fick tid och råd, skulle bli kulturskapande och kulturbärande. När man analyserar detta problem bör man ha i minnet, att arbetstidens längd och arbetsinkomsten naturligtvis alltjämt kan spela någon roll för de olika stratas kulturliv. Dock måste man samtidigt medge, att dessa två faktorer nu kunna spela mindre roll som åtskiljande faktor, än vad de gjorde för t. ex. tjugo eller trettio år sedan.

[1] Ibid., s. 19.
[2] Ibid., s. 109.
[3] A. a. s. 173.

Något enhetligt normsystem, som kan återföras till den ena eller den andra klassideologien, är det svårt att finna, åtminstone något som är mera allmänt omfattat. Många ha säkerligen menat, att kulturintresset är en sak som sköter sig själv, om bara de materiella villkoren äro för handen. Mycket få människor ha gjort klart för sig vad en stads- och industrikultur skulle innebära i motsats till en landsbygdskultur eller en jordbrukare- och borgarekultur. De flesta som verkat i folkbildningsorganisationer ha säkerligen betraktat kulturvärdena som tidlösa, värden som alla böra omfatta och acceptera utan hänsyn till klass och ställning i arbetsprocessen.

Det har även varit svårt för dem som levde mitt uppe i omvälvningen att se betydelsen och den kulturella räckvidden av de för industrisamhället typiska fritidssysselsättningarna: biografen, idrottstillställningarna, radion och just nu televisionen. Vi ha mycket svårt att avgöra, om dessa företeelser, typiska för vår tid, skola bli hörnstenar i en urbaniserad kulturform eller ej. Biografen och idrottstillställningarna ha städernas stora folkmassor som förutsättning, massmedia som radio och television förutsätta även en stor publik som ekonomiskt underlag men vänder sig paradoxalt nog samtidigt i och för sig till den enskilde individen. Man kan mycket väl tänka sig att det både i radio och television presenteras en mycket intim konst. Men å andra sidan måste bägge kommunikationsmedlen tillfredsställa en mycket bred och allmänt accepterad smak. Det är därför svårt att säga, vilken roll radio och television kommer att spela vid skapandet av den typiskt urbaniserade eller industrialiserade kulturformen.

Det är givet, att press, film, radio och television i mycket hög grad kunna skapa likformiga sociala vanor i form av både beteenden och attityder. Från alla dessa massmedia utgår en ström av starkt emotionella normer, som formar publikens beteendedispositioner. Men å andra sidan fordra dessa massmedia inte någon grupp som sin publik, det är alltid fråga om en enkelriktad samfärdsel från den som gör anspråk på att vara normkälla till normmottagaren. Därtill kommer det förhållandet, att den som i film, radio eller television gör sig själv till normkälla i viss mån kan verka anonymt. Man kan t. ex. i filmen låta en viss människotyp bli den stora publikens imitationsmodell, utan att åskådarna någonsin klart förstå att de äro utsatta för propaganda. Det finns heller inte, när det gäller film, television, press eller radio, något socialt samspel mellan de människor som bilda publik. I varje

fall är någon sådan kontakt inte nödvändig, och den kan inte påverka den gemensamma stimulerande faktorn. Det kan, trots allt, äga rum vid konserter och teaterföreställningar. Oftast är publiken passivt anammande, och det är möjligt att den passivt mottagande attityden blir så integrerad med personligheten, att lusten och förmågan till aktivt samarbete minskas. Uppenbarligen ha vi i massmedia ett element i vår kultur, som dels är typiskt för industrialismens samhälle, dels direkt motverkar det försök till kontakt och ömsesidig påverkan som man söker skapa i föreningar och organisationer och som man i allmänhet anser vara en förutsättning för demokratien.

Vi ha i kapitel II av detta avsnitt sett, att arbetarklassen hade dels ett enhetligare klassmedvetande, dels ett mera utvecklat klass-självmedvetande än tjänstemännen. Det måste därför vara av intresse att se, hur arbetarna förhålla sig till kulturvärdena i jämförelse med den om sin betydelse misströstande medelklassen. Vi vilja därför närmare analysera, hur det förhåller sig med de olika stratas kulturaktivitet och vilken roll klassidentifikation och klass-självmedvetande spela i den aktiviteten.[1]

Först behandla vi de kulturformer eller värden som vi kunna beteckna som mer eller mindre traditionella och som ingått i det borgerliga samhällets fritids- och kulturliv: konserter, teatrar, konstutställningar samt aktivt idrottsutövande. Aktivt idrottsutövande räkna vi dit, ty det förutsätter dock att man har kraft och tid över för icke nödvändig motion. Man kan antaga, att tjänstemännen skola känna större förståelse för alla dessa olika former av aktivitet just genom dess traditionella natur. Av samma anledning kan det även tänkas vara så, att arbetarna kunna hysa en tveksam, avböjande eller fientlig inställning, emedan man associerat vissa typer av bildningsverksamhet med den välbärgade över- och medelklassen.

Vi ha i detta avsnitt redan ofta citerat *Människan och nutiden*, arbetarrörelsens kulturprogram, och komma att göra det i fortsättningen. Man kan naturligtvis framhålla att sådana kulturprogram finnas även inom andra partier, sålunda har t. ex. Folkpartiets ungdomsförbund framlagt sin syn på dessa frågor i skriften *Ungdomen och de vuxnas samhälle* (1953). När det gäller folkpartiets och högerns medlemmar utgå vi dock ifrån att de i stor utsträckning möta normer för kulturlivets utformning även i andra grupper, t. ex. i familje- och skol-

[1] Jfr följande framställning med avdelning I kap. VI s. 164 ff.

gruppen. För arbetarungdomen har situationen i många avseenden varit annorlunda, och vi kunna därför antaga, att Människan och nutiden spelat en annan roll och är viktigare som ett uttryck för den uppfattning man hyser om dessa frågor inom arbetarrörelsen. Även om programmet mötte mycken kritik vid partikongressen 1952, får man ändå antaga, att det innehåller representativa synpunkter för »arbetarklassens» inställning i fråga om kulturaktiviteten. Människan och nutiden måste betraktas som ett försök att skapa ett program eller ett normsystem. De i skriften uttalade normerna vända sig ofta till statsmakterna, men avsikten måste givetvis även vara att påverka varje enskild partimedlem och hos honom skapa ett motsvarande kulturellt behov.

II. KONSERTBESÖK[1]

Musikutövning i och för sig behöver naturligtvis inte på något sätt vara högre ståndsbunden. Vi ha dock tidigare, i kapitlet om familjen i avdelning I, sett att arbetare och tjänstemän skilja sig åt i fråga om de instrument de äga. Tjänstemännen äga oftare fiol och piano, under det att dragspelet är arbetarnas instrument. Det är överhuvud vanligare med instrument bland tjänstemännen.

Tjänstemännen använda även sina instrument oftare än arbetarna. Bland manliga tjänstemän är det 27 % som spela ett instrument, bland arbetarna 20 % ($\chi^2 = 4.35$, $P < 0.05$). Skillnaden är ännu större för kvinnornas vidkommande. Bland dem spela 32 % av tjänstemännen ett instrument, men endast 16 % av arbetarkvinnorna ($\chi^2 = 12.73$, $P < 0.001$). Tjänstemännen, både män och kvinnor, spela helst piano och fiol. Bland arbetarna föredraga männen dragspelet. Bland kvinnorna är det många som spela gitarr — procentuellt är det fler i bägge kvinnokategorierna än i motsvarande manliga kategorier. Denna allmänna tendens stämmer med ett resultat som Gallupinstitutet presenterade för några år sedan, då man fann att 75 % av arbetarklassen, 61 % av medelklassen och 39 % av överklassen inte spelade något instrument. Det aktiva musikutövandet är alltså bundet vid samhällsskikt.

Däremot blir det svårt att finna något normsystem bakom de olika

[1] Jfr avdelning I kap. III s. 87 ff.

samhällsskiktens beteenden. I *Människan och nutiden* finner man mycket allmänna önskningar om ett livligare musikintresse bland städernas befolkning. Man framhåller med rätta, att musiklyssnandet och musikutövandet är en traditions- och vanesak och att de olika vanorna delvis ha sitt upphov i olika ekonomiska förhållanden. Inom de högre klasserna har det, kunna vi antaga, funnits ett starkt informellt normsystem. Det troliga är, att man ofta påpekade, att folk av vår klass, folk i vår ställning osv. måste kunna och veta något om musik och stödja dess utövande. Alla flickor, i varje fall, måste kunna spela piano, varje bildad flicka skall ta pianolektioner! Men man letar förmodligen förgäves efter dessa normsystem i några partiprogram. Man skall väl heller inte glömma bort, att industrialiseringen avbröt en aktiv folklig musiktradition och att man inte funnit någon speciellt urban folkmusikform att sätta i stället.

Den musik som spelas på konserter är till sin största del en skapelse av en medel- och överklass. Författarna till *Människan och nutiden* tala därför även om »ett demokratiskt musiklivs utveckling» och säga: »Det offentliga konsertlivet bör ifråga om repertoar och yttre form inriktas med tanke på ett allmännare främjande av den musikaliska upplevelsen. Samhället bör i ökad utsträckning stödja den offentliga konsertverksamheten.»[1] Ett uttalande som detta och önskemålet om »ett demokratiskt musiklivs utveckling» är så allmänt, att man närmast är frestad att beteckna önskemålen och utsagorna som fristående känslomässiga. Man vill ge ett allmänt intryck att det kan vara demokratiskt att gå på konserter, och genom sådana tankar skulle man kanske även förmå de stora massorna att besöka konserthus. Hur förhåller det sig nu med besöksfrekvensen, och spelar klassidentifikationen någon roll för denna?

Det är påtagligt och genomgående så, att tjänstemännen flitigare lyssna på konserter än arbetarna. Så tillvida är musiklyssnandet stratabundet (Män. H—a: $\chi^2 = 26.78$, $P < 0.001$; Män. K—m: $\chi^2 = 10{,}37$, $P < 0.02$; Kv. H—a: $\chi^2 = 26.78$, $P < 0.001$; Kv. K—m: $\chi^2 = 10.48$, $P < 0.01$).

Ur vår synpunkt är det av speciellt intresse att fråga, om klassidentifikation och klass-självmedvetenhet spela någon roll för kulturaktiviteten. Av tabellen se vi, att det genomgående finns en sådan skillnad: de tjänstemän som räkna sig till klass III visa en benägenhet

[1] A. a. s. 85 f.

Tab. VI: 1. Konsertbesök — fördelning med hänsyn till klassidentifikation

Antal besök per år	Klass II				Klass III			
	Män		Kvinnor		Män		Kvinnor	
	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.
	Huskvarna							
0	32	76	34	69	44	65	45	67
1—2.....	27	9	20	15	27	19	25	18
3—5.....	18	7	21	8	15	9	15	6
6—	23	8	25	8	14	7	15	9
	100	100	100	100	100	100	100	100
	Katrineholm							
0	26	50	10	66	54	54	45	58
1—2.....	20	16	30	34	12	21	14	19
3—5.....	35	—	30	—	18	18	14	9
6—	19	34	30	—	16	7	27	14
	100	100	100	100	100	100	100	100

att mindre ofta gå på konserter. Se vi bara på uppgifterna om man besökt eller inte besökt konserter, få vi bland de manliga tjänstemännen för hela materialet det resultatet, att 31 % av dem som räkna sig till medelklassen ej besökt någon konsert under det gångna året mot 46 % av dem som räkna sig till arbetarklassen ($\chi^2 = 4.30$, $P < 0.05$). För de kvinnliga tjänstemännen äro motsvarande siffror 30 % respektive 45 %. Tendensen är alldeles klart densamma, men ej fullt säkerställd ($\chi^2 = 3.12$, P : 0.10—0.05).

Den olikhet mellan tjänstemän och arbetare som vi här noterat visar sig även, om man jämför dem med hänsyn till deras uppfattning om den egna klassens betydelse. Det förhåller sig så i fråga om konsertbesök — och vi komma senare att återfinna den tendensen även i annan kulturell aktivitet — att annan-grupperna bland tjänstemän respektive arbetare äro de som tydligast skilja sig från varandra. De bilda sålunda även i detta avseende ett slags extremgrupper. Lika-gruppen åter är den som ger minst utslag. Dessa erfarenheter kunna vi sammanställa med den iakttagelse vi gjorde i fråga om medlemskap i föreningar, där annan-gruppen också intog en särställning

i de föreningar och organisationer som vi rubricerade som kulturella föreningar och hobbysammanslutningar. När det gäller konsertbesök visar det sig, att tjänstemän som anse att en annan klass än deras egen har det största inflytandet till 63 % besökt en konsert under det gångna året mot 56 % bland de övriga kategorierna tjänstemän.

Vi kunna alltså konstatera, att konsertbesök är ett stratabundet beteende och att besöksfrekvensen även visar samband både med klassidentifikation och klass-självmedvetenhet. Totalt är det 66 % av de manliga arbetarna och 62 % av de kvinnliga som inte besökt någon konsert under det gångna året. Motsvarande siffror för manliga tjänstemän är 39 % och för kvinnliga 38 %.

III. BESÖK PÅ KONSTUTSTÄLLNINGAR

Inte heller i fråga om besök på museer och konstutställningar kan man vänta att finna några bestämda, normativa program. Informella normsystem ha givetvis även här funnits inom högborgerliga kretsar som påbjudit, att flickor skulle orienteras i konsthistoria — det ansågs väl inte lika nödvändigt att pojkarna erhöll den formen av allmänbildning. Vidare var det ett tecken på status, att man smyckade sina hem med målningar och på så sätt uppmuntrade konstnärer. En viss folklig tradition i fråga om målningar har väl även förekommit, men den gick tydligen förlorad bland dem som flyttade in till städerna. I *Människan och nutiden* understryker man nödvändigheten av att människor även uppfostras till förståelse av god konst. Författarna till skriften mena, att det föreligger ett latent behov av god konst hos den stora publiken: »Sedan 1930-talet råder ett växande konstintresse i landet. Konsten är på väg att bli folkets egendom på ett annat sätt än tidigare. Behovet har naturligtvis legat latent länge, men omständigheterna ha varit sådana, att det blivit förkvävt. Den höjda levnadsstandarden har emellertid åter gjort det aktuellt.»[1] Kommer detta behov till synes i besöksfrekvensen på konstutställningar?

Även i denna form av kulturaktivitet är det en klar skillnad mellan olika strata (Män. H—a: $\chi^2 = 31.74$, $P < 0.001$; Män. K—m: $\chi^2 = 26.83$, $P < 0.001$; Kv. H—a: $\chi^2 = 26.45$, $P < 0.001$; Kv. K—m: inga signifikanta olikheter).

[1] A. a. s. 87.

Tab. VI: 2. Besök på konstutställningar — fördelning med hänsyn till klassidentifikation

Antal besök per år	Klass II				Klass III			
	Män		Kvinnor		Män		Kvinnor	
	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.
	Huskvarna							
0	21	42	25	30	22	46	39	53
1—3.....	37	49	36	53	48	44	45	41
4—6.....	24	9	18	17	16	6	14	4
7—	18	—	21	—	14	4	2	2
	100	100	100	100	100	100	100	100
	Katrineholm							
0	36	50	40	66	59	70	100	70
1—3.....	40	50	40	34	32	26	—	30
4—6.....	16	—	20	—	9	3	—	—
7—	8	—	—	—	—	1	—	—
	100	100	100	100	100	100	100	100

I stort sett är situationen densamma som för konsertbesöken. Dock är skillnaden mellan de bägge identifikationsgrupperna inom samma stratum inte säkerställd vid denna form av kulturaktivitet. Vi kunna i detta fall åter konstatera, att annan-gruppen bland tjänstemännen visar en tendens att vara den mest aktiva. För tjänstemännen råder det förhållandet, att 35 % av dem som anse att den egna klassen har det största inflytandet inte besökt någon konstutställning, 32 % av dem som anse att inflytandet är lika fördelat och 19 % av dem som säga att det är en annan klass som har det största inflytandet. För de manliga arbetarna få vi följande fördelning:

Tab. VI: 3. Män. Arb. H—a + K—m. Besök på konstutställningar — fördelning med hänsyn till uppfattning om klassinflytande

	Antal besök per år			
	0	1–2	3–	
Egen	55	34	11	100
Lika	46	38	16	100
Annan	54	35	11	100
Vet ej	69	19	12	100

$\chi^2 = 15.19$, $P < 0.02$

Bland arbetarna visar, som vi se av tab. VI: 3, annan-gruppen inte någon särskild grad av aktivitet. Mest aktiv är lika-gruppen och minst vet ej-gruppen. Bland de kvinnliga arbetarna råder dock en motsatt, ehuru icke säkerställd tendens: annan-gruppen är den mest aktiva i fråga om konstutställningsbesök.

Totalt är det 53 % av de manliga arbetarna och 28 % av de manliga tjänstemännen som inte besökt någon konstutställning. Skillnaden mellan kvinnorna från olika strata är inte så stor: 54 % av arbeterskorna ha icke avlagt något besök mot 44 % av kvinnliga tjänstemän.

IV. TEATERBESÖK

Författarna till *Människan och nutiden* förklara, att teatern är den mest demokratiska av alla konstformer. Detta påstående baseras väl delvis på det faktum, att teatern för sin existens förutsätter publik, ett kollektiv. »Få uppgifter kan därför — på det kulturella området — vara mera angelägna för arbetarrörelsen än att göra teatern till en demokratins verkliga egendom. Tanken på 'den stora folkteatern' har också ständigt och jämt framförts i debatten om dessa ting av såväl demokratiska folkbildningsentusiaster som teaterns eget folk. En sådan teater, har man menat, skulle bli en enastående samlingsplats, där människor av olika kategorier kan finna varandra i den gemensamma glädjen över en konstnärlig upplevelse. Man kan också säga, att liksom vi finner det naturligt att smycka våra städer med offentliga konstverk, hålla muséer och bibliotek för den stora allmänheten, uppmuntra medborgarnas kulturella intressen på olika områden, på samma sätt bör det vara en självfallen uppgift för arbetarrörelsen att stödja den sceniska konsten, den mest universella av dem alla och till sin natur den mest demokratiska . . . I och med att arbetarrörelsen mer och mer sätter sin prägel på samhällsutvecklingen och tar ansvaret för det kulturella liksom för det politiska livet, så kan den inte heller se bort från i vad mån det bör betraktas som en samhällsangelägenhet att hålla teaterlivet vid makt».[1]

Några uttalanden av samma art kan man knappast finna hos andra politiska partier eller klassnormuttalande grupper. För oss är det emellertid av intresse att se, hur besöksfrekvensen på teatrarna ser ut med hänsyn till stratum och klassidentifikation.

[1] Ibid., s. 109 f.

Tab. VI:4. Teaterbesök

	Huskvarna Antal besök per år				Katrineholm Antal besök per år			
	0	1–2	3–		0	1–2	3–	
Män								
Tjm.	29	36	35	100	32	32	36	100
Arb.	50	19	31	100	31	32	37	100
Kvinnor								
Tjm.	41	25	34	100	35	31	34	100
Arb.	55	24	21	100	63	23	14	100
	Män: $\chi^2 = 21.80$, $P < 0.001$				Män: χ^2 = ingen säker skillnad			
	Kvinnor: $\chi^2 = 9.03$, $P < 0.02$				Kvinnor: $\chi^2 = 8.19$, $P < 0.02$			

Vi kunna se, att tjänstemännen även då det gäller teaterbesök i stort sett är de aktivaste. Endast bland män i Katrineholm saknas alltså en säker skillnad. Att i det förhållandet se ett förebud för den framväxande folkteatern är emellertid en smula djärvt. Mellan de olika identifikationsgrupperna kunna vi inte, om vi hålla strata konstanta, notera någon olikhet i teaterintresset.

Jämföra vi kategorier med olika klass-självmedvetenhet, visa sig de som anse att makten är lika fördelad minst intresserade även i fråga om teater. Det kommer till synes på så sätt, att de inte bara skilja sig från andra kategorier inom samma stratum utan även visa den största överensstämmelsen med samma kategori i ett annat skikt.

Jämföra vi manliga tjänstemän och manliga arbetare i Huskvarna som ha samma uppfattning om sin klass betydelse få vi fram följande procentuella andel intervjuade som visa ren passivitet i fråga om teaterbesök.

Den egna klassen har störst inflytande: tjm. 27 %, arb. 48 %; signifikant olikhet.

Inflytandet är lika fördelat: tjm. 53 %, arb. 55 %; ingen verklig olikhet.

Inflytandet hos en annan klass: tjm. 23 %, arb. 50 %; signifikant olikhet.

För kvinnornas del bli motsvarande siffror i Huskvarna följande.

Den egna klassen har störst inflytande: tjm. 45 %, arb. 52 %; ingen säker olikhet.

Inflytandet är lika fördelat: tjm. 45 %, arb. 52 %; ingen säker olikhet.

Inflytandet hos en annan klass: tjm. 29 %, arb. 49 %; signifikant olikhet.

Jämföra vi för hela materialet manliga tjänstemän, finna vi, att de tjänstemän som anse att den egna klassen har den största betydelsen

till 24 % inte besökt någon teater under det gångna året, lika-kategorien till 40 % och annan-kategorien till 25 %. Olikheten är inte fullt säkerställd. För kvinnornas del äro siffrorna följande: egenklass-kategorien är passiv till 42 %, lika-kategorien till 45 % och annan-kategorien till 31 %. Lika-kategorien tycks sålunda vara den minst aktiva i fråga om teater liksom i fråga om besök på konstutställningar. Mellan de olika klassinflytande-kategorierna bland arbetarna kunna vi däremot inte notera någon olikhet.

Teaterbesök är sålunda stratabundna. Totalt har 43 % av de manliga arbetarna och 56 % av de kvinnliga inte besökt någon teaterföreställning under det gångna året. För manliga tjänstemän är siffran 29 % och för kvinnliga 39 %.

V. AKTIVT OCH PASSIVT IDROTTSINTRESSE[1]

Författarna till *Människan och nutiden* mena, att idrotten i det moderna samhället fyller uppgiften att motverka den ensidighet och specialisering som blivit en följd av det moderna arbetslivet. »I det personliga utövandet av idrott ligger för den nutida människan en harmonisk utvecklingsmöjlighet.»[2] Tage Lindbom ger en annan skildring av idrottens betydelse för industrialismens samhälle: »Inne i Folkets Hus-lokalen sitter 75 allvarliga människor på söndagseftermiddagen och lyssnar till den sakkunniga redogörelsen för de sociala bostadsrabatterna, den blivande sjukkasselagen eller Landsorganisationens lönepolitik och arbetsmarknadssituationen. Några hundra meter därifrån ligger en idrottsplats och där försiggår samtidigt en fotbollsmatch i division II. Där sitter inte 75 allvarliga personer i den högre medelåldern, där är 4 000 människor församlade, en väsentlig del av samhällets invånare i alla åldrar, kön och samhällsställningar... Kontrasten kan knappast vara starkare. Allt vad som en gång fanns av känsloliv, spännning, dramatik i folkrörelserna, men som förlorats genom utvecklingens egen inre logik, det finner vi nu i rikt mått och i övermått på idrottsplatserna. Och på kvällarna lockar biograferna, där alla former av dagdrömmeri, det erotiska, sociala och heroiska får sin rikliga näring.»[3] Lindbom har tänkt på det passiva åskå-

[1] Jfr avdelning I kap. VI.
[2] A. a. s. 161.
[3] LINDBOM, T., a. a. s. 48.

dandet och väl i någon mån i det sett ett hot mot den demokratiska aktiviteten. Vi skola strax återkomma till den formen av fritidsverksamhet.

Vad vi här vilja analysera är det egna, aktiva idrottsutövandet. Vi ha sagt, att det i viss mån kan tänkas vara en sysselsättning för de högre samhällsskikten, så tillvida som idrott förutsätter fritid och kraftreserv. Bägge dessa ting ha tidigare stått över- och medelklassen till buds i högre grad än arbetarklassen. Även om denna skillnad utjämnats mer och mer, kunna vi därför vänta, att tjänstemännen på grund av traditionens makt skola vara aktivare än arbetarna.

Tab. VI: 5. Intervjuade som under det gångna året besökt en idrottsplats för aktivt idrottsutövande (i procent av totalantalet) — fördelning med hänsyn till klassidentifikation

	Klass II				Klass III			
	Män		Kvinnor		Män		Kvinnor	
	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.
Huskvarna	30	14	1	—	12	11	10	3
Katrineholm.....	28	17	10	33	32	20	5	10

Skillnaden mellan strata är även i detta fall fullt klar. (Män. H—a: $\chi^2 = 12.93$, $P < 0.001$; Män. K—m: $\chi^2 = 5.97$, $P < 0.02$; Kv. H—a: $\chi^2 = 10.57$, $P < 0.001$; Kv. K—m: inga signifikanta skillnader.) För Huskvarna-tjänstemännens del kunna vi dessutom konstatera, att de som identifiera sig med klass II äro mer idrottsligt aktiva än de som identifiera sig med klass III ($\chi^2 = 5.74$, $P < 0.02$). Vi kunna även konstatera ett visst samband med klass-självmedvetenhet, vilket framgår av följande uppställning.

Tab. VI: 6. H—a. Intervjuade som under det gångna året besökt en idrottsplats för aktivt idrottsutövande (i procent av totalantalet) — fördelning med hänsyn till uppfattning om klassinflytande

	Män			Kvinnor		
	Tjm.	Arb.		Tjm.	Arb.	
Egen	16	10	e.s.	6	2	e.s.
Lika	14	7	e.s.	16	—	$\chi^2 = 4.26$, $P < 0.05$
Annan...	28	11	$\chi^2 = 10.35$, $P < 0.01$	14	2	$\chi^2 = 4.72$, $P < 0.05$

Annan-kategorien bland tjänstemännen är den grupp som mest skiljer sig från motsvarande grupp bland arbetarna. Dessutom är det den mest aktiva inom det egna skiktet. Tendensen är klar och, som vi sett, ganska genomgående. Dock kunna vi denna gång inte finna något motsvarande bland Katrineholms-befolkningen. I och för sig kan man knappast säga, att det är något särskilt imponerande antal som ägnar sig åt aktivt idrottande: 30 % är det högsta antalet, och det återfinna vi bland de tjänstemän som identifiera sig med medelklassen — dvs. tjänstemän som genom födsel och uppfostran tillhöra den gamla medelklassen och ha dess traditioner i blodet.

Siffrorna bli annorlunda, när vi granska den grupp som besökt idrottsplatsen som passiva åskådare. När vi studera hur många som finna fritidsförströelse i att åse idrottsevenemang, ha vi kommit över till en typ av fritidssysselsättning som nära sammanhänger med industrialismen och stadssamhället. Det är tillställningar som förutsätta relativt stora människoanhopningar i städer och stadsliknande samhällen med goda kommunikationer. Det finnes inte någon anledning att tro, att den ena eller andra samhällsklassen traditionellt skulle omfatta denna form av rekreation med större iver. Möjligen skulle man misstänka, att den gamla medelklassen, eller de som identifiera sig med den, skulle vara mindre intresserad och i idrottstävlingar och fotbollsmatcher se en vulgär nöjesform. Arbetarklassen skulle kunna tänkas vara mer intresserad, eftersom rekreationsformen kan sägas vara utformad just för det moderna industrisamhällets människor. Besöksfrekvensen återfinnes i tab. VI: 7.

En närmare granskning av dessa siffror visar, att det inte finns någon större olikhet mellan strata. Inte heller finnes det någon skillnad mellan identifikationsgrupperna. Det spelar heller inte, för denna form av fritidsnöje, någon roll vilken klass man anser har det största inflytandet i dagens samhälle. Det tyckes alltså vara så, att vi här verkligen träffat på en helt och hållet demokratisk fritidssysselsättning, om vi därmed mena en förnöjelse som inte är bunden till någon bestämd samhällsgrupp. Däremot är det genomgående och säkerställt så, att kvinnorna mera sällan än männen besöka idrottsplatserna som åskådare. Förmodligen ha de mindre intresse och även mindre tid.

Det aktiva idrottsutövandet visade sig vara beroende av vederbörandes stratatillhörighet. Dessutom kunde vi i Huskvarna konstatera klara samband med både klassidentifikation och klass-själv-

Tab. VI:7. Besök som åskådare på idrottsplats — fördelning med hänsyn till klassidentifikation

Antal besök per månad	Klass II				Klass III			
	Män		Kvinnor		Män		Kvinnor	
	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.
	Huskvarna							
0	23	19	41	23	19	21	42	44
1	38	36	41	69	43	34	50	43
2—4.....	36	39	14	—	36	39	8	12
5—	3	6	4	8	2	6	—	1
	100	100	100	100	100	100	100	100
	Katrineholm							
0	20	—	44	34	9	15	36	32
1	64	17	44	33	63	45	40	54
2—4.....	8	83	12	33	19	35	24	14
5—	8	—	—	—	9	5	—	—
	100	100	100	100	100	100	100	100

medvetenhet. Slutligen var det en påtaglig olikhet mellan könen. Totalt idrottade 24 % av manliga tjänstemän och 10 % av kvinnliga tjänstemän, 14 % av manliga arbetare och 4 % av kvinnliga. Annorlunda sågo siffrorna ut för det passiva sportintresset: endast 19 % av manliga tjänstemän och 15 % av manliga arbetare hade under det gångna året *icke* besökt något idrottsevenemang. För kvinnorna åter voro siffrorna lika för bägge kategorier: 40 % hade *icke* besökt någon idrottsplats som åskådare. Olikheten mellan könen är uppenbar. Tage Lindbom har rätt så tillvida, att alla samhällsklasser är lika representerade. Den passiva idrotten som tidsfördriv visar sig inte vara beroende av stratatillhörighet.

VI. BIOGRAFBESÖK

Filmen är en konstart som inte bara, för att vara ekonomiskt lönande, förutsätter städernas masspublik, utan som även i sin framställningsteknik är en produkt av industrialismen och mekaniseringen. Filmen

hör hemma i industrisamhällets miljö även så tillvida, att den som vill avnjuta den kan göra det utan några anspråk i fråga om klädsel och andra klasskiljande faktorer. Det är väl troligt, att talfilmen skapat vissa svårigheter för den inte språkkunniga delen av publiken, men på det stora hela taget är filmen, genom att den är tillgänglig för den stora massan, en demokratisk företeelse.

Filmen möter även ett annat behov hos storstadsmänniskan: den ger hennes ensamhet ett innehåll. När hon kommer till nya samhällen, i vilka hon inte har någon grupptillhörighet och inga informella relationer, utgör filmen en möjlighet för henne att fylla sin fritid. Filmen är vidare idealbildande för den i stadsmiljön osäkre invandraren Det är i det avseendet som filmen utgör det största problemet för de ansvarskännande människor som önska se filmen främst som redskap för att förverkliga en eller annan människo- och karaktärstyp och en därpå grundad samhällsform. Från både konservativt och radikalt håll har man vänt sig mot Hollywoodfilmens förhärligande av en overklig lyxmiljö och gangsterfilmernas förförande inverkan på ungdomen. Ungdomsvårdskommittén framlade på sin tid en rad förslag, som syftade till att dels skydda ungdomen mot olämpliga filmer, dels ytterligare utnyttja filmen i skola och i folkbildning.

Det socialdemokratiska kulturprogrammet diskuterar också ingående filmens funktion i industrialismens samhälle. Författarna formulera en del satser som närmast bära normsystemets prägel. Filmen bör vara idéförmedlare och kunskapsspridare, samtidigt som den skänker konstnärlig upplevelse. »För den svenska arbetarrörelsen måste detta dubbla krav leda till framstötar på två fronter. *Dels* bör den och dess representanter i regering och riksdag främja och stödja en filmpolitik med syfte att uppmuntra produktionen av filmer, som i vidaste mening verkar i upplysande syfte, och av konstnärligt värdefulla spelfilmer. *Dels* bör den med egna medel finansiera en filmproduktion. *Det ligger i rörelsens intresse att man har tillgång till filmer, som belyser aktuella samhällsproblem ur en socialistisk synvinkel.* Det vore också värdefullt med *filmer, som gav människor möjlighet att identifiera sig med personer, vilkas livsstil och handlingar inte är kedjade till konservativa tänkesätt utan visar en nutida ärligt sökande människa.*»[1] Detta sista uttalande är naturligtvis av speciellt intresse för oss med hänsyn till den i första kapitlet framförda teorien om klassen som en identifika-

[1] A. a. s. 122. Kurs.här.

tionsgrupp. Här säga författarna till *Människan och nutiden* just, att filmen som massmedium skulle vara alldeles särskilt lämplig därigenom att den skulle kunna levandegöra vissa beteendesätt hos tänkta idealgestalter. I stället för att uttrycka normerna i ord skulle de åskådliggöras: publiken skulle få se, hur alla verkliga och sanna radikaler bete sig. Hjälten i skådespelet skulle symbolisera en hel grupp och i och för sig vara imitationsmodell.

Hur förhåller det sig nu med den faktiska besöksfrekvensen med hänsyn till identifikationsgrupp och strata?

Tab. VI:8. Biobesök — fördelning med hänsyn till klassidentifikation

Antal besök per månad	Klass II				Klass III			
	Män		Kvinnor		Män		Kvinnor	
	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.
	Huskvarna							
0	9	21	14	23	19	22	21	19
0.5	35	30	11	16	32	35	22	24
1—2.....	34	29	43	46	41	25	36	34
3—	22	20	32	15	8	18	21	23
	100	100	100	100	100	100	100	100
	Katrineholm							
0	16	—	10	—	14	8	9	4
0.5	44	57	30	66	23	42	9	45
1—2.....	16	28	50	34	40	36	45	48
3—	24	15	10	—	23	14	37	3
	100	100	100	100	100	100	100	100

Det visar sig vid en närmare granskning, att det föreligger en viss, icke entydig tendens bland tjänstemännen att vara flitigare biobesökare än arbetarna. Detta är kanske en smula överraskande. Det är dock så, att de manliga tjänstemän som räkna sig till klass II även-ledes äro flitigare på biograf än de som räkna sig till klass III. Det framgår av följande översikt:

Tab. VI:9. Män. Tjm. H—a + K—m. Biobesök — fördelning med hänsyn till klassidentifikation

	Antal besök per månad				
	0	0.5	1–2	3—	
Klass II	12	36	29	23	100
Klass III	10	42	37	11	100

$\chi^2 = 10.19$, $P < 0.02$

Denna tendens finnes inte för kvinnornas vidkommande. Kvinnorna visa dock en *allmän* tendens, vilket vi även kunna se av tab. VI: 8, att vara flitigare biobesökare än männen. Det kommer fram även när vi jämföra de kvinnliga tjänstemän som identifiera sig med klass II med samma kategori bland männen och när vi jämföra kvinnliga tjänstemän identifierande sig med klass III och manliga tjänstemän som räkna sig dit. Klass-självmedvetenhet tycks inte spela någon roll i denna form av fritidssysselsättning.

Denna typiska skapelse av industrialismen visar sig sålunda på det hela taget inte vara särskilt omfattad av den befolkning som framför allt är en produkt av industrialisering och urbanisering.

VII. BIBLIOTEKSBESÖK

Vi ha tidigare sett[1] att det finns flera böcker i tjänstemannahem än i arbetarhem, ett förhållande som väl stämmer med Bokutredningens[2] undersökningsresultat. Enligt dessa rymmer inkomstgruppen 1 000—2 000 kr. 48 % regelbundna bokläsare, inkomstgruppen 6 000—8 000 kr. 74 %, inkomstgruppen 12 000—20 000 kr. 84 % och kategorien över 20 000 kr. 100 %. Bokutredningen anser, att 63 % av den vuxna befolkningen äro regelbundna bokläsare. Samma utredning visar även, att bokläsning sammanhänger med socialgrupp (strata i samhället). Enligt utredningen är 88 % av klass I regelbundna bokläsare, 67 % av klass II och 58 % av klass III. Med tanke på den betydelse för vardagsdemokratien som vi i det föregående kapitlet sett att man tillmäter föreningar, kan det vara av intresse att notera, att föreningsanslutna äro ivrigare bokläsare än icke-föreningsanslutna.

[1] Se avdelning I kap. III s. 74 f.

[2] S. O. U. 1952: 23.

Ej föreningsanslutna äro till 55 % regelbundna bokläsare, medlemmar i fackliga organisationer till 67 %, i politiska till 73 % och i bildningsföreningar till 89 %.[1] Hur ofta en människa går på bibliotek beror naturligtvis dels på hennes läsvanor, dels på hennes möjligheter att skaffa sig egna böcker. Läsvanorna äro, ha vi sett, starkare utvecklade hos medel- och överklassen. Men samtidigt äger man i dessa grupper flera böcker, vilket kan tänkas minska medelklassens biblioteksbesök. Är det så, att vi inte finna någon skillnad mellan medelklassens och arbetarklassens biblioteksbesök, så måste det tolkas så, att tjänstemännens innehav av egna böcker minskar deras behov att anlita biblioteken. Besöksfrekvensen ser ut på följande sätt.

Tab. VI: 10. Biblioteksbesök — fördelning med hänsyn till klassidentifikation

Antal besök per månad	Klass II				Klass III			
	Män		Kvinnor		Män		Kvinnor	
	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.
	Huskvarna							
0	55	58	65	65	51	57	52	79
0.5	11	9	9	9	10	12	15	5
1—3	21	28	21	21	29	24	22	12
4—	13	5	5	5	10	7	11	4
	100	100	100	100	100	100	100	100
	Katrineholm							
0	56	33	80	100	41	62	77	90
0.5	16	17	10	—	26	8	—	4
1—3	28	33	10	—	33	26	13	6
4—	—	17	—	—	—	4	10	—
	100	100	100	100	100	100	100	100

Något säkert samband mellan biblioteksbesök och identifikation med samhällsklass kunna vi inte fastställa. En viss bundenhet till strata tycks dock föreligga. Totalt besöka nämligen 39 % av manliga arbetare överhuvud ett bibliotek mot 47 % av de manliga tjänstemännen. Den olikheten är signifikant ($\chi^2 = 4.41$, $P < 0.05$). Ännu

[1] Ibid., tabell 4, s. 32.

större är denna skillnad för den kvinnliga personalens vidkommande. Kvinnliga tjänstemän besöka till 36 % bibliotek mot 20 % av den kvinnliga arbetarpersonalen ($\chi^2 = 11.99$, $P < 0.001$). Dessutom visar sig klass-självkänslan spela en viss roll. Det är nämligen så, att annan-gruppen bland manliga arbetare besöka biblioteken flitigare än andra kategorier. Det är ju möjligt, att de uppsöka biblioteken för att få näring för sin misstro och sin kritik av dagens samhälle. Av motsvarande skäl är lika-gruppen den som mest sällan besöker bibliotek: man anser samhället relativt problemlöst och bryr sig därför inte om att söka teoretisk bakgrund till sitt ställningstagande. Siffermässigt ser det ut på följande sätt.

Tab. VI: 11. Män. Arb. H—a + K—m. Biblioteksbesök — fördelning med hänsyn till uppfattning om klassinflytande

	Antal besök per månad				
	0	0.5	1–3	4—	
Egen	62	11	22	5	100
Lika	66	11	20	3	100
Annan	54	11	27	8	100
Vet ej	72	3	20	5	100

$\chi^2 = 18.32$, $P < 0.05$

Någon motsvarande fördelning mellan de olika kategorierna kunna vi inte återfinna bland manliga tjänstemän. Med den kunskap vi nu ha om annan-gruppens struktur är detta knappast överraskande: det troliga är att annan-gruppen bland tjänstemännen själva köpa de böcker de önska läsa.

Bokutredningen konstaterar en skillnad i bokläsning mellan män och kvinnor. Den kommer även fram i vårt material. Bokutredningen förklarar olikheten i beteendet med att arbetarklassens kvinnor ha en knappt tillmätt fritid. Samma förklaring kan givetvis användas för medelklassens yrkesarbetande kvinnor. Vi se också, att de genomgående avlägga färre besök på biblioteken än männen.

VIII. DANS

Dansen torde aldrig i och för sig ha varit föremål för någon klass- eller partibunden värdering. Ha värderingarna varit olika, ha de snarare visat samband med gruppens moraliska och religiösa värde-

ringar. Dessa fundamentala värderingar kunna naturligtvis i sin tur ha avsatt sig i politiska ställningstaganden. I *Ungdomsvårdskommitténs* betänkande finnas visserligen förslag till rätt långtgående statliga åtgärder för att stödja en högre danskultur bland de unga, men dessa välmenande yrkanden ha inga klasskiljande motiveringar.

Enligt kommitténs utredningar skulle av storstädernas pojkar 15 % aldrig ha dansat, av flickorna 16 %. Siffrorna för övriga städer äro 20 % för pojkarna och 15 % för flickorna. För landsbygden åter gälla följande siffror för icke dansande: pojkar till 19 % och flickor till 15 %. Pojkarna i storstäderna dansa således oftare än pojkarna i andra orter, men man torde knappast kunna hävda att dansen är något typiskt storstadsfenomen. Ungdomsvårdskommitténs material gäller ungdomar upp till 26 års ålder. I stort sett måste det vara så, att danslusten avtager med åren. Därför kunna våra siffror inte jämföras med utredningens. Vi få följande resultat (här avses offentlig dans och dans i föreningar och sammanslutningar, således ej dans i hemmen).

Tab.VI: 12. Dansbesök – fördelning med hänsyn till klassidentifikation

Antal besök per månad	Klass II				Klass III			
	Män		Kvinnor		Män		Kvinnor	
	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.
	Huskvarna							
0	57	48	48	46	66	66	61	61
0.5	16	21	18	16	19	16	4	11
1—	27	31	34	38	15	18	35	28
	100	100	100	100	100	100	100	100
	Katrineholm							
0	52	33	60	34	72	40	13	38
0.5	20	17	10	33	10	31	45	17
1—	28	50	30	33	18	29	42	45
	100	100	100	100	100	100	100	100

Någon verkligt betydande och genomgående olikhet mellan olika strata och identifikationsgrupper kunna vi inte finna. Manliga arbetare i Katrineholm dansa visserligen oftare än manliga tjänstemän

($\chi^2 = 7.94$, $P < 0.05$), men det är också den enda säkerställda skillnaden. Föreställningen om den egna klassens betydelse och dansandet äro heller inte sammankopplade. Inte heller finnes det något samband mellan denna fritidssysselsättning och klassidentifikationen. Däremot finna vi samma samband som Ungdomsvårdskommittén: kvinnorna besöka danstillställningar oftare än männen. Skillnaden är signifikant för tjänstemännen i Huskvarna och Katrineholm och för arbetarna i Huskvarna. Tendensen är densamma för arbetarna i Katrineholm, men inom den kategorien är den inte säkerställd.

IX. SAMMANFATTNING

Dans och passivt sportintresse äro de två former av fritidssysselsättning som inte visar någon olikhet mellan strata och som inte på något sätt beröras av klassidentifikation eller klass-självmedvetenhet. I fråga om besök på konserter, teatrar och konstutställningar äro tjänstemännen aktivare än arbetarna, och vad teater och konstutställningar beträffar finnes även en olikhet mellan de tjänstemän som identifiera sig med arbetarklassen och de tjänstemän som identifiera sig med medelklassen. Med detta förhållande sammanhänger förmodligen även tjänstemännens annan-kategoris större kulturella aktivitet. Slutligen kunna vi notera, att tjänstemännen även visa större aktivitet i fråga om bio- och biblioteksbesök.

Samma kategori människor som äro de bäst utbildade och även ha det ekonomiskt bäst visa sig alltså alltjämt vara de kulturellt aktivaste. Samtidigt äro de pessimistiska om sin klass inflytande i samhället. Det är möjligt, att de med tanke just på sin utbildning och sin kulturaktivitet tycka, att de borde ha ett större inflytande än de efter de demokratiska spelreglerna kunna erhålla.

En intressant fråga är, om denna medelklass, trots sin maktlöshetskänsla, skall fortsätta att bära upp kulturlivet eller om den skall resignera även på detta område, och — i det senare fallet — om någon annan samhällsklass är i stånd att taga upp den kulturbärande rollen.

KAPITEL VII

KLASSMEDVETANDE OCH ALLMÄNNA ATTITYDER MOT SAMHÄLLET[1]

I. INLEDNING

I det socialdemokratiska kulturprogrammet *Människan och nutiden* kan man läsa följande: »Bakom de stora folkrörelsernas tillkomst spåras i allmänhet social nöd och andligt förtryck. Därför fick också föreningsväsendet både sin uppkomst och sin största utbredning hos den del av folket som socialt sett hade det sämst ställt eller i andra avseenden kände sig satta åt sidan eller ofria.»[2] Tage Lindbom säger i *Den nya fronten* på tal om samma folkrörelser: »Och särskilt måste vi komma ihåg, att de människor, som var engagerade i detta, var fåtaliga. Men det var ett avantgarde av framförallt unga människor, som kämpade mot en värld av orättvisa och som kämpade för sanning och rätt och lycka åt mänskligheten. Sångerna och symbolerna, särskilt från arbetarrörelsens genombrottsår, talar sitt tydliga språk. Sjuhövdade drakar, bläckfiskar och andra vilda och farliga djur symboliserade motståndarna, under det sanningens, rättens och frihetens upphöjda gudinnor gav uttryck åt de egna strävandena.»[3] Den »rätt» som Lindbom här talar om är både en juridisk och en moralisk rätt. Man ansåg säkerligen, att man av naturen borde ha större politiskt inflytande och en tryggare ekonomisk ställning. Så tillvida var det fråga om en moralisk rätt och en naturlig rätt, men denna moraliska och naturliga rätt kunde inte förverkligas på grund av den juridiska rätten. Denna åter var en rätt som de rika eller överklassen hade stiftat, menade man, och som på ett orättfärdigt sätt

[1] Vid författandet av detta kapitel har jag haft god hjälp av en trebetygsuppsats av fil. mag. Nils Lindahl.

[2] A. a. s. 167.

[3] LINDBOM, T., a. a. s. 43 f.

skyddade den fåtaliga överklassen och dess gynnsamma position. Rätten i dess positiva juridiska utformning var sålunda moraliskt orätt, och det lyckliga fåtalet som tjänade på detta sakernas tillstånd kunde göra det endast genom att de behärskade rättens hantlangare, militär och polis.

Hela denna inställning hänger samman med en känsla av främlingskap i det samhälle som höll på att växa fram. Man kände sig utesluten och ovälkommen i eget land. Sundsvallsstrejken och den harm man förnam när trupper, avsedda för landets försvar mot yttre fiender, kommenderades mot dess egna söner spelade sannolikt en betydande roll för denna attityds framväxt. Tydligt har denna uppfattning kommit fram i Isidor Kjellbergs skrifter med anledning av Sundsvallsstrejken. I *Sågverksarbetarne i Norrland*[1] säger han bl. a. »Om någon framtidsplan der kan kallas allmän, så är det den att ju förr dess hellre komma från det nuvarande hemmet till Amerika . . .» Arbetarna frågade sig allmänt säger han: »'Finnes ingen lag här i landet? Eller stå vi arbetare utom lagen?'» »'Är det möjligt att man kan ostraffat få behandla oss så?» I en annan skrift från 1887 av en J. A. Dolk talar man om »den omänskliga behandling de maktägande underkastat arbetarna».[2]

Men man får i denna attityds framväxt inte bara se främlingskapet återspeglat. Bakom den låg säkerligen även den allmänna känsla av syndafall som vi skildrat i del I.[3] Stadens och industrialismens liv var något ovärdigt och ett utslag av överklassens lust att missbruka och utsuga samhällets små och värnlösa. Det var så som de av Lindbom nämnda symbolerna, drakar, bläckfiskar och andra vilda djur, fick en mycket bestämd mening. Överklassen använde lagarna och dess vårdare för sina syften, och man ansåg sig kunna identifiera staten och överklassen. Staten var tjuvsamhället. I den resolution vid Sydsvenska arbetarkongressen 1888 som vi redan anfört yttrade man bl. a.: »Vi (samtliga representanter vid kongressen) uttala vår protest mot hr Danielssons dom, den vi anse vara ett uttryck för överklassens förföljelse icke blott mot hr Danielsson utan mot den svenska arbetarklassen i sin helhet och dess strävan att höja sig i mänskligt

[1] Linköping 1879, s. 5 f.

[2] Bidrag till arbetsfrågans lösning eller Hvarföre äro förtjensterne nedsatta, Sundsvall 1887.

[3] Se SEGERSTEDT & LUNDQUIST, a. a. s. 137.

avseende.»[1] Överhuvudtaget kan man i dåtidens rika broschyrlitteratur hitta många uttryck som just måste ha haft till uppgift att skapa speciella attityder antingen mot rätten och dess tjänare eller mot det svenska samhället i dess helhet. F. W. Engman säger i en liten skrift från 1892, *Ett och annat i religions- och arbetarfrågan*, följande: »Och detta att förfölja dem som vilja sätta sig i spetsen för arbetarrörelsen — är just den bästa propaganda överklassen kan göra.» ». . . denna överklass har ensamt stiftat lagarna», säger Robert Ågren i *Politisk storsträjk för allmän rösträtt*.[2] Genom att överklassen ensamt stiftat lagarna och tagit statsapparaten i sina syftens tjänst hade man, ansåg en hel del av arbetarklassens normuttalare, övergivit den naturliga ordningen. Lagarna representerade inte längre det som kunde betecknas som rätt och man hade en moralisk förpliktelse att återställa den ursprungliga rätten: »Men då *lag* ej längre är *rätt*, då är man ej moraliskt skyldig att lyda dessa lagar. Då, i mänsklighetens, i fosterlandets namn, måste dessa lagar bort.»[3]

I Emigrationsutredningens bilaga VII, som innehåller *Utvandrarnas egna uppgifter*, kan man få många uttryck för de attityder som besjälade den svenska arbetarbefolkningen under industrialismens första tid. Vi skola här endast återgiva några lösryckta citat. Det är givet, att det är mycket svårt att avgöra hur representativa de äro, men allt talar för att de ganska väl tolkar åtminstone den stora emigrantströmmens tankar och känslor. Så här säger en man som emigrerade 1868: »Jag har hört med eftertryck framhållas, att vi äro otacksamma mot vårt fädernesland, som gifvit oss uppfostran och skola. Att vi borde känna oss skyldiga att tjäna detsamma. Detta kan ju vara sant. Men, för det första ersätta de utvandrade till en del detta, ty de penningsummor, som leta sig väg tillbaka till Sverige, äro i sanning inga småsaker. Dessutom frågar jag: hvad har detta fädernesland gjort för sina barn? Det har för det första satt tull på brödet. En åtgärd, som gagnar några få rika, men faller tungt på hvarje arbetare utan undantag. Det har ålagt ungdomen en nästan outhärdlig värnplikt, utan att ens ge dem rösträtt. Att denna värnplikt har goda sidor, förnekar jag icke, och en af dessa är: större tillfällen för de rikas söner att bli löjtnanter och vidare befordran. Detta är en god sak, men den är dyrköpt.

[1] Citat från Första Sydsvenska Arbetarkongressens förhandlingar, utgifvna af den tillsatta kommittén. Malmö 1888.

[2] Stockholm 1897.

[3] Ibid., s. 3.

Det anförda må vara nog rörande staten och lagstiftningen. Låt oss se hvad de enskilda, de maktägande, de rika jorddrottarna, hvad de gjort. De ha under årens lopp inrättat ett statsystem, som närmar sig slafveri mera än någonting jag i mitt lif sett. — — — På ett medelstort gods i min hemort (Kalmar län) fanns fordom 16 bönder. Visserligen alla arrendatorer, men de stodo sig godt och lefvde lyckligt. Berg och backar genljödo af ungdomens lekar, sånger och klingande skratt. Hur dant är där nu? Omkring de numera förfallna gamla bondstugorna ser man några bleka, trasiga och smutsiga barn. Vänta vi till middagen, så se vi en mager, lutande gestalt, föreställande en man, med släpande steg närma sig för att vid en oftast omålad träbänk, utan duk, äta sin sill och potatis med i bästa fall sur mjölk till dessert.»[1] En emigrant från Älvsborgs län som lämnade Sverige 1864 skriver: »Jag är ju icke påkallad att vara rådgifvare, men tillåt mig framlägga några råd ändå: Gif folket allmän rösträtt, reducera värnplikten, förminska skatterna, tag bort en del gagnlösa ämbeten och för öfrigt: öfva mer ekonomi med allmänna medel! Man påstår att det är billigare att lefva i Sverige än i Amerika, men det blir väl svårt att bevisa, då det kräfves 10 gånger så stor lön för Sveriges kung än det kräfves för vår president. Man borde äfven söka röja bort den där pösiga aristokratien.»[2] En man som emigrerade 1862 från Värmlands län trycker på den bristande religionsfriheten: »Naturligtvis har det, att man hemma bemötts med mer eller mindre förakt, därför att man afvek nog från statskyrkans tro att vara baptist, haft att göra med åstundan att hellre bo i ett land, där man aktas alldeles lika med alla andra människor, så länge man uppför sig ärbart, hvad än ens trosbekännelse må vara.»[3] En man från Gävleborgs län som lämnade Sverige 1870 säger »Giv varje välfrejdad man rösträtt och därigenom intressera honom för rikets välfärd. Utjämna all klasskillnad och låt det blifva en klass: folket, allmänheten. . . . Var mera tillmötesgående mot de betryckta, inrätta fria bibliotek, konserter och förädlande nöjen för alla, men i synnerhet för de unga, och locka dem därmed att öfvergifva den stygga svenska oseden att supa sig fulla, gräla och slåss vid alla möjliga tillfällen.»[4] En smålänning som emigrerade 1902 förklarar: »Bort med värnplikt och kungahus! Ge folket republik och

[1] Emigrationsutredningen, bil. VII, Stockholm 1908, s. 143.
[2] Ibid., s. 151.
[3] Ibid., s. 152.
[4] Ibid., s. 156.

allmän rösträtt och vi svensk-amerikanare kunna möjligtvis då först återvända till vårt fosterland. Det är storgubbarna som fördärfva Sverige.»[1] En jämtlänning åter som lämnade landet 1905 säger: »Det var inte endast de dåliga arbetsförtjänsterna, som drefvo mig att lämna Sverige, klasskillnaden och den långa värnpliktstiden stodo såsom hotande spöken och blickade mig mörkt till mötes. Af kamrater hörde jag, att då man kom ut på exercisplatsen fick man heta idiot, drummel, fähund, din dumma dj—l med flera vackra namn, och dessa titlar vill jag spara åt rikemans son. Mina villkor äro nu: 50 cent i timmen, 8 timmars arbetstid, ett rent och snyggt rum för 5 dollar i månaden, ett fint bord att sätta mig till för 4 dollar i veckan. Dålig arbetsförtjänst, klasskillnad, allt för lång värnplikt, se där de orsaker som drifva den svenske arbetaren att lämna Sverige.»[2] Och slutligen en man från Västerbotten som lämnade landet 1903: »Hvad som bör göras för att få mig tillbaka till Sverige: gif mig en bit frittland, slopa värnplikten, drag af hälften af skatterna, låt arbetaren få rösträtt, anse en arbetare för en människa, m. m. Men detta tänker jag herrarna tycka är för mycket, och då föredrager jag också att stanna här.»[3]

Man kan säkerligen mångfaldiga citat av detta slag från den samtida broschyrlitteraturen. För att få en fullständig bild borde man även i den dåtida pressen söka efter mötesreferat. Det är uppenbart, att det är värderingar av den art som dessa citat återge som kom att prägla många industriarbetares reaktioner mot det omgivande samhället. Dessa värderingar komma därför att ingå som väsentliga element i arbetarnas klassmedvetande. Samtidigt är det troligt, att dessa värderingar ursprungligen anknöto till mycket konkreta händelser av, som man uppfattade saken, rättskränkande natur. Men undan för undan ha händelser av den arten blivit färre och färre och de känslomässiga reaktionerna av en ganska fristående natur. Attityderna och det språk i vilket de klädas ha blivit en tradition.

II. INSTÄLLNING TILL RÄTTSVÄSENDET

Ur vår synpunkt har det emellertid framstått som intressant att få något grepp om hur levande denna tradition är. Vi ställde därför en del frågor som berörde inställningen till rättens funktionärer i de

[1] Ibid., s. 231.
[2] Ibid., s. 246.
[3] Ibid., s. 247.

gestalter som menige man oftast möter dem och till samhället i dess helhet och den mera moraliska rättvisa som man väntar sig där i form av lika möjligheter för alla. Vidare hade vi några frågor som avsågo att undersöka i vad mån det alltjämt var en levande tradition, att övergången till industrialismens samhälle räknades som en förlust, ett syndafall.

Vi frågade därför: »*Anser Ni att polisen på det hela taget behandlar alla lika, tar hänsyn till samhällsklass, är godtycklig?*» Svaren på frågan finna vi i följande tabell.

Tab. VII: 1. Anser Ni att polisen på det hela taget behandlar alla lika, tar hänsyn till samhällsklass, är godtycklig?

	Huskvarna				Katrincholm			
	Infödda		Inflyttade		Infödda		Inflyttade	
	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.
	Män							
Lika	64	60	64	60	25	40	44	35
Tar hänsyn	28	25	22	24	63	46	34	47
Godtycklig	3	8	5	5	12	8	10	9
Annan mening	—	1	2	1	—	—	—	2
Vet ej	5	6	7	10	—	6	12	7
	100	100	100	100	100	100	100	100
	Kvinnor							
Lika	55	58	59	38	24	100	40	23
Tar hänsyn	14	15	19	22	47	—	32	42
Godtycklig	4	2	2	3	—	—	12	7
Annan mening	—	2	—	2	—	—	—	—
Vet ej	27	23	20	35	29	—	16	28
	100	100	100	100	100	100	100	100

Ehuru skillnaderna mellan de olika stratas förtroende för polisen gå i den väntade riktningen, äro de dock inte så stora som vi hade haft skäl att vänta. Sammanlagt för hela materialet finnes det en skillnad mellan tjänstemän och arbetare som är säkerställd, men den är inte så stor att den slår igenom i alla olika kategorier.

Vid en intervjuundersökning som vi företogo i Gävle 1947 ansågo 42 % av de manliga arbetarna och 43 % av de kvinnliga, att polisen

behandlade alla lika. Samma uppfattning hyste 49 % av medelklassens kvinnor och 63 % av medelklassmännen. I den undersökningen frågade vi även efter lagarnas objektivitet och domarkårens obundenhet av klassfördomar. 49 % av arbetarklassens kvinnor och 58 % av dess män ansågo lagarna rättvisa mot 57 % av medelklasskvinnorna och 87 % av medelklassmännen. Att domarna döma alla lika ansågo 58 % av arbetarklassens kvinnor och 56 % av männen från samma klass. 53 % av medelklasskvinnorna mot 73 % av männen hade samma attityd. I samtliga dessa fall få vi fram en klarare skillnad mellan klasserna än vad som är fallet i den nu analyserade undersökningen. Till en del kan det bero på urvalet, som i Gävle var representativt för hela samhället, till en del på själva miljön i Gävle: det är en större stad och man har kanske därför upplevt klasstriderna intensivare där. Symbolmiljön kan ha varit mera förtätad. Om det är den verkliga anledningen eller ej kunna vi dock inte visa. Olikheten mellan könen — som även kom fram i Gävle-materialet — är påtaglig och beror huvudsakligen på att kvinnor svara vet inte i så mycket större utsträckning än männen.

Den stora olikheten åter finna vi, om vi jämföra de bägge orterna. Det råder inte något tvivel om att misstron mot ordningsmakten är betydligt mer utbredd i det nya samhället än i det äldre. Den olikheten får sägas gå i den riktning som vi kunde vänta med hänsyn till vår grundläggande teori. I den mån man vill se denna misstro som ett utslag av anpassningssvårigheter och främlingskap och polisen som representant för en fientlig överhet, så borde misstron vara starkast i Katrineholm, vilket den även är. I Huskvarna har man haft en lugnare social utveckling. Vi återfinna den olikheten mellan orterna i tab. VII: 1, särskilt påfallande bland den manliga arbetarpersonalen. Både för infödda och inflyttade manliga arbetare är den signifikant (infödda: $\chi^2 = 10.09$, $P < 0.02$; inflyttade: $\chi^2 = 43.95$, $P < 0.001$). Tendensen är densamma bland de manliga och de kvinnliga tjänstemännen, och även bland de kvinnliga arbetarna ehuru icke så klar. Det anmärkningsvärda är, att även den inflyttade personalen i Katrineholm är negativare än den inflyttade i Huskvarna. Enligt vår mening måste det tolkas så, att det är den *aktuella miljön* på de bägge orterna som är olika. I Katrineholm uttalas det, förmoda vi, alltjämt fler normer av den typ som vi tidigare citerat från broschyrlitteraturen. Sådana sociala normer förekomma inte så ofta i Huskvarna. Här måste vi ha de olika orternas utvecklingshistoria i minnet. Genom

orternas olika historia är den aktuella miljön olika. Denna förklaring är givetvis endast hypotetisk, och den är svår att verifiera.

Ett visst stöd, men långt ifrån utslagsgivande, får hypotesen av en annan analys av materialet. Vi ha nämligen även sorterat dessa attityder på *faderns yrke*. På så sätt kunna vi jämföra de personer i Katrineholm som komma från industriarbetarhem med personer i Huskvarna med samma bakgrund. Även vid en sådan jämförelse stöta vi på en genomgående negativare inställning i Katrineholm. Uppväxtmiljön kan sålunda inte ensam vara den attitydskapande faktorn, utan man får antaga, att även arbetsmiljön spelar en viktig roll. Ty inte heller en granskning av hur de olika stratas medlemmar ha svarat med hänsyn till deras uppväxtmiljö ger något utslag av verklig vikt, dvs. inflyttade arbetare svara vid denna fråga inte olika om de komma från lantbrukarhem, industriarbetarhem, företagarhem eller förvaltningspersonalhem. Denna iakttagelse bör dock tagas med reservation, tills ytterligare erfarenhet vunnits. Vi kunna vidare notera en viss svag allmän tendens bland dem som identifiera sig med klass II att hysa större förtroende för polisen.

Annan-kategorien bland arbetarpersonalen visar i svaret på denna fråga en inställning som kan sägas vara den väntade, dvs. den ger uttryck för större misstro mot ordningsmakten än andra kategorier. Denna speciella inställning finnes hos de kvinnliga arbetarna i bägge städerna. Tydligast kommer den dock fram hos de manliga arbetarna. 44 % av de manliga arbetare som anse att en annan klass än deras egen har det största inflytandet finna att polisen behandlar alla lika, 39 % åter att ordningsmakten tager hänsyn till samhällsklass. Motsvarande siffror för egen-klass-kategorien äro 56 % respektive 28 %. Den kategori som anser att inflytandet är lika fördelat på alla klasser anser till 65 % att polisen är opartisk och till 21 % att den tager hänsyn till samhällsklass. Det kan kanske vara värt att här erinra om att det i tab. V: 10 framgick, att annan-gruppen bland manliga arbetare även i sin politiska mantalsskrivningsort visade extrema tendenser.

III. INSTÄLLNING TILL MÖJLIGHETERNA FÖR SOCIALT AVANCEMANG

Nästa fråga — »*Anser Ni att Sverige är ett sådant land att alla som verkligen vill och är duktiga kan komma framåt?*» — avser att ge ett allmänt grepp om de intervjuades uppfattning av styrkan hos even-

tuellt existerande klassbarriärer. De som svara ja förmodas mena att vårt land ger möjligheter till socialt avancemang, dvs. att framgången inte är klassbetingad. Ja-svaren fördelade sig på följande sätt.

Tab. VII: 2. Anser Ni att Sverige är ett sådant land att alla som verkligen vill och är duktiga kan komma fram? Ja-svar i procent av totalantalet

	Arbetare		Tjänstemän	
	Män	Kv.	Män	Kv.
Infödda				
Huskvarna	82	77	87	78
Katrineholm	84	100	87	100
Inflyttade				
Huskvarna	81	79	91	80
Katrineholm	84	81	75	80

En granskning av tabellen visar, att det mellan de olika strata finnes en olikhet, nämligen bland män i Huskvarna, i den väntade riktningen: arbetarna svara mindre ofta *ja* än tjänstemännen. Tendensen finnes även bland de infödda Katrineholms-männen men är inte så påtaglig bland dem. (För Huskvarna-materialet är siffrorna $\chi^2 = 5.43$, $P < 0.02$.)

Uppfattningen att demokratien alltjämt har vissa barriärer är sålunda något vanligare bland arbetarna än bland tjänstemännen. Misstron kommer även fram i *annan-klass-gruppen* på så sätt, att den kategorien bland de inflyttade arbetarna på båda orterna är säkerställt mer negativ än andra grupper. I Huskvarna svarar annan-kategorien ja till 71 %, egen-klass-kategorien till 87 % och lika-klasskategorien till 84 %. Tendensen är densamma bland infödda manliga arbetare, ehuru den inte är fullt säkerställd. Den kan även observeras bland de inflyttade kvinnliga tjänstemännen i Huskvarna och hos de infödda kvinnliga arbetarna i samma stad.

Av det sammanslagna materialet framgår, att tron på jämlikhet i det nuvarande samhället likaledes är starkare bland dem som identifiera sig med klass II än bland dem som räkna sig till klass III. Detta håller streck både för kvinnor och män, arbetare och tjänstemän. Det förhåller sig även så, att kvinnorna på det hela taget tro mindre på möjligheterna att taga sig fram än männen — vi kunna kanske i detta sammanhang erinra om deras svagare tro på sina möjligheter att vinna befordran i företaget.

IV. RADIKALISM—KONSERVATISM

A. VAR MÄNNISKORNA LYCKLIGARE FÖRR ÄN NU?

Förutom dessa två frågor, som enligt vår mening ha en speciell klassanknytning, ställde vi två frågor som avsågo att mera allmänt mäta inställningen till det moderna samhället. De utvisa sålunda en konservativ eller radikal inställning. Frågorna voro de följande: »*Tror Ni att människorna i Sverige var lyckligare förr eller att de är lyckligare nu?*» Den andra frågan hade karaktären av en hel liten historia: »*Vännerna Berg och Strand var ute och kampade tillsammans och kom då till en ödegård. Berg tyckte det var beklämmande att en gammal bondgård, där tidigare generationer arbetat så hårt och haft både glädje och sorg skulle förfalla, men Strand sa, att han för sin del bara tyckte att det var bra, att folk kom ifrån en trakt, där dom ändå bara slet ont. Dom har nog en högre standard där dom lever nu. Känner ni som Berg eller Strand?*»

Frågan om Berg och Strand är givetvis av den arten, att man kan misstänka att den är suggestiv. Inte desto mindre anse vi, att den appellerar till en allmänt romantisk inställning, som breder ut sig, ju längre bort man kommer från lantlivets realiteter. I mångt och mycket stå dessa stämningar i kontrast till dem som besjälade emigranterna femtio eller sextio år tidigare. Ett typiskt uttryck för den i Berg-Strand-frågan antydda känslan eller attityden få vi i följande passus i ett kåseri i Morgontidningen den 15 augusti 1954 med titeln *Den siste torparen:* »En främling kan inte ana att det här torpet födde häst, fyra kor och en del smådjur för knappt tretti år sen. Så sent som 1927 hade en familj sin utkomst på den jord, som med svett och möda erövrats från det stora godsets skog. Hö, havre, råg och potatis gav fina skördar, där unga granar och tallar i dag skjuter i höjden. Under många släktled hade strävsamma människor lagt teg till teg. Och den siste riktige torparen slet och arbetade och odlade mer än nån annan. Han hade ett fint och välskött torp. Tio tunnland under plog. På detta småbruk hade familjen sin bärgning. Det var ett hem med folk, som kände trivsel och bundenhet vid den odlade torvan — fast jorden ägdes av andra. Här mognade skördar. Här fanns lagård med djur. Och här utfylldes varje dag med en riktig torparfamiljs många sysslor. Men allt detta är för länge sen utplånat.»

Svaren på dessa frågor fördela sig på följande sätt.

Tab. VII:3. Tror Ni att människorna i Sverige var lyckligare förr eller att de är lyckligare nu?

	Infödda				Inflyttade			
	H—a		K—m		H—a		K—m	
	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.
	Män							
Lyckligare förr ...	39	40	60	42	33	42	32	39
Lyckligare nu	33	40	20	34	43	36	46	38
Ingen ändring	26	16	13	20	21	17	18	13
Vet ej	2	4	7	4	3	5	4	10
	100	100	100	100	100	100	100	100
	Kvinnor							
Lyckligare förr ...	59	40	59	50	50	38	56	47
Lyckligare nu	20	29	18	50	20	31	16	28
Ingen ändring	18	25	18	—	19	19	26	12
Vet ej	3	6	5	—	11	12	2	13
	100	100	100	100	100	100	100	100

Tab. VII:4. Känner Ni som Berg eller Strand?

	Infödda				Inflyttade			
	H—a		K—m		H—a		K—m	
	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.
	Män							
Berg	56	55	47	54	62	61	46	55
Strand	41	42	53	40	37	35	46	38
Vet ej	3	3	—	6	1	4	8	7
	100	100	100	100	100	100	100	100
	Kvinnor							
Berg	75	48	71	—	69	58	64	56
Strand	18	44	12	100	26	40	24	44
Vet ej	7	8	17	—	5	2	12	—
	100	100	100	100	100	100	100	100

Vi undersöka först hur de olika strata besvara dessa två frågor. I svaren på frågan om man var lyckligare förr eller ej visa arbetarna i Huskvarna en ej fullt säkerställd tendens att oftare än tjänstemännen svara lyckligare förr. Tendensen finnes även, fastän svag, bland inflyttade i Katrineholm. Bland kvinnorna i Huskvarna är tendensen emellertid den motsatta: tjänstemännen anse oftare än arbetarna att man var lyckligare förr. Katrineholms-kvinnorna visa inte någon säker tendens.

På frågan om Berg och Strand finnes inte på någon av orterna någon säker skillnad mellan manliga tjänstemän och manliga arbetare. De kvinnliga tjänstemännen i Huskvarna känna emellertid oftare än kvinnliga arbetare sympati för Bergs ståndpunkt ($\chi^2 = 8.63$, $P < 0.01$). Det är samma inställning som kommer fram här som vid besvarandet av frågan om man var lyckligare förr. De kvinnliga tjänstemännen lägga alltså i dagen en konservativare inställning än de kvinnliga arbetarna.

Detta kommer även fram i det förhållandet, att de kvinnliga tjänstemännen oftare känna som Berg än de manliga tjänstemännen göra. Fullt säkert är detta vid en jämförelse mellan de inflyttade tjänstemännen i Huskvarna ($\chi^2 = 5.52$, $P < 0.02$), men skillnaden återkommer även för inflyttade i Katrineholm och infödda i Huskvarna. Samma kategori anser i större utsträckning än männen, att man var lyckligare förr ($\chi^2 = 11.26$, $P < 0.02$), och deras uppfattning delas av de inflyttade kvinnliga tjänstemännen i Katrineholm ($\chi^2 = 6.55$, $P : 0.10—0.05$). Den allmänna tendensen i dessa attityder är sålunda för de kvinnliga tjänstemännen att känna sig mer förankrade i det gångna än männen. Vi böra även erinra om att vi nyss sett, att kvinnorna känna sig mindre övertygade än männen om att Sverige är ett sådant land att man kan taga sig fram om man bara vill.

De kvinnliga arbetare som räkna sig till klass II skilja sig bestämt från dem som anse att de tillhöra klass III genom att i större utsträckning säga sig känna som Berg. Inom klass II utgöra Berg-anhängare 73 %, inom klass III äro de 58 %. Hos de kvinnliga tjänstemän som räkna sig till klass II finner man även oftare åsikten att människorna voro lyckligare förr än hos dem som räkna sig till klass III. En svag tendens i den riktningen finnes även bland de manliga tjänstemännen.

Vad *annan-kategorien* beträffar kunna vi, i fråga om Berg-Strand-problemet, endast notera att det bland de infödda kvinnliga arbetare i Huskvarna som anse att en annan klass än deras egen har makten

finnes procentuellt fler som dela Strands åsikt än bland de övriga ($\chi^2 = 7.21$, $P < 0.02$), men det är en isolerad företeelse. Det förhåller sig i övrigt så, att annan-gruppen bland manliga arbetare oftare tycker som Berg än motsvarande grupp bland tjänstemännen. Av arbetarnas annan-grupp äro Berg-anhängarna 62 %, av tjänstemännens 52 % ($\chi^2 = 8.73$, $P < 0.01$). I Katrineholm är siffran 54 % respektive 45 %. Tendensen är sålunda densamma i bägge städerna. Då vi jämföra de kvinnliga tjänstemännens annan-grupp med de kvinnliga arbetarnas, slår den redan noterade olikheten mellan de bägge kvinnliga kategorierna igenom: tjänstemännen ansluta sig till 83 % till Berg, under det att endast 59 % av de kvinnliga arbetarna dela den åsikten ($\chi^2 = 8.86$, $P < 0.01$).

En analys av annan-gruppens svar på frågan om man var lyckligare förr eller är lyckligare nu ger för samtliga manliga arbetare det resultatet, att annan-gruppen oftare än andra kategorier svarar »lyckligare förr». Resultatet av en sådan sortering ser ut så här.

Tab. VII:5. Män. Arb. H—a + K—m. Tror Ni att människorna i Sverige var lyckligare förr eller att de är lyckligare nu? — fördelning med hänsyn till uppfattning om klassinflytande

	Förr	Nu	Ingen ändring	Vet ej	
Egen	41	39	15	5	100
Lika	32	39	21	8	100
Annan	45	36	13	6	100
Vet ej	37	32	15	16	100

$\chi^2 = 25.32$, $P < 0.02$

Sammanlagt är det, som vi nyss konstaterat, 83 % av männen och 77 % av kvinnorna som anse att Sverige är ett sådant land att alla som vill och äro duktiga kunna taga sig fram. Det råder sålunda en ganska stor och allmän tillit till jämlikheten i den svenska demokratien. Ur den synpunkten är det ganska märkligt, att det endast är 35 % av männen och 26 % av kvinnorna som anse att vi äro lyckligare nu än förr i tiden. Nästan halva antalet kvinnor tror, att människorna voro lyckligare förr, och 42 % av männen hysa den uppfattningen. 61 % av kvinnorna finna det vemodigt med en »bortrationaliserad» gård och dela således Bergs känslor, och 57 % av männen göra detsamma. Hela 71 % av de kvinnliga tjänstemännen instämma med Berg. Skall man döma efter dessa siffror, äro de stäm-

ningar som vi inledningsvis redogjorde för och som tyckas ha varit en drivande kraft bakom emigrationen helt förflyktigade.

På frågan om möjligheten att komma sig upp kunde vi spåra en viss klassbundenhet. De som räkna sig till medelklassen äro mer optimistiska och de som räkna sig till arbetarklassen mest pessimistiska. Det märktes även en svag tendens hos dem som räkna sig till medelklassen att oftare än de som räkna sig till arbetarklassen anse att man var lyckligare förr och att dela Bergs åsikter. Annan-kategorien bland manliga arbetare visade i fråga om såväl Berg-Strand-problemet som frågan om man var lyckligare förr en i viss mån konservativare inställning: man håller nämligen i större utsträckning än de andra kategorierna med Berg och anser att man var lyckligare förr än i dagens situation. Utmärkande för den kategorien är alltså svårigheten att acceptera den nuvarande situationen.

B. INSTÄLLNING TILL FRIVILLIG BARNBEGRÄNSNING

Vi hade ytterligare några frågor som mycket allmänt kan sägas falla inom en radikal-konservativ dimension. Däremot är det svårt att visa, att några av dessa frågor skulle mäta attityder som grundlagts genom ett mera målmedvetet upprätthållet centralt klassnormsystem, även om det inte saknats förkunnare som försökt införliva den ena eller andra åsikten med ett bestämt klassmedvetande. I den mån vi på förhand vågade en gissning antogo vi, att de som ansågo sig vara klassmedvetna arbetare skulle vara mer radikala och medelklassen eller tjänstemännen skulle visa sig mer konservativa. En fråga rörde barnbegränsningen och gav följande svar.

Tab. VII: 6. Anser Ni en frivillig barnbegränsning riktig, oriktig, vet ej?

	Huskvarna		Katrineholm	
	Män	Kv.	Män	Kv.
Riktig	81	76	82	86
Oriktig	12	12	11	9
Vet ej	7	12	7	5
	100	100	100	100
	$\chi^2 = 11.09$, $P < 0.01$		Ingen säker tendens	

För Huskvarnas vidkommande kunna vi notera en bestämd skillnad i attityderna mellan könen. Männen äro mer övertygade än kvinnorna om att födelsekontrollen är riktig. Kvinnorna äro, märk-

ligt nog, även på denna punkt mera tveksamma. Det kan tänkas att kvinnornas religiösa uppfostran och inställning kan spela en viss roll här. Den olikhet som framgår av tab. VII: 6 slår igenom i följande undergrupper i Huskvarna: infödda och inflyttade arbetare och infödda tjänstemän. Dessutom kunna vi återfinna den hos inflyttade arbetare och tjänstemän i Katrineholm.

Däremot är det inte någon signifikant eller regelbunden olikhet mellan arbetare och tjänstemän i inställningen till detta problem. Tidigare ha vi sett, att det inte heller finns någon skillnad i fråga om storleken mellan tjänstemännens och arbetarnas familjer. Inte heller finnes något konstaterbart samband mellan värderingen av den egna klassens betydelse och denna attityd.

Vi frågade även de intervjuade, vilket motiv för den frivilliga barnbegränsningen som enligt deras mening var det viktigaste. Även med den frågan åsyftade vi att mäta det emotionella accepterandet eller motståndet mot ett fenomen som vanligen sammanknippas med urbanisering och industrialisering.

Tab. VII: 7. Vilken tror Ni är den viktigaste anledningen till en frivillig barnbegränsning?

Motiv	Män		Kvinnor	
	H—a	K—m	H—a	K—m
Ökad ansvarskänsla	30	8	22	18
Ökad egoism	9	17	12	8
Ekonomiska skäl	40	50	40	46
Minskad gudsfruktan	2	—	2	—
Ökad upplysning	15	15	17	12
Annat skäl	3	5	4	10
Vet ej	1	5	3	6
	100	100	100	100
	$\chi^2 = 18.40$, $P < 0.001$		Ingen säker olikhet	

En analys av dessa siffror visar, att det är en påtaglig skillnad i attityderna på de båda orterna: i Huskvarna tror man att barnbegränsningsmotiven till en stor del är att söka i ökad ansvarskänsla, under det att man i Katrineholm snarare tror att begränsningen bottnar i ekonomiska skäl eller ökad egoism. Denna olikhet är säker vad männen beträffar. Tendensen är densamma för kvinnornas del, men ej så uttalad. Sammanlagt blir dock olikheten mellan de bägge städerna starkt markerad ($\chi^2 = 118.98$, $P < 0.001$).

Vi kunna likaledes notera en skillnad mellan könen. Den kommer bäst fram, om vi jämföra män och kvinnor i Katrineholm. Kvinnorna lägga större vikt än männen på den ökade ansvarskänslan ($\chi^2 = 14.93$, $P < 0.05$). I Huskvarna är skillnaden mellan könen i fråga om denna attityd inte signifikant, och tendensen är en annan än den som kommer fram i Katrineholm.

Mellan de olika strata kunna vi inte notera någon säker attitydolikhet. Däremot tycks det föreligga ett visst samband mellan åsikten om den egna klassens betydelse och föreställningen om motiven bakom barnbegränsningen. Detta samband kommer tydligast fram bland arbetarna. Den har samma inriktning i bägge städerna, varför vi ha slagit samman materialet. (Olikheterna bli signifikanta med $\chi^2 = 40.30$, $P < 0.001$ och med 15 frihetsgrader.) För tjänstemännen äro olikheterna inte säkerställda ur statistisk synpunkt. Nedanstående siffror ge en antydan om hur sambanden äro beskaffade.

Tab. VII: 8. Män. H—a + K—m. Vilken tror Ni är den viktigaste anledningen till en frivillig barnbegränsning? — fördelning med hänsyn till uppfattning om klassinflytande

	Ansvars-känsla	Ekonomiska skäl	Ökad upp-lysning	Andra skäl	S:a
Arbetare					
Egen klass	24	43	16	17	100
Lika fördelad	36	37	13	14	100
Annan klass	18	47	19	16	100
Tjänstemän					
Egen klass	30	46	11	13	100
Lika fördelad	21	27	26	26	100
Annan klass	20	43	10	27	100

Både bland arbetarna och bland tjänstemännen förefaller det, som om annan-kategorien framförallt anser att det är materiella och rationella skäl som dikterar den avsiktliga barnbegränsningen.

Den frivilliga barnbegränsningen, som yttrar sig i den sjunkande nativiteten, är ett typiskt utslag av familjens minskade betydelse i det industrialiserade samhället. De officiella siffrorna visa även, att de allra flesta människor ha accepterat barnbegränsningen i princip här i landet och tillämpa någon form av födelsekontroll. Våra siffror ge belägg för att majoriteten även känslomässigt har godtagit bruket.

C. INSTÄLLNING TILL SKILSMÄSSOR

En annan följdföreteelse av familjens minskade betydelse som ekonomisk produktionsenhet är den ökade skilsmässofrekvensen. De band som hålla samman två människor äro nu så oändligt mycket tunnare än de var under den epok då man för sin inkomst var helt beroende av varandras arbete och då man dessutom levde under trycket från bygdens gemenskap. Skilsmässa som beteende har alltid hängt samman med stadslivet, och frekvensen är alltjämt mycket högre i staden än på landsbygden, även om detta urbana beteendesätt visar en tendens att sprida sig.

Både i fråga om barnbegränsning och i fråga om skilsmässa kan man räkna med, att det kyrkliga normsystemet strävar efter — eller i varje fall tidigare strävat efter — att skapa en negativ attityd. Kyrkan har menat, att skilsmässan och barnbegränsningen strider mot de religiösa buden och har därför velat förhindra att dessa nyheter vinner fotfäste hos folket. Så tillvida är det berättigat att säga, att en negativ attityd mot något av dessa fenomen är ett uttryck för en konservativ inställning.

Vår fråga om skilsmässor hade följande lydelse i Huskvarna och gav där följande svar.

Tab. VII: 9. H—a. Anser Ni att skilsmässor under alla förhållanden bör undvikas, ibland kan få förekomma, vet ej?

	Alltid undvikas	Förekomma ibland	Vet ej	S:a
Män	10	89	1	100
Kvinnor	8	91	1	100

I Katrineholm formulerade vi frågan något annorlunda och fick följande svarsfördelning.

Tab. VII: 10. K—m. Anser Ni att skilsmässor under alla förhållanden skall undvikas, ibland kan få förekomma, får förekomma när parterna tröttnat?

	Alltid undvikas	Förekomma ibland	Förekomma när parterna tröttnat	S:a
Män	9	67	24	100
Kvinnor	7	72	21	100

Eftersom frågorna inte äro identiska, kan man inte jämföra svaren från de bägge orterna med full säkerhet. Den rent avvisande attityden tycks dock vara ungefär likartat företrädd. Det förefaller även, som om sambandet mellan attityden och de sociala strata skulle vara detsamma på bägge orterna. Det sambandet är i viss mån en överraskning, dvs. det är av motsatt slag mot det vi hade gissat skulle föreligga. Arbetarna äro nämligen i detta avseende mera konservativa. Hur sambandet är beskaffat framgår av följande siffror.

Tab. VII: 11. Män. H—a. Inställningen till skilsmässor. Jämförelse arbetare—tjänstemän.

	Alltid undvikas	Förekomma ibland	Vet ej	S:a
Arbetare	12	86	2	100
Tjänstemän	2	98	—	100

$\chi^2 = 13.95$, $P < 0.001$

Samma tendens finnes för kvinnornas vidkommande men är ej så uttalad. Siffrorna från Katrineholm äro följande.

Tab. VII: 12. Män. K—m. Inställningen till skilsmässor. Jämförelse arbetare—tjänstemän

	Alltid undvikas	Förekomma ibland	Förekomma när parterna tröttnat	S:a
Arbetare	10	64	26	100
Tjänstemän	3	83	14	100

$\chi^2 = 8.13$, $P < 0.02$

För kvinnornas vidkommande kunna vi här inte iakttaga någon tendens.

Enligt dessa siffror skulle den mest konservativa kärntruppen i tråga om skilsmässor vara att söka bland arbetarna. Vår förmodan att den framförallt skulle komma till synes hos tjänstemännen var oriktig, men attityden är dock till en del stratabunden. Däremot visar den inte något samband med uppfattningen om de olika klassernas betydelse och inflytande.

D. INSTÄLLNING TILL KVINNANS ROLL I SAMHÄLLET

I lantbruket arbetade kvinnan och mannen tillsammans. Kvinnan hade sina bestämda arbetsuppgifter och sin väl definierade roll. Därigenom var även hennes inflytande stort. Hon utförde sitt arbete

inom familjen och tillsammans med familjens andra medlemmar. I och med att familjen förlorade en rad funktioner, blev även kvinnans arbete inom familjen av mindre betydelse — i varje fall kom det att uppfattas som mindre viktigt. Ofta tvingades hon dessutom av ekonomiska skäl att söka sig ett arbete utom hemmet. Men i det industrialiserade samhället fanns inte något speciellt arbete just för kvinnan, och hennes roll var inte väl definierad. Ofta kom hon därför att konkurrera med mannen om arbetstillfällen. I och med att kvinnan fick arbete utanför hemmet, gjordes hon även självständigare i förhållande till familjen, även om hon därigenom förlorade mycket av det särartade och betydelsefulla inflytande som hon haft i jordbrukarsamhället. Mot denna självständighet reagerade de konservativa negativt: man menade att kvinnans plats skulle vara i hemmet. Med den konservativa inställningen förenade sig ofta en rent maskulin attityd: man ogillade kvinnans konkurrens om arbetstillfällena. Dessutom menar man, att kvinnan genom sin större frånvaro från arbetsplatsen och sina fysiska handikap vältrar över en hel del av arbetsbördan på de manliga kamraterna.

Vi berörde detta känslokomplex med följande två frågor: »*Anser Ni att en gift kvinnas plats uteslutande bör vara i hemmet så länge barnen är små eller går i skolan?*» och »*När barnen blir självförsörjande, anser Ni att kvinnan då bör vara uteslutande i hemmet eller kan ha förvärvsarbete?*»

Svaren på den första frågan fördela sig på detta sätt.

Tab. VII: 13. Anser Ni att en gift kvinnas plats uteslutande bör vara i hemmet så länge barnen är små eller går i skolan?

	Ja	Nej	S:a
Huskvarna			
Män	94	6	100
Kvinnor	86	14	100
	$\chi^2 = 19.54$, $P < 0.001$		
Katrineholm			
Män	98	2	100
Kvinnor	85	15	100
	$\chi^2 = 13.13$, $P < 0.001$		

Gemensamt för bägge orterna är, att männen äro mera konservativa än kvinnorna. Någon säker olikhet mellan olika strata kunna vi inte peka på, men den genomgående tendensen är dock, att tjänstemännen

äro mindre konservativa än arbetarna. Möjligen förhåller det sig så, att manliga respektive kvinnliga arbetsuppgifter äro bättre definierade inom tjänstemännens arbetsområden. Något samband mellan attityden i denna fråga och uppfattningen om de olika klassernas inflytande kunna vi inte spåra. Den avgörande faktorn tycks alltså vara könet. Detsamma är fallet med svaren på den andra frågan, vilka se ut som följer.

Tab. VII: 14. När barnen blir självförsörjande, anser Ni att kvinnan då bör vara uteslutande i hemmet eller kan ha förvärvsarbete?

	Bör vara hemma	Kan ha förvärvsarbete	Vet ej	S:a
Huskvarna				
Män	62	36	2	100
Kvinnor	40	59	1	100
Katrineholm				
Män	49	51	—	100
Kvinnor	22	78	—	100

Olikhet mellan könen: H—a: $\chi^2 = 35.05$, $P < 0.001$
K—m: $\chi^2 = 22.78$, $P < 0.001$

Inte heller här kunna vi visa, att frågan är stratabunden eller bunden till föreställningen om något klassinflytande. Däremot kunna vi peka på, att man är konservativare i Huskvarna än i Katrineholm. För bägge könens vidkommande är skillnaden säkerställd (för männen $\chi^2 = 24.38$, $P < 0.001$, för kvinnorna $\chi^2 = 10.81$, $P < 0.01$). Kanske kunde man säga, att det är märkligt att denna skillnad mellan orterna inte tydligare kommit fram även i de andra frågorna.

E. INSTÄLLNING TILL KROPPSAGA

Avslutningsvis skola vi i detta avsnitt behandla ytterligare en fråga, som kan sägas ha en rent allmän konservativ-radikal innebörd, även om den inte hänger särskilt nära samman med de övriga. Frågan gällde kroppsagan, och vad vi frågade i Huskvarna var om den ibland får förekomma eller inte får förekomma under några omständigheter. I Katrineholm voro alternativen: under inga omständigheter, kan få förekomma någon enstaka gång, kan gott få förekomma då och då.

När vi togo med frågan var tanken den, att agan hörde samman med det gamla patriarkaliska familjesystemet och husbondeväldet

och att man därför känslomässigt kunde identifiera det med en gången eller i upplösning varande samhällstyp. Svaren på frågan om kroppsaga voro följande.

Tab. VII: 15. Inställningen till kroppsaga. Jämförelse män—kvinnor.

Huskvarna

	Under inga omständ.	Får förekomma ibland	Vet ej	S:a
Män	25	74	1	100
Kvinnor	29	70	1	100

Katrineholm

	Under inga omständ.	Kan få förekomma någon enstaka gång	Kan gott få förekomma då och då	S:a
Män	19	74	7	100
Kvinnor	24	64	12	100

Det finns en påtaglig tendens bland kvinnorna att vara mer emot kroppsaga än männen. Skillnaderna äro dock inte säkerställda, men i den mån de äro verkliga, ha vi även här påträffat en skillnad mellan manligt och kvinnligt, en skillnad som skulle innebära att kvinnorna, mätta med denna måttstock, skulle vara mera radikala.

I fråga om denna mycket allmänna fråga verifieras vår hypotes att arbetarna skulle vara mer radikalt inställda än tjänstemännen. Detta gäller för männens vidkommande på bägge orter. Siffrorna se ut på följande sätt.

Tab. VII: 16. Inställningen till kroppsaga. Jämförelse arbetare—tjänstemän.

Huskvarna

	Under inga omständ.	Får förekomma ibland	Vet ej	S:a
Arbetare	27	72	1	100
Tjänstemän	17	82	1	100

$\chi^2 = 7.58$, $P < 0.05$

Katrineholm

	Under inga omständ.	Kan få förekomma någon enstaka gång	Kan gott få förekomma då och då	S:a
Arbetare	20	74	6	100
Tjänstemän	12	72	16	100

$\chi^2 = 9.30$, $P < 0.02$

Vi ha i detta avsnitt funnit, att i fråga om skilsmässorna arbetarna äro mer återhållsamma än tjänstemännen och att tjänstemännen även äro mer benägna att låta mödrarna vara yrkesarbetande. Arbetarna ogillade emellertid agan livligare än tjänstemännen. Huvudintrycket är att det finns ganska ringa klassmedvetande vid besvarande av dessa frågor.

V. KLASSMEDVETANDE OCH RELIGIÖS AKTIVITET

Vi vilja i detta sammanhang även analysera sambandet mellan religiös aktivitet och klassmedvetande.

De starkaste av de normsystem som levt kvar från den agrara tiden äro de kyrkliga. De nya normsystem som uttalades av fackliga och politiska organisationer fingo framförallt konkurrera med de regler som uttalades av den svenska kyrkan och dess funktionärer. Både Tingsten och Berndt Gustafsson ha visat, att dessa regler i allmänhet voro oförstående eller främmande för den nya industribefolkningens problem. Man predikade förnöjsamhet och menade ofta, att olikheter i jordiska förmåner voro något irrelevant eller av Gud åsyftat för att pröva och härda människan. Man får även räkna med att många präster voro genomträngda av den boströmska filosofiens världsuppfattning och därför med misstro sågo varje tendens till det gamla husbondeväldets upplösning. Familjen som gruppbildning var av väsentlig betydelse för detta filosofiska system, men däremot hade man mycket svårt att inpassa de nya fackliga sammanslutningarna i den hierarki av personligheter som man ansåg att den verkliga verkligheten utgjorde. Tingsten visar, hur det från en rad kyrkliga nyckelfigurer utgår normliknande uttalanden som visa klar fientlighet mot den framväxande socialdemokratien. Samma bild möter oss i Gustafssons arbete. Detta utesluter inte, att man på kyrkligt och konservativt håll haft en klar blick för de sociala problem som industrialismen förde med sig, men man ville finna boten på annat sätt än i de fackliga och politiska rörelserna. Curry Treffenbergs insats är ett bevis för detta. Men i stort sett torde det ändå vara så, att de socialdemokratiska normsystemen sökte skapa en negativ attityd mot statskyrkan. I propagandan för ett klassmedvetande insmög sig även antikyrklighet. Ibland var denna antikyrklighet även antireligiös. En rad socialistiska pionjärer torde ha varit fientliga inte bara mot kyrkan utan

mot religionen överhuvud. Men detta till trots anser jag, att man vid en diskussion av religionens plats i industrialismens tidigare epok måste skilja mellan statskyrkan och frikyrkorna. Det är troligt, att statskyrkan för många industriarbetare kom att framstå som representant för överheten och den ledande klassen, under det att frikyrkorna på ett annat sätt voro folkets egendom. Ofta var det väl även så, att frikyrkorna voro först på platsen i nya och av industrialismen skapade samhällen. Först senare nådde statskyrkans funktionärer dit.[1]

Gustafsson har visat, att det finnes ett påtagligt samband mellan förekomsten av en organiserad socialdemokrati och negativt kyrkligt beteende. Med vår terminologi visar detta, att det socialdemokratiska normsystemet tydligen påverkat det öppna beteendet under den tid Gustafssons undersökning omfattar, 1881—1890. Under senare årtionden får man dock räkna med, dels att det kyrkliga normsystemet ändrats, dels att den socialdemokratiska antikyrkliga propagandan mildrats. Till en del kan man sätta det i samband med den genom inflyttningen allt större medlemskadern, till en del med de faktiskt bättre levnadsförhållandena. Vilka orsakerna nu ha varit, så är det inte särskilt troligt att vi skola finna en enhetlig och klassbetonad inställning till religiösa frågor eller klassbetonade religiösa vanor. Det är möjligt, att om vi haft frågor som mera direkt anknutit till det gamla antistatskyrkliga normsystemet vi alltjämt skulle ha påträffat en sådan attityd. Nu voro våra frågor alltför allmänna, i den mån de gällde attityder för att fånga något av det sociala arvet. Men vi ha även frågor om människans öppna beteende, och i det skulle vi kunna spåra något av det ursprungliga normsystemet.

Våra resultat ge vid handen att den kyrkliga och frikyrkliga verksamheten är livligare i Huskvarna än i Katrineholm.[2] Det är i och för sig inte överraskande, om man äger någon kunskap om Sveriges religiösa geografi. Men alldeles självklart att det skulle förhålla sig så är det inte: man kunde vänta sig en större frikyrklig aktivitet i det nya samhället jämfört med det äldre, en aktivitet som skulle tjäna som ersättning för de grupper man lämnat vid inflyttningen. Vi ha tidigare sett, att antalet inflyttade var betydligt större i Katrineholm än i Huskvarna.[3] De religiösa sammanslutningarna ha, mena vi, varit

[1] Se SUNDSTRÖM, E., Trossamfund i det svenska samhället, Stockholm 1952.
[2] Jfr avdelning I kap. VI och VII.
[3] Se SEGERSTEDT & LUNDQUIST, a. a. s. 127.

instrument i anpassningsprocessen. Dessutom kan man tänka sig, att socialismen tidigare vann fäste i den gamla industriorten, där man tidigt bildade socialistiska klubbar. Gustafsson citerar följande prästerliga yttrande om Huskvarna: »Otrons och scepticismens socialistiska riktning, hvilken, såsom vanligt, ohöljd visar sig bland några av de förnämligaste fabriksarbetarne och från dem sprides till de lägre arbetarne.»[1] Huskvarna-arbetarna visade även, enligt Gustafsson, lägre kyrkobesöksfrekvens än den omgivande bygdens bondebefolkning. Katrineholm åter visade under sina första årtionden en viss trofasthet mot den kyrkliga seden. Inte desto mindre har sedan dess den frikyrkliga verksamheten varit speciellt livlig i Jönköpingstrakten, och detta präglar även vårt material.

Det kan dock hända, att vi finna en viss återglans av traditionella förhållanden, då vi kunna konstatera att både i Huskvarna och Katrineholm de inflyttade manliga arbetarna visa större kyrkobesöksfrekvens än de infödda. Av de infödda arbetarna i Huskvarna ha under de år som föregingo intervjuen 45 % inte besökt någon gudstjänstlokal mot 34 % av de inflyttade. I Katrineholm äro motsvarande siffror 64 % respektive 47 %. Man kan tänka sig, att de från landet inflyttade ha ett fastare förankrat religiöst system än de som vuxit upp i städerna. Bägge de sålunda påvisade olikheterna i beteende äro statistiskt säkerställda. Tjänstemännen, både manliga och kvinnliga, visa inte någon sådan olikhet. I Huskvarna äro dessutom de inflyttade manliga arbetarna mera frikyrkligt engagerade än de infödda ($\chi^2 = 8.14$, $P < 0.01$), medan det motsatta gäller för de kvinnliga arbetarna, av vilka de infödda visa större frikyrklig aktivitet ($\chi^2 = 10.40$, $P < 0.01$).

I övrigt är det så, att den kyrkliga aktiviteten är störst i Huskvarna, framförallt bland män. Samtliga manliga grupper visa, jämförda med Katrineholms-materialet, större aktivitet då det gäller kyrkobesök, under det att man inte kan iakttaga någon liknande åtskillnad bland kvinnorna. Denna skillnad finnes även i den organiserade frikyrkligheten men är i det fallet säkerställd endast för inflyttade manliga arbetare. En jämförelse mellan orterna visar på större aktivitet för Huskvarna-arbetarnas del ($\chi^2 = 9.78$, $P < 0.01$).

Man kan då fråga sig, hur denna frikyrkliga aktivitet är bestämd av vederbörandes klassidentifikation. Se vi hur de olika identifikations-

[1] Gustafsson, B., a. a. s. 159.

grupperna fördela sig på frikyrkosamfund, så ser det för det sammanslagna materialet ut på följande sätt.

Tab. VII: 17. Tillhörighet till frikyrkosamfund — fördelning med hänsyn till klassidentifikation

	Klass	
	II	III
Missionsförbundet	50	44
Metodisterna	5	2
Frälsningsarmén	—	11
Baptisterna	—	4
Pingstvännerna	18	26
Annan	27	13
Summa	100	100

Vi kunna alltså notera en viss olikhet mellan dem som räkna sig till klass II och dem som räkna sig till klass III, men den olikheten är inte så stor att den tillåter några säkra slutsatser. Tydligt är dock, att Frälsningsarmén och Pingstvännerna locka fler anhängare från dem som identifiera sig med klass III än från dem som räkna sig till klass II.

För de olika stratas vidkommande råder den olikheten, att manliga tjänstemän i Huskvarna visa större kyrklig aktivitet än manliga arbetare där (infödda $\chi^2 = 7.83$, $P < 0.01$, inflyttade $\chi^2 = 5.04$, $P < 0.05$). Kvinnorna i Huskvarna visa inte någon sådan stratabestämd olikhet och inte heller personalen i Katrineholm. I *Folkets röst om kristendom och kyrka*[1] har man emellertid funnit, att 42 % av medelklassen och 61 % av arbetarklassen under en viss period *inte* besökt någon gudstjänst. Det religiösa beteendet skulle sålunda till en del vara stratabundet. När det åter gäller den frikyrkliga verksamheten visa de kvinnliga tjänstemännen större aktivitet än arbeterskorna ($\chi^2 = 6.59$, $P < 0.02$).

Även när vi sortera på olika grupper med hänsyn till känsla av den egna klassens betydelse slår skillnaden mellan strata igenom bland männen i Huskvarna, men ingen sådan olikhet visar sig för andra kategorier. Klassidentifikationen visar sig spela en roll. De som räkna sig till medelklassen visa större kyrklig aktivitet än de som räkna sig till arbetarklassen. Tydligast är detta förhållande bland manliga tjänstemän. Siffrorna se ut på följande sätt.

[1] Utgiven av Stoltz, I., Stockholm 1949, s. 93.

Tab. VII: 18. H—a + K—m. Kyrkobesök — fördelning med hänsyn till klassidentifikation

			Antal besök per år			
			0	1–2	3–	
Män.	Tjm.	Klass II ...	25	36	39	100
»	»	Klass III ..	42	22	36	100
			$\chi^2 = 7.40$, $P < 0.05$			
»	Arb.	Klass II...	24	36	40	100
»	»	Klass III ..	42	30	28	100
			$\chi^2 = 5.89$, $P < 0.10$			
Kv.	Tjm.	Klass II...	11	31	58	100
»	»	Klass III ..	24	29	47	100
			Samma tendens			
»	Arb.	Klass II...	13	31	56	100
»	»	Klass III ..	24	28	48	100
			Samma tendens			

På det stora hela är det sålunda så, att tjänstemännen visa en större kyrklig aktivitet än arbetarna och de som identifiera sig med medelklassen äro aktivare än de som räkna sig till arbetarklassen. Vi vilja nu se, om denna olikhet visar sig i en del attityder med mer eller mindre tydlig religiös förankring.

En central religiös fråga får man anse att problemet om själens odödlighet är. Vår fråga löd: »*Tror ni på själens odödlighet?*» Vi ha sett att de manliga och kvinnliga tjänstemännen på olika sätt visa större religiös aktivitet än motsvarande arbetarkategorier. Kommer denna olikhet fram även i en så central attityd som denna? För de infödda männens vidkommande är det fullt klart: 72 % av tjänstemännen svara ja, 43 % av arbetarna. Samma skillnad mellan manliga personalkategorier råder dessutom i Katrineholm, där ävenledes inflyttade manliga tjänstemän svara ja på denna fråga oftare än arbetarna. Svaren fördela sig procentuellt på följande sätt.

Tab. VII: 19. H—a + K—m. Tror Ni på själens odödlighet?

	Ja		Nej		Vet ej	
	Män	Kv.	Män	Kv.	Män	Kv.
Tjänstemän	53	71	28	14	19	15
Arbetare	43	60	36	25	21	15

Män: $\chi^2 = 6.08$, $P < 0.05$. Kv.: $\chi^2 = 7.34$, $P < 0.05$

Tjänstemännen, både manliga och kvinnliga, äro sålunda mera övertygade om själens odödlighet än arbetarna.

Känslan av den egna klassens betydelse tycks här spela en viss roll: för inflyttade tjänstemän i Huskvarna kunna vi notera, att av dem som anse att den egna klassen har det största inflytandet ha 47 % en positiv religiös attityd i fråga om själens odödlighet, 67 % bland dem som på frågan om klassinflytande svara *lika* delar den åsikten mot endast 39 % av dem som anse att en annan klass har makten ($\chi^2 = 21.11$, $P < 0.001$). För inflyttade arbetare är siffrorna 64 % respektive 61 % och 50 %. Även inom den kategorien är tendensen fullt klar, om än inte lika säker. För inflyttade arbetare i Katrineholm äro siffrorna för egen-klasskategorien 30 %, för lika-kategorien 25 % och för annan-kategorien 22 %.

Bland tjänstemännen i Katrineholm visar sig attityden inte vara fördelad helt på motsvarande sätt. Egen-gruppen svarar där nämligen ja till 33 %, lika-gruppen till 57 % och annan-gruppen till 48 %. I stort sett gäller dock för inflyttade män, att annan-gruppen är mera negativ än övriga. För infödda män och kvinnor kunna vi inte iakttaga något liknande.

Det är värt att notera, när det gäller såväl kyrkobesök som anslutning till frikyrkliga förbund, att annan-kategorien visar mindre intresse. Det finnes tydligen något samband mellan denna politiska anpassningsattityd å ena sidan och religiöst beteende och religiös attityd å den andra. Vidare kunna vi på så sätt konstatera en viss överensstämmelse mellan religiöst beteende och religiös attityd. Det kommer fram även i det förhållandet, att tron på själens odödlighet överlag är starkare i Huskvarna än i Katrineholm. Bland arbetarna i Huskvarna äro de inflyttade mer positiva i sin attityd än de infödda — i motsats till bland tjänstemannakategorien — vilket bör sammankopplas med deras större frikyrkliga aktivitet. På bägge orterna visa kvinnorna dels större aktivitet, dels starkare tro på själens odödlighet.

Vi hade två andra frågor som rörde sig inom den kyrkliga sfären: »*Anser Ni att alla människor bör vigas kyrkligt?*» frågade vi i Huskvarna. I Katrineholm formulerade vi frågan så här: »*Anser Ni att alla människor bör vigas av en präst?*» Bakom omformuleringen låg en känsla av att en ivrig frikyrkoanhängare möjligen på den första formuleringen skulle kunna svara nej utan att därför vara negativ i sin religiösa attityd. Samma problem stöta vi på i den andra frågan. I Huskvarna hade den följande formulering: »*Anser Ni att alla män-*

niskor bör döpas?» I Katrineholm formulerade vi om den så att den löd: »*Anser Ni att alla föräldrar bör låta döpa sina barn?*» Det är emellertid alltjämt möjligt, att ett nej på den frågan (kanske på bägge) bottnar i en djup och fast religiös övertygelse. Med hänsyn till den starka frireligiösa aktiviteten i Huskvarna-området bör man hålla denna reservation i minnet.

Beträffande frågan om kyrklig vigsel kunna vi först notera, att man genomgående svarar ja oftare i Huskvarna än i Katrineholm och att kvinnor svara ja oftare än män. Då vi redan sett att den yttre religiösa aktiviteten är fördelad på samma sätt, kunna vi ha rätt att förmoda, att vår fråga verkligen i någon grad mäter en av religiösa normer skapad attityd. Det är dock möjligt, att det är frågornas mångtydighet som gör att vi i Huskvarna inte finna någon olikhet i fråga om männens olika strata. Däremot slår annan-gruppens negativa hållning igenom även vid svaret på denna fråga. 23 % av annan-gruppens anhängare bland manliga arbetare svarar ja på denna fråga mot 31 % av egen-gruppen och 35 % av lika-gruppen ($\chi^2 = 5.63$, $P < 0.02$). Tendensen bland inflyttade tjänstemän är densamma: egen-gruppen svarar ja till 29 %, lika-gruppen till 25 % och annan-gruppen till 24 %. I Katrineholm kunna vi inte notera någon säker olikhet mellan strata och inte heller mellan annan-gruppen och övriga kategorier.

I den tidigare citerade undersökningen *Folkets röst om kristendom och kyrka*[1] ställde man även en fråga om dopet. Frågan hade följande formulering till gifta med barn: »Låter Ni döpa Edra barn?» Till gifta utan barn och till ogifta formulerade man frågan så här: »Skulle Ni låta döpa Edra barn, om Ni hade några?» De svar man fick fördelade sig på följande sätt.

	Män	Kv.	Medlem i frikyrka	Ej medlem i frikyrka: Ej besökt kyrka	Ej medlem i frikyrka: Besökt kyrka
Ja	86	90	42	90	95
Nej	7	5	53	3	1
Vet ej	7	5	5	7	4

Det betydelsefullaste med denna tabell är, att den visar att ett nej-svar ingalunda behöver innebära religiös likgiltighet: tvärtom kan bakom ett sådant svar dölja sig en överlagd och genomtänkt ståndpunkt. Det måste man hålla i minnet, när man diskuterar våra svar.

[1] Jfr s. 408, not 1.

Svaren på vår fråga om dopet ge inte något resultat av betydelse för en diskussion av klassidentifikation och likartade attityder. Svaren fördela sig inte så, att man kan sluta sig till något samband mellan klassmedvetande och denna attityd. De bekräfta dock tidigare iakttagelser, att kvinnor på frågor av detta slag svara positivare än män. Den tendensen är genomgående men kommer tydligast fram, om man jämför inflyttade män och kvinnor i Huskvarna. För hela materialet fördela sig ja-svaren på följande sätt.

Tab. VII: 20. Anser Ni att — alla människor bör döpas? — alla föräldrar bör låta döpa sina barn? Ja-svar i procent av totalantalet

	Infödda				Inflyttade			
	Män		Kvinnor		Män		Kvinnor	
	H-a	K-m	H-a	K-m	H-a	K-m	H-a	Km
Tjänstemän	59	87	71	88	54	74	81	96
Arbetare	54	75	71	100	58	73	78	84

Den olikhet som vi i svaret på denna fråga kan notera mellan de bägge orterna bottnar säkerligen inte i någon irreligiös attityd från Huskvarna-bornas sida, utan den negativa attityden i Huskvarna torde snarare få ses som ett utslag av en religiös säruppfattning.

Vi ha alltså sett, att tjänstemännen i fråga om det öppna beteendet visa större aktivitet än arbetarna: de visa i detta sammanhang samma allmänna mönster som i fråga om den kulturella aktiviteten överhuvud. På den mycket allmänna frågan om själens odödlighet fingo vi ävenledes flera ja-svar bland tjänstemännen än bland arbetarna. Ehuru vi inte kunna tala om betydande olikheter, förefaller det dock vara så, att arbetarna ha mindre förankring i de traditionella religiösa värdena än tjänstemännen.

VI. SAMMANFATTNING

I stort sett kunna vi konstatera, att de attityder som vi undersökt i detta kapitel endast ge ringa bidrag till att belysa de olika stratas klassmedvetande. I vissa frågor skilja sig de olika strata åt, men det tycks inte vara olikheter av de slaget att vi, om vi använda orden i

gängse betydelse, kunna säga att ett stratum är mera radikalt än ett annat. Dimensionen radikal-konservativ så som den mätes i de nu analyserade frågorna går tvärs genom de bägge strata.

Vi ha även fått ett starkt intryck av, att många av de värdeord som vi använt oss av, och som en gång återgav attityder som voro av fundamental betydelse för t. ex. de människor som i missnöje lämnade landet, nu ha fått en mera rituell och traditionell betydelse. Det finnes säkerligen andra ord som nu spela en större roll. Detta skall vi överväga i nästa kapitel.

KAPITEL VIII

KLASSMEDVETANDE, UPPVÄXTMILJÖ OCH TRIVSEL

I. FÖRETAGSSTRATUM OCH ATTITYDER

I stort sett kunna vi säga, att vi i föregående kapitel i fråga om attityder och värderingar inte funnit någon genomgående skillnad mellan de olika strata. Visst ha vi kunnat peka på stratabundna reaktioner, men inte några av sådan styrka och konsekvens, att vi med bestämdhet vågat påstå, att de utgöra innehållet i medelklassens eller arbetarklassens klassmedvetande. Erinra vi oss de attityder vi analyserat i det föregående, finna vi inte någon genomgående klassbunden reaktion i skolfrågan, den livliga skoldebatten till trots. Tjänstemännen voro däremot något mindre intresserade än arbetarna av att deras barn skulle göra karriär den fackliga eller politiska vägen, vilket får ses som ett uttryck för en traditionell misstro mot organisationerna. Men den stora olikheten mellan strata, attitydmässigt sett, kom fram i de två ursprungliga frågorna om klasstillhörighet och klassinflytande, frågor som på sätt och vis voro av formell natur. När vi redogjorde för dem sade vi, att en viktig uppgift vore att se, vilket *innehåll* det på detta sätt inringade klassmedvetandet hade. Vad vi funnit är, att bakom såväl klassidentifikationen som upplevelsen av den egna klassens betydelse ligga betydande faktiska olikheter i både uppväxtmiljö och skolutbildning. Härav följde även, att de bägge strata visade olika intensitet i sin kulturella aktivitet. Nästan genomgående utvecklade tjänstemannaskiktet större kulturell livaktighet och var även mera verksamt i föreningar av det allmänna och kulturella slaget än arbetarskiktet.

Då det är fråga om stratabundna attityder och åsikter är det förmodligen så, att den stora olikheten berör områden som omfatta det politiskt-ekonomiska livet i allmänhet och den konkreta arbets-

miljön i synnerhet. Skola vi tala om innehåll i olika klassmedvetande, är det därför sådana attityder vi framför allt måste mäta och analysera. Ett sådant antagande stämmer både med Dahlströms och Karlssons resultat i *Tjänstemännen, näringslivet och samhället* och med våra egna i del I. Dahlström sammanfattar på ett ställe sina iakttagelser på följande sätt: »Undersökningen visar, att det finns genomgående och starka samband bland teknisk personal, arbetsledare och kontorspersonal mellan partisympati och inställningen till sådana frågor som intar eller har intagit en central ställning i partiernas program och politik och i motsättningen mellan borgerliga och socialistiska partier, t. ex. frågor som berör förstatligande och statlig kontroll, inkomstutjämning, socialvård och utrikespolitiska förhållanden. Men det är samtidigt uppenbart, att skillnaderna mellan borgerliga och socialistiska sympatisörer är mindre än man skulle kunna vänta sig, om man antog överensstämmelse mellan partianhängarnas och partiets åsikter. De som sympatiserar med borgerliga partier tenderar nämligen oftare att acceptera 'radikala' åsikter, och de som sympatiserar med socialistiska partier att acceptera 'borgerliga' åsikter, än vad man kunde vänta sig. Det finns 'borgerliga' sympatisörer, som har en positiv inställning till priskontroll och förstatligande av storindustrin, och flertalet socialistiska sympatisörer har en positiv inställning till strängare fångvård och bestraffning — — — Det är påtagliga skillnader i de 'socialistiska' och de 'borgerliga' partisympatisörernas sätt att lägga vikt vid olika politiska problemområden. 'Socialisterna' tenderar att oftare betona frågor, som har att göra med socialvård och full sysselsättning, medan de 'borgerliga' oftare lägger vikten vid frågor rörande förhållandet staten—näringslivet, skattefrågor och försvarsfrågor. Det är således den sociala tryggheten, som spelar största rollen för dem, som sympatiserar med arbetarparti, medan synpunkter på socialisering och statlig kontroll är av mer underordnad betydelse. De 'borgerliga' lägger mera vikt vid kravet på en minskning av statliga regleringar och kontroller än 'socialisterna' lägger vikt vid en ökning av dessa.»[1]

Del I av vår undersökning klarlade, att attityderna mot företaget visade starkt samband med den intervjuades stratatillhörighet. Detta var tydligast, när vi jämförde manliga tjänstemän och manliga arbetare. De manliga tjänstemännens mer positiva inställning kom fram

[1] DAHLSTRÖM, E., a. a. s. 39 f.

både vid en analys av inställningen till företagets fysiskt-tekniska miljö, till arbetstiden, arbetsbyte och arbetsförhållanden på det hela taget och vid en analys av de frågor som avsågo att mäta företagets anda. Av det sistnämnda slaget av frågor hade vi formulerat två på följande sätt: »*Anser Ni, att det här företaget tillvaratar arbetarnas (de anställdas) kunnande och intresse för produktionsförbättringar?*» och »*Anser Ni, att det här företaget ger sina arbetare (anställda) rimliga chanser att bli befordrade?*»

Däremot visade tillhörighet till ett företagsstratum inte något samband med värderingen av förmannen eller den närmast överordnade.

I kapitel XI i del I konstaterade vi, att det fanns ett markant positivt samband mellan positiva svar på de två ovan angivna andafrågorna och positiva svar i en rad andra avseenden. Därav drogo vi den slutsatsen, att det inte bara var det *faktiska* avståndet till normkällan som var av betydelse utan även kommunikationen mellan normgivaren och normmottagaren. Vi ansågo oss vidare kunna säga, att det var av en fundamental vikt hur man *upplevde* avståndet mellan sig själv och normkällan. Det var det sistnämnda förhållandet som framför allt kom till synes i sambandet mellan de två andafrågorna och de mera konkreta trivselfrågorna.

II. ATTITYDER MOT FÖRETAGET KONTRA ATTITYDER MOT SAMHÄLLET

Det problem som här intresserar oss är följande: finnes det något samband mellan upplevelserna av avståndet till å ena sidan företagets normkälla, å andra sidan samhällets normkällor, dvs. mellan positiva svar på frågorna om kunnande och intresse samt avancemang å ena sidan och klassinflytande å den andra? Och är det så, att klassidentifikation i detta fall spelar någon roll för svaren på anda-frågorna?

Innan vi se hur det förhåller sig härmed, vilja vi emellertid pröva en annan möjlighet. Man kan nämligen tänka sig, att en människas sätt att värdera sin klass inflytande sammanhänger med arten av det arbete hon har. Att en sådan skillnad föreligger mellan tjänstemän och arbetare ha vi tidigare visat. Vi vilja därför nu för arbetarnas vidkommande pröva om det finns något samband mellan det vi i del I kallat de objektiva faktorerna i arbetsmiljön och uppfattningen om den

egna klassens betydelse. De faktorer vi pröva är graden av mekanisering, graden av erfordrad kvalifikation, arbetets art, dvs. graden av smutsighet, tyngd m. m., samt arbetsplatsens beskaffenhet. I intet fall framkom något samband. Tidigare ha vi sett, att sambandet mellan anda-frågorna och de objektiva faktorerna var obetydligt och icke entydigt.[1] Av våra siffror skulle man sålunda kunna draga den slutsatsen, att en människas sätt att uppleva sin klass inflytande i samhället inte i och för sig sammanhänger med vad för slags arbete hon har, om vi hålla företagsstratum konstant. Arbetets faktiska beskaffenhet är inte av väsentlig betydelse för klass-självmedvetandet.

Det är sambandet mellan frågan om klassinflytande och de två frågorna som mäta andan inom företaget som intresserar oss. Vi se då först på sambandet med hänsyn till frågan om företaget tillvaratager de anställdas kunnande och intresse. Det visar sig, att det inte finns något säkert samband mellan tjänstemännens svar på denna fråga och deras klass-självmedvetenhet. Hos arbetarpersonalen finna vi däremot ett sådant samband. Vi återge siffrorna för arbetarpersonalen. Eftersom tendensen är densamma på bägge orterna, ha vi slagit samman materialet.

VIII: 1. Arb. H—a + K—m. Anser Ni att företaget tillvaratar de anställdas kunnande och intresse? — fördelning med hänsyn till uppfattning om klassinflytande

	Egen klass		Lika fördelat		Annan klass		Vet ej	
	Män	Kv.	Män	Kv.	Män	Kv.	Män	Kv.
Ja	57	58	60	46	50	46	67	43
Nej	35	32	29	35	42	43	21	14
Vet ej	8	10	11	19	8	11	12	43
Summa	100	100	100	100	100	100	100	100

Män: $\chi^2 = 24.21$, $P < 0.001$

Divergensen mellan de olika kvinnokategorierna är inte signifikant. Tendensen är dock densamma som hos männen. De arbetare som anse att en annan klass än deras egen har det största inflytandet i samhället äro sålunda även de negativaste inom företaget.

[1] Se SEGERSTEDT & LUNDQUIST, a. a. kap. VIII.

Vi övergå nu till att se hur siffrorna taga sig ut för frågan om företaget ger de anställda rimliga chanser att avancera. Svaren på denna fråga fördela sig i stort sett på samma sätt som på den föregående, dvs. det finns inte något samband mellan tjänstemännens sätt att värdera sin klass inflytande och deras svar på denna fråga. För arbetarpersonalen däremot finns det ett samband, vilket framgår av följande tabell.

Tab. VIII: 2. Arb. H—a + K—m. Anser Ni att företaget ger de anställda rimliga chanser att bli befordrade? — fördelning med hänsyn till uppfattning om klassinflytande

	Egen klass		Lika fördelad		Annan klass		Vet ej	
	Män	Kv.	Män	Kv.	Män	Kv.	Män	Kv.
Ja	52	43	60	28	44	45	48	38
Nej	36	48	27	38	48	40	35	22
Vet ej	12	9	13	34	8	15	17	40
Summa	100	100	100	100	100	100	100	100

Män: $\chi^2 = 26.40$, $P < 0.001$. Kv.: $\chi^2 = 25.73$, $P < 0.001$.

Männens svar följa samma mönster som på föregående fråga, dvs. de som anse att en annan klass än deras egen har den största betydelsen i dagens samhälle äro även mest negativa mot företagets befordringspolitik. Kvinnornas svar ha en annan tendens och äro därför svåra att tolka.

Hur skola vi nu tolka svaren? Det förefaller vara så, att tjänstemännen inte koppla samman den bristande uppskattning de anse sig vara föremål för inom företaget med orättvisor ute i det omgivande samhället. Det är möjligt att man skyller sitt misslyckande på kamrater, chefer o. d. Företaget utgör för dem ett slutet system. Deras bristande framgång, eller det som de anse vara bristande framgång, hänger i varje fall inte samman med deras samhällsställning. De arbetare åter som anse att en annan klass än deras egen har största inflytandet kan tänkas anse att det är klassamhällets fel, att de inte rönt större uppmuntran och att deras talanger inte blivit bättre tillvaratagna. Vi ha i del I sett, att det för arbetarnas vidkommande var ett klart samband mellan de bägge här behandlade anda-frågorna och svaren på den allmänna frågan om man anser att *Sverige är ett sådant*

land, att den som verkligen vill och är duktig kan komma framåt. Den missräkning en arbetare känner inom företaget skyller han tydligen på samhällets struktur — tjänstemannen har en annan förklaring. Vilken denna är kunna vi däremot inte säga med hjälp av vårt material.

Den möjligheten finnes även, att arbetare som anse att produktionsmedlen borde socialiseras ha den uppfattningen, att så länge de privatkapitalistiska företagen tillåtas existera är det en annan klass än arbetarklassen som har det största inflytandet i samhället. Med en sådan inställning kunna de då förena den uppfattningen, att alla trivsel- och god-anda-skapande åtgärder från företagarnas sida äro försök att lura arbetarna, att mjuka upp deras socialiseringskrav. Morgontidningen uttryckte saken på följande sätt i en ledande artikel den 18 juli 1954: »Det är ju en känd sak, att man inom den socialistiska arbetarvärlden stått skeptisk till privata företagares aktioner för att göra arbetarna intresserade i den kapitalistiska profiten. Sådant, har man sagt sig, är endast avsett att bryta udden av den strävan till socialistisk omvandling, som arbetarna eftersträvar på facklig och politisk väg.

Nu är det ju ändå sedan länge uppenbart, med allt för mycket belysningsmaterial från alltför många tidpunkter och från alltför många håll, att det spontana intresset inom de djupa leden för en mera omfattande övergång till samhällsägda företag icke är särskilt intensivt. När så förhåller sig, är det ej alltför stora skäl att från arbetarrörelsens sida sätta sig på höga hästar mot sådana försök som sker från den politiska motsidan och vilkas tendens och allmänna utvecklingsriktning ändock är att göra de många mera delaktiga i ägandet, mera aktiva medagerande i företagets utveckling och dagliga liv.»

Överhuvud kan man väl säga, att normsystemet — när det gäller de stora principiella frågorna om socialisering och kontroll över näringslivet — blivit mindre fast och stringent än det var för bara ett tiotal år sedan, då efterkrigsprogrammet utarbetades och då man på allvar avsåg att omdana samhället i socialistisk riktning. Det citat vi just ha anfört från Morgontidningen återspeglar denna förändring, som blivit illustrerad även i en rad andra tidningsuttalanden under sommaren 1954. Den 21 juli skrev Morgontidningen följande: »Vad som har sitt särskilda intresse i diskussionen om företagsdemokrati är emellertid, att de borgerliga partierna genom att aktualisera frågan om de anställdas delaktighet i ägandet av produktionsmedlen tar en ståndpunkt som i sak innebär ett underkännande av det hävdvunna

kapitalistiska systemet, där den kapitalistiska ägaren hade suverän bestämmanderätt, de arbetande och anställda hade plikten att underordna sig och lyda. I stället för att tråka de borgerliga partierna och de enskilda företagarna, när de på sitt sätt försöker pröva sig fram till en lösning av det kollektiva ägandets problem, borde man från vår sida hälsa dem välkomna i det försiktiga närmandet till en socialistisk idégemenskap. Den gamla äganderätten var inte bra som den var: låt oss pröva oss fram till något som är bättre, något som bättre tillgodoser just den sociala demokratins krav att alla skall vara delaktiga i ägande och bestämmanderätt!»

Uppsala Nya Tidning skrev samma dag, närmast med anledning av det första MT-citatet: »Även den som inte föreställer sig att andel i vinst är något slags undermedicin, som löser alla slags trivsel- och jämlikhetsproblem, måste med glädje konstatera att en av de dumma skygglapparna i svensk politik nu blivit utdömd från den egna sidan. Samarbetsandan på arbetsplatserna är en mycket önskvärd, men ganska svårodlad planta. Erfarenheten torde ha visat, att de personliga faktorerna är avgörande — i varje fall tycks det samhälleliga ägandet aldrig ha framkallat någon speciellt hälsosam effekt. Men olika former av delägarskap för dem som verkar i ett företag synes på det hela taget ha utgjort en gynnsam grogrund. De ger i varje fall, som Morgontidningen riktigt påpekar, uttryck åt samma gemenskapskänsla som de allt talrikare och viktigare företagssociala insatserna.»

Svenska Dagbladet slutligen konstaterar, med anledning av denna diskussion, följande den 28 juli: »Människan i centrum har blivit vår mekaniserade tids stora slagnummer. Sällan har väl ett ideal varit så svårt att förverkliga. Den moderna tidens hets och jäkt gör den enskilde till en obetydlig kugge i ett stort maskineri. Att hjälpa honom ut ur detta tvångsläge är ett av de stora problemen. Men det kan inte ske genom att öka statens inflytande, genom att kontrollera produktion och konsumtion, utan genom att göra medborgarnas privata maktsfär större. Staten får inte göra alla till tjänstemän med reglerad befordringsgång. Då socialiseras trivseln samtidigt med produktionsmedlen.

Den enskildes villkor för det dagliga arbetet har knappast någonstädes varit bättre än i kapitalismens förlovade hemland, Förenta Staterna. Det kanske är en tankeställare så god som någon för alla dem, vilka i statens allmakt se den enda vägen till mänsklig lycka och framåtskridande.»

Dessa olika citat kunna väl sägas visa, att det knappast numera

finnes några stringenta normsystem, som söka bestämma hur den klassmedvetne tjänstemannen eller arbetaren skall förhålla sig i sin allmänna inställning till den ekonomiska demokratien. Det kan tänkas förhålla sig så, att de arbetare som dels äro positiva mot företagens tillvaratagande av kunnighet och mot företagets befordringspolitik och samtidigt anse att den egna klassen har makten är av den kategorien som inte hyser någon mera intensiv önskan efter samhällsägda företag utan mera odogmatiskt tänker på sin egen och sina kamraters faktiska trivsel, under det att de åter som dels anse att de tillhöra en maktlös samhällsklass, dels äro negativa i sina svar på anda-frågorna, äro den kategori som verkligen menar att socialiseringen måste vara genomförd i ett idealt samhälle. Den första kategorien utgör omkring 25 % av alla manliga arbetare, den senare omkring 15 %.

Vi kunna med dessa resultat i minnet misstänka, att vi skola finna ungefär samma tendens, om vi granska svaren på den allmänna frågan om arbetsförhållandena på det hela taget. Frågan hade följande formulering: »*Tycker Ni att arbetsförhållandena på Er arbetsplats i stort sett är bra?*» Svarsalternativen voro *bra, går an* och slutligen *dåliga.* Attityderna visade ett starkt samband med arbetsplatsens faktiska beskaffenhet, men därjämte visade de ett klart samband med en rad andra attityder,[1] inte minst med anda-frågor och förmansfrågor. Ställa vi samman svaren på denna fråga med värderingen av samhällsklassens betydelse få vi följande siffror.

Tab. VIII: 3. Män. H—a + K—m. Tycker Ni att arbetsförhållandena på Er arbetsplats i stort sett är bra? — fördelning med hänsyn till uppfattning om klassinflytande

	Bra		Går an		Dåliga	
	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.
Egen klass	48	55	37	24	15	21
Lika	45	51	48	19	7	30
Annan klass	42	59	38	16	20	25
Vet ej	45	44	34	15	21	41

Arb.: $\chi^2 = 14.83$, $P < 0.05$. Tjm.: ej signifikant

För de manliga arbetarnas vidkommande är tendensen densamma som den vi funno vid de två föregående frågorna, nämligen att de arbetare som anse att en annan klass än deras egen är den mest in-

[1] Se SEGERSTEDT & LUNDQUIST, a. a. s. 376.

flytelserika även äro mest negativa mot sina arbetsförhållanden. Annan-grupperna bland tjänstemännen äro de mest extrema: vi hade väntat oss att de skulle vara de mest positiva och de äro även flest i bra-gruppen. Men de äro likaledes flest i dålig-gruppen, vilket vi inte hade väntat. Bland de kvinnliga tjänstemännen i Huskvarna är det samma tendens inom annan-gruppen som bland de manliga tjänstemännen. Men inte heller inom denna kategori kunna vi säga, att differenserna äro säkerställda. Svaren visa också, att de tjänstemän som räkna sig till klass II äro mer positiva än de tjänstemän som räkna sig till klass III. Svaren fördela sig på följande sätt.

Tab. VIII: 4. Tjm. H—a + K—m. Arbetsförhållandena i stort — åsiktsfördelning med hänsyn till klassidentifikation

	Bra		Går an		Dåliga		Summa	
	Män	Kv.	Män	Kv.	Män	Kv.	Män	Kv.
Klass II	79	71	14	20	7	9	100	100
Klass III	64	60	31	27	5	13	100	100

Män: $\chi^2 = 6.51$, $P < 0.05$. Kv.: ej säkerställd differens.

Arbetsförhållandena i stort är en fråga som står mellan de mera allmänna anda-frågorna och frågor om den konkreta arbetsmiljön. Det kan därför vara av intresse att se, hur svaren se ut på en så konkret fråga som den om arbetslokalen. Tendensen i fråga om arbetsförhållandena i stort står sig så tillvida, att det är en säker olikhet mellan tjänstemännens identifikationsgrupper. Detta framgår av tab. VIII: 5.

Tab. VIII: 5. Tjm. H—a + K—m. Hur tycker Ni om arbetslokalen? — fördelning med hänsyn till klassidentifikation

	Bra		Går an		Dålig		Summa	
	Män	Kv.	Män	Kv.	Män	Kv.	Män	Kv.
Klass II	57	56	23	13	20	31	100	100
Klass III	56	42	21	26	23	32	100	100

Män: $\chi^2 = 7.25$, $P < 0.05$. Kv.: samma tendens, dock ej fullt signifikant.

Både för män och för kvinnor gäller det förhållandet, att de som identifiera sig med medelklassen även äro mer positiva mot sin arbetsplats än de som identifiera sig med klass III. Vi ha tidigare sett, att lokalens faktiska beskaffenhet och attityden mot lokalen följas åt. Det är därför ytterst sannolikt, att de som identifiera sig själva med klass II, på grund av sin ställning inom företaget, ha bättre arbetslokaler. Att de ha en högre ställning är återigen en följd av deras bättre utbildning. Samtidigt är det troligt att de tjänstemän som räkna sig till klass III befästas i sin klassidentifikation genom att de arbeta i en annan konkret miljö än de tjänstemän som identifiera sig med klass II. De äro dock säkerställt mer positiva till sin arbetslokal än de arbetare som räkna sig till klass III. Stratumtillhörighet påverkar sålunda inställningen till arbetslokalen.

De tjänstemän som räknade sig till klass II återfunnos till ett stort antal i annan-gruppen. Det är därför rimligt, att vi skola möta den mest positiva inställningen till lokalen i tjänstemännens annan-grupp. Klarast kommer detta förhållande fram i Huskvarna. Detta framgår av nedanstående siffror.

Tab. VIII: 6. Män. H—a Hur tycker Ni om arbetslokalen? — fördelning med hänsyn till uppfattning om klassinflytande

	Bra		Går an		Dålig		S:a
	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	
Egen	44	36	40	30	16	34	100
Lika	43	41	50	33	7	26	100
Annan	57	24	24	29	19	40	100

Tjm.: $\chi^2 = 5.98$. Arb.: $\chi^2 = 6.27$.

För ingendera av kategorierna är det fråga om signifikanta skillnader. Inte dess mindre är tabellen av intresse, då divergensen mellan de bägge strata på ett intressant sätt kommer fram. Den skillnaden är, som vi se av tabellen, störst för annan-kategoriens vidkommande, vilket sålunda innebär, att annan-gruppen bland tjänstemännen är den som finner sig bäst till rätta i företaget, under det att annan-gruppen bland arbetarna är mest missnöjd. Skall man försöka ge en tolkning av det resultatet, skulle det vara följande. Den tjänsteman som fått en grundlig skolning och utbildning för sitt arbete eller yrke har även fått en viss prestige och ställning och är därför i stort sett belåten med arbetsguppen och dess relationer. Men den status han skaffat

sig inom sitt arbete gör även att han har en hög anspråksnivå på det omgivande samhället. Han anser att hans yrkesstatus berättigar honom till en förnäm status även i samhället. Det föreningsliv han lever och den kulturella aktivitet han utvecklar gör, att han anser sig ha ytterligare skäl att ställa dessa krav. Den höga anspråksnivån därvidlag blir inte tillfredsställd och det utlöser hos tjänstemannen känslan att hans klass inte har någon betydelse: det är andra klasser som ha större inflytande. Arbetaren åter har genom det demokratiska normsystemet fått lära sig, att han har samma värde som företagaren och teknikern. Han har i en rad sammanhang hört ett allmänt likställighets- och medbestämmanderesonemang föras. Blir han då besviken på det inflytande och de möjligheter han har i sin arbetsgrupp, så tolkar han det som ett bevis för sin klass maktlöshet i samhället.

III. UPPVÄXTMILJÖ OCH ATTITYDER

Det troliga är, att en människas förväntningar och anspråksnivå grundlägges i barndomsmiljön. Barndomsmiljöns och uppväxttidens oerhörda betydelse för en människas hela utveckling har ju varit ett av ledmotiven i den moderna utvecklingspsykologien. Människor med likartad barndomsmiljö skulle alltså i stort sett ha samma förväntningar och anspråk. När vi här tala om »samma barndomsmiljö», äro vi medvetna om att vi göra oss skyldiga till förenklingar. Vi säga, att alla arbetare vilkas fäder äro hemmansägare ha samma barndomsmiljö, alla tjänstemän som komma från förvaltningspersonal ha samma miljö men annan miljö än arbetare och tjänstemän som komma från industriarbetarhem osv. Det är klart, att det inom dessa kategorier kan finnas goda och dåliga hem, goda och dåliga miljöer. Det kan även vara så, att vissa låt oss säga goda hem från olika kategorier komma varandra närmare som uppväxtmiljö än goda och dåliga hem inom samma kategori. Men på det hela taget mena vi dock, att det just med hänsyn till sociala normer och sociala vanor kan vara meningsfullt att tala om att hemmansägarhemmet erbjuder en annan uppväxtmiljö än arbetarhemmet eller företagarhemmet.[1]

Tänka vi oss nu, att vi återfinna personer från samma miljö i olika strata, så kunna vi antaga, att deras anspråk och förväntningar på

[1] Jfr här DAHLSTRÖM, E., a. a. s. 147 f.

arbetet, arbetsmiljön och arbetsgruppen blivit infriade på olika sätt. De som tillhöra arbetsgruppens högre strata ha fått sina förväntningar infriade i fråga om arbetsgrupp och arbetsmiljö. Däremot ha de inte fått sina maktanspråk eller förväntningar på inflytande i samhället tillfredsställda. Man kan även uttrycka saken så, att man genom att spela en viss roll inom en grupp väntar sig att få spela samma roll inom en annan. Hur som helst kan det vara av intresse att se, om personer som haft samma eller likartad bakgrund och uppväxt men som i nuläget tillhöra olika strata i företaget skilja sig i sina attityder mot företaget. Vi vilja alltså undersöka attityderna mot en del förhållanden på arbetsplatsen och jämföra personer med olika bakgrund och personer med samma bakgrund men olika strata. Förutom de antaganden vi redan gjort kunna vi även vänta, att kvinnorna skola reagera på ett annat sätt än männen. Vi ha nämligen i tidigare sammanhang sett, att kvinnliga tjänstemän äro negativare än manliga tjänstemän och kvinnliga arbetare.

Vi börja vår analys med de två frågorna om hur kunnigheten tillvaratages och hur man anser att företagen sköta sin befordringspolitik. Vårt första problem är, om personer som nu tillhöra samma skikt inom företaget men som vuxit upp i olika miljöer även reagera på olika sätt inför dessa frågor. En granskning av våra siffror ger oss anledning att konstatera, att detta inte är fallet, i stort sett. Vi kunna sålunda inte, bland tjänstemännen t. ex., finna signifikanta olikheter vid besvarandet av dessa två frågor beroende på om de som svara äro uppfödda på landet eller i staden, bland industriarbetare eller förvaltningsfunktionärer. Det enda säkra undantaget utgör manliga arbetare i Katrineholm, som, när de besvara frågan om kunnighetens tillvaratagande, visa olikheter beroende på om de vuxit upp i lantarbetarhem eller industriarbetarhem. Lantarbetarsönerna äro signifikant positivare. Men i övrigt tycks uppväxtmiljön, om vi hålla oss inom samma stratum, inte spela någon större roll när man skall besvara anda-frågorna.

Vi ha tidigare[1] sett, att det är en betydande skillnad mellan arbetares och tjänstemäns attityder i dessa frågor. I bägge städerna var det en signifikant skillnad mellan manliga arbetares och manliga tjänstemäns sätt att besvara dessa frågor: tjänstemännen hade en klart mer positiv attityd. Vad vi nu intressera oss för är, om denna

[1] Se Segerstedt & Lundquist, a. a. s. 236.

attitydolikhet är genomgående eller koncentrerar sig till personer med en viss social bakgrund.

Av våra tidigare analyser veta vi sålunda, att om två människor växa upp i samma miljö men den ena hamnar bland tjänstemännen och den andra bland arbetarna, så är det sannolikt att den förstnämnda skall visa en positivare inställning än den sistnämnda. Vad vi nu vilja undersöka är, om attitydskillnaderna mellan tjänstemän och arbetare äro olika stora beroende på bakgrundsmiljön. Därmed mena vi, att det kan tänkas att skillnaden mellan de arbetarsöner som bli tjänstemän och de som förbli arbetare är större än skillnaden mellan de bondesöner som bli tjänstemän och de bondesöner som bli arbetare. Skulle det visa sig att skillnaden mellan arbetarsonen—tjänstemannen och arbetarsonen—arbetaren är större än mellan bondesonen—tjänstemannen och bondesonen—arbetaren, kunna vi antaga att man inom arbetarkretsar är känsligare för den prestige som högre företagsstatus medför.

Om personer med samma bakgrund inte visa signifikant olika attityder, om de hamna inom det ena eller det andra skiktet, kunna vi antaga, att de olika strata heller inte varit omgivna med många värderingar eller föremål för många normativa värdeomdömen. Det troliga är väl, att det framför allt är i miljöer som höra hemma i städerna och där man därför mera har accepterat strävan att komma sig upp som något självklart som olika strata uppskattas olika eller omgivas med starka värderingar. Denna önskan att göra karriär eller att socialt avancera skulle vara den grundläggande värderingen: blir den tillfredsställd ser man positivt på företaget, blir den gäckad ser man negativt.

Vi finna, både när det gäller tillvaratagande av kunnande och chanser till avancemang, att olikheten mellan män uppväxta i bondehem och män uppväxta i företagarhem inte är så stor, att den kan sägas vara säkerställd. När det gäller industriarbetarhem är situationen en annan, vilket framgår av följande tabell.

Tab. VIII: 7. Män från industriarbetarhem. H—a. Anser Ni att företaget tillvaratar de anställdas kunnande och intresse?

	Ja	Nej	Vet inte	S:a
Tjänstemän	75	22	3	100
Arbetare	52	41	7	100

$\chi^2 = 12.56$, $P < 0.01$.

Tendensen är densamma i Katrineholm, men ej säkerställd. Samma olikhet återkommer i bägge städerna i svaren på frågan om befordringsmöjligheten. Både i Huskvarna och i Katrineholm äro de arbetarsöner som blivit tjänstemän klart mer positiva i sina svar än de som övertagit faderns yrkesställning. Det framgår av följande siffror.

Tab. VIII: 8. Män från arbetarhem. H—a + K—m. Anser Ni att företaget ger de anställda rimliga chanser till att bli befordrade?

	Ja	Nej	Vet inte	S:a
Tjänstemän	78	18	4	100
Arbetare	51	40	9	100

$\chi^2 = 21.49$, $P < 0.001$.

Attitydolikheterna bland individer från förvaltningstjänstemannahem äro i fråga om dessa två frågor inte så stora, att de ge signifikanta utslag. Dock är det en påtaglig tendens bland tjänstemännen från den miljön att svara mer positivt än arbetarna från samma miljö.

Vi ha tidigare sett, att kvinnliga tjänstemän i Huskvarna visa en negativare inställning än de kvinnliga arbetarna. Det kommer fram i denna frågeställning på så sätt, att de döttrar till industriarbetare som förblivit industriarbetare äro signifikant mer belåtna än de som avancerat till tjänstemän, när man frågar dem om deras kunnighet tillvaratages.

Tab. VIII: 9. Kv. från arbetarhem. H—a. Anser Ni att företaget tillvaratar de anställdas kunnande och intresse?

	Ja	Nej	Vet ej	S:a
Tjänstemän	38	32	30	100
Arbetare	60	32	8	100

$\chi^2 = 18.50$, $P < 0.001$.

Det kan tänkas, att Huskvarna-kvinnornas missnöje verkligen bottnar i det förhållandet, att de som utbildat sig till kontorister inte anse att deras kunnande och intresse blir på samma sätt omhuldat som de kvinnliga arbetarnas. Bl. a. hade man ju där tagit särskilda hänsyn till den kvinnliga arbetargruppens behov såsom husmödrar vid planering av arbetstiden.

Vi skola nu undersöka hur attityderna se ut kring en del andra

företeelser inom företaget och börja då med den allmänna frågan om arbetsförhållandena på det hela taget.

Varken bland manliga tjänstemän eller bland manliga arbetare finnes det någon signifikativ skillnad mellan personer från olika uppväxtmiljöer. Här uppvisa svaren alltså analog gruppering som vid de båda anda-frågorna. Någon sådan olikhet finnes inte heller i kvinnornas svar. Jämföra vi de hemmansägarsöner som blivit tjänstemän respektive arbetare, finnes det inte någon säker olikhet i deras reaktioner inför arbetsförhållandena i stort. Inte heller företagarbarnen i olika strata skilja sig åt. Det gör däremot barn till förvaltningstjänstemän och barn till arbetare. Siffrorna äro följande.

Tab. VIII: 10. Män. H—a + K—m. Arbetsförhållandena i stort — fördelning med hänsyn till uppväxtmiljö

Fadern: förvaltningstjänsteman

	Bra	Går an	Dåliga	S:a
Tjänstemän	63	28	9	100
Arbetare	48	37	15	100

Ej fullt signifikant

Fadern: arbetare

	Bra	Går an	Dåliga	S:a
Tjänstemän.....	67	21	12	100
Arbetare	44	42	14	100

$\chi^2 = 24.00$, $P < 0.001$

Vi kunna i detta fall konstatera, att de barn till förvaltningspersonal eller arbetare som blivit tjänstemän äro positivare till arbetsförhållandena på det hela taget än de som blivit arbetare. Den förra kategorien har alltså fått sina förväntningar uppfyllda, den senare inte.

Anmärkningsvärt är emellertid, att vi på denna fråga inte kunna se någon olikhet inom ett och samma stratum mellan personer med olika uppväxtmiljöer. Vi hade väntat, att personer från landsbygdshem skulle visa en negativare attityd mot den nya arbetsmiljön än personer från stadsmiljöer. Men tydligen finnes det för dem, då det gäller de industriella arbetsförhållandena överhuvudtaget, kompenserande faktorer. I fråga om arbetslokalen kunna vi antaga, att det råder verkliga anpassningssvårigheter för en på landsbygden uppvuxen person. Hur se våra siffror ut? För hela materialet få vi följande resultat.

Tab. VIII: 11. H—a + K—m. Hur tycker Ni om arbetslokalen? — fördelning med hänsyn till uppväxtmiljö

Faderns yrke	Bra		Går an		Dålig		S:a
	Män	Kv.	Män	Kv.	Män	Kv.	
Hemmansägare	33	52	35	25	32	23	100
Företagare	45	48	26	28	29	24	100
Förvaltn.-tjänstemän	51	58	25	18	24	24	100
Jordbr.-arbetare	43	77	33	13	24	10	100
Industriarbetare	34	42	30	38	36	20	100

Män: $\chi^2 = 20.05$, $P < 0.02$. Kv.: $\chi^2 = 12.41$, ej sign.

Vi kunna konstatera, att vi i varje fall ha rätt så tillvida, att hemmansägarsönerna vid sidan av industriarbetarsönerna tillhöra den negativaste gruppen. Se vi på manliga tjänstemän respektive arbetare få vi samma fördelning i Huskvarna liksom för manliga arbetare i Katrineholm, under det att de manliga tjänstemännen där inte visa någon tendens alls. För den kvinnliga personalen är den allmänna tendensen densamma, så tillvida att de som komma från industriarbetarhem även äro de negativaste. Bland de kvinnliga arbetarna i Huskvarna äro dessutom hemmansägardöttrarna flest i den kategori som svarar *dåligt*. Ett visst belägg för vårt allmänna antagande ha vi sålunda. Stratumtillhörighet spelar i detta fall den största rollen för barn till förvaltningstjänstemän: de som även själva äro tjänstemän äro avsevärt mycket positivare än de som blivit arbetare. Samma tendens finnes bland industriarbetarna men är bland dem inte särskilt stark. För söner till förvaltningstjänstemän få vi följande resultat.

Tab. VIII: 12. Män från förvaltningstjänstemannahem. H—a + K—m. Hur tycker Ni om arbetslokalen?

	Bra	Går an	Dålig	S:a
Tjänstemän	61	18	21	100
Arbetare	40	30	30	100

$\chi^2 = 6.47$, $P < 0.05$

Det kvinnliga materialet ger i detta fall inte något utslag. Vi kunna alltså konstatera, att funktionärsbarnens anspråk i fråga om lokalen bli bättre tillfredsställda, om de bli tjänstemän än om de bli arbetare.

Arbetstidens längd är, ha vi sett, alltjämt föremål för politisk och facklig normbildning. Man hör ofta den långa och framför allt för

kvinnorna oreglerade arbetstiden anföras som motiv för flykten från landsbygden. Småbrukare och hemmansägare ha sällan någon fritid, och för dem har det alltid rått söndagsarbete och kontinuerlig drift. Är den långa arbetsdagen inom jordbruket ett verkligt motiv för flyttningen in till städerna, kunde man vänta, att hemmansägarbarnen skulle vara positivare mot industriens arbetstid än industriarbetarbarnen.

Tab. VIII: 13. Män. H—a + K—m. Anser Ni Er nuvarande arbetstid här i företaget för lång? Ja-svar (negativa svar) i procent av totalantalet

Faderns yrke	Tjm.	Arb.
Hemmansägare	55	43
Företagare	21	40
Förvaltningstjänstemän	29	54
Jordbruksarbetare	—	58
Industriarbetare	41	61

Tjm.: $\chi^2 = 8.24$, $P < 0.05$. Arb.: $\chi^2 = 37.37$, $P < 0.001$.

För manliga arbetare förhåller det sig uppenbarligen så, att de som komma från hemmansägarhem äro positivare mot industrialismens arbetstider än de som vuxit upp i industriarbetarhem. Företagarbarnen äro även relativt positiva. Kanske kunde denna likhet i inställningen till arbetstiden bland barn till bönder och företagare förklaras av att småföretagare lika litet som hemmansägare ha någon reglerad arbetstid. De få ständigt vara beredda att offra sin fritid för firmans eller gårdens bästa. För dem känns därför industriarbetets reglerade arbetsdag som en vinst. Mest negativa bland arbetarna äro industri- och jordbruksarbetarbarn, och därnäst förvaltningstjänstemannabarn.

Bland tjänstemännen äro industriarbetarbarnen alltjämt negativa, men de överträffas av hemmansägarbarnen. Industriarbetarbarnen bland tjänstemännen leva sålunda alltjämt under inflytande av sin barndoms normsystem. De hemmansägarbarn som blivit arbetare ha fått sina förväntningar uppfyllda, de som blivit tjänstemän åter ha av någon anledning som vi inte känna till blivit besvikna.

Jämföra vi personer med samma barndomsmiljö som nu tillhöra olika strata i företagen, få vi med undantag för hemmansägarsöner det resultatet, att tjänstemännens anspråk blivit bättre tillgodosedda än arbetarnas. Fullt säkerställd är denna skillnad för förvaltnings-

personalbarn och industriarbetarbarn ($\chi^2 = 8.66$, $P < 0.01$ resp. $\chi^2 = 14.65$, $P < 0.001$). Även om industriarbetarbarn föra med sig en god del av sin negativa inställning till arbetstiden senare i livet, så mildras denna inställning dock, om de komma att tillhöra ett högre stratum. På samma sätt känna sig de funktionärsbarn som komma att tillhöra arbetarnas skikt mindre belåtna än de som stanna i tjänstemannaskiktet.

Kvinnornas inställning till arbetstiden är mera komplicerad. Vi ha i del I funnit, att i Huskvarna kvinnliga tjänstemän voro mer negativa än kvinnliga arbetare. Detta var däremot inte fallet i Katrineholm. Huskvarna-kvinnornas negativa inställning slår igenom både bland funktionärsbarn och arbetarbarn. 61 % av de förvaltningstjänstemannadöttrar som äro tjänstemän äro negativa, mot 22 % av deras »systrar» som blivit arbeterskor ($\chi^2 = 7.94$, $P < 0.01$). Bland arbetardöttrarna är 56 % av dem som klättrat socialt missnöjda med sin arbetstid, mot 31 % av dem som alltjämt befinna sig i socialgrupp III ($\chi^2 = 6.07$, $P < 0.02$).

På frågan om vederbörande önskade byta yrke eller arbete ha vi sett, att manliga tjänstemän oftare äro positiva, dvs. svara nej, än manliga arbetare. De kvinnliga tjänstemännen röjde en svag tendens att vara negativare än arbeterskorna. Granska vi varje stratum för sig, kunna vi inte finna, att bakgrundsmiljön bestämmer vederbörandes inställning till yrkesbyte. Däremot är det, i synnerhet bland männen, en påtaglig skillnad mellan strata även om man håller barndomsmiljön konstant.

Tab. VIII: 14. Män. H—a + K—m. Skulle Ni vilja byta yrke? — fördelning med hänsyn till uppväxtmiljö

Faderns yrke	Tjm.	Arb.	
Hemmansägare	45	50	Ingen säker olikhet
Företagare	25	46	$\chi^2 = 5.17$, $P < 0.05$
Förvaltningstjänstemän	22	50	$\chi^2 = 11.65$, $P < 0.001$
Industriarbetare	22	49	$\chi^2 = 26.08$, $P < 0.001$

Kvinnorna förete inte heller här någon enhetlig tendens. Den enda säkra olikheten visa de kvinnor i Huskvarna som härstamma från arbetarhem, av vilka de som ha förblivit arbetare till 33 % vilja byta yrke mot 49 % av dem som blivit tjänstemän. De kvinnliga tjänstemännens i Huskvarna missnöje är alltså genomgående och konsekvent ($\chi^2 = 4.85$, $P < 0.05$).

IV. SAMMANFATTNING

Vi ha sålunda sett, att män med samma bakgrundsmiljö men olika företagsstrata reagera olika i fråga om en rad centrala attityder och företeelser inom arbetsgruppen. De som tillhöra tjänstemännens skikt äro mer positiva. Någon roll spelar emellertid bakgrundsmiljön: det är nämligen framför allt bland söner till förvaltningstjänstemän och arbetare som vi funnit klara olikheter i attityderna. För dessa två kategorier ha vi genomgående funnit olikheter mellan tjänstemän och arbetare. Hemmansägare- och företagarkategorierna voro inte så entydiga. Vi ha tidigare (s. 303) sett, att det även i fråga om klassinflytande var barn till förvaltningstjänstemän som visade att attityderna voro stratabundna. Vi draga därav den slutsatsen, att det framför allt är i dessa två miljöer som man utbildat och ännu vidmakthåller normer kring företaget. Det gör, att personer som komma från dessa miljöer närma sig arbetsgruppen med bestämda och klart definierade förväntningar.

Är det bara mot företaget som funktionärsbarn och arbetarbarn fått miljöbestämda attityder? Kunna vi återfinna samma typiska fördelning även i de mera allmänna samhällsfrågor som vi analyserat i kapitel VII? Vi ha i det kapitlet fastslagit, att uppväxtmiljön inte spelade någon bestämmande roll för inställningen till polisen. Inte heller på frågan om Berg och Strand och om människor voro lyckligare förr än nu kunde vi finna några säkra och väsentliga olikheter, som kunde ledas tillbaka till de tillfrågades barndomsmiljö. Den enda frågan vars svar följa det attitydmönster vi spårat i reaktionen mot företaget är den, om man anser att Sverige är ett sådant land att alla som vilja och äro duktiga kunna taga sig fram. För samtliga män från industriarbetarhem svara 93 % av dem som blivit tjänstemän ja, mot 83 % av dem som förblivit arbetare ($\chi^2 = 3.85$, $P < 0.05$). Slutresultatet måste sålunda bliva, att den attitydbildning som äger rum framför allt gäller arbetslivet och dess problem. Det är företaget och dess möjligheter att tillfredsställa respektive gäcka förväntningar som bli av avgörande betydelse för innehållet i klassmedvetandet.

AVDELNING III

Torgny T. Segerstedt

SAMMANFATTNING AV AVDELNINGARNA I OCH II

28—543363.

SAMMANFATTNING

I. UNDERSÖKNINGENS MÅL

Det var den 1 juni 1948 som vi med SNS för första gången diskuterade möjligheten av att göra en större industrisociologisk undersökning. När vi nu sju år senare skola göra en sammanfattning av hela arbetet, är det naturligt och klokt att vi göra ett försök att rekonstruera de ambitioner, de förhoppningar och de planer vi hade den gången vi började draga upp riktlinjerna för vår studie. Vi få nämligen inte förväxla våra ambitioner och krav i dagens läge med dem vi hyste då. Det vore i viss mån att göra oss själva orättvisa och i någon mån även att undervärdera det inflytande som vår undersökning, allt under det att bearbetningsarbetet fortgått, haft på den industrisociologiska forskningen här i landet.

Vi måste komma ihåg, att det vid den tiden knappast fanns något forskningsarbete i gång inom det industrisociologiska arbetsområdet i Sverige. Det berodde givetvis på att sociologien överhuvud hade mycket litet fältarbete i gång. Som universitetsämne var sociologien nämligen då här i landet en helt ny vetenskap. För oss som då representerade denna unga vetenskap var det av vikt att finna arbetsområden som både kunde erbjuda teoretiskt intressanta arbetsuppgifter och där det samtidigt verkligen var av både teoretisk och praktisk betydelse att forskningsarbete utfördes. Det var av det skälet som vi kommo att intressera oss för de industrisociologiska problemen. Vi trodde oss på förhand kunna säga att industrialismens samhälle skulle erbjuda ett stort och givande arbetsfält.

Å andra sidan visste vi inte precis var de intressantaste och mest brännande problemen kunde vara lokaliserade. Vi fattade därför som vår första uppgift att göra en allmän kartläggning av det industrisociologiska arbetsfältet: vi ville muta in ett nytt område för forskningen och rita några konturer på det nya forskningsområdets karta. Vi voro fulla av förhoppningar att finna många nya och relativt okända områden och att kunna påvisa möjliga samband. Men vi voro samtidigt fullt på det klara med att denna undersökning bara kunde

vara ett första försök och att många av de orsakssamband som vi kunde tänkas finna måste revideras och preciseras av en kommande forskning.

Vi tro fortfarande att det var en riktig målsättning, fastän man nu efteråt kan fråga sig om man skulle vågat ge sig in på en sådan uppgift, om man vetat vilka kolossala insamlings- och bearbetningsuppgifter det innebar. Men det förefaller oss alltjämt vara en svaghet hos den moderna sociologien, att den har många mycket välgjorda detaljstudier, utförda med stor metodsäkerhet, om vars räckvidd man inte med säkerhet kan säga någonting. Det var det vi ville förhindra. Vi ville ha en planritning, innan vi satte igång med detaljerna. Sedan är det alldeles klart att vi den gången väntade oss att kunna utföra planritningen betydligt snabbare. Vi tro emellertid ändå att många av de mera begränsade och intensiva studier som under årens lopp utförts inom olika företag kan fogas in i det större samband som vi antytt. Vi ha sökt ange sådana beröringspunkter i det föregående. Kvar står det faktum att vi genomfört en studie som är mera omfattande — på gott och ont — än någon annan industrisociologisk studie vi känna till.

Vi strävade emellertid inte endast efter att insamla så många fakta som möjligt. Vi ville även pröva en teoretisk grundsyn på det svenska samhället. Den grundsynen åter låg till grund för vissa sociologiska grundbegrepp. Vi voro nämligen av den bestämda uppfattningen, att utan en teori som slagruta skulle vi mycket snart komma bort i faktas djungel. Den uppfattningen hysa vi alltjämt. Nu skulle vi kanske vilja säga att vår teori och de hypoteser som vi avledde från den var alltför allmänna: vi behöva mycket mera precisa hypoteser, om vi skola kunna verifiera dem. Å andra sidan är det naturligtvis så, att man alltid måste ha en växelverkan mellan teorien och den praktik som består i att man samlar in data, bearbetar dem och söker passa in dem i teorien. Fakta samlas kanske in med en viss teori som ledstjärna, men under arbetet måste man både utvidga och precisera sina antaganden. Man ser i vilka fall de gälla, i vilka fall man måste anlita stödjande hypoteser och i vilka fall man måste på ett rationellt sätt bortförklara oväntade eller motstridande resultat. I den vetenskapliga vardagen är det ofta så, att det är bortförklaringsarbetet som leder en forskare fram till nya och fruktbara synpunkter på både teori och fakta.

Vår allmänna teoretiska utgångspunkt utgjorde vårt *gruppbegrepp*. Beståndsdelarna i det förelåg redan utarbetade, innan vi grepo oss an

att anpassa den gruppuppfattningen till den industriella arbetsgruppen. I den tidigare publicerade delen av detta arbete ha vi redogjort för hur vi se på det sociologiska gruppbegreppet. Mycket allmänt kan vår uppfattning uttryckas så, att vi vilja förklara människors handlingar och attityder genom deras grupptillhörighet. Gruppen påverkar människorna genom sina *sociala normer*. När vi tala om miljöns press och miljöns påverkan, mena vi den press som utgår från de sociala normerna. De sociala normerna äro emellertid bestämda sociala verkligheter. Vi mena att normerna äro språkliga uttryck som påverka gruppmedlemmarna på så sätt, att de bygga upp en handlingsberedskap eller dispositioner till handlingar. Samtidigt bygga de upp en känslomässig inställning till det objekt mot vilket handlingen är inriktad. Vi lära oss att bete oss, dvs. handla på ett bestämt sätt mot en maskin eller en överordnad, men samtidigt lära vi oss även att värdera dem. Normerna skapa inte endast denna beredskapsinställning. De kunna även utlösa redan uppbyggda handlingsdispositioner, så att den inlärda handlingen eller den inlärda känslan springer i dagen.

Normerna sväva emellertid inte fritt i det sociala rummet. De kunna spåras tillbaka till en *källa*, dvs. till en person eller en institution som dels uttalar normerna, dels övervakar deras efterlevande. Det måste sålunda alltid finnas normuttalare, vilka ha vissa positioner som göra det möjligt för dem att belöna de gruppmedlemmar som lojalt följa normerna och bestraffa de gruppmedlemmar som bryta mot normernas bud. Med dessa begrepp kunde vi ange vad vi menade med en grupp: det är två eller flera människor som lyda under samma normsystem, dvs. normer som kunna ledas tillbaka till samma källa, och som därför ha ett likformigt beteende. Detta att beteendet skall vara alldeles uniformt eller likformigt är naturligtvis bara ett idealtillstånd eller ett extremtillstånd. I verkligheten kunna vi finna en rad avvikelser, som alla tarva sina speciella förklaringar. Men det gruppbegrepp vi här angivit är det renodlade fallet, den teoretiska modellen.

Vi ansågo att vi kunde skilja mellan olika typer av grupper. En sådan indelning är den som skiljer mellan *ramgrupper* och *partikulära grupper*. Ett rike är en ramgrupp, ty det omslutes av ett och samma normsystem — rättsreglerna — som vi kalla för ramnormerna. Men inom ramgruppen finnas en rad partikulära grupper, var och en med sitt partikulära och speciella normsystem. Dessa partikulära normsystem få inte komma i strid med ramnormsystemet, men de kunna inbördes vara oförenliga. Vi kunna även räkna med att vissa partikulära norm-

system och grupper tillsammans lyda under ett normsystem som för dem utgöra ett ramnormsystem, vilket i sin tur igen lyder under ett mera omfattande ramnormsystem. Vi kunna t. ex. tänka oss ett flertal fackliga klubbar, med var sitt normsystem, vilka äro underordnade ett gemensamt normsystem, förbundets. Förbundet åter är i sin tur underordnat LO, vars regler eller stadgar åter äro underordnade landets lagar eller ramnormerna.

Man kan betrakta Sverige vid industrialismens början som ett socialt fält, dvs. en ramgrupp, med en viss social struktur, och ett intressant problem är att studera den omvandling i strukturen, dvs. i de partikulära grupperna, som ägde rum vid industrialismens genombrott. Det säger sig självt att en sådan omvandling måste lämna spår även i ramnormsystemet — överhuvudtaget är det ett betydande sociologiskt problem att studera växelverkan mellan ramnormer och partikulära normer. Vi ville studera vilka verkningar omvandlingen av det sociala fältet kunde ha på medlemmarna i de olika grupperna. Vi äro alltså livligt medvetna om att nuläget i det sociala fältet inte kan förstås utan kunskaper om det sociala fältets utvecklingshistoria. För oss är det alldeles naturligt att räkna med historien och traditionerna som viktiga faktorer i nulägets orsakskomplex. Det var med den klara förutsättningen vi valde ut våra olika forskningsområden. Men sedan är det vår uppfattning, att sociologien, som en empirisk vetenskap, framförallt måste sträva efter att belysa nuläget i det sociala fältet. Vi äro dock klart medvetna om att utvecklingshistorien både för gruppen och individen spelar en betydande roll. Förnekade man det, förnekade man mycket av den moderna psykologiens och socialpsykologiens landvinningar.

II. ALLMÄNNA TEORIER OM INDUSTRIALISERING OCH URBANISERING

Vi betraktade sålunda Sverige som ett socialt fält och frågade oss hur man skulle beskriva strukturen hos detta sociala fält strax innan industrialiseringen började på allvar. Vilka förändringar ha sedan ägt rum, framförallt med hänsyn till partikulära grupper, och hur ha de underlättat respektive försvårat en anpassning för människorna? Vi utgingo då från det välkända förhållandet att vårt land för cirka 80 år sedan var ett till sin struktur huvudsakligen agrart samhälle. Vi

menade att den raska övergång till industrisamhälle som då började måste skapa många och svåra anpassningsproblem. Vi ansågo dessutom att dessa anpassningsproblem knappast kunde vara undanröjda: det går alltjämt en strid ström av människor in mot städerna och de stadsliknande samhällena, och dessa människor måste på nytt möta anpassningsproblemen. Dessutom kunna vi antaga att det skapas nya svårigheter på grund av den inre omflyttningen, dvs. flyttningen mellan tätorter. Det är betydande människomassor som ständigt äro på rörelse i det sociala fältet. Vi tänka självfallet då inte endast på den rent geografiska omflyttningen utan även på flyttningen mellan olika yrkesområden och miljöer och på den ståndscirkulation som följt med industrialiseringen.

Den gruppbildning som enligt våra antaganden dominerade det förindustriella sociala fältet var familjen och grannskapet, dvs. byn eller socknen. Det var inom familjens krets som människan levde största delen av sitt liv: där arbetade hon, där uppfostrade hon sina barn och lärde dem deras yrke, inom familjen vårdades de sjuka och gamla, och i familjen tillbringade man sin fritid. Detta innebär inte alls någon föreställning om att familjelivet nödvändigtvis var en idyll. Många gånger var troligen trycket från familjenormerna outhärdligt starkt och kunde på sitt sätt skapa svåra anpassningsproblem. Det var väl även så, att den som då hamnade vid sidan av de partikulära gruppbildningarna hade en nästan hopplös anpassningssituation. Å andra sidan kan man säga att den situation som människor då hade att möta var synnerligen väl definierad. För den anpassade erbjödo familjen och grannskapet ett viss mått av trygghet, och man kunde räkna på lojalitet och bistånd från de människor man var omgiven av.

Industrialiseringen medförde att familjen minskade i betydelse. Det växte fram andra grupper i det sociala fältet, vilka delvis kommo att övertaga familjens funktioner. Men människorna blevo även beroende av samhällets institutionella utrustning, just emedan familjen inte längre kunde fylla mer än ett begränsat antal uppgifter. Ett samhälles institutionella fullständighet måste underlätta en människas anpassning och trivsel. Vi antogo att en sådan institutionell fullständighet skulle vara störst i ett gammalt samhälle och att anpassningen därför borde vara svårast i ett nytt samhälle — ett samhälle som direkt vuxit fram på grund av järnvägsbygge och industrialisering — emedan det samhället inte hade några rötter i det sociala fältet. Det var på grund av dessa allmänna överväganden som vi valde de bägge orterna Hus-

kvarna och Katrineholm: det ena en gammal bruksort med många-hundraåriga anor, det andra en skapelse av järnvägsbyggandet och industrialiseringen. I detta val av undersökningsområden låg ett erkännande av de historiska faktorernas betydelse. Som vi strax skola se var felet med vårt val det, att det inte var extremt nog. De historiska faktorerna hade i viss mån redan slutat att verka differentierande mellan orterna. På vissa punkter tyckas de rentav ha lett till bättre utrustning i den nyare orten.

Vi utgingo alltså från familjegruppen som den centrala gruppen i bondesamhället. I industriens samhälle övertogs denna centrala position till en betydande grad av den industriella arbetsgruppen. Men arbetsgruppen kunde givetvis inte övertaga alla familjens funktioner, och så växte alla de andra grupperna och institutionerna fram. Spänningen i fältet skapades dock av familjegruppen och arbetsgruppen. Vi utgingo ifrån att anpassningen till arbetsgruppen, dvs. i den mån man trivdes i den och identifierade sig med den, måste färga av sig på reaktionerna mot hela samhället. Med den teoretiska övertygelsen kommo vi därför att intressera oss framförallt för å ena sidan arbetsgruppen och å andra sidan familjen. Men samtidigt menade vi, att de olika gruppbildningar som växte upp mellan dessa två poler kunde bli av betydelse för trivseln både i familjen och i arbetet. Det är emellertid, med den erfarenhet vi nu besitta, alldeles klart att våra antaganden, även om de i stort sett stå sig, äro alltför allmänna för att man skall kunna säga att vi i strikt mening kunna verifiera dem. På dessa punkter måste mycket mera detaljarbete komma till stånd.

III. DE BÄGGE ORTERNA

Enligt vårt antagande borde det vara en betydande skillnad mellan de bägge orterna. Den olikheten borde komma till uttryck både i fråga om befolkningens sammansättning med hänsyn till infödda och inflyttade och i fråga om den institutionella utrustningen. Vårt allmänna antagande i fråga om den institutionella utrustningen var att den skulle vara fullständigare i Huskvarna än i Katrineholm, eftersom man hade en längre industriell tradition i Huskvarna.

Se vi först på befolkningens sammansättning med hänsyn till andelarna infödda och inflyttade hade vi rätt i vårt antagande. I Huskvarna hade vi bland männen 39 % infödda mot 19 % i Katrineholm.

Motsvarande siffror för kvinnornas vidkommande voro 32 % och 7 %. Det visar sig även vara så, att rörligheten är större i Katrineholm än i Huskvarna. Det kunna vi konstatera, om vi granska flyttningsfrekvensen hos de inflyttade. Det visar sig vara fler mångflyttare bland Katrineholms-befolkningen än bland Huskvarna-borna. Det finnes alltså alltjämt en talrikare infödd befolkning i den gamla staden än i den nya. Men sedan återstår att se, om det spelar någon större roll om man är infödd eller inflyttad när det gäller trivsel med en ort och med arbetet.

När det gäller själva arbetet och arbetsplatsen kunna vi notera en viss, dock inte särskild betydelsefull, skillnad mellan infödda och inflyttade. De infödda ha lyckats skaffa sig bättre arbeten än de inflyttade och även — i Huskvarna — bättre lokaler och ett medelmekaniserat arbete. Men det verkar knappast som om de infödda mera planmässigt hålla sig framme — eller favoriseras. Vi skola emellertid i andra sammanhang återkomma till frågeställningen infödd — inflyttad.

Vad vi nu först vilja fråga är om orterna, bortsett från befolkningssammansättningen, skilja sig åt, framför allt då med hänsyn till bostäder och institutionell utrustning i övrigt. Se vi på orternas historiska utveckling, är det i många avseenden tydligt att Huskvarna har ett stort försprång i fråga om bostäder. Under ett tidigare skede var Huskvarna helt identiskt med Gevärsfaktoriet, och bolaget drev tydligen en förutseende bostadspolitik. År 1910 hade man skapat mellan 200 och 300 lägenheter i bolagets hus och mellan 500 och 600 egnahem åt de anställda. Huskvarna-borna äga alltjämt i större utsträckning än Katrineholms-borna sina lägenheter. Samma förhållande gäller för de infödda jämförda med de inflyttade. Detta är i och för sig naturligt, men samtidigt är det ett uttryck för en bättre anpassning till det industrialiserade samhället.

Det tidigare intresset för bostadsfrågan i Huskvarna har dock haft den följden, att standarden kommit att bli högre i Katrineholm, eftersom man där underhand tvungits att bygga flera nya bostäder och då givit dem en modern standard. Utrymmesstandarden har varit lägre i Huskvarna, även om en utjämning nu ägt rum. På samma sätt låg Huskvarna efter i fråga om centralvärme och w. c. Den omoderna utrustningen där har emellertid även fört med sig en lägre hyra.

Bolaget i Huskvarna intresserade sig inte bara för bostäderna. Det skapade även tidigt en skola. 1822 tillkom den första folkskolan och 1880 en fortsättningsskola. Det var även bolaget som lät uppföra

kyrkan. Vi ha i det föregående sett att en rad allmänna angelägenheter i samband med bostadsbyggande och gemensam trevnad utfördes av det dominerande industriföretaget, och genom dessa initiativ fick Huskvarna en helt annan institutionell utrustning än Katrineholm.

Den olikhet vi nu redogjort för märkes emellertid ganska litet i nuläget. De institutioner som skapades i Huskvarna av en klok företagsledning ha sedan befunnits vara nödvändiga i alla industrialiserade samhällen och ha därför vuxit fram även i Katrineholm, på initiativ från det allmänna. Därigenom har Huskvarnas ursprungliga försprång knappats in och delvis helt försvunnit. Vi ha även sett att den nya orten kunnat draga vissa fördelar av sin tidigare efterblivenhet: man har kunnat bygga nyare och modernare än vad som varit fallet på den gamla orten. Det kan i sin tur igen tänkas skapa en ökad tillfredsställelse med orten.

Det finnes dock alltjämt olikheter mellan de bägge orterna, beroende på att företagen ha olika strukturer. I Huskvarna är HVA fortfarande det största företaget och därigenom det dominerande. Vi ha sett att det för med sig en rad problem inom kommunikationens område. Inom det stora företaget är den vertikala kommunikationen mer formaliserad än inom de mindre, och det visar sig att den horisontella, informella är svagare utvecklad. Åldern på företaget gör dessutom att den fysiskt-tekniska miljön där visar större variationer i fråga om kvalitet än hos de unga företagen som givetvis äro moderna vad utformningen av den fysiskt-tekniska miljön beträffar. Detta återspeglar sig i sin tur i olycksfallsrisken. Man kan tänka sig att de nu påtalade faktorerna spela en utjämnande roll i fråga om attityder på så sätt att de neutraliserar den tillfredsställelse som Huskvarna-borna känna på grund av sin tidigare anpassning till industrialismen.

Företagens olika struktur gör även att sammansättningen av personalen är något olika. I Huskvarna finnas fler manliga kontorister och arbetsledare än i Katrineholm. Detta beror säkerligen på att Vapenfabriken är det stora moderföretaget och därför måste ha en större administrativ apparat än företagen i Katrineholm som äro dotterföretag. Å andra sidan ha vi sett att de manliga tjänstemännen i regel äro mer tillfreds med sin situation än de manliga arbetarna. Olikheten i personalens struktur bör sålunda ha ett visst inflytande på företagens andliga klimat. Olikheten i städernas andliga klimat kommer tillsynes i det förhållandet, att man i Huskvarna har ett mindre antal utomäktenskapliga barn och färre fylleriförseelser och att brottslighets-

frekvensen visar sig vara olika. Det kan tyda på bättre anpassning och stabilare förhållanden i den gamla industriorten.

Olikheten i befolkningsstrukturen kommer likaledes till uttryck i attityderna mot folket i staden. Man är överhuvud positivare i Katrineholm än i Huskvarna, och framförallt gäller det för de inflyttade. De som flyttat in i Huskvarna tycks ha påtagligt mycket svårare att finna sig tillrätta än de som flyttat in i Katrineholm. Denna attityds olikhet måste antagas bero på att det sociala systemet är mycket mera slutet i Huskvarna än i Katrineholm och att man därför har svårt att komma in i stadens olika kretsar. Det resultatet stämmer med våra allmänna antaganden.

IV. FAMILJEN OCH URBANISERINGEN

I våra ursprungliga antaganden ingick att stadsfamiljen hade färre funktioner än lantfamiljen. Därav följer att den bör vara mindre och att dess medlemmar bör vara livligare sysselsatta i andra grupper. Ha vi rätt i detta antagande, kunna vi vänta att de infödda stadsfamiljerna skola vara mindre än de inflyttade — i varje fall om de inflyttade komma direkt från landsbygden. Vårt antagande stämmer så tillvida, att man kan iakttaga en svag tendens till mindre hushåll bland de infödda än bland de inflyttade. Men olikheten är inte särskilt påfallande, lika litet som det är någon särskild skillnad mellan orterna. Inte heller kunna vi notera någon olikhet mellan städerna, om vi bara räkna antalet hemmaboende barn. Däremot finna vi i Katrineholm en viss tendens att ha någon annan släkting boende i hemmet. I det fallet var det en säker olikhet mellan städerna, även om den inneboende släktingen inte var någon vanlig företeelse i Katrineholm. Vi kunna dock i denna olikhet spåra en svag återglans från ett mera lantligt beteendesätt.

Vi ha sagt att det är utmärkande för stadsfamiljen, i motsats till lantfamiljen, att medlemmarna i den förstnämnda oftare ha arbete utanför hemmet. Det gäller självklart i fråga om mannen men är även-ledes vanligt för hustruns vidkommande.

Om en gift kvinna arbetar utom hemmet eller ej beror givetvis på en rad faktorer, såsom det kapital som är investerat i hennes utbildning, mannens inkomster och barnens antal. Av tidigare undersökningar vet man, att det bland ogifta är procentuellt flest kvinnor från socialgrupp

III som ha arbete och minst från socialgrupp I. Det tycks dock vara så, att kvinnorna i socialgrupp I oftare än kvinnorna i socialgrupp II och III behålla arbetet även efter barnens ankomst. Det kan bero på att de ha bättre arbete, som därför även roar dem mera, men det kan även tänkas vara en följd av den större investering som de gjort i sin utbildning. Kvar står dock hela tiden det förhållandet, att hustrur från de lägsta inkomstklasserna tendera att ha arbete utanför hemmet i större utsträckning än hustrur med män inom högre inkomstklasser. Detta enligt den s. k. Stockholmsundersökningen, refererad i Lars Gråbys bok *Sociologi*.[1]

Detta allmänna resultat bekräftas av vår undersökning, som visar att det finnes en skillnad mellan de olika personalkategorierna vad hustruns arbete beträffar. Arbetarfruarna ha i större utsträckning än tjänstemännens fruar arbete utanför hemmet. Detta är troligen, som Stockholmsundersökningen antyder, en allmän tendens. Men man får inte vara blind för det förhållandet, att det i småstäder av Huskvarnas och Katrineholms typ kan vara lättare för en arbetarklasskvinna att finna arbete än för en medelklasskvinna som har en specialiserad utbildning. Man kan därför tänka sig att gifta kvinnor med högre utbildning öva press på sina män för att förmå dem att flytta till större städer med ett mera differentierat näringsliv.

Det är möjligt att det är det mera differentierade näringslivet som ligger bakom det förhållandet att fler kvinnor i Katrineholm arbeta utom hemmet än i Huskvarna. Detta faktiska beteende motsvaras emellertid också av mera konservativa attityder i Huskvarna. I Huskvarna voro både kvinnor och män mera negativa mot den gifta kvinnans förvärvsarbete än motsvarande kategorier i Katrineholm. Eftersom kvinnors förvärvsarbete är ett uttryck för samhällets industrialisering, borde vi ha funnit en mera positiv attityd mot denna företeelse i Huskvarna som varande den äldsta industriorten. Det gjorde vi alltså inte. Vilka andra sociala normer som här ha verkat kan vara svårt att fastställa.

De utom hemmet arbetande arbetarfruarna ha större familjer än de arbetande tjänstemannafruarna. Det får uppfattas så, att tjänstemannafruarna sluta sitt arbete — för alltid eller tillfälligtvis — vid stigande barnantal. Ett undantag skulle, enligt Stockholmsundersökningen, de mycket högt kvalificerade utgöra. Men vi ha troligen inte några eller

[1] Stockholm 1954, s. 79 ff.

i varje fall mycket få av den kategorien i vårt material. Det är vidare i vårt material endast ett svagt samband mellan mannens inkomst och kvinnans förvärvsarbete. Man kan därför antaga, att det delvis är olika sociala konventioner inom de olika samhällsklasserna. Av ett visst intresse är det även att se, att det dominerande motivet för den hemmavarande hustrun att önska arbete för arbetarhustrun är *egna pengar*, under det att tjänstemannahustrun oftast nämner *omväxling*. *Hemmets ekonomi* har som motiv samma betydelse för bägge kategorierna. Som motiv för att man *inte* skaffar sig arbete åberopar kvinnorna från socialgrupp III främst barnen, under det att socialgrupp II:s kvinnor lika ofta tala om hemmets skötsel som om barnen. Det kan alltså tänkas att tjänstemännens fruar, på grund av sociala konventioner, väntas skola vara mera hemma för att representera osv. De åberopa även oftare än arbetarfruarna trivsel i hemmet som motiv för att de inte önska arbete.

Man framhåller ofta ensamheten som något typiskt för stadsmänniskan. Man tänker då inte bara på den ogifta utan även på stadsfamiljen som skulle vara en ensam grupp. Vi ha sett att personer som sedermera slutat i våra undersökta företag i större utsträckning varit ogifta än de som stannat kvar.[1] De hade dessutom mindre kontakter i föreningarna. Man kan antaga att de även känt sig ensammare; kanske ha de sökt nya arbeten och nya platser just för att få bättre social förankring. Man menar ofta att de inflyttade familjerna, genom att de klippt av banden med sin hembygd, skulle bli mera hemlösa. De borde i varje fall ha mindre umgänge med släkten än de infödda. Detta antagande bekräftas, ehuru skillnaden mellan infödd och inflyttad inte är så stor som man kunde väntat. Våra hypoteser stödjas dock ytterligare något av det förhållandet, att skillnaden mellan inföddas och inflyttades umgänge med släkten är störst i Huskvarna. I Katrineholm umgås man överhuvudtaget mer med släkten, vilket troligen måste förklaras ur det faktum att Katrineholm är en centralort. Släkten bor inom en ganska begränsad omkrets. Infödd — inflyttad-konstellationen tycks däremot inte spela någon större roll för om man beslutar sig för att umgås med sina grannar. Här spelar i stället socialgruppstillhörigheten in. Arbetarna umgås flitigare med grannarna än tjänstemännen. Framförallt är det så, att de bland arbetare respektive tjänstemän som anse att en annan samhällsklass än deras egen har det största

[1] Jfr SEGERSTEDT & LUNDQUIST, a. a., kap. IX.

inflytandet i dagens samhälle skilja sig åt i detta umgänge. Bland tjänstemännen umgås annan-gruppen mindre med sina grannar än övriga tjänstemän, under det att precis motsatta förhållandet gäller för arbetarna. För tjänstemännens vidkommande får det sin förklaring, om vi erinra oss att annan-kategorien bland dem var den grupp som i fråga om uppväxtmiljö och utbildning skilde sig mest från arbetarna. Hela den föregående utredningen har givit vid handen att arbetarna äro en mer homogen kategori än tjänstemännen, och det kan även vara förklaringen till att arbetarna finna det lättare att umgås med sina grannar än tjänstemännen.

Samma förklaringsprincip kan användas för att förklara den omständigheten, att tjänstemännen ha ett livligare umgänge med sina arbetskamrater än arbetarna. Dels kan man genom kamratumgänget kompensera det bristande umgänget med grannar och med släkt. Då det är fråga om arbetskamrater, rör det sig vidare om en kategori där ingen social osäkerhet behöver göra sig gällande. Man vet säkert att man tillhör samma stratum och att man har samma intressen och samma bakgrund som arbetskamraterna. Till stöd för vårt antagande kunna vi åberopa, att de tjänstemän som anse att en annan klass än deras egen har det största inflytandet umgås flitigast med sina kamrater. Motsatt förhållande råder bland arbetarna. Den grupp av tjänstemän som minst träffade samman med sina grannar har alltså det livligaste umgänget med sina kamrater. Vi kunna antaga — men vi veta det inte — att umgänget framförallt omfattar kamrater som ha samma status eller samma sociala bakgrund. Annan-kategorien bland arbetarna kan tänkas bli isolerad på grund av sina radikala åsikter i en rad ting och sitt missnöje överhuvud.

I stort sett tycks det vara så, att de infödda ha livligare umgänge med släktingar och vänner än de inflyttade, under det att de inflyttade åter umgås ivrigare med grannar och arbetskamrater. En avgörande faktor tycks civilståndet vara: de gifta ha ett i viss mån lokalt förankrat umgänge med släkt och grannar, de ogifta med arbetskamrater och övriga vänner.

Vi ha tidigare sett att bostäderna i Huskvarna och Katrineholm i någon mån skilde sig åt. Man ägde i större utsträckning sina bostäder i den äldre staden. De voro rymligare men mindre moderna. Detta var den objektiva beskaffenheten. Sedan är det en annan fråga om bostäderna motsvara de krav man ställer på dem. Vi finna att tjänstemännen i regel ha bättre bostäder än arbetarna. Men deras an-

språk är tydligen även högre, varför deras tillfredsställelse med bostaden inte är större. Det är mer eller mindre samma sak som återspeglar sig i det förhållandet, att personer med högre skolutbildning ha bättre bostäder än personer med endast folkskola utan att därför vara mer tillfreds. Huskvarna-borna äro mer nöjda med sin bostad än Katrineholms-borna och anse den lagom i fråga om storlek: kanske kan man här se det faktum återspeglat att de även äga sina lägenheter. Infödd — inflyttad åter tycks inte spela någon större roll.

Av ett visst intresse är det att fastslå att det finnes ett samband mellan mannens och hustruns attityder mot bostaden: trivs mannen, trivs i regel även hustrun, ehuru mannens anspråksnivå tenderar att vara något högre. Moderniteten tycks vara en mer trivselbefrämjande faktor än utrymmet.

V. DEN KULTURELLA STANDARDEN OCH KULTURAKTIVITETEN

Den inre omflyttning som följde industrialiseringen i spåren och resulterade i tätorternas tillväxt innebar även att stora människomassor övergåvo en kulturform i vilken de känt en viss säkerhet. I det agrara Sverige fanns en värdeskala och en kulturell aktivitet som för dem som levde mitt uppe i den hade en viss naturlig självklarhet. I städerna åter blomstrade en borgerlig kulturform, för vilken de inflyttade arbetargrupperna måste stå ganska främmande. Å andra sidan måste man tänka sig att det var den urbana kulturen man på ett eller annat sätt borde anpassa sig till, acceptera och vidareutveckla. För att något sådant skulle kunna vara möjligt, måste emellertid de värsta materiella bekymren vara undanröjda. I någon mån kan man därför säga att kulturvärdena kommit på efterkälken. I våra första forskningsutkast av 1948 uttryckte vi denna sak så: »Industrialismens genombrott innebar att folk bröt sig ut ur den agrara gemenskapen. Därigenom övergåvo de en livsform med bestämda beteendemönster och bestämda värden. De kommo i viss mån att i de nya samhällena känna sig som främlingar i sitt eget land, det var kanske inte så stor skillnad mellan dem och deras bröder som drogo vidare till Amerika. Detta främlingskap tog sig bl. a. uttryck i *bristande kontakt med kulturvärdena.* Härmed mena vi följande: i det agrara samhället kunna vi tala om en viss form av bondekultur, med sina bestämda etiska, estetiska och religiösa vär-

den. Denna form av kultur kunde man inte bibehålla i städerna. Rötterna med det gamla rycktes av, och man kunde t. ex. inte för hand skapa mycket av de estetiska bruksvaror man skapat på landet. Man måste på ett eller annat sätt tillägna sig den urbana kulturformen med dess starka betoning av den bokliga-intellektuella sidan av kulturlivet.Det gjorde bl. a. att skolan, utbildningen i allmänhet och yrkesutbildningen i snävare bemärkelse blevo av stor betydelse. I den mån man har tillgång till sådan skolning, har man även större möjligheter att anpassa sig efter industrialismens kultur.» Så långt vår forskningspromemoria av 1948.

I hemmets kulturella standard kunna vi se ett visst uttryck för denna anpassningssträvan. Till den kulturella standarden ha vi räknat bokinnehav och böckernas beskaffenhet, veckotidningar och tidskrifter samt musikinstrument.

Från våra utgångspunkter hade vi haft skäl att vänta olikheter mellan infödda och inflyttade. Dessa äro nu inte stora och komma statistiskt säkerställt till uttryck endast då det gäller antalet böcker: de infödda ha fler böcker än de inflyttade. Men det kan väl vara osäkert om det även innebär att de köpt fler böcker: man kan tänka sig att böckerna städats bort vid flyttningarna. De infödda äro även mer intresserade av ortstidningen än de inflyttade.

I fråga om den kulturaktivitet som kommer till synes i besök på idrottstävlingar, dans, bio, teater, konserter, konstutställningar, bibliotek och i kyrkbesök, kunna vi notera olikheter mellan infödda och inflyttade. Denna olikhet är emellertid samtidigt stratabunden. De infödda arbetarna besöka nämligen oftare än de inflyttade idrottstävlingar, dans, bio, teater och konstutställningar, under det att de inflyttade tjänstemännen uppsöka dessa tillställningar oftare än de infödda. De infödda arbetarna ha alltså fått en bättre kontakt med kulturvärdena än de inflyttade, något som i stort sett stämmer med våra allmänna antaganden. De inflyttade tjänstemännens kulturintresse kan troligen förklaras av det förhållandet, att det bland de inflyttade finnes fler som räkna sig till medelklassen och fler med högre utbildning. Det är även fler som från barndomen ha haft kontakt med kulturlivet, eller som i varje fall äro uppvuxna i medelklasshem. De infödda tjänstemännen ha i större utsträckning sin sociala bakgrund i arbetarmiljö. Deras status inom företaget är oftare av blygsammare beskaffenhet än de inflyttades.

Den stora skiljelinjen går alltså inte mellan infödda och inflyttade

utan mellan olika strata. Tjänstemännen äga fler böcker och fler musikinstrument. Tjänstemännen läsa fler tidskrifter — då även facktidskrifter — och spela oftare något instrument. Piano och fiol äro vanligare bland tjänstemännen än bland arbetarna, vilka i sin tur åter ha dragspel. Samma bestämda olikhet kommer även till synes i den kulturella aktivitet som är förlagd utanför hemmet. Tjänstemännen visa större aktivitet när det är fråga om konsertbesök, teaterbesök, besök på konstutställningar, bibliotek och biografer. Arbetarna uppvisa fler föreläsningsbesök och ha även ett något större passivt idrottsintresse. Det är endast ifråga om dans som vi inte kunna visa på någon olikhet mellan strata.

Vi ha sett denna olikhet i kulturaktiviteten återspeglad, även om vi granska materialet utifrån olika sätt att identifiera sig med samhällsklasser. Den allmänna tendensen är att de tjänstemän som räkna sig till medelklassen äro mer kulturaktiva än de som räkna sig till arbetarklassen. Den största kontakten med kulturvärdena förefaller den kategori att ha som anser att en annan klass än deras egen har det största inflytandet i dagens samhälle.

Detta kunna vi kanske i och för sig vänta oss, om vi veta att det är den kategorien tjänstemän som har den bästa skolutbildningen och därför även med största sannolikhet den bästa kontakten med de kulturella värdena under sin uppväxttid. De komma likaledes i större utsträckning än andra kategorier från medelklasshem. Vi kunna här tala om tre olika skikt i fråga om anpassning till kulturvärden eller kulturell aktivitet: den mest aktiva gruppen är den som räknar sig själv till medelklassen och i stor utsträckning kommer från medelklasshem. Den gruppen har även den bästa skolutbildningen och i dagens situation de högsta inkomsterna. Därnäst komma de som tillhöra tjänstemännens stratum men själva identifiera sig med arbetarklassen. De ha inte samma kulturaktivitet som den tidigare omtalade tjänstemannagruppen, men de visa dock större aktivitet än arbetarna. Arbetarna bilda alltså den minst aktiva gruppen och ha även minst skolutbildning. Vi ha sett att det inte bara är så, att de som på grund av socialstatistikens beräkningsmetoder räknas till socialgrupp III ha mindre skolutbildning än de som räknas till socialgrupp II, något som i och för sig är rimligt, eftersom utbildning är ett av kriterierna vid socialgruppering. Det förhåller sig även så, att de bland socialgrupp II som räkna sig själva till arbetarklassen ha mindre utbildning än de som räkna sig till medelklassen. Även klass-självmedvetenheten spelar en betydande

roll: de som anse att en annan klass har det största inflytandet i dagens samhälle ha även den bästa utbildningen.

Det föreligger sålunda en påtaglig faktisk olikhet mellan olika strata och identifikationsgrupper i fråga om skolutbildning. Vi kunna även se att man förklarar sin bristande skolutbildning något olika i olika strata: arbetarna ha en benägenhet att främst hänvisa till ekonomiska motiv, under det att vi bland tjänstemännen oftare kunna påträffa motivet *ville inte själv*. De olika utbildningsmöjligheterna eller utbildningsmöjlighetens klassbundenhet ha alltid uppfattats som ett ont ur demokratisk synpunkt. Den skolpolitik som bedrivits har syftat till att undanröja detta onda. Svaren på de relativt allmänna frågor vi hade kring detta problem och vilka avsågo att mäta attityder gåvo emellertid knappast det intrycket, att skolfrågan är en fråga som har något djupare grepp om sinnena. Olika kategoriers svar skilja sig inte åt på något väsentligt sätt. Hur detta skall förklaras veta vi inte. Vi kunna här inte heller peka på någon olikhet mellan de olika orterna, vilket förmodligen beror på att Katrineholm då det gäller utbildningsmöjligheter helt tagit igen det försprång Huskvarna tidigare hade.

VI. ATTITYDERNA MOT DET KONKRETA SAMHÄLLET

Man bör kunna skilja mellan människors anpassning till det konkreta samhälle i vilket de leva och anpassningen till samhällsordningen mera i stort. Det är i och för sig inte otänkbart att en människa kan trivas i den miljö i vilken hon har sin dagliga verksamhet och samtidigt känna sig i stark opposition till den rådande samhällsformen. Ännu vanligare är det kanske att hon vantrivs i sin konkreta miljö men ändå accepterar styrelse- och samhällsskicket.

Vi utgingo — som vi redan framhållit — från den föreställningen, att orternas institutionella utrustning skulle vara av betydelse för människors anpassning. Den hypotesen ha vi inte kunnat i egentlig mening pröva, eftersom orterna under årens lopp blivit ganska jämställda i institutionellt avseende. De institutioner vi ha haft i tankarna voro de åldringsvårdande, de sjukvårdande, de undervisande samt anordningar för ungdomar och barnfamiljer.

Anse vi att positiva attityder mot dessa institutioner äro tecken på anpassning mot det omgivande konkreta samhället, kunna vi konstatera att människorna i stort sett äro väl anpassade och trivas med de

samhällen i vilka de leva. Detta gäller i varje fall för ungefär fyra femtedelar av de industrianställda som vi intervjuade. Det enda undantaget utgöra attityderna mot ungdomsvården — där kunna vi konstatera ett större missnöje. Någon stratumbestämd skillnad kunna vi inte konstatera, men däremot äro de infödda bättre anpassade än de inflyttade, vilket vi, med våra utgångspunkter, kunde vänta oss. Helt oväntat blir det heller inte att anpassningen på det hela taget är mest påtaglig bland de äldre.

Det omgivande samhället består inte bara av dessa officiella institutioner utan även av en rad andra organisationer. I allmänhet har man ansett att organisationerna — folkrörelserna — spelat en betydande roll för människors anpassning till det industriella och urbana livet. Visserligen ha de alla haft sina bestämda mål, men därjämte ha de fyllt en betydande gemenskapsskapande funktion. På grund av denna dubbla uppgift ha organisationernas betydelse kommit att skattas mycket högt av nästan alla. Vi ha sett att man ansett det vara framförallt genom de fackliga och politiska organisationernas insats som arbetarna kommit i åtnjutande av den höjda standarden. De tekniska framstegen satte man relativt långt ned bland orsaksförklaringarna. Svaret får antagligen tolkas så, att man inte tror att det av de tekniska framstegen skapade välståndet skulle ha kommit att fördelas på det sätt som nu skett, om inte den stora massan haft organisationerna bakom sig. Det är även den höjda levnadsstandarden man i första hand tänker på, när man skall ange på vilket sätt arbetarnas villkor förbättrats. Det politiska inflytandet lägger man mindre vikt vid.

När det gäller att formulera precisa hypoteser om sambandet mellan medlemskap och aktivitet i en förening eller organisation å ena sidan och det faktum att man är infödd respektive inflyttad å den andra, kan man följa två olika tankegångar. Det förefaller vara relativt naturligt att de som äro infödda på orten skola ha större förankring i de föreningar som finnas. Å andra sidan kan man vänta att de inflyttade söka sig till föreningarna för att få sociala kontakter. Vi ha redan erinrat om att föreningstillhörighet tycks vara av betydelse för en människas kvarstannande på en arbetsplats. Man kan alltså argumentera för större medlemskap hos både de infödda och de inflyttade. Bägge tankegångarna kunna dessutom hämta ett visst stöd från vårt material. De infödda äro nämligen oftare medlemmar i fackliga och politiska föreningar och idrottsföreningar än de inflyttade. De infödda äro på det hela taget med i fler föreningar än de inflyttade och äro flitigare

då det gäller att besöka sammanträden. De ha även oftare funktionärsuppdrag. Ett undantag utgöra de religiösa sammanslutningarna av frikyrklig karaktär, så tillvida att de inflyttade männen visa större intresse för dem än de infödda. Männen äro dock överlag i denna typ av föreningar, i motsats till alla andra, passivare än kvinnorna.

Vår allmänna hypotes om föreningarna som anpassningsinstrument verifieras sålunda inte entydigt när vi jämföra den infödda och inflyttade personalen. Å andra sidan kan denna tanke hämta ett visst stöd från det förhållandet, att det är större föreningstillhörighet i Katrineholm än i Huskvarna. Detta förhållande är visserligen inte alldeles genomgående i den bemärkelsen att det för alla kategorier är signifikativa skillnader. Tendensen är dock hela tiden densamma.

I stor utsträckning är föreningsaktiviteten stratabunden. Arbetarpersonalen visar större aktivitet i fackliga och politiska sammanhang, under det att tjänstemännen äro mer intresserade av de flesta andra föreningstyper och överhuvudtaget äro med i fler föreningar än arbetarna. Vi finna att detta gäller, inte bara om vi hålla strata konstanta, utan även om vi dela upp strata på olika indentifikationsgrupper: de som identifiera sig med medelklassen äro i regel mer aktiva i de rena fritidsföreningarna än de som identifiera sig med klass III. Vi ha förklarat detta förhållande så, att man i dessa föreningar dels får en viss kompensation för den känsla av maktlöshet man har i det moderna samhället — det var ju framförallt annan-kategorien som hörde hemma i denna typ av föreningar — dels stärker sin samhörighetskänsla i dem.

Även i attityderna mot de fackliga och politiska föreningarna kunna vi notera en viss stratabundenhet: tjänstemännen äro negativare mot tanken på att deras barn skulle bli funktionärer i politiska och fackliga sammanslutningar. Även på denna punkt äro de negativaste den grupp tjänstemän som anser att en annan samhällsklass än deras egen har den största makten i samhället. Denna annan-grupp är den som har svårast att acceptera det moderna samhället.

Slutligen kunna vi konstatera att vårt material ger vid handen att människor antingen ha starka sociala kontakter eller också inga alls. Samma människor kunna tillhöra både informella grupper och föreningar — den ena formen av social participation utesluter inte den andra. Är man socialt aktiv, är man det i en mängd olika gruppbildningar.

VII. ARBETSGRUPPEN

Bland de grupper som omge en människa i industrialismens samhälle få vi anse att arbetsgruppen är en av de allra viktigaste. I den promemoria från 1948 vi tidigare citerat sade vi: »Det främlingskap vi tidigare talat om gjorde sig framförallt gällande på arbetslivets område. Det är på det området som industrialismen betytt den största omändringen i människors liv. På gården, i lantbruket, hade arbetet i stort sett skett inom en primärgrupp, framförallt då familjegruppen. Man hade arbetat tillsammans med varandra och för varandra, men det hade i de flesta fall inte varit någon stor distans mellan dem som lett arbetet och dem som utfört det. I fabrikerna kommo arbetarna i en helt annan, opersonlig relation till arbetsgivaren. Så småningom utvecklade sig nya sociala relationer i horisontell riktning. Genom dessa nya former av gruppbildningar och gemenskap sökte man förbättra sina levnadsvillkor och skapa trygghet åt sig själv och sin familj.» Vi ha redan i denna sammanfattning diskuterat de olika nya trygghetsskapande gemenskapsformerna. Det säger sig självt att med vår utgångspunkt måste arbetsgruppen och livet inom den te sig som vår förnämsta forskningsuppgift. Hela den tidigare publicerade volymen av denna undersökning har också avhandlat livet inom företaget-arbetsgruppen.

På samma sätt som vi tidigare sagt att man, då man bedömer anpassningen till industrialismens konkreta samhälle, måste taga hänsyn till historiska och traditionella förhållanden, ha vi hävdat att ett sådant historiskt betraktelsesätt måste tillgripas när det gäller människors anpassning till företagets miljö. Vi mena att man måste tänka sig att anpassningen skett etappvis på så sätt, att det först var den nya fysiskt-tekniska miljön man måste vänja sig vid och sträva efter att förbättra. Den första striden gällde människovärdiga löner och arbetsförhållanden, dvs. arbetsplatser och arbetstider som inte utgjorde ett hot mot liv och lem. Det var först när dessa problem voro på väg att lösas som intresset gled över till frågan om arbetsgruppens struktur.

Man kom då att intressera sig för problem rörande kommunikation, belöning och arbetsledning. Vi ha funnit att det för en systematisering av våra frågeställningar är av stor betydelse att skilja mellan attityderna mot den fysiskt-tekniska miljön och attityderna mot arbetsgruppens struktur. Till struktur räkna vi då arbetsledning, kommunikation och

belöningssystem. De positiva attityderna mot den fysiskt-tekniska miljön ha vi kallat för *trivsel*, de positiva attityderna mot gruppstrukturen, vilka bl. a. taga sig uttryck i en vilja att identifiera sig med gruppen, kalla vi för *god anda*. Den distinktionen hade vi mera allmänt på känn när vi började, men den är enligt vår mening av stor betydelse då det gäller att fixera industrisociologiska problemställningar.

Det tycks nämligen förhålla sig så, att anpassningen till den fysiskt-tekniska miljön i stort sett är avslutad, eller, om det är ett överord, att alla parterna ha ungefär samma målsättning och värdering när det gäller arbetslokaler och maskiner. Synpunkterna äro mera delade när det gäller arbetstidens längd, men det är här snarare en fråga om olika uppfattningar om vad som är möjligt, inte om vad som är önskvärt. Större principiella åsiktsdifferenser kan man kanske spåra i inställningen till tidsstudier. Detta beror troligen till en del på att man här tangerar anda-frågor. När det gäller attityder mot gruppens struktur få vi däremot räkna med att anspråken stiga allteftersom demokratiseringen fortgår i det omgivande samhället. Det var åtminstone ett av våra antaganden. Det är därför även troligt att belåtenhet med gruppens struktur nu har en viss tendens att gripa över och färga av sig på attityderna mot den fysiskt-tekniska miljön.

Vad nu attityderna mot den fysiskt-tekniska miljön beträffar, så ha vi sett att det råder en stor överensstämmelse mellan lokalernas och maskinernas faktiska beskaffenhet och attityderna mot dem. Våra resultat ge inte något belägg för den vanliga uppfattningen att människor kverulera under alla förhållanden. Vi finna även att det råder ett fast samband mellan olika frågor rörande den fysiskt-tekniska arbetsmiljön. Vi ha här verkligen ett sammanhängande komplex av attityder, vilket vi tolkat så att vi här även ha ett fast och säkert normsystem.

Ett annat viktigt resultat är, enligt vår mening, att vi verkligen ha skäl för vårt antagande att belåtenhet respektive missbelåtenhet med företagets struktur färgar av sig på en människas hela inställning till företaget. Vi kunna visa att människor som svara positivt på en rad frågor om kommunikation och belöning äro mer positiva på frågor om den fysiskt-tekniska miljön än vad som är objektivt motiverat. Det är klart att de samband vi kunna peka på inte alltid äro särskilt starka. Det betydelsefulla är att vi dock kunna peka på ett samband, och för oss står det klart att man här har ett betydelsefullt industrisociologiskt forskningsområde.

Vad vi funnit är att för trivsel och god anda i en grupp äro goda

och öppna kommunikationsvägar av största betydelse. Det är troligen samma orsaksmekanism som fungerar då vi finna olika grader av tillfredsställelse inom olika strata. I stort ha vi funnit att manliga tjänstemän äro mer belåtna inom företaget än kvinnliga och att manliga arbetare äro mer missbelåtna än kvinnliga arbetare. Ordna vi kategorierna efter belåtenhetsgrad, få vi som nummer ett manliga tjänstemän, sedan kvinnliga arbetare, så manliga arbetare och sist kvinnliga tjänstemän. Detta resultat måste säkerligen tolkas med hänsyn både till verklig kommunikation och till förväntad kommunikation. De kvinnliga tjänstemännen ha större kommunikationsförväntningar än de kvinnliga arbetarna och jämföra sina verkliga kommunikationer och befordringschanser med de manliga tjänstemännens och känna sig då tillbakasatta. De kvinnliga arbetarna åter räkna förmodligen inte i allmänhet med någon egentlig karriär eller något inflytande i arbetsgruppen. Arbetet betraktas kanske av de flesta som något relativt tillfälligt. Det resultat vi kommit till i fråga om kommunikationens betydelse bestyrkes väl på det hela taget av andra sociologiska studier.

Våra resultat ge även anledning att antaga att ju närmare en människa är en grupps normkälla, desto troligare är det att hon skall trivas i gruppen. Men därjämte kunna vi antaga att ju närmare normkällan en människa upplever sig vara, desto större trivsel och god anda skall hon ge uttryck för. Trivsel och god anda äro sålunda beroende av både verkligt avstånd och upplevt avstånd. Det upplevda avståndet åter är i sin tur beroende av de anspråk man kan hysa.

Med vårt allmänna antagande, att en grupps och en människas historia spelar en roll för hennes attityder och handlingar i nuläget, som bakgrund ställde vi oss även den frågan: spelar en människas uppväxtmiljö någon roll för hennes reaktion inom arbetsgruppen? Är en människa mer eller mindre nöjd med sin arbetsgrupp, om hon växt upp på landet eller i staden, bland industriarbetare, lantarbetare eller förvaltningspersonal? Av våra resultat att döma spelar bakgrundsmiljön en viss, men inte en överväldigande roll. I fråga om andafrågorna, dvs. de frågor som gällde kunnandets tillvaratagande och rimliga chanser till befordran, kunna vi inte finna någon säker skillnad mellan människor som komma från olika uppväxtmiljöer. Inte heller på den allmänna frågan om hur man ställer sig till arbetsförhållandena i stort få vi något belägg för att uppväxtmiljön bestämmer de aktuella attityderna. Däremot visa sig barndomsförhållandena ha ett visst inflytande på trivselattityderna: hemmansägarsönerna och industriarbe-

tarsönerna äro mer negativa än söner till företagare, förvaltningstjänstemän och jordbruksarbetare i sin inställning till arbetslokalen. När det åter gäller arbetstidens längd äro företagarsöner och hemmansägarsöner bland arbetarna de mest positiva, under det att jordbruksarbetarsöner och industriarbetarsöner äro de mest negativa. Bland tjänstemännen finna vi de positivaste bland söner till företagare och förvaltningstjänstemän. Bakgrundsfaktorerna spela alltså en viss men ändå inte så stark roll, att den sätter det nu gällande normsystemet ur spel. Hålla vi oss bara till våra resultat, få vi nog det intrycket att den aktuella situationen är den betydelsefullaste faktorn.

Vi ha emellertid även fört ett något annat resonemang. Om två människor växa upp i samma miljö men den ena hamnar i tjänstemannakategorien och den andra i arbetarkategorien, så kan det vara av intresse att se hur de värdera sin nuvarande situation. Är den person som hamnat bland tjänstemännen betydligt mer positiv än den som hamnat bland arbetarna, så kunna vi antaga att det betyder infriade respektive gäckade förväntningar för bägge dessa personer, om man kommit att tillhöra det ena eller det andra skiktet. Det troliga är då att det i den likartade barndomsmiljön uttalats normer av den arten, att man fått uppfattningen att det är »fint» att vara tjänsteman eller i varje fall att det är »finare» än att vara arbetare. Uppnår man då denna »finare» ställning, blir man även tillfredsställd. Vi antogo även att känslan av belåtenhet efter en avslutad social klättring framförallt borde göra sig gällande bland städernas befolkning, där den sociala klättringen på ett ganska självklart sätt ingår i ideologien.

Granska vi nu de båda anda-frågorna om befordran och kunnandets tillvaratagande, så finna vi att det bara är bland söner till industriarbetare som vi få en verkligt signifikant skillnad i svaren. De industriarbetarsöner som blivit tjänstemän äro betydligt mer belåtna med företagets sätt att tillvarataga de anställdas kunnande och intresse och med företagets befordringspolitik än de industriarbetarsöner som själva äro industriarbetare. Samma mönster slår igenom på frågan om arbetsförhållandena i stort för industriarbetarsöner och för förvaltningstjänstemannasöner. Dessa reagera även starkt då det gäller värderingen av arbetslokalen: de förvaltningstjänstemannasöner som själva blivit tjänstemän äro positivare än de »bröder» som blivit arbetare. Denna tendens finnes även bland industriarbetarna men är på denna fråga inte så klart uttalad som vid de föregående frågorna. Samma svarsmönster få vi på frågan om arbetstidens längd och önskan

att byta yrke. På det stora hela blir intrycket det, att det är inom stadsnäringarna som man grundlägger förväntan och ambitionen att komma sig upp och att det för människor som vuxit upp i trycket av det normsystemet verkligen är av stor betydelse om deras förväntningar tillfredsställas. Detta förhållande ger även förklaringen till att personer från jordbrukarhem ha den lägsta anspråksnivån och äro de mest tillfredsställda.

Ett visst samband mellan uppväxtmiljö och anpassning till den nu aktuella situationen ha vi alltså kunnat fastställa. Vi kunna då även fråga hur sambandet är mellan *nufaktorer* utanför arbetsgruppen och anpassningen till arbetsgruppen. Vi ha funnit att det i stort sett är ett samband mellan trivsel med bostaden och anpassning till arbetsgruppen. Detta kommer tydligast fram då det gäller arbetarpersonalen. Samma positiva samband spåra vi mellan attityderna mot arbetet och attityderna mot samhällets olika institutioner. Även här förefaller det att vara en viss tendens till flera samband mellan arbetarnas attityder i olika avseenden än när det gäller tjänstemännen.

Slutligen ha vi ännu en grupp utanför arbetet som kan tänkas öva ett betydande inflytande på inställningen till arbetet: hemmet och då framförallt hustrun. Det visar sig ju även vara så, dels att flera arbetarhustrur än tjänstemannahustrur önskade att mannen skulle byta arbete, dels att det är ett positivt samband mellan mannens och hustruns önskan om arbetsbyte. Vi hade även med några frågor som mätte mannens och hustruns anpassning i äktenskapet. Den allmänna tendensen var, att mannen uttryckte något större tillfredsställelse än hustrun. Det för oss väsentliga är emellertid att det finnes ett samband mellan anpassning i äktenskapet och anpassning i arbetet. På det hela taget har alltså ett av våra grundantaganden verifierats, nämligen att det skulle finnas ett samband mellan anpassningen i samhället och anpassningen i arbetet. Det är sant att sambanden understundom äro svaga, men de äro dock av en sådan natur att de väl motivera en närmare och fortsatt undersökning. Med hjälp av våra resultat kan man kanske inte med bestämdhet säga vad som är orsak och vad som är verkan. Den olikhet vi i detta fall funnit mellan tjänstemän och arbetare då det gäller sambanden mellan anpassning i arbetet och trivsel med bostaden och med samhällets institutioner kan kanske förklaras av det förhållandet, att tjänstemännen ha större möjligheter att i själva arbetet finna verklig kompensation för missnöje med förhållandena utanför arbetet.

VIII. KLASSMEDVETANDET OCH ANPASSNINGEN

Vi ha nu diskuterat den »industrialiserade människans» beroende av en rad sociala institutioner såsom familjegruppen, föreningar och organisationer samt arbetsgruppen. Vi ha sökt ange dels vad gruppen som sådan kan spela för roll i anpassningsprocessen, dels reaktionen inför gruppens fysiskt-tekniska omgivning, dvs. bostaden, arbetslokalen och orten som sådan. Till dessa olika grupper och organisationer kan en människa ansluta sig, eller också födes hon in i dem. I varje fall är medlemskap i dem något högst verkligt och påvisbart.

I vår promemoria av 1948 framhöllo vi att »man genom de olika folkrörelserna sökt förbättra sina levnadsförhållanden och öka sin trygghet. I de tvister som uppstodo visade det sig emellertid att samhället ofta tog parti för arbetsgivaren, som t. ex. när soldaterna ingrepo mot de strejkande i Sundsvallsstrejken. Detta hade två följder: dels ökade ytterligare främlingskapet i industrialismens samhälle, dels växte klasskänslan och klassmedvetandet fram. Klassmedvetandet fick sedan sin teoretiska utformning, men den bottnar säkerligen ytterst i denna känsla av främlingskap, av att ha förlorat hemortsrätten i det egna landet. Genom olika organisationer stärktes och fördjupades klasskänslan och man kan nu betrakta den som en knippe kärnattityder kring vilka andra attityder gruppera sig. Framförallt gäller detta inställningen till arbetslivet, som troligen är mer eller mindre färgad av vederbörandes klassmedvetande, men det gäller även inställningen till en rad andra frågor.»

Klasskänsla eller klassmedvetande måste innebära att människor räkna sig till, eller identifiera sig med, en grupp. Vi ha diskuterat vad för slags grupp det i detta fall skulle kunna vara, och vi ha kommit till det resultatet att *klass* inte är en grupp i samma bemärkelse som familjen, fackföreningen eller idrottsföreningen är en grupp. Vi kunna peka på sociala normer eller i varje fall på språkliga uttryck som uppträda med anspråk på att vara sociala normer och som även uppenbarligen skapa likformigt beteende. Men dessa normer ha inte en normkälla i vanlig bemärkelse: normkällan förlägges i någon tänkt verklighet. Vi kallade därför denna typ av grupp för *fiktiv* ingrupp eller *identifikationsgrupp*.[1] Därmed är givetvis inte något sagt som skulle innebära ett nedvärderande av denna grupptyps stora betydelse både

[1] Jfr s. 272 f.

för människors handlande och emotionella anpassning till samhället. Människor som identifierat sig med en och samma klass ha ofta känt en stark inbördes lojalitet och känslomässig samhörighet som varit av betydelse för deras handlingar.

Den fråga som vi först ställde oss var, om denna klassidentifikation sammanfaller med grupperingen tjänstemän — arbetare, dvs. om klasskänslan sammanföll med arbetsgruppens stratifiering. Vi funno att så inte var fallet. Känslan av att tillhöra arbetarklassen spred sig långt upp bland tjänstemännen och motsvarades då av olika uppväxtmiljöer och olika skolutbildning. Detta beror givetvis i stor utsträckning på att till kategorien tjänstemän räknats flera olika personalgrupper. De tjänstemän som identifierade sig med arbetarklassen hade även oftare arbetarklassbakgrund. Vi draga därav den slutsatsen, att tjänstemannakategorien, känslomässigt, är kluven i två identifikationsgrupper. Vilken betydelse det kan komma att få i framtidens samhälle kunna vi naturligtvis inte avgöra; att det skulle vara utan betydelse förefaller oss otroligt.

Vi ha även tagit reda på hur man uppfattar sin egen klass betydelse i dagens samhälle. Vi kunna i svaren på den frågan finna att uppväxtmiljön spelar en viss roll: de som vuxit upp i ett hem där fadern varit förvaltningstjänsteman anse att deras egen klass är utan inflytande i dagens samhälle, under det att de som vuxit upp på landet i hemmansägarhem anse att maktinflytandet är lika fördelat mellan klasserna. »Arbetarbarnen» pendla mellan föreställningen att den egna klassen har makten och föreställningen att en annan klass har det, under det att »jordbruksarbetarbarnen» oftast svara vet ej. »Stadsbarnen», som vuxit upp i en miljö i vilken klassbegrepp och klassnormer spelat en stor roll, ha alltså även mera extrema åsikter i dessa frågor. Uppväxtmiljö har sålunda betydelse för svaren på klassfrågorna. Däremot ha vi inte funnit att åldern spelat någon roll härvidlag.

Vi ha redan tidigare diskuterat, i vilken grad klassidentifikation och klass-självmedvetenhet färga av sig på den sociala participationen och på den kulturella aktiviteten. Det genomgående draget har visat sig vara, att de tjänstemän som räkna sig till medelklassen söka sig till opolitiska fritidsföreningar, förmodligen därför att de där kunna känna en inbördes gemenskap och en viss kompensation för den maktlöshet de känna i dagens samhälle. Det är troligen av samma anledning som de visa den starkaste benägenheten att söka arbetskamraternas sällskap — däremot ha de rätt litet att göra med grannarna.

De markera även sin särart genom en starkare kulturell aktivitet — man kan antaga att de genom sin skolutbildning från barndomen fått en bättre kontakt med och orientering i de kulturella värdena.

Klassidentifikation och klass-självmedvetenhet slå igenom även i en del andra frågor som avse att mäta människornas accepterande av det industrialiserade samhället. Det är t. ex. fallet vid vår fråga om deras uppfattning av polisens opartiskhet. Den frågan avser att mäta vederbörandes tilltro till det svenska rättssamhället — traditionellt har den kämpande arbetarrörelsen visat misstro mot rätten och rättens funktionärer. Vi väntade oss att finna större misstro i den nya staden än i den gamla, och den förväntan blev infriad. Det stämde med tidigare erfarenheter vi hade av sättet att besvara den frågan: industriarbetarna äro mer misstrogna än landsbygdens befolkning. Klass-självmedvetenheten bland arbetarna kommer till synes vid besvarandet av denna fråga på så sätt, att de arbetare som anse att en annan klass än deras egen har det största inflytandet även är den kategori som mest misstror polisens objektivitet. Samma grupp ger luft å sin missanpassning även på det sättet, att de i större utsträckning än andra kategorier anse att människorna här i landet voro lyckligare förr, — en uppfattning som väl inte riktigt låter sig förenas med deras missnöje även med den nuvarande levnadsstandarden. När det åter gäller en rad andra frågor i den radikala-konservativa dimensionen visa sig klassidentifikation och klass-självmedvetenhet inte vara av någon större betydelse.

Den fråga vi framförallt ville ha besvarad var den, om klassmedvetandet slog igenom i människors sätt att värdera och uppleva sin ställning i arbetsgruppen. Är klasskänsla något övergripande som gör sig gällande både ute i samhället och inne i företaget? Och gör den sig gällande med samma styrka på båda hållen? Vi finna då att det här är fråga om en olikhet mellan arbetare och tjänstemän, en olikhet av samma slag som den vi tidigare noterat då vi talade om sambandet mellan anpassningen till arbetet och till bostaden samt till det konkreta samhällets institutioner. Vi finna ett starkare samband mellan de olika sektorerna för arbetarnas vidkommande, vilket vi förklarat så, att tjänstemännen ha större möjligheter än arbetarna att finna kompensation inom sin arbetsgrupp för eventuellt missnöje med samhället. Denna vår förklaring vinner i styrka när vi se att det endast bland arbetarna finnes ett samband mellan klass-självmedvetenhet och inställning till företagets befordringspolitik och företagets sätt att taga tillvara de anställdas kunnande och intresse. Bland arbetare råder det

sambandet, att de som anse att en annan klass har det största inflytandet även äro mest missnöjda i sina svar på dessa två frågor.

Samma svarsmönster finna vi även på frågan om deras uppfattning om sina arbetsförhållanden i stort. På denna fråga slår dock klassidentifikationen igenom bland tjänstemännen så tillvida, att de som räkna sig till medelklassen äro positivare än de som räkna sig till arbetarklassen. Detta är de även i sin inställning till arbetslokalen.

Vi ha sökt tolka våra resultat så, att de tjänstemän som räkna sig till medelklassen genom sin uppfostran, utbildning och kulturella aktivitet fått en högre anspråksnivå än arbetarna. Ute i det omgivande samhället tillfredsställas visserligen deras anspråk när det gäller makt och inflytande till samma grad som arbetarnas, men det uppleves av denna tjänstemannagrupp som otillräckligt och otillfredsställande. I företaget åter få de sina förväntningar uppfyllda i högre grad än arbetarna, och de äro därför mer positiva i sin inställning till arbetet och företaget. Arbetet har för dessa tjänstemän ett större egenvärde än det har för arbetarna och kan därför tjäna som kompenserande faktor för eventuella missräkningar i andra sektorer av samhället.

Vi ha alltså konstaterat att det finnes ett samband mellan attityderna på de olika livsområdena — det är en växelverkan mellan trivsel i arbetet, trivsel i hemmet och trivsel med samhällets organisationer och institutioner. Vi ha bara kunnat spåra sambanden — en kommande forskning måste precisera dem.

LITTERATUR

AVDELNING I

Allmänna bostadsräkningen år 1920. SOS.

Allmänna bostadsräkningen 1933 och därmed sammanhängande undersökningar. SOS.

Arbetsredogörelse för polisverket i Huskvarna 1940—1949. Maskinskrift. Huskvarna.

Arbetsredogörelse för polisverket i Katrineholm 1940—1949. Maskinskrift. Katrineholm.

Barnavårdsnämndens verksamhet 1946—1949. Maskinskrift. Huskvarna.

Befolkningsrörelsen, 1910—1949. SOS.

Bostäder och hushåll. Enligt Allmänna Bostadsräkningen 1945 och därtill anslutna undersökningar. Byggnadsverksamhet och bostadsförhållanden. Stockholm 1952. SOS.

Carlsson, Elsa, En skola skapas. Stockholm 1938.

Carlsson, E., Katrineholms träindustriarbetarefackförening 50 år. Katrineholm 1938.

Chapman, D. W. & Volkman, J., A Social Determinant of the Level of Aspiration. J. Abn. Soc. Psych., Vol. 34, 1939.

Dahlström, E., Trivsel i söderort. Stockholm 1951.

Elmér, Å., Svensk socialpolitik. Malmö 1950.

Folkräkningen 1920, 1930, 1940, 1945, 1950. SOS.

Generalplan för Huskvarna. Maskinskrift, Bardel & Nordling. Stockholm 1948.

Göransson, E., Husqvarna vapenfabrik 1689—1939. En historik över dess utveckling under tvåhundrafemtio år. Stockholm 1939.

Heckscher, E. F., Till belysning af järnvägarnas betydelse för Sveriges ekonomiska utveckling. Stockholm 1907.

Hellner, B., Några kulturhistoriska notiser över Huskvarna stads äldre bebyggelse. (Meddelande från Norra Smålands fornminnes- och Jönköpings läns hembygdsförbund.) Jönköping 1939.

Hoppock, R., Job Satisfaction. New York 1935.

Hyresräkningen 1924. SOS.

Katrineholms fackliga centralorganisation. 25-årsberättelse. Katrineholm 1935.
Katrineholms stads socialvård. Berättelse över 1949 års verksamhet. Katrineholm 1950.
Kommunala valen, 1922—1950. SOS.
Krech, D. & Crutchfield, R. S., Theory and Problems of Social Psychology. New York 1948.
Kungl. Maj:ts Befallningshafvandes femårsberättelser, 1871—1905. Bidrag till Sveriges officiella statistik. H.

Landsorganisationens medlemstal vid årsskiftet 1950/51. Stockholm 1952.
Lindén, A., Berättelse om Huskvarna skola 1822—1916. Jönköping 1916.
Lindstam, E., Huskvarna krönika. En historik över Huskvarna-bygden och dess äldre släkter. Huskvarna 1923—1926.
Ljus över staden 1896—1946. En historik över eldistributionen i Katrineholm, sammanställd vid Kommunala Elverksaktiebolaget i Katrineholm, 1946.
Lund, A., Kvinnor i industriarbete. Studier och debatt 1953: 3, SNS, Stockholm 1954.

Mainland, D., Statistical Methods in Medical Research. I: Qualitative Data (Enumeration Data). Canadian Journal of Research, Vol. 26: 1, Section E.
McNemar, Q., Psychological Statistics. New York 1949.

Nykterhetsnämndens årsberättelse, 1945—1949. Maskinskrift. Huskvarna.
Nyköpingsbladet den 8 mars 1861.
Nyqvist, G., A Study of Denture Sore Mouth. Uppsala 1952.

Peatman, J. G., Descriptive and Sampling Statistics. New York 1947.

Segerstedt, T. T. & Lundquist, A., Människan i industrisamhället. Arbetslivet. SNS, Stockholm 1952.
Sherif, M., An Outline of Social Psychology. New York 1948.
Sherif, M. & Cantril, H., The Psychology of Ego-Involvements. New York 1948.
Statens Jernvägstrafik, 1880—1900. Bidrag till Sveriges officiella statistik. L.
Statistisk årsbok för Sverige 1954.
Stockford, L. & Kunze, K. R., How Family Status Effects Vocationel Adjustment. American Machinist, Oct. 7, 1948.
Strutz, O., Katrineholms municipalsamhälle åren 1883—1916. Uppgifter samlade ur tillgängliga handlingar. Katrineholm 1933.

TS-boken 1950, Tidningsstatistik Aktiebolag. Stockholm 1950.
Tätortsregister, Geografiska Institutionen vid Handelshögskolan i Stockholm, red. av Sven Dahl. Stencil.

Ugglas, S. af, Huskvarna 1689—1917. Historisk översikt av gevärsfaktoriets uppkomst och utveckling från äldsta tider till år 1917. Jönköping 1917.

Wallander, J., Flykten från skogsbygden. En undersökning i Klarälvsdalen. IUI, Stockholm (Uppsala) 1948.

Weiler, G., Huskvarna. En geografisk monografi. Jönköping 1916.

Weiler, G., Huskvarna. Huskvarnaposten 1911: 8 B.

Verksamhetsberättelse från Katrineholms föreläsningsförening, 1947—1950. Maskinskrift. Katrineholm.

Verksamhets- och revisionsberättelser 1947—1950, ABF:s lokalavdelning Huskvarna. Jönköping 1948—1950.

Yule, G. V. & Kendall, A. G., An Introduction to the Theory of Statistics. London 1940.

1912—1914 års allmänna bostadsräkningar. Del I. Allmän redogörelse. SOS.

AVDELNING II

Aftontidningen.

Allmänna valmansförbundets program 1919 och 1924.

Arosenius, E., Yrkesväxlingen från en generation till en annan i en medelstor svensk stad. Lund 1936.

Blå boken 1954, utgiven av nykterhetsorganisationerna. Stockholm 1953.

Betänkande och förslag angående det fria och frivilliga folkbildningsarbetet, del I. SOU 1946: 68.

Boalt, G., Skolutbildning och skolresultat. Stockholm 1947.

Bokutredningen, SOU 1952: 23.

Casparsson, R., LO under fem årtionden, del I. Stockholm 1947.

Centers, R., The Psychology of Social Class. Princeton 1949.

Croner, F., Tjänstemannakåren och det moderna samhället. Stockholm 1952.

Dolk, J. A., Bidrag till arbetsfrågans lösning eller Hvarföre äro förtjensterne nedsatta. Sundsvall 1887.

Dahlström, E., Tjänstemännen, näringslivet och samhället. SNS, Stockholm 1954.

Emigrationsutredningen bilaga VII: Utvandrarnas egna uppgifter. Stockholm 1908.

Engman, F. W., Ett och annat i religions- och arbetarfrågan. 1892.

Fahlbeck, P., Stånd och klasser. Lund 1892.

Folkräkningen 1945. SOS.

Frisinnade partiets program 1924.
Första Sydsvenska Arbetarkongressens förhandlingar, utgifvna af den tillsatta kommittén. Malmö 1888.

Gråby, L., Sociologi. Stockholm 1954.
Gustafsson, B., Socialdemokratien och kyrkan 1881—1890. Stockholm 1953.

Hansson, S., Arbetare, arbetsgivare, samhälle. Stockholm 1935.
— Den svenska fackföreningsrörelsen. Stockholm 1923 (1938).
— Den moderna fackföreningsrörelsen. Malmö 1908.
Heckscher, G., Staten och organisationerna. Stockholm 1946.
Husén, T., Begåvningsurval och de högre skolorna. Tidskriften Folkskolan — Svensk Lärartidning 1947: 4.
Håstad, E. m. fl., Gallup och den svenska väljarkåren. Stockholm 1950.
Höök, E., Tjänstemännen och den industriella omvandlingen. SNS—IUI, Stockholm 1953.

Inkles, Alex., Public Opinion in Sovjet Russia. Cambridge, USA, 1950.

Kjellberg, I., Sågverksarbetarne i Norrland. Linköping 1879.
Kungl. Maj:ts Prop. nr 70 till 1950 års riksdag.

Landström, S. S., Svenska ämbetsmäns sociala ursprung. Uppsala 1954.
Lindbom, T., Den nya fronten. Stockholm 1949.
Lindskog, B., The African Leopard Men. Uppsala 1954.
Lindskog, G., Med högern för Sveriges framtid. Stockholm 1954.

Marshall, T. H., Citizenship and Social Class. Cambridge 1950.
Metallarbetaren.
Montgomery, A., Industrialismens genombrott i Sverige. Stockholm 1947.
Morgontidningen.
Människan och nutiden. Stockholm 1952. (Socialdemokratiska kulturprogrammet.)

Norrskensflamman.

Paulsson, G., Svensk stad, del 1: 2. Stockholm 1950.

Rose, A., A Theory of the Function of Voluntary Association in Contemporary Social Structure, uppsats i Theory and Method in the Social Sciences. Minneapolis 1954.

Segerstedt, T. T., Ordens makt. Stockholm 1944.
Segerstedt, T. T. m. fl., A Research into the General Sense of Justice, Theoria XV. Lund 1949. (Rapport om en undersökning i Gävle 1947.)
Segerstedt, T. T. & Lundquist, A., Människan i industrisamhället. Arbetslivet. SNS, Stockholm 1952.

Social-Demokraten.
Socialdemokratiska partiets program 1928.
Statistisk årsbok för Sverige 1954.
Stoltz, I., Folkets röst om kristendom och kyrka. Stockholm 1949.
Stöd åt ungdomens föreningsliv. Ungdomsvårdskommitténs betänkande nr II med utredning och förslag. SOU 1944: 31.
Sundström, E., Trossamfund i det svenska samhället. Stockholm 1952.
Svenska Dagbladet.
Thermaenius, E., Sveriges politiska partier. Uppsala 1933.
Tingsten, H., Den svenska socialdemokratiens idéutveckling. Stockholm 1941.
Ungdomen möter samhället. Ungdomsvårdskommitténs slutbetänkande. SOU 1951: 41.
Ungdomen och de vuxnas samhälle. Folkpartiets ungdomsförbund. Stockholm 1953.
Uppsala Nya Tidning.
Wermlund, S., Människan som samhällsvarelse. Lund 1951.
Westerståhl, J., Svensk fackföreningsrörelse. Stockholm 1945.
Ågren, R., Politisk storsträjk för allmän rösträtt. Stockholm 1897.
1946 års skolkommissions betänkande med förslag till riktlinjer för det svenska skolväsendets utveckling. SOU 1948: 27.
1945 års universitetsberedning, del IV. SOU 1949: 48.

TABELLER

AVDELNING I

KAPITEL II. BESKRIVNING AV ORTERNA

Tabell II: Sid.

1. Årliga medelfolkmängden i femårsperioder 39
2. Befolkningsrörelsen i promille av årliga medelfolkmängden i femårsperioder 40
3. Antal boende per 100 rum 41
4. Lägenheter med centralvärme eller badrum i procent av totalantalet lägenheter 41
5. Medelhyran per rum och år 42
6. Befolkningens fördelning på huvudgrupper av yrken 43
7. Röstfördelningen i procent vid stadsfullmäktigeval 44
8. Män. H—a. Antal besök i Jönköping per månad. Jämförelse arbetare—tjänstemän och mellan olika ålderskategorier 48
9. Kv. H—a. Antal besök i Jönköping per månad. Jämförelse arbetare—tjänstemän och mellan olika ålderskategorier 48
10. Lägenheterna fördelade efter husens storlek mätt i antal lägenheter 49
11. Lägenheterna fördelade efter husens storlek mätt i antal våningar 50
12. Lägenheterna fördelade på hus med olika belägenhet 50
13. Lägenheterna fördelade efter storlek 51
14. Lägenheterna fördelade efter upplåtelseform 52
15. Lägenheterna fördelade efter kvalitet 53
16. Barnavårdsnämndens verksamhet 55
17. Barnavårdsnämndens verksamhet. Mödrahjälp 55
18. Antal personer som blivit föremål för nykterhetsnämndens uppmärksamhet 58
19. Åtgärder vidtagna av nykterhetsnämnden 58
20. Fylleriförseelser 59

KAPITEL III. FAMILJEN

Tabell III:

1. GM. Olika kategorier fördelade efter hushållsstorlek. Jämförelse infödda—inflyttade och arbetare—tjänstemän 63
2. GM. Ålder och hushållsstorlek 63
3. GK. Arbetare och tjänstemän fördelade efter hushållsstorlek 64
4. GM. Antal hemmavarande barn. Jämförelse infödda—inflyttade och arbetare—tjänstemän 65
5. GK. Antal hemmavarande barn. Jämförelse arbetare—tjänstemän 66
6. Hustrur med förvärvsarbete i procent av totalantalet hustrur. Jämförelse mellan företagen och mellan yrkeskategorier 67
7. Förvärvsarbetande hustrur i procent av totalantalet hustrur med olika hushållsstorlek. Jämförelse arbetare—tjänstemän 68
8. K—m. Hustruns önskemål om förvärvsarbete. Samband med mannens ålder 69
9. K—m. Hemmavarande hustrurs motiv för önskan om förvärvsarbete. Jämförelse arbetare—tjänstemän 70

Sid.
10. K—m. Hemmavarande hustrurs motiv för att ej skaffa sig önskat förvärvsarbete. Jämförelse arbetare—tjänstemän 70
11. K—m. Hemmavarande hustrurs motiv för att ej skaffa sig önskat förvärvsarbete. Samband med mannens ålder 71
12. K—m. Hemmavarande hustrurs motiv för att inte vilja ha förvärvsarbete. Jämförelse arbetare—tjänstemän 71
13. K—m. Hemmavarande hustrurs motiv för att inte vilja ha förvärvsarbete. Samband med mannens ålder 71
14. GM. Bokinnehav. Jämförelse mellan företagen och arbetare—tjänstemän 75
15. GM. K—m. Antal volymer fack- och skönlitteratur. Jämförelse arbetare—tjänstemän 76
16. GM. K—m. De vanligaste slagen av skönlitteratur. Jämförelse arbetare—tjänstemän 77
17. GM. K—m. De vanligaste slagen av facklitteratur. Jämförelse arbetare—tjänstemän 77
18. GM. Läsning av veckotidningar och tidskrifter. Jämförelse mellan företagen och arbetare—tjänstemän 78
19. GM. Veckotidningar och tidskrifter fördelade efter typ. Jämförelse mellan företagen och arbetare—tjänstemän 80
20. GM. K—m. Antal dagliga tidningar. Jämförelse arbetare—tjänstemän och infödda—inflyttade 81
21. GM. Dagliga tidningar. Utgivningsort. Jämförelse mellan företagen och arbetare—tjänstemän 82
22. GM. Dagliga tidningar. Politisk färg. Jämförelse mellan företagen och arbetare—tjänstemän 83
23. GM. Intresseinriktning vid tidningsläsning. Jämförelse mellan företagen och arbetare—tjänstemän 85
24. GM. Intresseinriktning vid tidningsläsning. Jämförelse arbetare—tjänstemän och yngre—äldre 85
25. GM. Musikutövning. Jämförelse mellan företagen och arbetare—tjänstemän 87
26. H—a + K—m. Musikinstrumentens art. Jämförelse arbetare—tjänstemän, män—kvinnor och gifta—ogifta 88
27. GM. GK. K—m. Innehav av musikinstrument. Jämförelse arbetare—tjänstemän 89
28. GM. K—m. Innehav av olika slags musikinstrument. Jämförelse arbetare—tjänstemän 89

KAPITEL IV. BOSTADEN

Tabell IV:

1. GM. Bostadstyp. Jämförelse mellan företagen och arbetare—tjänstemän 100
2. GM. Önskad bostadstyp. Jämförelse mellan personer med olika bostadstyp 101
3. GM. H—a + K—m. Önskan om annan bostadstyp än den nuvarande 102
4. GM. H—a + K—m. Motiv för önskan om viss bostadstyp 102
5. GM. Nöjda med bostaden i procent av totalantalet. Jämförelse mellan personer med olika bostadstyp och arbetare—tjänstemän 103
6. GM. Ägare till bostaden i procent av totalantalet. Jämförelse mellan företagen och arbetare—tjänstemän 104
7. GM. Ägare till bostaden i procent av totalantalet. Jämförelse arbetare—tjänstemän och infödda—inflyttade 104
8. GM. Ägare till bostaden i procent av totalantalet i varje åldersgrupp. Jämförelse mellan företagen och arbetare—tjänstemän 105
9. GM. Ägare till bostaden i procent av totalantalet. Jämförelse mellan personer med olika skolutbildning och arbetare—tjänstemän 106

Sid.
10. GK. Ägare till bostaden i procent av totalantalet. Jämförelse arbetare—tjänstemän 106
11. GM. H—a + K—m. Nöjda med bostaden i procent av totalantalet. Jämförelse ägare—icke ägare till bostaden 109
12. GM. Trångbodda i procent av totalantalet. Jämförelse mellan företagen och arbetare—tjänstemän 109
13. GM. Trångbodda i procent av totalantalet. Jämförelse arbetare—tjänstemän och infödda—inflyttade 110
14. GM. Trångbodda i procent av totalantalet. Jämförelse arbetare—tjänstemän och yngre—äldre 110
15. GM. Trångbodda i procent av totalantalet. Jämförelse arbetare—tjänstemän och mellan personer med olika skolutbildning 111
16. GK. Procenten trångbodda. Jämförelse arbetare—tjänstemän 111
17. GM. Bostadens modernitet. Jämförelse mellan företagen och arbetare—tjänstemän 113
18. GM. Bostadens modernitet. Jämförelse arbetare—tjänstemän och infödda—inflyttade 114
19. GM. Bostadens modernitet. Jämförelse arbetare—tjänstemän och yngre—äldre 114
20. GM. Bostadens modernitet. Jämförelse arbetare—tjänstemän och mellan personer med olika skolutbildning 115
21. GK. Bostadens modernitet. Jämförelse arbetare—tjänstemän 115
22. GM. Hem med olika slags utrustning i procent av totalantalet hem. Jämförelse infödda—inflyttade och arbetare—tjänstemän 117
23. GM. Bostadens utrustning. Jämförelse arbetare—tjänstemän 118
24. GK. Bostadens utrustning. Jämförelse arbetare—tjänstemän 119
25. GK. Hem med olika slags utrustning i procent av totalantalet hem. Jämförelse arbetare—tjänstemän 120
26. GM. Nöjda med bostaden i procent av totalantalet. Jämförelse mellan företagen och arbetare—tjänstemän 123
27. GM. Nöjda med bostaden i procent av totalantalet. Jämförelse arbetare—tjänstemän och infödda—inflyttade 124
28. GM. Nöjda med bostaden i procent av totalantalet. Jämförelse arbetare—tjänstemän och yngre—äldre 124
29. GM. Nöjda med bostaden i procent av totalantalet. Jämförelse arbetare—tjänstemän och mellan personer med olika skolutbildning 125
30. GM. Attityder mot bostaden. Jämförelse arbetare—tjänstemän och yngre—äldre 127
31. GK. Nöjda med bostaden i procent av totalantalet. Jämförelse arbetare—tjänstemän 127
32. Hemmavarande hustrur. Nöjda med bostaden i procent av totalantalet. Jämförelse mellan företagen och arbetare—tjänstemän 130
33. H—a + K—m. Samband mellan mannens och hustruns trivsel med bostaden. Jämförelse arbetare—tjänstemän och mellan personer med olika skolutbildning 131
34. H—a + K—m. Samband mellan mannens och hustruns attityd mot bostadens lättskötthet. Jämförelse arbetare—tjänstemän och mellan personer med olika skolutbildning 133
35. H—a + K—m. Samband mellan mannens och hustruns attityd mot bostadens rymlighet. Jämförelse arbetare—tjänstemän och mellan personer med olika skolutbildning 134
36. Samband mellan svaren på frågan »Är Ni nöjd med Er bostad?» och bostadens beskaffenhet. Jämförelse arbetare—tjänstemän 137
37. Samband mellan bostadens modernitet och svaren på frågan »Är Er bostad lättskött?» Jämförelse arbetare—tjänstemän 138
38. Samband mellan bostadens rymlighet och svaren på frågan »Är Er bostad lagom stor?» Jämförelse arbetare—tjänstemän 138

KAPITEL V. ATTITYDEN MOT ORTEN

Tabell V: Sid.

1. Inställning till folket i staden bland boende utanför staden. Jämförelse män—kvinnor 148
2. H—a. Inställning till åldringsvården i staden. Jämförelse män—kvinnor, infödda—inflyttade och arbetare—tjänstemän 149
3. K—m. Inställning till åldringsvården i staden. Jämförelse män—kvinnor, infödda—inflyttade och arbetare—tjänstemän 149
4. H—a. Inställning till åldringsvården i staden. Jämförelse mellan olika åldersgrupper och män—kvinnor 150
5. K—m. Inställning till åldringsvården i staden. Jämförelse mellan olika åldersgrupper och män—kvinnor 150
6. H—A. Inställning till sjukvården i staden. Jämförelse män—kvinnor, infödda—inflyttade och arbetare—tjänstemän 151
7. K—m. Inställning till sjukvården i staden. Jämförelse män—kvinnor, infödda—inflyttade och arbetare—tjänstemän 151
8. H—a. Inställning till skolväsendet i staden. Jämförelse män—kvinnor, infödda—inflyttade och arbetare—tjänstemän 154
9. K—m. Inställning till skolväsendet i staden. Jämförelse män—kvinnor, infödda—inflyttade och arbetare—tjänstemän 154
10. H—a. Inställning till stadens anordningar för ungdomen. Jämförelse män—kvinnor, infödda—inflyttade och arbetare—tjänstemän 155
11. K—m. Inställning till stadens anordningar för ungdomen. Jämförelse män—kvinnor, infödda—inflyttade och arbetare—tjänstemän 156
12. H—a. Inställning till stadens anordningar för barnfamiljer. Jämförelse män—kvinnor, infödda—inflyttade och arbetare—tjänstemän 157
13. K—m. Inställning till stadens anordningar för barnfamiljer. Jämförelse män—kvinnor, infödda—inflyttade och arbetare—tjänstemän 157
14. K—m. Skulle ni vilja flytta från Katrineholm? Jämförelse män—kvinnor och infödda—inflyttade 159
15. K—m. Motiv för önskan att flytta från Katrineholm? Jämförelse infödda—inflyttade och arbetare—tjänstemän 160
16. K—m. Önskan att flytta från Katrineholm till viss annan ort. Jämförelse infödda—inflyttade och arbetare—tjänstemän 160

KAPITEL VI. SOCIAL PARTICIPATION

Tabell VI:

1. Tillhörighet till föreningar i procent av totala antalet. Jämförelse män—kvinnor och gifta—ogifta 172
2. Medlemmar med tidigare eller nuvarande funktioner i de olika föreningstyperna i procent av totala antalet. Jämförelse män—kvinnor och gifta—ogifta 173
3. Antal medlemskap i föreningar. Jämförelse män—kvinnor och gifta—ogifta 176
4. H—a. Samband mellan medlemskap i fackförening å ena sidan och i politisk organisation och idrottsförening å andra sidan 177
5. Samband mellan medlemskap i politisk organisation å ena sidan och i idrottsförening och nykterhetsförening å andra sidan 178
6. Samband mellan medlemskap i religiös förening å ena sidan och politisk och idrottslig förening å andra sidan 179
7. H—a. Samband mellan medlemskap i religiös förening och i nykterhetsförening 179

Sid.

8. H—a. Passiv social participation. Jämförelse arbetare—tjänstemän och infödda—inflyttade 187
9. K—m. Passiv social participation. Jämförelse arbetare—tjänstemän och infödda—inflyttade 188
10. H—a. Passiv social participation. Jämförelse infödda—inflyttade och arbetare—tjänstemän 188
11. K—m. Passiv social participation. Jämförelse infödda—inflyttade och arbetare—tjänstemän 189
12. Passiv social participation. Jämförelse yngre—äldre, män—kvinnor och gifta—ogifta. Sannolikheten att skillnaden uppstått av ren slump 189
13. Passiv social participation. Jämförelse män—kvinnor 190
14. Passiv social participation. Jämförelse gifta—ogifta, män—kvinnor och yngre—äldre. Sannolikheten att skillnaden uppstått av ren slump.... 191
15. H—a. Samband mellan medlemskap och besök. Jämförelse mellan medlemmar och icke-medlemmar i olika föreningar. Sannolikheten att skillnaden uppstått av ren slump 192
16. K—m. Samband mellan medlemskap och besök. Jämförelse mellan medlemmar och icke-medlemmar i olika föreningar. Sannolikheten att skillnaden uppstått av ren slump.... 192
17. Samband mellan mötesbesök och passiv social participation. Sannolikheten att skillnaden uppstått av ren slump.... 194
18. Samband mellan medlemskap i föreningar och umgänge 195
19. H—a. Samband mellan umgänge och besök på olika tillställningar. Sannolikheten att skillnaden uppstått av ren slump.... 196
20. K—m. Samband mellan umgänge och besök på olika tillställningar. Sannolikheten att skillnaden uppstått av ren slump 196

KAPITEL VII. SOCIAL PARTICIPATION OCH ANPASSNING

Tabell VII:

1. Jämförelse mellan gifta, ogifta och förut gifta i fråga om attityder 206
2. Personer med få och många föreningsbesök, fördelade efter antalet medlemskap 209
3. Procenten kvinnor bland föreningspassiva och föreningsaktiva 210
4. Föreningspassiva och föreningsaktiva fördelade efter ålder 210
5. Procenten gifta personer bland föreningspassiva och föreningsaktiva ... 211
6. Procenten infödda bland föreningspassiva och föreningsaktiva 211
7. Föreningspassiva och föreningsaktiva fördelade efter anställningstid i procent 212
8. Procenten personer med mer än folkskola bland föreningspassiva och föreningsaktiva. Jämförelse arbetare—tjänstemän 212
9. Procenten boende i villa bland föreningspassiva och föreningsaktiva ... 213
10. Procenten ägare av bostaden bland föreningspassiva och föreningsaktiva 213
11. Procenten personer med moderna bostäder bland föreningspassiva och föreningsaktiva 213
12. Procenten personer med rymliga och med trånga bostäder bland föreningspassiva och föreningsaktiva 214
13. Föreningspassiva och föreningsaktiva, fördelade efter antalet frånvarotillfällen 215
14. Föreningspassiva och föreningsaktiva, fördelade efter bedömd arbetsdisciplin 215
15. Procenten personer bland föreningspassiva och föreningsaktiva som kommer bra överens med arbetskamraterna 215
16. Procenten vet-inte-svar bland föreningspassiva och föreningsaktiva 217

Sid.

17. Procenten positiva attityder bland föreningspassiva och föreningsaktiva 218
18. GM. Antal personer med olika antal styrelseuppdrag 220
19. Procenten vet-inte-svar bland personer med olika antal styrelseuppdrag .. 220
20. GM. Procenten medlemmar som intresserar sig mest för viss föreningstyp 223
21. GM. Procenten medlemmar i olika ålders- och yrkeskategorier som intresserar sig mest för viss föreningstyp 223
22. GM. Procenten positiva attityder hos personer som intresserar sig mest för viss föreningstyp 225

KAPITEL VIII. SAMBAND MELLAN ANPASSNINGEN I ARBETET OCH ANPASSNINGEN PÅ FRITIDEN

Tabell VIII:

1. Sannolikheten för att sambanden mellan anpassningen i arbetet och anpassningen i bostaden uppstått av ren slump. Jämförelse arbetare—tjänstemän 232
2. Sannolikheten för att sambanden mellan anpassningen i arbetet och anpassningen i samhället uppstått av ren slump. Jämförelse arbetare—tjänstemän 234

BILAGA 3. UNDERSÖKNING AV FÖRENINGSVERKSAMHETEN I HUSKVARNA

Tabell:

1. H—a. Medlemmarnas åldersfördelning. Jämförelse mellan olika föreningstyper och män—kvinnor XXX
2. Procenten infödda bland män och kvinnor i olika föreningstyper XXXII
3. Underhållning och besök på sammanträden under ett år i procent av samtliga sammanträden. Jämförelse mellan de olika föreningstyperna .. XXXII
4. Föreningarnas verksamhet under ett år — medeltal gånger per undersökt förening XXXIII

BILAGA 4. TABELLBILAGA

Tabell:

1. GM. Umgänge med släkten. Jämförelse infödda—inflyttade, arbetare—tjänstemän och yngre—äldre XXXIV
2. GK. Umgänge med släkten. Jämförelse infödda—inflyttade och arbetare—tjänstemän XXXIV
3. OgM. Umgänge med släkten. Jämförelse infödda—inflyttade och arbetare—tjänstemän XXXV
4. OgK. Umgänge med släkten. Jämförelse infödda—inflyttade och arbetare—tjänstemän XXXV
5. GM. Umgänge med grannarna. Jämförelse infödda—inflyttade, arbetare—tjänstemän och yngre—äldre XXXV
6. GK. Umgänge med grannarna. Jämförelse infödda—inflyttade och arbetare—tjänstemän XXXVI
7. OgM. Umgänge med grannarna. Jämförelse infödda—inflyttade och arbetare—tjänstemän XXXVI
8. OgK. Umgänge med grannarna. Jämförelse infödda—inflyttade och arbetare—tjänstemän XXXVI
9. GM. Umgänge med arbetskamraterna. Jämförelse infödda—inflyttade, arbetare—tjänstemän och yngre—äldre XXXVII

Sid.

10. GK. Umgänge med arbetskamraterna. Jämförelse infödda—inflyttade och arbetare—tjänstemän XXXVII
11. OgM. Umgänge med arbetskamraterna. Jämförelse infödda—inflyttade och arbetare—tjänstemän XXXVII
12. OgK. Umgänge med arbetskamraterna. Jämförelse infödda—inflyttade och arbetare—tjänstemän XXXVIII
13. GM. Umgänge med vännerna. Jämförelse infödda—inflyttade, arbetare—tjänstemän och yngre—äldre XXXVIII
14. GK. Umgänge med vännerna. Jämförelse infödda—inflyttade och arbetare—tjänstemän XXXIX
15. OgM. Umgänge med vännerna. Jämförelse infödda—inflyttade och arbetare—tjänstemän XXXIX
16. OgK. Umgänge med vännerna. Jämförelse infödda—inflyttade och arbetare—tjänstemän XXXIX
17. Hur tycker Ni om folket här i stan? Jämförelse män—kvinnor, infödda—inflyttade och mellan olika ålderskategorier XL
18. Medlemskap i olika föreningar i procent av totalantalet intervjuade. Jämförelse män—kvinnor, gifta—ogifta, infödda—inflyttade och arbetare—tjänstemän XLI
19. Medlemmar med tidigare eller nuvarande styrelsefunktioner i olika föreningstyper i procent av antalet medlemmar. Jämförelse män—kvinnor, gifta—ogifta, infödda—inflyttade och arbetare—tjänstemän XLII
20. GM. Medlemmar i olika föreningstyper fördelade efter antalet besök per år vid föreningens sammankomster. Jämförelse infödda—inflyttade och arbetare—tjänstemän XLIII
21. Medlemskap i föreningar. Jämförelse män—kvinnor, gifta—ogifta, infödda—inflyttade och arbetare—tjänstemän XLV
22. Totalantalet föreningsbesök per år. Jämförelse män—kvinnor, gifta—ogifta, infödda—inflyttade och arbetare—tjänstemän XLVI
23. Idrottstävlingar. Antal besök i medeltal per månad. Jämförelse män—kvinnor och gifta—ogifta XLVII
24. Dans. Antal besök i medeltal per månad. Jämförelse män—kvinnor och gifta—ogifta XLVIII
25. Bio. Antal besök i medeltal per månad. Jämförelse män—kvinnor och gifta—ogifta XLVIII
26. Teater. Antal besök i medeltal per år. Jämförelse män—kvinnor och gifta—ogifta XLIX
27. Konserter. Antal besök i medeltal per år. Jämförelse män—kvinnor och gifta—ogifta XLIX
28. Konstutställningar. Antal besök i medeltal per år. Jämförelse män—kvinnor och gifta—ogifta L
29. Bibliotek. Antal besök i medeltal per månad. Jämförelse män—kvinnor och gifta—ogifta L
30. Kyrkan. Antal besök i medeltal per år. Jämförelse män—kvinnor och gifta—ogifta LI
31. Föredrag. Antal besök i medeltal per år. Jämförelse män—kvinnor och gifta—ogifta LI
32. Idrottstävlingar. Antal besök i medeltal per månad. Jämförelse arbetare—tjänstemän och infödda—inflyttade LII
33. Dans. Antal besök i medeltal per månad. Jämförelse arbetare—tjänstemän och infödda—inflyttade LII
34. Bio. Antal besök i medeltal per månad. Jämförelse arbetare—tjänstemän och infödda—inflyttade LIII
35. Teater. Antal besök i medeltal per år. Jämförelse arbetare—tjänstemän och infödda—inflyttade LIII
36. Konserter. Antal besök i medeltal per år. Jämförelse arbetare—tjänstemän och infödda—inflyttade XIV

Sid.

37. Konstutställningar. Antal besök i medeltal per år. Jämförelse arbetare—tjänstemän och infödda—inflyttade LV
38. Bibliotek. Antal besök i medeltal per månad. Jämförelse arbetare—tjänstemän och infödda—inflyttade LVI
39. Kyrkan. Antal besök i medeltal per år. Jämförelse arbetare—tjänstemän och infödda—inflyttade LVII
40. Föredrag. Antal besök i medeltal per år. Jämförelse arbetare—tjänstemän och infödda—inflyttade LVII
41. H—a. Procenten positiva attityder med hänsyn till umgängesfrekvensen LVIII
42. K—m. Procenten positiva attityder. med hänsyn till umgängesfrekvensen LIX
43. Procenten positiva attityder. Jämförelse gifta—ogifta—förut gifta LX

AVDELNING II

KAPITEL II. UPPLEVELSEN AV KLASS OCH STRATUM

Tabell II:

1. H—a + K—m. Vilken klass anser Ni att Ni själv tillhör? Jämförelse arbetare—tjänstemän och män—kvinnor 281
2. H—a + K—m. Vilken klass anser Ni att Ni själv tillhör? Jämförelse mellan olika tjänstemannakategorier och män—kvinnor 283
3. H—a + K—m. Vilken klass anser Ni har det största inflytandet i Sverige? Jämförelse mellan personer med olika klassidentifikation, arbetare—tjänstemän och män—kvinnor 288
4. Män. Tjm. H—a. Vilken klass anser Ni har det största inflytandet i Sverige? Jämförelse mellan personer med olika klassidentifikation 289
5. Män. Arb. H—a. Vilken klass anser Ni har det största inflytandet i Sverige? Jämförelse mellan personer med olika klassidentifikation 289
6. Kv. Tjm. H—a. Vilken klass anser Ni har det största inflytandet i Sverige? Jämförelse mellan personer med olika klassidentifikation 290
7. H—a + K—m. Vad är det som gör att en person räknas till en viss samhällsklass? Jämförelse arbetare—tjänstemän och män—kvinnor 291

KAPITEL III. KLASSMEDVETANDE OCH FADERNS YRKE

Tabell III:

1. Tjänstemän och arbetare fördelade efter barndomsmiljö. Jämförelse män—kvinnor 295
2. Män. Faderns yrke — fördelning med hänsyn till klassidentifikation. Jämförelse infödda—inflyttade och arbetare—tjänstemän 298
3. Kv. Faderns yrke — fördelning med hänsyn till klassidentifikation. Jämförelse infödda—inflyttade och arbetare—tjänstemän 299
4. H—a + K—m. Faderns yrke — fördelning med hänsyn till uppfattning om klassinflytande. Jämförelse män—kvinnor och arbetare—tjänstemän 301
5. H—a + K—m. Uppfattning om klassinflytande — fördelning med hänsyn till faderns yrke. Jämförelse arbetare—tjänstemän och män—kvinnor 302
6. Uppfattning om klassinflytande — fördelning med hänsyn till faderns yrke. Jämförelse män—kvinnor 304

KAPITEL IV. KLASSMEDVETANDE OCH SKOLUTBILDNING

Tabell IV: Sid.

1. Skolutbildning för olika personalkategorier. Jämförelse män—kvinnor 311
2. Skolutbildning — fördelning med hänsyn till faderns socialklass. Jämförelse män—kvinnor (ur Nykterhetskommitténs ungdomsundersökning S.O.U. 1951: 4) ... 312
3. Klassidentifikation bland intervjuade med endast folkskoleutbildning (i procent av totalantalet). Jämförelse infödda—inflyttade, män—kvinnor och arbetare—tjänstemän ... 315
4. Män. Tjm. H—a + K—m. Skolutbildning — fördelning med hänsyn till uppfattning om klassinflytande ... 316
5. Om Ni finge börja om från början, skulle Ni då vilja ha grundligare skolutbildning? Jämförelse män—kvinnor ... 318
6. H—a. Motiv för studieavbrott — fördelning med hänsyn till uppfattning om klassinflytande. Jämförelse infödda—inflyttade, arbetare—tjänstemän och män—kvinnor ... 319
7. K—m. Motiv för studieavbrott — fördelning med hänsyn till uppfattning om klassinflytande. Jämförelse infödda—inflyttade, arbetare—tjänstemän och män—kvinnor ... 320
8. Inställning till den planerade skolreformen. Jämförelse män—kvinnor .. 321
9. Män. Tjm. H—a + K—m. Inkomstens fördelning med hänsyn till uppfattning om klassinflytande ... 323
10. Bostadsstandardens fördelning med hänsyn till uppfattning om klassinflytande. Jämförelse mellan personer med olika klassidentifikation och män—kvinnor ... 324

KAPITEL V. KLASSMEDVETANDE OCH FÖRENINGAR

Tabell V:

1. Föreningstillhörighet. Jämförelse män—kvinnor ... 330
2. I vilka avseenden anser Ni att arbetarnas förhållanden förbättrats under de senaste 40—50 åren? Jämförelse arbetare—tjänstemän och män—kvinnor ... 335
3. Icke fackföreningsanslutna i procent av totalantalet intervjuade. Jämförelse infödda—inflyttade, arbetare—tjänstemän och män—kvinnor ... 339
4. Uppfattning om klassinflytande — fördelning med hänsyn till fackförbundstillhörighet. Jämförelse män—kvinnor ... 342
5. Män. Klassidentifikation — fördelning med hänsyn till fackförbundstillhörighet. Jämförelse infödda—inflyttade och arbetare—tjänstemän ... 343
6. Kv. Tjm. Klassidentifikation — fördelning med hänsyn till fackförbundstillhörighet. Jämförelse infödda—inflyttade ... 344
7. Skulle Ni ha något emot att något av Edra barn blev funktionär i en facklig organisation? Ja-svar (negativa) i procent av totalantalet intervjuade. Jämförelse infödda—inflyttade, arbetare—tjänstemän och män—kvinnor ... 345
8. Personer icke tillhörande någon politisk organisation i procent av totalantalet intervjuade. Jämförelse infödda—inflyttade, arbetare—tjänstemän och män—kvinnor ... 347
9. Män. De politiskt organiserades fördelning på olika partier. Jämförelse arbetare—tjänstemän ... 348
10. Män. Arb. H—a + K—m. Annan-gruppens partitillhörighet. Jämförelse med övriga ... 349
11. Skulle Ni ha något emot att något av Edra barn vore politiskt verksam? Ja-svar (negativa) i procent av totalantalet intervjuade. Jämförelse infödda—inflyttade, arbetare—tjänstemän och män—kvinnor ... 350

Sid.

12. Medlemskap i idrottsförening — fördelning med hänsyn till klassidentifikation (procent av totalantalet inom varje klass). Jämförelse män—kvinnor 352
13. Medlemmar med styrelseuppdrag i idrottsförening — fördelning med hänsyn till klassidentifikation (procent av totalantalet inom varje klass). Jämförelse män—kvinnor 352
14. Medlemskap och styrelseuppdrag i övriga föreningar — fördelning med hänsyn till klassidentifikation (procent av totalantalet inom varje klass). Jämförelse män—kvinnor 353
15. Umgänge med arbetskamrater. Jämförelse män—kvinnor och arbetare—tjänstemän 355
16. Annan-gruppens umgänge med arbetskamrater. Jämförelse arbetare—tjänstemän 356
17. Umgänge med övriga vänner. Jämförelse män—kvinnor och arbetare—tjänstemän 356
18. Umgänge med grannar. Jämförelse män—kvinnor och arbetare—tjänstemän 357
19. Män. H—a + K—m. Annan-gruppens umgänge med grannar. Jämförelse arbetare—tjänstemän 358
20. Umgänge med släkt. Jämförelse män—kvinnor och arbetare—tjänstemän 358

KAPITEL VI. KLASSMEDVETANDE OCH KULTURELL AKTIVITET

Tabell VI:

1. Konsertbesök — fördelning med hänsyn till klassidentifikation. Jämförelse män—kvinnor och arbetare—tjänstemän 368
2. Besök på konstutställningar — fördelning med hänsyn till klassidentifikation. Jämförelse män—kvinnor och arbetare—tjänstemän 370
3. Män. Arb. H—a + K—m. Besök på konstutställningar — fördelning med hänsyn till uppfattning om klassinflytande 370
4. Teaterbesök. Jämförelse män—kvinnor och arbetare—tjänstemän..... 372
5. Intervjuade som under det gångna året besökt en idrottsplats för aktivt idrottsutövande (i procent av totalantalet) — fördelning med hänsyn till klassidentifikation. Jämförelse män—kvinnor och arbetare—tjänstemän 374
6. H—a. Intervjuade som under det gångna året besökt en idrottsplats för aktivt idrottsutövande (i procent av totalantalet) — fördelning med hänsyn till uppfattning om klassinflytande. Jämförelse män—kvinnor och arbetare—tjänstemän 374
7. Besök som åskådare på idrottsplats — fördelning med hänsyn till klassidentifikation. Jämförelse män—kvinnor och arbetare—tjänstemän 376
8. Biobesök — fördelning med hänsyn till klassidentifikation. Jämförelse män—kvinnor och arbetare—tjänstemän 378
9. Män. Tjm. H—a + K—m. Biobesök — fördelning med hänsyn till klassidentifikation 379
10. Biblioteksbesök — fördelning med hänsyn till klassidentifikation. Jämförelse män—kvinnor och arbetare—tjänstemän 380
11. Män. Arb. H—a + K—m. Biblioteksbesök — fördelning med hänsyn till uppfattning om klassinflytande 381
12. Dansbesök — fördelning med hänsyn till klassidentifikation. Jämförelse män—kvinnor och arbetare—tjänstemän 382

KAPITEL VII: KLASSMEDVETANDE OCH ALLMÄNNA ATTITYDER MOT SAMHÄLLET

Tabell VII: Sid.

1. Anser Ni att polisen på det hela taget behandlar alla lika, tar hänsyn till samhällsklass, är godtycklig? Jämförelse infödda—inflyttade och arbetare—tjänstemän 389
2. Anser Ni att Sverige är ett sådant land att alla som verkligen vill och är duktiga kan komma fram? Ja-svar i procent av totalantalet. Jämförelse infödda—inflyttade, arbetare—tjänsteman och män—kvinnor 392
3. Tror Ni att människorna i Sverige var lyckligare förr eller att de är lyckligare nu? Jämförelse infödda—inflyttade, arbetare—tjänstemän och män kvinnor 394
4. Känner Ni som Berg eller Strand? Jämförelse infödda—inflyttade, arbetare—tjänstemän och män—kvinnor 394
5. Män. Arb. H—a + K—m. Tror Ni att människorna i Sverige var lyckligare förr eller att de är lyckligare nu? — fördelning med hänsyn till uppfattning om klassinflytande 396
6. Anser Ni en frivillig barnbegränsning riktig, oriktig, vet ej? Jämförelse män—kvinnor 397
7. Vilken tror Ni är den viktigaste anledningen till en frivillig barnbegränsning? Jämförelse män—kvinnor 398
8. Män. H—a + K—m. Vilken tror Ni är den viktigaste anledningen till en frivillig barnbegränsning? — fördelning med hänsyn till uppfattning om klassinflytande. Jämförelse arbetare—tjänstemän 399
9. H—a. Anser Ni att skilsmässor under alla förhållanden bör undvikas, ibland kan få förekomma, vet ej? Jämförelse män—kvinnor 400
10. K—m. Anser Ni att skilsmässor under alla förhållanden skall undvikas, ibland kan få förekomma, får förekomma när parterna tröttnat? Jämförelse män—kvinnor 400
11. Män. H—a. Anser Ni att skilsmässor under alla förhållanden bör undvikas, ibland kan få förekomma, vet ej? Jämförelse arbetare—tjänstemän 401
12. Män. K—m. Anser Ni att skilsmässor under alla förhållanden skall undvikas, ibland kan få förekomma, får förekomma när parterna tröttnat? Jämförelse arbetare—tjänstemän 401
13. Anser Ni att en gift kvinnas plats uteslutande bör vara i hemmet så länge barnen är små eller går i skolan? Jämförelse män—kvinnor 402
14. När barnen blir självförsörjande, anser Ni att kvinnan då bör vara uteslutande i hemmet eller kan ha förvärvsarbete? Jämförelse män—kvinnor 403
15. Inställningen till kroppsaga. Jämförelse män—kvinnor 404
16. Inställningen till kroppsaga. Jämförelse arbetare—tjänstemän 404
17. Tillhörighet till frikyrkosamfund — fördelning med hänsyn till klassidentifikation 408
18. H—a + K—m. Kyrkobesök — fördelning med hänsyn till klassidentifikation. Jämförelse män—kvinnor och arbetare—tjänstemän 409
19. H—a + K—m. Tror Ni på själens odödlighet? Jämförelse arbetare—tjänstemän och män—kvinnor 409
20. Anser Ni att — alla människor bör döpas? — alla föräldrar bör låta döpa sina barn? Ja-svar i procent av totalantalet. Jämförelse arbetare—tjänstemän, infödda—inflyttade och män—kvinnor 412

KAPITEL VIII. KLASSMEDVETANDE, UPPVÄXTMILJÖ OCH TRIVSEL

Tabell VIII:

1. Arb. H—a + K—m. Anser Ni att företaget tillvaratar de anställdas kunnande och intresse? — fördelning med hänsyn till uppfattning om klassinflytande. Jämförelse män—kvinnor 417

Sid.

2. Arb. H—a + K—m. Anser Ni att företaget ger de anställda rimliga chanser att bli befordrade? — fördelning med hänsyn till uppfattning om klassinflytande. Jämförelse män—kvinnor 418
3. Män. H—a + K—m. Tycker Ni att arbetsförhållandena på Er arbetsplats i stort sett är bra? — fördelning med hänsyn till uppfattning om klassinflytande. Jämförelse arbetare—tjänstemän 421
4. Tjm. H—a + K—m. Tycker Ni att arbetsförhållandena på Er arbetsplats i stort sett är bra? — fördelning med hänsyn till klassidentifikation. Jämförelse män—kvinnor 422
5. Tjm. H—a + K—m. Hur tycker Ni om arbetslokalen? — fördelning med hänsyn till klassidentifikation. Jämförelse män—kvinnor 422
6. Män. H—a. Hur tycker Ni om arbetslokalen? — fördelning med hänsyn till uppfattning om klassinflytande. Jämförelse arbetare—tjänstemän 423
7. Män från industriarbetarhem. H—a. Anser Ni att företaget tillvaratar de anställdas kunnande och intresse? Jämförelse arbetare—tjänstemän . 426
8. Män från arbetarhem. H—a + K—m. Anser Ni att företaget ger de anställda rimliga chanser till att bli befordrade? Jämförelse arbetare—tjänstemän 427
9. Kv. från arbetarhem. H—a. Anser Ni att företaget tillvaratar de anställdas kunnande och intresse? Jämförelse arbetare—tjänstemän 427
10. Män. H—a + K—m. Tycker Ni att arbetsförhållandena på Er arbetsplats i stort sett är bra? — fördelning med hänsyn till uppväxtmiljö. Jämförelse arbetare—tjänstemän 428
11. H—a + K—m. Hur tycker Ni om arbetslokalen? — fördelning med hänsyn till uppväxtmiljö. Jämförelse män—kvinnor 429
12. Män från förvaltningstjänstemannahem. H—a + K—m. Hur tycker Ni om arbetslokalen? Jämförelse arbetare—tjänstemän 429
13. Män. H—a + K—m. Anser Ni Er nuvarande arbetstid här i företaget för lång? Ja-svar (negativa svar) i procent av totalantalet. Jämförelse arbetare—tjänstemän 430
14. Män. H—a + K—m. Skulle Ni vilja byta yrke? — fördelning med hänsyn till uppväxtmiljö. Jämförelse arbetare—tjänstemän 431

SAKREGISTER

Detta sakregister omfattar även den tidigare publicerade delen av utredningen, *Segerstedt & Lundquist, Människan i industrisamhället. Arbetslivet.* De kursiverade siffrorna hänvisar till detta arbete.

Sidsiffrorna hänvisar huvudsakligen till de ställen där slagordet mera utförligt behandlas eller definieras.

Advokatgräns 45
Affärsliv 33, 45 f
Analysmetoder *411—414*, 107, 252 ff, bil. 2
Anda *42 ff*, 454
Anhörigas uppskattning och
  anpassning i arbetet 236 ff
  byta arbete *372 f*
Anpassning och, *38—47*, 13—25, 242 f
  samband mellan anpassning i arbetet och på fritiden 230—235
Anspråk 14—20
Anspråksnivå 14—18, 230 f, 238 ff
Anställningstid och, *88*, 243, 245
  anpassning 19 ff
  bostaden, attityder mot 108, 116, 126, 128 f
  föreningsaktivitet 211 f
Apotek 32, 38
Arbete, byte av och, *183—188*, *367—375*, 218, 225
  anpassning 230—233
  arbetsform *196*
  befordringsmöjligheter *319*
  civilstånd, och önskan 206 f
  företagsnämnden, inställning till *350*
  frånvarofrekvens *246*
  föreningsaktivitet *245 f*, 20
  kunnande och intresse *294*
  känsla av uppskattning *335*
  motiv för *188—201*
  »slutare» *243 f*
  umgänge och inställning till 201—204
  uppväxtmiljö 431
  önskat arbete *233*
Arbetets art och, *80 f*, *113*
  arbetslokalen *143 f*
  barnens anställning i företaget *235*
  föreningsaktivitet 214
  förmannen *221*
  infödda — inflyttade *129*
  individuellt — beroende arbete *119 f*, *416*
  kvalifikationsgrad *123*, *418*
  lön *124*, *420*
  mekanisering *123*, *419*
  motiv för och emot arbetsbyte *187 f*, *191 f*
  tidsstudier *177 f*
  ålder *126*
  åsikt om befordringsmöjligheter *314 f*
Arbetsdisciplin och, *213 f*
  föreningsaktivitet 215
Arbetsform *196*
Arbetsförhållandena i stort och, *179 ff*, *375 ff*, 218, 225
  anpassning 230—233
  barnens anställning i företaget *380 f*
  civilstånd och inställning till 206 f
  klassidentifikation 422
  klass-självmedvetenhet 421 f
  känsla av uppskattning *332 f*

umgänge och inställning till 201—205
uppväxtmiljö 428
Arbetsgruppen 453—457
Arbetskamrater, komma överens med och, *196 f*
byta arbete *371*
föreningsaktivitet 215 f
Arbetskamrater, umgänge med 94 f, 194 ff, 203, 355 f, 446
Arbetskraftsomsättning *89 f*
Arbetsledaren och, *202—227, 384—388*, 218, 225
anpassning och inställning till 230—233
arbetsförhållandena *375 f*
barnens anställning i företaget *380 f*
befordringsmöjligheter *320 f*
byta arbete *242 ff*
civilstånd och inställning till 206 f
företagsnämnden, inställning till *350 f*
kunnighet och intresse *297—303*
känsla av uppskattning *336 f*
umgänge och inställning till 230
Arbetslokalen och, *141—145*
klassidentifikation 422 f
klass-självmedvetenhet 423 f
uppväxtmiljö 428 ff
Arbetsplatsen och, *32, 77, 112 f, 136—157*
arbetsförhållandena *180 f*
arbetstidens längd *164*
befordringsmöjligheter *315*
flyttningar *128 f*
företagsnämnden, inställning till *348*
företagets storlek *231*
individuellt — beroende arbete *119, 415*
informella gruppbildningar *198 ff*
kunnighet och intresse *288 ff*
kvalifikationsgrad *123, 419*
känsla av uppskattning *332 ff*
lön *105, 124, 420*
mekanisering *123, 419*
självständigt — osjälvständigt arbete *119, 416*
tidsstudier *177*
ålder *126*
Arbetstidens längd och, *161 f*, 360 f
arbetsförhållandena *375 f*
barnens anställning i företaget *380 f*
befordringsmöjligheter *318*
byta arbete *369 f*
uppväxtmiljö 430 f
Attityd och, *14, 21 f, 253 f*
arbetsplatsens beskaffenhet *143 f*
uppväxtmiljö *29*
Attitydkomplex *39 ff*

Badrum 41 f
Bakgrundsfaktorer och, 19 f, 243 f, 246 f, 294—297, 455 f
arbetsmiljön, anspråk på 238 ff
bostaden, attityder mot 98, 107—135, 139 ff
Bankväsende 33
Barn, antal hemmavarande 65 f
Barnavårdsförordnanden 55
Barnavårdsnämnden 54 f
Barnbegränsning, inställning till 397 ff
Barnen, eventuellt fackligt uppdrag 345 f
Barnen, eventuellt politiskt uppdrag 349 f
Barnens anställning i företaget och, *234 f, 380 f*, 218, 225
anpassning 230—233
arbetsförhållandena *375 f*
befordringsmöjligheter *325 f*
byta arbete *371*
civilstånd och inställning till 206 f
företagsnämnden, inställning till *351 f*
kunnande och intresse *305 f*
känsla av uppskattning *341 f*
umgänge och inställning till 201—205
Barnfamiljer, anordningar för 157 f, 218, 233—236
Barnrikehus 54
Befolkningsrörlighet 40

Befolkningsutveckling 35 f, 39 ff
Befordringsmöjligheter och, *193 f*, *201*, *204 f*, *237 f*, *274 ff*, *314—330*, 217 f, 220, 225, 230—238, 456
arbetsförhållandena *375 f*
barnens anställning i företaget *380 f*
byta arbete *372*
företaget *236 f*
individuellt — beroende arbete *363*
klassattityder *357 f*
klass-självmedvetenhet 417 f
kunnighet och intresse *308 ff*
mekanisering *361*
rörligt — stillastående arbete *362*
självständigt — osjälvständigt arbete *364*
uppväxtmiljö 427 f
yrkesskicklighet *362*
Belöningssystemet och, *104 ff*
byta arbete *372*
Beteende *15 f*, *21*
Beteendeelement *16*, *21*
Beteendekontinuum *15*
Bibliotek 56, 187—198
Biblioteksbesök 379 ff
Biografbesök 48, 57, 187—198, 376—379
Boendetäthet 53 f
Bokinnehav 74—78
Bokläsning 379 f, 449
Bortfall *68 f*
Bostaden och, *26*, 41 ff, 49—54, 98—144, 446 f
klassinflytande 322—325
Bostaden, attityder mot 122—135
Bostaden, nöjd med och, 102 f, 123—127, 131, 137, 140, 218, 225
anpassning i arbetet 232 f
civilstånd och 206 f
umgänge 201—205
ägare av 108 f
Bostaden, olika gruppers anspråk på 139 ff
Bostaden, samband i attityder mot 130—135
Bostaden, samband mellan objektiv beskaffenhet och attityd mot 136—139
Bostaden, ägare av och, 103—109, 446 f
föreningsaktivitet 213
Bostaden, övriga attityder mot 126—130
Bostadens läge 126 f
Bostadens lättskötthet och, 126 f, 129 f, 137 f, 141, 218, 225
anpassning i arbetet 232 f
civilstånd och tillfredsställelse med 206 f
umgänge och tillfredsställelse med 201—205
Bostadens modernitet och, 53, 99, 113—117, 136 ff, 141
föreningsaktivitet 213 f
Bostadens objektiva beskaffenhet 98—122, 136—139
Bostadens storlek 126 ff, 134 f, 138, 141, 218, 225
Bostadens utrustning 99, 117—120
Bostadens utrymmesstandard och, 99, 109—112, 138, 140
anpassning i arbetet 232 f
civilstånd och tillfredsställelse med 201—205
föreningsaktivitet 214
umgänge och tillfredsställelse med 206 f
Bostadsförhållanden 49—54
Bostadsförsörjningen *108*, 38
Bostadsområde 38
Bostadsstandard 41 f
Bostadstyp 99—103
Bostadstyp, önskad 101 f
Brottslighet 60
Böckernas beskaffenhet 76 ff

C, sambandets styrka bil. 2
Centralvärme 41
Civilstånd och, 244, 248
anpassning 206
föreningsaktivitet 210 f
passiv social participation 190 f

Daghem 54
Dans 57, 187—198, 381 ff
Demokrati på arbetsplatsen *255 f*
Demokratisk fostran, och föreningar 327—338
enhetsskolan 306—310

Disintegrerad personlighet *17*
Disposition *15 ff, 21*
Disposition av framställningen 25 f
Dispositionselement *15 f, 18, 21*
Dopet, inställning till 410 ff

Egnahemsbyggnation 42, 51 f
Elektricitetsverk 32, 38
Erfarenheter, anpassning och föregående 19

Fabriksintervjuerna *54 f*
Fackliga organisationer och, 46 f, 339—346
arbetsförhållandena *375 f*
barnens anställning i företaget *380 f*
befordringsmöjligheter *328 f*
byta arbete *373*
företagsnämnden, inställning till *352 f*
kunnighet och intresse *310 ff*
känsla av uppskattning *328 f*
resultat av 336
trivsel och aktivitet i *247 f*
Facklig organisation, medlem i, styrelseuppdrag i 164 f, 167 f, 223—228, 345
passiv social participation 192 f
samband mellan medlemskap i politisk förening, idrottsförening och 177
Facklitteratur 76 ff
Faderns socialklass, skolutbildning och 312 f
Faders yrke och, 243, 246
anpassning 19 f
arbetsmiljön, anspråk på 238 ff
bostaden, attityder mot 108, 112, 116, 126, 128 f
klassidentifikation 297—300
klass-självmedvetenhet 300—304
polisens opartiskhet 391
samhällsklass 294—297
Familjen 63—97, 443
Fattigvård 32, 36
Filmen 376—379
Flyttning *123—132, 240—249*
Folkrörelserna och, *28 f*, 361 ff
idrotten 373 f
samhällets struktur 384 f
Folket i staden
anpassning i arbetet och trivsel med 233—236
civilstånd och trivsel med 206 f
umgänge och trivsel med 201—205
Folkmängden 39 f
Formulär *51 ff, 399*, bil. 1
Frikyrklig aktivitet 29 f
Frikyrkliga rörelser 406 ff
Fritidsaktivitetens strukturering 362, 448
Fritidsfunktionärer 361
Fritidsföreningar 351—354
Fritidssysselsättningar 360—383
Frånvarofrekvens och, *89 ff, 132 ff, 240—249*
föreningsaktivitet 214
Funktionärsgrupp *25*, 260 f
Fylleriförseelser 59 f
Fysisk-tekniska miljön och, *26, 31, 44, 74 ff, 382 f*
byta arbete *369*
företagsnämnden, inställning till *348 f*
kunnighet och intresse *288 ff*
lön *105*
Föreläsningsverksamhet 56
Föreningar 61, 327—359
Föreningar, maktfördelning och 331 f
Föreningsaktivitet och, *245—249*, 179 ff, 250 f, 336 f, 450 ff
anpassning 208—229
Föreningsbesök, antal och, 171, 174 f
föreningsmedlemskap, antal 209
passiv social participation 193 f
Föreningsbildande 29 ff
Föreningsideologi 327 f
Föreningsintresse, anpassning och 224—227
Föreningslivets kris 333
Föreningsmedlemskap, antal och, 170, 175 f, 209, 244, 329 ff
fackliga organisationer 339 f
föreningstillhörighet 181 f
politiska organisationer 347 f
Föreningsmedlemskap, samband mellan 177

Föreningstillhörighet och, 20 f, 163—186
bokläsning 379 f
föreningsaktivitet och viss 179 ff
passiv social participation 192 f
samband mellan umgänge 194 ff
Föreningstyp, anpassning och 222—229
Företagen och, *73—110*, *228—239*
befordringsmöjligheter *324*
byta arbete *371 f*
känsla av uppskattning *340 ff*
urval av *49 f*
Företagets storlek och, *228—234*
barnens anställning i företaget *380 f*
befordringsmöjligheter *325*
byta arbete *371*
kunnande och intresse *305 ff*
Företagsnämnden och, *99 f*, *255—271*, *347—355*
befordringsmöjligheter *327*
kunnande och intresse *307 f*
känsla av uppskattning *342 f*
Företagsstratum, attityder och 414 ff
Förväntan 14
Förvärvsarbetande hustrur 66—71, 444

Gatuanläggningar 28, 38
Gatubelysning 32, 38
Grannar, umgänge med 357 f, 446
Grupp *18 f*, 257 f, 436 f
Grupp, strata och ställning i 259 f
Gruppaktivitet 163 f
Gruppbildningar, informella 354—359
Grupper, formella och informella 21
Grupper, inställning till olika 146 ff
Gruppindelning 272—277, 437
Grupptillhörighet *18*, 20—24

Handel 33, 45 f
Handelsområde 45
Hemhjälp 72 f
Hemvårdarinna 54
Hushållet 63—74
Hushållets sammansättning 65 f
Hushållets storlek och, 63—65
förvärvsarbetande hustrur 68
Huskvarna 35—39
Hustruintervjuerna *64 f*
Hustruns förvärvsarbete 67—71, 444 f
Hustyper 49 f
Hypoteser *13—48*, *255 f*, 13—25, 242 ff
Hypotesurval *13*
Hypotesprövningens resultat 245—251
Hyror 42
Hälsovårdsnämnden 38

Identifikationsgrupp 272—277, 458
Idrottsförening, medlemmar i, styrelseuppdrag i 165—168, 223—228, 352
passiv social participation 192 f
samband mellan medlemskap
i facklig förening, politisk förening och 177
i politisk förening, nykterhetsförening och 178
i politisk förening, religiös förening och 179
i annan förening och 179
Idrottsintresse, aktivt och passivt 373—376
Idrottsplatser 57
Idrottstävlingar 187—198
Individuellt — beroende arbete och, *116*, *119*, *363*, *415*
arbetsledningen, inställning till *220*
arbetsplatsen *145 f*, *181*
befordringsmöjligheter *237 f*
byta arbete *185*, *190 ff*
flyttningar *131*
företagets storlek *232*
kunnighet och intresse *237*
ålder *126*
Industrier 34 ff, 46
Industrisamhället *26 f*
Information, önskan om och, *353*
barnens anställning i företaget *380*
företagsnämnden, inställning till *348*
Informella gruppbildningar *198 ff*
Informell status *35*
Infödda — inflyttade *29 f*, *91 f*, 243, 247, bil. 3
Ingrupp 272 f

Inneboende 65 f
Instruktioner och, *209 f, 218—223*
kunnande och intresse *300*
Integrerad personlighet *17*
Intervjuarna *52 ff*
Intervjuobjekten *59*
Intervjuort *65, 113*
Intervjutid *63 f*

Kamrater *197 f*
Katrineholm 27—35
Klass och stratum, upplevelsen av 259—266, 281—293
Klassattityder *356—361*
Klassbegreppet 255 f, 458 f
Klassbegreppet, språkvanor och 277 f
Klassidentifikation och, 274, 279 f, 281—287, 297 ff, 458 ff
arbetsförhållandena 421 f
arbetslokalen 422 f
barnbegränsning, inställning till 399
biblioteksbesök 380 f
biografbesök 376 f
dans 382
facklig aktivitet 340—345
frikyrklig aktivitet 407 f
föreningsaktivitet 338
idrottsföreningar, medlemskap i 352
idrottsintresse, passivt 375 f
idrottsutövning 374
konsertbesök 367 ff
konstutställningar, besök på 369 f
kyrkobesök 408 f
lön och bostad 322—325
medlemskap i övriga föreningar 352 f
samhällets strukturförändring 395 f
skolutbildning 314 ff
socialt avancemang, möjlighet för 392, 397
teaterbesök 372
Klassinflytande och, *356—361*, 287 f, 459
biblioteksbesök 381
biografbesök 379
dans 383
föreningsaktivitet 338
idrottsutövning 374 f
konsertbesök 368
konstutställningar, besök på 371
lön 323 f
skolutbildning 316 f
social bakgrund 300—304
studieavbrott 318 ff
teaterbesök 372
Klasskänsla 278 f
Klasskänslans framväxande 266—272
Klassmedvetande och, 257 ff, 278 f, 458 ff
faderns yrke 294—305
föreningar 327—359
organisationer 266—272, 274
samhället, allmänna attityder mot 384—413
skolutbildning 306, 326
Klassnorm 265 f
Klassnormkälla 265
Klass-självmedvetenhet och, 287—292, 458 ff
arbetsplatsen 421 f
arbetslokalen 423 f
befordringsmöjligheter 416 ff
kunnande och intresse 416 ff
kyrklig vigsel 411
kyrkobesök 410
partitillhörighet 349
polisens opartiskhet 391
samhällets strukturförändring 395 f
själens odödlighet, tro på 410
skolutbildning 316 f
social bakgrund 300—304
socialt avancemang, möjligheterna för 392
umgänge med arbetskamrater 355 f
umgänge med grannar 357 f
Klasstillhörighet 297 ff
Kommunala organisationen 31 f, 36, 38
Kommunikation och, *36 f, 96—104, 256, 282 ff, 347—355*, 454 f
befordringsmöjligheter *327 ff*
byta arbete *327 f*
ekonomiska problem, företagets *283*
företagsnämnden, kännedom om *266 f*
kunnande och intresse *306 f*
känsla av uppskattning *342 ff*
tekniska problem, företagets *283*
Konsertbesök 187—198, 366—369

Konstutställningar 187—198, 369 ff
Kroppsaga, inställning till 403 f
Kulturell aktivitet 360—383
Kulturell standard 74—91, 447 f
Kulturella behov *17*, *20*
Kulturella normer 363 f
Kulturinstitutioner 56 f
Kunnande och intresse och, *236*, *271—274*, *286—313*, *361—365*, 456
anpassning 230—233
arbetsförhållandena *375 f*
barnens anställning i företaget *380 f*
byta arbete *372*
civilstånd och inställning till 206 f
klassattityder *357 ff*
klass-självmedvetenhet 416 ff
»slutare» *244 f*
umgänge och inställning till 201—205
uppväxtmiljö 425 ff
Kvalifikationsgrad, arbetets och, *81*, *122 f*, *417—420*
arbetets art *123*, *418*
arbetsledaren *218 f*
arbetsplatsen *144*, *181*
arbetstidens längd *164*
befordringsmöjligheter *238*
byta arbete *184*, *190 ff*
företagets storlek *231 f*
individuellt—beroende arbete *121*, *417*
infödda — inflyttade *130 f*
lön *124*, *420*
ålder *126*
Kvinnans förvärvsarbete, inställning till 401 ff
Kyrkan 28, 32 f, 37, 187—198
Kyrklig vigsel, inställning till 410 ff
Kyrkobesök 407 f
Känsloelement *16*, *21*
Könsfördelning *66*, *86*, bil. 3

Lekskolor 54
»Livschans» 260 f
Lägenheter, antal per hus 49 f, 99—103
Lägenhetsstandard 41 f, 51 f
Lägenhetsstorlek 51
Lägenhetsägare 42, 51 f
Läkare 32, 38, 57
Läroverk 56
Lön och, *105 f*, *117 f*, *123 f*, *190 f*, *194 f*, *420*
arbetsledaren *221*
arbetsplatsen *123*, *145*
arbetstidens längd *165*
barnens anställning i företaget *235 f*
befordringsmöjligheter *239*
byta arbete *186*
infödda — inflyttade *132*
individuellt — beroende arbete *121 f*
klassinflytande, uppfattning om 322—325
självständigt — osjälvständigt arbete *121 f*

Marknad 33
Massmedia 364 f
Medansvar och medinflytande *255 f*, *356—365*
Mekanisering, arbetets och, *81 f*, *122 f*, *361*, *418 f*
arbetets art *123*, *418*
arbetsledaren *219 f*
arbetsplatsen *144 f*
befordringsmöjligheter *238*
byta arbete *184*
flyttningar *130*
företagets storlek *231*
infödda — inflyttade *129 f*
lön *124*, *420*
självständigt — osjälvständigt arbete *120 f*, *417*
tidsstudier *175 f*
Miljöfaktorer, stratumtillhörighet och 263
Modellgrupp 272 f
Motståndare- och fiendegrupp 272 ff
Musikinstrument, innehav 87—90
Musikutövning, 87—90, 366, 449
Mödrahjälp 55

Norm *17 ff*, *136—141*, *158—161*, 17 ff, 437
Normkonflikt och, *29*
grupptillhörighet 23

Normkälla *16*, 257, 259 f, 437
avstånd till olika 288 ff
massmedia som 364 f
Normkälla, stratum och avståndet till 259—266
Normkälla, verklig 270 f
Normsystem *18*
Normsystem, samhällsklass och 257 ff
Normuttalanden och, 268 ff, 277 f
ekonomisk demokrati 419 ff
fackliga organisationer 339, 344
filmen 377 f
skolväsendets utformning 306—310
teater 371
Nufaktorer 17 ff, 244, 247—251, 343 f, 457
Nunormsystem 18
Nykterhetsföreningar 351
Nykterhetsföreningar, medlemskap i, styrelseuppdrag i 166, 168 f, 223—228
passiv social participation 192 f
samband mellan medlemskap
i politisk förening, idrottsförening och 178
i religiös förening och 179
i annan förening och 178
Nykterhetsnämndens verksamhet 57 f
Nykterhetsrörelsen 29 f
Nykterhetsvård 57—60
Näringsliv 34 f, 42 f

Objektiva faktorer *111—135*
Objektupplevelse *19*
Offentliga uppdrag 349
Olycksfallsrisk *84 f*
Organisationer 61, 327—359
Orten, bott på 108, 112, 126, 128 f, 243, 245
Orten, flytta från 158—161, 201—207, 233—236
civilstånd och önskan att 206 f
umgänge och önskan att 201—205
Orten, inställning till 145—162, 233—236, 440 ff
Orterna, beskrivning av 27—61, 440—443

P, sannolikheten bil. 2
Partikulär grupp *24*, 437 f
Partikulärt normsystem *24*
Partitillhörighet 347 ff
Passivitet och, massmedia 365
Pension *106*
Pensionärshem 57
Personalen *85*
Personalgruppers rang *224 ff*
Personliga problem *215 f*
Personlighet, integrerad och disintegrerad *17 f*
Planering, av undersökningen *49 f*
Polisens opartiskhet *360 f*, 388 f, 460
Politiska förhållanden 43 ff
Politiska organisationer 346—351
Politiska organisationer, medlem i, styrelseuppdrag i 165, 167 ff, 223—228
passiv social participation 192 f
samband mellan medlemskap
i fackförening, idrottsförening och 177
i idrottsförening, nykterhetsförening och 178
i idrottsförening, religiös förening och 179
i annan förening och 178
Primärgrupp *25 ff*
Problemställning, undersökningens 278 f

Radikalism — konservatism 393—405
Ramgrupp *24*, *28*, 437
Ramnormsystem *24 f*, *29*, 262 f
Reliabilitet *61 f*
Religiös aktivitet, klassmedvetande och 405—412
Religiös förening, medlem i, styrelseuppdrag i 166, 168 f, 171 ff, 223—228
passiv social participation 192 f
samband mellan medlemskap i nykterhetsförening och 179
Rollförväntan *21*
Rättsväsendet, inställning till *369*, 388—391

Samhället, trivsel i förr och nu 393—397
Samhällets strukturförändring 393—397

Samhällsklass och, 255—280
faktorer som gör att man räknas till viss 291 f
polisens opartiskhet 389 f
Samhällsklasser, cirkulation mellan 262 f
Samhällsskikt 255, 259—266
»Sanningsenlighet», svarens *60 f*
Signifikansanalys 252 ff
Sjukhus 32, 57
Sjukvård *107 f*, 57, 151 f, 218, 233—236
Själens odödlighet, tro på 409 f
Självständigt — osjälvständigt arbete och, *117*
arbetsledaren *220*
arbetstidens längd *166*
befordringsmöjligheter *238*
byta arbete *185*, *190*
flyttningar *132*
företagets storlek *232*
kunnighet och intresse *237*
ålder *126*
Skilsmässa, inställning till 401
Skolfrågornas ordnande 218, 232—236
Skolreformen, inställning till 306 f, 321 f
Skolutbildning och, 19 f, 243, 246 f, 264 f
arbetsmiljön, anspråk på 238 ff
bostaden 105 f, 108, 125—133
föreningsaktivitet 212
klassmedvetande 306—326
normuttalanden 306—310
utrymmesstandard 111 f
Skolutbildning, önskan om grundligare 317 f
Skolväsende 31 f, 36 f, 55 f
Skönlitteratur 76 f
Skyddskommittén *100*, *140*
»Slutare» *242—249*
Släkt, umgänge med 358 f
Social anpassning, föreningar och 333 ff
Social participation 20—24, 92—97, 163—198, 244, 248 f
aktiv 163—187
anpassning 199—229
passiv 163 f, 187—191
Social participation, samband mellan aktiv och passiv 191—198
Social roll *21*
Social vana och, *14*
grupp *20*
individuell *17*
norm *17*
Sociala fältet, belägenhet i 28 f, 45—49
Sociala förmåner *106—109*
Sociala grupper 29 f
Socialgruppsfördelning bil. 3
Socialisering, normuttalanden om 419 ff
Socialt avancemang, möjligheter för *357 ff*, 391 f, 418 f
Socialt fält *24 f*, *28*
Socialt ursprung och, 261 f
klassidentifikation 297—300
klass-självmedvetenhet 300—304
polisens opartiskhet 391
samhällsklass 294—297
skolutbildning 312 f
Stabsavdelning *75 f*
Stadsbibliotek 56
Stadsblivande 35, 39
Stadsfullmäktigeledamöter, antal 43
Stadsfullmäktigeval, röstfördelning 44
Standardhöjning, förtjänst av 335 f
Status och, 32 ff, 244, 259—266
grupptillhörighet 22 f
Statussystem *32 f*, *92—96*
kommunikation inom *97—104*
Stratifiering 259
Stratum 259—266
Stratum, inom företaget, klassidentifikation och 282 f
Stratumkompetens 261 ff
Studieavbrott, motiv för 318 ff
Styrelseuppdrag och, 164—167, 173, 248 f
anpassning 220 f
facklig organisation 345 f
föreningstillhörighet 220 f
idrottsförening 352
politisk förening 349
övriga föreningar 352 f
Ståndssamhället 260 ff
Symbolmiljö *19 f*, 295

Tandläkargräns 45
Teater 56, 187—198
Teaterbesök 371 ff
Telefon och telegraf 32
Tidningar, dagliga 81—87
Tidningar, läser i 84—87
Tidningarnas politiska färg 83 f
Tidningarnas utgivningsort 82 f
Tidningsläsning och, 449
  politisk åsiktsbildning 350 f
Tidsfaktorer 19 f, 243, 245
Tidskrifter 78 ff
Tidsstudier och, *167—178, 206*
  arbetsförhållanden *375 f*
  arbetstidens längd *383 f*
  befordringsmöjligheter *318 f*
  byta arbete *185, 369 f*
  företagsnämnden, inställning till *350*
  kunnande och intresse *294*
  känsla av uppskattning *335*
  »slutare» *245*
Trafikförseelser 60
Trivsel *38—47, 240—254, 353, 366—388,* 454

Umgänge och, 244, 248, 354—359
  anpassning 201—205
  föreningsaktivitet 194 f
  passiv social participation 196 f
Umgänge i hemmet och, 92—97
  social participation 194—197
Umgänge med arbetskamrater 94 f, 194 ff, 203, 355, 446
Umgänge med grannar 93 f, 194 ff, 202, 357
Umgänge med släkt 92, 194 ff, 201 f, 358
Undersökningsmetoder *49—70*
Ungdomen, anordningar för 155 ff, 218, 233—236
Uppskattning, känsla av och, *280 f, 331—346*
  arbetets art *221*
  arbetsförhållandena *375 f*
  befordringsmöjligheter *322*
  byta arbete *372*
  flyttningar *243*
  från arbetsledaren *203 f, 211 f, 277 ff*
  från företagsledningen *217 f, 280 ff, 361 ff*
  från kamrater *198*
  individuellt — beroende arbete *220, 363*
  klassattityder *357 ff*
  kunnighet och intresse *299 f*
  kvalifikationsgrad *218 f, 362*
  lön *221*
  mekanisering *219, 361*
  rörligt — stillastående arbete *362*
  självständigt — osjälvständigt arbete *220, 364*
Uppväxtmiljö och, *29*
  attityder 424—431
  klassidentifikation 297—300
  klassmedvetande, trivsel och 414—432
  klass-självmedvetenhet 300—304
  yrkesklass 294—297
Utbildning och,
  klassposition 264 f
  »livschans» 261
Utbildningsväsendet 31 f, 36 f, 56 f, 153 ff
Utomäktenskapliga barn 55
Utrymmesstandard 41 f, 53 f, 99, 109—113, 136 f

Vana *14 ff, 20*
Vattenledning 32
Veckotidningar 78—81
Vet-inte-svar och,
  föreningsaktivitet 216 f
  styrelseuppdrag 220 f
"Viktsystem" *40 f*
Villabebyggelse 49 f

Yrkesfördelning *66,* 46
Yrkesgrupper 43
Yrkeskategori *68*
Yrkesklasser *65 f,* 285
Yrkesskicklighet *361 f*

Ålder *67, 125 f,* 239
Åldersfördelning *67, 87,* bil. 3
Åldringsvård 57, 148 ff, 218, 233—236

Äktenskapet, anpassning i arbetet och 236 ff

BILAGOR

Bilaga 1

Intervjunr .....

Personalformulär 1

		Kod	Kol.
I			
1.	Företag		
2.	Avd.		
3.	Arbetsnr		
4.	Arbete		V
5.	Tidpunkt för anställningen:		15
	.....		16
6.	Antal frånvarotillfällen 1/1—31/12 1949:		
	a) Hela dagar:		17
	b) Del av dag:		18
7.	Antal frånvarodagar 1/1—31/12 1949:		
	.....		19
8.	Genomsnittlig timinkomst 1/1—31/12 1949		20
9.	Avlöningsform:		
	Ackord	1	21
	Timlön	2	
	Veckolön	3	
	Månadslön	4	
10.	Arbetstid:		
	Normal tid	6	
	Förskjuten tid	7	
	Skift	8	
11.	Övertid: Genomsnittligt antal timmar per månad 1/1—31/12 1949		
	.....		22
12.	Förskott eller lån av företaget 1/1—31/12 1949:		
	Summa Orsak		
	a.		23
	b.		
	c.		
	d.		
	e.		
	f.		
13.	Skador i eller på väg till eller från arbetet:		
	Tidpunkt Hur länge sjukskriven		
	a.		24
	b.		
	c.		
	d.		

		Kod	Kol
II	*Arbetsplatsens beskaffenhet*		
1.	Utomhus	1	25
	Inomhus	2	
2.	Smutsig	3	
	Något smutsig	4	
	Ren	5	
3.	Dragig	6	
	Något dragig	7	
	Ej dragig	8	
4.	Ventilation: Dålig	1	26
	Mitt emellan	2	
	Bra	3	
5.	Trång	4	
	Mitt emellan	5	
	Ej trång	6	
6.	Bullersam	7	
	Mitt emellan	8	
	Ej bullersam	9	
7.	För varm	1	27
	För kall	2	
	Lagom	3	
8.	Illaluktande	4	
	Något illaluktande	5	
	Ej illaluktande	6	
9.	Mörk	7	
	Mitt emellan	8	
	Ljus	9	
	(Klass.....)		28

		Kod	Kol
III	*Arbetets art*		
1.	Tungt	1	29
	Mitt emellan	2	
	Lätt	3	
2.	Jäktigt	4	
	Mitt emellan	5	
	Lugnt	6	
3.	Rörligt	7	
	Mitt emellan	8	
	Stillasittande/stående	9	
4.	Osjälvständigt	1	30
	Mitt emellan	2	
	Självständigt	3	
5.	Smutsigt	4	
	Mitt emellan	5	
	Renligt	6	

	Kod	Kol.
6. Hälsovådligt	7	
Något hälsovådligt	8	
Ej hälsovådligt	9	
7. Olycksfallsrisk: Stor	1	31
Normal	2	
Ringa	3	
(Klass .....)		
8. Grad av mekanisering:		
Hög	1	32
Ganska hög	2	
Låg	3	
9. Vilken grad av yrkesskicklighet behövs för arbetet? (Högsta siffran betecknar största yrkesskickligheten)	1	33
	2	
	3	
	4	
	5	
	6	
	7	
	8	
	9	
10. Arbetar den intervjuade Individuellt	1	34
Direkt beroende av andra	2	
11. Arbetar den intervjuade Ensam	3	
Tillsammans med andra	4	
12. Är samtal under arbetet Omöjligt	5	
Möjligt	6	
Nödvändigt	7	

	Kod	Kol.
IV *Förmannens (närmaste överordnads) bedömning*		
1. Hur kommer den intervjuade överens med sina arbetskamrater?		
Mycket bra	1	35
Bra	2	
Ganska bra	3	
Medelmåttigt	4	
Dåligt	5	
Mycket dåligt	6	
2. Hur är den intervjuades arbetsdisciplin?		
Mycket bra	1	36
Bra	2	
Ganska bra	3	
Medelmåttig	4	
Dålig	5	
Mycket dålig	6	

V *Kontakt med institutioner*

Institution. Kontaktens art När?	Kol.
a.	37
b.	
c.	
d.	
e.	
f.	

Nr..... **Personalformulär II**

I

Kod Kol.

Företag 6

Avd. 7

A.

1. Vad har Ni för arbete? 8

.....

.....

.....

2. Skulle Ni vilja byta arbete? 9

Ja 1
Nej 2
Vet inte 3

Varför? 10 11

.....

.....

.....

.....

3. Om ja på fråga 2, vilket arbete skulle Ni vilja ha i stället?

..... 12

..... 13

4. Vad anser Ni vara viktigast för att Ni i längden skall trivas med ett arbete?

(Säker på att behålla det 1 14
Goda inkomster 2
Trevliga kamrater 3
Att det ger möjligheter till befordran 4
Hyggliga överordnade 5
Att det är självständigt 6
Att det är intressant 7
Något annat)

.....

.....

B.

5. Anser Ni Er nuvarande arbetstid här i företaget för lång?

(a. Arbetsdagen Ja 1 15
Nej 2
Vet inte 3

Kod Kol.

b. Arbetsveckan Ja 4
Nej 5
Vet inte) 6 16

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

6. Tror Ni att Ni tjänar

Mer 1 17
Lika mycket 2
Mindre 3
Vet inte 4

än de flesta arbetare (månadsavlönade med samma utbildning som Ni) i det här företaget?

7. Tycker Ni att arbetsförhållandena på Er arbetsplats i stort sett är

Bra 5
Går an 6
Dåliga 7
Vet inte 8

Varför?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

8. Hur tycker Ni om arbetslokalen?

(Bra 1 18
Går an 2
Dålig 3
Vet inte) 4

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Kod Kol.

9. Hur tycker Ni den maskin och de verktyg är som Ni har för närvarande?

(Bra 5
Går an 6
Dåliga 7
Vet inte) 8

.....
.....
.....
.....
.....

10. Anser Ni, att Er arbetsplats fyller skäliga krav på säkerhet mot

a. Olycksfall

Ja 1 19
Nej 2
Vet inte 3

b. Ohälsa

Ja 4
Nej 5
Vet inte 6

Om nej, varför?

a. 20
.....
.....

b. .....
.....
.....

11. Skulle Ni vilja arbeta på ett

Större 1 21
Mindre 2
Lika stort 3
Likgiltigt 4
Vet inte 5

företag som det här?
Varför?

..... 22
.....
.....
.....

(Klass .....) 23

C.

12. Har Ni blivit tidsstuderad någon gång?

Ja 1 24
Nej 2

Kod Kol.

13. Vad anser Ni om tidsstudier?

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

(Klass .....)

D.

14. Skulle Ni vilja byta förman (närmaste överordnad)?

Ja 1 25
Nej 2
Vet inte 3

Varför?

.....
.....
.....
.....
.....
.....

15. Skulle Ni vilja byta någon av det högre arbetsbefälet (de högre överordnade)?

Ja 1 26
Nej 2
Vet inte 3

Varför?

.....
.....
.....
.....

16. Visar Er förman (närmaste överordnad) att han uppskattar Ert arbete?

Ofta 1 27
Då och då 2
Sällan 3
Vet inte 4

På vad sätt?

.....
.....
.....
.....

Kod Kol.

17. Anser Ni att Er förman (närmaste överordnad) har förmågan att ta folk och få dem att göra sitt bästa?
Ja 1 28
Nej 2
Vet inte 3

18. Ger Er förman (närmaste överordnad) klara instruktioner?
Ja 4
Nej 5
Vet inte 6

19. Anser Ni, att Er förman (närmaste överordnad) kan bedöma, hur Ni utför Ert arbete?
Ja 7
Nej 8
Vet inte 9

20. Anser Ni, att Ni kan gå till Er förman (närmaste överordnad) för att få hjälp med personliga problem?
Ja 1 29
Nej 2
Vet inte 3
(Klass .....)

E.

21. (Till män) Arbetar Ni tillsammans med enbart män?
Ja 1 30
Nej 2
(Till kvinnor) Arbetar Ni tillsammans med enbart kvinnor?
Ja 1
Nej 2

22. (Till män) Har Ni något emot att arbeta tillsammans med kvinnor?
Ja 3 31
Nej 4
Vet inte 5
Om ja, varför?
.....
.....
.....
.....
.....

Kod Kol.

(Till kvinnor) Har Ni något emot att arbeta tillsammans med män?
Ja 3
Nej 4
Vet inte 5
Om ja, varför?
.....
.....
.....
.....
.....

23. Hur trivs Ni med Edra arbetskamrater?
(Bra 1 32
Mitt emellan 2
Dåligt 3
Vet inte) 4
Varför?
.....
.....
.....
.....
.....
.....

24. Har Ni en känsla av att Era kamrater tycker Ni gör ett bra arbete?
Ja 1 33
Nej 2
Vet inte 3

25. a) Pratar Ni som regel med samma människor under pauser och raster i arbetet?
Ja 1 34
Nej 2
b) Hur många brukar Ni då vara tillsammans?
.....
c) Om ja, är det
Era närmaste arbetskamrater 3
(Några andra 4
Både arbetskamrater och andra) 5
d) Brukar Ni vara tillsammans med någon av dem även efter arbetstiden?
Ja 1 35
Nej 2
(Klass .....)

Kod. Kol.

F.

26. Tror Ni att Era kamrater skulle vilja ha flera upplysningar om företagets ekonomiska problem?
Ja 1 36
Nej 2
Vet inte 3

27. Tror Ni att Era kamrater skulle vilja ha flera upplysningar om företagets tekniska problem?
Ja 4
Nej 5
Vet inte 6

28. Vad anser Ni om systemet med företagsnämnder?
(Bra 1 37
Skadligt 2
Likgiltigt 3
Vet inte) 4

.....
.....
.....
.....
.....

29. Vad anser Ni om företagsnämnden i det här företaget?

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

(Klass .....)

30. Känner Ni någon som tillhör företagsnämnden?
Ja 1 38
Nej 2
Vet inte 3

Om ja, vem?

.....
.....
.....

(Klass .....)

Kod. Kol.

G.

31. Anser Ni, att det här företaget tillvaratar arbetarnas (de anställdas) kunnande och intresse för produktionsförbättringar?
Ja 1 39
Nej 2
Vet inte 3

Om nej, varför?

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

32. Anser Ni, att det här företaget ger sina arbetare (anställda) rimliga chanser att bli befordrade?
Ja 1 40
Nej 2
Vet inte 3

Om nej, varför?

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

33. Har Ni en känsla av att Ert arbete uppskattas av företagsledningen?
Ja 1 41
Nej 2
Vet inte 3

Varför?

.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

Kod Kol.

34. Om Ni tänker Er ett företag som vid ett jubileum e. dyl. vill belöna de anställda som varit i företaget under många år, vad tror Ni de skulle föredra att få?

(Högre lön 1 42
Kortare arbetsdag 2
Längre semester 3
Pension 4
Gratifikation 5
Något annat)

.....

.....

35. Skulle Ni ha något emot att Era barn tog anställning i det här företaget?

Ja 1 43
Nej 2
Vet inte 3

Varför?

.....

.....

.....

.....

Kod Kol.

.....

.....

.....

(Klass .....) 44

H.

36. Är Ni nöjd med Er fackförening (fackliga organisation)?

Ja 1 45
Nej 2
Vet inte 3
Är inte med 4

Om nej, el. är inte med, varför?

.....

.....

.....

37. Känner Ni, att Ert arbete uppskattas av Era närmaste anhöriga?

Ja 1 46
Nej 2
Vet inte 3

38. Pratade Ni någon gång med

Personen	Antal ggr senaste			Har aldrig pratat med	
	veckan	månaden	året		
1					47
2					48
3					49
4					
5					
6					
7					

Vad pratade Ni om?

1 50
2 .....
3 .....
4 .....
5 .....
6 .....
7 .....

II

Kod Kol.

1. Kön:
   Kv. 1 51
   Man 2

2. Adress
   .....

3. Födelseår 52
   53

4. Civilstånd:
   Og 1 54
   G 2
   S 3
   Ä 4

5. (Till og) Är Ni förlovad eller har fast sällskap?
   Ja 5
   Nej 6

6. (Till g) Hur många år har Ni varit gift? 55
   .....

7. Skolutbildning:
   Folkskola 1 56
   Högre folkskola 2
   Realexamen 3
   Folkhögskola 4
   Yrkesskola 5
   Studentexamen 6
   Högskola eller universitet 7
   Annan skolutbildning 8
   Vilken?
   .....
   .....
   .....

Kod Kol.

.....
.....
.....

8. Annan utbildning:
   Korrespondensundervisning 1 57
   Aftonkurser 2
   Studiecirklar 3
   Studier på egen hand 4
   Vilka?
   .....
   .....
   .....
   .....
   .....
   .....

9. Vad har (hade) Er far för arbete? 58
   59
   .....

10. (Till kvinnor) Vad har (hade) Er man för arbete?
    60
    .....

11. Har Ni varit arbetslös någon gång?
    Ja 1 61
    Nej 2
    Om ja, när?
    .....
    .....
    Huru länge?
    .....

12. På vilka orter har Ni bott?

Bostadsort	År	Arbete och arbetsplats	Huru länge?	
.....	.....	.....	.....	62
.....	.....	.....	.....	63
.....	.....	.....	.....	64
.....	.....	.....	.....	
.....	.....	.....	.....	
.....	.....	.....	.....	
.....	.....	.....	.....	
.....	.....	.....	.....	

III Kod Kol.

1. (Endast till inflyttade) Hur kom det sig, att Ni flyttade till II

(Släkt 1 15
Vänner 2
Enbart för arbetet 3
Annan orsak)

2. Skulle Ni vilja flytta från

Ja 1 16
Nej 2
Vet inte 3

Varför?

Om ja, varthän?

3. Vad tycker Ni om naturen runt

(Bra 1 17
Går an 2
Illa 3
Vet inte) 4

4. Vad tycker Ni om folket här i stan?

(Bra 5
Går an 6
Illa 7
Vet inte) 8

5. Hur tycker Ni, att bostadsförhållandena i stort sett är är ordnade här i

a. Bostadstillgången

(Bra 1 18
Går an 2
Illa 3
Vet inte) 4

Kod Kol.

b. Bostadsstandarden

(Bra 5
Går an 6
Illa 7
Vet inte) 8

6. Hur tycker Ni, att skolfrågorna är lösta här i stan?

(Bra 1 19
Går an 2
Dåligt 3
Vet inte) 4

7. Hur tycker Ni, att det är ordnat för familjer med barn här i stan? (Barnrikehus, barnkrubbor, lekplatser m. m.)

(Bra 5
Går an 6
Illa 7
Vet inte) 8

8. Hur tycker Ni det är sörjt för de gamla?

(Bra 1 20
Går an 2
Illa 3
Vet inte) 4

9. Hur tycker Ni, att det är ordnat för ungdomen här i stan (idrottsplats, ungdomslokaler osv.)?

(Bra 5
Går an 6
Illa 7
Vet inte) 8

10. Hur tycker Ni, att sjukvården är ordnad här i

(Bra 1 21
Går an 2
Illa 3
Vet inte) 4

Kod Kol.

11. Vilken tror Ni är den vanligaste orsaken till att folk lämnar

..... ? 22

12. Är det något Ni tycker särskilt bra om här i

..... ? 23

13. Är det något Ni tycker särskilt illa om här i

..... ? 24

Kod Kol.

14. Vad skulle Ni visa en främling först av allt här i stan?

..... 25

15. När Ni talar om ..... brukar Ni då säga, att Ni

Trivs mycket bra	1	26
Bra	2	
Relativt bra	3	
Dåligt	4	
Mycket dåligt	5	
Vet inte	6	

(Klass .....)

IV Kod Kol.

1.	Har Ni tillhört någon Vilken? Funktion?	Tillhör Ni någon Vilken? Funktion?	
Fackförening			27 28 29 30 31 32 33
Idrottsförening			34 35 36 37 38 39
Nykterhetsförening			
Politisk organisation			
Religiös förening el. samfund			
Annan förening			

Kod Kol.

2. Hur många gånger under den senaste månaden el. året besökte Ni:

Föreningens namn	Antal gånger i medeltal per månad	Antal gånger senaste året	
			40
			41
			42
			43
			44
			45
			46

3. Vilken av dessa föreningar intresserar Er mest?

..... 47

(Klass .....) 48

Kod Kol.

V a. (Frågorna 1—19 avser alla ogifta personer. Frågorna 5—6, 11—19 avser dessutom gifta personer.)

1. Bor Ni hos Era föräldrar?

Ja 1 49
Nej 2

2. (Om ja) Hur stort är Era föräldrars hushåll?

.....

3. (Om ja på fråga 1) Vad för slags bostad har Era föräldrar?

Lägenhet i hyreshus 1 50
Lägenhet i föreningshus 2
Lägenhet i villa 3
Radhus 4
Småstuga 5
Villa 6
Annan bostadstyp 7

.....

4. (Om ja på fråga 1) Hur stor är Era föräldrars bostad? (Uthyrningsrum inte medräknat)

1 r. el. k. 1 51
2 r. utan kök 2
3 r. utan kök 3
1 rk 4
2 rk 5
3 rk 6
4 rk 7
5 rk 8
6 rk 9
7 rk 10
8 o. fl. rk 11

5. (Om nej på fråga 1 samt för gifta) Vad för slags bostad har Ni?

Lägenhet i hyreshus 1 52
Lägenhet i föreningshus 2
Lägenhet i villa 3
Radhus 4
Småstuga 5
Villa 6
Hyresrum 7
Annan bostadstyp 8

.....

Kod Kol.

6. Ägare?
   Eget 1 53
   Företaget 2
   Bostadsrättsförening 3
   Annan 4

7. (Endast för og, som hyr rum el. bor hos föräldrarna) Har Ni eget sovrum?
   Ja 5
   Nej 6

8. Om nej, trivs Ni med Er rumskamrat?
   Ja 7
   Nej 8
   Vet inte 9

9. Kan Ni vara ostörd, om Ni vill sitta hemma och läsa, ha besök osv.?
   Ja 1 54
   Nej 2

10. (För personer, inneboende hos annan än föräldrar el. syskon) Umgås Ni med Ert värdfolk?
    Ja 1 55
    Nej 2
    Om ja, på vad sätt?
    Hur ofta?

11. Är Ni nöjd med Er bostad?
    Ja 1 56
    Nej 2
    Vet inte 3
    Om nej, varför?

12. Är Er bostad
    För stor 1 57
    Lagom 2
    För liten 3

13. Är Er bostad
    Lättskött 4
    Mitt emellan 5
    Tungskött 6

Kod Kol.

14. Är Ni nöjd med läget?
    (Helt nöjd 1 58
    Ganska nöjd 2
    Inte nöjd 3
    Vet inte) 4
    Om inte nöjd, varför?

15. Är det långt till arbetet?
    (För långt 1 59
    Lagom 2
    För kort väg) 3

16. Om Ni fritt kunde välja bostadstyp, skulle Ni då vilja bo som nu i en
    Ja 4
    Nej 5
    Vet inte 6

17. (Om nej) Vad för slags bostad skulle Ni vilja ha?
    Lägenhet i hyreshus 1 60
    Lägenhet i föreningshus 2
    Lägenhet i villa 3
    Radhus 4
    Småstuga 5
    Villa 6
    Annan bostadstyp 7
    Varför? 61

18. Var brukar Ni äta?
    Frukost 62
    Lunch/middag
    Kvällsmål

19. Har familjen
    Bil 1 63
    Båt 2
    Motorcykel 3
    Sommarvilla/stuga 4
    (Klass .....) 64

Kod Kol.

V b. Umgås Ni med: III

1. Släkt? Ja 1 15
Nej 2
Om ja, hur ofta?
.....

Grannar? Ja 4
Nej 5
Om ja, hur ofta?
.....

Arbetskamrater? Ja 1 16
Nej 2
Om ja, hur ofta?
.....

Övriga vänner? Ja 4
Nej 5
Om ja, hur ofta? 17
18
..... 19
..... 20

2. Hjälper Ni och Era grannar varandra?
Ja 1 21
Nej 2
Om ja, vad då med?
.....
.....
.....

VI A.

1. Som Ni vet födes det mindre med barn nu än för en 40—50 år sedan. Anser Ni en sådan frivillig barnbegränsning
Riktig 1 22
Oriktig 2
Vet inte 3

2. Vilken tror Ni är den viktigaste anledningen till en frivillig barnbegränsning?
(Ökad ansvarskänsla 1 23
Ökad egoism och nöjeslystnad 2
Ekonomiska skäl 3
Minskad gudsfruktan 4
Ökad upplysning 5
Något annat)
.....
.....
.....
.....

Kod Kol.

3. Som Ni vet förekommer det flera skilsmässor nu än förr. Anser Ni, att
Skilsmässor under alla förhållanden skall undvikas 1 24
Ibland kan få förekomma 2
Får förekomma, när parterna tröttnat på varandra 3
.....
.....
.....

4. Om Ni tänker på Ert eget äktenskap, hur lyckligt skulle Ni vilja säga, att det är?
Mycket lyckligt 1 25
Ganska lyckligt 2
Varken lyckligt eller olyckligt 3
Ganska olyckligt 4
Mycket olyckligt 5
Varför? 26
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

Intervjuarens bedömning:
Var i. o. besvärad av frågan?
Mycket 1 27
Något 2
Inte alls 3
Hur pass ärlig i sitt svar verkade i.o. vara?
Mycket ärlig 4
Rätt ärlig 5
Rätt oärlig 6
Mycket oärlig 7
Kan inte avgöra 8

5. Anser Ni, att en gift kvinnas plats uteslutande bör vara i hemmet, så länge barnen är små eller går i skolan?
Ja 1 28
Nej 2
Vet inte 3

Kod Kol.

6. När barnen blir självförsörjande anser Ni att kvinnan då
   Bör vara uteslutande i hemmet 4
   Kan ha förvärvsarbete 5
   Vet inte 6
   Varför? 29

.....
.....
.....

7. Anser Ni, att
   Föräldrar under inga omständigheter skall använda kroppsaga mot sina barn 1 30
   Att sådan aga kan få förekomma någon enstaka gång 2
   Att sådan aga gott kan få förekomma då och då 3

.....
.....

(Klass .....)

B.

8. Anser Ni, att föräldrar bör låta döpa sina barn?
   Ja 1 31
   Nej 2
   Likgiltigt 3
   Vet inte 4
   Varför?

.....
.....
.....
.....
.....

9. Anser Ni, att alla människor bör vigas av präst
   Ja 5
   Nej 6
   Likgiltigt 7
   Vet inte 8
   Varför? 32

.....
.....
.....
.....
.....

Kod Kol.

10. Tror Ni på ett liv efter detta (själens odödlighet)?
    Ja 1 33
    Nej 2
    Vet inte 3

(Klass .....)

C.

11. Anser Ni, att polisen på det hela taget
    Behandlar alla lika 1 34
    Tar hänsyn till samhällsklass 2
    Är godtycklig 3
    Instämmer inte med dessa åsikter 4
    Vet inte 5

.....
.....

12. Vännerna Berg och Strand var ute och kampade tillsammans och kom då till en ödegård. Berg tyckte det var beklämmande att en gammal bondgård, där tidigare generationer arbetat så hårt och haft både glädje och sorg, fick förfalla, men Strand sa, att han för sin del bara tyckte, att det var bra, att folk kom ifrån en trakt, där dom ändå bara slet ont. Dom har nog en högre standard där dom lever nu.
    Känner Ni som Berg 6
    Strand 7
    Vet inte 8

13. Tror Ni, att människorna i Sverige var lyckligare förr eller att de är lyckligare nu?
    Lyckligare förr 1 35
    Lyckligare nu 2
    Ingen ändring 3
    Vet inte 4
    Varför?

.....
.....
.....

(Klass .....) 36

Kod Kol.

D.

14. Skulle Ni ha något emot, att något av Era barn vore politiskt verksamt?
Ja 1 37
Nej 2
Vet inte 3
Om ja, varför?
.....
.....
.....

15. Skulle Ni ha något emot, att något av Era barn bleve funktionär i en facklig organisation?
Ja 1 38
Nej 2
Vet inte 3
Om ja, varför?
.....
.....
.....
(Klass .....) 39

E.

16. Som Ni kanske hört, vill skolkommissionen införa nioårig skolplikt för alla barn. Tycker Ni att det är
Bra 1 40
Onödigt 2
Vet inte 3

17. Skulle Ni velat ha grundligare skolutbildning än Ni fick?
Ja 4
Nej 5
Vet inte 6

18. (Om grundligare skolutbildning) Vad var anledningen till att Ni inte fick en grundligare skolutbildning?
(Inte råd 1 41
Föräldrarna tyckte det var onödigt 2
Ville inte själv 3
Det var aldrig på tal 4
Annat)
.....
.....

Kod Kol.

19. (Till personer med barn som slutat skolan) I vilka skolor har Era barn gått?
Folkskola
Realexamen
Studentexamen
Folkhögskola
Högskola
Annan skola
a. 42
b. 43
c. 44
d. .....
e. .....
f. .....

20. (Endast till personer med barn, som slutat skolan) Tycker Ni, att Era barn har fått tillräcklig skolutbildning?
Ja 1 45
Nej 2
Vet inte 3

21. (Till personer med barn, som inte slutat skolan) Vilken utbildning tänker Ni låta Era barn få? 46
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

VII

1. Läser Ni dagligen en tidning?
Ja 1 47
Nej 2
Vilken? 48
.....
.....
.....
.....
.....
.....

Kod Kol.

2. Vad tycker Ni är intressantast att läsa?
(Sport 1 49
Politik 2
Nyheter 3
Kultur (om böcker, konst, musik, reseskildringar) 4
Serier 5
Annat) 6

.....

3. Läser Ni regelbundet vecko- eller månadstidningar och -tidskrifter?
Ja 7
Nej 8
Vilka? 50

.....

.....

.....

4. Spelar Ni något instrument?
Ja 1 51
Nej 2
Vilket?

.....

5. Har Ni någon annan hobby?
Ja 1 52
Nej 2
Vilken?

.....

6. Är Ni (har Ni varit) aktiv idrottsman?
Ja 1 53
Nej 2

7. Hur ofta går Ni i allmänhet på

	Mån.	År	
Idrottsplats cl. -lokal			
a. som åskådare			54
b. som aktiv			55
Dans			56
Bio			57
Teater			58
Konsert			59
Konstutställning			60
Bibliotek			61
Kyrkan el. annan gudstjänstlokal			62
Föredrag			63

Kod Kol.

VIII

1. Anser Ni, att Sverige är ett sådant land, att alla som verkligen vill och är duktiga kan komma framåt? IV
Ja 1 15
Nej 2
Vet inte 3
Om nej, varför?

.....

.....

.....

.....

.....

2. Vilka samhällsklasser anser Ni, att det finns i Sverige? 16

.....

.....

.....

.....

3. Vi har här ett antal kort med olika yrken angivna. Skulle Ni vilja ordna dem så, att alla, som Ni anser tillhöra

.....

kommer i en hög, alla som tillhör

.....

i en annan hög osv.

	Klass	Yrken	
1)			17
2)			18
3)			
4)			
5)			
6)			

4. I vilken hög skulle Ni vilja placera Er själv? (Vilken samhällsklass anser Ni, att Ni själv tillhör?) 19

.....

.....

.....

.....

.....

Kod Kol.

5. Vilken klass anser Ni har det största inflytandet i Sverige? 20

.....

.....

6. Vilken klass anser Ni borde ha det största inflytandet? 21

.....

.....

7. Vad är det som gör, att en person räknas tillhöra en viss samhällsklass? 22

.....

.....

.....

.....

.....

8. Inom det här företaget finns olika grupper av personal. Vi har ett antal kort med namn på olika grupper. Skulle Ni vilja ordna dem i rangordning med den grupp först, som Ni anser har det bäst på det hela taget.

Företagsledarna	23
Ingenjörerna	24
Kontorsanställda	25
Förmännen	26
De yrkeskunniga arbetarna	27
Tempoarbetarna	28
Grovarbetarna	29
.....	30

.....

.....

9. Varför anser Ni att

.....

-gruppen har det bäst? Ängiv tre av följande alternativ:

Bra betalt	1	31
Trygga anställningsförhållanden	2	
Kort arbetsdag	3	
Stor frihet i arbetet	4	
Intressant arbete	5	
Lång semester	6	
Lätt och snyggt arbete	7	
Bra social ställning	8	
Ringa ansvar	9	

Kod Kol.

Något annat:

.....

.....

10. I vilka avseenden anser Ni, att arbetarnas förhållanden förbättrats under de senaste 40—50 åren? 32

.....

.....

.....

.....

11. Vad är det som framför allt orsakat denna förbättring? 33

.....

.....

.....

.....

XI

Intervjuarens bedömning av i.o.

1. Var i.o. villig att låta intervjua sig?

Mycket villig	1	34
Ganska villig	2	
Varken villig el. ovillig	3	
Ganska ovillig	4	
Mycket ovillig	5	

.....

.....

2. Verkade i.o. besvärad inför någon fråga?

Mycket ofta	6
Ganska ofta	7
Då och då	8
Ganska sällan	9
Mycket sällan	10

.....

.....

3. Verkade i.o. ärlig i sina svar?

Alltid ärlig	1	35
Nästan alltid ärlig	2	
Lika ofta oärlig som ärlig	3	
Sällan ärlig	4	
Aldrig ärlig	5	

.....

.....

4. Ytterligare anteckningar för att karakterisera i.o.

Intervjunr .....

Hustruformulär I

Kod Kol.

Till alla gifta kvinnor (förvärvsarbetande såväl som hemmafruar).

1. *Hushållets struktur.*

	Kön	Ålder	Civilst.	Relation t. mannen	Yrke	Arbetsplats	
a.							37
b.							38
c.							39
d.							
e.							
f.							
g.							

2. *Rummen och deras användning* (funktionstabell).

Rumstyp 40

Sömn	41
Måltider	
Fritid	
Lek	
Gäster	
Studier	
Sömnad	

(Utrymmesklass .....)

3. Finnes i bostaden:

	Kod	Kol.
Vattenledning	1	42
Varmvatten	2	
WC	3	
CV	1	43
El-ljus	2	
Gas- el. el-spis	3	
Kylskåp	1	44
Värmeskåp	2	
Bad- el. duschrum	3	
Telefon	1	45
Radio	2	
Symaskin	3	
Diskmaskin	1	46
Hushållsassistent	2	
Tvättmaskin	3	
Dammsugare	1	47
Golvbonare	2	

(Klass .....)

Kod Kol.

4. Har Ni
Städhjälp 1 48
Hur ofta?
.....
Tvätthjälp 2
Hur ofta?
.....
Hembiträde 3
Barnjungfru 4

5. Vilka är Era barns bästa kamrater?
.....
.....
Är kamraternas föräldrar
Släkt med Er 1 49
Grannar 2
Arbetskamrater 3
Andra vänner 4
Flyktigt bekanta 5
Alldeles obekanta 6
.....
.....

6. Ungefär hur många böcker finns i hemmet?
Mindre än 11 1 50
11— 25 2
26— 50 3
51—100 4
101—500 5
Mer än 500 6

Kod Kol.

(Intervjuarens bedömning av bokbeståndet:
Facklitteratur: Antal vol.
Slag: 51
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....

Skönlitteratur: Antal vol.
Slag:
.....
.....
.....
.....
.....
.....
.....)

7. Finns något musikinstrument i hemmet?
Ja 1 52
Nej 2
Vilket?
.....
.....
.....

Intervjunr .....

Hustruformulär II

(Till de anställdas hustrur)

Kod Kol.

I

1. Är Ni nöjd med Er bostad? V
   Ja 1 38
   Nej 2
   Vet inte 3
   Om nej, varför?
   .....
   .....

2. Är Er bostad
   För stor 1 39
   Lagom 2
   För liten 3

3. Är Er bostad
   Lättskött 4
   Mitt emellan 5
   Tungskött 6

4. Är Ni nöjd med läget? 40
   Helt nöjd 1
   Ganska nöjd 2
   Inte nöjd 3
   Vet inte 4

5. Om Ni fritt fick välja bostad, skulle Ni vilja bo som nu i en
   .....
   Ja 5
   Nej 6
   Vet inte 7

6. (Om nej) Vad för slags bostad skulle Ni vilja ha?
   (Lägenhet i hyreshus 1 41
   Lägenhet i föreningshus 2
   Lägenhet i villa 3
   Radhus 4
   Småstuga 5
   Villa 6
   Annan) 7
   .....
   .....
   (Klass .....) 42

II

1. Hade Ni ett förvärvsarbete, innan Ni gifte Er?
   Ja 1 43
   Nej 2
   Vilket?
   .....
   .....
   .....

2. Har Ni nu något förvärvsarbete?
   Ja 1 44
   Nej 2
   Vilket?
   .....
   .....
   .....

3. (Om ja) Trivs Ni med att ha arbete?
   Ja 1 45
   Nej 2
   Vet inte 3
   Om nej, varför?
   .....
   .....
   .....
   .....
   .....

4. (Om nej på fråga 2) Skulle Ni vilja ha ett förvärvsarbete?
   Ja 1 46
   Nej 2
   Vet inte 3
   Varför?
   .....
   .....
   .....
   .....
   .....

5. (Om ja på fråga 4) Vad är anledningen till att Ni inte har ett arbete? 47
   .....
   .....
   .....
   .....

Kod Kol.

6. Skulle Ni vilja flytta från ...
.....
Ja 1 48
Nej 2
Vet inte 3
Om ja, varför?
.....
.....
.....
.....

III

1. Pratar Er man någon gång om sitt arbete?
(Mycket ofta 1 49
Ganska ofta 2
Då och då 3
Ganska sällan 4
Mycket sällan) 5
.....

2. Skulle Ni vilja, att Er man skaffade sig ett annat arbete?
Ja 1 50
Nej 2
Vet inte 3
Om ja, varför?
.....
.....
.....
.....
.....
.....

3. Har Ni och Er man olika åsikter om hur hans (och Era) inkomster skall användas?
(Mycket ofta 1 51
Ganska ofta 2
Då och då 3
Ganska sällan 4
Mycket sällan) 5

4. Har (hade) Ni och Er man olika åsikter om barnens uppfostran och utbildning?
(Mycket ofta 1 52
Ganska ofta 2
Då och då 3
Ganska sällan 4
Mycket sällan) 5

Kod Kol.

5. Har Ni och Er man olika åsikter om vad Ni skall göra på fritiden?
(Mycket ofta 1 53
Ganska ofta 2
Då och då 3
Ganska sällan 4
Mycket sällan) 5

6. Har Ni och Er man olika åsikter om vem Ni skall umgås med?
(Mycket ofta 1 54
Ganska ofta 2
Då och då 3
Ganska sällan 4
Mycket sällan) 5

7. Har Ni och Er man olika åsikter i religiösa och moraliska frågor?
(Mycket ofta 1 55
Ganska ofta 2
Då och då 3
Ganska sällan 4
Mycket sällan) 5

8. Tycker Ni, att Er man visar Er tillräcklig kärlek och omsorg?
Ja 1 56
Nej 2
Vet inte 3

9. Visar Er man någon gång, att han uppskattar Ert arbete i hemmet?
(Mycket ofta 1 57
Ganska ofta 2
Då och då 3
Ganska sällan 4
Mycket sällan) 5
På vad sätt?
.....
.....

10. Hur lyckligt skulle Ni vilja säga, att Ert äktenskap är på det hela taget?
(Mycket lyckligt 1 58
Ganska lyckligt 2
Varken lyckligt eller olyckligt 3
Ganska olyckligt 4
Mycket olyckligt) 5
(Klass .....)

Bilaga 2.

STATISTISKA METODER

Vid signifikansanalysen har den vanligaste problemställningen varit följande. Om en grupp individer klassificeras på två sätt, är då den ena klassificeringen oberoende av den andra? Antag att vi har egenskaperna A och B, t. ex. ålder och attityd. Individerna kan då fördelas på följande fyra sätt med hänsyn till dessa egenskaper.

Egenskap A

Egenskap B		Ung	Gammal	S:a
	+	a	c	a + c
	—	b	d	b + d
	S:a	a + b	c + d	a + b + c + d = N

Om egenskaperna vore helt oberoende av varandra, skulle lika stor andel av de unga som av de gamla vara positiva i fråga om egenskapen B: $\frac{a}{a+b} = \frac{c}{c+d}$. Omvänt skulle gälla detsamma om de positiva resp. negativa i fråga om B med hänsyn till fördelningen på A: $\frac{a}{a+c} = \frac{b}{b+d}$. Uppgiften vid signifikansanalysen är då att konstatera, om avvikelsen i den observerade fördelningen från den hypotetiska fördelning som karakteriseras av ovanstående likheter är av den storleksordning, att den kan tillskrivas slumpen endast med en viss låg sannolikhet P. Vid denna prövning har vi använt χ^2-metoden (chi-kvadratmetoden) och analyserat fyrfältsfördelningar enligt formeln:[1]

$$\chi^2 = \frac{(ad \backsim bc - N/2)^2 \times N}{(a+b)\,(c+d)\,(a+c)\,(b+d)}$$

[1] MAINLAND, D., Statistical Methods in Medical Research. I. Qualitative Statistics (Enumeration Data). Canadian Journal of Research, Vol. 26: 1, Section E, Ottawa 1948, s. 38.

Fördelningar på mer än fyra fält har analyserats enligt formeln:

$$\chi^2 = \sum \frac{(n_o - n_t)^2}{n_t},$$

där n_o är de observerade värdena, n_t de teoretiska värdena vid en oberoende fördelning.[1]

Sannolikheten P varierar förutom med storleken på χ^2-värdet även med antalet frihetsgrader, fg. Antalet fg bestämmes genom formeln (r — 1) (k — 1), där r är lika med antalet rader och k lika med antalet kolumner i tabellen (i ovanstående tabell med 2 rader och 2 kolumner är antalet fg 1).

I vissa fall har vi velat signifikanspröva en rad fördelningar efter två bestämda egenskaper under hänsynstagande till flera andra egenskaper.[2] Då antalet fyrfältstabeller i dessa fall varit stort och frekvenserna i varje tabell varit små, har χ^2-metoden varit mindre lämplig som signifikanstest. I dessa fall har en annan metod (λ-metoden) kommit till användning, vilken närmare beskrivits av G. Eklund.[3]

Då P-värdet understiger 0.05, dvs. då skillnaden mellan det observerade och det teoretiska värdet är av den storleksordningen, att den inträffar mindre än 5 gånger på 100 har vi betecknat den som signifikant eller statistiskt säkerställd. Vi talar då också om signifikant *samband* mellan de två egenskaper vilkas fördelning vi undersökt. Även då skillnaden inte är signifikant enligt den signifikansnivå vi använt, har det i en del fall varit önskvärt att den redovisats. Så har i regel skett då P är mindre än 0.30 men större än 0.05. I dessa fall har skillnaden beskrivits som »en (stark) tendens» till skillnad eller »nära signifikant» (n. s.) skillnad. Likaså förekommer användningen av förstärkande uttryck av typen »starkt signifikant» eller »mycket väl säkerställd» skillnad, då P understiger 0.001. Då P-värdet överstiger 0.30 har avvikelsen betecknats som ej signifikant (e. s.).

Ett χ^2-värde är inte ett direkt uttryck för styrkan i sambandet mellan två egenskaper utan ett mått på den säkerhet med vilken detta kan konstateras. Vid givet antal fg är ju χ^2-värdets storlek beroende bl. a. av storleken på N (totalantalet observationer).

---

[1] McNemar, Q., Psychological Statistics, N.Y. 1949, Ch. 11.

[2] Se s. 108.

[3] Nyqvist, G, a. a.

För att få ett mått (C) på sambandet mellan två egenskaper i en fyrfältsfördelning har vi använt formeln:[1]

$$C = \frac{\sqrt{\frac{\chi^2}{N + \chi^2}}}{0.707}$$

[1] PEATMAN, J. G., a. a., s. 94; YALE, G. V. & KENDALL, A. G., a. a., s. 69.

Bilaga 3.

UNDERSÖKNING AV FÖRENINGSVERKSAMHETEN I HUSKVARNA

A. DET INSAMLADE MATERIALET

Som tidigare nämnts (s. 61) torde antalet föreningar i Huskvarna och Katrineholm vid undersökningstillfället ha uppgått till över ett hundra. För att få en bild av föreningarnas verksamhet och problem och medlemskaderns sammansättning i olika föreningstyper med avseende på kön, ålder, socialgruppstillhörighet m. m. utsändes frågeformulär till ordförandena i 57 föreningar i Huskvarna. Fackföreningar och ekonomiska föreningar, vilkas medlemsrekrytering sker inom ett klart avgränsat område, togs inte med i undersökningen.

Svar inkom från 38 av de 57 föreningarna, dvs. från två tredjedelar. Dessa fördelade sig på följande sätt efter föreningstyp: religiösa föreningar 7, idrottsföreningar 9, politiska föreningar 8, nykterhetsföreningar 4, övriga föreningar (mest s. k. ideella föreningar) 10. Sammanlagt har de undersökta föreningarna 6 666 medlemmar. Eftersom de största föreningarna av så gott som alla typer har svarat, torde mer än två tredjedelar av alla föreningsmedlemmar i Huskvarna ingå i undersökningen.

Trots att en stor andel av både föreningarna och medlemmarna är representerade, kan undersökningsresultatet inte anses fullt representativt för förhållandena i Huskvarna. Vi vet inte, om och på vad sätt de föreningar som underlåtit att besvara vårt formulär skiljer sig från övriga föreningar. I synnerhet för gruppen nykterhetsföreningar är osäkerheten stor, då vi saknar uppgifter från den dominerande organisationen IOGT.

B. MEDLEMSKADERNS SAMMANSÄTTNING

1. Åldersfördelning

Åldersfördelningen i befolkningen över 15 år i Huskvarna och i var och en av föreningstyperna framgår av tab. 1.

Tab. 1. H—a. Medlemmarnas åldersfördelning

	Ålder									
	15—20		21—30		31—40		41—50		51—	
	Män	Kv.	Män	Kv.	Män	Kv.	Män	Kv.	Män	Kv.
Huskvarna	7.0	6.8	25.0	22.9	25.3	23.9	15.6	15.6	27.1	30.8
Religiösa fören.	5.1	3.7	18.4	17.7	22.9	23.1	16.9	18.3	36.7	37.2
Idrottsfören....	9.7	7.8	33.2	47.2	37.2	31.3	10.9	5.9	9.0	7.8
Politiska fören.	4.4	8.4	21.3	12.2	31.7	26.3	18.4	20.1	24.2	33.0
Nykterhetsfören.	0.0	0.0	9.4	1.6	23.3	13.0	16.3	7.7	51.0	77.7
Övriga fören...	6.2	1.8	10.0	20.3	21.0	30.7	18.0	19.2	44.8	28.0
Totalt för samtliga fören.-typer	6.2	4.7	22.7	16.1	30.2	24.7	15.9	18.0	25.0	36.5

Först kan vi notera att totalt sett män mellan 20 och 30 år och över 50 år är underrepresenterade och män mellan 30 och 40 år överrepresenterade bland föreningsmedlemmarna i jämförelse med den manliga befolkningen i hela Huskvarna. Detta stämmer med tidigare iakttagelser.[1] Vidare kan noteras att bland kvinnorna åldersgrupperna under 30 år är underrepresenterade och åldersgrupperna över 40 år är överrepresenterade i jämförelse med totalbefolkningen.

Dessa skillnader mellan föreningsanslutna och totalbefolkningen är inte genomgående för alla föreningstyper. I de religiösa föreningarna är bland både män och kvinnor åldersgrupperna under 40 år underrepresenterade och åldersgrupperna över 40 år överrepresenterade. I idrottsföreningarna är förhållandet det rakt motsatta: personer under 40 år är överrepresenterade och personer över 40 år underrepresenterade. I de politiska föreningarna är mellanåldrarna 31—50 år talrikare företrädda än i totalbefolkningen, medan i synnerhet kvinnor i åldern 21—30 år är starkt underrepresenterade. Nykterhetsföreningarnas medlemskader slutligen har den ojämförligt högsta genomsnittsåldern. I jämförelse med totalbefolkningen är där alla åldersgrupper under 50 år underrepresenterade och åldrarna över 50 år starkt överrepresenterade.

[1] Jfr s. 210.

2. Könsfördelning

Av tab. 1 framgår även att föreningsmedlemmar under 40 år i högre grad utgörs av män än av kvinnor, medan kvinnorna är talrikare företrädda i de högre åldrarna. Totalt sett är männen dominerande. I de studerade föreningarna utgörs medlemmarna till 63.7 % av män. I stadens totalbefolkning är däremot männens och kvinnornas antal nästan exakt lika.

Fördelningen av män och kvinnor är inte densamma i alla föreningstyper. Andelen män i procent i de olika föreningarna är följande: religiösa föreningar 42.5, idrottsföreningar 95.3, politiska föreningar 68.8, nykterhetsföreningar 24.9, övriga föreningar 11.9. Speciellt »manliga» är alltså idrottsföreningar och politiska föreningar, speciellt »kvinnliga» är nykterhetsföreningar och religiösa föreningar.

3. Socialgruppsfördelning

Om vi betraktar andelen personer i de olika föreningstyperna, finner vi att gruppen politiska föreningar och gruppen övriga föreningar avviker från andra föreningstyper så, att personer tillhörande socialgrupp 3 är relativt talrikare företrädda i de politiska föreningarna och personer tillhörande socialgrupp 1 och 2 är talrikare representerade i gruppen övriga föreningar.[2] Om vi går till de enskilda föreningarna, finner vi en del föreningar med särskilt starkt inslag av socialgrupp 2 och andra föreningar med starkt inslag av socialgrupp 3. Sålunda är grupp 2 överrepresenterad i baptistförsamlingen och KFUM bland de religiösa föreningarna, i pistolskytteföreningen, skyttegillet, tennissällskapet och bordtennisklubben bland idrottsföreningarna samt i högern och folkpartiet bland de politiska föreningarna. Vidare är Huskvarna damkör, kyrkokören, röda-korskåren, lottakåren och husmodersföreningen starkt »medelklassbetonade». Filadelfiaförsamlingen är den religiösa förening där socialgrupp 3 är talrikast representerad. Bland övriga föreningar där socialgrupp 3 är starkt dominerande kan nämnas folkdanslaget och ABF:s damkör, som alltså för kvinnor ur socialgrupp 3 fyller samma funktion som Huskvarna damkör och kyrkokören för kvinnor ur socialgrupp 2.

[2] Vid klassificering av individerna efter socialgruppstillhörighet har vi använt *Svenska Gallupinstitutet AB*, Våra vanligaste yrken fördelade efter socialgrupper, Sthlm 1947.

4. Fördelning på infödda och inflyttade

Av manliga föreningsmedlemmar är en klar majoritet födda i staden och av kvinnorna en svag majoritet inflyttade. Fördelningen på infödda och inflyttade är inte densamma i de olika föreningstyperna (tab. 2).

Tab. 2. Procenten infödda bland män och kvinnor i olika föreningstyper

	Män	Kv.
Religiösa föreningar	47	33
Idrottsföreningar	73	83
Politiska föreningar	62	56
Nykterhetsföreningar	43	29
Övriga föreningar	71	51
Totalt	65	47

Religiösa föreningars och nykterhetsföreningars medlemmar utgörs till större delen av inflyttade personer. Mest tydligt är detta bland de kvinnliga medlemmarna. I idrottsföreningar, politiska och övriga föreningar är däremot de infödda dominerande.

C. VERKSAMHET

Något samband mellan förekomsten av föredrag, kaffeservering, dans eller annan underhållning å ena sidan och antalet deltagare i föreningarnas allmänna sammanträden å den andra har inte kunnat noteras (tab. 3).

Tab. 3. Underhållning och besök på sammanträden under ett år i procent av samtliga sammanträden

	Föredrag	Kaffe-servering	Dans	Annan under-hållning	Närvarande i % av total-antalet medlemmar
Religiösa fören..	60	31	—	41	39
Idrottsfören.....	12	67	28	18	23
Politiska fören. .	84	74	—	90	19
Nykterhetsfören.	20	67	—	67	52
Övriga fören. ..	38	8	—	45	26

De olika föreningstypernas verksamhet i övrigt framgår av tab. 4.

Tab. 4. Föreningarnas verksamhet under ett år — medeltal gånger per undersökt förening

Verksamhet	Religiösa fören.	Idrotts-fören.	Politiska fören.	Nykterhets-fören.	Övriga fören.
1. Allmänna sammanträden	10.6	3.7	8.5	13.3	4.5
2. Fester o. dyl.					
a) För medlemmar	2.1	0.8	1.6	1.0	1.7
b) Offentliga	3.3	—	—	—	2.0
3. Gudstjänster	183.3	—	—	—	—
4. Studiebesök	—	—	0.3	0.3	0.3
5. Utflykter	2.1	1.2	0.5	0.8	1.6
6. Studiecirklar	1.0	—	2.0	—	0.4
7. Gymnastik- och idrottsavdelningar	0.1	—	—	—	—
8. Teatergrupp	—	—	0.3	—	—
9. Sångkör	1.3	—	—	—	0.1
10. Musikcirkel	0.9	—	0.1	—	—
11. Syförening	1.3	—	—	—	—
12. Barn- och ungdomsavdelningar	3.1	0.2	0.1	—	0.1
13. Annat	2.2	—	—	—	0.1

Den mest mångsidiga verksamheten har alltså de religiösa föreningarna.

D. PROBLEM

Föreningarnas problem är som väntat lokalbristen, nyrekryteringen och ekonomien. Problemen varierar något mellan olika föreningstyper. De religiösa föreningarna har möteslokaler som rymmer nära dubbla antalet medlemmar, medan idrottsföreningars och övriga — främst ideella — föreningars lokaler endast rymmer mellan 10 à 20 procent av medlemmarna. När det gäller idrottsföreningar påtalas också ofta de ekonomiska svårigheterna. De religiösa föreningarna och nykterhetsföreningarna har medlemsrekryteringen som ett av de större problemen.

III—543363.

Bilaga 4.

TABELLBILAGA

Tab. 1. GM. Umgänge med släkten

	Infödda				Inflyttade			
	Arb.		Tjm.		Arb.		Tjm.	
	−40 år	41−	−40 år	41−	−40 år	41−	−40 år	41−
	Huskvarna							
Aldrig	0.0	1.4	0.0	0.0	7.2	3.8	0.0	9.0
Mindre än 1 g./mån.	19.1	27.0	8.3	26.1	24.3	34.0	43.3	45.5
Mer än 1 g./mån. . .	80.9	71.6	91.7	73.9	68.5	62.2	56.7	45.5
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	89	74	12	23	111	156	30	44
	Katrineholm							
Aldrig	0.0	0.0	(0.0)	(25.0)	3.5	5.3	14.3	15.0
Mindre än 1 g./mån.	6.9	33.3	(14.3)	(0.0)	13.0	21.8	23.8	30.0
Mer än 1 g./mån. . .	93.1	66.7	(85.7)	(75.0)	83.5	72.9	61.9	55.0
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	29	15	(7)	(4)	85	133	21	20

Tab. 2. GK. Umgänge med släkten

	Huskvarna				Katrineholm			
	Inf.		Infl.		Inf.		Infl.	
	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.
Aldrig	0.0	0.0	1.6	4.2	(50.0)	(0.0)	0.0	(12.5)
Mindre än 1 g./mån.	33.3	5.3	23.8	25.0	(0.0)	(0.0)	4.3	(37.5)
Mer än 1 g./mån. . .	66.7	94.7	74.6	70.8	(50.0)	(100.0)	95.7	(50.0)
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	15	19	63	24	(2)	(3)	23	(8)

Tab. 3. OgM. Umgänge med släkten

	Huskvarna				Katrineholm			
	Inf.		Infl.		Inf.		Infl.	
	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.
Aldrig	6.3	(0.0)	12.2	15.0	4.3	(25.0)	13.6	7.7
Mindre än 1 g./mån.	33.3	(0.0)	43.2	50.0	39.1	(50.0)	25.4	38.5
Mer än 1 g./mån. . .	60.3	(100.0)	44.6	35.0	36.5	(25.0)	61.0	53.8
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	63	(3)	74	20	23	(4)	59	13

Tab. 4. OgK. Umgänge med släkten

	Huskvarna				Katrineholm			
	Inf.		Infl.		Inf.		Infl.	
	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.
Aldrig	0.0	5.7	13.9	10.3	(0.0)	6.7	11.8	23.5
Mindre än 1 g./mån.	14.8	48.6	25.6	34.5	(0.0)	40.0	17.6	29.4
Mer än 1 g./mån. . .	85.2	45.7	60.5	55.2	(100.0)	53.3	70.6	47.1
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	27	35	43	29	(3)	15	17	17

Tab. 5. GM. Umgänge med grannarna

	Infödda				Inflyttade			
	Arb.		Tjm.		Arb.		Tjm.	
	−40 år	41−	−40 år	41−	−40 år	41−	−40 år	41−
	Huskvarna							
Aldrig	44.3	51.3	83.3	56.5	43.6	54.5	36.7	44.4
Mindre än 1 g./mån.	22.7	25.7	0.0	26.1	23.7	24.4	33.3	35.6
Mer än 1 g./mån. . .	33.0	23.0	16.7	17.4	32.7	21.1	30.0	20.0
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	88	74	12	23	110	156	30	45
	Katrineholm							
Aldrig	41.4	42.8	(85.7)	(25.0)	48.3	51.3	66.7	42.1
Mindre än 1 g./mån.	24.1	28.6	(0.0)	(75.0)	17.2	17.0	4.7	26.3
Mer än 1 g./mån. . .	34.5	28.6	(14.3)	(0.0)	34.5	31.7	28.6	31.6
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	29	14	(7)	(4)	87	135	21	19

Tab. 6. GK. Umgänge med grannarna

	Huskvarna				Katrineholm			
	Inf.		Infl.		Inf.		Infl.	
	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.
Aldrig	64.7	63.2	61.9	79.2	(50.0)	(100.0)	47.8	(100.0)
Mindre än 1 g./mån.	17.6	26.3	17.5	12.5	(50.0)	(0.0)	13.0	(0.0)
Mer än 1 g./mån. ..	17.6	10.5	20.6	8.3	(0.0)	(0.0)	39.1	(0.0)
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	17	19	63	24	(2)	(3)	23	(8)

Tab. 7. OgM. Umgänge med grannarna

	Huskvarna				Katrineholm			
	Inf.		Infl.		Inf.		Infl.	
	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.
Aldrig	57.1	(66.7)	66.2	70.0	52.1	(100.0)	54.2	76.9
Mindre än 1 g./mån.	20.6	(0.0)	6.8	15.0	30.4	(0.0)	13.6	7.7
Mer än 1 g./mån. ..	22.2	(33.3)	27.0	15.0	17.4	(0.0)	32.2	15.4
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	63	(3)	74	20	23	(3)	59	13

Tab. 8. OgK. Umgänge med grannarna

	Huskvarna				Katrineholm			
	Inf.		Infl.		Inf.		Infl.	
	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.
Aldrig	51.9	65.7	69.8	62.1	(33.3)	66.7	76.5	88.2
Mindre än 1 g./mån.	11.1	20.0	9.3	3.4	(0.0)	0.0	5.9	5.9
Mer än 1 g./mån. ..	37.0	14.3	20.9	34.5	(66.7)	33.3	17.6	5.9
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	27	35	43	29	(3)	15	17	17

Tab. 9. GM. Umgänge med arbetskamraterna

	Infödda				Inflyttade			
	Arb.		Tjm.		Arb.		Tjm.	
	-40 år	41-	-40 år	41-	-40 år	41-	-40 år	41-
	Huskvarna							
Aldrig	46.1	57.5	41.7	34.8	38.8	59.0	55.2	31.8
Mindre än 1 g./mån.	29.2	24.7	50.0	47.8	33.3	26.9	27.6	40.9
Mer än 1 g./mån. ..	24.7	17.8	8.3	17.4	27.9	14.1	17.2	27.3
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	89	73	12	23	111	156	29	44
	Katrineholm							
Aldrig	57.1	33.3	(28.6)	(100.0)	46.6	56.0	30.0	61.1
Mindre än 1 g./mån.	7.2	40.0	(42.8)	(0.0)	23.9	29.9	50.0	16.7
Mer än 1 g./mån. ..	35.7	26.7	(28.6)	(0.0)	29.5	14.1	20.0	22.2
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	28	15	(7)	(4)	88	134	20	18

Tab. 10. GK. Umgänge med arbetskamraterna

	Huskvarna				Katrineholm			
	Inf.		Infl.		Inf.		**Infl.**	
	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	**Arb.**	**Tjm.**
Aldrig	47.1	52.6	35.9	50.0	(100.0)	(33.3)	52.2	(62.5)
Mindre än 1 g./mån.	35.3	31.6	42.2	33.3	(0.0)	(33.3)	39.1	(25.0)
Mer än 1 g./mån. ..	17.6	15.8	21.9	16.7	(0.0)	(33.3)	8.7	(12.5)
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	17	19	64	24	(2)	(3)	23	(8)

Tab. 11. OgM. Umgänge med arbetskamraterna

	Huskvarna				Katrineholm			
	Inf.		Infl.		Inf.		**Infl.**	
	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	**Arb.**	**Tjm.**
Aldrig	39.7	(100.0)	29.7	10.5	26.1	(66.7)	40.6	46.2
Mindre än 1 g./mån.	15.9	(0.0)	14.9	21.1	34.8	(33.3)	13.6	0.0
Mer än 1 g./mån. ..	44.4	(0.0)	55.4	68.4	39.1	(0.0)	45.8	53.8
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	63	(3)	74	19	23	(3)	59	13

Tab. 12. OgK. Umgänge med arbetskamraterna

	Huskvarna				Katrineholm			
	Inf.		Infl.		Inf.		Infl.	
	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.
Aldrig	33.3	50.0	39.5	27.6	(33.3)	53.3	23.5	41.1
Mindre än 1 g./mån.	37.0	25.0	25.6	34.5	(33.3)	6.7	11.8	11.8
Mer än 1 g./mån. ..	29.6	25.0	34.9	37.9	(33.3)	40.0	64.7	47.1
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	27	36	43	29	(3)	15	17	17

Tab. 13. GM. Umgänge med vännerna

	Infödda				Inflyttade			
	Arb.		Tjm.		Arb.		Tjm.	
	−40 år	41−	−40 år	41−	−40 år	41−	−40 år	41−
	Huskvarna							
Aldrig	12.4	18.9	8.3	21.8	25.3	21.8	13.3	6.6
Mindre än 1 g./mån.	43.8	45.9	50.0	30.4	26.1	46.1	36.7	57.8
Mer än 1 g./mån. ..	43.8	35.2	41.7	47.8	48.6	32.1	50.0	35.6
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	89	74	12	23	111	156	30	45
	Katrineholm							
Aldrig	3.4	18.7	(0.0)	(25.0)	19.5	22.9	9.5	31.6
Mindre än 1 g./mån.	41.4	43.8	(28.6)	(50.0)	36.8	35.9	42.9	26.3
Mer än 1 g./mån. ..	55.2	37.5	(71.4)	(25.0)	43.7	41.2	47.6	42.1
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	29	16	(7)	(4)	87	131	21	19

Tab. 14. GK. Umgänge med vännerna

	Huskvarna				Katrineholm			
	Inf.		Infl.		Inf.		Infl.	
	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.
Aldrig	23.5	5.3	20.6	16.6	(0.0)	(0.0)	17.4	(0.0)
Mindre än 1 g./mån.	23.5	15.8	31.8	41.7	(0.0)	(33.3)	17.4	(37.5)
Mer än 1 g./mån. ..	52.9	78.9	47.6	41.7	(100.0)	(66.7)	65.2	(62.5)
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	17	19	63	24	(2)	(3)	23	(8)

Tab. 15. OgM. Umgänge med vännerna

	Huskvarna				Katrineholm			
	Inf.		Infl.		Inf.		Infl.	
	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.
Aldrig	11.1	(0.0)	24.3	0.0	13.0	(25.0)	20.0	15.4
Mindre än 1 g./mån.	7.9	(0.0)	13.5	10.0	17.4	(0.0)	6.7	23.1
Mer än 1 g./mån. ..	81.0	(100.0)	62.2	90.0	69.6	(75.0)	73.3	61.5
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	63	(3)	74	20	23	(4)	60	13

Tab. 16. OgK. Umgänge med vännerna

	Huskvarna				Katrineholm			
	Inf.		Infl.		Inf.		Infl.	
	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.
Aldrig	18.5	0.0	23.3	13.8	(0.0)	6.7	29.4	0.0
Mindre än 1 g./mån.	0.0	8.6	16.3	13.8	(0.0)	13.3	11.8	5.6
Mer än 1 g./mån. ..	81.5	91.4	60.4	72.4	(100.0)	80.0	58.8	94.4
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	27	35	43	29	(3)	15	17	18

Tab. 17. Hur tycker Ni om folket här i stan?

	Boende i Huskvarna				Boende i Katrineholm			
	Bra %	Illa %	Vet ej %	Antal	Bra %	Illa %	Vet ej %	Antal
Män	78.9	18.1	3.0	725	89.9	8.4	1.7	416
Infödda	90.5	7.7	1.8	273	92.7	6.1	1.2	82
—31 år	92.7	5.8	1.5	69	91.7	5.5	2.8	36
31—40 »	84.9	12.9	2.2	93	95.7	4.3	0.0	23
41—50 »	94.9	3.4	1.7	59	85.7	14.3	0.0	14
51—60 »	88.2	8.8	3.0	34	(100.0)	(0.0)	(0.0)	(5)
61— »	100.0	0.0	0.0	18	(100.0)	(0.0)	(0.0)	(4)
Inflyttade	71.9	24.3	3.8	452	89.2	9.0	1.8	334
—30 år	61.2	29.4	9.4	85	85.2	12.3	2.5	81
31—40 »	66.9	28.8	4.3	139	88.4	8.1	3.5	86
41—50 »	68.6	29.5	1.9	105	87.9	11.1	1.0	99
51—60 »	82.1	17.9	0.0	56	96.0	4.0	0.0	50
61— »	92.5	6.0	1.5	67	100.0	0.0	0.0	18
Kvinnor	70.3	24.7	5.0	283	85.0	13.8	1.2	87
Infödda	81.0	15.2	3.8	105	100.0	0.0	0.0	19
—30 år	76.2	20.4	3.4	59	100.0	0.0	0.0	18
31—40 »	91.7	8.3	0.0	24	(100.0)	(0.0)	(0.0)	(1)
41—50 »	86.6	6.7	6.7	15	—	—	—	—
51—60 »	(71.4)	(14.3)	(14.3)	(7)	—	—	—	—
Inflyttade	64.1	30.3	5.6	178	80.9	17.6	1.5	68
—30 år	55.5	37.5	7.0	72	82.4	17.6	0.0	34
31—40 »	62.5	31.2	6.3	48	75.0	16.7	8.3	12
41—50 »	75.0	22.2	2.8	36	78.9	21.1	0.0	19
51—60 »	77.3	18.2	4.5	22	(100.0)	(0.0)	(0.0)	(3)

Tab. 18. Medlemskap i olika föreningar i procent av totalantalet intervjuade

	Huskvarna				Katrineholm			
	Inf.		Infl.		Inf.		Infl.	
	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.
Gifta Män								
Fackfören.	97.5	91.4	96.3	73.3	100.0	100.0	99.5	97.5
Politisk fören.	47.8	34.3	31.8	26.7	27.3	18.2	31.7	42.5
Idrottsfören.	37.9	34.3	12.4	20.0	34.1	54.5	34.4	55.0
Nykterhetsfören.	3.7	0.0	3.0	2.7	0.0	0.0	4.1	7.5
Religiös fören.	7.5	8.8	14.2	18.7	2.3	18.2	5.0	7.5
Annan fören.	36.6	62.9	32.7	60.0	45.5	54.5	30.3	60.0
Antal	161	35	267	75	44	11	221	40
Gifta Kvinnor								
Fackfören.	70.6	78.9	63.5	60.7	(100.0)	(100.0)	95.7	(62.5)
Politisk fören.	23.5	5.3	9.5	17.4	(0.0)	(0.0)	8.7	(12.5)
Idrottsfören.	17.6	21.1	6.3	4.3	(0.0)	(66.7)	13.0	(25.0)
Nykterhetsfören.	0.0	0.0	0.0	4.3	(0.0)	(0.0)	0.0	(25.0)
Religiös fören.	0.0	15.8	1.6	13.0	(0.0)	(0.0)	0.0	(12.5)
Annan fören.	17.6	36.8	9.5	30.4	(0.0)	(33.3)	13.0	(12.5)
Antal	17	19	63	23	(2)	(3)	23	(8)

	Huskvarna				Katrineholm			
	Inf.		Infl.		Inf.		Infl.	
	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.
Ogifta Män								
Fackfören.	93.8	(66.7)	90.5	50.0	100.0	(100.0)	100.0	100.0
Politisk fören.	44.4	(0.0)	18.9	15.0	42.9	(50.0)	22.6	23.1
Idrottsfören.	59.4	(100.0)	28.4	35.0	61.9	(50.0)	35.8	46.2
Nykterhetsfören.	3.1	(0.0)	4.1	0.0	0.0	(25.0)	3.8	7.7
Religiös fören.	4.8	(0.0)	9.5	15.0	0.0	(25.0)	5.7	7.7
Annan fören.	21.9	(33.3)	14.9	50.0	15.0	(25.0)	13.2	61.5
Antal	64	(3)	74	20	20	(4)	53	13
Ogifta Kvinnor								
Fackfören.	89.3	91.4	74.4	65.5	(100.0)	100.0	92.3	93.8
Politisk fören.	7.1	14.7	9.3	13.8	(0.0)	7.1	0.0	6.3
Idrottsfören.	3.6	11.4	4.7	13.8	(0.0)	50.0	7.7	37.5
Nykterhetsfören.	7.1	2.9	2.3	0.0	(0.0)	7.1	0.0	18.8
Religiös fören.	20.7	41.2	14.0	3.4	(0.0)	7.1	0.0	6.3
Annan fören.	10.7	20.0	14.0	44.8	(0.0)	21.4	15.4	25.0
Antal	28	35	43	29	(1)	14	13	16

Tab. 19. Medlemmar med tidigare eller nuvarande styrelsefunktioner i olika föreningstyper i procent av antalet medlemmar (jfr tab. 18).

	Huskvarna				Katrineholm			
	Inf.		Infl.		Inf.		Infl.	
	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.
Gifta Män								
Fackfören.	20.4	31.3	19.8	32.7	31.8	54.5	34.1	33.3
Politisk fören.	20.8	41.7	16.5	25.0	9.1	100.0	19.2	23.5
Idrottsfören.	42.6	58.3	54.5	60.0	53.3	83.3	48.7	72.7
Nykterhetsfören.	83.3	—	62.5	100.0	—	—	100.0	66.7
Religiös fören.	66.7	33.3	59.5	42.9	100.0	100.0	45.4	100.0
Annan fören.	49.2	31.8	39.8	47.1	35.0	66.7	40.3	54.2
Gifta Kvinnor								
Fackfören.	0.0	0.0	5.0	14.3	0.0	33.3	4.5	40.0
Politisk fören.	50.0	0.0	33.3	25.0	—	—	0.0	100.0
Idrottsfören.	0.0	50.0	0.0	0.0	—	50.0	0.0	0.0
Nykterhetsfören.	—	—	—	0.0	—	—	—	100.0
Religiös fören.	—	66.7	0.0	33.3	—	—	—	0.0
Annan fören.	33.3	28.6	0.0	42.9	—	100.0	0.0	0.0
Ogifta Män								
Fackfören.	10.0	50.0	4.5	20.0	15.0	25.0	3.8	15.4
Politisk fören.	32.1	—	7.1	0.0	55.6	50.0	41.7	33.3
Idrottsfören.	23.7	66.7	23.8	14.3	53.8	—	36.8	83.3
Nykterhetsfören.	100.0	—	0.0	—	—	100.0	50.0	0.0
Religiös fören.	66.7	—	42.9	66.7	—	100.0	66.7	100.0
Annan fören.	35.7	100.0	18.2	20.0	66.7	0.0	0.0	50.0
Ogifta Kvinnor								
Fackfören.	0.0	3.2	6.3	10.5	0.0	7.1	16.7	6.7
Politisk fören.	50.0	20.0	25.0	25.0	—	—	—	0.0
Idrottsfören.	0.0	0.0	50.0	25.0	—	28.6	0.0	16.7
Nykterhetsfören.	0.0	100.0	100.0	—	—	—	—	33.3
Religiös fören.	50.0	64.3	83.3	0.0	—	—	—	100.0
Annan fören.	33.3	0.0	33.3	23.1	—	66.7	0.0	50.0

Tab. 20. GM. Medlemmar i olika föreningstyper fördelade efter antalet besök per år vid föreningens sammankomster

Antal besök	Huskvarna				Katrineholm			
	Inf.		Infl.		Inf.		Infl.	
	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.
Fackförening								
0	22.3	12.5	34.1	35.2	27.3	18.2	21.8	30.8
1—2	29.9	34.4	27.1	18.5	22.7	18.2	24.5	23.1
3—5	26.8	21.9	19.0	20.4	27.3	45.5	27.7	20.5
6—10.....	8.3	15.6	8.9	11.1	18.2	0.0	15.5	17.9
11—	12.7	15.6	10.9	14.8	4.6	18.2	10.5	7.7
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	157	32	258	54	44	11	220	39
Idrottsförening								
0	19.4	33.3	17.6	0.0	33.3	16.7	33.8	26.1
1—2	21.0	8.3	14.7	20.0	20.0	33.3	22.1	26.1
3—5	6.5	0.0	11.8	13.3	6.6	0.0	10.4	4.4
6—10.....	6.5	8.3	5.8	6.6	6.6	0.0	5.2	8.7
11—20.....	4.8	0.0	8.8	26.7	6.6	16.7	10.4	21.7
21—	41.9	50.0	41.2	33.3	26.7	33.3	18.2	13.0
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	62	12	34	15	15	6	77	23
Politisk organisation								
0	27.6	18.2	22.1	20.0	50.0	(0.0)	25.4	35.3
1—2	18.4	36.4	27.9	40.0	33.3	(50.0)	35.2	41.2
3—5	17.1	27.3	19.8	10.0	0.0	(0.0)	23.9	5.9
6—10.....	14.5	9.1	9.3	0.0	0.0	(0.0)	8.5	5.9
11—	22.4	9.1	20.9	30.0	16.6	(50.0)	7.0	11.8
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	76	11	86	20	12	(2)	41	17
Nykterhetsförening								
0	(16.7)	—	10.0	(0.0)	—	—	(33.3)	(0.0)
1—2	(16.7)	—	20.0	(0.0)	—	—	(11.1)	(33.3)
3—5	(0.0)	—	20.0	(0.0)	—	—	(22.2)	(33.3)
6—10	(0.0)	—	20.0	(0.0)	—	—	(0.0)	(0.0)
11—20.....	(0.0)	—	0.0	(0.0)	—	—	(11.1)	(33.3)
21—	(66.7)	—	30.0	(100.0)	—	—	(22.2)	(0.0)
	100.0		100.0	100.0			100.0	100.0
Antal	(6)	0	10	(2)	0	0	(9)	(3)

Tab. 20 (forts.)

Antal besök	Huskvarna				Katrineholm			
	Inf.		Infl.		Inf.		Infl.	
	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.
Religiös förening								
0	0.0	(0.0)	13.9	0.0	(0.0)	(0.0)	0.0	(0.0)
1—2	0.0	(0.0)	2.8	6.7	(0.0)	(0.0)	0.0	(0.0)
3—5	0.0	(0.0)	0.0	0.0	(0.0)	(0.0)	0.0	(0.0)
6—10	0.0	(0.0)	5.6	0.0	(0.0)	(0.0)	0.0	(0.0)
11—20.....	8.3	(0.0)	5.6	26.7	(0.0)	(0.0)	0.0	(0.0)
21—	91.7	(100.0)	72.2	66.7	(100.0)	(100.0)	100.0	(100.0)
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	12	(3)	36	15	(1)	(2)	10	(3)
Annan förening								
0	15.0	5.0	17.6	9.8	36.8	(14.3)	27.9	16.0
1—2	21.7	35.0	20.9	9.8	15.8	(0.0)	26.5	32.0
3—5	15.0	20.0	16.5	13.7	15.8	(14.3)	10.3	16.0
6—10	8.3	15.0	3.3	13.7	5.3	(0.0)	1.5	8.0
11—20.....	8.3	10.0	13.2	19.6	5.3	(42.9)	8.8	8.0
21—	31.7	15.0	28.6	33.3	21.1	(28.6)	25.0	20.0
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	60	20	91	51	19	(7)	68	25

Tab. 21. Medlemskap i föreningar

Antal föreningar	Huskvarna				Katrineholm			
	Inf.		Infl.		Inf.		Infl.	
	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.
Gifta Män								
0	0.6	5.7	1.1	6.7	0.0	0.0	0.0	0.0
1	19.9	14.3	39.7	17.3	36.4	0.0	29.5	12.5
2	34.2	17.1	27.3	20.0	11.4	0.0	32.7	25.0
3	24.8	40.0	18.0	20.0	29.5	45.4	23.2	17.5
4	9.3	17.1	9.4	14.7	15.9	27.3	10.0	15.0
5—	11.2	5.7	4.5	21.3	6.8	27.3	4.5	30.0
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	161	35	267	75	44	11	220	40
Gifta Kvinnor								
0	11.8	15.8	25.4	21.7	(0.0)	(0.0)	0.0	(12.5)
1	58.8	21.1	58.7	39.1	(100.0)	(0.0)	69.6	(37.5)
2	17.6	36.8	14.3	21.7	(0.0)	(33.3)	30.4	(25.0)
3	11.8	15.8	1.6	8.7	(0.0)	(66.7)	0.0	(12.5)
4	0.0	10.5	0.0	4.4	(0.0)	(0.0)	0.0	(12.5)
5—	0.0	0.0	0.0	4.4	(0.0)	(0.0)	0.0	(0.0)
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	17	19	63	23	(2)	(3)	23	(8)
Ogifta Män								
0	3.1	(0.0)	6.7	20.0	0.0	(0.0)	—	—
1	18.5	(0.0)	41.9	25.0	15.0	(0.0)	39.6	23.0
2	26.1	(66.7)	20.3	15.0	50.0	(0.0)	30.2	15.4
3	35.4	(0.0)	20.3	10.0	15.0	(75.0)	20.7	15.4
4	10.8	(0.0)	8.1	10.0	15.0	(0.0)	5.7	23.1
5—	6.1	(33.3)	2.7	20.0	5.0	(25.0)	3.8	23.1
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	65	(3)	74	20	20	(4)	53	13
Ogifta Kvinnor								
0	0.0	0.0	16.3	27.6	(0.0)	0.0	0.0	0.0
1	64.3	40.0	55.8	13.8	(100.0)	28.6	76.9	50.0
2	28.6	40.0	18.6	24.1	(0.0)	35.7	23.1	18.8
3	7.1	14.3	7.0	17.2	(0.0)	21.4	0.0	18.7
4	0.0	5.7	2.3	13.8	(0.0)	14.3	0.0	12.5
5—	0.0	0.0	0.0	3.4	(0.0)	0.0	0.0	0.0
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	28	35	43	29	(1)	14	13	16

Tab. 22. Totalantalet föreningsbesök per år

Antal föreningsbesök	Huskvarna				Katrineholm			
	Inf.		Infl.		Inf.		Infl.	
	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.
Gifta Män								
0	14.3	14.3	20.6	10.8	18.2	0.0	11.8	7.5
1	1.7	2.9	7.7	2.7	9.1	0.0	5.4	5.0
2	9.9	8.6	7.1	2.7	9.1	9.1	9.5	0.0
3—5	12.4	14.3	12.7	8.1	18.2	9.1	21.7	17.5
6—10	11.2	14.3	9.0	6.8	13.6	0.0	16.7	12.5
11—20	9.3	8.6	13.1	24.3	4.5	18.2	10.9	20.0
21—30	9.9	5.7	7.2	9.5	—	9.1	5.9	10.0
31—40	3.8	5.7	4.1	5.4	2.3	18.2	3.6	2.5
41—50	3.8	11.3	3.0	5.4	9.1	9.1	2.7	2.5
51—	23.6	14.3	15.4	24.3	15.9	27.2	11.8	22.5
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	161	35	267	74	44	11	221	40
Gifta Kvinnor								
0	47.1	47.3	66.7	47.9	(100.0)	(0.0)	69.6	(37.5)
1	5.9	5.3	1.6	4.3	(0.0)	(33.3)	4.3	(12.5)
2	5.9	5.3	7.9	8.8	(0.0)	(33.3)	0.0	(0.0)
3—5	0.0	5.3	1.6	4.3	(0.0)	(0.0)	4.3	(0.0)
6—10	0.0	5.3	1.6	0.0	(0.0)	(0.0)	0.0	(12.5)
11—20	11.7	5.3	7.9	0.0	(0.0)	(0.0)	13.1	(25.0)
21—30	0.0	10.5	1.6	17.4	(0.0)	(0.0)	0.0	(12.5)
31—40	0.0	0.0	1.6	0.0	(0.0)	(0.0)	0.0	(0.0)
41—50	17.6	5.2	3.2	4.3	(0.0)	(0.0)	8.7	(0.0)
51—	11.8	10.5	6.3	13.0	(0.0)	(33.3)	0.0	(0.0)
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	17	19	63	23	(2)	(3)	23	(8)
Ogifta Män								
0	10.9	(0.0)	32.4	25.0	0.0	(0.0)	15.1	15.4
1	3.1	(33.3)	5.4	0.0	5.3	(0.0)	9.4	0.0
2	10.9	(0.0)	8.1	15.0	5.3	(0.0)	13.2	7.7
3—5	7.8	(0.0)	6.7	0.0	21.0	(25.0)	11.3	7.7
6—10	6.3	(0.0)	4.1	20.0	10.5	(0.0)	3.8	0.0
11—20	6.3	(0.0)	12.2	5.0	10.5	(0.0)	13.2	7.7
21—30	9.4	(33.3)	5.4	5.0	15.8	(0.0)	9.4	7.7
31—40	3.1	(33.3)	0.0	5.0	10.5	(50.0)	1.9	23.1
41—50	10.9	(0.0)	2.7	10.0	5.3	(25.0)	7.5	0.0
51—	31.3	(0.0)	23.0	15.0	15.8	(0.0)	15.1	30.7
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	64	(3)	74	20	19	(4)	53	13

Tab. 22 (forts.)

Antal föreningsbesök	Huskvarna				Katrineholm			
	Inf.		Infl.		Inf.		Infl.	
	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.	Arb.	Tjm.
Ogifta kvinnor								
0	45.5	33.3	56.6	49.8	(100.0)	21.4	69.2	37.5
1	11.3	2.4	7.4	0.0	(0.0)	21.4	7.7	25.0
2	2.3	0.0	1.9	2.4	(0.0)	0.0	7.7	6.2
3—5	2.3	4.8	1.9	4.8	(0.0)	0.0	7.7	0.0
6—10	0.0	2.4	5.7	4.8	(0.0)	0.0	0.0	0.0
11—20.....	11.3	7.1	3.8	4.8	(0.0)	21.4	0.0	0.0
21—30.....	2.3	7.1	3.8	4.8	(0.0)	14.3	0.0	12.5
31—40.....	2.3	2.4	0.0	2.4	(0.0)	14.3	0.0	0.0
41—50.....	2.3	7.1	0.0	2.4	(0.0)	0.0	7.7	6.3
51—	20.4	33.3	18.9	23.8	(0.0)	7.1	0.0	12.5
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	44	42	53	42	(1)	14	13	16

Tab. 23. Idrottstävlingar. Antal besök i medeltal per månad. Jämförelse män—kvinnor, gifta—ogifta

Antal besök	GM	OgM	TotaltM	GK	OgK	TotaltK
Huskvarna						
0	24.9	16.0	22.8	32.8	45.3	39.4
0.1—1.0	39.5	24.5	36.0	54.1	40.9	47.1
1.1—2.0	14.9	25.2	17.3	7.4	6.6	6.9
2.1—3.0	7.4	11.6	8.4	2.4	3.6	3.1
3.1—	13.3	22.7	15.5	3.3	3.6	3.5
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	542	163	705	122	137	259
Katrineholm						
0	19.1	15.6	18.4	36.1	32.6	34.2
0.1—1.0	49.4	35.6	46.4	52.8	46.5	49.3
1.1—2.0	17.9	18.9	18.1	5.5	13.9	10.1
2.1—3.0	3.4	4.4	3.6	2.8	7.0	5.1
3.1—	10.2	25.5	13.5	2.8	0.0	1.3
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	324	90	414	36	43	79

Tab. 24. Dans. Antal besök i medeltal per månad. Jämförelse män—kvinnor, gifta—ogifta

Antal besök	GM	OgM	TotaltM	GK	OgK	TotaltK
Huskvarna						
0	71.0	37.7	63.4	54.1	53.3	53.6
0.1—1.0	25.1	27.7	25.7	37.7	24.1	30.5
1.1—2.0	3.3	17.6	6.6	6.6	11.7	9.3
2.1—3.0	0.6	5.7	1.7	0.8	6.5	3.9
3.1—	0.0	11.3	2.6	0.8	4.4	2.7
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	538	159	697	122	137	259
Katrineholm						
0	50.6	23.1	44.6	44.4	25.6	34.2
0.1—1.0	42.5	24.1	38.6	55.6	34.9	44.3
1.1—2.0	5.9	23.1	9.6	0.0	18.6	10.1
2.1—3.0	0.3	7.7	1.9	0.0	0.0	0.0
3.1—	0.6	22.0	5.3	0.0	20.9	11.4
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	324	91	415	36	43	79

Tab. 25. Bio. Antal besök i medeltal per månad. Jämförelse män—kvinnor, gifta—ogifta

Antal besök	GM	OgM	TotaltM	GK	OgK	TotaltK
Huskvarna						
0	23.6	8.6	20.1	9.8	22.6	16.6
0.1—1.0	59.9	22.2	51.1	50.0	32.8	40.9
1.1—2.0	10.4	16.0	11.7	27.9	11.7	19.3
2.1—3.0	5.2	29.0	10.7	9.0	24.8	17.4
3.1—	0.9	24.1	6.3	3.3	8.0	5.8
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	538	162	700	122	137	259
Katrineholm						
0	12.7	4.4	10.9	5.6	4.7	5.1
0.1—1.0	68.5	35.6	61.3	69.4	37.2	51.9
1.1—2.0	11.7	18.9	13.3	13.9	37.2	26.6
2.1—3.0	4.3	20.0	7.7	8.3	18.6	13.9
3.1—	2.8	21.1	6.8	2.8	2.3	2.5
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	324	90	414	36	43	79

Tab. 26. Teater. Antal besök i medeltal per år. Jämförelse män—kvinnor, gifta—ogifta

Antal besök	GM	OgM	TotaltM	GK	OgK	TotaltK
Huskvarna						
0	48.6	35.0	45.5	42.6	50.3	46.7
1	10.8	10.6	10.7	7.4	16.1	12.0
2	13.9	8.8	12.7	18.0	10.2	13.9
3	8.7	9.4	8.9	8.2	4.4	6.2
4	5.9	5.6	5.9	9.8	5.1	7.3
5—	12.1	30.6	16.3	13.9	13.9	13.9
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	539	160	699	122	137	259
Katrineholm						
0	34.0	25.3	32.0	47.2	51.2	49.4
1	12.3	6.6	11.1	5.6	11.6	8.9
2	21.0	19.7	20.7	25.0	9.3	16.4
3	9.0	13.2	9.9	2.8	9.3	6.3
4	7.1	8.8	7.5	8.3	9.3	8.9
5—	16.6	26.4	18.8	11.1	9.3	10.1
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	324	91	415	36	43	79

Tab. 27. Konserter. Antal besök i medeltal per år. Jämförelse män—kvinnor, gifta—ogifta

Antal besök	GM	OgM	TotaltM	GK	OgK	TotaltK
Huskvarna						
0	59.5	63.7	60.5	63.9	55.5	59.4
1	11.9	8.1	11.0	6.6	5.8	6.2
2	11.0	5.6	9.7	13.1	10.9	12.0
3	4.6	1.9	4.0	2.5	5.1	3.9
4	3.0	1.3	2.6	0.8	2.2	1.5
5—	10.0	19.4	12.2	13.1	20.4	17.0
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	538	160	698	122	137	259
Katrineholm						
0	49.4	47.2	48.9	63.9	41.9	51.9
1	9.2	9.9	9.4	8.3	4.7	6.3
2	13.3	11.0	12.8	13.9	11.6	12.7
3	9.3	4.4	8.2	2.8	7.0	5.1
4	6.5	11.0	7.5	2.8	4.6	3.8
5—	12.2	16.5	13.2	8.3	30.2	20.2
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	324	91	415	36	43	79

Tab. 28. Konstutställningar. Antal besök i medeltal per år. Jämförelse män—kvinnor, gifta—ogifta

Antal besök	GM	OgM	TotaltM	GK	OgK	TotaltK
Huskvarna						
0	41.1	43.1	41.5	39.3	44.5	42.1
1	21.4	16.9	20.3	21.3	16.8	18.9
2	18.6	21.9	19.3	17.2	14.6	15.8
3	6.3	5.6	6.2	4.9	10.9	8.1
4	5.0	3.1	4.6	3.3	3.6	3.5
5—	7.6	9.4	8.0	13.9	9.5	11.6
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	538	160	698	122	137	259
Katrineholm						
0	63.9	64.8	64.1	77.1	81.4	79.5
1	15.7	14.3	15.4	8.6	14.0	11.5
2	10.2	9.9	10.1	8.6	2.3	5.1
3	4.0	3.3	3.9	0.0	0.0	0.0
4	1.5	3.3	1.9	2.9	0.0	1.3
5—	4.6	4.4	4.6	2.8	2.3	2.6
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	324	91	415	35	43	78

Tab. 29. Bibliotek. Antal besök i medeltal per månad. Jämförelse män—kvinnor, gifta—ogifta

Antal besök	GM	OgM	TotaltM	GK	OgK	TotaltK
Huskvarna						
0	60.1	44.4	56.5	75.4	63.8	69.2
0.1—1.0	25.0	29.0	25.9	14.7	23.9	19.6
1.1—2.0	9.1	14.2	10.2	6.6	6.5	6.5
2.1—3.0	1.1	0.6	1.0	0.0	0.7	0.4
3.1—	4.7	11.7	6.4	3.3	5.1	4.2
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	541	162	703	122	138	260
Katrineholm						
0	70.7	58.2	67.9	83.3	83.7	83.5
0.1—1.0	15.7	20.9	16.9	11.1	7.0	8.9
1.1—2.0	10.2	18.7	12.0	5.6	4.7	5.1
2.1—3.0	0.9	1.1	1.0	0.0	0.0	0.0
3.1—	2.5	1.1	2.2	0.0	4.6	2.5
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	324	91	415	36	43	79

Tab. 30. Kyrkan. Antal besök i medeltal per år. Jämförelse män—kvinnor, gifta—ogifta.

Antal besök	GM	OgM	TotaltM	GK	OgK	TotaltK
Huskvarna						
0	33.8	40.0	35.2	29.5	15.3	22.0
1	15.8	18.7	16.5	17.2	11.7	14.3
2	11.0	16.3	12.2	11.5	16.8	14.3
3	5.8	4.4	5.4	9.0	1.4	5.0
4	4.8	2.5	4.3	4.9	8.8	6.9
5—	28.8	18.1	26.4	27.9	46.0	37.5
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	538	160	698	122	137	259
Katrineholm						
0	48.8	46.1	48.2	30.5	23.3	26.6
1	20.4	15.4	19.3	13.9	16.3	15.2
2	15.1	16.5	15.3	30.5	23.3	26.6
3	3.1	4.4	3.4	5.6	11.6	8.9
4	0.9	1.1	1.0	5.6	2.3	3.8
5—	11.7	16.5	12.8	13.9	23.2	18.9
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	324	91	415	36	43	79

Tab. 31. Föredrag. Antal besök i medeltal per år. Jämförelse män—kvinnor, gifta—ogifta

Antal besök	GM	OgM	TotaltM	GK	OgK	TotaltK
Katrineholm						
0	36.6	46.7	38.8	72.2	76.7	74.6
1	12.3	18.9	13.7	11.1	9.3	10.1
2	22.2	8.9	19.3	0.0	2.3	1.3
3	8.9	8.9	8.9	0.0	7.0	3.8
4	4.9	5.5	5.1	2.8	0.0	1.3
5—	15.1	11.1	14.2	13.9	4.7	8.9
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	325	90	415	36	43	79

Tab. 32. Idrottstävlingar. Antal besök i medeltal per månad. Jämförelse arbetare—tjänstemän, infödda—inflyttade

Antal besök	Arbetare			Tjänstemän		
	Inf.	Infl.	Totalt	Inf.	Infl.	Totalt
Huskvarna						
0	23.2	31.0	28.1	43.3	27.7	33.9
0.1—1.0	34.4	37.4	36.3	38.1	45.9	42.9
1.1—2.0	16.0	14.0	14.7	11.3	12.2	11.8
2.1—3.0	9.0	6.7	7.6	2.1	5.4	4.1
3.1—	17.4	10.9	13.3	5.2	8.8	7.3
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	288	478	766	97	148	245
Katrineholm						
0	10.0	21.0	19.1	28.1	29.6	29.2
0.1—1.0	37.1	49.0	47.0	40.6	50.6	47.8
1.1—2.0	30.0	15.3	17.9	9.4	11.1	10.6
2.1—3.0	5.7	3.9	4.2	6.3	1.2	2.7
3.1—	17.1	10.8	11.8	15.6	7.4	9.7
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	70	333	403	32	81	113

Tab. 33. Dans. Antal besök i medeltal per månad. Jämförelse arbetare—tjänstemän, infödda—inflyttade

Antal besök	Arbetare			Tjänstemän		
	Inf.	Infl.	Totalt	Inf.	Infl.	Totalt
Huskvarna						
0	60.1	63.5	62.2	68.1	56.8	61.2
0.1—1.0	25.1	25.6	25.4	19.6	33.1	27.8
1.1—2.0	7.4	6.5	6.9	11.3	5.4	7.8
2.1—3.0	4.2	2.1	2.9	—	1.3	0.8
3.1—	3.2	2.3	2.6	1.0	3.4	2.4
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	283	476	759	97	148	245
Katrineholm						
0	32.9	43.5	41.7	43.7	53.1	50.4
0.1—1.0	41.4	40.6	40.7	37.5	32.1	33.6
1.1—2.0	12.8	9.6	10.2	9.4	7.4	8.0
2.1—3.0	4.3	1.5	2.0	—	—	—
3.1—	8.6	4.8	5.4	9.4	7.4	8.0
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	70	333	403	32	81	113

Tab. 34. Bio. Antal besök i medeltal per månad. Jämförelse arbetare—tjänstemän, infödda—inflyttade

Antal besök	Arbetare			Tjänstemän		
	Inf.	Infl.	Totalt	Inf.	Infl.	Totalt
Huskvarna						
0	17.7	23.2	21.2	22.7	13.4	17.1
0.1—1.0	49.5	45.9	47.2	54.6	46.3	49.6
1.1—2.0	12.7	12.8	12.8	9.3	22.1	17.1
2.1—3.0	11.3	12.6	12.1	11.3	13.4	12.6
3.1—	8.8	5.5	6.7	2.1	4.7	3.6
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	283	477	760	97	149	246
Katrineholm						
0	4.3	10.5	9.4	12.5	9.9	10.6
0.1—1.0	48.6	65.8	62.9	31.2	53.1	46.9
1.1—2.0	21.4	13.5	14.9	25.0	18.5	20.4
2.1—3.0	10.0	5.1	5.9	21.9	16.0	17.7
3.1—	15.7	5.1	6.9	9.4	2.5	4.4
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	70	334	404	32	81	113

Tab. 35. Teater. Antal besök i medeltal per år. Jämförelse arbetare—tjänstemän, infödda—inflyttade

Antal besök	Arbetare			Tjänstemän		
	Inf.	Infl.	Totalt	Inf.	Infl.	Totalt
Huskvarna						
0	40.6	57.4	51.1	40.2	30.4	34.3
1	11.3	9.2	10.0	15.5	11.5	13.1
2	13.1	10.7	11.6	19.6	16.2	17.5
3	9.2	7.8	8.3	8.2	6.1	6.9
4	6.0	5.2	5.5	4.1	10.1	7.8
5—.....	19.8	9.7	13.4	12.4	25.7	20.4
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	283	476	759	97	148	245

Tab. 35 (forts.)

Antal besök	Arbetare			Tjänstemän		
	Inf.	Infl.	Totalt	Inf.	Infl.	Totalt
Katrineholm						
0	22.9	38.0	35.3	25.0	37.0	33.6
1	7.1	11.4	10.7	6.3	12.3	10.6
2	18.6	20.5	20.1	21.9	18.5	19.5
3	10.0	8.4	8.7	12.5	8.6	9.7
4	12.8	6.3	7.5	15.6	9.9	11.5
5—	28.6	15.4	17.7	18.7	13.6	15.0
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	70	332	402	32	81	113

Tab. 36. Konserter. Antal besök i medeltal per år. Jämförelse arbetare—tjänstemän, infödda—inflyttade

Antal besök	Arbetare			Tjänstemän		
	Inf.	Infl.	Totalt	Inf.	Infl.	Totalt
Huskvarna						
0	61.1	69.1	66.1	43.3	40.5	41.6
1	10.6	9.7	10.0	3.1	11.5	8.2
2	8.8	9.2	9.1	19.6	11.5	14.7
3	3.2	3.4	3.3	7.2	5.4	6.1
4	1.8	1.3	1.5	2.1	6.1	4.5
5—	14.5	7.3	10.0	24.7	25.0	24.9
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	283	476	759	97	148	245
Katrineholm						
0	47.1	53.2	52.1	34.4	39.5	38.1
1	14.3	8.8	9.7	3.1	8.6	7.1
2	12.9	13.3	13.2	9.4	9.9	9.7
3	4.3	8.7	8.0	6.3	7.4	7.1
4	10.0	5.4	6.2	18.7	4.9	8.8
5—	11.4	10.6	10.7	28.1	29.6	29.2
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	70	331	401	32	81	113

Tab. 37. Konstutställningar. Antal besök i medeltal per år. Jämförelse arbetare—tjänstemän, infödda—inflyttade

Antal besök	Arbetare			Tjänstemän		
	Inf.	Infl.	Totalt	Inf.	Infl.	Totalt
Huskvarna						
0	49.1	47.5	48.1	27.8	25.7	26.5
1	18.4	22.9	21.2	14.4	14.9	14.7
2	18.4	17.0	17.5	22.7	16.8	19.2
3	5.3	4.8	5.0	14.4	9.5	11.4
4	3.5	2.5	2.9	6.2	9.5	8.2
5—	5.3	5.3	5.3	14.4	23.6	20.0
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	283	476	759	97	148	245
Katrineholm						
0	65.7	69.7	69.0	68.7	53.1	57.5
1	11.4	15.9	15.1	9.4	13.6	12.4
2	7.1	9.6	9.2	12.5	7.4	8.8
3	2.9	2.4	2.5	3.1	9.9	8.0
4	4.3	0.6	1.2	—	4.9	3.5
5—	8.6	1.8	3.0	6.3	11.1	9.7
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	70	333	403	32	81	113

Tab. 38. Bibliotek. Antal besök i medeltal per månad. Jämförelse arbetare—tjänstemän, infödda—inflyttade

Antal besök	Arbetare			Tjänstemän		
	Inf.	Infl.	Totalt	Inf.	Infl.	Totalt
Huskvarna						
0	63.0	61.7	62.2	58.2	55.0	56.3
0.1—1.0	23.6	23.3	23.4	29.6	20.8	24.3
1.1—2.0	6.3	9.8	8.5	6.1	13.4	10.5
2.1—3.0	0.7	0.4	0.5	2.0	1.3	1.6
3.1—	6.3	4.8	5.4	4.1	9.4	7.3
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	284	480	764	98	149	247
Katrineholm						
0	72.9	71.0	71.3	75.0	66.7	69.0
0.1—1.0	11.4	15.7	15.0	15.6	18.5	17.7
1.1—2.0	14.3	9.7	10.5	9.4	11.1	10.6
2.1—3.0	1.4	1.2	1.2	0.0	0.0	0.0
3.1—	0.0	2.4	2.0	0.0	3.7	2.7
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	70	331	401	32	81	113

Tab. 39. Kyrkan. Antal besök i medeltal per år. Jämförelse arbetare—tjänstemän, infödda—inflyttade

Antal besök	Arbetare			Tjänstemän		
	Inf.	Infl.	Totalt	Inf.	Infl.	Totalt
Huskvarna						
0	41.0	31.1	34.8	19.6	21.1	20.5
1	23.7	12.2	16.5	13.4	12.9	13.1
2	9.9	11.1	10.7	16.5	21.1	19.3
3	3.9	7.1	5.9	4.1	4.1	4.1
4	3.5	4.8	4.3	8.2	5.4	6.5
5—	18.0	33.6	27.8	38.2	35.4	36.5
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	283	476	759	97	147	244
Katrineholm						
0	57.1	44.1	46.5	34.4	44.4	41.6
1	22.9	17.7	18.6	6.2	18.5	15.0
2	12.9	18.6	17.7	15.6	13.6	14.2
3	2.8	3.9	3.7	12.5	4.9	7.1
4	0.0	2.1	1.6	0.0	1.2	0.9
5—	4.3	13.5	11.9	31.3	17.3	21.2
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	70	333	403	32	81	113

Tab. 40. Föredrag. Antal besök i medeltal per år. Jämförelse arbetare—tjänstemän, infödda—inflyttade

Antal besök	Arbetare			Tjänstemän		
	Inf.	Infl.	Totalt	Inf.	Infl.	Totalt
Katrineholm						
0	35.7	45.5	43.8	65.6	39.5	46.9
1	17.1	11.7	12.6	9.4	13.6	12.4
2	18.6	17.0	17.3	6.2	14.8	12.4
3	10.0	8.4	8.7	6.3	6.2	6.2
4	7.1	5.1	5.4	0.0	4.9	3.5
5—	11.4	12.3	12.1	12.5	21.0	18.6
	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Antal	70	334	404	32	81	113

Tab. 41. H—a. Procenten positiva attityder med hänsyn till umgängelsefrekvensen

Fråga	Umgänge med							
	Släkt		Grannar		Arbetskamrater		Övriga vänner	
	Sällan	Ofta	Sällan	Ofta	Sällan	Ofta	Sällan	Ofta
Skulle Ni vilja byta arbete? .	67.7	63.1	66.9	64.4	66.2	65.4	66.8	63.0
Anser Ni att det här företaget tillvaratager de anställdas kunnighet och intresse? ..	53.8	54.8	55.1	52.8	55.2	54.0	53.3	56.0
Anser Ni att det här företaget ger sina anställda rimliga chanser att (avancera) bli befordrade?	49.7	49.3	49.9	49.5	48.6	50.3	49.9	49.3
Skulle Ni ha något emot att Era barn toge anställning här i företaget?	59.4	52.6	53.3	57.5	54.5	56.7	56.7	54.4
Hur tycker Ni att arbetsförhållandena på Er arbetsplats i stort sett är?	52.2	46.4	46.2	52.4	47.5	50.6	49.6	48.4
Skulle Ni vilja byta förman (närmaste överordnade)? ..	85.6	81.8	84.9	83.3	84.1	82.5	85.3	81.6
Anser Ni att Er förman har förmågan att ta folk och få dem att göra sitt bästa? ..	73.3	74.4	73.0	74.6	72.1	75.4	76.4	70.3
Är Ni nöjd med Er bostad?	73.6	72.9	69.4	77.0	72.7	73.4	74.3	71.5
Är Er bostad för stor, lagom eller för liten?	68.4	72.8	68.7	72.6	71.1	69.9	72.4	68.4
Är Er bostad lättskött, mitt emellan eller tungskött? ...	52.6	56.1	56.4	52.5	53.5	55.8	54.1	54.4
Vad tycker Ni om folket här i sta'n?	72.1	82.9	79.1	76.8	80.1	75.5	79.8	74.7
Antal	319	339	345	317	312	347	381	281

Tab. 42. K—m. Procenten positiva attityder med hänsyn till umgängelsefrekvensen

Fråga	Umgänge med							
	Släkt		Grannar		Arbetskamrater		Övriga vänner	
	Sällan	Ofta	Sällan	Ofta	Sällan	Ofta	Sällan	Ofta
Skulle Ni vilja byta arbete?	51.4	54.5	54.0	52.3	53.4	52.8	52.3	54.5
Anser Ni att det här företaget tillvaratar de anställdas kunnighet och intresse?	64.3	71.2	65.6	69.2	69.7	65.6	73.1	61.1
Anser Ni att det här företaget ger sina anställda rimliga chanser att (avancera) bli befordrade?	62.1	65.2	65.2	61.6	66.9	61.3	63.9	63.5
Skulle Ni ha något emot att Era barn toge anställning här i företaget?	71.6	77.8	73.8	75.9	71.9	77.7	76.9	72.0
Hur tycker Ni att arbetsförhållandena på Er arbetsplats i stort sett är?	55.7	51.1	54.3	53.5	54.9	52.5	54.1	53.3
Skulle Ni vilja byta förman (närmaste överordnade)?	83.1	83.7	84.0	82.7	86.0	80.9	83.6	83.2
Anser Ni att Er förman har förmågan att ta folk och få dem att göra sitt bästa?	69.4	61.8	62.4	69.4	67.0	64.5	68.7	62.0
Är Ni nöjd med Er bostad?	66.1	57.2	58.8	65.5	60.7	62.8	61.5	62.3
Är Er bostad för stor, lagom eller för liten?	65.7	65.6	64.2	66.5	59.5	70.8	63.3	68.3
Är Er bostad lättskött, mittemellan eller tungskött?	55.1	58.5	60.4	53.2	55.6	57.5	57.3	56.0
Vad tycker Ni om folket här i sta'n?	54.8	53.1	55.6	52.6	56.2	52.5	55.2	52.7
Skulle Ni vilja flytta från Katrineholm?	64.0	71.1	65.2	69.2	68.0	66.9	69.4	64.7
När Ni talar om Katrineholm, brukar Ni då säga att Ni trivs mycket bra, bra, relativt bra, dåligt eller mycket dåligt?	76.3	75.7	74.9	77.2	75.1	75.5	72.3	80.8
Antal	186	173	187	172	178	181	192	167

Tab. 43. Procenten positiva attityder

Fråga	Huskvarna			Katrineholm		
	G.	Og.	Fg.	G.	Og.	Fg.
Skulle Ni vilja byta arbete?	65.1	51.5	81.3	53.6	46.3	54.5
Anser Ni att det här företaget tillvaratar de anställdas kunnighet och intresse?	54.4	47.8	59.6	67.5	57.6	72.7
Anser Ni att det här företaget ger sina anställda rimliga chanser att (avancera) bli befordrade?	49.6	40.5	42.6	63.5	57.2	59.1
Skulle Ni ha något emot att Era barn toge anställning här i företaget?	53.9	47.4	68.8	74.9	71.2	63.6
Hur tycker Ni att arbetsförhållandena på Er arbetsplats i stort sett är?	49.0	57.4	59.6	54.0	57.1	54.5
Skulle Ni vilja byta förman (närmaste överordnade)?	81.3	83.4	89.6	83.0	79.9	90.9
Anser Ni att Er förman har förmågan att ta folk och få dem att göra sitt bästa?	73.8	75.1	79.2	65.3	59.8	77.3
Är Ni nöjd med Er bostad?	73.1	75.7	78.6	61.5	75.2	59.1
Är Er bostad för stor, lagom eller för liten?	70.4	75.3	87.0	64.9	70.5	76.2
Är Er bostad lättskött, mitt emellan eller tungskött?	54.4	70.5	58.9	57.0	57.7	54.5
Vad tycker Ni om folket här i sta'n? ...	76.9	75.0	78.6	54.0	48.9	31.8
Skulle Ni vilja flytta från Katrineholm?	—	—	—	67.2	47.8	59.1
När Ni talar om Katrineholm, brukar Ni då säga att Ni trivs mycket bra, bra, relativt bra, dåligt eller mycket dåligt?	—	—	—	76.0	55.6	63.6
Antal	665	291	56	363	136	22

INNEHÅLL

Sid.

Anmälan 5
Förord 7
Förkortningar och definitioner 10

AVDELNING I. ANPASSNING I HEM OCH SAMHÄLLE
FRITIDSVERKSAMHET av *Agne Lundquist* (11—251)

Kapitel I. Hypoteser (13—26)

I. Anspråk och anpassning 14
II. Anspråkens uppkomst 17
III. Social participation och anpassning 20
IV. Ortens beskaffenhet och anpassningen 24
V. Något om dispositionen av framställningen 25

Kapitel II. Beskrivning av orterna (27—61)

I. Två städer växer upp 27
A. Katrineholm 27
1. Geografisk belägenhet 27; 2. Belägenhet i det sociala fältet 28; 3. Sociala grupper 29; 4. Skötseln av för hela befolkningen gemensamma angelägenheter 31; 5. Katrineholm som centrum för bygden 33; 6. Näringsliv 34.
B. Huskvarna 35
Historisk utveckling — ett samhälle dominerat av ett företag 35; skötseln av gemensamma angelägenheter 36.
II. Huskvarna och Katrineholm från stadsblivandet till tiden för undersökningen 39
A. Befolkning 39
B. Bostäder 41
C. Näringsliv 42
D. Politiska förhållanden 43
E. Sammanfattning 44
III. Huskvarna och Katrineholm vid tiden för undersökningen 45
A. Belägenhet i det sociala fältet 45
B. Institutionell utrustning 49
1. Bostadsförhållanden 49; 2. Institutioner för barnfamiljer 54; 3. Utbildning och kulturinstitutioner 56; 4. Sjuk- och åldringsvård 57; 5. Nykterhetsvård 57; 6. Brott och förseelser 60; 7. Organisationer 61.
IV. Sammanfattning 61

Sid.

Kapitel III. Familjen (62—97)

I. Inledning 62
II. Hushållet 62
A. Hushållets storlek 62
1. Gifta män 62; 2. Gifta kvinnor 64.
B. Hushållets sammansättning 65
1. Gifta män 65; 2. Gifta kvinnor 66.
C. Hustruns förvärvsarbete 67
D. Hjälp i hemmet 72
1. Gifta män 72; 2. Gifta kvinnor 72.
E. Sammanfattning 73
III. Familjens kulturella standard 74
A. Böcker i hemmet 74
1. Gifta män 74; 2. Gifta kvinnor 75.
B. Böckernas beskaffenhet 76
C. Veckotidningar och tidskrifter 78
1. Gifta män 78; 2. Gifta kvinnor, ogifta män och kvinnor 79; 3. Jämförelse mellan gifta och ogifta, män och kvinnor 80.
D. Veckotidningarnas beskaffenhet 80
E. Dagliga tidningar 81
1. Antal tidningar 81; 2. Utgivningsort 82; 3. Politisk färg 83; 4. Intresseinriktning: a) Gifta män 84; b) Gifta kvinnor, ogifta män och kvinnor 86.
F. Musikinstrument 87
G. Sammanfattning 90
IV. Umgänge i hemmet 92
A. Umgänge med släkten 92
B. Umgänge med grannar 93
C. Umgänge med arbetskamrater 94
D. Umgänge med övriga vänner 95
E. Jämförelse mellan gifta och ogifta, män och kvinnor .. 96
F. Sammanfattning 97

Kapitel IV. Bostaden (98—144)

I. Inledning 98
II. Bostadens beskaffenhet 99
A. Bostadstyp 99
1. Gifta män 99; 2. Gifta kvinnor 100.
B. Ägare till bostaden 103
1. Gifta män 103; 2. Gifta kvinnor 106; 3. Jämförelse mellan olika kategorier under hänsynstagande till övriga faktorer 107; 4. Ägandeskap och attityd mot bostaden 108.

Sid.

C. Utrymmesstandard ... 109
1. Gifta män 109; 2. Gifta kvinnor 111; 3. Jämförelse mellan olika kategorier under hänsynstagande till övriga faktorer 112.

D. Modernitet ... 113
1. Gifta män 113; 2. Gifta kvinnor 115; 3. Jämförelse mellan olika kategorier under hänsynstagande till övriga faktorer 116.

E. Bostadens utrustning ... 117
1. Gifta män 117; 2. Gifta kvinnor 119.

F. Sammanfattning ... 120

III. Attityder mot bostaden ... 122

A. Är Ni nöjd med Er bostad? ... 123
1. Gifta män 123; 2. Jämförelse mellan olika kategorier under hänsynstagande till övriga faktorer 125.

B. Övriga attityder mot bostaden ... 126
1. Gifta män 126; 2. Gifta kvinnor 127; 3. Jämförelse mellan olika kategorier under hänsynstagande till övriga faktorer 128.

C. Samband mellan mannens och hustruns attityder mot bostaden ... 130
Sammanfattning 135.

IV. Samband mellan bostadens beskaffenhet och attityden mot bostaden ... 136
Sammanfattning 138.

V. Olika gruppers anspråksnivå ... 139
VI. Sammanfattning ... 141

Kapitel V. Attityden mot orten (145—162)

I. Inledning ... 145
II. Folket i staden ... 146
III. Åldringsvården ... 148
IV. Sjukvården ... 151
V. Undervisningen ... 153
VI. Anordningar för ungdomen ... 155
VII. Anordningar för barnfamiljer ... 157
VIII. Önskan att flytta från orten ... 158
IX. Sammanfattning ... 161

Kapitel VI. Social participation (163—198)

I. Inledning ... 163
II. Aktiv social participation ... 164

A. Tillhörighet till föreningar och organisationer ... 164
1. Medlemskap, uppdrag, besök: a) Jämförelse arbetare — tjänstemän 164; b) Jämförelse infödda — inflyttade 167; c) Jämförelse

Sid.

yngre — äldre 168; 2. Antal föreningar 170; 3. Sammanlagda antalet föreningsbesök 171; 4. Jämförelse mellan gifta och ogifta, män och kvinnor: a) Medlemskap i föreningar 171; b) Uppdrag och funktioner 173; c) Besöksfrekvens i var och en av föreningarna 174; d) Antal föreningar 175; e) Sammanlagda antalet föreningsbesök 176.

B. Föreningstillhörighetens struktur 177

1. Samband mellan medlemskap i olika föreningar 177; 2. Samband mellan medlemskap i viss förening och övrig föreningsaktivitet 179; 3. Jämförelse mellan medlemmar i olika föreningar med hänsyn till antalet medlemskap 181; 4. Uppdrag och medlemskap 182.

C. Sammanfattning 182

III. Passiv social participation 187
A. Jämförelse arbetare — tjänstemän 187
B. Jämförelse infödda — inflyttade 188
C. Jämförelse yngre — äldre 189
D. Jämförelse män — kvinnor 190
E. Jämförelse gifta — ogifta 190

IV. Samband mellan aktiv och passiv social participation 191
A. Medlemskap och besök 192
B. Föreningsbesök och besök på idrottstävlingar m. m. 193
C. Umgänge i familjen och övrig social participation 194
D. Sammanfattning 197

Kapitel VII. Social participation och anpassning (199—229)

I. Inledning 199
II. Familjeliv och anpassning 201
A. Umgänge och anpassning 201

1. Umgänge med släkten 201; 2. Umgänge med grannarna 202; 3. Umgänge med arbetskamraterna 203; 4. Umgänge med övriga vänner 205.

B. Civilstånd och anpassning 206
C. Sammanfattning 207

III. Föreningsliv och anpassning 208
A. Föreningsbesök 208

1. Föreningsmänniskornas karakteristika 208; sammanfattning 216; 2. Föreningsmänniskornas anpassning 216.

B. Styrelsefunktioner och anpassning 220
C. Föreningstyp och anpassning 222

1. Föreningsintresse 223; 2. Anpassning 224; 3. Sammanfattning 227.

D. Sammanfattning 228

Sid.

Kapitel VIII. Samband mellan anpassningen i arbetet och anpassningen på fritiden (230—241)

I. Inledning 230
II. Samband mellan anpassning i olika avseenden 232
A. Arbetet och bostaden 232
B. Arbetet och samhället 233
C. Arbetet och äktenskapet 236
III. Bakgrundsfaktorer och anspråk på arbetsmiljön 238
IV. Sammanfattning 240

Kapitel IX. Sammanfattning (242—251)

I. Definition av begreppet anpassning 242
II. Hypoteser 243
III. Hypotesprövningens resultat 245
A. Tidsfaktorerna 245
B. Bakgrundsfaktorerna 246
C. Nu-faktorerna 247

AVDELNING II. KLASSMEDVETANDE I INDUSTRISAMHÄLLET av *Torgny T. Segerstedt* (253—432)

Kapitel I. Samhällsklass och samhällsskikt (255—280)

I. Inledning 255
II. Är klass en sociologisk grupp? 257
III. Klass och stratum 259

Avståndet från normkällan 259; ståndssamhälle — klassamhälle 261; kompetenskrav 262; funktionärsgruppens ursprungsmiljöer 263; skillnaden mellan samhällsklass och stratum 264; klassnorm och klassnormkälla 265.

IV. Klasskänslans framväxande 266

Fackliga och politiska organisationer 266; kyrkan och religionen 269; den *verkliga* normkällan 270; horisontell grupptillhörighet 271.

V. Gruppindelning 272

Verkliga grupper: medlemsgrupper, modellgrupper, motståndargrupper och neutrala grupper 273; fiktiva grupper: identifikationsgrupper, grupper med högre status och grupper med lägre status 274.

VI. Klassbegrepp och språkvanor 277
VII. Undersökningens problemställningar 278

Sid.

Kapitel II. Upplevelsen av klass och stratum (281—293)

I. Klassidentifikation 281
Klassidentifikation: i olika företagsstrata 282, i de båda orterna 283, bland män och kvinnor 284, inom olika tjänstemannagrupper 285.

II. Klass-självmedvetenhet 287
Klass-självmedvetenhet: i olika företagsstrata 288, i de båda orterna 289; kriterier på samhällsklass 291; uppfattning om vilken klass som *bör* ha makten 292.

III. Sammanfattning 292

Kapitel III. Klassmedvetande och faderns yrke (294—305)

I. Mer heterogent socialt ursprung inom medelklassen ... 294
II. Social bakgrund och klassidentifikation 297
III. Social bakgrund och klass-självmedvetenhet 300
IV. Sammanfattning 305

Kapitel IV. Klassmedvetande och skolutbildning (306—326)

I. Inledning 306
Skolans roll för individ och samhälle 306; utbildningsväsendets demokratisering 307; skolutbildning: i olika befolkningsgrupper 310, i olika personalkategorier i undersökningen 311, i olika socialklasser 312.

II. Identifikationsgrupp och utbildning 314
III. Klass-självmedvetenhet och utbildning 316
IV. Några attityder mot utbildningen 317
Skulle Ni ha önskat grundligare skolutbildning? 317; motiv för studieavbrott 319; inställning till den planerade skolreformen 321.

V. Klassidentifikation, lön och bostad 322
VI. Sammanfattning 325

Kapitel V. Klassmedvetande och föreningar (327—359)

I. Inledning 327
Föreningsideologien 327; samhällets inställning till organisationsväsendet 328; antal föreningsmedlemskap i landet 329; föreningslivets funktioner 331; föreningar som instrument för anpassning i samhället 333; organisationernas roll i samhällsutvecklingen 335; föreningsaktivitet kontra klassmedvetande 338.

II. Fackliga organisationer 339
Medlemskap inom olika kategorier i de båda orterna 339; medlemskap kontra klassmedvetande 340; klassmedvetande inom olika fackliga organisationer 342; aktivt deltagande i fackliga organisationer 345.

III. Politiska organisationer 346
Tillhörighet till politiska organisationer 347; fördelning på olika partier 348; partitillhörighet kontra klassmedvetande 349; offentliga uppdrag 349; inställning till politisk aktivitet 350; tidningsläsning 350.

Sid.

IV. Rena fritidsföreningar 351
Idrottsföreningar 352; övriga föreningar 352; fritidsföreningarnas funktioner 353.

V. Informella gruppbildningar 354
Umgänge: med arbetskamrater 355, med övriga vänner 356, med grannar 357, med släkt 358.

VI. Sammanfattning 359

Kapitel VI. Klassmedvetande och kulturell aktivitet (360—383)

I. Inledning 360
Relationen mellan fritid och arbetstid 360; fritidens värde för individen och för demokratien 361; folkbildningsverksamheten 362; industrisamhällets kulturformer 363; industrisamhällets fritidssysselsättningar 364; kulturaktivitet kontra stratum och klassmedvetande 365; arbetarrörelsens kulturprogram 365.

II. Konsertbesök 366
III. Besök på konstutställningar 369
IV. Teaterbesök 371
V. Aktivt och passivt idrottsintresse 373
VI. Biografbesök 376
VII. Biblioteksbesök 379
VIII. Dans 381
IX. Sammanfattning 383

Kapitel VII. Klassmedvetande och allmänna attityder mot samhället (384—413)

I. Inledning 384
Inställning till samhällsordningen under industrialismens framväxande 384; Emigrationsutredningen 386.

II. Inställning till rättsväsendet 388
III. Inställning till möjligheterna för socialt avancemang 391
IV. Radikalism — konservatism 393
A. Var människorna lyckligare förr än nu? 393
B. Inställning till frivillig barnbegränsning 397
C. Inställning till skilsmässor 400
D. Inställning till kvinnans roll i samhället 401
E. Inställning till kroppsaga 403

V. Klassmedvetande och religiös aktivitet 405
Kyrkliga normsystem kontra fackliga och politiska 405; statskyrka och frikyrkor 406; kyrklig aktivitet i olika kategorier på de båda orterna 407; kyrklig aktivitet kontra klassmedvetande 408; attityder i centrala religiösa frågor 409.

VI. Sammanfattning 412

Sid.

Kapitel VIII. Klassmedvetande, uppväxtmiljö och trivsel (414—432)

I. Företagsstratum och attityder 414

II. Attityder mot företaget kontra attityder mot samhället .. 416

Klassmedvetande kontra inställning till: tillvaratagande av de anställdas kunnande 417, chanser till befordran 418, möjligheter att komma fram i samhället 418, arbetsförhållandena i stort 421, arbetslokalen 422.

III. Uppväxtmiljö och attityder 424

Uppväxtmiljö kontra inställningen till: tillvaratagande av de anställdas kunnande 425, chanser till befordran 427, arbetsförhållandena i stort 428, arbetslokalen 429, arbetstiden 430, önskan att byta yrke 431.

IV. Sammanfattning 432

AVDELNING III. SAMMANFATTNING AV AVDELNINGARNA I OCH II av *Torgny T. Segerstedt* (433—461)

I. Undersökningens mål 435

II. Allmänna teorier om industrialisering och urbanisering .. 438

III. De bägge orterna 440

Befolkningens sammansättning av infödda och inflyttade 441; bostäder och institutionell utrustning 441; olikheter mellan orterna beroende på företagens struktur 442.

IV. Familjen och urbaniseringen 443

Hustruns förvärvsarbete 443; sociala kontakter 445; bostadsförhållanden 446.

V. Den kulturella standarden och kulturaktiviteten 447

Från bondekultur till industrialismens kultur 447; kulturaktivitet bland olika kategorier 448; kulturaktivitet kontra klassmedvetande — uppväxtmiljö — skolutbildning 449.

VI. Attityderna mot det konkreta samhället 450

Samhällets institutioner 450; organisationer och föreningsliv 451.

VII. Arbetsgruppen 453

Anpassning i den fysiskt-tekniska miljön och till arbetsgruppens struktur 453; uppväxtmiljö kontra anpassning till arbetsgruppen 455; nufaktorer i hem och samhälle kontra anpassning till arbetsgruppen 457.

VIII. Klassmedvetandet och anpassningen 458

Klasskänslans framväxande 458; vad är en klass? 458; klass och stratum 459; uppväxtmiljö kontra klass-självmedvetenhet 459; klassmedvetande kontra allmänna attityder mot samhället 460; klassmedvetande kontra attityder mot företaget 460; klassmedvetande kontra attityder mot samhället — attityder mot företaget 461.

Sid.

Litteratur
Avdelning I 462
Avdelning II 464

Tabellförteckning
Avdelning I 467
Avdelning II 474

Sakregister 479

Bilagor (I—LX)

Bilaga 1

Personalformulär I III
Personalformulär II V
Hustruformulär I XXII
Hustruformulär II XXIV

Bilaga 2

Statistiska metoder XXVI

Bilaga 3

Undersökning av föreningsverksamheten i Huskvarna .. XXIX
A. Det insamlade materialet XXIX
B. Medlemskaderns sammansättning XXIX
1. Åldersfördelning XXIX; 2. Könsfördelning XXXI; 3. Socialgruppsfördelning XXXI; 4. Fördelning på infödda och inflyttade XXXII.
C. Verksamhet XXXII
D. Problem XXXIII

Bilaga 4

Tabellbilaga XXXIV

SNS SKRIFTSERIE

Industrisociologi

MÄNNISKAN I INDUSTRISAMHÄLLET
Del I: ARBETSLIVET *av Torgny T. Segerstedt och Agne Lundquist*
440 sid., utg. 1952 Pris kr 25:—

TJÄNSTEMÄNNEN, NÄRINGSLIVET OCH SAMHÄLLET *av Edmund Dahlström*
En attitydundersökning 280 sid., utg. 1954 Pris kr 14:50

TJÄNSTEMÄNNEN OCH DEN INDUSTRIELLA OMVANDLINGEN *av Erik Höök*
En studie av tjänstemannakårens tillväxt inom industrien
114 sid., utg. 1953 Pris kr 5:50

KVINNOR I INDUSTRIARBETE
av Andreas Lund
En undersökning av kvinnliga industriarbetares anpassning i arbete och fritidsliv
42 sid. Småskriftserien *Studier och debatt 1953:3* Pris kr 4:—

FÖRHÅLLANDET MELLAN FÖRETAG OCH ANSTÄLLDA I SVENSK INDUSTRI
av Charles A. Myers, Massachusetts Institute of Technology
Några jämförelser med amerikanska förhållanden
116 sid., utg. 1951 Pris kr 6:75

Myers bok finns även i en engelsk upplaga
INDUSTRIAL RELATIONS IN SWEDEN
112 sid., utg. 1951 Pris kr 8:75

Ekonomi — Administration — Utbildning

KONJUNKTURER OCH EKONOMISK POLITIK
av Erik Lundberg
Utveckling och debatt i Sverige sedan första världskriget
552 sid., utg. 1953, andra tryckn. 1953 Pris häft. kr 28:50, inb. 32:50

NÄRINGSLIV OCH SAMHÄLLE
En samling föredrag från SNS konferenser
124 sid., utg. 1953, andra tryckn. 1954 Pris kr 7:50

DISTRIBUTIONSEKONOMISKA PROBLEM
En inventering 164 sid., utg. 1953 Pris kr 9:50

SVENSK STATSFÖRVALTNING I ARBETE

av Gunnar Heckscher

436 sid., utg. 1952 Pris häft. kr 14:50, inb. 17:50

EFFEKTIVITET OCH RÄTTSSÄKERHET

av Gunnar Heckscher

Ett diskussionsinlägg om statsförvaltningen.

28 sid., utg. 1952 Pris kr 1:50

VINSTDELNING OCH VINSTANDELSSYSTEM

av Torsten Skytt och Sven H. Åsbrink

Uppkomst — Utveckling — Framtidsmöjligheter

48 sid., utg. 1952 Pris kr 3:75

KONKURRENS ELLER SAMVERKAN

av Hans Brems, Bert Lindström, Jonas Nordenson, Jan Rydström, Ulf af Trolle och Jan Wallander

Ett diskussionsinlägg om kartell- och monopolproblemen

260 sid., utg. 1951 Pris kr 8:75

SKOLREFORMEN OCH NÄRINGSLIVET

av Jan Agrell

Synpunkter på försöksverksamheten och reformens psykologiska och pedagogiska förutsättningar

135 sid., utg. 1950 Pris kr 4:50

SNS böcker finns i bokhandeln — men de kan också beställas direkt från SNS, Sköldungagatan 2, Stockholm Ö.

Tel. 232520. Pg. 356260

Pris kr 25:—

P. A. Norstedt & Söners Förlag i distribution

Banbrytande industrisociologi

Den första och hittills största industrisociologiska undersökningen i Sverige

Människan i industrisamhället

Del I: *Arbetslivet*

utg. 1952

»Undersökningen innehåller många intressanta avsnitt och särskilt intressanta för den, som har att leda arbetet – arbetsledaren.»

G. P. i *Arbetsledaren* 1953:1

»En stor del av materialet har . . . ännu inte offentliggjorts, och först då detta skett kan vi dra full nytta av det värdefulla som redan nu lämnats ut. Vi väntar därför med spänt intresse på det som återstår.»

Kjell Bengtsson i *Industria* 1952:12

»Som slutomdöme kan sägas att undersökningen varit väl upplagd och riktat diskussionen med värdefulla fakta. Den förtjänar i högsta grad att uppmärksammas, speciellt inom företagsnämnderna och inte minst inom tjänstemännens bildningsverksamhet . . .

Erik G. Ewerth i *Industritjänstemannen* 1953:1

»Vi är i angeläget behov av större kunskap om människans roll i det moderna industrisamhället, och denna undersökning fyller en del av detta behov. Det är med spänning man väntar på nästa del, där man får veta något om fritidslivet.» Erik Nyhlén i *Metallarbetaren* 1953:10

Del II: *Fritidsliv – Samhällsliv*

Ur innehållet:

Anpassning i hem och samhälle. Fritidsverksamhet

Familjen. Bostaden. Orten. Umgänge. Föreningsliv. Kulturaktivitet. Samband mellan anpassning i arbete och anpassning på fritid.

Klassmedvetande i industrisamhället

Upplevelsen av samhällsklass och företagsstratum. Klassmedvetandets samband med uppväxtmiljö, skolutbildning och faderns yrke, med föreningsliv, kulturell aktivitet och allmänna attityder mot samhället.

Pris: del I kr. 25:–; del II kr. 25:–